

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Αποστολοπούλου Σοφία

Το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων του νομού Σερρών
Διδακτορική διατριβή

Καλαμάτα 2019

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Αποστολοπούλου Σοφία

Το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων του νομού Σερρών
Διδακτορική διατριβή

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή

Δελλή Δήμητρα

Μπέης Σταμάτης

Ανδρειωμένος Γεώργιος

Καλαμάτα 2019

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Αποστολοπούλου Σοφία

Το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων του νομού Σερρών
Διδακτορική διατριβή

Επταμελής εξεταστική επιτροπή

Δελλή Δήμητρα

Μπέης Σταμάτης

Ανδρειωμένος Γεώργιος

Μαγουλά Ευγενία

Παντελίδης Νικόλαος

Λαβίδας Νικόλαος

Καπετανάκη Σοφία

Καλαμάτα 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	8
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ.....	10
ΣΥΜΒΟΛΑ.....	14
ΣΥΜΒΟΛΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΦΩΝΗΤΙΚΟΥ ΑΛΦΑΒΗΤΟΥ (ΔΦΑ).....	15
1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	17
1.1 Καθορισμός του αντικειμένου, γενικότερη μεθοδολογική προσέγγιση και μέρη της διατριβής.....	17
1.2 Προηγούμενες απόπειρες ενασχόλησης με το ιδίωμα.....	20
1.3 Το υλικό και οι πληροφορητές.....	21
1.4 Η σημερινή γλωσσική κατάσταση του ιδιώματος.....	29
1.5 Η γεωγραφική κατανομή και τα βασικά κοινά γνωρίσματα (ισόγλωσσα) των βορείων ιδιωμάτων.....	35
1.6 Η προέλευση της λέξης Νταρνάκας ή Δαρνάκας.....	38
1.7 Στοιχεία για τα Δαρνακοχώρια.....	50
2 ΦΩΝΗΤΙΚΗ.....	74
2.1 Γενικά στοιχεία.....	74
2.2 Οι φωνηεντικοί φθόγγοι του ιδιώματος.....	74
2.3 Οι συμφωνικοί φθόγγοι του ιδιώματος.....	76
2.4 Τα ημίφωνα του ιδιώματος.....	80
2.5. Συνδυαστικότητα των φθόγγων του ιδιώματος.....	80
2.5.1 Φωνηεντικοί συνδυασμοί.....	82
2.5.1.1 Διφωνηεντικοί συνδυασμοί.....	82
2.5.1.2 Τριφωνηεντικοί συνδυασμοί.....	84
2.5.2 Συμφωνικά συμπλέγματα.....	85
2.5.2.1 Δισυμφωνικά συμπλέγματα.....	85
2.5.2.2 Γενικές παρατηρήσεις για τα δισυμφωνικά συμπλέγματα.....	105
2.5.2.3 Τρισυμφωνικά συμπλέγματα.....	105
2.5.2.4 Παρατηρήσεις για τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα γενικά.....	112

2.5.2.5 Τετρασυμφωνικά συμπλέγματα.....	113
2.5.2.6 Γενικές παρατηρήσεις για τα συμφωνικά συμπλέγματα.....	114
3 ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ.....	117
3.1 Φωνολογική ανάλυση.....	117
3.1.1 Μεθοδολογία.....	117
3.1.2 Τα φωνήματα.....	120
3.1.2.1 Τα φωνηεντικά φωνήματα.....	120
3.1.2.1.1 Το φώνημα /i/.....	120
3.1.2.1.2 Το φώνημα /u/.....	122
3.1.2.1.3 Το φώνημα /e/.....	122
3.1.2.1.4 Το φώνημα /o/.....	123
3.1.2.1.5 Το φώνημα /a/.....	124
3.1.3 Φωνολογικός ορισμός των φωνηεντικών φωνημάτων.....	125
3.1.4 Οι δίφθογοι.....	127
3.1.5 Τα συμφωνικά φωνήματα.....	129
3.1.5.1 Το φώνημα /p/.....	129
3.1.5.2 Το φώνημα /b/.....	130
3.1.5.3 Το φώνημα /f/.....	131
3.1.5.4 Το φώνημα /v/.....	131
3.1.5.5 Το φώνημα /m/.....	132
3.1.5.6 Το φώνημα /t/.....	132
3.1.5.7 Το φώνημα /d/.....	133
3.1.5.8 Το φώνημα /tʰ/.....	133
3.1.5.9 Το φώνημα /l/.....	134
3.1.5.10 Το φώνημα /θ/.....	137
3.1.5.11 Το φώνημα /ð/.....	138
3.1.5.12 Το φώνημα /s/.....	138
3.1.5.13 Το φώνημα /z/.....	140
3.1.5.14 Το φώνημα /n/.....	142
3.1.5.15 Το φώνημα /k/.....	143

3.1.5.16 Το φώνημα /g/.....	144
3.1.5.17 Το φώνημα /x/.....	145
3.1.5.18 Το φώνημα /ɣ/.....	145
3.1.5.19 Το φώνημα /ts/.....	148
3.1.5.20 Το φώνημα /dz/.....	149
3.1.6 Φωνολογική ερμηνεία των προστριβόμενων συμφώνων.....	150
3.1.7 Φωνολογικός ορισμός των συμφωνικών φωνημάτων.....	154
3.2 Φωνολογικά φαινόμενα.....	158
3.2.1 Φωνήεντα - Φωνολογικά φαινόμενα εντός λέξης.....	158
3.2.1.1 Αποβολή άτονων /i, u/.....	158
3.2.1.2 Σίγηση/Αποβολή των δευτερογενών ατόνων [i] και [u].....	164
3.2.1.3 Στένωση (συστολή/κώφωση) των ατόνων /e/ και /o/.....	166
3.2.1.4 Αντικώφωση.....	168
3.2.1.5 Ανάπτυξη προθεματικού/προθετικού φωνήεντος.....	169
3.2.1.6 Αφαίρεση/σίγηση/αποβολή του αρκτικού /a/.....	172
3.2.1.7 Αλλαγή αρχικού φωνήεντος.....	173
3.2.1.8 Ανάπτυξη/Εισαγωγή φωνήεντος εντός λέξης (επένθεση).....	174
3.2.1.9 Αποβολή/Συγκοπή φωνήεντος.....	177
3.2.1.10 Αφομοίωση φωνηέντων (assimilation).....	177
3.2.1.11 Αναμοίωση φωνηέντων (dissimilation).....	179
3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση).....	180
3.2.2 Φωνήεντα - Φωνολογικά φαινόμενα στα όρια λέξεων.....	182
3.2.2.1 Έκκρουση.....	182
3.2.2.1.1 Έκκρουση εντός λέξης.....	184
3.2.2.1.2 Περιπτώσεις μη πραγμάτωσης της έκκρουσης.....	185
3.2.2.2 Κράση.....	185
3.2.3 Σύμφωνα.....	186
3.2.3.1 Μετάθεση συμφώνων (metathesis).....	186
3.2.3.2 Αντιμετάθεση.....	186
3.2.3.3 Τσιτακισμός.....	187

3.2.3.4 Ανάπτυξη συμφωνικών φωνημάτων.....	187
3.2.3.5 Αποβολή απλών συμφώνων.....	192
3.2.3.6 Αποβολή συμφώνων σε πρωτογενή ή δευτερογενή συμφωνικά συμπλέγματα.....	196
3.2.3.7 Αφομοίωση.....	198
3.2.3.8 Ανομοίωση.....	200
3.2.3.9 Ηχηροποίηση.....	202
3.2.3.10 Αηχοποίηση.....	204
3.2.3.11 Κλειστοποίηση.....	205
3.2.4 Συνδυασμός φωνολογικών φαινομένων.....	205
3.3 Τονισμός.....	206
4 ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ.....	213
4.1 Μεθοδολογία.....	213
4.2 Γενικά στοιχεία για το ονοματικό σύστημα του ιδιώματος.....	216
4.2.1 Φυσικό και γραμματικό γένος.....	217
4.2.2 Αριθμός.....	218
4.2.3 Πτώσεις.....	219
4.3 Άρθρα.....	220
4.4 Ονόματα/Ουσιαστικά.....	224
4.4.1 Μορφολογικό σύστημα του ονόματος.....	224
4.4.1.1 Ονομαστική.....	234
4.4.1.2 Αιτιατική.....	234
4.4.1.3 Γενική.....	235
4.4.2 Παρατηρήσεις για το μορφολογικό σύστημα των ονομάτων.....	235
4.4.3 Τονισμός του ονόματος.....	242
4.4.4 Αλλαγή γένους.....	243
4.4.5 Παραγωγή ονομάτων.....	244
4.4.5.1 Προσφυματική παραγωγή στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων.....	244
4.4.5.2 Συμφυματική παραγωγή στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων.....	259
4.4.6 Σύνθεση ονομάτων.....	259

4.4.6.1 Τονισμός των συνθέτων.....	262
4.4.6.2 Συντακτική και σημασιολογική σχέση του α΄ και του β΄ συνθετικού.....	264
4.4.6.2.1 Παρατακτικά σύνθετα.....	264
4.4.6.2.2 Εξαρτημένα σύνθετα.....	264
4.4.6.2.2.1 Προσδιοριστικά σύνθετα.....	265
4.4.6.2.2.2 Ρηματικά σύνθετα.....	265
4.5 Επίθετα και αριθμητικά.....	266
4.5.1 Το μορφολογικό σύστημα του επιθέτου.....	266
4.5.2 Επίθετα του τύπου /μεγάλος - megalí - megaló/.....	268
4.5.3 Επίθετα του τύπου /τρανός - traní - tranó/.....	272
4.5.4 Επίθετα του τύπου /varís - variá - varí/.....	274
4.5.5 Επίθετα του τύπου /xtikiáris - xtikíara/o - xtikíariko/.....	276
4.5.6 Το επίθετο /polís - polí - polí/.....	279
4.5.7 Παραθετικά των επιθέτων.....	281
4.5.8 Σχηματισμός επιθέτων.....	282
4.5.8.1 Προσφυματική παραγωγή επιθέτων.....	283
4.5.8.2 Συμφυματική παραγωγή επιθέτων.....	289
4.5.9 Σύνθεση.....	290
4.5.10 Αριθμητικά.....	291
4.5.10.1 Απόλυτα αριθμητικά.....	291
4.5.10.2 Τακτικά, αναλογικά και πολλαπλασιαστικά αριθμητικά.....	292
4.5.10.3 Χρήση αριθμητικών στη σύνθεση.....	293
4.6 Αντωνυμίες.....	294
4.6.1 Προσωπικές αντωνυμίες.....	294
4.6.2 Κτητικές αντωνυμίες.....	302
4.6.3 Δεικτικές αντωνυμίες.....	304
4.6.4 Ερωτηματικές αντωνυμίες.....	306
4.6.5 Αναφορικές αντωνυμίες.....	307
4.6.6 Αόριστες αντωνυμίες.....	308
4.6.7 Αυτοπαθής αντωνυμία.....	312

4.6.8 Αλληλοπάθεια.....	312
4.7. Ρήματα.....	313
4.7.1 Γενικά στοιχεία για τη μορφολογία του ρήματος.....	313
4.7.2 Παρεπόμενα του ρήματος.....	314
4.7.2.1 Ρηματικό πρόσωπο.....	316
4.7.2.2 Χρόνος.....	317
4.7.2.3 Η ρηματική αύξηση.....	320
4.7.2.4 Ποιόν ενεργείας.....	324
4.7.2.5 Η έννοια της τροπικότητας.....	327
4.7.3 Κατηγοριοποίηση του ρήματος βάσει των θεμάτων.....	331
4.7.4 Τα ληκτικά συστήματα («ρηματικές καταλήξεις»).....	332
4.7.5 Επιμέρους παρατηρήσεις για διάφορα ρήματα.....	365
4.7.6 Βοηθητικά ρήματα (/ίμε/ [ίμι] - /έχο/ [έχυ]).....	367
4.7.6.1 Το ρήμα /ίμε/.....	368
4.7.6.2 Το ρήμα /έχο/.....	369
4.7.7 Τονισμός του ρήματος.....	370
4.7.8 Ιδιομορφίες στον σχηματισμό του θέματος.....	377
4.7.9 Αρνηση.....	380
4.7.10 Παραγωγή ρημάτων.....	383
4.7.11 Σύνθετα ρήματα.....	389
4.7.12 Μετοχές.....	391
4.8 Επιρρήματα.....	394
4.8.1 Μορφολογία του επιρρήματος.....	395
4.8.2 Παραθετικά των επιρρημάτων.....	401
4.9 Προθέσεις.....	401
4.10 Σύνδεσμοι.....	404
4.11 Επιφωνήματα.....	409
4.12 Μόρια.....	410
5 ΣΥΝΤΑΞΗ.....	413
5.1 Το ρήμα πυρήνας του μηνύματος.....	414

5.2 Ορίσματα του ρήματος.....	415
5.2.1 Το υποκείμενο και οι τρόποι δήλωσής του.....	416
5.2.1.1 Συμφωνία ρηματικού προσώπου και λεξικού υποκειμένου.....	420
5.2.1.2 Απρόσωπα και τριτοπρόσωπα ρήματα.....	421
5.2.2 Το συμπλήρωμα του ρήματος.....	422
5.2.2.1 Ρήματα με ένα συμπλήρωμα.....	424
5.2.2.2 Ρήματα με δύο συμπληρώματα.....	427
5.3 Συντακτικές ιδιομορφίες του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων.....	429
6 ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ.....	448
6.1 Εισαγωγικά στοιχεία.....	448
6.2 Δομή των λημμάτων του corpus.....	452
6.3 Παρατηρήσεις για το λεξιλόγιο του ιδιώματος.....	456
7 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	459
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	467
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	488
ABSTRACT.....	490
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	492

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία κινείται στα ευρύτερα πλαίσια του επιστημονικού πεδίου της Γλωσσολογίας, ειδικότερα εντάσσεται στον κλάδο της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας και πιο συγκεκριμένα της Διαλεκτολογίας και στόχος της είναι η μελέτη και η γλωσσολογική περιγραφή του ιδιώματος των Δαρνακοχωριών του νομού Σερρών.

Όπως εύκολα μπορεί να καταστεί φανερό και να διαπιστωθεί από την εξέταση της σχετικής βιβλιογραφίας, μέχρι σήμερα δεν έχει υπάρξει συστηματική και σε βάθος γλωσσολογική έρευνα του Δαρνάκικου ιδιώματος. Οι έως τώρα απόπειρες εξέτασης της συγκεκριμένης γεωγραφικής ποικιλίας έχουν επιχειρηθεί από άτομα, τα οποία έχουν βιωματική σχέση με το ιδίωμα –πρόκειται για κατοίκους ή πρόσωπα καταγόμενα από τα Δαρνακοχώρια– συνιστούν εμπειρική και ερασιτεχνική εν πολλοίς προσέγγιση και παρουσίαση του ιδιοματικού γλωσσικού συστήματος και οδηγούν, όπως είναι αναμενόμενο, σε ανεπαρκή, ελλιπή και μερική γνώση αυτού.

Για τους λόγους αυτούς η παρούσα εργασία θα μπορούσε ενδεχομένως να συμβάλει προς την κατεύθυνση της γλωσσολογικής εξέτασης του ιδιοματικού λόγου της συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής του ελλαδικού χώρου και στην κάλυψη ενός κενού στην υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Η διατριβή αυτή ξεκίνησε, διαμορφώθηκε και περατώθηκε με τη βοήθεια, τη συνδρομή και τη στήριξη αρκετών ανθρώπων, στους οποίους θα ήθελα και οφείλω να εκφράσω θερμές και ειλικρινείς ευχαριστίες· πρόκειται συγκεκριμένα για τους εξής:

κατ' αρχάς, την επιβλέπουσα κυρία Δελλή Δήμητρα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, για την εμπιστοσύνη της στο πρόσωπό μου, καθώς με τον τρόπο αυτό κατέστη δυνατή η ενασχόλησή μου με το θέμα, για την καθοδήγηση, τις υποδείξεις, τις καθοριστικές παρατηρήσεις και επισημάνσεις της, για τη συνολική επίβλεψη της εργασίας, για το γνήσιο, ειλικρινές αλλά και ανθρώπινο ενδιαφέρον της καθ' όλη την πορεία έως την ολοκλήρωση της διατριβής,

τον κύριο Μπέη Σταμάτη, Ερευνητή Β' του Κέντρου Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων (Κ.Ε.Ν.Δ.Ι.) της Ακαδημίας Αθηνών, για τη συνολική επιστημονική του καθοδήγηση, τον συμβουλευτικό του ρόλο, για τις παρατηρήσεις, τις επισημάνσεις, τις υποδείξεις του. Λόγω της κατάρτισης και της ειδίκευσής του στη μελέτη των διαλέκτων και ιδιωμάτων, η βοήθειά του για την

προσέγγιση των γλωσσικών επιπέδων (φωνητικής, φωνολογίας, μορφολογίας και σύνταξης) του ιδιώματος υπήρξε καθοριστική και σημαντική,

τον κύριο Ανδρειωμένο Γεώργιο, Καθηγητή, τόσο για τη συμμετοχή του στη συμβουλευτική επιτροπή όσο και για και τις χρήσιμες και εποικοδομητικές επισημάνσεις του,

τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής, τον κύριο Παντελίδη Νικόλαο, Αναπληρωτή Καθηγητή, την κυρία Μαγουλά Ευγενία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, τον κύριο Λαβίδα Νικόλαο, Επίκουρο Καθηγητή, και την κυρία Καπετανάκη Σοφία, Επίκουρη Καθηγήτρια, για τις υποδείξεις και παρατηρήσεις τους,

τέλος, τους πληροφορητές για τη συνεργασία και τη βοήθειά τους στη συλλογή-συγκέντρωση «ζωντανού», πρωτογενούς, προφορικού γλωσσικού υλικού αλλά και όλους όσους με ποικίλους τρόπους συνέβαλαν σε όλα τα στάδια και σε διάφορα επίπεδα στην πραγματοποίηση και περάτωση της ερευνητικής αυτής προσπάθειας.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

A.(νατολικός, -ή, -ό, -ά, Ανατολή)	αρσ.(ενικό)
αβέβ.(αίος, -η, -ο)	αρχ.(αίος, -α, -ο, [ενν.] ελλην. (-4ος αι. π.Χ. ¹)
αβεστ.(ική = αρχαία περσική γλώσσα)	αρχ. αγγλ. (450-1100 μ.Χ.)
άγ.(ιος, -ία, -ιο)	αρχ. γερμ. (7ος-12ος αι. μ.Χ.)
αγγλ.(ικός, -ή, -ό)	αρωμ.(ουνική = η Κουτσοβλαχική)
άγν.(ωστος, -η, -ο)	
αγν.(ώστου)	
αδύν.(ατος, -η, -ο)	B.(όρειος, -α, -ο, -α, Βορράς)
αι.(ώνας)	βαθμ.(ίδα)
αιγυπτ.(ιακός, -ή, -ό)	ΒΔ. βορειοδυτικός, -ή, -ό, -ά
αιολ.(ικός, -ή, -ό)	βεν.(ετικός, -ή, -ό)
αιτ.(ιατική)	βλ.(έπε)
αλβ.(ανικός, -ή, -ό)	βλ. λ. βλέπε λήμμα / λέξη
αναφ.(ορικός, -ή, -ό)	βουλγ.(αρικός, -ή, -ό)
ανομοιωτ.(ικός, -ή, -ό)	
αντιδάν.(ειο)	γαλλ.(ικός, -ή, -ό)
αντων.(υμία)	γεν.(ική)
αόρ.(ιστος)	γερμ.(ανικός, -ή, -ό)
αορ.(ίστου)	γερμανοεβρ.(αϊκός, -ή, -ό)
απόδ.(οση)	γοτθ.(ικός, -ή, -ό)
απρφ. απαρέμφατο	γρ.(αφή)
αραβ.(ικός, -ή, -ό)	
αραβοτουρκ.(ικός, -ή, -ό)	δεικτ.(ικός, -ή, -ό)
αρβαν.(ίτικος, -η, -ο)	
αριθμητ.(ικό)	
αρμ.(ενικός, -ή, -ό)	

¹ Τα στοιχεία που δίνονται για τα χρονικά όρια γλωσσικών μορφών (π.χ. αρχ. ελλην.) έχουν ληφθεί από το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη (2002: 38-39).

δηλ.(αδή)	ιδιωμ.(ατικός, -ή, -ό)
δημώδ.(ης, -ης, -ες)	Ι.Ε. ινδοευρωπαϊκή γλώσσα,
διαλεκτ.(ικός, -ή, -ό)	ινδοευρωπαϊκός, -ή, -ό
δισύλλ.(αβος, -η, -ο)	ίλλυρ.(ικός, -ή, -ό)
δωρ.(ικός, -ή, -ό)	ισπ.(ανικός -ή, -ό)
	ισπανοεβρ.(αϊκός, -ή, -ό)
έ.α. ένθα ανωτέρω	ιταλ.(ικός, -ή, -ό)
εβρ.(αϊκός, -ή, -ό)	ιων.(ικός, -ή, -ό)
ειδ.(ικός, -ή, -ό)	
ειδικότ.(ερα)	κ.(αι)
εκφραστ.(ικός, -ή, -ό)	κ.α. και αλλού
ελλην.(ικός, -ή, -ό)	κ.ά. και άλλα
εν.(ικός)	κατάλ.(ηξη)
ενεργ.(ητικός, -ή, -ό)	κελτ.(ικός, -ή, -ό)
ενεστ.(ώτας)	κ. εξ. και εξής
ενν.(οείται)	κλητ.(ική)
επίδρ.(αση)	κ.λπ. και λοιπά
επίθ.(ετο)	κ.ο.κ. και ούτω καθεξής
επιθ.(έτου)	κ.τ.ό. και τα όμοια
επίρρ.(ημα)	κυρ.(ίως)
επιρρ.(ηματικός, -ή, -ό, -ά)	
επιφών.(ημα)	λ.(ήμμα / λέξη)
ετεροιωμ.(ένος, -η, -ο)	λαϊκ.(ός, -ή, -ό)
	λατ.(ινικός, -ή, -ό)
ηχομιμητ.(ικός, -ή, -ό, -ά)	
	μεγεθ.(υντικός, -ή, -ό)
θ.(έμα)	μέλλ.(οντας)
θηλ.(υκό)	μεσν. μεσαιωνικός, -ή, -ό, [ενν.] ελλην. (7ος αι.-1800 μ.Χ.)
ιδ.(ίως, -ιαίτερα)	μεσν. γαλλ. (1300-1600 μ.Χ.)

μεσν. γερμ. (12ος-15ος αι. μ.Χ.)
μεσν. λατ. (7ος αι.-1500 μ.Χ.)
μεσογ.(ειακός, -ή, -ό)
μεσοπαθ.(ητικός, -ή, -ό)
μεταπλ.(ασμένος, -η, -ο)
μετβ. μεταβατικό
μηδενισμ.(ένος, -η, -ο)
μτγν. μεταγενέστερος, -η, -ο, [ενν.]
ελλην. (3ος αι. π.Χ.-6ος αι. μ.Χ.)
μτγν. λατ. (3ος-6ος αι. μ.Χ.)
μτφ. μεταφορικός, -ή, -ό, [επίρρ.] -ά
μτχ. μετοχή
μυκ.(ηναϊκός, -ή, -ό)
μ.Χ. μετά Χριστόν

N.(ότιος, -α, -ο, -α, Νότος)
NA. νοτιοανατολικός, -ή, -ό, -ά
N.E. Νέα Ελληνική
νεοελλ.(ηνικός, -ή, -ό)
νεότ.(ερος, -η, -ο)
ονομαστ.(ική)
ονοματοπ.(οιημένος, -η, -ο)
ορθότ.(ερος, -η, -ο, -α)
οριστ.(ική)
ουαλ.(ικός, -ή, -ό)
ουδ.(έτερο)
ουσ.(ιαστικό)
ουσιαστικοπ.(οιημένος, -η, -ο)

παθ.(ητικός, -ή, -ό)
παλ.(αιός, -ά, -ό)
παλαιοσλαβ.(ικός, -ή, -ό)
παλαιότ.(ερος, -η, -ο)
παραγ.(ωγικός, -ή, -ό)
παράγ.(ωγος, -η, -ο)
παρακ.(είμενος)
παράλλ.(ηλος, -η, -ο)
παρατ.(ατικός)
παρετυμολ.(ογία, -ογικός, -ή, -ό)
πβ. παράβαλε
περσ.(ικός, -ή, -ό)
πιθ.(ανός, -ή, -ό, -όν)
πληθ.(υντικός)
πολ.(ωνικός, -ή, -ό)
πορτ.(ογαλικός, -ή, -ό)
προβηγκ.(ιανός, -ή, -ό)
προελ.(εύσεως)
προελλην.(ικός, -ή, -ό)
πρόθ.(εση)
προθεμ.(ατικός, -ή, -ό)
προληπτ.(ικός, -ή, -ό)
πρόσ.(ωπο)
προστ.(ακτική)
προσφών.(ηση)
πρωτογερμ.(ανικός, -ή, -ό)
π.χ. παραδείγματος χάριν
π.Χ. προ Χριστού
ρ.(ήμα)

ρηματ.(ικός, -ή, -ό)	τόμ.(ος/οι)
ρουμ.(ανικός, -ή, -ό)	τοπων.(ύμιο)
	τουρκ.(ικός, -ή, -ό)
σ.(ελίδα)	τσεχ.(ικός, -ή, -ό)
σανσκρι.(ιτική = αρχαία ινδική γλώσσα)	υποθ.(ετικός, -ή, -ό)
σερβοκρ.(οατικός, -ή, -ό)	υποκ.(οριστικός, -ή, -ό)
σημ.(ασία)	υποσημ.(είωση)
σημασιολ.(ογικός, -ή, -ό, [επίρρ.] -ά)	υποτ.(ακτική)
σλαβ.(ικός, -ή, -ό)	υποχωρητ.(ικός)
στερητ.(ικός, -ή, -ό)	ύστ.(ερος, -η, -ο)
σύνδ.(εσμος)	
συνδ.(έεται, -έονται)	φρ.(άση)
συνεκδ.(οχικά)	φρανκον.(ική = δυτική γερμανική γλώσσα)
συνεσταλμ.(ένη βαθμίδα)	
συνήθ.(ως, -ης)	χαϊδευτ.(ικά)
συνθ.(ετικό)	χ(ειρόγρα)φ(ο/α)
σύνθ.(ετος, -η, -ο)	χεττ.(ιτική = αρχ. μικρασιατική γλώσσα)
τ. (τύπος)	
τεύχ.(ος)	

ΣΥΜΒΟΛΑ

- [] αγκύλες· μέσα στις αγκύλες δίνεται η ετυμολογία λημμάτων και η φωνητική γραφή λέξεων
- // πλάγιες γραμμές, μπάρες· μέσα σ' αυτές δίνεται η φωνολογική γραφή λέξεων
- [...] δηλώνεται τμήμα κειμένου που έχει παραλειφθεί
- * αστερίσκος· δηλώνει αμάρτυρο, υποθετικό τύπο ή αμάρτυρο τύπο ινδοευρωπαϊκής ρίζας που προκύπτει από τη σύγκριση υλικού διαφόρων ινδοευρωπαϊκών γλωσσών
- < γωνιώδης αγκύλη· δηλώνει ότι ο τύπος, που προηγείται, προέρχεται από τον τύπο που κείται δεξιά της αγκύλης
- > γωνιώδης αγκύλη· δηλώνει ότι ο τύπος που ακολουθεί προέρχεται από τον τύπο που βρίσκεται αριστερά της αγκύλης
- < > γωνιώδεις αγκύλες· μέσα σε αυτές δίνεται η ιστορική ορθογραφία λέξης
- ~ φωνολογική αντίθεση (αντίθεση φωνημάτων)
- | κατακόρυφη γραμμή· δηλώνει όριο στίχου
- / πλάγια γραμμή, μπάρα· χωρίζει τύπους που μπορούν να εναλλάσσονται ελεύθερα
- « » εισαγωγικά· πέρα από τη συνήθη χρήση τους τα εισαγωγικά χρησιμοποιούνται και για τη δήλωση της σημασίας λέξεως
- { } άγκιστρα· μέσα σ' αυτά τίθενται γραμματικές πληροφορίες
- ∅ μόρφημα μηδενισμένης μορφής, δηλ. το μόρφημα δηλώνεται με απουσία (μηδενισμένο τύπο) ή, αλλιώς με έλλειψη συγκεκριμένου φωνολογικού στοιχείου
- < ... > παράλειψη ακατάληπτου τμήματος

ΣΥΜΒΟΛΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΦΩΝΗΤΙΚΟΥ ΑΛΦΑΒΗΤΟΥ (ΔΦΑ)¹

Φωνήεντα

a: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *αέρα*s

e: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *λέω*

o: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *πόνος*

i: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *ύλη*

u: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *που*

Ημίφωνο

ɣ: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *γριά*, όταν εκφωνείται με γρήγορο ρυθμό ομιλίας

Σύμφωνα

p: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *πάνω*

b: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *μπορώ*

t: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *τώρα*

d: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *ντώνω*

c: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *κύμα*

ʃ: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *φέγγει*

k: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *κάτω*

g: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *γκαρίζω*

f: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *φως*

v: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *βάθος*

θ: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *θεός*

ð: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *δώρο*

s: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *σώμα*

z: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *ζωή*

ʃ: όπως στην αγγλική λέξη *she*

¹ Για τα χρησιμοποιούμενα στη διατριβή σύμβολα φωνητικής καταγραφής βλ. *Handbook of the International Phonetic Association* (1999). Βλ. επίσης αναθεωρημένη εκδοχή 1993 του IPA στον Πετρούνια (2002²: 616) και αναθεωρημένη εκδοχή 2005 στον Μποτίνη (2011²: 26).

z: όπως στη γαλλική λέξη *garage*
ϕ: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *χιόνι*
j: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *γέρος*
x: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *χαρά*
γ: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *γαρίδα*
ts: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *τσάι*
dz: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *τζάκι*
tʃ: όπως στην αγγλική λέξη *chain*
dʒ: όπως στη αγγλική λέξη *gentle*
m: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *μάτι*
n: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *νερό*
ɲ: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *νιώθω*
l: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *λέω*
ʎ: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *ελιά*
ɫ: όπως στην αγγλική λέξη *all* ή στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *καλά*, όπως αυτή προφέρεται π.χ. στην περιοχή της Θεσσαλονίκης
r: όπως στη λέξη της Νεοελληνικής Κοινής *ροή*

1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Καθορισμός του αντικειμένου, γενικότερη μεθοδολογική προσέγγιση και μέρη της διατριβής

Η παρούσα εργασία κινείται στα ευρύτερα πλαίσια του επιστημονικού πεδίου της Γλωσσολογίας, ειδικότερα εντάσσεται στον κλάδο της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας και πιο συγκεκριμένα της Διαλεκτολογίας. Ασχολείται με την οριζόντια ή γεωγραφική διαφοροποίηση της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και στόχος της είναι η μελέτη και η γλωσσολογική περιγραφή του ιδιώματος των Δαρνακοχωριών του νομού Σερρών. Ως εκ τούτου, η έρευνα εστιάζεται στα συγκεκριμένα χωριά και δεν επιχειρείται συνεξέταση του Δαρνάκικου ιδιώματος με τα αντίστοιχα των γειτονικών χωριών ή της ευρύτερης περιοχής. Κάτι τέτοιο θα οδηγούσε ενδεχομένως σε ενδιαφέρουσες συγκρίσεις και στην εξαγωγή επιπλέον συμπερασμάτων, κρίθηκε όμως ανέφικτο κυρίως λόγω των τεράστιων απαιτήσεων σε χρόνο προκειμένου να συγκεντρωθεί γλωσσικό υλικό και από άλλα χωριά και να ολοκληρωθεί η επεξεργασία του.

Γενικότερα, η προσέγγιση που υιοθετείται και ακολουθείται στο πλαίσιο της εργασίας για την περιγραφή και την επεξεργασία του ιδιωματικού γλωσσικού υλικού είναι η συγχρονική. Η συγχρονική θεώρηση αντιμετωπίζει τη γλώσσα ως σύστημα, δηλαδή ως ένα σύνολο στοιχείων που επιτελούν συγκεκριμένες λειτουργίες και διαπλέκονται σε δίκτυο σχέσεων. Τα γλωσσικά στοιχεία μελετώνται στις σχέσεις τους με τα άλλα στοιχεία που συνυπάρχουν στο ίδιο γλωσσικό σύστημα σε μια δεδομένη χρονική περίοδο· αντιμετωπίζονται δηλαδή ως έτοιμες, διαμορφωμένες καταστάσεις –και όχι ως προς την προέλευση και τις μεταβολές, τις διαδοχικές μορφές τις οποίες έλαβαν και τη χρονική τους διαδοχή, τα χρονικά στάδια από τα οποία διήλθαν έως ότου λάβουν την τελική τους μορφή (διαχρονική θεώρηση)– και εξετάζονται ως προς τις σχέσεις τους με τα άλλα χρονικώς συνυπάρχοντα στοιχεία του αυτού συστήματος. Επομένως, ο ιδιωματικός λόγος προσεγγίζεται ως προς τις σχέσεις που υφίστανται μεταξύ των γλωσσικών του στοιχείων κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα που καλύπτει το διαθέσιμο υλικό (1961-2014).

Περισσότερες λεπτομέρειες για τη συγχρονική προσέγγιση και πιο συγκεκριμένα για το πώς αυτή εφαρμόζεται και εξειδικεύεται μεθοδολογικά κατά την εξέταση κάθε γλωσσικού επιπέδου (φωνολογία, μορφολογία κ.λπ.) παρέχονται στην αρχή των σχετικών κεφαλαίων.

Η διατριβή περιλαμβάνει τα εξής κεφάλαια:

1) Εισαγωγή. Στο κεφάλαιο αυτό ορίζεται το αντικείμενο της έρευνας, παρουσιάζεται η γενικότερη μεθοδολογική προσέγγιση του ιδιωματικού λόγου, τα μέρη της διατριβής και παρέχονται πληροφορίες για τις προηγούμενες –μικρής συνήθως έκτασης– απόπειρες ενασχόλησης με το ιδίωμα, για το υλικό –τον τρόπο και τις δυσκολίες συλλογής και επεξεργασίας του– καθώς και για τους πληροφορητές. Εν συνεχεία, γίνεται αναφορά στη γεωγραφική κατανομή των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής και δίνονται τα βασικά τους χαρακτηριστικά γνωρίσματα (ισόγλωσσα) για τον λόγο ότι στη δεδομένη ομάδα (ιδιωμάτων) εντάσσεται και αυτό των Δαρνακοχωριών.

Επίσης, επιχειρείται η παρουσίαση με σχετικά κατατοπιστικό και αντιπροσωπευτικό τρόπο των διαφόρων απόψεων και εκδοχών που έχουν διατυπωθεί αναφορικά με την ετυμολόγηση της λέξης Νταρνάκας (Δαρνάκας), τόσο αυτών που μοιάζουν να διαθέτουν –κατά το μάλλον ή ήττον– μια σχετική βαρύτητα όσο και αρκετών από εκείνες που φαίνεται ότι στερούνται οποιασδήποτε τεκμηρίωσης· επίσης, παρατίθεται η άποψη στην οποία συγκλίνουν και την οποία τείνουν να αποδεχτούν οι περισσότεροι από όσους έχουν ασχοληθεί με το θέμα και η οποία εκ των πραγμάτων μπορεί να θεωρηθεί και να χαρακτηριστεί ως η επικρατέστερη. Πρόκειται για τη θέση ότι η λέξη Δαρνάκας έχει προέλθει από τη συχνή χρήση των λέξεων *δάρι* «τώρα, αμέσως» και *νάκα* «εδώ, εδώ να».

Τέλος, σχετικά με κάθε ένα από τα πέντε Δαρνακοχώρια δίνονται στοιχεία για τη γεωγραφία, την προϊστορία και την ιστορία με έμφαση στις περιόδους του Μακεδονικού αγώνα, των Βαλκανικών πολέμων, του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, της Μικρασιατικής εκστρατείας και του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, για την παλαιότερη και νεότερη ονομασία των χωριών όπως και για τις παλαιότερες μαρτυρίες αναφορικά με την ύπαρξη τους, για τη σύνθεση του πληθυσμού (αναλογία Ελλήνων και Τούρκων), για τα δημογραφικά και απογραφικά δεδομένα. Επιπλέον, παρέχονται πληροφορίες για την εγκατάσταση/εποικισμό ελληνικών και μη πληθυσμών στην περιοχή, για τη μετανάστευση στο εξωτερικό και την αστυφιλία, για την εκπαιδευτική δραστηριότητα, την ίδρυση συλλόγων, σωματείων και συντεχνιών καθώς επίσης για τις ασχολίες των κατοίκων και την οικονομία.

2) Φωνητική. Παρουσιάζεται το σύνολο των φθόγγων (φωνήεντα, σύμφωνα, ημίφωνο) του ιδιώματος, δίνεται η φωνητική τους περιγραφή και σε σχετικούς πίνακες αποτυπώνονται οι δυνατότητες ομαδοποίησης και κατάταξής τους. Στη

συνέχεια, εξετάζεται η συνδυαστικότητά τους (φωνηεντικοί συνδυασμοί, συμφωνικά συμπλέγματα) στα πλαίσια της δόμησης των σημαινόντων του συγκεκριμένου ιδιώματος και διατυπώνονται παρατηρήσεις-συμπεράσματα αναφορικά με τη συνύπαρξή τους στις λέξεις του ιδιώματος.

3) Φωνολογία. Επιχειρείται η φωνολογική ανάλυση του ιδιώματος (εξακρίβωση των φωνημάτων, φωνολογικός ορισμός αυτών βάσει των διακριτικών/ διαφοροποιητικών τους χαρακτηριστικών), παρουσιάζονται τα φωνολογικά φαινόμενα που το χαρακτηρίζουν (π.χ. στένωση, αποβολή φωνηέντων και συμφώνων, ανάπτυξη προθεματικού φωνήεντος, ανάπτυξη συμφώνων, αφομοίωση, ανομοίωση κ.ά.) και γίνεται λόγος για το θέμα του τονισμού και την επίσης χαρακτηριστική για το ιδίωμα δυνατότητα παρέκκλισης από τον νόμο της τρισυλλαβίας με την εμφάνιση τόνου –σε ρηματικούς τύπους– στην τέταρτη από το τέλος της λέξης συλλαβή.

4) Μορφολογία. Στόχος του κεφαλαίου είναι η περιγραφή των μορφολογικών στοιχείων του ιδιώματος. Για τον λόγο αυτό δίνεται έμφαση κυρίως στη μορφή ενώ η αναφορά στη λειτουργία επιχειρείται όπου και όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο, σκόπιμο και επιβεβλημένο. Ο ανωτέρω στόχος εξηγεί επίσης γιατί η παρουσίαση του υλικού δεν στηρίζεται σε έννοιες και γλωσσικές λειτουργίες που θεωρούνται και είναι θεμελιώδεις για την επικοινωνία (π.χ. χρόνος, τρόπος, αιτία κ.λπ.) αλλά ακολουθεί τις παραδοσιακές κατηγορίες των μερών του λόγου με κάποιες τροποποιήσεις, προσαρμογές και ανακατατάξεις στην πραγματέυσή του οι οποίες επιβάλλονται από την υιοθέτηση της συγχρονικής προσέγγισης.

Η ύλη του κεφαλαίου εμφανίζει την εξής εικόνα: 1) Άρθρα, 2) Ονόματα/Ουσιαστικά, 3) Επίθετα (περιλαμβάνονται και τα αριθμητικά), 4) Αντωνυμίες, 5) Ρήματα (και μετοχές), 6) Επιρρήματα, 7) Προθέσεις, 8) Σύνδεσμοι, 9) Επιφωνήματα, 10) Μόρια.

5) Σύνταξη. Επειδή το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων γενικά ακολουθεί και εμφανίζει τη σύνταξη της Κοινής Νέας Ελληνικής, υπάρχει όμως παράλληλα και ένας μικρός αριθμός περιπτώσεων απόκλισης από αυτήν, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο γίνεται αφ' ενός επιλεκτική αναφορά στον ρόλο του ρήματος στο πλαίσιο της πρότασης, καθώς και στη λειτουργία του υποκειμένου και του αντικειμένου και αφ' ετέρου παρουσιάζονται μόνο τα φαινόμενα εκείνα ως προς τα οποία το ιδίωμα διαφοροποιείται και απομακρύνεται από την Κοινή Νέα Ελληνική (π.χ. εκφορά του έμμεσου αντικειμένου με αιτιατική αντί γενικής, παράλειψη της ονομαστικής πτώσης

ενικού και πληθυντικού αριθμού του οριστικού άρθρου κ.ά.) και δίνονται σχετικά παραδείγματα.

6) Λεξιλόγιο. Επιχειρείται μια γενική και αδρομερής προσέγγιση της λεξιλογικής φυσιογνωμίας του ιδιώματος και διατυπώνονται παρατηρήσεις σχετικά με αυτό.

7) Συμπεράσματα. Εκτίθενται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την εξέταση του ιδιώματος και ακολουθεί Παράρτημα με αποσπάσματα ιδιωματικού λόγου.

1.2 Προηγούμενες απόπειρες ενασχόλησης με το ιδίωμα

Από την εξέταση της σχετικής βιβλιογραφίας καθίσταται φανερό και διαπιστώνεται ότι μέχρι σήμερα δεν έχει υπάρξει συστηματική και σε βάθος γλωσσολογική έρευνα του Δαρνάκικου ιδιώματος.

Οι έως τώρα απόπειρες εξέτασης της συγκεκριμένης γεωγραφικής ποικιλίας έχουν επιχειρηθεί από άτομα της περιοχής, κατοίκους ή πρόσωπα καταγόμενα από τα Δαρνακοχώρια. Τα άτομα αυτά, συνήθως δάσκαλοι, φιλόλογοι, δημοσιογράφοι και γενικά εραστές της τοπικής ιστορίας και κουλτούρας, τα οποία συνδέονται βιωματικά με το ιδίωμα, έχουν ασχοληθεί –ερασιτεχνικά ως επί το πλείστον– με αυτό και έχουν συγκεντρώσει υλικό –πρόκειται προπάντων για γλωσσάρια¹ (π.χ. Καφταντζής 1982, Κούρτης 1982-1994, Σπίντιος 1995)– ή έχουν δημοσιεύσει ολιγοσέλιδα και μικρής ως επί το πλείστον έκτασης κείμενα, όπως είναι λογοτεχνικές απόπειρες με ιδιωματικό χρώμα (π.χ. Μπέγκος 1961: 77-79) και εργασίες σε τοπικές εφημερίδες ή περιοδικά (π.χ. Κάρτσιος 1994, Μπέγκος 1993 κ.ά.) με αντικείμενο συνήθως τη συνοπτική περιγραφή και επισήμανση των κυριότερων γνωρισμάτων (φωνολογικών, μορφολογικών κ.λπ.) του ιδιώματος. Οι εν λόγω εργασίες, καθώς συνιστούν μερική, εμπειρική και ερασιτεχνική² εν πολλοίς προσέγγιση και παρουσίαση του ιδιωματικού

¹ Τα γλωσσάρια είναι μικρής συνήθως έκτασης έργα που παραθέτουν –κατά κανόνα– μόνο μεταφραστικά ισοδύναμα, χωρίς να παρέχουν μορφολογικές, σημασιολογικές ή άλλου είδους πληροφορίες (Κατσούδα 2012: 854). Στα γλωσσάρια του ιδιώματος σε κάποιες περιπτώσεις απαντούν και ετυμολογικές ή «οιονεί» ετυμολογικές πληροφορίες³ για το ζήτημα των παρετυμολογήσεων σε ερασιτεχνικά συντεταγμένα διαλεκτικά λεξικά οι οποίες φαντάζουν –ενίοτε– πειστικές όπως και για το θέμα των προσωπικών εικασιών και αστήρικτων ετυμολογικών προτάσεων που οδηγούν σε παρετυμολογήσεις βλ. Κατσούδα (2012: 854-855, 858-859).

² Διευκρινίζεται ότι η χρησιμοποίηση του επιθέτου *ερασιτεχνικός* και του αντίστοιχου επιρρήματος περιγράφει απλώς το είδος προσέγγισης των ιδιωματικών στοιχείων, δεν υποκρύπτει διάθεση υποτίμησης ούτε ισοδυναμεί με αρνητική αξιολόγηση και απόρριψη του σχετικού υλικού, γιατί, όπως

γλωσσικού συστήματος, οδηγούν, όπως είναι αναμενόμενο, σε ανεπαρκή, ελλιπή και μερική γνώση αυτού.

Τα προαναφερθέντα γλωσσάρια και δημοσιευμένα ολιγοσέλιδα κείμενα φαίνεται ότι λειτούργησαν ως βάση και αφού εμπλουτίστηκαν με ποικίλης υφής στοιχεία (π.χ. λαογραφικά, ιστορικά κ.ά.) αποτελούν το περιεχόμενο της ιστοσελίδας www.darnakas.gr καθώς και των ιστοσελίδων του Γυμνασίου Νέου Σουλίου και του 6^{ου} Γυμνασίου Σερρών.

Για τον λόγο ότι η κατάσταση είναι αυτή που εκτέθηκε προηγουμένως, δηλαδή δεν έχει υπάρξει συστηματική μελέτη αλλά κυρίως απόπειρες εξέτασης και προσέγγισης του ιδιώματος, η παρούσα εργασία θα μπορούσε ενδεχομένως να συμβάλει προς την κατεύθυνση της γλωσσολογικής εξέτασης του ιδιοματικού λόγου της συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής του ελλαδικού χώρου και στην κάλυψη ενός κενού στην υπάρχουσα βιβλιογραφία.

1.3 Το υλικό και οι πληροφορητές

Το γλωσσικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε ως βάση για αυτή την εργασία αντλήθηκε από διάφορες πηγές¹ πιο συγκεκριμένα αποτελείται από:

1) πρωτίστως, μαγνητοφωνημένο προφορικό καθημερινό λόγο από φυσικούς ομιλητές του ιδιώματος, γηγενείς μόνιμους κατοίκους των Δαρνακοχωριών. Για τη συλλογή του χρησιμοποιήθηκε είδος μη τυχαίας δειγματοληψίας, η δειγματοληψία ευκολίας (convenience sampling)³, η οποία στηρίζεται σε άτομα που είναι διαθέσιμα και μπορούν εύκολα να συμμετάσχουν στην έρευνα (ευκαιριακό δείγμα υποκειμένων⁴).

2) δευτερευόντως, μαγνητοφωνημένο υλικό σχετικά με τα συγκεκριμένα χωριά από τη ραδιοφωνική εκπομπή του Τρίτου Προγράμματος «Μακεδονικά Χωρατά και Μασάλια» με τον Δημήτρη Αδαμόπουλο σε αναπαραγωγή της από τον ραδιοφωνικό σταθμό Noize Radio των Σερρών και ψηφιακό υλικό από το «Σεντούκι

αναφέρεται και επισημαίνεται από ειδικούς επιστήμονες, ακόμη και η πιο ερασιτεχνική προσπάθεια μπορεί να προσφέρει ενδιαφέροντα δεδομένα² βλ. σχετικά και Κατσούδα (2012: 854).

³ Για τα είδη της δειγματοληψίας βλ. Μικρός (2009: 206-222).

⁴ Με τον τρόπο αυτό, αν και παράγοντες, όπως η ηλικία, το φύλο, η ψυχολογική και κοινωνική ταυτότητα, το γλωσσικό υπόστρωμα, η εκπαίδευση δεν μπορούν να ελεγχθούν αποτελεσματικά, είναι δυνατόν να συλλεχθεί γρήγορα σημαντικός αριθμός δεδομένων και να προκύψει μια αρκετά αντιπροσωπευτική εικόνα του μελετώμενου ιδιώματος.

των e-στοριών»⁵ σχετικό με τα Δαρνακοχώρια, το οποίο έχει αναρτηθεί στην ιστοσελίδα <http://stories.futurelibrary.gr>.

Συμπληρωματικά αξιοποιήθηκαν:

1) Υλικό από το αρχείο του Κέντρου Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων (Κ.Ε.Ν.Δ.Ι.) της Ακαδημίας Αθηνών. Πρόκειται για: **α**) το χειρόγραφο 964 (1971) του Κ.Ε.Ν.Δ.Ι., του Α. Μπέγκου: «Συλλογή Δημώδους Γλωσσικού υλικού εκ Νέου Σουλίου Σερρών», σ. 49, **β**) το χειρόγραφο 965 (1971) του Κ.Ε.Ν.Δ.Ι., του Ν. Γορούβα: «Δημώδες γλωσσικών υλικών Πενταπόλεως Σερρών», σ. 40 και **γ**) το χειρόγραφο 968 (1971) του Κ.Ε.Ν.Δ.Ι., της Ε. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου: «Συλλογή Δημώδους υλικού (Δημοτικά τραγούδια, λέξεις, τοπωνύμια κ.λπ.) του χωρίου “Πεντάπολις” Σερρών», σ. 33.

2) Υλικό που ανευρέθηκε στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών καθώς και στα Γ.Α.Κ. (Γενικά Αρχεία του Κράτους) Σερρών. Πρόκειται για γλωσσάρια κυρίως και μικρής έκτασης κείμενα ή άρθρα που έχουν δημοσιευθεί στα περιοδικά *Μακεδονικά*, *Μακεδονικό Ημερολόγιο*, *Ελληνικά*, *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο*, *Σερραϊκά Χρονικά* και *Ορφέας*.

3) Διαδικτυακά δεδομένα, στοιχεία δηλαδή που αναζητήθηκαν και συγκεντρώθηκαν μέσω του παγκόσμιου ιστού, κυρίως από την ιστοσελίδα www.darnakas.gr αλλά και από τις ιστοσελίδες του Γυμνασίου Νέου Σουλίου και του 6^{ου} Γυμνασίου Σερρών· στους ιστότοπους αυτούς έχει αναρτηθεί ποικίλο υλικό τόσο γλωσσικού χαρακτήρα –π.χ. Δαρνάκινο Γλωσσάρι, Το Γλωσσικό Ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων, Ιδιωματικό λεξιλόγιο, Εκφράσεις, Παροιμίες, Προσφωνήσεις-Φιλοφρονήσεις, Δαρνάκινα παρατσούκλια– όσο και λαογραφικού, ιστορικού, δημογραφικού, γεωγραφικού και οικονομικού περιεχομένου.

Η συλλογή και η ηχητική καταγραφή προφορικού ιδιωματικού υλικού πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο επιτόπιας έρευνας⁶ στον γεωγραφικό χώρο της

⁵ Το «Σεντούκι των e-στοριών» είναι ένα πρόγραμμα που πραγματοποιείται ύστερα από πρόταση της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών στα πλαίσια δράσεων του Future Library με τη χρηματοδότηση του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος και αποβλέπει στη συγκρότηση μιας ηλεκτρονικής βάσης ψηφιακών ιστοριών, οι οποίες δημιουργούνται από κατοίκους (άτομα, ομάδες, συλλόγους, φορείς κ.λπ.) των περιφερειακών κοινοτήτων Σερρών, Ημαθίας και Κιλκίς και αφορούν στην ιστορία της ευρύτερης περιοχής. Το Future Library είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός, που ιδρύθηκε στη Βέροια το 2011, με σκοπό αφ' ενός να αναπτυχθεί ένα δίκτυο δημόσιων και δημοτικών βιβλιοθηκών σε όλη την επικράτεια, το οποίο θα συνδεθεί με την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος στις νέες της εγκαταστάσεις, στο Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, και αφ' ετέρου να ενισχυθεί στη συνείδηση των ανθρώπων η σπουδαιότητα του θεσμού των βιβλιοθηκών ως κέντρων μάθησης, δημιουργίας και διάδρασης.

⁶ Σχετικά με τη μεθοδολογία της έρευνας γενικότερα βλ. Αναστασιάδου (2012) και Bryman (2017).

συγκεκριμένης ποικιλίας τους θερινούς μήνες των ετών 2011-2014. Κατά την πρώτη μάλιστα επίσκεψη στην περιοχή και πριν την έναρξη των μαγνητοφωνήσεων επιδιώχθηκε να υπάρξει επαφή και γνωριμία τόσο με κατοίκους των Δαρνακοχωριών όσο και με τους επίσημους εκπροσώπους και φορείς της περιοχής οι οποίοι θα μπορούσαν να διευκολύνουν τη συλλογή γλωσσικού υλικού και την επιτόπια έρευνα γενικότερα. Επίσης, συγκεντρώθηκαν πληροφορίες και προσωπικά στοιχεία κατοίκων οι οποίοι έχουν ασχοληθεί –σε ερασιτεχνικό ή μη επίπεδο– με το ιδίωμα και θα μπορούσαν να βοηθήσουν όχι μόνο στην προσπάθεια συγκέντρωσης υλικού αλλά και στη διαδικασία διασταύρωσης και εξακρίβωσης γνωρισμάτων του ιδιώματος.

Κατά τη διάρκεια των ηχογραφήσεων επιδιώχθηκε η παρέμβαση της ερευνήτριας να είναι η μικρότερη δυνατή, ώστε οι ομιλητές να αναπτύσσουν αβίαστα τον λόγο τους. Στην αρχή των ηχογραφήσεων ετίθεντο συνήθως ελάχιστες ερωτήσεις με σκοπό να γίνουν γνωστά συγκεκριμένα προσωπικά στοιχεία (ονοματεπώνυμο, ηλικία, γραμματικές γνώσεις, επάγγελμα) των ομιλητών-πληροφορητών, ώστε να επισημανθούν οι κοινωνικές (εξωγλωσσικές) μεταβλητές-παράμετροι (ηλικία, φύλο, μορφωτικό επίπεδο, επάγγελμα) και να καταστεί δυνατή η σκιαγράφηση του κοινωνιογλωσσικού πορτραίτου-προφίλ των υποκειμένων της έρευνας. Οι ομιλητές ήξεραν ότι η γλωσσική τους παραγωγή θα ηχογραφηθεί και παρακινούνταν να μιλήσουν για θέματα που γνώριζαν καλά και θεωρούνταν ότι τους ενδιέφεραν (π.χ. ζωή στο χωριό, ασχολίες, καλλιέργειες, έθιμα κ.ά.) ούτως ώστε η ανταπόκρισή τους να είναι –όσο το δυνατόν περισσότερο– αυθόρμητη, μη τεχνητή, φυσική και αβίαστη. Γενικά αποφεύχθηκε η διακοπή της παραγωγής λόγου από την πλευρά της ερευνήτριας. Παρέμβαση υπήρξε κάποιες φορές προκειμένου ο λόγος να ενισχυθεί και να συνεχισθεί· στις περιπτώσεις αυτές υποβαλλόταν συνήθως μια σχετική ερώτηση και ζητούνταν περισσότερες πληροφορίες για το θέμα της συζήτησης.

Επειδή, στις πρώτες τουλάχιστον φάσεις της ηχητικής καταγραφής, συνέβη να ανακλύπουν «προβλήματα» (π.χ. απρόβλεπτες διακοπές του λόγου του ομιλητή από άλλα παρόντα κατά τη μαγνητοφώνηση άτομα, χαμηλόφωνη ομιλία του πληροφορητή, σημεία με προβληματικό ήχο εξ αιτίας πηγών εξωτερικού θορύβου, όπως κουδούνισμα τηλεφώνου, θόρυβος αγροτικών μηχανημάτων κ.ά.) και επειδή συχνά στην περίπτωση διαλογικής συζήτησης των πληροφορητών συνέβαινε αυτοί να μιλούν παράλληλα και να επικαλύπτει ο ένας τον άλλον, πράγμα το οποίο δυσχέραινε ιδιαίτερα την προσπάθεια απομαγνητοφώνησης, καθώς δεν γινόταν αντιληπτό τι ακριβώς ειπώθηκε από τον καθένα από τους συνομιλούντες και δεν ήταν εύκολο να

δηλωθεί ο βαθμός της παράλληλης ομιλίας και επικάλυψης (overlapping), δηλαδή ως ποιο σημείο, ως ποια λέξη ή ως ποια συλλαβή συγκεκριμένης λέξης μιλούσαν παράλληλα και τι ακριβώς πρόφερε καθένας από αυτούς, κρίθηκε προσφορότερο και σκόπιμο και στις επόμενες φάσεις της συλλογής ηχητικού υλικού προτιμήθηκε να γίνεται καταγραφή του λόγου ενός κάθε φορά ομιλητή-πληροφορητή, ο οποίος μιλούσε σε συνεχή λόγο και σε ιδιωτικό χώρο, συνήθως εσωτερικό σπιτιού, ο οποίος εξασφάλιζε όσο το δυνατόν περισσότερο την απουσία θορύβων, διακοπών και παρεμβολών.

Η διαδικασία της απομαγνητοφώνησης⁷ αποδείχτηκε εξαιρετικά χρονοβόρος τόσο για σχετικά ευνόητους λόγους όπως είναι ο σύνθετος χαρακτήρας της προφορικής επικοινωνίας και οι αναντιστοιχίες της με τη γραπτή αναπαράστασή της –είναι γνωστό ότι το λεκτικό εκφώνημα συνοδεύεται από παραγλωσσικά (επιτονισμός, παύσεις, ένταση, ύψος φωνής) και εξωγλωσσικά στοιχεία (χειρονομίες, κινήσεις, μορφασμοί, εκφράσεις, βλέμμα, διάθεση), τα οποία πρέπει να ληφθούν υπ’ όψιν και να αντιμετωπιστούν με κάποιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται ένας όχι βέβαια απόλυτος αλλά επαρκής και ικανοποιητικός βαθμός ακρίβειας, πιστότητας και αντικειμενικότητας κατά τη γραπτή απόδοση (μεταγραφή) του κειμένου– όσο και για τους λόγους που αναφέρθηκαν προηγουμένως (αποσπάσματα με προβληματικό ήχο, επικάλυψη και γενικά ακατάληπτα σημεία⁸) αλλά και γιατί πάρα πολλές φορές δεν ήταν σαφές αν είχε λάβει χώρα η στένωση/κώφωση των άτονων /e/ και /o/ σε [i] και [u] αντίστοιχα ή όχι, δηλαδή δεν ήταν εύκολα αντιληπτό μέσω της ακοής αν είχε προφερθεί [e] ή [i], [o] ή [u] ή –ενδεχομένως– ένα άλλο ενδιάμεσο φωνήεν, όπως επίσης δεν ήταν διόλου εύκολο να διευκρινιστεί αν τα άτονα κλειστά /i/ και /u/ είχαν αποβληθεί πλήρως ή υπήρχε ένα ελάχιστο έστω φωνηεντικό υπόλειμμα αυτών.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η απομαγνητοφώνηση και η απόδοση των φθόγγων στηρίχθηκε –αναγκαστικά– στην υποκειμενική αντιληπτική ικανότητα και ακουστική εντύπωση της ερευνήτριας ύστερα από επανειλημμένες ακροάσεις των επίμαχων σημείων, των σχετικών δηλαδή λέξεων, των ηχητικών αρχείων δίχως αυτό να συνεπάγεται ότι δεν εξακολουθεί να υπάρχει ένα ποσοστό αμφιβολίας για την ακρίβεια της φωνητικής πραγμάτωσης των συγκεκριμένων φωνηέντων. Η υπολογιστική επεξεργασία του υλικού με τη χρήση ειδικού λογισμικού θα

⁷ Σχετικά με την απομαγνητοφώνηση βλ. Κατσούδα (2016: 157-158).

⁸ Σε όσες περιπτώσεις στα αποσπάσματα απομαγνητοφωνημένου προφορικού λόγου που εμφανίζονται στο Παράρτημα απαντούν δυσνόητα ή εντελώς ακατάληπτα σημεία έχει υιοθετηθεί και ακολουθείται η πρακτική της παράλειψής τους και της δήλωσης του κενού-χάσματος.

προσδιόριζε σαφέστερα τα ζητήματα αυτά, αλλά κάτι τέτοιο δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί στα πλαίσια της παρούσης εργασίας. Το ίδιο ισχύει και για το θέμα και τη δήλωση του επιτονισμού, της πορείας, της κύμανσης δηλαδή της φωνής κατά τη διάρκεια των εκφωνημάτων· καθώς δεν υπήρχε δυνατότητα για ακριβέστερο προσδιορισμό και πληρέστερη απόδοση, σήμανση και απεικόνιση της επιτονικής καμπύλης χρησιμοποιήθηκαν συμβατικά σύμβολα όπως τα γνωστά σημεία στίξης.

Κατά την πρώτη επιτόπια επίσκεψη έλαβε χώρα και η πρώτη φάση της μαγνητοφώνησης. Πρόκειται για ελεύθερες συνεντεύξεις, οι οποίες περιλαμβάνουν προσωπικές αφηγήσεις και συνομιλίες μεταξύ δύο ή τριών πληροφορητών. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι καταγράφηκε η ομιλία ενός άνδρα (89 ετών κατά το έτος της μαγνητοφώνησης, αποφοίτου Δημοτικού, καπνοπαραγωγού) και της συζύγου του (86 ετών, η οποία φοίτησε στο Δημοτικό σχολείο έως την Γ' τάξη) κατοίκων του χωριού Άγιο Πνεύμα. Γενικά, συζητούν μεταξύ τους –γιατί σε κάποια σημεία τίθενται ερωτήσεις από την πλευρά της ερευνήτριας προκειμένου να συνεχιστεί η συζήτηση– και γίνεται λόγος για την παλαιότερη ονομασία, την πληθυσμιακή σύνθεση του χωριού και την καλλιέργεια του καπνού. Μαγνητοφωνήθηκε επίσης η γλωσσική παραγωγή ενός κυρίως άντρα, 65 ετών, αποφοίτου Δημοτικού που γεννήθηκε στο Άγιο Πνεύμα, αλλά κατοικεί στο Νέο Σούλι και –σε σημαντικά μικρότερο ποσοστό– ενός εικοσάχρονου, αποφοίτου Λυκείου, κατοίκου Νέου Σουλίου. Μιλά –προπάντων ο πρώτος από τους δύο– για την παλιότερη μορφή ζωής στο χωριό (π.χ. φοίτηση στο Δημοτικό, καλλιέργεια καπνού) και τραγουδά –επίσης, ο πρώτος από αυτούς– δύο τραγούδια της περιοχής. Τέλος, ηχογραφήθηκαν δύο άντρες (92 ετών και απόφοιτος Δημοτικού ο πρώτος, 83 ετών και έχει φοιτήσει ως την Ε' τάξη του Δημοτικού ο δεύτερος) καπνοπαραγωγοί, κάτοικοι του χωριού Χρυσό. Αρχικά μιλά ο πρώτος πληροφορητής –απαντά σε κάποιες ερωτήσεις που του τέθηκαν– και εν συνεχεία οι δύο τους συνομιλούν· προς το τέλος της συζήτησης παρεμβαίνει σε μικρό αριθμό περιπτώσεων ένας νεότερος κάτοικος του χωριού (ηλικίας 65 ετών) που παρίστατο κατά τη συνέντευξη. Μιλούν για τις δυσκολίες της ζωής τα παλιότερα χρόνια, τη γερμανική Κατοχή, για λέξεις του Δαρνάκικου ιδιώματος και είδη διατροφής των κατοίκων της περιοχής.

Στις επόμενες φάσεις συλλογής ηχητικού υλικού μαγνητοφωνήθηκε η γλωσσική παραγωγή και άλλων κατοίκων των Δαρνακοχωριών· όσοι από αυτούς κυμαίνονταν ηλικιακά μεταξύ των 62 και 85 ετών, είχαν ασχοληθεί ή εξακολουθούσαν να ασχολούνται με το επάγγελμα του γεωργού ή του κτηνοτρόφου

και ήταν απόφοιτοι Δημοτικού, ενώ οι πληροφορητές με ηλικία από 30 έως 40 ετών είχαν ποικίλη επαγγελματική απασχόληση (π.χ. κτηνοτρόφος, γεωργός, εργαζόμενος σε εργαστήριο ειδών διατροφής, νοικοκυρά, δημόσιος υπάλληλος, δάσκαλος, έμπορος σε λαϊκή αγορά) και είχαν φοιτήσει στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ή την είχαν ολοκληρώσει. Επίσης, ηχογραφήθηκαν και κάποια τραγούδια της περιοχής.

Από όσα αναφέρθηκαν προκύπτει ότι ελήφθησαν δείγματα λόγου από διάφορες ηλικιακές ομάδες (ηλικιωμένα και νεότερα άτομα, ηλικιακό εύρος δείγματος 20-92) και από 18 συνολικά άτομα. Είθισται αντιπροσωπευτικότεροι ομιλητές-χρήστες του ιδιώματος να θεωρούνται –και να είναι συνήθως– τα μεγαλύτερης ηλικίας άτομα. Το «παράδοξο» όμως στην περίπτωση αυτής της έρευνας είναι ότι ένα νεότερο άτομο, ένας 36χρονος ομιλητής (κτηνοτρόφος, απόφοιτος Λυκείου), από το χωριό Εμμ. Παππάς, εμφανίζει στον λόγο του εντονότερο το ιδιωματικό στοιχείο εν συγκρίσει με τα πιο ηλικιωμένα άτομα, ίσως γιατί, όπως ο ίδιος ισχυρίζεται, είναι «τιμή» του να εκφράζεται στο Δαρνάκινο ιδίωμα και αυτό αποτελεί συνειδητή του επιλογή.

Αληθεύει επίσης ότι υπήρξε έντονος προβληματισμός αναφορικά με τη δυνατότητα και τον ενδεδειγμένο τρόπο προσέγγισης και επεξεργασίας του όλου υλικού, ηχογραφημένου και έντυπου, για τους ακόλουθους λόγους: **α)** Τα γλωσσάρια περιέχουν λεξιλογικό υλικό πλουσιότερο και χρονικά παλαιότερο ενώ το μαγνητοφωνημένο υλικό είναι νεότερο και χαρακτηρίζεται από μικρότερη ποικιλία. **β)** Στο έντυπο υλικό –γλωσσάρια, χειρόγραφα του Κ.Ε.Ν.Δ.Ι., διαδικτυακά δεδομένα και σε δημοσιευμένα κείμενα αρκετές φορές επισημάνθηκαν περιπτώσεις ορθογραφικής ρευστότητας ή «ανορθογραφίας» δίχως βέβαια να μπορεί να αποκλειστεί και το ενδεχόμενο του λάθους κατά τη γραφή ή του τυπογραφικού λάθους· αυτά τα ορθογραφικά ή τυπογραφικά λάθη συχνά ήταν εύκολο να εντοπιστούν, γιατί συνέβη να αφορούν λέξεις που απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική. Το γεγονός αυτό όμως δημιουργεί την υποψία ότι ίσως υπάρχουν και άλλα τέτοια λάθη και εν τωιαύτη περιπτώσει δεν είναι δυνατόν να εντοπιστούν, καθώς δεν είναι εφικτό να ελεγχθεί το σύνολο του ιδιωματικού –σχεδόν αχανούς– γλωσσικού υλικού με τη βοήθεια των πληροφορητών. Στο μυαλό πάντως του ερευνητή διαμορφώνεται και παραμένει ένα ερωτηματικό καθώς και ένα –μικρό έστω– ποσοστό αμφιβολίας. **γ)** Φθόγγοι του ιδιώματος (π.χ. το υπερωισμένο λάμδα [ɬ]) συμβαίνει να μη δηλώνονται καθόλου στο έντυπο υλικό ή άλλοι, συνήθως οι παχείς συριστικοί, να δηλώνονται –σε ερασιτεχνικές καταγραφές– περιστασιακά, με μη

συστηματικό και ενιαίο τρόπο⁹ (πβ. χειρόγραφο 965 του Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. σ. 39 τις φράσεις «*ΤέCH ΧουρέCH*», δηλαδή «Θεός σχωρέσει» και «*καλή ΛάφρουCH (καλή ελάφρωσιν– αποκατάστασιν υγείας)*). Άλλοτε πάλι σε ολιγοσέλιδα κείμενα τα οποία αποβλέπουν στην παρουσίαση των βασικών γνωρισμάτων του ιδιώματος επιχειρείται η περιγραφή φθόγγων/φωνητικών στοιχείων με αδόκιμη ορολογία και ερασιτεχνικό, εμπειρικό τρόπο¹⁰, γεγονός που δεν διευκολύνει πάντοτε την κατανόηση της αρθρωτικής ή ακουστικής φύσης τους. Κατά συνέπεια τα ηχογραφημένα δεδομένα αποτέλεσαν τη βάση για την επιχειρούμενη στο πλαίσιο αυτής της εργασίας αναφορά σε φωνητικές πραγματώσεις φωνημάτων του ιδιώματος. **δ)** Σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρήθηκε ενδοδιαλεκτική διαφοροποίηση, γλωσσικές δηλαδή διαφορές – λεξιλογικές ως επί το πλείστον– μεταξύ των εν λόγω χωριών **ε)** Κάποιες φορές εσφαλμένη ληματογράφηση, συνέπεια πιθανόν πλημμελούς ή λανθασμένης ετυμολογικής προσέγγισης, οδηγεί σε φαινόμενα όπως είναι η διάσπαση τύπων του ίδιου λήμματος σε διαφορετικά λήμματα (π.χ. *είσα = έχυσα, χύνου = ρίχνω κάποιο υγρό, εκσπερματίζω, έντουκα = χτύπησα, ντος = χτύπα, βάρα* με τους ανωτέρω τύπους να καταγράφονται σε διαφορετικά σημεία βλ. Σπίντιος 1995) και πιο συχνά η συγχώνευση ομόηχων λημάτων (π.χ. *θήλιασμα = βύζαγμα, θέλιασμα* βλ. Κούρτης 1986: 53, ενώ πρόκειται για δύο διαφορετικά λήμματα το **θήλιασμα**¹ [θίλιασμα] θηλιασμός. [*< αρχ. θηλιάζω < θηλή*] και το **θήλιασμα**² [θίλιασμα] θήλιασμα, κατασκευή θηλιάς. [*<θηλιάζω < μεσν. θηλιά < θηλέα < αρχ. θήλεια, θηλ. του επιθ. θήλυς*]). **στ)** Στο πλαίσιο του ιδιωματικού υλικού εντοπίστηκαν επίσης «αντιφατικές» καταστάσεις και δεδομένα (π.χ. παράλληλοι τύποι, πολυτυπία, εναλλακτικοί τρόποι προφοράς), που αποκαλύπτουν και συνδέονται μεν με τη δυναμικότητα της συγχρονίας αλλά ταυτοχρόνως δυσχεραίνουν σε έναν βαθμό την προσπάθεια του

⁹ Για το επίπεδο της φωνητικής που «υποφέρει» περισσότερο από τη γλωσσολογική ανεπάρκεια του πρωτογενούς υλικού, καθώς η μορφολογία και η σύνταξη μπορούν να αποτυπωθούν αξιόπιστα με το ελληνικό αλφάβητο δίχως την ανάγκη ειδικότερου συμβολισμού, αλλά και καθώς είναι πιο εύκολα αντιληπτές από τον μη εξειδικευμένο συλλογέα από ό,τι οι ακουστικές διαφοροποιήσεις, εφόσον ευκολότερα αντιλαμβάνεται κανείς ένα εναλλακτικό κλιτικό επίθημα από μια διαφορετική πραγμάτωση φθόγγου βλ. Μανωλέσσου & Μπασέα-Μπεζαντάκου (2012: 951). Πβ. και τα αναφερόμενα από την Κατσούδα (2016: 157).

¹⁰ Ενδεικτικά βλ. Βοζιάνης *Προσφωνήσεις – Χωριάτικοι Διάλογοι. Το γλωσσικό ιδίωμα στα Νταρνακοχώρια*. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.darnakas.gr/prosfoniseis.htm, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-11 όπου σημειώνεται «*Το συριστικό σ, καθώς και τα διπλά ζ, ξ, ψ, μπροστά από ε και ι προφέρονται πολύ παχιά, [...] Η προφορά θυμίζει λίγο πολλές αγγλικές λέξεις, [...] ζέστα που ακούγεται σαν ζιέστα, σιουρμπέτ...*» και Βοζιάνης *Το γλωσσικό ιδίωμα των Νταρνακοχωριτών. Χωριάτικα μασάλια*. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.darnakas.gr/glosikoidiomadarnak.htm, ημερομηνία πρόσβασης 12-12-15 όπου αναφέρεται «*Η αντωνυμία τέτοιος προφέρεται τέτχιος, τέτχια, τέτchio [...] Στην ερωτηματική αντωνυμία ποιος, πιο πολύ ακούγεται κάποιο χ όπως: πχιος, πχια, πchio...*».

ερευνητή να προσανατολιστεί μέσα στον όλο όγκο και την τυπολογική ποικιλία του υλικού (π.χ. Οι ποικίλες –από φωνητική, φωνολογική ή μορφολογική άποψη– πραγματώσεις ενός τύπου σχετίζονται με τον χρόνο συλλογής και την «ηλικία» των γλωσσικών δεδομένων –π.χ. παλαιότερο - νεότερο υλικό) ή αντικατοπτρίζουν πραγματικές ελεύθερες εναλλαγές; Οφείλονται στην ύπαρξη υποϊδιωμάτων της ίδιας γεωγραφικής ποικιλίας; Σχετίζονται με την ιδιόλεκτο του πληροφορητή ή μαρτυρούν ίσως γλωσσική παρεμβολή, ενδεχομένως της Νεοελληνικής Κοινής; Συνδέονται με την εναλλαγή κώδικα (code switching) του πληροφορητή μεταξύ κοινής και ιδιώματος ή μπορεί να συναρτώνται με κοινωνιογλωσσικούς παράγοντες όπως είναι οι διαφορές κοινωνικής τάξης, φύλου, μορφωτικού επιπέδου κ.λπ. των χρηστών - πληροφορητών;). ζ) Στα γλωσσάρια –κυρίως– υπάρχουν λέξεις από τις οποίες άλλες ήταν άγνωστες στους πληροφορητές και άλλες σε μερικούς μόνο από αυτούς ή κάποιες τις γνώριζαν και τις ανέφεραν λίγο παραλλαγμένες σε σχέση με αυτά (γλωσσάρια). Επομένως, η παράμετρος του ομιλητή-πληροφορητή συχνά διαφοροποιεί τις πληροφορίες και δημιουργεί ερωτηματικά ως προς τα στοιχεία του ιδιώματος, καθώς ένας ομιλητής μπορεί να γνωρίζει και να χρησιμοποιεί λέξεις τις οποίες κάποιος άλλος αγνοεί ή συμβαίνει να γνωρίζουν λέξεις αλλά ο καθένας να τις αναφέρει με λίγο διαφορετική μορφή.

Ύστερα από όλα αυτά καθίσταται σαφές ότι υπήρξε εξαιρετικά δύσκολη, επίπονη –ή και ακανθώδης κάποιες φορές– όπως άλλωστε και χρονοβόρος η προσπάθεια να «πλοηγηθεί κανείς σε αυτή τη θάλασσα τύπων, στοιχείων, πληροφοριών», να προσεγγίσει αυτή τη σωρεία τύπων, στοιχείων, πληροφοριών και να κατορθώσει να επεξεργαστεί το σχετικό υλικό ώστε να διασφαλίζεται –κατά το δυνατόν και όχι πλήρως και απόλυτα– η αξιοπιστία των πορισμάτων. Έτσι, πολύ συχνά ήταν αναγκαίο να γίνει συστηματική παραβολή δεδομένων από τις ποικίλες πηγές υλικού (μαγνητοφωνημένο και έντυπο υλικό, χειρόγραφα του Κ.Ε.Ν.Δ.Ι., γλωσσάρια) ώστε να ελεγχθούν τα διάφορα γλωσσικά φαινόμενα. Όταν οι πηγές συμφωνούσαν, εννοείται ότι δεν υπήρχε δυσκολία ή προβληματισμός και αμφιβολία για την υιοθέτηση του κοινού στοιχείου. Σε περιπτώσεις ασυμφωνίας των πηγών προτιμήθηκε να αναφέρονται όλα τα στοιχεία που επισημάνθηκαν. Τέλος, όσες φορές εντοπίστηκαν στοιχεία που απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική εκ παραλλήλου με άλλα, ιδιωματικά, που διαφοροποιούνται από αυτή ακολουθήθηκε η τακτική να αναφέρονται ως βασικά τα αποκλίνοντα ή ιδιωματικά με το σκεπτικό ότι αυτά

απηχούν με «γνησιότερο» και «αυθεντικότερο» τρόπο το ιδίωμα και να σημειώνεται ότι χρησιμοποιούνται επίσης και τα αντίστοιχα της Νεοελληνικής Κοινής.

1.4 Η σημερινή γλωσσική κατάσταση του ιδιώματος

Το γλωσσικό υλικό, το οποίο έχει συλλεγεί από ποικίλες πηγές και διαφορετικές γενιές ομιλητών, καταδεικνύει και μαρτυρεί το γεγονός πως οι κοινωνικές συνθήκες και τα ιστορικά δεδομένα οδήγησαν σε έναν δομικό και λειτουργικό περιορισμό και συρρίκνωση του ιδιώματος προϊόντος του χρόνου. Αυτό μπορεί να αποδοθεί σε διάφορους λόγους και ιδιαίτερα στην κοινωνιογλωσσική αξία της Κοινής Νέας Ελληνικής, η οποία έχει πλέον καταστεί σε σημαντικό βαθμό κυρίαρχη γλωσσική μορφή επικοινωνίας του συνόλου σχεδόν των ομιλητών.

Ο πρώτος περιορισμός, η πρώτη συρρίκνωση και υποχώρηση του ιδιώματος φαίνεται ότι σημειώνεται κατά τη δεκαετία του '60, όταν αρχίζει να εκδηλώνεται η τάση μετανάστευσης προς το εξωτερικό, κυρίως προς τη Γερμανία και σε μικρότερο ποσοστό προς την Αμερική και την Αυστραλία. Περαιτέρω πτωτική δημογραφική πορεία και κάμψη λαμβάνει χώρα τη δεκαετία του '70, καθώς η περιοχή εγκαταλείπεται και αρκετοί Δαρνακοχωρίτες θα ακολουθήσουν το δρόμο της εσωτερικής μετανάστευσης, θα μετακινηθούν και θα εγκατασταθούν σε αστικά κέντρα. Συνεπώς, η εξωτερική και η εσωτερική μετανάστευση και αστυφιλία στέρησαν τα Δαρνακοχώρια από πολύτιμο ανθρώπινο δυναμικό, συρρίκνωσαν τον αριθμό των χρηστών-ομιλητών του και φαίνεται ότι κατέφεραν ένα πρώτο «πλήγμα» στην ανθεκτικότητα, τη δυναμική και την πορεία εξέλιξης και επιβίωσης του ιδιώματος.

Η πληθυσμιακή αποδυνάμωση των Δαρνακοχωρίων συνδυαζόμενη με την φθίνουσα πορεία των παραδοσιακών καλλιεργειών της περιοχής (καπνός, βαμβάκι) και της κτηνοτροφίας είχε ως συνέπεια το ζωντανό γλωσσικό υλικό που χρησιμοποιούνταν στην καθημερινή επικοινωνία των κατοίκων για τη δήλωση στοιχείων σχετικών με τις συγκεκριμένες ασχολίες (π.χ. εργαλεία, στάδια επεξεργασίας του καπνού) να περιοριστεί σημαντικά και ένα τμήμα του να περιέλθει σε αχρησία καθώς αρκετοί Δαρνακοχωρίτες άλλαξαν επαγγελματικό προσανατολισμό και η τεχνολογία προσέφερε νέες δυνατότητες και διευκολύνσεις στους γεωργούς και κτηνοτρόφους.

Εν συνεχεία, οι αυξανόμενες δυνατότητες μετακίνησης –χάρη στη βελτίωση των συγκοινωνιακών υποδομών– και επικοινωνίας με άλλες περιοχές της Ελλάδας, άρα και με άλλες γλωσσικές και κοινωνικές ομάδες, οι ευκαιρίες και δυνατότητες για απόκτηση βασικής εκπαίδευσης ή και για περαιτέρω σπουδές και η συνακόλουθη κοινωνική ή και διαγενεακή κινητικότητα¹¹, η ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών και η έλευση της εποχής της πληροφορικής επηρέασαν σημαντικά και «κλόνισαν» σε έναν βαθμό την αντοχή του ιδιώματος στην επιρροή άλλων γλωσσικών ομάδων (π.χ. αυτών των γειτονικών αστικών κέντρων των Σερρών ή της Θεσσαλονίκης) και κυρίως στην επιρροή της Κοινής Νέας Ελληνικής, η οποία συνιστά την κυρίαρχη γλωσσική μορφή του ελλαδικού χώρου, υπερκεείμενη ποικιλία με δοκιμασμένες δυνατότητες κάλυψης πολλαπλών επιπέδων καθώς και ποικιλία κύρους και γοήτρου δεδομένου ότι αποτελεί γλώσσα της εκπαίδευσης, της διοίκησης, της επιστήμης, του πολιτισμού, του τύπου, των τηλεοπτικών και ηλεκτρονικών μέσων μαζικής ενημέρωσης. Έτσι, το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων υπέστη και υφίσταται αποδιαλεκτοποίηση, υποχώρηση δηλαδή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του, υποχώρησε και συνεχίζει να υποχωρεί προοδευτικά προς την κοινωνιογλωσσική αίγλη, το πρότυπο γλωσσικού κύρους που αντιπροσωπεύει η Κοινή Νέα Ελληνική αλλά και προς στην ικανότητά της να ανταποκρίνεται στο σύνθετο φάσμα των σύγχρονων επικοινωνιακών αναγκών και απαιτήσεων.

Επίσης, η εξέταση των σχέσεων του ιδιοματικού λόγου και του κοινωνιογλωσσικού προφίλ, των κοινωνικών δηλαδή χαρακτηριστικών (ηλικία, φύλο, μορφωτικό επίπεδο) των ομιλητών επιτρέπει τη διατύπωση κάποιων πρόσθετων παρατηρήσεων για την κατάσταση του ιδιώματος.

Αναφορικά με τη σχέση αλληλοκαθορισμού μεταξύ χρήσης ιδιοματικού λόγου και ηλικίας διαπιστώνεται, όπως είναι γνωστό, αναμενόμενο και εύλογο, ό,τι ισχύει και για τις περιπτώσεις άλλων ιδιοματικών γλωσσικών μορφών. Συνεπώς, και για το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων αντιπροσωπευτικότεροι ομιλητές θεωρούνται και είναι τα πιο προχωρημένης ηλικίας άτομα (από 65 ετών και άνω) αν

¹¹ Με τον όρο *κοινωνική κινητικότητα* δηλώνεται η δυνατότητα μετακίνησης ενός ατόμου από μια κοινωνική τάξη σε άλλη. Η μεταβολή αυτή επιτυγχάνεται μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, της αλλαγής επαγγέλματος και της εργασίας. Η κοινωνική κινητικότητα διακρίνεται σε: α) *ανοδική*, όταν το άτομο κινείται από κατώτερες σε ανώτερες κοινωνικές τάξεις όπως π.χ. στην περίπτωση κατά την οποία αυτό αποκτά επαγγελματική κατάρτιση ή ένα πτυχίο, β) *καθοδική*, όταν π.χ. ένα άτομο χάνει την εργασία ή την περιουσία του και γ) *οριζόντια*, όταν ένα άτομο αλλάζει π.χ. εργασία, δίχως αυτό να συνεπάγεται ότι αποκτά περισσότερο ή λιγότερο εισόδημα ή κύρος, ενώ η *διαγενεακή κινητικότητα* αφορά στην κινητικότητα των ατόμων σε σύγκριση με την κοινωνική τάξη των γονέων τους (Σωτηρίου, Κορδονούρη & Ζαφρανίδου: 26).

και το ιδιωματικό στοιχείο έχει ήδη υποχωρήσει αρκετά και στον δικό τους λόγο κάτω από την επίδραση, τη διάδοση και τις ποικίλες γλωσσικές παρεμβολές (μέσα ενημέρωσης, τύπος κ.λπ.) της Κοινής Νέας Ελληνικής και φαίνεται ότι τα άτομα αυτά έχουν επίγνωση και δεν τους διαφεύγει η αίσθηση του περιορισμού της χρήσης του ιδιωματικού λόγου, καθώς αναφέρουν ότι έχουν διατηρήσει κάποια στοιχεία από τη γλώσσα των προγόνων τους.

Στα άτομα νεότερης και μέσης ηλικίας (35-65 ετών) είναι χαρακτηριστική η περαιτέρω αποδυνάμωση των ιδιωματικών τύπων και δομών, η κανονικότερη και συχνότερη παρουσία των αντίστοιχων της Κοινής Νέας Ελληνικής με κάποιες ίσως ενδιαφέρουσες εξαιρέσεις όπως αυτή του 36χρονου ομιλητή που συνειδητά επιλέγει να χρησιμοποιεί το ιδίωμα ως μέσο καθημερινής έκφρασης και επικοινωνίας, αν και γνωρίζει και υπό άλλες συνθήκες εκφράζεται στη Νεοελληνική Κοινή. Τα άτομα της συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας φαίνεται ότι κατανοούν τους διάφορους τύπους και τις δομές του ιδιώματος αλλά δεν ενσωματώνουν με μεγάλη συχνότητα τα στοιχεία αυτά στην ιδιόλεκτό τους.

Η νέα γενιά Δαρνακοχωριτών (παιδιά, έφηβοι, άτομα μετεφηβικής ηλικίας) έχουν μια βασική γνώση, εμπειρία και επαφή με το ιδίωμα μέσω των γονέων τους, ηλικιωμένων συγγενών και λόγω του ευρύτερου περιβάλλοντος στο οποίο ανατράφηκαν, γνωρίζουν και κατανοούν πολλά ιδιωματικά στοιχεία αλλά συνήθως δεν τα χρησιμοποιούν και δεν τα αναπαράγουν στον λόγο τους, καθώς αποφεύγουν τα «στιγματισμένα» κυρίως χαρακτηριστικά (π.χ. βόρειος φωνηεντισμός) και τους έντονα διαλεκτικούς τύπους.

Αληθεύει όμως ότι, ενώ τα άτομα κάτω των 65 ετών ανάλογα με την ηλικιακή κλίμακα στην οποία εντάσσονται, προσαρμόζονται γλωσσικά και υιοθετούν περισσότερο ή λιγότερο την Κοινή Νέα Ελληνική, ακόμη και όταν εκφράζονται με ένα πιο προσεγμένο ύφος ή σε περιστάσεις περισσότερο ή λιγότερο τεχνητής γλωσσικής παραγωγής (π.χ. γιατί γνωρίζουν ότι η ομιλία τους καταγράφεται ή νιώθουν ότι είναι αντικείμενο παρατήρησης) εμφανίζουν σε κάποια σημεία του λόγου τους έναν χαρακτηριστικό «ιδιωματικό χρωματισμό». Συνηθέστερα απαντώνται τα κωφωτικά φαινόμενα, η αποβολή των άτονων /i/ και /u/, η χρήση των φατνοουρανικών τριβόμενων (παχέων συριστικών), των φατνοουρανικών προστριβόμενων και του υπερωισμένου λάμδα, ο ρηματικός τύπος /íman/ «ήμουν», η εκφορά του έμμεσου αντικειμένου με αιτιατική, η χρήση

χαρακτηριστικών λεξιλογικών στοιχείων (π.χ. [guɫár] «μικρό παιδί», [maxatás] «γειτονιά, σοκάκι, δρόμος», [bakʃif] «φιλοδώρημα»), επιφωνημάτων (π.χ. [jafá] «Μπράβο! Ζήτω! Συγχαρητήρια!») και μορίων του ιδιώματος (π.χ. προτρεπτικό [ja])¹².

Το ιδιωματικό υπόστρωμα μοιάζει να εξακολουθεί να υφίσταται, να επιβιώνει –δίχως το σφρίγος βέβαια και την έκταση που είχε η αυθεντικότερη μορφή του ιδιώματος πριν τη δεκαετία του '60– να «αναφύεται» κάποιες φορές και να δίνει σημεία της ύπαρξής του και μάλιστα όχι μόνο στα πλαίσια κοινωνικών ομάδων/δικτύων τα μέλη των οποίων συνδέονται μεταξύ τους με ισχυρούς διαπροσωπικούς δεσμούς (π.χ. οικογένεια, παρέα συνομηλίκων).

Εξετάζοντας τη σχέση φύλου και ιδιωματικού λεκτικού, μπορεί να σημειωθεί ότι από τη σύγκριση ομιλητών της ίδιας ηλικίας αλλά διαφορετικού φύλου (π.χ. του 89χρονου κατοίκου του Αγίου Πνεύματος και της 86χρονης συζύγου του) προκύπτει πως ο προφορικός λόγος των γυναικών περιλαμβάνει περισσότερους ιδιωματικούς τύπους, ενώ οι άντρες χρησιμοποιούν λιγότερα ιδιωματικά στοιχεία. Οι ηλικιωμένες γυναίκες είναι συντηρητικότερες στον λόγο τους και μπορεί να θεωρηθεί ότι διατηρούν το τοπικό ιδίωμα σε αυθεντικότερη μορφή σε σχέση με τους άντρες, καθώς φαίνεται να έχουν επηρεαστεί σε μικρότερο βαθμό από τους νεολογισμούς και τους ισχυρότερους τύπους της Κοινής Νέας Ελληνικής. Η διαφορά αυτή μεταξύ γυναικών και ανδρών ομιλητών ερμηνεύεται ίσως βάσει των κοινωνικών συνθηκών των προηγούμενων δεκαετιών, του πιο περιορισμένου κύκλου δράσης και ενασχόλησης των γυναικών¹³ (π.χ. οικιακές εργασίες, ανατροφή παιδιών, γεωργικές ασχολίες, λιγότερες ευκαιρίες για μετακίνηση εκτός χωριού και επικοινωνία με άτομα άλλων περιοχών και γλωσσικών ομάδων) και της διαφοράς μορφωτικού επιπέδου (π.χ. στην ανωτέρω περίπτωση των συζύγων ομιλητών ο σύζυγος είναι απόφοιτος του Δημοτικού, ενώ η σύζυγος διέκοψε τη φοίτησή της στο Δημοτικό στην τρίτη τάξη).

¹² Τα φαινόμενα και οι τύποι που αναφέρθηκαν φαίνεται να λειτουργούν –είτε οι χρήστες τους έχουν συνείδηση του γεγονότος είτε όχι– ως στοιχεία ενδεικτικά ή και αποκαλυπτικά γεωγραφικής καταγωγής ή τοπικής ταυτότητας.

¹³ Για το γλωσσικό συντηρητισμό του γυναικείου φύλου ως προς τη χρήση της μητρικής γλώσσας που παρατηρείται συνήθως στις παραδοσιακές κοινωνίες στις οποίες οι γυναίκες περιορίζονται στη σφαίρα της οικογενειακής ζωής βλ. Χρίστου (2012: 1230). Σχετικά με το κριτήριο ΑΓΗΑΣ (Αμόρφωτη Γυναίκα Ηλικιωμένη Αγρότισσα Σταθερού τύπου διαμονής), που προτείνει ο Τζιτζιλής (2016) βλ. Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 476).

Η προαναφερθείσα διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών δεν φαίνεται να ισχύει και να χαρακτηρίζει και τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες, στις οποίες η κατάσταση μοιάζει να αντιστρέφεται με τις γυναίκες ειδικά των νεαρών ηλικιών να υιοθετούν και να χρησιμοποιούν την Κοινή Νέα Ελληνική ακόμη και στο επίπεδο της προφοράς.

Άλλος παράγοντας που σχετίζεται με τη μεγαλύτερη ή μικρότερη ιδιοματική γλωσσική χρήση είναι το μορφωτικό επίπεδο των ομιλητών-πληροφορητών. Τα ηλικιωμένα άτομα, άλλα από τα οποία περάτωσαν και άλλα όχι τη φοίτησή τους στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, διατηρούν στον λόγο τους περισσότερα ιδιοματικά στοιχεία σε σύγκριση με άτομα νεότερων ηλικιών. Ίσως πρέπει να αναφερθεί στο σημείο αυτό εκ νέου η περίπτωση του 36χρονου ομιλητή, αποφοίτου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που κατ' επιλογήν του εμφανίζει στην ομιλία του ιδιοματικά στοιχεία σε μεγαλύτερο βαθμό ακόμη και από τους πιο ηλικιωμένους πληροφορητές.

Γενικά πάντως είναι εμφανές ότι καθώς απομακρύνεται κανείς από τις μεγαλύτερες ηλικίες μειώνεται η ιδιοματική χρήση της γλώσσας ή με άλλη διατύπωση αυξάνεται η υιοθέτηση τύπων και δομών της Κοινής Νέας Ελληνικής. Η νεότερη γενιά και τα παιδιά έχουν σαφώς περισσότερες ευκαιρίες και δυνατότητες για εκπαίδευση και στη σύγχρονη εποχή με την έντονη και ταχύτατη εξέλιξη και διάδοση της τεχνολογίας υφίστανται καταγισμό γλωσσικών –και όχι μόνο– ερεθισμάτων και πληροφοριών, ώστε είναι εντελώς αναμενόμενο και εύλογο να μην έχουν πλέον ως μοναδικό γλωσσικό πρότυπο το ιδίωμα με τον τρόπο που αυτό χρησιμοποιήθηκε ή χρησιμοποιείται –όσο βέβαια γίνεται χρήση του κατά περίπτωση– από τα πρόσωπα του περιβάλλοντός τους. Επίσης, θα πρέπει ίσως η παρατήρηση που έγινε προηγουμένως για τον «ιδιοματικό χρωματισμό» του λόγου των νεοτέρων να επαναληφθεί και στο σημείο αυτό, εφόσον το υλικό και τα δεδομένα την επιβεβαιώνουν και σε σχέση με τον παράγοντα του μορφωτικού επιπέδου.

Συνοψίζοντας τα στοιχεία που εκτέθηκαν ανωτέρω σχετικά με το κοινωνιογλωσσικό προφίλ των ομιλητών μπορεί να σημειωθεί ότι η διατήρηση των ιδιοματικών χαρακτηριστικών συνδέεται με τις ηλικιακά μεγαλύτερες ομάδες, τα άτομα γυναικείου φύλλου πιο προχωρημένης ηλικίας και το χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο· αντίθετα, η αλλαγή, ο νεωτερισμός, η αποδιαλεκτοποίηση και ο

υψηλότερος βαθμός προσαρμογής στη Νεοελληνική Κοινή σχετίζεται με παράγοντες όπως είναι το νεαρό της ηλικίας, το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο αλλά και με το φύλο και πιο συγκεκριμένα τις γυναίκες νεότερης ή νεαρής ηλικίας. Στην περίπτωση των Δαρνακοχωριών φαίνεται ότι γενικά οι φορείς της γλωσσικής αλλαγής είναι ομάδες ή άτομα κοινωνικά ή μορφωτικά «προνομιούχα».

Πάντως, πέραν των όσων αναφέρθηκαν γενικά για τους παράγοντες της ηλικίας, του φύλου και του μορφωτικού επιπέδου, τον ρόλο και τη σύνδεσή τους με την παραγωγή ιδιωματικού ή μη λόγου, υπάρχει η αίσθηση ότι αν θελήσει κανείς να απομακρυνθεί για λίγο –δίχως αυτό να συνεπάγεται ότι απορρίπτει ή υποβαθμίζει την αξία τους– από τη γενίκευση, ομαδοποίηση και κωδικοποίηση των δεδομένων και των παρατηρήσεων που εξασφαλίζει η εξέταση των εν λόγω παραγόντων-κοινωνικών χαρακτηριστικών (ηλικία, φύλο, μορφωτικό επίπεδο) των ομιλητών και να εστιάσει σε επιμέρους περιπτώσεις προσώπων και λεπτομερειών του υλικού, διαπιστώνει ότι και άλλοι παράγοντες φαίνονται να συναρτώνται με τη χρήση ή μη του ιδιώματος (π.χ. μετακίνηση, παραμονή ή και εγκατάσταση για μικρότερο ή μεγαλύτερο χρονικό διάστημα εκτός του τόπου καταγωγής τους, ατομική ευφυΐα, προσωπικές γλωσσικές επιλογές, διάθεση γλωσσικής διαφοροποίησης από το ιδίωμα ή αυτοπροσδιορισμού και απόκτησης γλωσσικής ταυτότητας μέσω αυτού) και «βρίσκεται αντιμέτωπος» με την απουσία ενιαίας στάσης απέναντι στο ιδίωμα και μια ρευστή κατάσταση πολυπαραγοντικών εξαρτήσεων (π.χ. ο 92χρονος και ο μεγαλύτερος σε ηλικία από όλους τους πληροφορητές, απόφοιτος του Δημοτικού, γεωργός, κάτοικος του χωριού Χρυσό εμφανίζει μικρότερο ποσοστό ιδιωματικού λόγου σε σχέση με τον 83χρονο, επίσης γεωργό, συγχωριανό του, που φοίτησε στο Δημοτικό έως την πέμπτη τάξη), η οποία αφ' ενός φαντάζει χαοτική και αφ' ετέρου είναι αποκαλυπτική και δηλωτική του πολύπλοκου, σύνθετου, δυναμικού και «ζωντανού» χαρακτήρα της ανθρώπινης γλώσσας.

Το σύνθετο, το πολυποίκιλο ή και το ετερόκλητο στοιχείο, η παράλληλη χρήση ιδιωματικών και μη τύπων χαρακτηρίζουν όχι μόνο τον λόγο των ομιλητών - πληροφορητών, αλλά και το υπόλοιπο υλικό σχεδόν στο σύνολό του· συνεπώς, γίνεται αντιληπτό το μέγεθος της δυσκολίας του ερευνητή να «προσανατολισθεί» μέσα σε αυτή την πληθώρα τύπων και δεδομένων, να τα κατατάξει, να τα αξιολογήσει, να προβεί σε σοβαρή περιγραφή και ανάλυση, ώστε να καταστεί δυνατόν να εξαχθούν σχετικά ασφαλή και αξιόπιστα συμπεράσματα.

Τέλος, προσεγγίζοντας συνολικά το γλωσσικό ιδίωμα των Δαρνακοχωριών μπορεί να σημειωθεί ότι ενώ σαφώς δεν εντυπωσιάζει με τις αποκλίσεις και την έντονη διαφοροποίησή του από την Κοινή Νέα Ελληνική, συνιστά όμως τμήμα της Ελληνικής γλώσσας και συνδέεται με μια περιοχή όπου η Ελληνική διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε μέσα σε ένα ιδιαίτερο από πλευράς συνθηκών ιστορικό, κοινωνικό και γλωσσικό πλαίσιο. Η συγκεκριμένη εργασία προστιθέμενη στις λοιπές μελέτες για τα βορειοελλαδικά ιδιώματα της Ελληνικής συμβάλλει ίσως προς την κατεύθυνση της αποτύπωσης και της διαμόρφωσης μιας σχετικά συνθετότερης και σταδιακά πληρέστερης γλωσσικής εικόνας της συγκεκριμένης περιοχής του ελλαδικού χώρου.

1.5 Η γεωγραφική κατανομή και τα βασικά κοινά γνωρίσματα (ισόγλωσσα) των βορείων ιδιωμάτων

Η πιο γνωστή και ευρύτερα απόδεκτη¹⁴ στη Νεοελληνική Διαλεκτολογία ταξινόμηση των ιδιωμάτων είναι αυτή που προτάθηκε από τον Χατζιδάκι (Hatzidakis 1892: 342, 1905: 250-251, 1907: 115) στα τέλη του 19ου αιώνα. Σύμφωνα με αυτόν τα ιδιώματα της Νέας Ελληνικής διαχωρίζονται σε *βόρεια* και *νότια* με μια νοητή γραμμή, τον 38ο παράλληλο, που περνά από τον Κορινθιακό κόλπο, από τα όρια Αττικής και Βοιωτίας, μεταξύ Χίου και Σάμου και καταλήγει στην Ιωνία. Βάση για τον διαχωρισμό των ιδιωμάτων σε βόρεια και νότια αποτελεί η εξέλιξη των άτονων μεσαίων και κλειστών φωνηέντων. Στα βόρεια ιδιώματα τα άτονα /o/ και /e/ πραγματώνονται ως [u] και [i] αντίστοιχα και τα άτονα /i/ και /u/ κατά κανόνα αποβάλλονται (βόρειος φωνηεντισμός¹⁵). Στα νότια ιδιώματα το φωνηεντικό σύστημα σε άτονη θέση παραμένει ανέπαφο και αλώβητο (νότιος φωνηεντισμός), στα σύμφωνα τους όμως παρατηρούνται συχνά τροπές και αποβολές.

¹⁴ Βλ. Τριανταφυλλίδης (1993 [1938]: 66-68), Μηνάς (2004: 37-8), Browning, (2008⁶: 157-159) και (Τζιτζιλής 2016: 433-434) αναφορικά με τη διάκριση των ιδιωμάτων της ηπειρωτικής Ελλάδας.

¹⁵ Ο Κοντοσόπουλος (2006β: 95) σημειώνει σχετικά με τον βόρειο φωνηεντισμό ότι δεν είναι γνωστό ούτε εύκολο να προσδιοριστεί πότε αυτός αποκρυσταλλώθηκε στον χώρο όπου επικρατεί· δείγματά του πάντως απαντώνται ήδη από τον 12ο αιώνα. Επίσης, παρατηρεί ότι το φαινόμενο «της στενώσεως του ο σε τονισμένη και άτονη θέση είναι γνωστό από επιγραφικά κείμενα της αρχαίας Θεσσαλικής διαλέκτου, π.χ. Πετθαλοῦν και τοῦν ἄλλων Ἑλλάνων = Θεσσαλῶν και των ἄλλων Ἑλλήνων». Ο Μηνάς (2004: 35, υποσημ. 33) αναφέρει ότι «Ο HATZIDAKIS, ό.π., 348 χρονολογεί το βόρειο φωνηεντισμό στον 16ο αι., ο DIETERICH, ό.π., 18-19, με βάση τα Ρουμαίω (πριν από το 146 π.Χ., Θεσσαλία), Ιάκωβος (5ος/6ος μ.Χ. αι., Θεσσαλία), ανυψός, Βελισαρίου (535 μ.Χ., Θεσσαλονίκη) δικαιολογημένα πιστεύει ότι αρχίζουν πριν από τον 16ο αιώνα».

Τα βόρεια ιδιώματα (βλ. Παπαδόπουλος 1926, Ανδριώτης 1933, Ανδριώτης 1942-1943: 131-185, Κοντοσόπουλος 2006β: 92-94) απαντώνται α) στο μεγαλύτερο τμήμα της ηπειρωτικής Ελλάδας, βόρεια του Κορινθιακού κόλπου, αλλά και β) σε ελληνόφωνες περιοχές εκτός του ελλαδικού χώρου.

Πιο συγκεκριμένα, εντός του ελλαδικού χώρου εντοπίζονται: **α)** στη Στερεά Ελλάδα (με εξαίρεση την Αττική, τη Νότια Ευβοία¹⁶, τη Δεσφίνα Παρνασσίδος και τη Δυτική Βοιωτία), **β)** σε ολόκληρη τη Θεσσαλία, **γ)** στην Ήπειρο (εξαιρείται η περιοχή της Θεσπρωτίας, μερικά χωριά έξω από την Πρέβεζα και τα Μαστοροχώρια Ιωαννίνων (Βούρμπιανη, Καστάνιανη, Πυρσόγιαννη κ.ά.), **δ)** στη Μακεδονία (εκτός από τις πόλεις της Καστοριάς και της Νάουσας όπως και τις σλαβόφωνες περιοχές), **ε)** στη Δυτική Θράκη, **στ)** στα νησιά του Βόρειου Αιγαίου (Λέσβο, Λήμνο, Σκιάθο, Σκόπελο, Αλόνησο, Σαμοθράκη, Θάσο, Σάμο) και **ζ)** στην Τήνο (με διαφοροποιημένο βαθμό έντασης) και σε ένα τμήμα της Άνδρου, την περιφέρεια του Κορθίου με το χωριό Πισωμεριά (Ανδριώτης, 1942-1943: 136).

Στον εξωελλαδικό χώρο απαντούν: **α)** στην εκτός ελληνικών συνόρων Μακεδονία (Μελένικο), **β)** στη Βόρεια Θράκη (Ανατολική Ρωμυλία) και την Ανατολική Θράκη, δυτικά από τη γραμμή Σαράντα Εκκλησιές - Λουλέ Μπουργκάς - Ραιδεστός· συμπεριλαμβάνονται η Ανδριανούπολη, η Φιλιπούπολη, η Στενήμαχος κ.ά. (Ανδριώτης, 1942-43: 144), **γ)** στα βορειοδυτικά παράλια της Μικράς Ασίας, από τη Λάμψακο ως την Πέργαμο· συμπεριλαμβάνεται και το ιδίωμα των Κυδωνιών (Αϊβαλί)¹⁷, **δ)** σε περιοχές των μικρασιατικών ακτών της Προποντίδας (με εξαίρεση την Αρτάκη, βλ. Κοντοσόπουλος 2006β: 94, 111), στην ενδοχώρα της Βιθυνίας και στα Πιστικοχώρια (Κωνσταντινάτοι, Αγία Κυριακή, Αγινάτοι, Κίδια, Μπάσκιοϊ κ.α.), **ε)** στα νησιά του Βόρειου Αιγαίου (Ιμβρο και Τένεδο) και **στ)** στην περιοχή της Μαριούπολης¹⁸ στην Ουκρανία.

¹⁶ Κατά τον Ανδριώτη (1942-1943: 136) τα γεωγραφικά σύνορα των βορείων ιδιωμάτων διασχίζουν την Κεντρική Ευβοία πάνω από τη Χαλκίδα, περιλαμβάνοντας τα χωριά Κούτουρλο, Μετόχι, Μανίκια, Κρεμαστός, Παρθένι, Μάμουλα· επίσης, βόρεια ιδιώματα απαντούν στα χωριά της Νότιας Εύβοιας Οχθωνεία και Καλέτζι.

¹⁷ Κατά κανόνα, δεν συγκαταλέγονται στα βόρεια ιδιώματα αυτά του Λιβυσιού και της Μάκρης της νοτιοδυτικής Μικράς Ασίας, στα οποία λειτουργεί με συνέπεια το φαινόμενο της στένωσης, ενώ δεν παρατηρείται σε υψηλό βαθμό η αποβολή των άτονων φωνηέντων (Ανδριώτης 1942-1943: 138).

¹⁸ Η γλωσσική μορφή της Ελληνικής της Μαριούπολης, η οποία χαρακτηρίζεται από τα φαινόμενα του βόρειου φωνηεντισμού (στένωση και αποβολή άτονων φωνηέντων) συνιστά διάλεκτο και όχι ιδίωμα, καθώς εμφανίζει έντονη διαφοροποίηση από την Κοινή Νέα Ελληνική.

Το γλωσσικό ιδίωμα των Δαρνακοχωριών του Νομού Σερρών, η γλωσσική δηλαδή μορφή της οποίας η αναλυτική παρουσίαση θα επιχειρηθεί στα ακόλουθα κεφάλαια, ανήκει στην ομάδα των βορείων ιδιωμάτων¹⁹ της Νέας Ελληνικής.

Τα βόρεια ιδιώματα στο σύνολό τους εμφανίζουν και χαρακτηρίζονται από τα ακόλουθα βασικά και κοινά γνωρίσματα (ισόγλωσσα):

1) Τον βόρειο φωνηεντισμό²⁰ που συνίσταται: α) στην πραγμάτωση των άτονων /e/ και /o/ ως [i] και [u] αντίστοιχα (π.χ. /peði/ [piði] «παιδί», /yéros/ [jérus] «γέρος») και β) στην αποβολή (dropping) των άτονων υψηλών/κλειστών ή –κατ’ άλλη διατύπωση– των τονικά απροστάτευτων /u/ και /i/ (π.χ. /yruáni/ [yruɲi] «γουρούνι», /riθári/ [rθar] «πιθάρι»)²¹.

2) Το γεγονός ότι ο τύπος /o/ του οριστικού άρθρου της Κοινής Νέας Ελληνικής προφέρεται σε κάποιες περιοχές (π.χ. στην Ήπειρο, Στερεά Ελλάδα, Β. Εύβοια, Δυτική και Κεντρική Μακεδονία) ως [u] λόγω στένωσης του /o/ (π.χ. /o parús/ [u parús] «ο παπούς») και σε άλλες (π.χ. Θράκη, Λέσβο, Ίμβρο, Ανατολική Θεσσαλία κ.α.) ως /i/, το οποίο συνήθως αποδίδεται με το γράφημα <η>, όπως το οριστικό άρθρο θηλυκού γένους (π.χ. <η παπούς> /i parús/ «ο παπούς»). Σε άλλα μέρη (π.χ. Βέροια, Σουφλί) γίνεται παράλληλα χρήση και των δύο τύπων –<ου> [u] και <η> /i/– του αρσενικού άρθρου. Αλλού πάλι (π.χ. στην πόλη της Κοζάνης) χρησιμοποιείται ο τύπος /i/ μόνο με τα κύρια ονόματα (π.χ. <η Νίκους> /i níkus/ «ο

¹⁹ Τα βόρεια ιδιώματα, η πολυπληθέστερη ελληνική διαλεκτική ομάδα, τα οποία ως γνωστόν μιλούνται βόρεια του Ισθμού της Κορίνθου, διακρίνονται από τους Τζιτζιλί & Μαργαρίτη-Ρόγκα (2015) σε δύο ομάδες, τη νοτιοδυτική (Στερεά Ελλάδα, Ήπειρος και τμήμα της νότιας Θεσσαλίας) και τη βορειοανατολική (περιλαμβάνει όλες τις υπόλοιπες περιοχές, δηλαδή τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία και τη Θράκη). Η βορειοανατολική ομάδα χωρίζεται περαιτέρω σε δύο υποομάδες, στα ιδιώματα ανατολικά της Θεσσαλονίκης και στα ιδιώματα δυτικά της Θεσσαλονίκης. Η διάκριση αυτή γίνεται βάσει των ακόλουθων κριτηρίων: α) την εξέλιξη του συμπλέγματος /rθ/ (π.χ. *ήρτα* [rθa] στην περιοχή ανατολικά της Θεσσαλονίκης, *ήρθα* [iθa] δυτικά της Θεσσαλονίκης) β) την ονομαστική πληθυντικού των ονομάτων σε -*άρης* (sic) –από τα αναφερόμενα όμως στη συνέχεια προκύπτει ότι μάλλον πρόκειται για τυπογραφικό λάθος και κανονικά γίνεται λόγος για τα ονόματα σε -*ύρης* -/iθis/– (π.χ. *νοικουκροί* [nikucirí] και κατ’ αναλογία *τσουμπανοί* [tsubaní] ανατολικά της Θεσσαλονίκης, αλλά κατάληξη -*αίοι*, π.χ. *νοικουκροαίοι* [nikuciréⁱ], *τσουμπαναραιοί* [tsubanaréⁱ] στις περιοχές δυτικά της Θεσσαλονίκης) βλ. σχετικά Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 477).

²⁰ Για τον βόρειο φωνηεντισμό ως «το βασικό» φωνητικό χαρακτηριστικό των ιδιωμάτων βόρεια του Ισθμού της Κορίνθου βλ. Τζιτζιλής (2016: 440, 446). Ο Μπατζάκας (2012: 975) αντί του όρου βόρειος φωνηεντισμός κάνει χρήση της φράσης «μειωμένος φωνηεντισμός».

²¹ «Στα βόρεια, όπως είναι ευρύτατα γνωστό, τα άτονα /o/ και /e/ τρέπονται αντίστοιχα σε /u/ και /i/, ενώ κατά κανόνα αποβάλλεται το τελικό άτονο /i/ (και συχνά τα άτονα /i/ και /u/ στο εσωτερικό λέξης). Η εμφάνιση μόνο του ενός από τα δύο αυτά φαινόμενα (στένωση/πτώση) διακρίνει περαιτέρω σε ημιβόρεια ιδιώματα (Κοντοσόπουλος 2001, 111-114)» βλ. σχετικά Συμεωνίδης (1977: 63), βλ. ακόμη Καραντζόλα & Λαβίδας (2016: 131) και Τζιτζιλής (2016: 440). Βλ. επίσης Κοντοσόπουλος (1979: 176) σχετικά με τη διάκριση μεταξύ «*αυστηρού*» (στένωση των άτονων /e/ και /o/, πτώση του πρωταρχικού άτονου τελικού /i/ και πτώση των άτονων πρωταρχικών /i/ και /u/ εντός λέξης) και «*ανειμένου βόρειου φωνηεντισμού*» (απουσία της πτώσης των άτονων πρωταρχικών /i/ και /u/ εντός λέξης).

Νίκος») ενώ με τα προσηγορικά γίνεται χρήση του τύπου /o/ [u] (π.χ. /o δρόμος/ [u δρόμος] «ο δρόμος»). Επίσης, σε περιοχές της Μακεδονίας, της Θράκης και στη Λέσβο το αρσενικού γένους οριστικό άρθρο πολύ συχνά παραλείπεται εντελώς· η άναρθρη προφορά απαντά τόσο στα πλαίσια φράσης ή πρότασης όσο και σε περιπτώσεις μονολεκτικής απάντησης σε προηγούμενη ερώτηση²² (π.χ. /ρίός ίρθε/ [rços írthi] «Ποιος ήρθε;» – /ρεθερός mu/ [riθiróz um] «Ο πεθερός μου»)²³.

1.6 Η προέλευση της λέξης Νταρνάκας ή Δαρνάκας

Η λέξη Νταρνακοχώρια ή Δαρνακοχώρια προέρχεται από το όνομα των κατοίκων αυτών των χωριών, οι οποίοι είναι γνωστοί ως Νταρνάκες (Δαρνάκες) ή Νταρνάκηδες (Δαρνάκηδες).

Στην ομάδα των Δαρνακοχωριών συμπεριλαμβάνονται κατά τον Σαμσάρη (1971: 12-13), καθηγητή της Ρωμαϊκής Ιστορίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου, τα χωριά Οινούσα (Δερβέσιανη), Νέο Σούλι (Σουμπάσκιοϊ), Πεντάπολη (Σαρμουσακλί), Χρυσός (Τοπόλιανη), Άγιο Πνεύμα (Βεζνίκο), Τούμπα και Εμμ. Παππός (Δοβίστα), ενώ ο Γκισδαβίδης (1986: 20) αναφέρει πως έχει την αίσθηση ότι με αυτό το όνομα αποκαλούσαν «τους ανατολικώς της πόλεως χωρικούς, ως φερ' ειπείν τους χωρικούς Δοβίστας, Τοπολιάνης, Τούμπας, Σουμπάσκιοϊ και άλλους», αλλά ότι περιόριζαν τον χαρακτηρισμό αυτό «εις τους χωρικούς του Ροδολείβους, Κιούπκιοϊ, Ζίχνης και εν γένει της δυτικής πλευράς του Παγγαίου κατοικούντας». Σύμφωνα με τον Παπακυριάκο (1997: 34) το όνομα «Νταρνάκης» υπήρξε «σημείο αντιλεγόμενο από διάφορους συγγραφείς», μερικοί το επεκτείνουν σε «όλα τα ανατολικά των Σερρών και δυτικά του Παγγαίου χωριά με τους γηγενείς κατοίκους» και συμπεριλαμβάνουν στα Δαρνακοχώρια μέχρι και τα χωριά Πρώτη και Ροδολείβος. Επίσης, ο Γουδεντζίκης (2000: 1) σημειώνει ότι παλαιότερα στα Δαρνακοχώρια περιλαμβάνονταν και τα χωριά έως το Ροδολίβος· παράλληλα, προσθέτει ότι ακόμη όμως και την τωρινή εποχή μερικοί κάτοικοι των χωριών αυτών δηλώνουν πως είναι Δαρνάκες και ότι αυτό ισχύει για τους κατοίκους των χωριών Δαφνούδι και Ροδολίβος. Σήμερα γενικά, η χρήση της λέξης Δαρνακοχώρια

²² Για τα ανωτέρω βλ. Τριανταφυλίδης (1993 [1938]: 248) και Κοντοσόπουλος (2006β: 98-99).

²³ Στο σημείο αυτό παρατέθηκαν κάποια βασικά και κοινά χαρακτηριστικά των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής. Για περισσότερες λεπτομέρειες αναφορικά με επιμέρους –όχι βασικά και κοινά– γλωσσικά γνωρίσματα των βορείων ιδιωμάτων βλ. Τριανταφυλίδης (1993 [1938]: 248-9) και κυρίως Κοντοσόπουλος (2006β: 94-105) όπως και Τζιτζιλής (2016: 446).

παραπέμπει στα εξής πέντε χωριά, το Άγιο Πνεύμα, το Νέο Σούλι, την Πεντάπολη, το Χρυσό και το χωριό Εμμανουήλ Παππός.

Ως προς την ετυμολόγηση της λέξης Νταρνάκας/ης ή Δαρνάκας/ης πρέπει να σημειωθεί εκ των προτέρων ότι δεν έχει διατυπωθεί μία οριστική, πλήρως ικανοποιητική και ευρύτατα αποδεκτή άποψη, παρά το γεγονός ότι έως τώρα έχουν υπάρξει διάφορες δημοσιεύσεις στον τοπικό κυρίως τύπο, αρκετά άτομα έχουν ασχοληθεί –ως επί το πλείστον ερασιτεχνικά– με το συγκεκριμένο ζήτημα και, όπως αναφέρεται (Γουδεντζίκης 2000: 9), έχει γίνει λόγος σχετικά με αυτό και σε Βαλκανικό γλωσσολογικό συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1973.

Είναι αλήθεια ότι έχουν γραφεί και εκφραστεί διάφορες ετυμολογικές εκδοχές, απόψεις και ερμηνείες, από τις οποίες άλλες δείχνουν να διαθέτουν μια βαρύτητα, να στηρίζονται σε κάποια σχετικά ικανοποιητική ετυμολογική βάση και τεκμηρίωση –και γι’ αυτό ίσως καθίστανται αποδεκτές από τα περισσότερα άτομα που έχουν κατά καιρούς ασχοληθεί με το θέμα– ενώ άλλες δίνουν την εντύπωση ή είναι προφανές ότι βασίζονται σε εικασίες, πιθανότητες, πληροφορίες και στοιχεία που διατηρήθηκαν και μεταφέρθηκαν μέσω της προφορικής παράδοσης ή ίσως – κάποιες από αυτές– αποτελούν ακόμη και αποκλήματα γόνιμης φαντασίας και ως εκ τούτου δεν διαθέτουν ούτε στο ελάχιστο το βάρος επιστημονικής θεμελίωσης και τεκμηρίωσης.

Στη συνέχεια θα επιχειρηθεί να παρουσιαστούν με σχετικά κατατοπιστικό και αντιπροσωπευτικό τρόπο οι διάφορες απόψεις και εκδοχές που έχουν διατυπωθεί, τόσο αυτές που μοιάζουν να διαθέτουν –κατά το μάλλον ή ήττον– μια σχετική βαρύτητα όσο και αρκετές από εκείνες που φαίνεται ότι στερούνται οποιασδήποτε τεκμηρίωσης· επίσης, θα παρατεθεί η άποψη στην οποία συγκλίνουν και την οποία τείνουν να αποδεχτούν οι περισσότεροι όσων έχουν ασχοληθεί με το θέμα και η οποία εκ των πραγμάτων μπορεί να θεωρηθεί και να χαρακτηριστεί ως η επικρατέστερη.

Κατ’ αρχάς, πριν την παράθεση των διαφόρων ετυμολογικών ερμηνειών, θα πρέπει ίσως να σημειωθεί ότι η παλαιότερη αναφορά σε Δαρνάκικα χωριά γίνεται από τον Πανταζίδη (1862: 120), ο οποίος γράφει ότι *«ηδύνατο τις πλειοτέραν ευκαιρίαν έχων και εις τα περίξ χωρία περιερχόμενος, ιδίως δε τα λεγόμενα Δαρνάκικα, να συλλέξῃ περισσοτέρας (ενν. λέξεις) διότι κατά την ομολογίαν πολλών εκεί απαντώσι*

μάλιστα παρά ταις γυναιζί λέξεις δύσληπτοι εις τους κατοίκους της πόλεως, αλλ' εξ άπαντος Ελληνικαί, επειδή ούτε Βουλγαρικαί είναι ούτε Τουρκικαί»²⁴.

Σχετικά τώρα με την προέλευση της λέξης Νταρνάκας ή Δαρνάκας ο Σερραίος καθηγητής Τσικόπουλος (1892: 42-43²⁵) αναφέρει ότι ανατολικά των Σερρών «κείνται Ελληνόφωνοι κόμαιοι, ούτω κληθείσαι εκ του ονόματος των οικούντων, “Δαρνάκιδες”»· θεωρεί πιθανόν ότι αποδόθηκε σε αυτούς η συγκεκριμένη ονομασία «δια την συχνοτάτην χρήσιν της λέξεως δάρι = τώρα και 2) = βρε», αλλά παρατηρεί ότι είναι άγνωστο «Πόθεν η λέξις δάρι».

Από τον Παπαγεωργίου (1988 [1894]: 60-61), διευθυντή του Γυμνασίου Σερρών την περίοδο 1889-1891, δίνεται η πληροφορία ότι άξια μελέτης λόγω της προφοράς, του τονισμού και του τυπικού είναι και «η νυν λαλουμένη γλώσσα εν Σέρραις και εν τοις χωρίοις, μάλιστα εν τοις πλησίον προς Ανατολήν κειμένοις: Βεζνίκω, Ντερβέσιανη, Ντοβίστα, Ζιλί, Σουμπάς - κιόϊ, Σαρμουσακλί και Τοπόλιανη τοις επιλεγόμενοις “Δαρνάκικα” ή “Δαρνακοχώρια”», των οποίων οι κάτοικοι, «“Δαρνάκηδες”», έλαβαν ίσως το όνομα αυτό από τη συχνή χρήση στην ομιλία τους των λέξεων «“δάρι”», που σημαίνει «και το τώρα (νυν) και το βρε (du) και το αμέσως», και «νάκα” (ώρα κατωτέρω). ... νάκα, εδώ νάκα (δνάκα), εκεί νάκα`...».

Ο Βασικύρος (1905: 286) (βλ. και Γουδεντζίκης 2000: 2) πάλι σημειώνει: «Τοιαύτα σημεία γυναικοκρατίας παρατηρούνται και εν τοις πέριξ των Σερρών Δαρνακοχωρίοις (εκ του πολύ συνηθιζομένου εν τοις χωρίοις εκείνοις δάρε και σημαίνοντος ή τώρα λ.χ. δάρε έρχομαι = τώρα έρχομαι ή καλέ ή φίλε λ.χ. που ρε δάρε = που καλέ;)».

Σχετικά με το εν λόγω ζήτημα, ο καταγόμενος από το Νέο Σούλι (Σουμπάσκιοϊ) ιερομόναχος Γαβριήλ Κουντιάδης (1925: 8-9) γράφει πως το Σουμπάσκιοϊ, το Βεζνίκο, η Δοβίστα, το Σαρμουσακλί και η Τοπόλιανη αποκαλούνται Δαρνακοχώρια από τις λέξεις δάρη και δουνάκα, οι οποίες συνηθίζονταν και χρησιμοποιούνταν ακόμη στην εποχή του από πολλούς κατοίκους των χωριών αυτών και μάλιστα από τους πιο ηλικιωμένους και ότι αντί της λέξης τώρα χρησιμοποιείται στο Σουμπάσκιοϊ το δάρη, το οποίο, κατά την άποψή του προέρχεται «εκ του “ήδη ώρα”, και κατά συγκοπήν ’δη ’ρα, και δωριστί ’δάρη]. Πρόσθετα, αναφέρει ότι αντί του «“εδώ” ή “εδώ να” λέγεται εις την Τοπόλιαν ιδίως το “εδωνάκα ή δουνάκα”. “Δάρη” και “δουνάκα” = Δαρνάκα».

²⁴ Βλ. και Κάρτσιος (1994: 149).

²⁵ Βλ. και Γουδεντζίκης (2000: 3).

Ο Σαμσάρης (1971: 13) αναφερόμενος στα Δαρνακοχώρια φαίνεται ότι ασπάζεται την άποψη του Τσικόπουλου, καθώς σημειώνει ότι οι κάτοικοί τους, οι Δαρνάκηδες, από τους οποίους προήλθε και η επωνομασία των χωριών, προσέλαβαν, κατά τον Ι. Τσικόπουλο, το όνομα αυτό από τη συχνή χρήση στην ομιλία τους «των λέξεων “δάρι” (= τώρα, αμέσως, βρε) και “νάκα” (= εδώ). Επίσης, προσθέτει τα εξής: «Πόθεν όμως αι λέξεις “δάρι” και “νάκα”; Υπάρχει σχέσις τούτων προς τας τουρκικάς: *dâr* (= οίκος, κατοικία) και *nakkas* (= ελαιογράφος); Άγνωστον».

Η θέση ότι η λέξη Δαρνάκας προήλθε «από τη λέξη “Δάρι – Δάρι” [...] (κατά το *χάμω* = *χαμουτζής*, *δάρι* + *δουνάκα* = *δαρνάκας*)» (Γουδεντζίκης 2000: 9) υποστηρίχθηκε και σε Βαλκανικό γλωσσολογικό συνέδριο (Θεσσαλονίκη, 1973). Φαίνεται όμως ότι δεν έπεισε πλήρως τους παρισταμένους, αν και θεωρήθηκε ως η επικρατέστερη άποψη.

Σε άρθρο του στο Πανσερραϊκό Ημερολόγιο ο Κοταμανίδης (1975: 133) παρουσιάζει την άποψη του ιερομόναχου Γαβριήλ Κουντιάδη, την οποία πιθανότατα υιοθετεί και ο ίδιος, αναφορικά με την προέλευση της λέξης Δαρνάκας από το «*δάρη*» και το «*δουνάκα*»²⁶.

Από τον Πενταπολίτη συγγραφέα Λιθαρή (1985: 89-90) αναφέρεται ότι «*ακούγοντας οι έμποροι των Σερρών*» από τους κατοίκους των εν λόγω χωριών τις λέξεις *δάρι* και *δωνάκας*, που σημαίνει «εδώ», τους ονόμασαν «*δάρι - δώνακες*» και με το πέρασμα του χρόνου σιγά - σιγά «*το δαριδώνακες*», έγινε χάριν συντομίας Δαρνάκες. Επίσης, ως ενισχυτικό της άποψής του στοιχείο σημειώνει ότι θυμάμαι πολύ καλά πως η γιαγιά του χρησιμοποιούσε πολλές φορές στην ομιλία της το *δάρι* και ότι την ίδια συνήθεια είχε και η πεθερά του που καταγόταν από το Άγιο Πνεύμα.

Αν και δηλώνει ότι η λέξη «*νταρνάκας*» δεν έχει ακόμη ετυμολογηθεί – προφανώς εννοεί ότι δεν έχει ετυμολογηθεί κατά τρόπο οριστικό και γενικά αποδεκτό– ο Αραμπατζής (1998: 14-15) θεωρεί επικρατέστερη την εκδοχή ότι η αυτή προήλθε «*από τη συχνή χρήση της λέξης δάρι-δωνα, εδώ κοντά, όπως το πελοποννησιακό “χάμω” - χαμουτζής*».

²⁶ Συγκεκριμένα σημειώνει: «Κατά τον ιερομόναχο Γαβριήλ Κουντιάδη, ο οποίος εξέδωσε το 1925 “ΛΕΥΚΩΜΑ ΤΟΥ ΣΟΥΜΠΑΣΚΙΟΪ” τα πέντε αυτά προαναφερθέντα χωριά των Σερρών λέγονται δαρνακοχώρια από το “*δάρη*” και από το “*δουνάκα*”. Οι δύο αυτές λέξεις και σήμερα ακόμη βρίσκονται στα στόματα πολλών χωρικών δαρνακοχωριτών και μάλιστα από τους πιο γεροντότερους. Αντί του “*τώρα*” συνηθιζότανε στο χωριό Σουμπάσκιοϊ να λέγεται το “*δάρη*” γίνεται (κατά τον ιερομόναχο πάντοτε Γαβριήλ Κουντιάδη) από το “*ήδη ώρα*” και κατά συγκοπήν “*δή ’ρά*” και δωριστί “*δάρη*”. Και αντί του “*εδώ*” ή “*εδώ νά*” λέγεται, στην Τοπόλιανη ιδίως, το “*εδωνάκα*” ή “*δουνάκα*”. “*Δάρη*” και “*Δουνάκα*” = *Δαρνάκα*».

Ο Χαλέμης (2002: 87-88), αφού κατ' αρχάς σημειώνει πως στα Δαρνακοχώρια κατά το παρελθόν συνηθιζόταν και χρησιμοποιούνταν η λέξη *δάρη*, η οποία σημαίνει «τώρα, αμέσως» και η οποία δεν είναι ξενικής προελεύσης αλλά «τοπική Ελληνική» και ότι «*Εκ της λέξεως δάρη και των τοιούτων δω (εδώ), νά και κάτ' (κάτω) συνάγεται ότι εσχηματίσθη η τοιαύτη “Δαρνάκα”*», εν συνεχεία παραθέτει τα αναφερόμενα από τον ιερομόναχο Γαβριήλ Κουντιάδη σχετικά με την προέλευση της λέξης Δαρνάκας.

Έως τώρα παρατέθηκαν απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η λέξη Δαρνάκας προήλθε: **α)** από το *δάρη*, ή με διαφορετική ορθογραφία *δάρι*, το οποίο, ανακεφαλαιώνοντας όσα προαναφέρθηκαν, φαίνεται να σημαίνει «τώρα», «αμέσως» –κατά τη γνώμη των περισσοτέρων από όσους ασχολήθηκαν με το θέμα– και επίσης «βρε» «καλέ», «φίλε» με τις σημασίες αυτές να έπονται σε συχνότητα σε σχέση με τις προηγούμενες. Υπενθυμίζεται ότι σχετικά με την ετυμολογική ερμηνεία της λέξης *δάρη/ι*²⁷ παρουσιάστηκε η άποψη του Γαβριήλ Κουντιάδη, οι Τσικόπουλος και Σαμσάρης δηλώνουν ότι είναι άγνωστη η προέλευσή της, ενώ οι υπόλοιποι είτε αποδέχονται την ερμηνεία του Γαβριήλ Κουντιάδη είτε δεν κάνουν μνεία κάποιας ετυμολογικής προέλευσης και **β)** από τη λέξη *νάκα*²⁸ ή *δωνά* ή *δωνάκας* ή *εδωνάκα/δουνάκα* που σημαίνουν «εδώ, εδώ να / κοντά».

²⁷ Η εκδοχή που ακολουθεί και σχετίζεται με την προέλευση της λέξης *δάρη/ι* αναφέρεται απλώς και μόνο για να φανεί πόσο εύκολο είναι να παροδηγηθεί κανείς και να διατυπώσει απόψεις που είναι προφανώς αστήρικτες και ακραίες στην προσπάθειά του να παρουσιάσει μια ετυμολογική ερμηνεία και να προσδώσει ίσως σε αυτήν το κύρος που θεωρεί ότι απορρέει από κάποια ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος. Από τον Γουδεντζίκη (2000: 9) αναφέρεται: «*Την λύση στο αίνιγμα για την προέλευση των λέξεων αυτών και τις κατευθυντήριες οδηγίες για την περαιτέρω διερεύνηση του θέματος, μας έδωσε ο γλωσσολόγος κ. Αλεξιάδης Πέτρος: “Ελληνική λέξη δάρι δεν υπάρχει από τα Ομηρικά χρόνια μέχρι σήμερα. Η κοντινότερη είναι από την Περσική γλώσσα και είναι η λέξη δάρα και εξ αυτής η εξελληνισμένη Δαρείος = βασιλιάς, ισχυρός”. “Περσική γραφή και εκφορά = Ντάρα”. “Δαρείος = όνομα βασιλέων των Μήδων και των Περσών. Εξελληνισθέν εκ του αρχαίου Περσικού ονόματος Δάρα ή Ντάρα - ναβούς, το οποίο κατά τους Ανατολιστάς εσήμαινε ο κρατών” καθώς και “περσισί” κατά τον Boulliet M. ως “Δαράγιαβους”... Φαίνεται ότι όταν ήρθε στην περιοχή των Σερρών τα στρατεύματα του Δαρείου και άρχισαν τις πολεμικές ενέργειες, οι κάτοικοι πληροφορούμενοι το μέγεθος των στρατευμάτων του και των θηριωδιών τους, όταν άκουγαν το όνομα Δαρείος έτρεχαν να κρυφτούν πανικόβλητοι (στη βάλτα της λίμνης Αχινού ή στο βουνό υποθέτουμε - Μενοίκιο), φωνάζοντας ο ένας στον άλλο “δάρι - δάρι”. Είχαν άλλωστε κάθε λόγο να το κάνουν, αφού, όπως μας βεβαιώνει ο Ηρόδοτος, οι Πέρσες “εσπίπτουσι ες τας πόλιας αυτών... εούσας ανδρών ερήμους... ούτω δη των Παϊόνων Σιροπαίονες τε και Παιόπλαι και οι μέχρι της Πρασιάδος λίμνης εξ ηθέων εξαναστάντες ήγοντο ες την Ασίην”*».

²⁸ Πάλι ο Γουδεντζίκης (2000: 10) σχετικά με τη λέξη *νάκα* αυτή τη φορά σημειώνει: «*Για τη λέξη νάκα στην παράδοση των Δαρνακοχωρίων βρήκαμε να έχει μόνον τη σημασία εδώ, εδώ να. Ανατρέχοντας όμως στα λεξικά βρήκαμε ότι η λέξη αυτή, τα παλιότερα χρόνια σήμαινε την προβιά. Έτσι βρήκαμε και παραθέτουμε τις ερμηνείες αλλά και κάθε πληροφορία, που δίνουν διάφορα λεξικά για τη λέξη “νάκα”*». Για τις λέξεις και τις πληροφορίες που παραθέτει βλ. Γουδεντζίκης (2000: 10-12). Επίσης, ο Κάρτσιος (1996) γράφει: «*Στη Δοβίστα ακόμη και σήμερα χρησιμοποιείται υπό τύπον βρισιάς η λέξη “νάκος” (Σ.Σ. ου νάκου!), δηλαδή με σημερινά ελληνικά “χάσου από ’δώ τομάρι!”*».

Στη συνέχεια γίνεται λόγος για διάφορες άλλες εκδοχές –πειστικές και μη– σύμφωνα με τις οποίες η προέλευση της λέξης Δαρνάκας δεν συσχετίζεται με τους τύπους *δάρη/ι* και *νάκα*. Έτσι, ο Γουδεντζίκης (2000: 6)²⁹ γράφει ότι ο κ. Σ. Λιάκος οδηγείται στο συμπέρασμα πως η ονομασία *Δαρνάκηδες* έχει καρική προέλευση και σημαίνει «περιτετημημένοι», γιατί στο τμήμα αυτό «της *Μακεδονικής χώρας 'Οδομαντικής'*», όπου βρίσκονται τα σημερινά Δαρνακοχώρια, εγκαταστάθηκαν Κάρες, δηλαδή κάτοικοι της μικρασιατικής Καρίας, οι οποίοι είχαν τη συνήθεια «του *περιτέμεσθαι*»», παρατηρεί όμως ότι στις ιστορικές πηγές δεν αναφέρεται μετοικεσία «της *Καρικής φυλής*» στον νομό Σερρών.

Ενώ, όπως προελέχθη, ο Σαμσάρης (1971: 13-14), φαίνεται να ακολουθεί την άποψη του Τσικόπουλου για την ετυμολόγηση της λέξης Δαρνάκας, θεωρεί πως, αν ληφθεί υπ' όψιν ότι οι Δαρνάκηδες διέσωσαν κάποιες λέξεις –δίχως όμως να αναφέρει για ποιες λέξεις πρόκειται– «*ακριβώς αρχαίες*», δεν θα αποτελούσε υπερβολή να αναζητηθούν στο όνομά τους ίχνη του αρχαίου έθνους των Δερρώνων ή Δερραναίων³⁰ και περαιτέρω να αναγνωρίσει κανείς στα Δαρνακοχώρια την ανάμνηση μιας ομοσπονδίας (κοινού) πόλεων κατά την αρχαιότητα³¹.

Την ίδια άποψη με τον Σαμσάρη, για την οποία μόλις έγινε λόγος, όχι όμως ως υπόθεση και εικασία όπως ο αυτός, αλλά ως βεβαιότητα εκθέτει ο Δούφλιας (1973: 16). Υποστηρίζει ότι η πιο σωστή γνώμη είναι πως το όνομα Δαρνάκας προήλθε από το αρχαίο βασίλειο των Δερρώνων, Δερραναίων ή Δερραίων ή Δερσαίων· προσθέτει, ακόμη, ότι για τους Δέρρωνες αναφέρει ορισμένα στοιχεία «*ο πατέρας της ιστορίας μας ο Ηρόδοτος*» και πως κατά τον Στέφανο Βυζάντιο αυτοί κατοικούσαν πέρα από τον Στρυμόνα.

Από τους Ψαθά & Μητρακλή-Ψαθά (1976: 110) αναφέρεται ότι κατά τους Πενταπολίτες Γουρούβα Νικόλαο και Τζιάρα Μιχάλη «*το όνομα το έλαβαν γιατί ήταν ανοιχτοχέρηδες, γενναιόδωροι, χουβαρδάδες. Τούτο συνάγεται και από την λέξη "Ντερνέκ" που σημαίνει ανοιχτοχέρης*». Και αναρωτιούνται: «*Είναι άραγε παραφθορά της λέξεως "ντιρελμέκ" που σημαίνει είναι ζωηρός;*».

Ο Τόμπουλος (1982: 116-117) δεν συμφωνεί με την άποψη ότι ο τύπος Δαρνάκας προέκυψε από τις λέξεις *δάρη* και *δουνάκα*, διότι, κατά τη γνώμη του, αυτή η εκδοχή είναι «*κάμποσο τραβηγμένη*», φαίνεται «*για αληθινή*», αλλά δεν είναι η

²⁹ Ο Γουδεντζίκης (2000: 6) αναφέρει ότι η άποψη του Λιάκου δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Μακεδονία* στις 14-4-1953, στήλη Βορείου.

³⁰ Βλ. Σαμσάρης (1971: 14, υποσημ. 1).

³¹ Βλ. Σαμσάρης (1971: 14, υποσημ. 2).

αλήθεια ή τουλάχιστον όχι όλη η αλήθεια. Απορρίπτει και τη θέση ότι οι λέξεις *Δαρνάκας* και *Δαρνάκηδες* σχετίζονται με τον Πέρση βασιλιά Δαρείο, ο οποίος, «*όταν έκανε εξόρμηση για κατάκτηση της Ελλάδας (το 480 π.Χ.)*», άφησε τους τραυματίες και άρρωστους στρατιώτες του στη γη των Σερρών και ότι δήθεν οι απόγονοι εκείνων των Περσών στρατιωτών είναι οι σημερινοί Δαρνακοχωρίτες. Θεωρεί ότι κάτι τέτοιο είναι «*σκέτος παραλογισμός*» και συμπέρασμα ταπεινωτικό και εξωπραγματικό, το οποίο «*Δεν στέκεται καθόλου*». Κατ' αυτόν εγγύτερα στην αλήθεια βρίσκεται η εκδοχή που αναφέρει ο Ελευθερουδάκης στην εγκυκλοπαίδειά του, ότι δηλαδή τα *Δαρνάκας* και *Δαρνάκηδες* προέρχονται από τους *Δάρδανες*, «*μια φυλή*», η οποία στα παλιά χρόνια κατοίκησε στην περιοχή τους και ήταν λαός που ήρθε και εγκαταστάθηκε στο λεκανοπέδιο των Σερρών από την περιοχή του Αξιού ποταμού, για τους οποίους κάποιοι άλλοι λένε πως ήταν μικρασιατικός λαός που ταυτίζεται με τους Τρώες και ότι ήρθαν στη γη των Σερρών από εκεί. Καταλήγει παρατηρώντας ότι, αν και μπορεί «*να μας κατοφαινεται*», η εκδοχή αυτή διαθέτει περισσότερη αλήθεια, θεωρεί όμως ότι και «*αυτός ο λόγος δε λύνει το ζήτημα*».

Τρεις εκδοχές, που σχολιάζονται σε κάποια σημεία τους, παρουσιάζονται από τον Γκισδαβίδη (<http://www.darnakas.gr/darnakasgisdabidi.htm>): α) Η πρώτη από αυτές αναφέρεται από την καθηγήτρια Μαρία Χατζηελευθερίου «*εις το περιοδικόν Εμμ. Παπάς του Μαρτίου 1978, τεύχος 3ον, το οποίον εκδίδεται εις Θεσσαλονίκην*»· κατ' αυτή η λέξη Νταρνάκας χρησιμοποιούνταν από τους Σερραίους προκειμένου να χαρακτηρίσουν τον αμόρφωτο άνθρωπο –φυσικά ο εν λόγω χαρακτηρισμός των Σερραίων δεν ήταν κολακευτικός για τους κατοίκους των χωριών γύρω από την πόλη– και προήλθε «*από όνομα βασιλέως τινός Δώρη ονομαζόμενου, προ αμνημονεύτων χρόνων*» δίχως όμως να παρουσιάζονται σχετικές αποδείξεις, ενώ ο Γκισδαβίδης σχολιάζοντας σημειώνει ότι, εάν υπήρξε «*τέτοιος βασιλεύς εις απροσδιόριστον εποχήν*» έπρεπε να ζει στο φρούριο των Σερρών, τον Κουλά και όχι στον κάμπο, καθώς «*Οι νταρνάκηδες ήσαν καπνοπαραγωγοί. Εζούσαν κάπως καλά. Ήσαν γλετζέδες εις τας διασκεδάσεις, στα πανηγύρια, στις γιορτές, δεν φειδολεύονταν*».

β) Σύμφωνα με τη δεύτερη εκδοχή, η λέξη Νταρνάκας προέρχεται «*από την λέξιν Δαρείος*³² Βασιλεύς των Περσών εκστρατεύσαντος κατά της Ελλάδος» και

³² Ο Παπακυριάκος (1997: 35) δεν αποδέχεται την εκδοχή ότι η λέξη Δαρνάκας προήλθε από το όνομα του Πέρση βασιλιά Δαρείου και τη σχολιάζει ως εξής: «*Η άγνοια για την προέλευση του ονόματος Δαρνακοχώρια δημιούργησε πολλές αντικρουόμενες εκδοχές, αφού ο καθένας με τη φαντασία του έδινε δική του ερμηνεία αναζητώντας τη ρίζα της λέξεως σε διάφορα ονόματα. Αρκεί να αναφερθεί ότι και το όνομα του Δαρείου χρησιμοποιήσαν, για να θεωρήσουν τους κατοίκους ως κατάλοιπα του Περσικού*

συνεκδοχικά από τα νομίσματα, τους δαρεικούς, τα οποία «εξηφάνισε ο Φίλιππος, ευθύς ως έβγαλε τα χρυσά νομίσματα τους Φιλιππικούς».

γ) Κατά την τρίτη, τέλος, εκδοχή, προήλθε από την λέξη ντέρνεκ, που σημαίνει «ανοικτόκαρδος, παραλής, χουβαρδάς». Από την καθηγήτρια Μαρία Χατζηελευθερίου υποστηρίζεται μεταξύ άλλων ότι η λέξη είναι τουρκική και διαδόθηκε επί Τουρκοκρατίας από έναν Τούρκο δάσκαλο χωρίς να δίνονται άλλα στοιχεία ή αποδείξεις. Ο Γκισδαβίδης, πάλι, πιστεύει ότι «Μάλλον αυτή η ερμηνεία στέκει στα πράγματα παρά του νωθρού, του αγροίκου, αγραμμάτου, του τσιγκούνη, του κακοντυμένου» και ακόμη περισσότερο «του κακομοίρη, του χωριάτη».

Στο *Ετυμολογικό Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας* του Σταύρου Βασδέκη (www.anemologio.gr) σχετικά με τη λέξη Νταρνάκας σημειώνονται τα ακόλουθα: «*Δαρδάνιος [βλ. Δαναός (Δηώ), Δαναοί (= γηγενείς), με έκταση (όπως το δαρδάπτω εκ του δάπτω). Απαντες οι Αρχαίοι Έλληνες επέμεναν στο γηγενές της καταγωγής των] ο κάτοικος της Δαρδανίας. Δαρδανία, Δάρδανος, [...] Δάρνακες (Δάρδανες, με μετάθεση), Ντάρνακες, Νταρνάκας. Δηλαδή η λέξη Νταρνάκας προέρχεται από την λέξη Δάρνακες (Δαρνάκας). Η μετατροπή του δ σε ντ είναι κάτι το πολύ συνηθισμένο στην ελληνική γλώσσα. Η Δαρνάκας από την Δαρδάνιος, που είναι η επικεφαλής λέξη όλης αυτής της ομάδας. Η επικεφαλής αυτή λέξη Δαρδάνιος προέρχεται από την λέξη Δαναός (εντός της ακύλης), η οποία στην ελληνική γλώσσα σημαίνει γηγενής. Και όπως το δαρδάπτω εκ του δάπτω προκύπτει με έκταση, έτσι και το Δαρδάνιος εκ του Δαναός έλκει την καταγωγή του και σημαίνει γηγενής.*

Από το Δάρδανος με μετάθεση και το Δάρνακας (Δάρναδος > Δάρναγος (δ > γ) > Δάρνακας (γ > κ, ο > α). [...] Νταρνάκας λοιπόν θα πει γηγενής».

Ο Κάρτσιος (1996) παραθέτει τις εξής εκδοχές: α) ότι η λέξη Δάρνακες προέρχεται από τη λέξη Δαρείος, που σημαίνει «υποστηριζόμενος του θεού» και ήταν

στρατού, εκδοχή καθαρώς αποκύημα της φαντασίας, αφού, όπως θα φανεί πιο κάτω, η ετυμολογία του όρου είναι αρχαιοελληνική. Δεν ευσταθεί η παράδοση της Αλιστράτης (στο τοπικό ιδίωμα) “Απέ τη Φίλιπποι ίσαμε το Τσαϊλίκι ήταν ο Φίλιππος. Απ’ εκεί και πέρα ήταν η Δάρικη βασιλιάς. Για τούτο και σήμερα εκείνοι που κάθονται κοντά σε κείνα τα μέρια λέγονται Δαρνάκηδες κι’ όλο με το δάρι μιλάνε” διότι δεν συμβιβάζεται με την ιστορία στα χρόνια του Φιλίππου, του ιδρυτού των Φιλίππων, να κατέχει ο Φίλιππος τα ανατολικότερα μέρη και τα δυτικότερα ο Δαρείος. Δεν συνέβη αυτό στην ιστορία στα χρόνια του Φιλίππου Β ποτέ». Η φράση «παράδοση της Αλιστράτης», την οποία χρησιμοποίησε ο Παπακυριάκος αφορά σε προφορική διήγηση της Σεβαστής Μουταφτσή από την Αλιστράτη το 1939, όταν αυτή ήταν 100 χρονών. Τη διήγηση αυτή («Απέ τις Φίλιπποι ίσαμε το Τσαϊλίκι ήταν η Φίλιππας. Απ’ εκεί και πέρα ήταν η Δάρης η βασιλιάς. Για τούτο και σήμερα ακόμη κείνοι που κάθονταν κατά σε κείνα τα μέρη: Ροδολείβος, Ζέμαλι, λέγονταν Δαρνάκιδες κι’ όλο με το “δάρι” μιλάνε») δημοσίευσε ο Γ. Μπακαλάκης το 1939, όπως την άκουσε από την ηλικιωμένη γυναίκα που ήταν εντελώς αγράμματη, στο *Μακεδονικόν ημερολόγιον* (Γουδεντζίκης 2000: 1 υποσημ. 2)· αναφέρεται επίσης από τον Καφταντζή (1967: 59).

ονομασία αρκετών βασιλιάδων της Περσίας, ένας από τους οποίους εκστράτευσε εναντίον της Ελλάδας τον 5ο π.Χ. αιώνα και έθεσε σε κυκλοφορία νομίσματα, τους δαρεικούς, β) ότι οι Δάρνακες είναι απόγονοι ενός μυθικού ήρωα θεϊκής καταγωγής, του Δάρνακα. Ο Δάρναξ υπήρξε γενάρχης μιας αρχαίας ελληνικής φυλής δωρικής καταγωγής. Αναφέρει ότι την ερμηνεία αυτή για την καταγωγή των Δαρνάκηδων φέρεται να υποστηρίζει ο καθηγητής Κακριδής, ενώ ο ίδιος ο Κάρτσιος τη θεωρεί και την ονομάζει «ρομαντική εκδοχή» και γ) ότι η λέξη Δάρνακες προέρχεται από τη λέξη λάρνακες που σημαίνει θεματοφύλακες αρχαίων κειμηλίων και «που πραγματικά είναι», όπως σημειώνει, με το σκεπτικό ότι οι σημερινοί Δάρνακες είναι οι αρχαίοι Αγριάνες.

Από τον Αραμπατζή (1998: 15) αναφέρεται ότι απευθύνθηκε με επιστολή του σε καθηγητές των Φιλοσοφικών Σχολών των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης και σε άλλους ειδικούς επιστήμονες και γλωσσολόγους στην οποία διατύπωνε την παράκληση να ετυμολογήσουν τη λέξη Δαρνάκας αλλά δεν έλαβε απάντηση παρά μόνο από τον Σαράντο Καργάκο. Ο τελευταίος αναφορικά με το εν λόγω ζήτημα εξέφρασε την ακόλουθη άποψη: «Ο όρος πρέπει να προέρχεται από την τουρκική *Dar*, που σημαίνει στενός. Πραγματικά τα Νταρνακοχώρια βρίσκονται σε στενή διάβαση. Πρέπει στο παρελθόν να ήταν Ντερβένι³³».

Στον Γουδεντζίκη (2000: 6-7) ανευρίσκονται επίσης και οι εξής εκδοχές: α) Υποστηρίζεται πως οι Δαρνάκες είναι απόγονοι των αρχαίων κατοίκων της Δαρδανίας, «αρχαίας χώρας κειμένης ανατολικά του Ελλησπόντου» και ότι «καταδιωχθέντες» από εκεί ήλθαν και εγκατεστάθηκαν στα σημερινά Δαρνακοχώρια.

Θεωρείται ότι η εκδοχή αυτή βασίζεται «προφανώς» στην αναφορά της εγκυκλοπαίδειας Ελευθερουδάκη κατά την οποία οι Δαρνάκες προέρχονται από τους Δάρδανες, «μια φυλή που κατοίκησε στα παλιά χρόνια στην περιοχή των Σερρών» και ήταν λαός που ήρθε και εγκαταστάθηκε στο λεκανοπέδιο των Σερρών από την περιοχή του Αξιού ποταμού, ενώ κάποιοι υποστηρίζουν ότι οι Δάρδανες ήταν μικρασιατικός λαός που ταυτίζεται με τους Τρώες «κι ήρθαν στη γη των Σερρών από 'κει'».

³³ Απαντώντας στον Καργάκο, ο Σερραϊός συγγραφέας Βουρουτζίδης σε άρθρο του που δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα *Πρόσδος* στη στήλη Βιβλιοπαρουσίαση στις 4-2-1999 γράφει: «η άποψη του κ. Καργάκου πως η ονομασία “Νταρνάκας” προέρχεται από τη λέξη “ντερβένι” (χώρος στενός και υποχρεωτικό πέρασμα όπου λειτουργούσε και ιδιότυπος σταθμός ελέγχου κατά την Τουρκοκρατία) είναι προφανώς λανθασμένη, ως η τοπογραφία της περιοχής βεβαιώνει» για τα προαναφερθέντα βλ. Γουδεντζίκης (2000: 8).

Σχετικά όμως με την εν λόγω άποψη, παρατηρείται (Γουδεντζίκης έ.α.) ότι εκτός από την αναφορά της εγκυκλοπαίδειας Ελευθερουδάκη, δεν ανευρέθηκε πουθενά αλλού κάτι σχετικό και ότι «οι Δάρδανοι» κατοικούσαν στην περιοχή που αντιστοιχεί περίπου στο σημερινό κράτος των Σκοπίων, καθώς, όπως βεβαιώνεται από τον N. G. L. Hammond, «η περιοχή των Δαρδάνων: “έφτανε ως τις Μακεδονικές φυλές και τις φυλές των Παιόνων προς τα νότια. Αυτό δικαιολογεί την επέκταση της περιοχής των Δαρδανίων ως τις δυτικές πηγές του Αξιού, δηλαδή ως την περιοχή του Τέτοβο... Αλλά αυτή η εξάπλωση αφορά την περίοδο από τον έβδομο ως τον πέμπτο αιώνα π.Χ., στους Ελληνιστικούς χρόνους οι Δαρδάνιοι είχαν αποσυρθεί από την περιοχή του Λευκού Δρίλωνα. Γιατί στο μεταξύ οι Αρδιαίοι είχαν απλωθεί ως τη Σκόρδα και έλεγχαν τις περιοχές του Λευκού και Μέλανα Δρίνου/Δρίλωνα”».

β) Αναφορικά με την άποψη ότι το όνομα Δαρνάκας σχετίζεται με τον Πέρση βασιλιά Δαρείο, ο οποίος, όταν εκστράτευσε «για την κατάκτηση της Ελλάδας (480 π.Χ.)», άφησε τους τραυματίες και αρρώστους στρατιώτες στη γη των Σερρών και πως οι Δαρνάκες είναι απόγονοι εκείνων των Περσών, σημειώνεται ότι είναι αδύνατον εκείνοι οι τραυματίες και άρρωστοι στρατιώτες του Δαρείου να κατόρθωσαν να επιβιώσουν εξαιτίας των τραυμάτων και των ασθενειών τους και, κυρίως, γιατί βρίσκονταν σε ένα εχθρικό για αυτούς περιβάλλον.

γ) Κρίνεται πιθανόν ότι προήλθε από τις λατινικές λέξεις «*da riva*, που σημαίνουν: από το χείλος, από την άκρη του ποταμού, από την ακτή, παραποτάμιος, παραθαλάσσιος». Από κάτοικο των Δαρνακοχωριών –ονόματι Χρυσόστομο Βαρσάμη– μνημονεύεται ότι σύμφωνα με μαρτυρία του πατέρα του «περί το 1925 ήρθε στην Πεντάπολη ένας καθηγητής», Κατ’ αυτόν, δηλαδή τον καθηγητή, επτακόσια χρόνια πριν, Ενετοί, εξόριστοι ή φυγάδες, πήγαν στην Πεντάπολη, βρήκαν κατάλληλο το μέρος και εγκαταστάθηκαν εκεί, στην περιοχή Κήποι. Αναφέρεται ότι στην περιοχή της Πεντάπολης και προπάντων στις τοποθεσίες Άι-Βλάσης, Άι-Γιώργης, Κήποι «υπήρχαν πολλά επιφανειακά νερά, αλλά και σε βάθος ενός δύο μέτρων, έβγαινε καθαρό πηγαδίσιο νερό» και ότι από αυτούς ίσως προήλθε το όνομα Δαρνάκες. Πιθανό έτος άφιξης των Ενετών στην Πεντάπολη θεωρείται το 1430. Η Θεσσαλονίκη είχε παραδοθεί από τον Μανουήλ τον Β΄ για λόγους στρατηγικής σκοπιμότητας στους Ενετούς για το διάστημα 1423-1430. Στα τέλη Μαρτίου του 1430 ο Μουράτ Β΄ εξαπέλυσε γενική επίθεση εναντίον της Θεσσαλονίκης. Οι Βενετοί αρνήθηκαν κάθε πρόταση για συνθηκολόγηση και υπέστησαν σοβαρές απώλειες. Η Θεσσαλονίκη λεηλατήθηκε και οι κατακτητές της «άρπαξαν τους κατοίκους της σκλάβους». Ίσως

κάποιοι από αυτούς, προκειμένου να σωθούν, κατευθύνθηκαν προς την περιοχή των Δαρνακοχωρίων και τελικά εγκαταστάθηκαν σε αυτή. Τέλος, σημειώνεται πως στην κατοχή της οικογένειας του κτηνιάτρου Βαρσάμη Αθανασίου του Χρυσοστόμου υπήρχε Βενετσιάνικος χρυσός καθώς και ότι *«η δε μνήμη της οικογενείας του, την φέρει ως από τις παλιότερες της Πενταπόλεως»*.

Ο Ταχινόζλής³⁴ υποστηρίζει ότι η λέξη Δαρνάκας προέρχεται από την τουρκική λέξη *darinak*, η οποία σημαίνει *«άτομο με πολύ περιορισμένες νοητικές ικανότητες»* και ότι στην καθομιλουμένη η λέξη Νταρνάκας χρησιμοποιείται και σήμερα στην ευρύτερη περιοχή του νομού Σερρών, για να δηλώσει τον άξεστο, τον αγροίκο. Θεωρεί ότι αποδόθηκε στους κατοίκους των Δαρνακοχωρίων, το πιθανότερο από τους Σερραίους εμπόρους, για να δηλώσει *«τον ιδιόμορφο χαρακτήρα»* των κατοίκων, αντιδιαστέλλοντας αυτούς προς τους κατοίκους των υπολοίπων γειτονικών χωριών, με τους οποίους είχαν συναλλαγές.

Αντιδρώντας στην άποψη που εξέφρασε ο Ταχινόζλής, ο Μελισσάς³⁵ καταθέτει ένα έγγραφο με ερωτήσεις στο προεδρείο της επιστημονικής επιτροπής του προαναφερθέντος συνεδρίου αμέσως μετά την επίμαχη εισήγηση, ζητώντας εξηγήσεις - απαντήσεις και υποβάλλοντας ένα κείμενο με τις δικές του απόψεις και υποστηρικτική της γνώμης του βιβλιογραφία. Στο κείμενο αυτό παρουσιάζει τις ακόλουθες τρεις εκδοχές, οι οποίες κατά την εκτίμησή του προσεγγίζουν περισσότερο την αλήθεια: α) Το όνομα αυτό οφείλεται στη συχνή –έως και πρόσφατα– χρήση των λέξεων *«“δάρι” = τώρα και “δω νάκα” = εδώ αμέσως»*. Επιπλέον, παρατηρεί πως πολλοί θυμούνται τους παππούδες τους να τις χρησιμοποιούν, ενώ υπενθυμίζει και το παλιό τραγούδι του χωριού του, της Πεντάπολης, το *«Ντος - Δάριμ - Ντος»*.

β) Σύμφωνα με τη δεύτερη εκδοχή, επειδή, όταν οι Οθωμανοί κατάκτησαν την περιοχή τον 13ο αιώνα, βρήκαν τους κατοίκους να ζουν σε οικισμούς *«συνεργαζόμενοι και υποστηριζόμενοι ο ένας τον άλλον με πάθος»*, τους ονόμασαν με τη λέξη *«“Dernek” που σημαίνει στα τουρκικά ένωση, σύλλογος, όμιλος, σύνδεσμος»*. Στη συνέχεια, με παραφθορά *«της λέξης αυτής (Ντερνέκ - Ντερνάκ - Νταρνάκ), δηλ. αυτοί που υποστηρίζονταν και συνεργάζονταν»*, προέκυψε ο τύπος Νταρνάκας.

³⁴ Τη θέση αυτή υποστήριξε σε ανακοίνωσή του με τίτλο *Περί των ονομάτων των Σερραίων (19ος αιώνας-1913): Το επώνυμο Νταρνάκας* στο Β΄ Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο που έγινε στις Σέρρες (6-9 Απριλίου 2006) με θέμα *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την Οθωμανική κατάκτηση μέχρι τη σύγχρονη εποχή*· βλ. σχετικά Μελισσάς (2006).

³⁵ Βλ. Μελισσάς (2006).

γ) Κατά την τρίτη και τελευταία εκδοχή, ενδέχεται να είναι απόγονοι κατοίκων της Δαρδανίας, «*αρχαίας περιοχής της Τρωάδας (ΒΔ. Μικρά Ασία)*», όπου κατοικούσε ο συγγενικός με τους Τρώες λαός των Δαρδάνων, οι οποίοι «*καταδιωχθέντες*» ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή. Σημειώνεται, επίσης, ότι, σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, ο Δάρδανος ήταν ο μυθικός ιδρυτής της Δαρδάνου, στην ακτή του Ελλησπόντου ανάμεσα στην Άβυδο και στο Ίλιο. Τέλος, αναφέρεται ότι από τη λέξη «*“Δάρδανος”*» προήλθε πιθανόν «*και ο χαρακτηρισμός “Ντάρντανος - Νταρντάνα” που σημαίνει ψηλός - εύσωμος*» και ότι η σωματική διάπλαση ήταν και αυτή ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα, «*όπως λένε παλαιότερα των Νταρνάκιδων*», καθώς ήταν ψηλοί και εύσωμοι.

Έπειτα από τις διάφορες απόψεις, γνώμες, θέσεις, εκδοχές, υποθέσεις που παρατέθηκαν, ανακεφαλαιώνοντας και επιχειρώντας την εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων, προκύπτει ότι το σημείο στο οποίο συγκλίνουν και συναντώνται οι περισσότερες από αυτές, η άποψη η οποία τυγχάνει μεγαλύτερης αποδοχής και είναι δυνατόν αλλά και αναμενόμενο να θεωρηθεί και να χαρακτηριστεί ως η επικρατέστερη –χωρίς ασφαλώς να είναι απολύτως βέβαιο ότι είναι και η ορθότερη– είναι αυτή σύμφωνα με την οποία η λέξη Νταρνάκας ή Δαρνάκας προήλθε από τη συχνή χρήση των λέξεων *δάρι/η*³⁶ και *νάκα* ή *δουνάκα* / *εδωνάκα* / *δωνάκας*. Επίσης, η γνώμη του Ταχινόζλή ότι η λέξη Δαρνάκας προήλθε από την τουρκική λέξη *darnak* επιτρέπει μια άνετη ετυμολόγηση, εφόσον δεν υπάρχουν προσκόμματα από πλευράς περίπλοκων ή ασυνήθιστων φωνολογικών φαινομένων και μεταβολών για την ερμηνεία της· επιπρόσθετα, το γεγονός ότι η συγκεκριμένη λέξη χρησιμοποιείται και σήμερα στο νομό, για να δηλώσει τον άξεστο και τον αγροίκο³⁷ προσφέρει μια ικανοποιητική βάση για την αποδοχή της συγκεκριμένης θέσης³⁸.

³⁶ Ο Ανδριώτης (1953: 107) αναφέρει τη λέξη *δάρι* στα επιρρήματα και γράφει σχετικά: «*δάρι* *εδάρε*, *τώρα*».

³⁷ Σχετικά με τη χρήση της λέξης Δαρνάκας με υποτιμητική και μειωτική σημασία βλ., εκτός από τις όποιες αναφορές έγιναν παραπάνω κατά την παρουσίαση των διαφόρων απόψεων και εκδοχών, και ό,τι σημειώνει ο Τόμπουλος (1982: 117).

³⁸ Είναι αλήθεια όμως ότι η άποψη αυτή προσκρούει στην αίσθηση και στην εικόνα που έχουν οι Δαρνακοχωρίτες για τον εαυτό τους και την εκλαμβάνουν ως μειωτική, προσβλητική και υβριστική για αυτούς.

1.7 Στοιχεία για τα Δαρνακοχώρια

α) Χρυσό ή Χρυσός

Το χωριό Χρυσό βρίσκεται νοτιοανατολικά της πόλης των Σερρών σε απόσταση 10 χιλιομέτρων από αυτήν και σε απόσταση 12 χιλιομέτρων από το κέντρο της. Είναι έδρα του Καλλικρατικού Δήμου Εμμανουήλ Παππά και σύμφωνα με την ιστοσελίδα του αριθμεί 2.010 κατοίκους³⁹. Πρόκειται για πεδινό οικισμό με υψόμετρο 100 μέτρα και με αρκετά αξιόλογα παραδοσιακά κτίσματα πολλά από τα οποία σήμερα είναι ερειπωμένα.

Αληθεύει ότι δεν είναι γνωστά πολλά στοιχεία για την παλαιότερη ιστορία του Χρυσού· φαίνεται όμως ότι η περιοχή κατοικούνταν ήδη από τους προϊστορικούς χρόνους, όπως προκύπτει από ευρήματα στην τοποθεσία Φακίστρα νοτιοδυτικά του χωριού, όπου υπάρχει προϊστορικός οικισμός, και νότια της σιδηροδρομικής γραμμής Σερρών-Δράμας στο ύψος του σιδηροδρομικού σταθμού Χρυσού⁴⁰.

Στην επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου αναφέρεται ότι η περιοχή κατοικήθηκε από θρακικά φύλα (Μύγδονες, Παίονες, Ηδωνούς, Βισάλτες) αλλά ότι το στίγμα και η γλώσσα δόθηκε από τους Μακεδόνες και τις κτήσεις των Αθηναίων στην περιοχή. Επίσης, φαίνεται ότι κατά την κλασική εποχή και τη ρωμαιοκρατία υπήρχαν οικισμοί οι οποίοι εξακολούθησαν να υφίστανται και κατά τα βυζαντινά χρόνια.

Η παλαιότερη ονομασία του χωριού ήταν Τοπόλιανη ή Τουπολιάν, Τοπολιάνη, Τοπόλνιτσα στα τέλη του 19ου και του 20ου αιώνα και Τιπουλιάν. Ήδη από το έτος 1345 σε χρυσόβουλλο του Στέφανου Δουσάν το χωριό αναφέρεται ως Τοπόλτζος («...εις το χωρίον τον Τοπόλτζον πάροικοι είκοσι...»⁴¹). Στον κώδικα της παλαιάς Μητροπόλης Σερρών, στη σελίδα 133, αναφέρεται ως Τοπόλτζα⁴². Στοιχεία για την Τοπόλιανη απαντούν και στο *Κατάστιχο του Μοναστηριού Ιεράς Μονής Τιμίου*

³⁹ Τα στοιχεία για τον πληθυσμό του Χρυσού αντλήθηκαν, όπως ελέχθη, από την ιστοσελίδα του Δήμου Εμμ. Παππά (edemogracy-emrapas.gr) αλλά πρέπει να απηχούν παλαιότερη απογραφή, πιθανότατα αυτή του 2001, καθώς σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος (dlib.statistics.gr/Book/GRESYE_02_0101_00098%.pdf) κατά την απογραφή μόνιμου πληθυσμού του 2001 το χωριό είχε 1.952 κατοίκους. Βάσει στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής και κατά τα απογραφικά δεδομένα μόνιμου πληθυσμού (<http://www.statistics.gr/2011-census-pop-hous>), το 2011 το Χρυσό αριθμούσε 1.571 κατοίκους.

⁴⁰ Βλ. Τσεγγελίδης, Ι. Τοπόλιανη το σημερινό Χρυσό Σερρών. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/xrisotseggelidi.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 7-11-2011. Εκεί αναφέρεται ότι οι δύο αυτές τοποθεσίες χαρακτηρίστηκαν διατηρητέοι και ιστορικοί χώροι με την υπ' αριθμόν Α1) Φ. 18/68159/4418 Απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών που δημοσιεύθηκε στο Φ.Ε.Κ. 93/80 τ. β' και επίσης ότι ακόμη και σήμερα οι κάτοικοι του Χρυσού ονομάζουν τη Φακίστρα «Παλαιχώρι», ένδειξη του ότι εκεί υπήρχε παλιό χωριό.

⁴¹ Βλ. Σαμσάρης (1971: 13).

⁴² Βλ. Σαμσάρης (1971: 13).

Προδρόμου της χρονιάς εσόδων και εξόδων τμήμα του οποίου παρουσιάζεται στη συνέχεια:

«1808 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ α΄

446 γρόσια από Σουμπάσκιοι (Ν. Σούλι).

248 γρόσια από Ντοβίστα και Ζηλί. (Το Ζηλί ήταν βορείως του Χρυσού, σήμερα δεν υπάρχει).

1809 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ α΄

262 γρόσια από Ζηλί.

1810 ΕΤΟΣ

118 γρόσια από Ζηλί.

161 γρόσια από Τοπόλιανη (σημερινό Χρυσό).

1811 ΕΤΟΣ

371 γρόσια από Ζηλί και Τοπόλιανη.

Το έτος 1812 και 1813 δεν υπάρχει προσφορά από το Χρυσό.

Το 1814

404 γρόσια από Τοπόλιανη»⁴³.

Ως Κοινότητα Τοπολιανής αναγνωρίστηκε με το Β.Δ. 28-12-1919 Φ.Ε.Κ. Α 2/1920. Η κοινότητα αρχικά περιλάμβανε και τους συνοικισμούς Κισισλίκ ή Τουμπίτσα, Βερζιανή⁴⁴ και Σαλ-Αγά⁴⁵.

Εντελώς ενδεικτικά δίνονται στη συνέχεια λίγα στοιχεία για την κύμανση του πληθυσμού της κοινότητας κατά το διάστημα 1920-1971⁴⁶ και 1981-1991⁴⁷.

«Το έτος 1920 Τοπολιανή πληθ. 1.551

Το έτος 1920 Βερζιανή πληθ. 223

Το έτος 1920 Κισισλίκ (Τουμπίτσα) πληθ. 154

Το έτος 1920 Σαλ-Αγά πληθ. 58

Το έτος 1928 Χρυσό (Τοπολιανή) πληθ. 2.251

Το έτος 1928 Φουρνούδια⁴⁸ πληθ. 47

⁴³ Βλ. Τσεγγελίδης (έ.α.).

⁴⁴ Ο συνοικισμός Βερζιανή μετονομάστηκε σε Ψυχικό (Δ. 27-22-1920, Φ.Ε.Κ. Α 7/1927) και έγινε ξεχωριστή κοινότητα το 1927· βλ. Τσεγγελίδης (έ.α.).

⁴⁵ Ο συνοικισμός Σαλ-Αγά μετονομάστηκε σε Μονόβρυση (Δ. 15-11-1926, Φ.Ε.Κ. Α 413/1926)· βλ. Τσεγγελίδης (έ.α.).

⁴⁶ Βλ. Τσεγγελίδης (έ.α.). Επίσης, ο Παπαγεωργίου (βλ. Σαμσάρης 1971: 13) αναφέρει ότι κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας το χωριό αριθμούσε 948 χριστιανούς και ο Παπαδόπουλος (1970: 60) ότι συντηρούσε ελληνικό σχολείο.

⁴⁷ Βλ. σχετικά Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα στο λ. Χρυσό(ν).

Το έτος 1940 Χρυσό πληθ. 3.075

Το έτος 1951 Χρυσό πληθ. 3.329

Το έτος 1961 Χρυσό πληθ. 3.455

Το έτος 1971 Χρυσό πληθ. 2.275»

«Κάτοικοι 1.923 (1981), 1.809 (1991)».

Από το έτος 1926 το χωριό ονομάζεται Χρυσό. Σύμφωνα με μαρτυρίες ηλικιωμένων κατοίκων, το όνομα αυτό δόθηκε λόγω του πλούτου που είχε συγκεντρωθεί την εποχή εκείνη –η παραγωγή γεωργικών προϊόντων και ιδιαίτερα η καλλιέργεια του καπνού απέδιδε αρκετό εισόδημα– αλλά και λόγω της συνήθειας που είχαν οι νεαρές κοπέλες και οι νεόνυμφες να φορούν δύο, τρεις ή και περισσότερες σειρές χρυσά φλουριά στο λαιμό τους κατά τις διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις.

Οι κάτοικοι του Χρυσού ασχολούνται με την καλλιέργεια του καπνού⁴⁹ και των σιτηρών. Οι ίδιοι ισχυρίζονται και αναφέρουν με υπερηφάνεια ότι παρέμειναν ορθόδοξοι και ελληνόφωνοι καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

β) Πεντάπολη

Το χωριό Πεντάπολη βρίσκεται νοτιοανατολικά της πόλης των Σερρών, κοντά στην οδό Σερρών-Νέας Ζίχνης, σε απόσταση 13-14 χιλιομέτρων από αυτή και είναι χτισμένο πάνω σε λόφο, σε υψόμετρο 120 μέτρων.

Κατά τον Γουδεντζίκη⁵⁰, τα πρώτα ίχνη ζωής στην περιοχή της Πεντάπολης ανάγονται στην πρώιμη εποχή του Χαλκού (3000 π.Χ.) και συγκεκριμένα εντοπίζονται στην περιοχή του Αγίου Γεωργίου. Η πρώτη από ελληνικής πλευράς τομή, σε θέση της εποχής του Χαλκού, έγινε στην τοποθεσία αυτή και από τις ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή από την ομάδα του αρχαιολόγου Δ. Γραμμένου στα μέσα και τα τέλη της δεκαετίας του '80 προέκυψε ότι πρόκειται για οικισμό της πρώιμης εποχής του Χαλκού. Κατά τη διάρκεια της

⁴⁸ Ο συνοικισμός Φουρνούδια δημιουργήθηκε από Μικρασιάτες πρόσφυγες, στους οποίους οι κάτοικοι του Χρυσού παραχώρησαν δίπλα στο χωριό ένα μέρος, για να εγκατασταθούν. Επρόκειτο για δώδεκα περίπου σπίτια χαμηλά σαν φούρνους και ίσως από αυτό ο συνοικισμός ονομάστηκε Φουρνούδια βλ. Τσεγγελίδης (έ.α.).

⁴⁹ Ο καπνός στο Χρυσό και στα άλλα χωριά γύρω από την πόλη των Σερρών άρχισε να καλλιεργείται στις αρχές του 20ου αιώνα. Η επίδοση στην καπνοκαλλιέργεια είχε ευεργετικές οικονομικές συνέπειες, γεγονός το οποίο οδήγησε σε έναν οικοδομικό οργανισμό που άλλαξε εντελώς την εικόνα του χωριού. Και σήμερα υπάρχουν στο Χρυσό διώροφες και τριώροφες κατοικίες εκείνης της εποχής.

⁵⁰ Βλ. Γουδεντζίκη, Π. Μικρό ιστορικό της Πεντάπολης Σερρών. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/pentapolimikroistoriko.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 7-11-2011.

ανασκαφής ανακαλύφθηκαν διάφορα ευρήματα, όπως όστρακα, βάσεις, χείλη και λαβές από πήλινα αγγεία, κατεργασμένος και ακατέργαστος πυριτόλιθος και επίσης μία εστία. Αργότερα η ιστορία καταγράφει την παρουσία των Πελασγών και των Θρακών (Σιροπαιόνων) στην περιοχή. Στα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου έως και τη ρωμαϊκή εποχή φαίνεται ότι υπήρξε μεγάλη άνθηση. Αυτό μαρτυρεί η πληθώρα των αρχαιολογικών ευρημάτων που έχει καταγράψει η μνήμη των κατοίκων και τα οποία δυστυχώς στην πλειονότητά τους έχουν καταλήξει στα υπόγεια των σπιτιών ή σε αρχαιοκάπηλους. Ορατό δείγμα της εποχής εκείνης είναι η γέφυρα που υπάρχει στην περιοχή Ζαγαριάνη (Σιδηροδρομικός σταθμός Χρυσού)⁵¹.

Κατά την προφορική, λαϊκή παράδοση το πρώτο όνομα του χωριού ήταν Πηγάδια λόγω της ύπαρξης πολλών πηγαδιών στην περιοχή⁵². Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Δήμου, σε ιστορικό αρχαιολογικό υλικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας του Συμβουλίου Προεδρίας της Κων/πουλης, η Πεντάπολη αναφέρεται τον 13ο αιώνα με το βυζαντινό όνομα Ξυλοπήγαδο και πρόκειται για την πρώτη καταγραφή του ονόματος του χωριού. Επί Τουρκοκρατίας και έως το έτος 1912 έφερε τα ονόματα Κιουτσούκ Ισταμπούλ, δηλαδή Μικρή Κων/πολη, και Σαρμουσακλή (Ψαθάς & Μητρακλή-Ψαθά 1976: 109). Στην προαναφερθείσα ιστοσελίδα λέγεται ότι ονομάστηκε Σαρμουσακλή στα μέσα του 14ου αιώνα από τον γραμματέα του Σουλτάνου. Κατά μία εκδοχή, η ονομασία Σαρμουσακλή δόθηκε λόγω της καλλιέργειας σκόρδων στο χωριό. Οι Ψαθάς & Μητρακλή-Ψαθά (1976: 109) σημειώνουν ότι «η λέξις “Σαρμουσάκ” είναι Τουρκική και σημαίνει σκόρδον η δε λέξις κιόϊ σημαίνει χωριό.», άρα το Σαρμουσακλή (< Σαρμουσάκιοϊ) είναι το χωριό στο οποίο ευδοκούν τα σκόρδα ή ο τόπος που μυρίζει σκόρδο⁵³. Κατ’ άλλη άποψη (Ψαθάς & Μητρακλή-Ψαθά 1976: 109), η οποία όμως θεωρείται λιγότερο πιθανή, η συγκεκριμένη ονομασία προήλθε από το όνομα ενός Τούρκου μπέη που ονομαζόταν Σαρμούζ. Όταν επρόκειτο να χτιστεί το χωριό, λέγεται ότι ο Σαρμούζ υπέδειξε την τοποθεσία και, επειδή ήταν γνώμη (ακίλ στην τουρκική γλώσσα) του Σαρμούζ, ονομάστηκε προς τιμήν του Σαρμουζακίλ > Σαρμουζακλή > Σαρμουσακλή.

⁵¹ Ακόμη, κοντά στο εξωκκλήσι Άγιος Γεώργιος βρέθηκε επιτύμβια πλάκα χρώματος μπλε με την επιγραφή «Δούλη Βουτού Ταρήδονις Ζαπέους χαιρέ». Στην περιοχή Παλιοχώρι, ανατολικά των νεκροταφείων, υπάρχουν θεμέλια οικιών και ανευρέθηκαν πήλινα δοχεία με οστά. Θεμέλια οικιών υπάρχουν στην τοποθεσία Άγιος Βλάσιος, στην είσοδο του χωριού, και στην τοποθεσία Αγκαθούδες στράτα. Επίσης, δυτικά της Πεντάπολης, στην τοποθεσία Κερασιές βρέθηκε υπόγεια σήραγγα, μήκους 200 περίπου μέτρων, και θεμέλια οικιών βλ. Ψαθάς & Μητρακλή-Ψαθά (1976: 108-109).

⁵² Βλ. σχετικά Ψαθάς & Μητρακλή-Ψαθά (1976: 109).

⁵³ Ο Σαμσάρης (1971: 13) αναφέρει: «Η τουρκική ονομασία εκ του επιθ. Sarmisakli σημαίνοντος τον σκορδάτον (Sarmisak = σκόροδον)».

Το 1913, με την ένταξή του στην ελληνική επικράτεια, το χωριό ονομάστηκε προσωρινά και άτυπα Κωνσταντινιάς από το όνομα του βασιλιά Κων/νου Α΄, επειδή σε έρανο που έγινε για την ενίσχυση του εθνικού στόλου οι κάτοικοι προσέφεραν περισσότερα από όλες τις γύρω κοινότητες ή, κατ' άλλη άποψη, διότι ήταν το πρώτο σε προσφορές χωριό στο νόμο Σερρών. Έτσι, προς τιμήν του βασιλιά Κων/νου ονομάστηκε Κωνσταντινιάς (Γουδεντζίκης έ.α.). Το όνομα Σαρμουσακλί διατηρήθηκε όμως ως το 1927, όταν από τον τότε υπουργό Παιδείας Αθανάσιο Αργυρό, που καταγόταν από τη Νιγρίτα ονομάστηκε Πεντάπολη (Ψαθάς & Μητρακλή-Ψαθά 1976: 109), επειδή ήταν διοικητικό και εμπορικό κέντρο της περιοχής (Γουδεντζίκης έ.α.) και δέσποζε στα υπόλοιπα τέσσερα Δαρνακοχώρια.

Στη συνέχεια δίνεται ένας πίνακας⁵⁴ κύμανσης του πληθυσμού της Πεντάπολης από τον 15ο αιώνα ως σήμερα:

ΕΤΟΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΠΗΓΕΣ
Βυζαντινή ονομασία οικισμού ΞΥΛΟΠΗΓΑΔΟ		
1454	740	ΤΤ3
Οθωμανική ονομασία οικισμού ΣΑΡΜΟΥΣΑΚΛΗ		
1464	736	ΤΤ3
1478	728	ΤΤ7
1483	824	RS
1503	1244	RS
1519	1324	ΤΤ 70

⁵⁴ Ο συγκεκριμένος πίνακας καταρτίστηκε από τον Μελισσά (βλ. Μελισσάς, Α. Πίνακας εξέλιξης πληθυσμού της Πεντάπολης Σερρών από τον 13^ο αιώνα έως σήμερα. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/pentapoliplithismos.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 7-11-2011.) και συμπληρώθηκε από τον Παναγιώτη Γουδεντζίκη με στοιχεία για τα έτη 1883, 1886 και 1908. Ο Μελισσάς παρατηρεί ότι σύμφωνα με σχόλιο του Γουδεντζίκη οι κωδικοί ΤΤ και RS αναφέρονται σε τουρκικούς φορολογικούς κώδικες· επίσης, ο ίδιος (έ.α.) σημειώνει: «Στο έτος 1886 παίρνουμε την πληροφορία ότι στην πρώτη απογραφή μετρήθηκε το σύνολο των κατοίκων 1.110 και στην δεύτερη μόνον οι χριστιανοί, 970. Αυτή η διαφορά μας δίνει την πληροφορία ότι υπήρχαν 140 αλλόθρησκοι. Πιθανά μουσουλμάνοι, Εβραίοι και γύφτοι. Στην Πεντάπολη υπήρχε και μονάδα Τούρκικης έφιππης χωροφυλακής με περίπου 40 άνδρες. Τα δεδομένα αυτά συμφωνούν με τις μαρτυρίες γεροντότερων για την ύπαρξη 100 περίπου Τούρκων, που διατηρούσαν τζαμί. Στα έτη 1883 έως 1920, βλέπουμε πολλές πληθυσμιακές απογραφές. Ήταν τα χρόνια που τα Βαλκάνια “έβραζαν” και όλοι μετρούσαν τις δυνάμεις τους». Ενημερωτικά αναφέρεται ότι το *Ληξιαρχιακόν Βιβλίον του Χωρίου Σαρμουσακλή* είναι βιβλίο του Μακαριστού ιερέα Παπακωνσταντίνου επί της Αρχιερατείας του Μητροπολίτη του Αγίου Σερρών Ναθαναήλ αρχόμενον από 1ης Ιανουαρίου 1883· βλ. Μελισσάς (έ.α.). Επιπλέον, το αρκτικόλεξο Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. σημαίνει Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος, ενώ το αρκτικόλεξο Ε.Σ.Υ.Ε. σημαίνει Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας.

1528	1308	ΤΤ 167
1883	1200	Ληξιαρχικόν Βιβλίον του Χωρίου Σαρμουσακλή
1885/6	1110	Εφημερίδα "ΝΕΟΛΟΓΟΣ" ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
1886	970 χριστιανοί	Ημερολόγιο της "Ανατολής"
1908	1600	Ληξιαρχικόν Βιβλίον του Χωρίου Σαρμουσακλή
1912	1563	Επιτελική υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού
1915	1804	Επιτελική υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού
1920	2183	Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.
1928	3102	Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.
1940	3342	Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.
1951	3287	Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.
1961	3275	Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.
1971	2141	Ε.Σ.Υ.Ε.
1981	1845	Ε.Σ.Υ.Ε.
1991	2012	Ε.Σ.Υ.Ε.
2001	1738	Ε.Σ.Υ.Ε.

Κατά την απογραφή του 2011 (<http://www.statistics.gr/2011-census-pop-hous>) οι μόνιμοι κάτοικοι της Πεντάπολη ήταν 995.

Σχετικά με τον πληθυσμό της Πεντάπολης και τη σύνθεσή του ο Γουδεντζίκης (έ.α.) γράφει τα εξής: «Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας δεν αναπτύχθηκε σημαντικός μουσουλμανικός πληθυσμός (100-200 μουσουλμάνοι έναντι 600-700 χριστιανών). Οι μουσουλμάνοι είχαν τζαμί στην περιοχή του σημερινού ηρώου (γκρεμίστηκε το 1916) και οι χριστιανοί είχαν ως μητροπολιτικό ναό τον Άγιο Αθανάσιο, που συνεχίζει ως σήμερα».

Ο ίδιος (Γουδεντζίκης έ.α.) σημειώνει ότι *«Με την άνοδο του ελληνικού επαναστατικού κινήματος του 1821 και τους διωγμούς και τις σφαγές των Τούρκων»* άρχισαν να έρχονται οι πρώτοι μετανάστες στην περιοχή και το χωριό. Αργότερα, περί το 1850-70 η μεγάλη ζήτηση του βαμβακιού, καθώς επίσης και η μεγάλη άνοδος της τιμής του καπνού στις αρχές του 20ου αιώνα, έφεραν στο χωριό νέα εργατικά χέρια, από πολλές περιοχές της Ελλάδας (καταγράφεται προσέλευση εργατών κυρίως από την Ήπειρο, τη Δυτική Μακεδονία, τη Χαλκιδική, τη Θράκη, αλλά και από Πελοπόννησο, Κρήτη κ.ά.). Αξίζει, επίσης, να παρατηρηθεί ότι κατά την τουρκοκρατία το 85% της μακεδονικής γης ήταν ακαλλιέργητο. Έτσι υπήρχε πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη των ζητούμενων καλλιεργειών (βαμβάκι-καπνός-αμπέλι). Αποτέλεσμα της προσέλευσης των νέων κατοίκων ήταν η εκτίναξη του πληθυσμού από τα 800 άτομα το 1800, σε 1.200 το 1883, σε 1.600 το 1908, ώστε να φτάσει η Πεντάπολη να αριθμεί 3.275 άτομα το 1961.

Προσθέτει (Γουδεντζίκης έ.α.), ακόμη, ότι κατά τη διάρκεια του πρώτου βαλκανικού πολέμου ήρθαν στην Πεντάπολη ορισμένες οικογένειες Βουλγάρων, με σκοπό την εγκατάστασή τους. Αρχικά ήθελαν να χτίσουν δικό τους χωριό κοντά στο σημερινό ποδοσφαιρικό γήπεδο. Μετά από *«ωριμότερες σκέψεις»* αποφάσισαν να εκδιώξουν όλους τους κατοίκους και να εγκατασταθούν στα σπίτια τους. Επί μια εβδομάδα οι Πενταπολίτες περιπλανιούνταν στα γειτονικά χωριά, έως ότου τους συνάντησε στο χωριό Εμμανουήλ Παπά, ο Βούλγαρος βασιλιάς Μπόρις και διέταξε να επιστρέψουν πίσω, αλλά, όταν επέστρεψαν, *«οι Βούλγαροι είχαν πάρει ό,τι μπορούσαν και τα σπίτια ήταν ουσιαστικά άδεια»*.

Λέγεται ότι οι κάτοικοι της Πεντάπολης συμμετείχαν σε όλους τους αγώνες για την ελευθερία. Από τις αρχές του 18ου αιώνα ίσως και νωρίτερα εμφανίζονται οι πρώτοι κλέφτες του καζά (επαρχίας) Σερρών.

Στο Μακεδονικό αγώνα οι Πενταπολίτες έλαβαν ενεργά μέρος· οι κάτοικοι θυμούνται και αναφέρουν ονόματα μακεδονομάχων. Σε όλους τους πολέμους (Βαλκανικούς, Α΄ Παγκόσμιο, Μικρασιατική εκστρατεία, Β΄ Παγκόσμιο) υπολογίζεται ότι πήραν μέρος περίπου 1.000 άτομα και 50 έχασαν τη ζωή τους στα πεδία των μαχών. Επίσης, 400 περίπου άνθρωποι πέθαναν από τις κακουχίες και τις στερήσεις κατά το διάστημα 1915-1918 στη Βουλγαρία, όπου είχαν οδηγηθεί ως όμηροι.

Αναφορικά με την εκπαίδευση (Γουδεντζίκης έ.α.), υπάρχουν μαρτυρίες ότι στην Πεντάπολη λειτουργούσε Πεντατάξιος Σχολή ήδη από το 1892⁵⁵. Αργότερα, στις αρχές του 20ου αιώνα η δημογραφική ανάπτυξη και η οικονομική άνεση των κατοίκων τούς οδήγησε στην απόφαση να ανεγείρουν με δικές τους δαπάνες διδακτήριο –σήμερα στεγάζεται εκεί το Γυμνάσιο και το Λύκειο– το οποίο τότε λειτούργησε ως Δημοτικό Σχολείο. Η ανέγερση άρχισε στις 28 Ιουνίου 1925 και αποπερατώθηκε το 1931. Κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής του 1940-44 οι Βούλγαροι έκλεισαν το ελληνικό σχολείο και φρόντισαν να λειτουργήσει βουλγαρικό⁵⁶ σε καφεενία του χωριού. Κατά το διάστημα 1948-1953 στο κτήριο του προαναφερθέντος διδακτηρίου λειτούργησε Οικοκυρική σχολή με οικοτροφείο, όπου φιλοξενούνταν 50 περίπου κορίτσια από την Πεντάπολη και άλλα χωριά. Κατά τα έτη 1955-1971 λειτούργησε ιδιωτικό εξατάξιο Γυμνάσιο και το 1972 ιδρύθηκε δημόσιο εξατάξιο Γυμνάσιο στο οποίο φοιτούσαν 500 μαθητές και μαθήτριες από τους οποίους 130 ήταν από την Πεντάπολη και οι υπόλοιποι από τις γύρω κοινότητες.

Ως και τη δεκαετία του '70 οι κάτοικοι ασχολούνταν με την καλλιέργεια κυρίως καπνού, σιτηρών, μηδικής (τριφυλλιού), σταφυλιών και άλλων προϊόντων. Σήμερα, η δημογραφική κάμψη και η εγκατάλειψη της υπαίθρου είχαν ως αποτέλεσμα την πληθυσμιακή συρρίκνωση του χωριού.

γ) Εμμανουήλ Παππάς

Το χωριό Εμμανουήλ Παππάς, ιστορική έδρα του σημερινού ομώνυμου δήμου, βρίσκεται και αυτό στα ανατολικά της πόλης των Σερρών, απέχει 17 χιλιόμετρα από αυτή και βρίσκεται 5 χιλιόμετρα βορειοανατολικά από τη σημερινή έδρα του δήμου, το Χρυσό. Είναι χτισμένο σε ημιορεινή περιοχή σε υψόμετρο 285 μέτρων στις πλαγιές του Μενοικίου όρους (Μπόσδακα⁵⁷). Είναι η γενέτειρα του Εμμ. Παππά, Φιλικού, αγωνιστή και αρχιστράτηγου των μακεδονικών δυνάμεων κατά την Επανάσταση του 1821, προς τιμήν του οποίου έλαβε το συγκεκριμένο όνομα. Έχει

⁵⁵ Ο Σαμσάρης (1971: 13 υποσημ. 1) αναφέρει σχετικά: «Το 1894 το χωριόν αναφέρεται μετά 970 Χριστιανών [...] και μεγάλου ελληνικού σχολείου».

⁵⁶ Λέγεται ότι πολλοί μαθητές αρνούσαν να παρακολουθήσουν το βουλγαρικό σχολείο και οι Βούλγαροι πήγαιναν και τους έπαιρναν από τα χωράφια με τη βία. Την εποχή αυτή το κτήριο του σχολείου λειτουργούσε ως στρατόνας των Βουλγάρων· βλ. Γουδεντζίκης (έ.α.).

⁵⁷ Η λέξη Μπόσδακας προέρχεται από την τουρκική ονομασία του Μενοικίου όρους Buz-dag και σημαίνει «παγωμένο όρος» (Σαμσάρης 1971: 11).

χαρακτηριστεί ως παραδοσιακός οικισμός και μαζί με το χωριό Ροδολ(ε)ίβος είναι οι μοναδικοί οικισμοί του Ν. Σερρών με την ιδιότητα αυτή.

Το παλαιότερο όνομα του χωριού –ως το 1928– ήταν Δοβίστα⁵⁸ ή Ντουβίστα και υποστηρίζεται ότι προήλθε από τα λατινικά και πιο συγκεκριμένα από τη φράση *do vistam* ίσως γιατί από τους λόφους του χωριού μπορεί να δει κανείς μια πανοραμική άποψη του χωριού και όλης της πεδιάδας του Ν. Σερρών.

Στη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια ελεύθερου περιεχομένου, Βικιπαίδεια⁵⁹, αναγράφεται ότι παρά τις έρευνες που έχουν γίνει από τοπικούς ιστοριοδίφες, δεν υπάρχει καμία βάσιμη μαρτυρία για το πότε ακριβώς ιδρύθηκε το χωριό. Το μόνο βέβαιο είναι ότι υπήρχε ένας οικισμός με το ίδιο όνομα, Δοβίστα, το 1454, καθώς εμφανίζεται σε οθωμανικό φορολογικό κατάστιχο –γνωστό ως TT3– με 27 οικογένειες, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι ο πληθυσμός του τότε λογικά πρέπει να ήταν γύρω στους 100 με 130 κατοίκους.

Στην ίδια πάλι εγκυκλοπαίδεια (έ.α.) αναφέρεται ότι ο καταγόμενος απ' τον Εμμανουήλ Παπά ιστορικός, ερευνητής και συγγραφέας διαφόρων βιβλίων Βασίλης Κάρτσιος, στο σύγγραμμά του *Δοβίστα, μια υστεροβυζαντινή παροικία: η ιστορία των Δαρνακοχωριών με σημείο αναφοράς τη γενέτειρα του ήρωα Εμμανουήλ Παπά* (1991) είχε υποστηρίξει ότι το χωριό ιδρύθηκε γύρω στα μέσα του 17ου αιώνα από ελληνικούς πληθυσμούς της γειτονικής βυζαντινής πόλης Ζίχνα, οι οποίοι είχαν καταφύγει στον ορεινό όγκο του Μενοικίου όρους αμέσως μετά την οθωμανική κατάκτηση και παρέμειναν εκεί για μερικούς αιώνες, περιμένοντας να ηρεμήσει η κατάσταση για να κατεβούν και πάλι στα πεδινά· τέλος, σημειώνεται ότι επίσης κατ' αυτόν «*Η ανακάλυψη του TT3 που μαρτυρεί ότι το χωριό υπήρχε ήδη από το 1454 δεν επαληθεύει αυτή την υπόθεση ως προς το χρονολογικό σκέλος, ενώ δεν αποκλείει και το ενδεχόμενο να είχε ιδρυθεί από τη βυζαντινή ακόμη εποχή και πριν από την οθωμανική κατάκτηση της περιοχής των Σερρών το 1383*».

Ο Βοζιάνης (έ.α.) παραθέτει τα εξής απογραφικά στοιχεία για τον πληθυσμό του χωριού:

«**ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ:**

1951 κάτοικοι 2.077

1961 κάτοικοι 2.049

⁵⁸ Ο Βοζιάνης σημειώνει: «*Απ' ό,τι γνωρίζουμε γύρω στα 1650 υπήρχε οικισμός με το όνομα Δοβίστα*» (βλ. Βοζιάνης, Γ Μικρό Ιστορικό της Κοινότητας. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/emmparaodigos.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 7-11-2011).

⁵⁹ Βλ. https://el.wikipedia.org/wiki/Εμμανουήλ_Παπάς_Σερρών.

1971 κάτοικοι 1.264

1981 κάτοικοι 1.130

1991 κάτοικοι 1.086

2001 κάτοικοι 1.125»

και σχετικά με τη σύνθεσή του σημειώνει ότι γύρω στο 1926 θα είχε μάλλον τους περισσότερους κατοίκους, περίπου 2.800, μεταξύ αυτών και πρόσφυγες που εργάζονταν στα «καπνεργοστάσια» του χωριού. Αναφέρει επίσης ότι ως το 1970 οι κάτοικοι ήταν «καθαρά γηγενείς ντόπιοι»⁶⁰ αλλά με την αστυφιλία και τη μετακίνηση του πληθυσμού έχουν αλλοιωθεί αρκετά τα δημογραφικά στοιχεία του χωριού. Επίσης, σύμφωνα με την απογραφή του έτους 2011 (<http://www.statistics.gr/2011-census-pop-hous>) οι μόνιμοι κάτοικοι του χωριού ήταν 601.

Αναφορικά με την ιστορία του χωριού, μπορεί να σημειωθεί ότι έδωσε το παρόν και στον Μακεδονικό αγώνα· την περίοδο 1904-1909 οι περισσότεροι κάτοικοι του χωριού ήταν μνημένοι στον Μακεδονικό αγώνα και συνέδραμαν όσο μπορούσαν με όπλα και πυρομαχικά. Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, περισσότεροι από 200 κάτοικοι του χωριού οδηγήθηκαν το 1916 όμηροι στη Βουλγαρία και από αυτούς οι 170 δεν επέστρεψαν ποτέ.

Σχετικά με την εκπαίδευση και την ίδρυση συλλόγων, αξίζει να αναφερθεί ότι το 1885 λήφθηκε απόφαση να ανεγερθεί το σημερινό Παλιό Σχολείο με την ονομασία «Εκπαιδευτήρια Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητας Δοβίστης» (Σχολαρχείο)⁶¹. χτίστηκε το 1906 επί Τουρκοκρατίας και σε αυτό δίδασκαν δάσκαλοι οι οποίοι πληρώνονταν από την επιτροπή της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου. Το 1883 ιδρύεται σύλλογος με την ονομασία «Φιλοπρόοδος Αδελφότης Δοβίστης», που είχε εθνικό σκοπό, να ενώσει τους Έλληνες εναντίον των Σλάβων, οι οποίοι είχαν ως κύριο στόχο, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878), να προσαρτήσουν τη Μακεδονία στη Βουλγαρία. Το 1910 ιδρύεται ένας ακόμη σύλλογος με την

⁶⁰ Στην ιστοσελίδα του Δήμου αναφέρεται ότι στη Δοβίστα δεν εγκαταστάθηκαν Τούρκοι τουλάχιστον κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και έως την απελευθέρωσή της στα 1913 και επίσης ότι γενικά και οι Τούρκοι και οι βουλγαρόφωνοι απέφυγαν την εγκατάστασή τους μέσα στο χωριό, πράγμα το οποίο είχε ως αποτέλεσμα να εγκατασταθούν οι μεν Τούρκοι στο Σοκόλ, σημερινή Συκιά, που βρισκόταν λίγα χιλιόμετρα ανατολικά της Δοβίστας, οι δε βουλγαρόφωνοι στη Μούκλιανη και το Ζελί.

⁶¹ Το ιδιαίτερα καλαίσθητο κτήριο αναπαλαιώθηκε στα πλαίσια της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER II με σκοπό τη δημιουργία μουσείου με θέμα τη ζωή και τη δράση του Εμμ. Παππά.

επωνυμία «Μουσικογυμναστικός Σύλλογος Αρετή»⁶², ο σκοπός του οποίου ήταν ίδιος με αυτόν του προαναφερθέντος συλλόγου (Βοζιάνης έ.α.).

Τέλος, όσον αφορά στις εργασίες των κατοίκων, αυτοί ασχολούνται με την καλλιέργεια του καπνού και των σιτηρών. Η κτηνοτροφία φθίνει και η καπνοκαλλιέργεια φαίνεται ότι στην πορεία θα ελαχιστοποιηθεί, αφού οι σημερινοί καπνοπαραγωγοί είναι ηλικίας άνω των 55 χρόνων και οι λίγοι νέοι που ζουν στο χωριό δεν προτίθενται να ασχοληθούν με την καλλιέργεια αυτή. Παράλληλα βέβαια, υπάρχει τάση να σημειωθεί μια στροφή προς τη βαμβακοκαλλιέργεια και τη δένδροκαλλιέργεια και συγκεκριμένα την καλλιέργεια της ελιάς (Βοζιάνης έ.α.).

δ) Νέο Σούλι

Το χωριό Νέο Σούλι βρίσκεται 8 περίπου χιλιόμετρα ανατολικά της πόλης των Σερρών⁶³ και λίγο αριστερά –περίπου 1,5 χιλιόμετρα– της οδού Σερρών-Δράμας. Έχει χτιστεί στις πλαγιές του Μενοίκιου όρους και είναι ημιορεινό χωριό με το υψόμετρο στην πλατεία του να φτάνει τα 137 μέτρα. Αποτελεί τον μεγαλύτερο οικισμό του Δήμου Εμμ. Παππά· η απογραφή του 1991 εμφανίζει το Ν. Σούλι να αριθμεί 2.071 κατοίκους, σύμφωνα με την απογραφή του 2001 ο πληθυσμός του είχε ανέλθει στα 2.539 άτομα⁶⁴, ενώ κατ' αυτή του 2011 (<http://www.statistics.gr/2011-census-pop-hous>) έχει 2.399 μόνιμους κατοίκους.

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Δήμου, στο νοτιοανατολικό τμήμα του χωριού μετά τα τελευταία σπίτια υπάρχει ένας λοφίσκος με το όνομα Αγριάνιστα ή Αγριάντα. Οι ονομασίες αυτές θεωρούνται ότι αποτελούν ανάμνηση και παραπέμπουν στο αρχαίο θρακικό φύλο των Αγριάνων, για τους οποίους ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης αναφέρουν ότι κατοικούσαν περίξ του Στρυμόνα, δηλαδή στην ίδια

⁶² Ο Σαμσάρης (1971: 59) αναφέρει ένα ακόμη σωματείο –είναι η «Αδελφότης του Αγίου Δημητρίου»– δεν δίνει όμως στοιχεία ούτε για τη χρονολογία ίδρυσής του ούτε για τον σκοπό της δημιουργίας του.

⁶³ Ο πατήρ-Γαβριήλ Κουντιάδης, ιερομόναχος της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών και κατά κόσμον Γεώργιος Κούντιος, στην πρώτη σελίδα του έργου του *Λεύκωμα του Σουμπάσκιου, χωριού της περιφέρειάς Σερρών*, το οποίο εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1925 και αποτελεί το πρώτο βιβλίο στο οποίο καταγράφονται με λεπτομέρειες στοιχεία (ιστορικά, λαογραφικά, δημογραφικά και άλλα της εποχής του ή και παλαιότερα) για το χωριό, περιγράφει το Ν. Σούλι ως ακολούθως: «*Δύο σχεδόν ώρας πεζοπορικός μακράν από την πόλιν των Σερρών ανατολικάς κείται το χωριόν Σουμπάσκιου (η αρχαία Οινούσσα ή Νούτσα). Είναι το πρώτον μεγαλόχωρι, το οποίον συναντά κανείς ερχόμενος από τας Σέρρας. Είναι ένα από τα πέντε μαργαριτάρια, που περιβάλλουν σαν άγιο στέφανο τας Σέρρας, όπως το εχαρακτήρισεν ένας από τους λογίους των Σερρών. Είναι εν από τα ζακουσμένα Δαρνακοχώρια, τα ελληνικώτατα από κτήσεως κόσμου, τα αποτελούντα την κυριωτέραν πηγήν της συντηρήσεως των Σερρών*».

⁶⁴ Τα στοιχεία για τον πληθυσμό του Ν. Σουλίου αναγράφονται στην ιστοσελίδα του οικείου δήμου.

περιοχή. Ο λόφος δεν είναι φυσικός αλλά τεχνητός, προήλθε από αλληπάλληλες καταστροφές οικισμών και είναι κατάσπαρτος από θραύσματα (όστρακα) μελαμβαφών ή μελανόμορφων αγγείων, τα οποία παρήγαγε ο αρχαίος κεραμεικός τροχός του 5ου ή 4ου αιώνα π.Χ. και μαρτυρούν ότι η περιοχή κατοικήθηκε ήδη από τους κλασικούς χρόνους. Στην τοποθεσία Χατζή Σουληνάρ υπάρχει ολόκληρη ρωμαϊκή νεκρόπολη και εκεί έχουν ανευρεθεί πολλές επιγραφές. Επίσης, κοντά στο χωριό, στη θέση Πύργος, σώζονται ίχνη νεολιθικού οικισμού και έχουν βρεθεί εργαλεία από λειασμένο λίθο και τεμάχια νεολιθικών και άλλων αγγείων⁶⁵.

Στο βιβλίο του ιερομόναχου Γαβριήλ Κουντιάδη *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοϊ, χωριού της περιφέρειας Σερρών* (σελ. 1), για το οποίο έγινε λόγος ανωτέρω, αναφέρεται για πρώτη φορά πως το «*αρχαίο*» όνομα του χωριού, όπως μνημονεύεται σε κώδικες της Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών, ήταν «*Οινόεσσα - Οινούσσα - Νούτσα*». Η ονομασία αυτή θεωρείται ταιριαστή και δικαιολογημένη, γιατί ως και τα μέσα του 20ου αιώνα όλα τα υψώματα γύρω από το χωριό ήταν κατάφυτα από αμπέλια και διότι οι κάτοικοι παρήγαν καλής ποιότητας κρασί σε μεγάλη ποσότητα. Στο ίδιο βιβλίο (σ. 8) σημειώνεται ότι κατά τα βυζαντινά χρόνια στη θέση του Νέου Σουλίου υπήρχε οικισμός ο οποίος ονομαζόταν «*Ουτούση*» και ο κάτοικος «*Ουτουσινός*». Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και έως το 1913 το επικρατέστερο όνομα του χωριού ήταν Σουμπάσκιοϊ⁶⁶ και προέρχεται από τις τουρκικές λέξεις σου «*νερό*», *μπας* «*κεφαλή, πρώτο, πολύ καλό, το κυριότερο, το κατ' εξοχήν, το πλέον σημαίνουν*» και *κιόι* «*χωριό*» και μπορεί να ερμηνευθεί ως «*κεφαλόβρυσο*», «*Υδροκεφαλοχώρι*», «*χωριό με πολύ καλό, το πρώτο, το καλύτερο νερό*» ή ως το «*πρώτο χωριό που διακρίνεται για τα νερά του*». Και αυτή η ονομασία μπορεί να θεωρηθεί ταιριαστή, καθώς το χωριό διέθετε και διαθέτει άφθονο και καλής ποιότητας νερό.

⁶⁵ Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με αρχαιολογικά ευρήματα διαφόρων εποχών στην περιοχή του Ν. Σουλίου βλ. Μπακαλάκης (1957: 253-259), Κόκκινος (1998), Χαλέμης (2002: 45), Ιστοσελίδα Γυμνασίου Ν. Σουλίου Σερρών (Γυμνάσιο Νέου Σουλίου 2002-2003. Το Νέο Σούλι Σερρών χθες και σήμερα. Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία. Α. Ιστορικά στοιχεία. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/neosouli.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011).

⁶⁶ Εκτός από Σουμπάσκιοϊ το χωριό αναφέρεται (Τρυφερούλης 1961:305) και ως Σουμπασίκιοϊ «*χωριόν κεχαγιάδων*». Σχετικά με την ονομασία Σουμπάσκιοϊ και τις ερμηνείες της βλ. Πέτροβιτς (1963: 308), Σαμσάρης (1971: 12), Χαλέμης (2002: 84), Μελισσάς (2006), Ιστοσελίδα Γυμνασίου Ν. Σουλίου Σερρών (Γυμνάσιο Νέου Σουλίου. Ιστορικά στοιχεία. (Η Αρχαία ονομασία του χωριού - Ευρήματα - Γλώσσα. Η νέα ονομασία του χωριού. Το Ν. Σούλι κατά το Μακεδονικό Αγώνα και τις δύο βουλγαρικές κατοχές). Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/istorika.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011).

Το 1913 ο Μητροπολίτης Σερρών και Νιγρίτης Απόστολος κατά την επίσκεψή του στο χωριό το παραλλήλισε για τους αγώνες του κατά το απότερο παρελθόν, κυρίως όμως για ό,τι συνέβη⁶⁷ τον Ιούνιο του ίδιου έτους (1913), με το Σούλι της Ηπείρου και το αποκάλεσε Νέο Σούλι. Η μετονομασία έγινε επίσημα από το ελληνικό κράτος με το Προεδρικό Διάταγμα της 28ης Δεκεμβρίου 1926, το οποίο δημοσιεύθηκε στο υπ' αριθμόν 7 της 14ης Ιανουαρίου 1927 Φύλλον της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως, τεύχος Α⁶⁸ (βλ. Γυμνάσιο Νέου Σουλίου. Ιστορικά στοιχεία. (Η Αρχαία ονομασία του χωριού - Ευρήματα - Γλώσσα. Η νέα ονομασία του χωριού. Το Ν. Σούλι κατά το Μακεδονικό Αγώνα και τις δύο βουλγαρικές κατοχές). Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/istorika.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011).

Σχετικά με την ιστορία του χωριού μπορεί να αναφερθεί ότι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, η οποία στην Ανατολική Μακεδονία και στην περιοχή των Σερρών άρχισε στις 19 Σεπτεμβρίου του 1383 και έληξε τον Οκτώβριο του 1912, ύστερα από σχεδόν 530 χρόνια, ίσχυε ο θεσμός των κοινοτήτων όπως και στην υπόλοιπη τουρκοκρατούμενη Ελλάδα. Η παλαιότερη μαρτυρία για τη λειτουργία δημοτικού σχολείου αφορά το έτος 1852. Την εποχή του Αλή πασά των Ιωαννίνων στο Ν. Σούλι και στα άλλα Δαρνακοχώρια εγκαταστάθηκαν Ηπειρώτες. Χρόνια πριν την απελευθέρωση οι τελευταίες τουρκικές οικογένειες εγκατέλειψαν το χωριό, ενώ τζαμί και τουρκικό νεκροταφείο υπήρχαν ως το 1914 ή το 1915 (βλ. Γυμνάσιο Νέου Σουλίου 2002-2003. Το Νέο Σούλι Σερρών χθες και σήμερα. Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία. Α. Ιστορικά στοιχεία. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/neosouli.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011).

⁶⁷ Τον Ιούνιο του 1913, μετά τη μάχη του Κιλκίς-Λαχανά, οι Βούλγαροι, αφού πυρπόλησαν την πόλη των Σερρών (28 Ιουνίου 1913), προσπάθησαν να διαφύγουν ανατολικά, για να πυρπολήσουν και τη Δράμα. Τότε οι κάτοικοι του Ν. Σουλίου έστησαν σε λόφους (Προφήτης Ηλίας, Αγριάνιστα, Μπουζιάρος / Παγερός) γύρω από το χωριό πάνω σε θημωνιές σκηνές από λευκά χοντρά καραβόπανα (μουσαμάδες) που τα χρησιμοποιούσαν, για να σκεπάζουν, όταν επρόκειτο να βρέξει, τα ξηραϊνόμενα φύλλα του καπνού καθώς επίσης και ελληνικές σημαίες. Οι σκηνές αυτές από μακριά έμοιαζαν σαν στρατιωτικές σκηνές. Οι Βούλγαροι θεώρησαν ότι ο ελληνικός στρατός είχε στρατοπεδεύσει στην περιοχή και τους απειλούσε με κύκλωση. Την επόμενη μέρα, 29 Ιουνίου 1913, οπισθοχώρησαν στη Βουλγαρία από την περιοχή της Άνω Βροντούς. Την ίδια μέρα ο ελληνικός στρατός ελευθέρωσε τις Σέρρες και στις 30 Ιουνίου 1913 έφτασε στο Ν. Σούλι και έτυχε ενθουσιώδους υποδοχής.

⁶⁸ Το γεγονός της μετονομασίας ανακοινώθηκε στους κατοίκους κατά τρόπο πανηγυρικό, τελέστηκε ειδική δοξολογία και διαβάστηκε το σχετικό διάταγμα.

Στον Μακεδονικό αγώνα έλαβαν μέρος και άτομα από το Ν. Σούλι. Οι κάτοικοι θυμούνται και αναφέρουν ονόματα μακεδονομάχων Νεοσουλιωτών⁶⁹. Το 1908 μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων δόθηκε αμνηστία, ώστε οι μακεδονομάχοι και οι κομιτατζήδες να παραδώσουν τα όπλα τους στις τουρκικές αρχές· λέγεται όμως ότι οι Νεοσουλιώτες δεν τα παρέδωσαν αλλά τα φύλαξαν σε κρύπτη στο χωριό⁷⁰. Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918) και πιο συγκεκριμένα κατά το διάστημα 1916-18 –τον Αύγουστο του 1916 οι Βούλγαροι με τη βοήθεια των συμμάχων τους Γερμανών κατέλαβαν όλη την Ανατολική Μακεδονία– 130 κάτοικοι του Ν. Σουλίου υπήρξαν θύματα της βουλγαρικής κατοχής· κατάλογος με τα ονόματα των θυμάτων έχει αναρτηθεί στην εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο χωριό. Το 1916 το Ν. Σούλι πρώτο από όλες τις κατοικημένες ελληνικές περιοχές δέχτηκε σφοδρούς εναέριους βομβαρδισμούς, γιατί στο χωριό υπήρχαν σημαντικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις των Βουλγάρων και οι Αγγλογάλλοι το βομβάρδισαν επανειλημμένα· θύματα υπήρξαν και από τους βομβαρδισμούς αυτούς. Στις 23 Ιουνίου του 1917 οι Βούλγαροι συγκέντρωσαν όλους τους άνδρες στην πλατεία του χωριού, επέλεξαν 350 άτομα ηλικίας από 17 έως 50 ετών και τους έστειλαν ομήρους στη Βουλγαρία· από αυτούς επιβίωσαν και επέστρεψαν σε άθλια κατάσταση οι 180.

Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Γυμνασίου Ν. Σουλίου (βλ. Κόκκινος, Γ. Βουλγαρική κατοχή (1941-44). Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/neosoulidedousi.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011) την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι Βούλγαροι⁷¹, αφού τοποθέτησαν στο χωριό Βούλγαρο ως πρόεδρο της κοινότητας και εγκατέστησαν Αστυνομία στο κτήριο του σημερινού Γυμνασίου, προέβησαν σε τρομοκράτηση των κατοίκων με καθημερινές συλλήψεις «δήθεν» υπόπτων, με πολύωρες ανακρίσεις και ξυλοδαρμούς στα υπόγεια της Αστυνομίας, όπου βρίσκονταν τα κρατητήρια. Το

⁶⁹ Λέγεται ότι στη διάρκεια του Μακεδονικού αγώνα το Ν. Σούλι φρουρούνταν νυχθημερόν από ένοπλους κατοίκους για το ενδεχόμενο εισβολής τουρκικού στρατού και κυρίως Βουλγάρων κομιτατζήδων. Αναφέρεται ότι οι κομιτατζήδες δεν εισέβαλαν ποτέ στο χωριό, διότι αφ' ενός πληροφορούνταν τα λαμβανόμενα μέτρα και αφ' ετέρου γνώριζαν ότι υπήρχαν πολλοί μακεδονομάχοι· βλ. Χαλέμης (2002: 87).

⁷⁰ Βλ. Γυμνάσιο Νέου Σουλίου 2002-2003. Το Νέο Σούλι Σερρών χθες και σήμερα. Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία. Α. Ιστορικά στοιχεία. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/neosouli.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011.

⁷¹ Στην περιοχή της δικαιοδοσίας τους οι Βούλγαροι έκλεισαν τα ελληνικά σχολεία και φρόντισαν να λειτουργήσουν βουλγαρικά, επέβαλαν ως επίσημη γλώσσα τη βουλγαρική, τρομοκρατούσαν τους κατοίκους προκειμένου να δεχτούν με δήλωσή τους τη βουλγαρική υπηκοότητα, τους δеляάζαν να «γραφτούν Βούλγαροι» (Βουλγαρογραμμένοι) προσφέροντάς τους σε αντάλλαγμα τρόφιμα, συνελάμβαναν, φυλάκιζαν και εκτόπιζαν σημαίνοντα πρόσωπα της περιοχής.

Μάρτιο του 1944 αποδεκατίστηκε από τους Βουλγάρους σχεδόν ολόκληρη –εκτός από δύο άτομα– οικογένεια στο Ν. Σούλι.

Στην προαναφερθείσα ιστοσελίδα (βλ. Γυμνάσιο Νέου Σουλίου 2002-2003. Το Νέο Σούλι Σερρών χθες και σήμερα. Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία. Α. Ιστορικά στοιχεία. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/neosouli.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011.) και αναφορικά με τις ασχολίες των κατοίκων, αναγράφεται ότι από τις αρχές του 20ου αιώνα άρχισε να καλλιεργείται ο καπνός στις λοφώδεις περιοχές του χωριού, ενώ στις πεδινές εκτάσεις φύτευαν βαμβάκι. Τις δεκαετίες του '20 και του '30 ο καπνός ήταν το αποδοτικότερο σε εισόδημα γεωργικό προϊόν, όπως ήταν παλαιότερα το βαμβάκι. Το 1925 η ετήσια παραγωγή καπνού στο Ν. Σούλι ήταν περίπου 180.000 οκάδες και επωλείτο προς περίπου μία λίρα η οκά. Παράγονταν επίσης σιτάρι και σε μικρότερες ποσότητες κριθάρι, καλαμπόκι, σουσάμι, κρεμμύδια και φασόλια για οικιακή κατανάλωση. Από το 1962 και έπειτα παρουσιάστηκε μια ασθένεια –οι κάτοικοι την ονόμασαν «λουλούδι»– η οποία έπληξε την παραγωγή του καπνού, ενώ παράλληλα η παραγωγή σιτηρών έπαυε να είναι άφθονη και οι πριμοδοτήσεις μειώθηκαν. Την εποχή αυτή αρχίζει η μετανάστευση στο εξωτερικό, κυρίως στη Γερμανία και σε μικρότερο ποσοστό στην Αμερική και στην Αυστραλία. Πρόσθετα, εκδηλώνεται έντονη εσωτερική μετανάστευση προς τα αστικά κέντρα.

Σχετικά με τη δημογραφική εξέλιξη του Ν. Σουλίου –και πάλι βάσει όσων έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του Γυμνασίου Ν. Σουλίου (βλ. Γυμνάσιο Νέου Σουλίου 2002-2003. Το Νέο Σούλι Σερρών χθες και σήμερα. Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία. Β. Το Νέο Σούλι σήμερα. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/neosouli.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011)– φαίνεται ότι μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο πληθυσμός άρχισε να αυξάνεται με αποκορύφωμα την απογραφή του 1961΄ έκτοτε παρουσίασε πτωτική πορεία, γιατί, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η μετανάστευση και η αστυφιλία στέρησαν το χωριό από πολύτιμο ανθρώπινο δυναμικό. Από τη δεκαετία του '80 όμως υπάρχουν ενδείξεις ότι ίσως η κατάσταση αναστραφεί, καθώς άρχισαν να επιστρέφουν μετανάστες από το εξωτερικό. Αυτοί ανακαινίζουν τα παλιά σπίτια ή χτίζουν καινούργια΄ τα τελευταία χρόνια κατασκευάζονται πολυτελείς κατοικίες και από ετεροδημότες και το χωριό τείνει να μεταβληθεί σε προάστιο της πόλης των Σερρών. Η απογραφή του 1991 εμφανίζει το Ν. Σούλι να αριθμεί 2.071 κατοίκους και

σήμερα σύμφωνα με στοιχεία που έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του Δήμου ο πληθυσμός του έχει ανέλθει στα 2.539 άτομα.

ε) Άγιο Πνεύμα

Το Άγιο Πνεύμα βρίσκεται ανατολικά της πόλης των Σερρών σε απόσταση 12 περίπου χιλιομέτρων. Είναι χτισμένο στις νότιες υπώρειες του Μενοίκιου όρους⁷², σε ένα κοίλωμα το οποίο σχηματίζεται μεταξύ τριών λόφων και σε υψόμετρο 320 μέτρων.

Στον λόφο του Αγίου Κωνσταντίνου, όπου αναρριχώνται οι τελευταίες προς νότο κατοικίες του χωριού, ανακαλύφθηκαν από τον Σαμσάρη το καλοκαίρι του 1967 ίχνη⁷³ προϊστορικού οικισμού της νεολιθικής εποχής.

Ο οικισμός του Αγ. Κωνσταντίνου φαίνεται ότι παρήκμασε και εγκαταλείφθηκε ήδη από την εποχή του Χαλκού (1400-1200 π.Χ.), όταν άρχισαν να δημιουργούνται ζητήματα οχύρωσης και ασφάλειας λόγω της εισβολής των Δωριέων στη Βόρεια Ελλάδα. Έτσι, οι κάτοικοί του αναζητώντας οχυρότερη τοποθεσία κατέφυγαν στο λόφο που υψώνεται βορειοδυτικά του χωριού, ονομάζεται Γραντήσκος⁷⁴ και διαθέτει φυσική οχύρωση (Σαμσάρης 1971: 18-19).

Τα αρχαιολογικά ευρήματα φανερώνουν ότι ο οικισμός του Γραντήσκου εξελίχθηκε κατά τους επόμενους αιώνες σε ισχυρή πόλη⁷⁵, της οποίας η ύπαρξη συνεχίστηκε ίσως κατά την Ελληνιστική και έως τη Ρωμαϊκή εποχή. Οι κατοικίες της πόλης εκτείνονταν από τη νότια πλευρά του λόφου ως την τοποθεσία Κούτρα, όπου ανακαλύφθηκε ολόκληρη νεκρόπολη των αρχαίων χρόνων με αξιόλογους θολωτούς και κιβωτιόσχημους τάφους⁷⁶. Πιθανόν την κάτω πόλη περιέβαλλε τείχος, το οποίο ενωνόταν με τα τείχη της ακρόπολης. Βάσει των ανευρεθέντων οστράκων η ακρόπολη τοποθετείται χρονικά στην Κλασική εποχή. Σήμερα σώζονται ελάχιστα

⁷² Για τις διάφορες ονομασίες του όρους βλ. Σαμσάρης (1971: 11).

⁷³ Πρόκειται για νεολιθικά όστρακα, λίθινους πελέκεις με κατεργασμένες πλευρές, βαριές, σμίλες, πήλινα σφονδύλια και σταφυλές και ένα σπασμένο πήλινο ειδώλιο του γνωστού από τους οικισμούς της Θεσσαλίας (Διμήνι, Σέσκλο) γυναικείου στεατοπυγικού τύπου· βλ. Σαμσάρης (1971: 17-18).

⁷⁴ Για την ετυμολογία της λέξης και για την ύπαρξη παρεμφερών τοπωνυμίων στη Βαλκανική βλ. Σαμσάρης (1971: 18-19).

⁷⁵ Νομίσματα της Αμφίπολης βρέθηκαν στον Γραντήσκο και μαρτυρούν εμπορικές ίσως σχέσεις μεταξύ των δύο πόλεων· βλ. Σαμσάρης (1971: 19).

⁷⁶ Συγκρότημα όμοιων θολωτών τάφων ανακαλύφθηκε και στη νότια πλευρά του λόφου Δρένιος, που βρίσκεται 500 περίπου μέτρα βόρεια του Γραντήσκου· βλ. Σαμσάρης (1971: 19).

υπολείμματα⁷⁷ των τειχών της ακρόπολης κατασκευασμένα με ξερολιθιά και αμμοκονία (Σαμσάρης 1971: 19-20).

Μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση η περιοχή του Αγ. Πνεύματος υπήχθη στη «Μακεδόνων πρώτη» επαρχία με πρωτεύουσα την Αμφίπολη. Στους χειμάρρους που διέρχονται από τη μία και την άλλη πλευρά του λόφου του Γραντήσκου ανευρέθηκαν πολυάριθμα (αργυρά και χάλκινα) νομίσματα διαφόρων Ρωμαίων αυτοκρατόρων (Μάρκου Αυρήλιου, Σεπτίμιου Σεβήρου, Κλαύδιου Β΄, Διοκλητιανού κ.ά.) και νομίσματα του Κοινού των Μακεδόνων. Από τον Γραντήσκο προέρχεται επιτύμβια ενεπίγραφη –με ελληνικούς χαρακτήρες– πλάκα εντοιχισμένη σήμερα στην εσωτερική κρήνη της Μονής του Αγ. Πνεύματος και μια δεύτερη επιτύμβια πλάκα⁷⁸ με λατινική επιγραφή, εντοιχισμένη σε κατοικία του χωριού.

Κατά τη Βυζαντινή εποχή το χωριό, γνωστό ως Μονόσπητον ή Μονοσπήτια, υπαγόταν διοικητικά στο καπετανίκι Σερρών, το οποίο με σύγχρονη ορολογία αποτελούσε επαρχία του «Θέματος Σερρών και Στρυμόνος». Για τη μακρά αυτή περίοδο (4ος-13ος αιώνας μ.Χ.) της ιστορίας του χωριού δεν υπάρχουν ιστορικές πληροφορίες και, εάν έλειπαν και τα βυζαντινά όστρακα και νομίσματα διαφόρων αυτοκρατόρων (Μ. Κωνσταντίνου, Ιουστινιανού κ.ά.) που έχουν έρθει στο φως, δεν θα υπήρχαν μαρτυρίες ούτε για την ύπαρξή του. Μόνο κατά τον 14ο αιώνα οι ιστορικές πηγές⁷⁹ μνημονεύουν το όνομα του χωριού με τη μοναδική πληροφορία ότι αυτό και οι κάτοικοί του ανήκαν στην περιώνυμη Μονή του Τιμίου Προδρόμου Σερρών⁸⁰.

Σχετικά με την ονομασία του χωριού κατά τη Βυζαντινή εποχή, ο Σαμσάρης (1971: 16) θεωρεί ότι το σε βυζαντινά έγγραφα αναφερόμενο Μονόσπητον ή

⁷⁷ Τα υπολείμματα αυτά μαρτυρούν την ύπαρξη δύο περιβόλων, από τους οποίους ο άνω περίβολος έστεφε την επίπεδη κορυφή του λόφου, ενώ ο άλλος χρησίμευε για την ενίσχυση της αμυντικότητας της ακρόπολης. Μέσα στον πρώτο περίβολο ανακαλύφθηκαν τα θεμέλια ενός κτηρίου, μία υδατοδεξαμενή και πίθι για την αποθήκευση λαδιού ή αλφίτων· βλ. Σαμσάρης (1971: 20).

⁷⁸ Για το περιεχόμενο των επιγραφών των δύο επιτύμβιων πλακών βλ. Σαμσάρης (1971: 21).

⁷⁹ Κατά τον Σαμσάρη (1971: 21 υποσημ. 4, 22 υποσημ. 5) πρόκειται για τα έργα: «Χριστοφόρου του Προδρομίτου, Προσκυνητάριον της εν Μακεδονία παρά τη πόλει Σερρών Σταυροπηγιακής Ιεράς Μονής του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, Λειψία (Σέρραι) 1904» και «A. Guillou, Les Archives de Saint - Jean - Prodrome sur le mont Ménécée, Paris 1955».

⁸⁰ Φαίνεται ότι καθ' όλο τον 14ο αιώνα η ιστορία του χωριού ήταν στενά συνδεδεμένη με αυτή της Μονής, γιατί ακόμη και μετά τη σερβική κατάκτηση (1345 μ.Χ.) εξακολουθεί να υπάγεται σε αυτή. Από τον Οκτώβριο του 1345, λίγες δηλαδή μέρες μετά την άλωση των Σερρών, ο κράλης Στέφανος Δουσάν κατά προτροπή της Ελληνίδας συζύγου του Ελένης, η οποία προϋπήρξε έφορος της Μονής του Τιμίου Προδρόμου εξέδωσε χρυσόβουλλο υπέρ της Μονής με το οποίο προσέτασε «έχειν τα υπ' αυ(τή) κτήματα και μετόχια πάντα εξουσίαν και ελευθερίαν, και είναι ανώτερα πάσης επιρρείας και συζητήσεως, και απαιτήσεως και της νυν ούσης και της μετέπειτα επισημοποιημένης. [...] Τα δε μετόχια και κτήματα εισι ταύτα... χωρίον τα Μονοσπήτια μετά της νομής και περιοχής αυτού και των παροίκων και των παρακαθημένων αυτού...», βλ. σχετικά Σαμσάρης (1971: 22).

Μονοσπήτια ορθώς ταυτίζεται με το σημερινό χωριό Άγιο Πνεύμα⁸¹. Την περίοδο της Τουρκοκρατίας ονομάζεται Βεζνικό⁸². πιθανότατα η ονομασία αυτή, η παλαιότερη μνεία της οποίας απαντά στον κώδικα της παλαιάς Μητρόπολης Σερρών, (σ. 261) προέρχεται από τις τουρκικές λέξεις vezne «ζυγός για πολύτιμα πράγματα ή φάρμακα» και köy «χωριό» και πιο συγκεκριμένα vezni (γενική πτώση) + köy > Βεζνικόϊ > Βεζνικό(ν) «χωριό του ζυγού». Σύμφωνα με την προφορική παράδοση η συγκεκριμένη ονομασία δόθηκε στο χωριό, γιατί οι κάτοικοί του ήταν εξαιρετικά ακριβοδίκαιοι και έντιμοι στις εμπορικές τους συναλλαγές, όπως ο ζυγός της Δικαιοσύνης. Συνεπώς, το Βεζνικό είναι το χωριό του ζυγού της Δικαιοσύνης⁸³. Κατά το διάστημα 1927-1930 έφερε το όνομα Μόνοικον⁸⁴. Το 1930 το χωριό έλαβε το σημερινό του όνομα Άγιο Πνεύμα⁸⁵ από την ομώνυμη Μονή του Αγίου Πνεύματος, που βρίσκεται κοντά του⁸⁶.

Η πρώτη πτώση της πόλης των Σερρών στα χέρια των Οθωμανών –αρχές Οκτωβρίου του έτους 1371– είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την κατάκτηση του Αγ. Πνεύματος και των υπολοίπων χωριών της περιοχής. Η τουρκική αυτή κατοχή διήρκεσε μόνο έναν μήνα, γιατί τον Νοέμβριο του ίδιου έτους ο Μανουήλ Παλαιολόγος, διοικητής της Θεσσαλονίκης ανακατέλαβε τα χωριά γύρω από τις

⁸¹ Σχετικά με τις διάφορες απόψεις για την ταύτιση ή μη του βυζαντινού Μονοσπήτου με το Άγιο Πνεύμα και για την ύπαρξη δύο Μονοσπήτων, ενός «χωριού» και ενός «αγριδίου», όπως προκύπτει από βυζαντινά χρυσόβουλλα της Μονής Προδρόμου, βλ. Σαμσάρης (1971: 15-16).

⁸² Στο κοινοτικό κατάστιχο αναφέρεται ως «χώρα Βησνικου» από τη φράση αυτή προέκυψαν οι παρεφθαρμένοι τύποι Βέζνα, Βένζα στη Χάρτα του Ρήγα και Βέζνικ. Αρχικά αναγνωρίστηκε ως Κοινότητα Βεζνικού με το Βασιλικό Διάταγμα της 28ης Δεκεμβρίου 1919, Φ.Ε.Κ. Α 2/1920. Σχετικά με όσα σημειώνονται ανωτέρω βλ. Σαμσάρης (1971: 14-15).

⁸³ Λιγότερο πιθανή θεωρείται από τον Σαμσάρη (1971: 15) η ετυμολόγηση του ονόματος από τις τουρκικές λέξεις bes «πέντε» + yeni «νέος» + köy «χωριό» > besyenicöy > besniköy > Βεζνικό(ν) «Νέα Πεντάπολη».

⁸⁴ Μόνοικο(ν) ονομάστηκε με το Διάταγμα της 28ης Δεκεμβρίου 1926, Φ.Ε.Κ. Α 7' βλ. Σαμσάρης (1971: 14).

⁸⁵ Το σημερινό όνομα τού απεδόθη με το Διάταγμα της 15ης Ιανουαρίου 1930, Φ.Ε.Κ. Α 51' βλ. Σαμσάρης (1971: 14).

⁸⁶ Μετά την απελευθέρωση (1913) η κοινότητα αποτελούνταν αρχικά από τα χωριά Αγ. Πνεύμα και Χιονοχώρι (στην τουρκική Karlı-Köy «χιονισμένο χωριό»). Το 1923 όμως το Χιονοχώρι αποσπάστηκε και απετέλεσε ξεχωριστή κοινότητα με το Βασιλικό Διάταγμα της 19ης Νοεμβρίου 1923, Φ.Ε.Κ. Α 341/1923, ενώ έπειτα από λίγα χρόνια προσαρτήθηκαν στο Αγ. Πνεύμα οι συνοικισμοί –άλλοτε χωριά– Δράνοβα και Ζελί. Μετά το 1930 όμως οι συνοικισμοί αυτοί διαλύθηκαν, οι κάτοικοι της Δράνοβας εγκαταστάθηκαν στο Άγιο Πνεύμα και του Ζελίου σε γειτονικά χωριά. Κατά την απογραφή του 1920 ο πληθυσμός της κοινότητας έφτασε τους 2.095 κατοίκους (πιο συγκεκριμένα το Αγ. Πνεύμα είχε 1.616 κατοίκους και το Χιονοχώρι 479), το 1928 ανήλθε στους 2.406 (το Αγ. Πνεύμα είχε 2.996 κατοίκους, η Δράνοβα 78 και το Ζελί 32), το 1940 στους 2.996, το 1951 στους 2.815, το 1961 στους 3.049, το 1971 αριθμούσε περίπου 3.450 κατοίκους από τους οποίους οι 1.730 περίπου ήταν εγκατεστημένοι σε διάφορα αστικά κέντρα και το εξωτερικό (100 περίπου στις Σέρρες, 300 στη Θεσσαλονίκη, 150 στον Πειραιά, 200 στην Αθήνα, 700 στη Γερμανία, 150 στη Γαλλία, 70 στη Σουηδία και 60 στην Αυστραλία) βλ. Σαμσάρης (1971: 12). Κατά την απογραφή του 2001 είχε 1.954 κατοίκους και σήμερα –σύμφωνα με την απογραφή του 2011– 1347.

Σέρρες και εν συνεχεία και την ίδια την πόλη. Η κυριαρχία του Μανουήλ είχε διάρκεια περίπου 12 ετών (1371-1383), διότι ήδη από το 1382 εμφανίστηκαν άτακτοι Τούρκοι, οι οποίοι, αφού διασκορπίστηκαν στην ύπαιθρο, προέβαιναν σε λεηλασίες και –πιθανόν προς τα τέλη του έτους– πολιορκήσαν τις Σέρρες. Έπειτα από μακρά πολιορκία και, αφού προσβλήθηκε από τρεις στρατιές⁸⁷, η πόλη παραδόθηκε με συνθήκη στις 19 Σεπτεμβρίου 1383.

Δεν είναι γνωστό πότε κατελήφθη το Άγ. Πνεύμα, όμως η άλωση των Σερρών μπορεί να θεωρηθεί ως *terminus ante* ή *post quem* για τη χρονολόγηση της κατάληψης του χωριού. Κατά πάσα πιθανότητα η στρατιά του Γαζή-Εβρενός μπέη μετά τη Ζίχνη κυριεύσε και το Άγιο Πνεύμα⁸⁸ το οποίο βρισκόταν στη διαδρομή που ακολούθησε προς τις Σέρρες (Δράμα-Ζίχνη-Σέρρες) και απείχε λίγα –5 περίπου– χιλιόμετρα βόρεια από το δρόμο από τον οποίο διήλθε. Εξάλλου, φαίνεται ότι ο Γαζή-Εβρενός μπέης ακολούθησε την πολεμική τακτική της απομόνωσης της πολιορκούμενης πόλης από τις γύρω εστίες ενίσχυσης της εθνικής αντίστασης.

Πιθανότατα το χωριό δεν υπέστη τη λεηλασία των Σερρών, διότι ανήκε στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου, οι μοναχοί της οποίας ήδη από το 1373 είχαν κατορθώσει να αποσπάσουν από τον σουλτάνο Μουράτ Α΄ φερμάνι που διασφάλιζε τα χωριά, τα κτήματα, τα βακούφια και γενικά τα ανήκοντα στη μονή⁸⁹.

Στην κοινότητα του Αγ. Πνεύματος λίγα χρόνια μετά την τουρκική κατάκτηση έγινε εποικισμός Τούρκων Γιουρούκων (Κονιάρων) επί Μουράτ Α΄ (1362-1389) και αργότερα επί Βαγιαζίτ (1389-1402)· αυτοί ανήγειραν στο κέντρο του χωριού τουρκικά τεμένη ως σύμβολα της κατάκτησής τους.

Από τα τέλη του 18ου ως τις αρχές του 19ου αιώνα (περίπου από το 1794 ως το 1804) δοκιμάστηκε από τις επιδρομές και ληστείες των Χαϊταλήδων (ληστών), εναντίον των οποίων θα εκστρατεύσει το 1804 κατ' εντολή του σουλτάνου –μετά την αποτυχία των μπέηδων της περιοχής– ο Αλή πασάς. Παράλληλα όμως το διάστημα αυτό το εμπόριο στην περιοχή των Σερρών –χάρη στα ευνοϊκά μέτρα του μπέη της Ισμαήλ– γνωρίζει πρωτοφανή άνθηση και το Άγ. Πνεύμα λαμβάνει το μερίδιο που

⁸⁷ Την πόλη πολιορκήσε κατ' αρχάς η στρατιά του Ντέλιο-Μπελμπάν μπέη, επειδή όμως δεν μπορούσε να την κυριεύσει, ζητήθηκε η βοήθεια του Λαλά Σαχίν πασά. Εν συνεχεία, ήρθε και ο Γαζή-Εβρενός μπέης με τη στρατιά του· βλ. Σαμσάρης (1971: 24).

⁸⁸ Βλ. σχετικά Σαμσάρης (1971: 25).

⁸⁹ Μετά την κατάκτηση το Άγ. Πνεύμα όπως και όλη η περιοχή των Σερρών απενεμήθη στον Εβρενός μπέη ως αμοιβή των στρατιωτικών του επιτυχιών. Ανήκε στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία του Μητροπολίτη Σερρών και διοικητικά υπαγόταν στον καζά (επαρχία) Σερρών· βλ. Σαμσάρης (1971: 25-27).

του αναλογεί από την οικονομική και εμπορική αυτή ευδαιμονία (Σαμσάρης 1971: 28).

Το Άγιο Πνεύμα, όπως προκύπτει και από στοιχεία που ήδη αναφέρθηκαν, ήταν μεικτό χωριό με Έλληνες και Τούρκους (Κονιάρους⁹⁰) κατοίκους. Σχετικά με τη σύνθεση του πληθυσμού και την αριθμητική αναλογία Ελλήνων και Τούρκων ο Παπαγεωργίου (1894: 306) σημειώνει ότι το 1894 οι Χριστιανοί ήταν 990 και οι Τούρκοι 125. Το ποσοστό δηλαδή των Τούρκων κατά τον 19ο αιώνα έφτανε μόλις το 11% του πληθυσμού, γεγονός το οποίο δηλώνει τη συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού στοιχείου. Σύμφωνα με τον Σαμσάρη (1971: 29) *«Και αν ακόμη λάβωμεν υπ' όψιν μας την σημειωθείσαν κατά τον αιώνα τούτον ενίσχυσιν του Χριστιανικού πληθυσμού του χωρίου υπό Ελλήνων εποίκων και ως εκ τούτου ανατρέξωμεν εις προηγούμενους αιώνας, πάλιν δεν θα εύρωμεν το ποσοστόν των Τούρκων υπερβαίνον το 15%»*.

Οι Έλληνες έποικοι ήταν Θεσσαλοί, Ηπειρώτες και Δυτικομακεδόνες, οι οποίοι ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα, για να αποφύγουν τις διώξεις του Αλή πασά, εγκατέλειψαν τις εστίες τους, εγκαταστάθηκαν και βρήκαν ασφαλές καταφύγιο στην περιοχή του Ισμαήλ μπέη των Σερρών που ήταν δεδηλωμένος εχθρός του πασά των Ιωαννίνων. Οι εποικισμοί αυτοί πιθανώς συνεχίστηκαν και μετά την Επανάσταση του '21. Κατά την προφορική παράδοση στο Άγ. Πνεύμα εγκαταστάθηκαν 30 περίπου οικογένειες εποίκων, οι περισσότεροι από τους οποίους ασκούσαν το επάγγελμα του φουτζιτζή (βαρελοποιού). Πολλοί από αυτούς προέρχονταν από τη Θεσσαλία και συγκεκριμένα από το χωριό Κοτοβάζδι της περιοχής των Τρικάλων, γεγονός το οποίο –εκτός από την παράδοση– υποδηλώνει και έγγραφο του Ελληνικού Προξενείου Σερρών και άλλοι κατάγονταν από τα Ζαγόρια της Ηπείρου (Σαμσάρης 1971: 29-30).

Αν στους προαναφερθέντες εποίκους προστεθούν και κάποιες οικογένειες από το Χιονοχώρι και οι κάτοικοι των χωριών Δράνοβα και Ράχοβα, οι οποίοι μετά την ερήμωση των χωριών τους εγκαταστάθηκαν στο Άγιο Πνεύμα, η εικόνα της σύνθεσης του πληθυσμού φαίνεται να ολοκληρώνεται.

⁹⁰ Την ανάμνηση του εποικισμού αυτού απηχούν το τοπωνύμιο Κοϊνάρ πiriστριά και το επώνυμο Κονιάρης· βλ. Σαμσάρης (1971: 29).

Οι κάτοικοι του Αγ. Πνεύματος, γεωργοί ως επί το πλείστον, είχαν συστήσει συντεχνία γεωργών (εσνάφιον τσιφτηδών)⁹¹. Η ύπαρξη της συντεχνίας των γεωργών μαρτυρείται από το κοινοτικό κατάστιχο, όπου πολλές φορές γίνεται μνεία της σε περιπτώσεις είσπραξης από την κοινότητα ποικίλων φόρων και εισφορών που καταβάλλονταν ομαδικά από τα μέλη της οργάνωσης. Δεν είναι γνωστή η χρονολογία σύστασης της συντεχνίας. Θα υπήρχε όμως ήδη από το 1773, όταν ο σουλτάνος Μουσταφά ο Γ' με σχετικό φερμάνι κατέστησε υποχρεωτική για όλους τους επαγγελματίες τη συσσωμάτωσή τους σε συντεχνίες. Ο Σαμσάρης (1971: 59) θεωρεί πιθανή τη συγκρότηση της εν λόγω συντεχνίας και τον προηγούμενο ακόμη αιώνα, δηλαδή το 17ο, κατά τον οποίο εμφανίζονται οι πρώτες συνεργατικές μορφές με οργανωτικά στοιχεία νεότερου συνεταιρισμού.

Εκτός από τη συντεχνία των γεωργών οι κάτοικοι του Αγ. Πνεύματος είχαν ιδρύσει και σωματεία (Σαμσάρης 1971: 60-61). Από τους ανέκδοτους κώδικες της Μονής του Αγίου Πνεύματος καθίστανται γνωστά δύο σωματεία, αυτά της «Φιλοκαλίας» και της «Συνδρομής», τα οποία υφίσταντο κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας. Το σωματείο της «Φιλοκαλίας» αναφέρεται στον κώδικα Β, όπου καταχωρίζεται λεπτομερές ημερολόγιο των εξόδων του. Η ονομασία του δηλώνει ότι το σωματείο είχε εκπαιδευτικό και πολιτιστικό σκοπό και χαρακτήρα. Λεπτομέρειες για την πορεία και τη δράση του δεν είναι γνωστές, γιατί οι μαρτυρίες του κώδικα είναι ολιγόλογες. Αντίθετα, για το σωματείο που έφερε την επωνυμία «Συνδρομή» υπάρχουν αναλυτικές πληροφορίες. Γι' αυτό γίνεται εκτενώς λόγος στον κώδικα Α, ενώ παράλληλα μνημονεύεται συχνά και από τους υπόλοιπους κώδικες (Β, Γ, Δ). Ο σκοπός του σωματείου, όπως προκύπτει από τον πρόλογο του κώδικα Α, ήταν θρησκευτικός⁹² και κύρια επιδίωξή του ήταν η επισκευή και συντήρηση της μονής του Αγ. Πνεύματος, στον τομέα της δραστηριότητάς του όμως συμπεριλαμβανόταν και η επιτροπεία της μονής. Ιδρύθηκε την 1η Ιανουαρίου του

⁹¹ Στο κοινοτικό κατάστιχο αναφέρεται ως «*ησναφι τζιφτιζήδων*» (από την τουρκική λέξη *çiftçi* «γεωργός»). Η γεωργική αυτή σωματειακή οργάνωση κρίθηκε απαραίτητη, διότι μεριμνούσε για την εξεύρεση καλών αγορών, για την πώληση σε συμφέρουσες τιμές των ειδών παραγωγής και διότι γενικά αποσκοπούσε στην εξυπηρέτηση του επαγγέλματος και την οικονομική ευημερία και αλληλεγγύη των μελών της. Παράλληλα, μέσω συχνών εορταστικών εκδηλώσεων καλλιεργούσε μεταξύ των μελών της το αίσθημα της εθνικής αλληλεγγύης και της ελληνικής συνείδησης. Και οι Τούρκοι όμως από τη δική τους πλευρά ευνοούσαν την οργάνωση των υποδούλων σε επαγγελματικές ενώσεις, γιατί κατ' αυτόν τον τρόπο εισέπρατταν ευκολότερα τους επιβαλλόμενους ειδικούς φόρους και εισφορές και είχαν καταστήσει τους επί κεφαλής των συντεχνιών υπεύθυνους για την τάξη και την πειθαρχία των μελών τους· βλ. Σαμσάρης (1971: 58-59).

⁹² Ο θρησκευτικός χαρακτήρας του σωματείου τονίζεται και από το γεγονός ότι η σφραγίδα του, η οποία έχει διασωθεί, φέρει ως σύμβολο την Αγία Τριάδα.

έτους 1891 και κατά την αρχή της σύστασής του απαρτιζόταν από 46 μέλη, ο αριθμός των οποίων αυξήθηκε τα αμέσως επόμενα χρόνια. Τα μέλη του ονομάζονταν «Συνδρομηταί». Τις υποχρεώσεις των μελών και την εν γένει λειτουργία του σωματείου ρύθμιζε Κανονισμός αποτελούμενος από 18 άρθρα, ο οποίος ψηφίστηκε από την πρώτη γενική συνέλευση του 1891.

Σχετικά με την εκπαιδευτική δραστηριότητα στο Άγιο Πνεύμα (Σαμσάρης 1971: 66-67), είναι γνωστό ότι κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας είχε ιδρυθεί και λειτουργούσε ακμαίο σχολείο με 150-200 μαθητές⁹³. Εξ αιτίας της καταστροφής των αρχείων και των γραπτών γενικά μνημείων λόγω των βουλγαρικών επιδρομών, δεν υπάρχουν αναλυτικές πληροφορίες γι' αυτό. Από την προφορική παράδοση είναι γνωστό ότι το διδακτικό προσωπικό αποτελούνταν από έναν δάσκαλο και μία δασκάλα. Από κατοίκους αναφέρονται ονόματα ατόμων, τα οποία δίδαξαν κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας (στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα). Το κτήριο βρισκόταν κοντά στην κεντρική πλατεία του χωριού και το σχολείο απαρτιζόταν από δύο τμήματα, ένα αρρεναγωγείο και ένα παρθεναγωγείο. Δεν υπάρχουν στοιχεία σχετικά με τη χρονολογία οικοδόμησής του. Από μία επιγραφή, η οποία σήμερα έχει χαθεί, προέκυπτε η πληροφορία ότι το κτήριο ανακαινίστηκε το 1878 με τη συνδρομή ενός μοναχού με το όνομα Χατζή Ζεβεδάιος.

Ο Σαμσάρης (1971: 68), αναφερόμενος στην ιστορία του χωριού κατά τα νεότερα χρόνια, σημειώνει ότι η γεωγραφική του θέση, στις νότιες προσβάσεις του Μενοίκιου όρους, από νωρίς είχε ευνοήσει την ανάπτυξη του αρματολικού βίου. Θεωρεί ότι οι πιο γενναίοι κάτοικοι του Αγ. Πνεύματος και των γειτονικών χωριών ήταν οι πρώτοι αρματολοί του καζά (επαρχίας) Σερρών και εμφανίστηκαν από τις αρχές του 18ου αιώνα ή και ακόμη νωρίτερα. Αναφέρει επίσης ότι την ύπαρξη και τη δράση των αρματολών επιβεβαιώνει και ένα δημόδες άσμα το οποίο κάνει λόγο για τον καπετάν Νασιούλα⁹⁴.

Η αρματολική παράδοση του Αγ. Πνεύματος, η γειννιάσή του με την κοινότητα Εμμανουήλ Παππά (Δοβίστα), οι εμπορικές σχέσεις του με τον μεγαλέμπορο και μετέπειτα ήρωα της Επανάστασης Εμμανουήλ Παππά και κυρίως ο συγγενικός δεσμός του τελευταίου με τον προεστό του Αγ. Πνεύματος Χατζηαντώνη

⁹³ Το σχολείο σημειώνεται στον σπάνιο χάρτη των Erhard (Carte des écoles chrétiennes de la Macédoine) και σε άλλους σχετικούς χάρτες· βλ. Σαμσάρης (1971: 66).

⁹⁴ Μάλιστα ο Σαμσάρης (1971: 69) παραθέτει και το συγκεκριμένο τραγούδι και σημειώνει (1971: 68) ότι «... ενέχει μεγάλην ιστορικήν αξίαν, διότι αποτελεί συγχρόνως το πρώτον διασωθέν μνημείον της ιστορίας του αρματολικίου Σερρών». Παραλλαγή του εν λόγω δημοτικού τραγουδιού δημοσιεύεται και από τους Ψαθά & Μητρακλή-Ψαθά (1979: 9).

Δημητρίου, που ήταν γαμπρός επ' αδελφή του Εμμανουήλ Παππά, αφήνουν κατά τον Σαμσάρη (1971: 69) «σοβαράς υπονοίας δια μίαν οπωσδήποτε συμμετοχήν του χωριού εις τον Επαναστατικόν αγώνα». Υποστηρίζει (Σαμσάρης 1971: 69-70) ότι ο Εμμανουήλ Παππάς, όταν ήταν ήδη στις Σέρρες, αλλά και αργότερα, όταν αναχώρησε από την πόλη, είχε εμπιστευτεί στους τέσσερις αδερφούς του, που έμεναν στη Δοβίστα, και στους ικανότερους προκρίτους τη μύηση και τον εξοπλισμό των γύρω χωριών. Αυτοί οπωσδήποτε ήρθαν σε επαφή με τους προκρίτους του Αγ. Πνεύματος. Σχετικά με την προετοιμασία των κατοίκων του Αγ. Πνεύματος για τον αγώνα είχε χρησιμοποιήσει και τον γαμπρό του, Χατζηαντώνη Δημητρίου. Μεταξύ των Δοβιστηνών και των Σερραίων που ακολούθησαν τον Εμμανουήλ Παππά θεωρεί ότι υπήρχαν και κάτοικοι του Αγ. Πνεύματος, ομοίως και στην πόλη των Σερρών στις 8 Μαΐου του 1821, όταν εκδηλώθηκε η επανάσταση εκεί.

Στη διάρκεια του Μακεδονικού αγώνα (Σαμσάρης 1971: 71) το Ελληνικό Προξενείο στις Σέρρες είχε ορίσει τον ιερέα του Αγ. Πνεύματος, Θωμά Παπαοικονόμου, ως πράκτορά του και τον είχε επιφορτίσει με το καθήκον της πληροφοριοδότησης και της μύησης των κατοίκων στον αγώνα. Το χωριό υπαγόταν στη δικαιοδοσία του αρχηγείου της Ζίχνης, όπου υπήρχαν και δρούσαν τρία αντάρτικα σώματα υπό τον οπλαρχηγό Δούκα και περιέρχονταν τα χωριά του Παγγαίου, της Ζίχνης και τα Δαρνακοχώρια. Καθ' όλο το διάστημα του Μακεδονικού αγώνα τα Δαρνακοχώρια είχαν μεταβληθεί σε πεδίο άγριων συμπλοκών μεταξύ των κομιτατζήδων και των ελληνικών αντάρτικων σωμάτων και λόγω της έξαψης του μίσους οι κομιτατζήδες πολλές φορές επιτέθηκαν στο χωριό και προέβησαν σε λεηλασίες, σφαγές, ενέργειες τρομοκράτησης και απαγωγές δραστήριων ατόμων. Οι κάτοικοι του χωριού θυμούνται και αναφέρουν ονόματα μακεδονομάχων.

Την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων (Σαμσάρης 1971: 72-73) το χωριό αποκλείστηκε (10-17 Ιουνίου 1913) από το 67ο Σύνταγμα Πεζικού της Βουλγαρικής Ταξιαρχίας Σερρών. Οι Βούλγαροι προέβησαν σε ποικίλες πράξεις τρομοκράτησης και ξυλοδαρμούς των κατοίκων, απαγόρευσαν κάθε κίνηση στο χωριό και τιμωρούσαν κάθε έξοδο των χωρικών από τα σπίτια τους. Χάρη όμως σε ενέργειες του Μητροπολίτη Σερρών και του Αυστριακού προξένου στις Σέρρες Ζλάτκου επιτεύχθηκε η άρση του αποκλεισμού και η αποχώρηση των Βουλγάρων. Στις 24 Ιουνίου 1913 οι κάτοικοι του χωριού, κυρίως οι νεότεροι από αυτούς, πήγαν στις Σέρρες και προμηθεύτηκαν όπλα από την αποθήκη πυρομαχικών στο Ζιντζιρλί Τζαμί. Πολλοί από αυτούς επέστρεψαν στο χωριό και σχημάτισαν την εκεί πολιτοφυλακή,

ενώ άλλοι παρέμειναν στις Σέρρες για την άμυνα της πόλης μαζί με τους υπόλοιπους Σερραίους πολιτοφύλακες, οι οποίοι στρατολογήθηκαν από τον Μητροπολίτη. Το Άγιο Πνεύμα απελευθερώθηκε στις 29 Ιουνίου 1913 –λίγες ώρες μετά την απελευθέρωση των Σερρών– από την αριστερή πλαγιοφυλακή της VII Μεραρχίας, η οποία αποτελούνταν από το Π/20 Τάγμα Πεζικού.

Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι Βούλγαροι, μόλις κατέλαβαν το χωριό (1916), οδήγησαν διακόσιους περίπου κατοίκους του στο Καρναμπάτ, στη Σιούμλα και γενικά στο εσωτερικό της Βουλγαρίας. Αυτοί χρησιμοποιήθηκαν ως εργάτες σε καταναγκαστικά έργα για την κατασκευή σιδηροδρομικής γραμμής. Περίπου εβδομήντα από αυτούς πέθαναν στην ομηρεία και άλλοι αμέσως μετά την επιστροφή τους στο χωριό. Από τα ημερολόγια αυτών που επέζησαν προκύπτει ότι η ζωή τους ήταν ένα συνεχές μαρτύριο καταπίεσης, πείνας, σκληρής εργασίας, ξυλοδαρμών, κινδύνου από ασθένειες και άθλιων εν γένει συνθηκών διαβίωσης.

Στη Μικρασιατική εκστρατεία έλαβαν μέρος περίπου τριάντα άνδρες του χωριού και από αυτούς έχασαν τη ζωή τους στο μέτωπο εφτά. Επίσης, στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεκάδες άντρες από το Άγιο Πνεύμα πολέμησαν στο αλβανικό μέτωπο και στα οχυρά του Μπέλες και τέσσερις έπεσαν στο πεδίο της μάχης. Τέλος, κατά τη βουλγαρική κατοχή εκτελέστηκαν από τους Βουλγάρους και τους Γερμανούς εικοσιπέντε άτομα.

2 ΦΩΝΗΤΙΚΗ

2.1 Γενικά στοιχεία

Το γλωσσικό ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων περιλαμβάνει 37 συνολικά φθόγγους (φωνηεντικούς, συμφωνικούς και το ημίφωνο [j]¹). Για τη φωνητική απόδοση των λέξεων του ιδιώματος χρησιμοποιείται το σύστημα καταγραφής του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου της International Phonetic Association (βλ. *Handbook of the International Phonetic Association* (1999), βλ. επίσης αναθεωρημένη έκδοχή 1993 του IPA στον Πετρούνια (2002: 616) και αναθεωρημένη έκδοχή 2005 στον Μποτίνη (2011: 26). Οι φωνητικά καταγεγραμμένες λέξεις εμφανίζονται μέσα σε τετράγωνα αγκύλες ([]). Προκειμένου για τη δήλωση του κύριου ή πρωτεύοντος λεξικού τόνου (primary stress) γίνεται χρήση του συμβόλου της οξείας (´) επί του τονιζόμενου φωνήεντος (π.χ. [rámi] «πάμε») και όχι αυτού του άνω κάθετου τόνου –ή κατ’ άλλη διατύπωση της ακίδας (Nespor 1999: 45)– (´) του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου, το οποίο τίθεται προ της τονούμενης συλλαβής (π.χ. [ˈrami] «πάμε»). Η υιοθέτηση της συγκεκριμένης τροποποίησης κρίθηκε απαραίτητη εξ αιτίας των δυσχερειών αναγνώρισης των ορίων των συλλαβών στις διαλεκτικές μορφές της Νέας Ελληνικής και πρόσθετα για λόγους διευκόλυνσης της ανάγνωσης.

2.2 Οι φωνηεντικοί φθόγγοι του ιδιώματος

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων απαντούν οι εξής φωνηεντικοί φθόγγοι:

[i]: πρόσθιο, κλειστό², μη στρογγυλό³ φωνήεν (π.χ. [íman] «ήμουν», [rámi] «πάμε»)

[u]: οπίσθιο, κλειστό, στρογγυλό φωνήεν (π.χ. [armída] «πρόχειρο φαγητό με νερό, ξύδι, αλάτι και σκόρδο», [ída] «μυζήθρα»)

[e]: πρόσθιο, ενδιάμεσο (ή ημίκλειστο), μη στρογγυλό φωνήεν (π.χ. [ména] «εμένα»,

[fie] «φύγε»)

¹ Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης εργασίας, για τη φωνητική απόδοση του πρόσθιου (ουρανικού) μη στρογγυλού ημιφώνου, χρησιμοποιείται το σύμβολο [j], υιοθετώντας τη σχετική επιλογή που ακολουθείται στον έκτο τόμο του *Ιστορικού λεξικού της Νέας Ελληνικής* (2016) της Ακαδημίας Αθηνών, ενώ ειδικοί επιστήμονες όπως είναι οι Nespor (1999: 41-42, 45), Ladefoged (2007: 242, 282), Baltazani & Topintzi (2010), Μποτίνης (2011²: 85) χρησιμοποιούν το [j].

² Τα κλειστά, ενδιάμεσα και ανοιχτά φωνήεντα αποκαλούνται επίσης υψηλά, μέσα και χαμηλά αντίστοιχα.

³ Τα μη στρογγυλά φωνήεντα αναφέρονται και ως ουδέτερα βλ. Μποτίνης (2011²: 31).

[o]: οπίσθιο, ενδιάμεσο (ή ημίκλειστο), στρογγυλό φωνήεν (π.χ. [ɣabɾós] «γαμπρός», [zúrdilo] «βερύκοκο»)

[a⁴]: ανοιχτό (ή χαμηλό), μη στρογγυλό φωνήεν (π.χ. [éduka] «χτύπησα», [mána] «μάννα»).

Αναφορικά με την προηγηθείσα περιγραφή του [a] από αρθρωτική άποψη, σημειώνεται ότι δεν έγινε λόγος για το σημείο άρθρωσής του με κριτήριο τη θέση της γλώσσας στον οριζόντιο άξονα (οριζόντια διάσταση της στοματικής κοιλότητας), καθώς για το συγκεκριμένο φωνήεν του ιδιώματος φαίνεται ότι ισχύουν όσα εκτίθενται στη συνέχεια. Ο Μποτίνης (2011²: 83-84) σχετικά με το ανοιχτό/χαμηλό φωνήεν της Ελληνικής –εννοεί της Κοινής Νέας Ελληνικής– αφού κατ’ αρχάς σημειώνει ότι έχει θέση άρθρωσης «πλησίον του κέντρου της οριζόντιας διάστασης, με εμφανή ωστόσο τάση προς την οπίσθια θέση άρθρωσης⁵» και πως «μοιάζει στα πρόσθια φωνήεντα⁶, ως προς τις διαστάσεις της χειλικής κοιλότητας» –εννοώντας ότι είναι μη στρογγυλό/ουδέτερο– όπως και στα οπίσθια φωνήεντα⁷ «ως προς την οριζόντια διάσταση της στοματικής κοιλότητας» και εν συνεχεία προσθέτει ότι τα υπερωικά σύμφωνα μετατρέπονται σε ουρανικά μόνο πριν από τα πρόσθια φωνήεντα, πράγμα που σημαίνει «ότι το φωνήεν /a/ έχει παρόμοια χαρακτηριστικά συνάρθρωσης με τα οπίσθια φωνήεντα» και πως η εν λόγω μετατροπή αποτελεί βασικό κριτήριο για την οπίσθια κατάταξή του (Μποτίνης 2011²: 97), καταλήγει στο ότι, ανεξαρτήτως από όλα όσα προαναφέρθηκαν, το φωνήεν /a/ είναι το μοναδικό χαμηλό φωνήεν της Ελληνικής, συνεπώς «η διάκρισή του καθορίζεται αποκλειστικά από την κάθετη διάσταση του στόματος, καθιστώντας έτσι πλεοναστικές τις άλλες διαστάσεις της άρθρωσης».

Βάσει των προαναφερθέντων στοιχείων, συγκροτείται ο ακόλουθος πίνακας⁸ ομαδοποίησης και κατάταξης των φωνηεντικών φθόγγων του ιδιώματος:

⁴ Σχετικά με την εναλλακτική δυνατότητα μεταγραφής του ελληνικού φωνήεντος [a] με το σύμβολο [ɐ], πράγμα το οποίο όμως αποτελεί φωνητική λεπτομέρεια, δεν είναι απαραίτητο σε γλώσσες με ένα χαμηλό φωνήεν, όπως η Ελληνική, και αποκλίνει από την έννοια της φωνητικής απλότητας βλ. Μποτίνης (2011²: 83, 119). Επίσης, πβ. (έ.α.) τα σημειούμενα για την καταλληλότητα των συμβόλων [e] και [o] ως προς τη μεταγραφή των ενδιάμεσων (μέσων) φωνηέντων.

⁵ Αναφορικά με τη διαφορετική θέση άρθρωσης του εν λόγω φωνήεντος σε σχέση με όλα τα άλλα σε ένα σύστημα πέντε φωνηέντων όπως της Ελληνικής βλ. Μποτίνης (2011²: 65).

⁶ Η Nespor (1999: 42, 45 Πίνακας 2, 46 σχήμα 5, 56) αναφέρει ότι, ενώ είναι κεντρικό από αρθρωτική άποψη, στα πλαίσια της ελληνικής φωνολογίας συμπεριφέρεται «όπως τα πρόσθια φωνήεντα και αντιμετωπίζεται ως τέτοιο. Το [a] λοιπόν αρθρώνεται με τα χείλη τεταμένα».

⁷ Βλ. Nespor (1999: 69 σχήμα 3) όπου εμφανίζεται με το χαρακτηριστικό [+οπίσθιο].

⁸ Σχετικά με τη μορφή/συγκρότηση του Πίνακα βλ. Μποτίνης (2011²: 65 Πίνακας 3.2).

	Πρόσθια		Οπίσθια
Κλειστά/Υψηλά	i		u
Ενδιάμεσα/Μέσα	e		o
Ανοιχτά/Χαμηλά		a	

2.3 Οι συμφωνικοί φθόγγοι του ιδιώματος

Οι συμφωνικοί φθόγγοι του ιδιώματος είναι οι ακόλουθοι:

- [p]: κλειστό, διχειλικό, άηχο σύμφωνο (π.χ. [kanár] «σπάγκος», [pós] «πώς»)
- [b]: κλειστό, διχειλικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [brustéla] «ο πρώτος στον χορό, αυτός που σέρνει τον χορό», [buró] «μπορώ»)
- [t]: κλειστό, (ακρογλωσσ)οδοντικό, άηχο σύμφωνο (π.χ. [kalótcis] «νεράιδες», [tópus] «τόπος»)
- [d⁹]: κλειστό, (ακρογλωσσ)οδοντικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [dára] «απόβαρο», [éduka] «χτύπησα»)
- [k]: κλειστό, (ραχιαίο)υπερωικό, άηχο σύμφωνο (π.χ. [káta] «γάτα», [kratúna] «νεροκολοκύθα»)
- [g]: κλειστό, υπερωικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [anagónas] «αγκώνας», [góthka] «παράφαγα»)
- [c]: κλειστό, ουρανικό, άηχο σύμφωνο (π.χ. [cínus] «εκείνος», [cors] «αόμματος»)
- [j]: κλειστό, ουρανικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [ajó] «αγγείο, σκεύος», [jem] «χαλινάρι»)
- [f]: τριβόμενο (διαρκές/εξακολουθητικό), χειλοδοντικό, άηχο σύμφωνο (π.χ. [kfos] «κουφός», [fúnus] «φούρνος»)
- [v]: τριβόμενο (διαρκές/εξακολουθητικό), χειλοδοντικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [núza] «κοιλιά», [kanás] «λεύκα»)
- [θ]: τριβόμενο (διαρκές), (μεσο)οδοντικό, άηχο σύμφωνο (π.χ. [eθímata] «έθιμα», [θmíthka] «θυμήθηκα»)
- [ð]: τριβόμενο (διαρκές), (μεσο)οδοντικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [ðári] «τώρα», [kaðí] «μικρό βαρέλι»)

⁹ Τα σύμφωνα [t] και [d] της Νεοελληνικής Κοινής χαρακτηρίζονται συνήθως οδοντικά, καθώς η άκρη της γλώσσας δημιουργεί τέλειο φραγμό (απόλυτο κλείσιμο) στο οπίσθιο τμήμα των άνω δοντιών, αγγίζει όμως λίγο και τα φατνία βλ. ενδεικτικά Πετρούνιας (2002²: 288-289, 306 Πίνακας 5.1, 323 Πίνακας 5.2) και Nespor (1999: 40 Πίνακας 1, 45 Πίνακας 2, 46 σχήμα 4), ενώ ο Μποτίνης τα ονομάζει φατνιακά (2011²: 35, 88 Πίνακας 4.2).

[x]: τριβόμενο (διαρκές), (ραχιαίο)υπερωικό, άηχο σύμφωνο (π.χ. [éxasa] «έχασα», [íxa] «είχα»)

[ɣ]: τριβόμενο (διαρκές), (ραχιαίο)υπερωικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [aɣoí] «κόμιστρα», [ɣóna] «παντόφλα»)

[ç]: τριβόμενο (διαρκές), ουρανικό, άηχο σύμφωνο (π.χ. [óçi] «όχι», [çer] «χέρι»)

[j]: τριβόμενο (διαρκές), ουρανικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [jer] «γέροι», [jóma] «γιόμα, μεσημέρι, κολατσιό»)

[s]: τριβόμενο (διαρκές), (ακρογλωσσο)φατνιακό (συριστικό)¹⁰, άηχο σύμφωνο (π.χ. [astrúð] «αστεράκι», [ásutus] «ατελείωτος»)

[z]: τριβόμενο (διαρκές), (ακρογλωσσο)φατνιακό (συριστικό), ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [ázustus] «άζωστος, χωρίς ζώνη», [zésta] «ζέστη»)

[ʃ]: τριβόμενο (διαρκές), φατνοουρανικό¹¹ (συριστικό), άηχο σύμφωνο (π.χ. [íkoʃi] «είκοσι», [ʃarán] «εκεί πάνω»)

[ʒ]: τριβόμενο (διαρκές), φατνοουρανικό (συριστικό), ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [zímohan] «ζύμωναν», [na ɣalazáfi] «να γίνει σαν γάλα»)

[ts]: προστριβόμενο¹², φατνιακό, άηχο σύμφωνο (π.χ. [katsáɣnu] «σαγόνι, κάτω γνάθος», [tsacízu] «σπάζω»)

Εξετάζοντας τα προστριβόμενα της Κοινής Νέας Ελληνικής, ο Μποτίνης (2011²: 87, 252) αναφέρει ότι η παραγωγή τους «κατά σχετική απλούστευση» συνιστά παραγωγή της ακολουθίας στιγμιαίου (κλειστού) και τριβόμενου, καθώς –κατά την παραγωγή της ομιλίας– προκύπτουν ως συνδυασμός στιγμιαίου (κλειστού) και τριβόμενου και γενικότερα έχουν την ακουστική δομή του συνδυασμού στιγμιαίων (κλειστών) και τριβόμενων (για περισσότερες λεπτομέρειες και σχετικά φασματογραφήματα βλ. Μποτίνης (έ.α.: 252-253), τονίζει όμως ότι η φθογγική παραγωγή των προστριβόμενων συμφώνων έχει μικρότερη διάρκεια από την αντίστοιχη παραγωγή των στιγμιαίων (κλειστών) και τριβόμενων συμφώνων σε

¹⁰ Ως γνωστόν, τα διαρκή/εξακολουθητικά σύμφωνα [s, z] (φατνιακά) και [ʃ, ʒ] (ουρανοφατνιακά) αποκαλούνται από κοινού συριστικά (sibilants).

¹¹ Τα φατνοουρανικά (ή φατνιοουρανικά) σύμφωνα αναφέρονται στη βιβλιογραφία και ως ουρανοφατνιακά, μεταφατνιακά ή προουρανικά βλ. ενδεικτικά *Handbook of the International Phonetic Association* (1999), Nespor (1999), Πετρούνιας (2002²) και Μποτίνης (2011²). Για την παρουσία ουρανοφατνιακών φθόγγων σε ιδιώματα του βορειοελλαδικού χώρου βλ. Τσολάκη (2009: 50, 69-70), Τζιτζιλής (2016: 446).

¹² Για τη δυνατότητα θεώρησης και ερμηνείας όλων των προστριβόμενων (φατνιακών και φατνοουρανικών) ως δύο διαφορετικών συμφώνων ή ως τμημάτων ενός ενιαίου συμφώνου βλ. ενδεικτικά Nespor (1999: 41, 45 Πίνακας 2, 46 σχήμα 4, 48 σχήμα 6), Πετρούνιας (2002: 312-313) και Μποτίνης (2011²: 32, 87, 89 Πίνακας 4.3, 99, 115, 120, 126, 252) και για τον σχετικό προβληματισμό ως προς την ταξινόμηση και τη διακριτική τους λειτουργία βλ. Μποτίνης (έ.α.: 126).

διάφορα φωνητικά περιβάλλοντα (για τη διάρκεια των στιγμιαίων (κλειστών) [t, d], των τριβόμενων [s, z] και των προστριβόμενων [ts, dz] σε χιλιοστά του δευτερολέπτου (χ/δ) βλ. Μποτίνης (έ.α.: 234, 248, 25). Εφόσον εμφανίζουν μικρότερη διάρκεια σε σχέση με την αντίστοιχη διάρκεια τόσο των στιγμιαίων (κλειστών) όσο και των τριβόμενων ως αυτόνομων φωνητικών κατηγοριών ο Μποτίνης (έ.α.: 252) θεωρεί ότι η εν λόγω χρονική δομή των προστριβόμενων αποτελεί «*βασική ένδειξη*» ταξινόμησής τους ως μιας φωνητικής κατηγορίας παρά ως ακολουθίας στιγμιαίων (κλειστών) και τριβόμενων. Επίσης, η φωνητική παραγωγή και συγκεκριμένα η μειωμένη διάρκεια των προστριβόμενων συνιστά κατ' αυτόν (Μποτίνης έ.α.: 126) «*βασικό επιχείρημα*» προκειμένου να ταξινομηθούν ως φωνητική κατηγορία, ως προστριβόμενα δηλαδή σύμφωνα με διπλή διάκριση ηχηρότητας (άηχα, ηχηρά), και όχι ως ακολουθία φωνητικών κατηγοριών. Στη συγκεκριμένη εργασία τα προστριβόμενα θεωρούνται ενιαία σύμφωνα και κατά συνέπεια ιδιαίτερη φωνητική κατηγορία του φωνητικού συστήματος του Δαρνάκιου ιδιώματος, καθώς, όσο μπορεί βέβαια να γίνει αντιληπτό από το απομαγνητοφωνημένο υλικό και την απλή προσέγγισή του μέσω της αίσθησης της ακοής και της προσεκτικής ακρόασης από την πλευρά της ερευνήτριας, διότι, όπως έχει ήδη αναφερθεί δεν υπήρχε η δυνατότητα και τα απαραίτητα χρονικά περιθώρια για υπολογιστική επεξεργασία και ανάλυση της ιδιοματικής γλωσσικής παραγωγής με τη χρήση ειδικού λογισμικού, δεν φαίνεται να υφίσταται διαφοροποίηση και παρέκκλιση από τα αναφερόμενα και ισχύοντα για τα προστριβόμενα της Κοινής Νέας Ελληνικής κατά τον Μποτίνη (2011²). Σχετικά με τη μεταγραφή των προστριβόμενων ως συνδυασμού κλειστών (στιγμιαίων) και τριβόμενων, δηλ. [ts, dz, tʃ] και [dz], τους δυνατούς τρόπους συμβολισμού τους ως ενιαίων συμφώνων με ενωτική καμπύλη/ενωτικό (tie bar) υπεράνω (π.χ. [t̥s̥, t̥ʃ̥] κ.λπ.) ή γράφοντας το τριβόμενο ως εκθέτη (π.χ. [t^s, d^z] κ.λπ.) βλ. Πετρούνιας (2002: 312-313) και Μποτίνης (2011²: 120). Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης εργασίας δεν γίνεται χρήση του διακριτικού ενοποίησης (ενωτικού), καθώς η ενοποιημένη γραπτή απόδοσή τους συνιστά λεπτομέρεια (βλ. Μποτίνης 2011²: 120).

[dz]: προστριβόμενο, φατνιακό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [padzár] «πατζάρι», [dzádza] «ακαταστασία»)

[tʃ]: προστριβόμενο, φατνοουρανικό, άηχο σύμφωνο (π.χ. [kátʃano] «βουκέντρα (αιτ. εν.)», [tʃikát] «εκεί κάτω»)

[dz]: προστριβόμενο, φατνοουρανικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [dzámi] «τζάμι», [dzenrés] «τσεβρές, κεντημένο πουκάμισο, μεγάλο άσπρο μαντήλι για προστασία από τον ήλιο»)

[m]: έρρινο (διαρκές/εξακολουθητικό), διχειλικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [éma] «αίμα», [íman] «ήμουν»)

[n]: έρρινο (διαρκές), (ακρογλωσσο)φατνιακό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [ánustus] «άνοστος», [kratúna] «νεροκολοκύθα»)

[ɲ]: έρρινο (διαρκές), ουρανικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [ɲif] «νύφη», [χτόɲa] «χρόνια»)

[l]: πλευρικό (διαρκές), φατνιακό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [zúrdilo] «βερούκοκο», [plaló] «τρέχω»)

[ʎ]: πλευρικό (διαρκές), (ραχιαιο)ουρανικό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [léra] «λέρα, λεκές», [faslá] «φασολιά»)

[t̪]¹³: πλευρικό (διαρκές), υπερωισμένο l (π.χ. [atá] «αλλά», [maxatás] «μαχαλάς»)

[r¹⁴]: παλλόμενο (διαρκές), φατνιακό, ηχηρό σύμφωνο (π.χ. [arí] «αραιό», [réxa] «φλέ(γ)μα»)

Εν συνεχεία και σύμφωνα με την προηγηθείσα φωνητική τους περιγραφή, οι συμφωνικοί φθόγγοι του ιδιώματος μπορούν να ομαδοποιηθούν και ταξινομηθούν ως ακολούθως:

		Διχειλικά	Χειλοδοντικά	Οδοντικά	Φατνιακά	Φατνοουρανικά	Ουρανικά	Υπερωικά
Κλειστά	Άηχα	p		t			c	k
	Ηχηρά	b		d			ɟ	g
Έρρινα		m			n		ɲ	
Πλευρικά					l		ʎ	(t̪ ¹⁵)

¹³ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Φωνολογία 3.1.5.9 σ. 136-137. Βλ. επίσης Ντάγκας (2012: 30, 33, 152) για την ύπαρξη του φθόγγου αυτού και στο βόρειο ιδίωμα της Σαρακίνας Βεντζίων (Γρεβενών).

¹⁴ Γενικά και κατά κανόνα, για τη μεταγραφή του παλλόμενου συμφώνου της Κοινής Νέας Ελληνικής χρησιμοποιείται το φωνητικό σύμβολο [r], αν και, όπως παρατηρεί ο Μποτίνης (2011²: 120), κατά περίπτωση και ανάλογα με το φωνητικό περιβάλλον απαντά και ως [r], αλλά αυτό αποτελεί φωνητική λεπτομέρεια. Αναφορικά με την ευρύτερη χρήση του συμβόλου r βλ. Nespor (1999: 41), Πετρούνιας (2002²: 303-305) και Μποτίνης (2011²: 33-34, 120).

Παλλόμε- νο					r			
Τριβόμεν α	Άηχα		f	θ	s	ʃ	ç	x
	Ηχη- ρά		v	ð	z	ʒ	j	ɣ
Προστριβ όμενα	Άηχα				ts	tʃ		
	Ηχη- ρά				dz	dʒ		

2.4 Τα ημίφωνα του ιδιώματος

Στο απομαγνητοφωνημένο ηχητικό υλικό, που είναι σαφώς αρκετά νεότερο – και συνεπώς έχει δεχθεί περισσότερο την επίδραση της κυρίαρχης Νεοελληνικής Κοινής– από τα γραπτά κείμενα και για τα οποία δεν είναι εκ των πραγμάτων δυνατόν λόγω της έντυπης μορφής τους να εξαχθούν σχετικά συμπεράσματα φαίνεται –σε λίγες περιπτώσεις– να απαντά στο Δαρνάκινο ιδίωμα το πρόσθιο (ουρανικό) μη στρογγυλό ημίφωνο [j]¹⁶ (π.χ. [ɣabriátku] «γαμπριάτικο», [kuriá] «κοπριά»)· πρόκειται για κλειστό, πρόσθιο, μη στρογγυλό φθόγγο ο οποίος προκύπτει ως αποτέλεσμα της βράχυνσης του /i/ πριν από άλλο φωνήεν, πιο συγκεκριμένα σε περιβάλλον Σ(ύμφωνο)-/r/-/i/-Φ(ωνήεν) και σε ταχύ ρυθμό ομιλίας¹⁷.

2.5 Συνδυαστικότητα των φθόγγων του ιδιώματος

Μετά την παρουσίαση των φθόγγων του ιδιώματος των Δαρνακοχωριών και τη φωνητική τους περιγραφή θα εξεταστεί η συνδυαστικότητά τους στα πλαίσια της δόμησης των σημαινόντων του συγκεκριμένου ιδιώματος, με ποιον τρόπο δηλαδή συνδυάζονται μεταξύ τους, προκειμένου να σχηματισθούν λέξεις, που είναι φορείς σημασίας. Επίσης, θα διατυπωθούν παρατηρήσεις-συμπεράσματα αναφορικά με τη συνύπαρξή τους στα σημαίνοντα του ιδιώματος.

¹⁵ Ο συγκεκριμένος πλευρικός φθόγγος τίθεται εντός και όχι εκτός παρένθεσης, όπως ισχύει για όλα τα υπόλοιπα σύμφωνα του πίνακα, διότι στην ουσία αποτελεί ποικιλία του [l], της βασικής δηλαδή άρθρωσης, και είναι αποτέλεσμα δευτερεύουσας άρθρωσης βλ. σχετικά Φωνολογία 3.1.5.9 σ. 136-137.

¹⁶ Για την παραγωγή του που είναι παρόμοια με αυτή των υψηλών φωνηέντων με βασική όμως διαφορά το μεγαλύτερο βαθμό στένωσης (π.χ. με τη γλώσσα ψηλά, με τη ράχη της κοντά στον ουρανίσκο, λίγο χαμηλότερα από το σύμφωνο [j] και λίγο ψηλότερα από το φωνήεν [i]), για την αντιστοιχία του προς το [i] και για το ότι δεν αποτελεί φωνήεν βλ. Πετρούνιας (2002: 373-374). Η Nespor (1999: 41-42, 45 Πίνακας 2) πάλι χρησιμοποιεί το σύμβολο [j], ονομάζει τον φθόγγο προσεγγιστικό και ημίφωνο και φαίνεται ότι τον εντάσσει στα σύμφωνα (έ.α.: 46 σχήμα 4).

¹⁷ Πβ. Πετρούνιας (2002: 375).

Η εξέταση αυτή δεν κρίνεται άσκοπη, γιατί, όπως είναι γνωστό, οι φθόγγοι δεν συνδυάζονται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις γλώσσες ούτε και στην περίπτωση κατά την οποία πρόκειται για δύο γλώσσες με όμοιους φθόγγους, δεδομένου ότι, ακόμη κι αν δύο γλώσσες διαθέτουν τους ίδιους φθόγγους μπορούν να διαφοροποιούνται ως προς τον τρόπο με τον οποίο τους χρησιμοποιούν. Συνεπώς, αυτό που χαρακτηρίζει μία γλώσσα ή ένα ιδίωμα δεν είναι μόνο οι φθόγγοι, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο αυτοί συνδυάζονται, για να απαρτίσουν λέξεις (γλωσσικά σημεία). Επιπλέον, κάθε γλώσσα ή ιδίωμα αξιοποιεί ορισμένες μόνο από τις δυνατότητες που παρέχει η συνδυαστικότητα των φθόγγων και δεν χρησιμοποιεί όλους τους δυνατούς τρόπους συνδυασμού τους.

Αναφορικά με το εν λόγω ιδίωμα μπορούν να σημειωθούν κατ' αρχάς και σε γενικές γραμμές τα εξής στοιχεία:

α) Οι φωνηεντικοί φθόγγοι (φωνήεντα) εμφανίζονται σε όλες τις δυνατές θέσεις στα πλαίσια της λέξης (αρχή, εσωτερικό, τέλος).

β) Τα φωνήεντα συνδυάζονται και σχηματίζουν διφωνηεντικούς και τριφωνηεντικούς συνδυασμούς.

γ) Οι απλοί συμφωνικοί φθόγγοι (σύμφωνα) απαντούν και αυτά σε όλες τις δυνατές θέσεις στα πλαίσια της λέξης (αρχή, εσωτερικό, τέλος).

δ) Τα σύμφωνα συνδυάζονται μεταξύ τους και σχηματίζουν δισυμφωνικά, τρισυμφωνικά και τετρασυμφωνικά συμπλέγματα.

Εν συνεχεία και έπειτα από όσα αναφέρθηκαν θα επιχειρηθεί η παρουσίαση των συνδυαστικών δυνατοτήτων των φωνηεντικών και συμφωνικών φθόγγων του ιδιώματος. Αρχικά θα παρουσιαστεί πώς συνδυάζεται το κάθε φωνήεν με ένα ή περισσότερα φωνήεντα σε αρχική, εσωτερική και τελική θέση και έπειτα πώς συνδυάζεται κάθε σύμφωνο με ένα ή περισσότερα σύμφωνα στην αρχή, στο εσωτερικό και στο τέλος λέξεων. Η εξέταση-παρουσίαση αυτή θα επιχειρηθεί, όπως έχει ήδη σημειωθεί, στα πλαίσια της γλωσσικής μονάδας που είναι γνωστή ως λέξη δίχως να λαμβάνεται υπ' όψιν αν τα φωνήεντα και τα σύμφωνα που απαρτίζουν τους φωνηεντικούς συνδυασμούς και τα συμφωνικά συμπλέγματα αντίστοιχα ανήκουν στην ίδια (ταυτοσύλλαβα) ή σε διαφορετικές συλλαβές (ετεροσύλλαβα).

Στις λίστες που ακολουθούν εμφανίζονται οι φωνηεντικοί συνδυασμοί και τα συμφωνικά συμπλέγματα που ανευρέθηκαν στο συγκεκριμένο γλωσσικό υλικό, πράγμα το οποίο δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις

φωνηεντικών συνδυασμών και συμπλεγμάτων συμφώνων που χρησιμοποιούνται στο ιδίωμα αλλά δεν συνέβη να απαντούν στο δεδομένο υλικό.

2.5.1 Φωνηεντικοί συνδυασμοί

2.5.1.1 Διφωνηεντικοί συνδυασμοί

α) Σε αρχική θέση

	a	e	o	i	u
a		[aéras] «αέρας»		[aílaçs] «τεμπέλης»	[áuknus] «άοκνος»
e			[eónas] «αιώνας»	[éisa] «έχυσα»	
o				[ói] ¹⁸ «όχι»	
i			[íon] «Ίων»	[íiva] «πωπό!»	[iuriú] «Ιουνίου»
u				[úikos] «θείος»	

β) Σε εσωτερική θέση

	a	e	o	i	u
a	[kaács] «στραγγιστό γιαούρτι»	[praéns] «πηγαίνεις»	[saója] «μεγάλα σταφύλια»	[baír] «ύψωμα»	[páusa] «πάγωσα»
e	[léan] «έλεγαν»		[néos] «νέος»	[(na) péis] «(να) πέσεις»	[neuléa] «νεολαία»
o				[(na) dóis]	

¹⁸ Αληθεύει ότι ο συγκεκριμένος συνδυασμός εξαιτίας της ιδιαιτερότητάς του –το πρώτο μέλος σημειώνει την αρχή και το δεύτερο το τέλος της δεδομένης λέξης– εγείρει προβληματισμό ως προς αν είναι ορθότερο να ενταχθεί στους διφωνηεντικούς συνδυασμούς της αρχικής ή της τελικής θέσης. Επειδή όμως ο εν λόγω συνδυασμός απαντά σαφώς σε εσωτερική και τελική θέση και απομένει μόνο η αμφιβολία για την συμπερίληψή του ή μη στους διφωνηεντικούς συνδυασμούς της αρχικής θέσης, επιλέχθηκε να ενταχθεί –ομολογουμένως– κάπως συμβατικά και καταχρηστικά σε αυτούς της αρχικής θέσης.

				«(να) δώσεις»	
i	[triáða] «τριάδα»	[fkolíes] «ευκολίες»	[telíosan] «τελείωσαν»	[gargalíis] «γαργαλάς»	[púflius] «μαλακός»
u	[xuázo] «φωνάζω»	[oluéna] «ολοένα»		/vuíz/ «βουίζει»	

γ) Σε τελική θέση

	a	e	o	i	u
a		[tʃɪbae] «τσίμπαγε»	[miláo] «μιλάω»	[faí] «φαΐ»	[ráu] «πάω»
e	[uréa] «ωραία»	[élee] «έλεγε»	[léo] «λέω»	[ʃiréi] «Σερραίου»	[anaɣéu] «καμπινές, τουαλέτα»
o	[zóa] «ζώα»		[enoó] «εννοώ»	[sói] «σói»	[tróu] «τρώου»
i	[ðáɣia] «δάνεια»	[fie] «φύγε»	[ðío] «δύο»	[tímiɪ] «τίμιοι»	[ðaríu] «Δαρείου»
u	[írua] «ήρωα»	[ékruɛ] «έκρουε»	[akúo] «ακούω»	[kuí] «υπόγειο»	[krúu] «χτυπώ»

Από την εξέταση των ανωτέρω πινάκων διαπιστώνεται ότι:

1) Δεν υπάρχει ισοκατανομή των διφωνηεντικών συνδυασμών στις διάφορες θέσεις. Συγκεκριμένα, σε αρχική θέση εμφανίζονται οι λιγότεροι διφωνηεντικοί συνδυασμοί¹⁹, στους οποίους τη θέση του πρώτου μέλους κατέχουν πρωτίστως το ανοιχτό φωνήεν [a] ([ae, ai, au]) και το πρόσθιο [i] ([io, ii, iu]), δευτερευόντως το πρόσθιο [e] ([eo, ei]) και τέλος τα οπίσθια [o] ([oi]) και [u] ([ui]). Σε εσωτερική και τελική θέση, αντίθετα, επιτρέπονται περισσότεροι ή όλοι σχεδόν οι συνδυασμοί φωνηέντων²⁰.

2) Επιτρέπεται ο συνδυασμός δύο όμοιων φωνηέντων²¹ σε εσωτερική και τελική θέση, ενώ σε αρχική θέση αυτό ισχύει μόνο στην περίπτωση του επιφωνήματος [íina].

¹⁹ Η ίδια κατάσταση χαρακτηρίζει και το σιατιστινό ιδίωμα, βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 115).

²⁰ Βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 115-116 και Πίνακες V και VI, 117-119).

²¹ Πβ. και τα αναφερόμενα από τη Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 119).

3) Και στις τρεις θέσεις (αρχική, εσωτερική, τελική) το πρόσθιο φωνήεν [i] ως πρώτο μέλος των φωνηεντικών συνδυασμών εμφανίζει τη μεγαλύτερη συνδυαστικότητα και ακολουθείται από το [a].

4) Σε εσωτερική και τελική θέση μεγάλη συνδυαστικότητα, εκτός του [i], εμφανίζουν ως πρώτα μέλη των διφωνηεντικών συνδυασμών τα φωνήεντα [a] και [e], έπεται το [u] και τη μικρότερη συνδυαστικότητα παρουσιάζει το οπίσθιο [o].

2.5.1.2 Τριφωνηεντικοί συνδυασμοί

α) Σε αρχική θέση

Σε αρχική θέση²² εμφανίζονται οι συνδυασμοί [aái] (επιφώνημα) και [áιο] (επιφώνημα).

β) Σε εσωτερική θέση

Σε εσωτερική θέση απαντούν οι συνδυασμοί:

aia [xaiáta] «υπόστεγο, κλειστός στεγασμένος διάδρομος»

aie [tʃaieró] «τσαγερό»

aio [máios] «Μάιος»

aiu [tʃaiúð] «τσαγάκι»

uia /ruiáta/ «αποθήκη»

γ) Σε τελική θέση

Σε τελική θέση απαντούν οι ακόλουθοι συνδυασμοί:

aeu [(na) raéu] «(να) πηγαίνω»

aia [báia] «σιγά»

aia [táii] «το μικρό του αλόγου»

aio [máio] «Μάιο»

aiu [máiu] «Μάιο (αιτ.)»

eia [séia] «πράγματα, δώρα, φλουριά, σημάδια γάμου»

eia [séii] «είδος, πράγμα, υπάρχουν»

oai [enoái] «εννοεί»

²² Για την ιδιαιτερότητα αυτών των συνδυασμών, τη δυσκολία κατάταξής τους στους συνδυασμούς αρχικής ή μη θέσης και τη συμβατική και καταχρηστική ένταξή τους σε αυτούς της αρχικής θέσης πβ. την υποσημ. 18. Σχετικά με την εξαιρετικά ολιγάριθμη παρουσία τριφωνηεντικών συνδυασμών σε αρχική θέση (μόνο ένας) σε άλλο βόρειο ιδίωμα βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 120 §3.3.2.2.1).

- oia** [karáboia] «μαύρη μπογιά»
uia [aragúia] «αυλάκι από όπου διέρχονται τα ακάθαρτα νερά»

Από τους τριφωνηεντικούς συνδυασμούς που παρουσιάστηκαν συνάγονται τα εξής:

1) Οι τριφωνηεντικοί συνδυασμοί στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων είναι αριθμητικά περιορισμένοι και εμφανώς λιγότεροι εν συγκρίσει προς τους διφωνηεντικούς σε όλες τις θέσεις²³.

2) Όταν ως πρώτο μέλος εμφανίζεται το [a], το [e], το [o] ή το [u], στη θέση του δεύτερου μέλους υπάρχει συνήθως το κλειστό φωνήεν [i].

3) Οι τριφωνηεντικοί συνδυασμοί [aia, aio, aiu, uia] εμφανίζονται τόσο σε εσωτερική όσο και τελική θέση, ενώ ο [aie] μόνο εντός λέξης και οι [aeu, aii, eia, eii, oai, oia] μόνο στο τέλος λέξης.

4) Το πρώτο στοιχείο των τριφωνηεντικών συνδυασμών σε εσωτερική θέση είναι το [a] και το [u]· αντιθέτως, σε αυτούς της τελικής θέσης κάθε ένα από τα φωνήεντα [a, e, o, u] μπορεί να απαντά ως πρώτο μέλος τους.

5) Οι συχνότεροι τριφωνηεντικοί συνδυασμοί σε εσωτερική και τελική θέση είναι του τύπου ανοιχτό-κλειστό-ενδιάμεσο ή πιο σύντομα ΑΚΕ (τρεις περιπτώσεις) και ανοιχτό-κλειστό-κλειστό (ΑΚΚ τρεις περιπτώσεις), από δύο φορές εμφανίζονται οι συνδυασμοί ΑΚΑ, ΚΚΑ, ΕΚΑ και από μία οι υπόλοιποι (ΑΕΚ, ΕΚΚ, ΕΑΚ)²⁴.

2.5.2 Συμφωνικά συμπλέγματα

2.5.2.1 Δισυμφωνικά συμπλέγματα

α) Σε αρχική θέση

- vy** [vɣáɫɕmu] «βγάλσιμο»
vj [vjíkan] «βγήκαν»
vð [vðumáða] «εβδομάδα»
vz [vzarás] «κοιλαράς»
vk [vkalúse] «κουβαλούσε»
vl [vlep] «βλέπει»

²³ Η παρατήρηση αυτή ισχύει και για το βόρειο ιδίωμα της Σιάτιστας, βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 120, 122).

²⁴ Το Α σημαίνει ανοιχτό φωνήεν, το Ε ενδιάμεσο και το Κ κλειστό.

vł	[vłítu] «βλήτο, μτφ. ηλίθιος»
vł	[vłáxus] «Βλάχους»
vn	[vno] «βουνό»
vr	[vrucí] «βροχή»
bđ²⁵	[bđíkřmu] «πήδημα, άλμα»
bl	[blunskónu] «κολακεύω»
bł	[błákakas] «βάτραχος»
br²⁶	[brustéla] «ο πρώτος στον χορό, αυτός που σέρνει τον χορό»
γđ	[γđoxér] «γουδοχέρι»
γd	[γda] «συνουσιάζεται»
γl	[γlárus] «πελαργός»
γł	[γłanós] «γουλιανός, ψάρι του γλυκού νερού»
γn	[γnom] «μυαλό, λογική»
γp	[γpńj(i)o] «γνήσιο»
γr	[γruθzá] «γροθιά»
jn	[jnécis] «γυναίκες»
jp	[jpnikás] «γυναϊκάς»
gđ	[gđur] «κουδούνι»
gd	[gdo] «σπρώχνω, σκουντώ, πιέζω»

²⁵ Τα συμφωνικά συμπλέγματα, όπως εύκολα μπορεί να παρατηρηθεί, παρατίθενται με αλφαβητική σειρά· όσα όμως από αυτά αρχίζουν από [b, g, d] επιλέχθηκε να παρουσιάζονται μετά από τα συμπλέγματα με πρώτο μέλος [v, γ] και [đ] αντίστοιχα. Επίσης, όσα αρχίζουν από [ts, dz] παρουσιάζονται μετά από τα συμπλέγματα με πρώτο μέλος [t, d], όσα αρχίζουν από [tř, dź] μετά από τα συμπλέγματα που αρχίζουν από [ts, dz] και αυτά που αρχίζουν από [j, j, ʒ, c, ł/ł, j, ř, ř] μετά από τα συμπλέγματα που αρχίζουν με [γ, g, z, k, l, n, s, x] αντίστοιχα.

²⁶ Τα συμφωνικά συμπλέγματα [bj, bz, bj] (π.χ. [(am) bjun] «(αν) πιουν», [(sto) bziçiatrikó] «(στον) ψυχιατρικό»), [(a do) bńkso] «(θα τον) πνίξω»), [rř, rç, rɣ] (π.χ. [(na) rřu] «να έρθω», [(po) rçiti] «(που) έρχεται», [(na) rɣumi] «(να) έρχομαι»), [çs] (π.χ. [(na) çs] «να έχεις») καθώς και τα [gb] (π.χ. [(ti) gbédefř] «(την) εκπαίδευση»), [gz] (π.χ. [(ðe) gzer] «(δεν) ξέρει») μολονότι εντοπίζονται εν αρχή λέξης, δεν περιλήφθηκαν στη λίστα των υπολοίπων συμπλεγμάτων, εφόσον δεν απαντούν και σε μεμονωμένες λέξεις, αλλά η εμφάνισή τους είναι αποτέλεσμα φωνολογικών φαινομένων (π.χ. της έκκρουσης, της κράσης, της ηχηροποίησης των αρχικά άηχων συμφώνων τους σε περιβάλλον μετά από έρρινο) κατά τη συμροφορά/συνεκφορά· βλ. και Φωνολογία 3.2.2.1 σ. 182-184, 3.2.2 σ. 185. Επίσης, το σύμπλεγμα [sn] (π.χ. [sn óra] «στην ώρα» δεν έχει συμπεριληφθεί στη λίστα των συμπλεγμάτων, καθώς εξαιτίας της ιδιαιτερότητάς του –το πρώτο μέλος σημειώνει την αρχή και το δεύτερο το τέλος της δεδομένης λέξης– δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί εάν μπορεί να ενταχθεί στα δισυμφωνικά συμπλέγματα της αρχικής ή της τελικής θέσης.

gl	[gléfaru(s)] «μέτωπο»
gr	[grémnus] «γκρεμός»
ðj	[ðje(s)] «κοίταξε, πρόσεξε, συγκεντρώσου»
ðk	[ðka t] «δικά του»
ðc	[ðca t] «δική του»
ðl	[ðlévun] «δουλεύουν»
ðl	[ðla] «δουλειά»
ðr	[ðras/ʃciλά] «βήμα»
dv	[dváifī] «είκοσι»
dy	[dyaɲízu] «τηγανίζω»
dj	[djúgus] «σχέτος, ευθύς, αληθής»
dl	[dlamás] «ντουλαμάς, μαύρο πουκάμισο χωρίς γιακά, γιλέκο»
dr	[druvána] «βαρέλι κωνικού σχήματος για την παρασκευή βουτύρου»
d3j	[dzjer] «έντερο»
zv	[zvárna] «γεωργικό εργαλείο που διαλύει βόλους χώματος, βωλοκόπος»
zb	[zburízu] «συζητώ»
zy	[zɣurá] «σγουρά»
zd	[zdu] «στο»
zl	[zlap] «μικρόσωμο αγρίμι»
zl	[zλίɣu] «ζουλώ, συμπιέζω»
zm	[zmuð] «ζουμί, ζωμός»
zn	[znar] «ζωνάρι, ζώνη»
3γ	[3ɣarjá] «ζυγαριά»
3j	[3jerí] «συγγενής (θηλυκού γένους)»
3d	[3dirjázu] «δένω τα ζώα το ένα μετά το άλλο, ζευγαρώνω»
3l	[3lévun] «ζηλεύουν»
3l	[3lárs] «ζηλιάρης»
3m	[3marópta] «ζυμάρι, μτφ. αργοκίνητος»
3p	[3piç] «σβέρκος, αυχένας»

θk	[θka m] «δικά μου
θc	[θceλ] «γεωργικό εργαλείο για σκάψιμο, δικέλλι»
θλ	[θλίviti] «θλίβεται»
θm	[θμίθka] «θυμήθηκα»
θr	[θρόnus] «θρόνος»
θς	[θςos] «Θεός»
kv	[kvalúsam] «κουβαλούσαμε»
kð	[kðicúmi] «εκδικούμαι»
kl	[klos] «κουλός»
κλ	[κλίðu] «κλείδωση»
kn	[knup] «κουνούπι»
kp	[κρίθumi] «ξύνομαι, έχω φαγούρα»
kr	[kratúna] «νεροκολοκύθα»
ks	[kséra] «ανομβρία»
kj	[kjíð] «ξύδι»
kt	[ktανύð] «μικρό σκυλάκι, κουταβάκι»
kts	[ktsos] «κουτσός»
ktj	[ktji] «κουτσή/οί»
kf	[kfos] «κουφός»
cλ	[cλύmi] «κυλιέμαι»
cm	[cmúmi] «κοιμάμαι»
cn	[cnus] «εκείνους»
cp	[cpιγás] «κυνηγάς»
ct	[ctaζ] «κοιτάζει»
λb	[λba] ²⁷ «όρχεις»
my	[myálsan] «μεγάλωσαν»
ml	[mlónu] «ησυχάζω, σωπαίνω, σταματώ, λουφάζω»

²⁷ Η λ. απαντά και ως [alvá].

ml [mlálas] «κουτός, καθυστερημένος, ατελής»
ml̥ [ml̥árja] «μουλάρια»
mn [mnucízu] «ευνουχίζω, στερώνω»
mr [mrísku] «μένω»
ms [msaɫ] «ύφασμα για την πινακωτή πάνω στο οποίο τοποθετείται το ψωμί»

px [pxað] «πηγάδι»
px̥ [px̥uð] «παιδάκι»
px̥θ [px̥θar] «πιθάρι»
pk [pkámsu] «πουκάμισο»
pl [plaló] «τρέχω»
pl̥ [pl̥i] «πουλί»
pn [pno] «πεινώ»
px̥r [px̥ríɣdan] «πνίγονταν»
px̥r [px̥rókama] «πρόφτασα, πρόλαβα»
ps [psarí] «γκρίζο»
px̥f [px̥fíruc] «φαγητό με αλεύρι και κόκκινο πιπέρι»
pt [ptuɫimaída] «Πτολεμαΐδα»
px̥ [px̥áða] «πηγάδα, μεγάλο πηγάδι»
px̥ç [px̥ço] «πιο»

sk [skanázuz] «στενοχωριέμαι»
sl [slávices] «σλάβικες»
sp [spírɫu] «οινόπνευμα»
st [stáma] «το ¼ του στρέμματος»
sf [sfúɣa] «κουρελόπανο για σφουγγάρισμα»
sx [sxulnó] «σχολάω»
sç [sçeðón] «σχεδόν»

ɟd [ɟdirjázuz] «δένω τα ζώα το ένα μετά το άλλο»

ɟk²⁸ [ɟkóɟo] «σκόρδο»

²⁸ Οι λέξεις [ɟkóɟo], [ɟpítɕa], [ɟtárja] προφέρονται με το αρχικό τους σύμφωνα φατνοουρανικό [ɟ] αλλά και φατνιακό [s] (π.χ. [skóɟo], [spítɕa], [stárja]), βλ. Φωνολογία 3.1.5.12 Το φώνημα /s/ σ. 138-140.

ʃc	[ʃcílus] «σκύλος»
ʃl	[ʃlujúmi] «συλλογίζομαι»
ʃλ	[ʃlam sɫum] «ασυναρτησίες»
ʃm	[ʃmáɟja] «σημάδια, αλλά και οι βέρες»
ʃn	[ʃnurízumi] «συναγωνίζομαι, αμιλλώμαι, ενοχλώ, παρακινώ»
ʃp	[ʃpi] «μεγάλο ταψί»
ʃp	[ʃpítɕa] «σπίτια»
ʃt	[ʃtárja] «σιτάρια»
ʃf	[ʃfúɲa] «κάλτσες»
ʃx	[ʃxurnó] «συγχωρώ»
tɫ	[tɫiɣaðjázɯ] «τυλίγω το νήμα στη ρόκα»
tm	[tmarénu] «τακτοποιώ το σπίτι, συγυρίζω»
tn	[tnaɰ] «τινάζει»
tr	[trakáz] «μικρός σύρτης»
tf	[tféci] «τουφέκι»
tx	[txaɲ] «τηγάνι»
tʃk	[tʃkat] «εκεί κάτω
tʃc	[tʃciθ/ði] «προς τα εκεί»
tʃλ	[tʃɫars] «φοβιτσιάρης»
tʃx	[tʃxat] «(εκεί) κάτω»
fθ	[fθɯnárs] «φθονερός»
fk	[fkoɫies] «ευκολίες»
fc	[fceɫ] «δικέλλα»
fl	[flurúð] «μικρό φλουρί»
fλ	[fɫa] «παράθεση φιλικού γεύματος»
fɲ	[fɲic] «ο λοβός του φασολιού ή του αρακά»
fr	[frikʃ] «φόβος»
fs	[fɕa] «φυσά»
ft	[fto] «φτύνω»
fç	[fçayménes] «φτιαγμένες»

xθ	[xθes] «χθες»
xc	[xca] «κουκιά»
xl	[xlabaxtárðis] «υπηρέτες, βοηθητικό προσωπικό σε γάμο»
xł	[xłar] «κουτάλι»
xn	[xnárja] «ίχνη»
xr	[xría] «ανάγκη, αποχωρητήριο»
xt	[xtimatárs] «κτηματίας»
xts	[xtsénu] «κουτσαίνω»
çm	[çmaz] «χιονίζευ»
çn	[çnarúðja] «μικρές χήνες»
çt	[çtaʒ] «κοιτάζει»

Από την εξέταση των δισυμφωνικών συμπλεγμάτων σε αρχική θέση προκύπτει ότι:

1) Ως πρώτα μέλη εμφανίζονται συχνότερα τα σύμφωνα [p] (14)²⁹ και [k] (13), ακολουθούμενα από το [ʃ] (12), το [v] (10), το [f] (10), το [z] (8), το [x] (8) και έπονται τα [ʒ] (7) και [s] (7).

2) Το σύμφωνο [λ] ως δεύτερο μέλος εμφανίζει τη μεγαλύτερη συνδυαστικότητα (16)³⁰. Το [λ] ακολουθούν σε συνδυαστική δυνατότητα το [l] (15), το [n] (12), το [r] (12) και το [ɲ] (9).

3) Τα δισυμφωνικά συμπλέγματα εμφανίζουν κυρίως τους συνδυασμούς Διαρκές-Διαρκές Σύμφωνο ή –σύντομα– ΔΔ (71) και Κλειστό-Διαρκές ή ΚΔ (46) και έπονται οι συνδυασμοί Διαρκές-Κλειστό ή ΔΚ (27) και Κλειστό-Κλειστό ή ΚΚ (5). Τα διαρκή σύμφωνα εμφανίζονται συχνότερα ως πρώτα μέλη συμπλεγμάτων, ενώ τα κλειστά έπονται.

β) Σε εσωτερική θέση

vγ	[apónɣala] «έβγαλα, αφαίρεσα»
vj	[ínjene] «έβγαινε»
vð	[avðéla] «βδέλλα»

²⁹ Ο αριθμός εντός παρένθεσης φανερώνει πόσες φορές απαντά στις λίστες συμφωνικών συμπλεγμάτων το στοιχείο (σύμφωνο, σύμπλεγμα, δομή κ.λπ.) που αναγράφεται πριν την παρένθεση.

³⁰ Για την αυξημένη συνδυαστικότητα του [λ] ως δεύτερου μέλους δισυμφωνικού συμπλέγματος σε αρχική θέση βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 68).

vd	[krívdi] «κρύβονται»
vz	[zivzécs] «ανόητος»
vθ	[runθífus] «καφές από ρεβύθι ³¹ »
vk	[anévka] «ανέβηκα»
vc	[anévci] «ανέβηκε»
vl	[távla] «πετσέτα»
vλ	[avlí] «αυλή»
vm	[(ájo) pnénma] «(Άγιο) Πνεύμα»
vn	[ónnu] «πύον»
vη	[kataláηiska] «καταλάβαινα»
vr	[ánrixtus] «άβρεχτος, στεγνός, ξηρός»
vt	[xurénti] «χορεύετε»
bj	[pubjazzménus] «εξευτελισμένος, ρεζίλεμένος»
bδ	[ksanábdiksa] «ξαναπήδηξα»
bd	[abdáls] «αλλόκοτος»
bdz	[gubdzél(i)] «το περίβλημα που περικλείει το βαμβάκι, όταν είναι ακόμη πάνω στο φυτό»
bl	[ablóχno] «φυτεύω, βάζω μέσα»
bl	[biblá] «στραγάλια»
bn	[tubnós] «ο κάτοικος του χωριού Τούμπα»
ηη	[tubηí] «οι κάτοικοι του χωριού Τούμπα»
br	[γabrós] «γαμπρός»
bs	[akúbsa] «ακούμπησα»
bf	[akúbηí] «ακούμπησε»
γb	[paraybóγma] «παραμιλητό, φλυαρία»
γδ	[uyδóda] «ογδόντα»
γd	[ulóγdítus] «εντελώς γυμνός»
γdз	[buydzádis] «συγγενείς της νύφης που δειπνούν στο σπίτι του γαμπρού την Κυριακή το βράδυ»
γλ	[ayλίfu] «γλείφω»

³¹ Για την ορθογραφία *ρεβίθι* βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 1533).

yt	[máɣɫa] «μάγουλα»
ym	[pragmatiká] «πραγματικά»
yn	[líɣnós] «λιγνός, αδύνατος»
yr	[éɣnasa] «όργωσα το χωράφι για πρώτη φορά»
yr	[aɣɣɪʃká] «άγρια συκιά»
jn	[éjna] «έγινα»
jp	[ajnécu] «θηλυκό»
gd	[grugdó] «σπρώχνω, προωθώ, προτρέπω»
gl	[gógɫarus] «αγράμματος, καθυστερημένος, οπισθοδρομικός»
gr	[múɣɣius] «αυτός που αντί να μιλάει μουγκρίζει, ύπουλος, κακόψυχος»
jd	[ajdúða] «μικρό κομματάκι»
jl	[ajlóθka] «αγκυλώθηκα, τρυπήθηκα με αγκίδα ή βελόνα»
ðj	[vóðja] «βόδια»
ðz	[aráðza] «περπατούσα»
ðz	[aráðzi] «περπάτα (προστ.)»
ðk	[sadéðkus] «γνήσιος, ανόθευτος καπνός»
ðc	[sadéðca] «γνήσια, ανόθευτη»
ðl	[jatrodhés] «θεραπείες»
ðm	[alisoðména] «αλυσοδεμένα»
ðn	[vudnucéfalus] «αυτός που έχει μεγάλο κεφάλι σαν του βοδιού»
ðr	[aðrís] «τυκνός»
dj	[katadjá] «τα ρούχα, τα πράγματα κάποιου, τα απαραίτητα για τη δουλειά»
dk	[pudkós] «ποντικός»
dc	[pudcí] «ποντικοί»
dl	[kadlúða] «καντηλάκι»
dm	[sódma] «φόδρα»
dn	[ednó] «ένα»
dr	[padréfkame] «παντρευτήκαμε»
ds	[aládsun (kalá)] «δώστου να καταλάβει»

- dzm** [midzménus] «μεθυσμένος»
- zb** [rízba] «υπόγειο όπου κρεμούσαν τα σαντάλια του καπνού να μαλακώσουν»
- zy** [gázga] «προγούλι, δίπλα στο δέρμα του λαιμού κάτω από το πηγούνι λόγω συσσωρευμένου λίπους»
- zj** [vazjétsa] «βαρέθηκα, εγκατέλειψα τα πάντα, δεν με ενδιαφέρει πια τίποτε»
- zj** [vazjitó] «βαριέμαι, τα εγκαταλείπω όλα»
- zð** [bózðakas] «το όρος Μενοίκιο»
- zd** [xriázdi] «χρειάζονται»
- zl** [damuzlíc] «ζώο καλής ράτσας που προορίζεται για αναπαραγωγή»
- zm** [skálizma] «σκάλισμα»
- zn** [buznára] «τσέπη»
- zr** [radízni] «ραντίζουν»
- zv** [alízviríj] «συναλλαγή, δόσοληψία»
- zk** [kakurízkus] «κακότυχος, δύστροπος, άτακτος, ζωηρός»
- zc** [kakurízca] «κακότυχη, δύστροπη, άτακτη, ζωηρή»
- zr** [vezníko] «το χωριό Άγιο Πνεύμα»
- θd** [káθdi] «κάθονται»
- θk** [xáθka] «χάθηκα»
- θc** [xáθci] «χάθηκε»
- θl** [kʃiθlikónu] «ξεκουμπώνω»
- θm** [νόθma] «βοήθεια»
- θn** [βάθna] «βάθυνα»
- θp** [ράθpiska] «πάθαινα»
- θr** [έθrefe] «έτρεφε»
- θç** [kaláθça] «καλάθια»
- kθ** [kukθúða] «η κορυφή του κεφαλιού»
- kl** [áklaftus] «άκλαυτος»
- kl** [iklɨfá] «εκκλησία»
- km** [tsakmacízu] «σπινθηρίζω»

kn	[tsáknu] «κομμάτι ξύλου που χρησιμοποιείται για προσάναμμα»
kr	[áukri] «ακούραστη»
kp	[tʃakríns] «άτακτος, αλήτης»
kr	[nikruθáfts] «νεκροθάφτης»
ks	[áksa] «άκουσα»
kf	[ákʃis] «άκουσες»
kt	[aktirmás] «μεγάλο βήμα»
kts	[líkúksus] «γλυκάνισο»
kf	[díkfas] «ό,τι νά 'ναι»
cð	[macðuríʃ] «μαϊντανός»
cr	[acríitus] «ακυνήγητος»
ct	[θécti] «φυτεύετε»
lv	[xalvás] «χαλβάς»
lb	[albúm] «άλμπουμ, λεύκωμα»
ly	[vulyár] «Βούλγαρου»
lg	[ílgas] «φίδι»
lj	[íljis] «φίδια»
lð	[molðavía] «Μολδαβία»
ld	[jaldíz] «το καλύτερο φύλλο καπνού που τοποθετείται στην επιφάνεια του δέματος»
ldz	[báldza] «κουνιάδα»
ldz	[juldzís] «ταξιδιώτης
lθ	[(san) élθi] «όταν έρθει»
lc	[válci] «βάλθηκε, επιδιώκει να με τυραννάει, επιμένει να με παιδεύει»
lj	[ólji] «όλου»
ls	[mγálsan] «μεγάλωσαν»
lt	[válta] «βάλτος»
lts	[móltsa] «σκόρος» ³²
ltf	[béltʃus] «λευκός και παχύς»
lf	[aðelfí] «αδελφή/οί»

³² Για την ορθογραφία της λ. βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 1612).

lb	[albízumi] «λιμπίζομαι, επιθυμώ πολύ»
ld	[scélda] «μικρό τεμάχιο σκόρδου»
lk	[vathúلكu] «βαθύτερο»
lc	[vathúلca] «βαθύτερη»
lm	[άλma] «επάλειψη»
ln	[suλnár] «βρύση»
lr	[suλrára] «βρύση με πολύ νερό»
lp	[alpanánatus] «άνοστος»
lf	[alfíðis] «αλυσίδες»
lt	[kalátatas] «νονός»
lf	[alfí] «αλοιφή»
lc	[alfínis] «στίγματα στο πρόσωπο»
ln	[xalná] «χαλάει»
mv	[ipanalavnánudi] «επαναλαμβάνονται»
mb	[stumbízame] «λιώναμε, συνθλίβαμε»
my	[aluγómγα] «αλογόμυγα»
mð	[krumðucéfalu] «μεγάλο, ξερό, κρεμασμένο κρεμμύδι»
md	[umdízu] «ελπίζω»
mdz	[kujumdzís] «χρυσοχόος»
mθ	[prumθένu] «συμβουλευώ, υποδεικνύω»
mk	[vrómka] «βρώμικα»
mc	[vrómcis] «βρώμικες»
ml	[kʃinómlu] «ξινόμηλο»
mł	[xamłá] «χαμηλά»
mn	[apómna] «απόμεινα»
mp	[kamrú] «καμιά»
ms	[p(u)kámsu] «πουκάμισο»
mt	[prumtízu] «ξαπλώνω πρηνηδόν»
mts	[brúmtsa] «γονάτισα, έπεσα στα γόνατα»
mtf	[brúmtʃí] «γονάτισε, έπεσε στα γόνατα»
mf	[simfonúsami] «συμφωνούσαμε»

mç	[trimçízumi] «αναστατώνομαι»
ng	[dangás] «λεκέες»
nð	[lundínu] «Λονδίνο»
nd	[jéndan] «γινόταν»
ndz	[mandzána] «μελιτζάνα»
ndʒ	[jónɔzɔs] ή [jundzɛs] «τριφύλλι»
nz	[lánzema] «κομμάτιασμα, αδυνάτισμα»
nʒ	[zanʒár] «σχέδιο πλεξίματος για ανδρικές κάλτσες με δύο χρώματα και κάθετες γραμμές»
nθ	[anθóyalu] «ανθόγαλο»
nk	[lénku] «Ελένη»
nl	[ʃinlató] «συνέρχομαι»
nm	[aránmera] «στα επάνω μέρη, ψηλά»
np	[panpanu/otí] «ο ένας πάνω στον άλλον (επιρρ.)»
nʃ	[panʃón] «μικρό ξενοδοχείο για διαμονή και διατροφή»
nt	[ajíntus] «άγουρος, ανώριμος, απροετοίμαστος»
nts	[kuʃifíntsa] «Εικοσιφοίνισσα»
ntʃ	[súntʃi] «αγανάκτησε»
nx	[melanχóɲa] «έντερα»
ɲð	[psumusárðu] «πινακωτή»
ɲk	[jýɲkan] «έγιναν»
ɲc	[jýɲci] «έγινε»
ɲm	[akóɲma] «ακόνισμα»
ɲs	[líkáɲsu] «γλυκάνισο»
ɲt	[madalóɲti] «κλειδώνεται»
ɲð	[párðis] «παππούδες»
ɲθ	[arθúð] «μικρό απίδι, αγλάδι»
ɲk	[arkázu] «καταλαβαίνω, αφουγκράζομαι»
ɲc	[týɲces] «κατακόμβες»
ɲl	[karplátzma] «αραιή ραφή του παπλώματος»
ɲł	[papłács] «παππούς»

rtʃ	[gártʃus] «κλαψιάρης»
rf	[aðerfupéð] «ανιψιός»
rx	[érxumi] «έρχομαι»
rç	[árçevam] «αρχίζαμε»
sθ	[misθó] «μισθό (αιτ.)»
sk	[paskalúða] «πεταλουδίτσα»
sc	[bascí] «εργαλείο για το φύτεμα του καπνού»
sʎ	[fasʎá] «φασολιά»
sʎ	[xasʎamás] «φυτό καπνού που βλάστησε πρόσφατα»
sn	[brosnéla] ή [brusnéla] «το ζώο που οδηγεί το κοπάδι»
sn	[ósni] «όσου»
sp	[áspastu] «άσπαστο»
st	[astár] «φόδρα»
sts	[éstsa] «έστησα»
stʃ	[éstʃi] «έστησε»
sf	[asfúctus] «λερωμένος, ακάθαρτος»
sx	[pásxa] «Πάσχα»
ʃj	[aʃjinévu] «ξεθαρρεύω»
ʃd	[kʃiʃdirjázuz] «λύνω το καπίστρι του ζώου»
ʃc	[kubuʃcʃj] «κομποσκοίνι»
ʃl	[aʃlóita] «απερίσκεπτα»
ʃm	[plíʃmu] «πλύσιμο»
ʃn	[duviʃni] «οι κάτοικοι του χωριού Δ/Ντοβίστα»
ʃx	[aʃxórstus] «ασυγχώρητος»
ʃç	[próʃçi] «πρόσεχε»
tv	[katnéɾ] «κατεβαίνει»
ty	[atɣáɾstu] «μη τηγανισμένο»
tð	[óða] «ακατανόητος, ανίκανος να κρίνει και να αποφασίσει»
tz	[bítze] «τελείωνε»
tk	[kalótka] «νεράϊδα»
tc	[kalótcis] «νεράϊδες»

tl	[zítlas] «ζητιάνος, επαίτης»
tm	[tʃatmás] «λεπτός τοίχος από ξύλινα δοκάρια»
tn	[pitnós] «πετεινός, κόκορας»
tɲ	[patrjá] «χτύπημα με το πόδι ή τη φτέρνα»
tr	[katréfts] «καθρέφτης»
tf	[katfurúð] «μικρός κατήφορος»
tx	[pétxa] «πέτυχα»
tç	[pitçér(i)] «πετυχαίνει, επιτυγχάνει»
tsk	[mútska] «μύτη, μούρη»
tsc	[mútscis] «μύτες, μούρες»
tsn	[potsnár] «στενός λαιμός από τενεκέ που βοηθά στο φύτεμα του καπνού»
tst	[akaplátstu] «αυτό που δεν έχει υποστεί καπλάντισμα»
tsf	[(ts) katsfís] «(της) τρελλής»
tʃk	[pitʃkárʃi] «πιτσικάρησε, ξέφυγε από το καλούπι του»
tʃc	[lútʃces] «είδος χόρτου για παρασκευή σαλάτας»
tʃʎ	[pitʃlízʎu] «πιτσίλιζω»
tʃç	[útʃça] «το τελευταίο χέρι, τα ψηλότερα φύλλα του καπνού»
fð	[kléʃðis] «κλέφτες»
fθ	[nafθαλίɲ] «ναφθαλίνη»
fk	[pófka] «ψέμα»
fc	[áfcaxtus] «απεριποίητος, ατημέλητος, ωμός»
fl	[éflu] «μαλακό ζυμάρι»
fʎ	[padófʎis] «παντόφλες»
fm	[afménus] «αφημένος, εγκαταλελειμμένος»
fn	[éksafna] «ξαφνικά»
fɲ	[kúʃɲisa] «μάζεψα και έβαλα τον καπνό στα καλάθια»
fr	[sufrás] «χαμηλό στρογγυλό τραπέζι για το σερβίρισμα του φαγητού»
fs	[psófsan] «ψόφησαν»
fʃ	[zífʃi] «έσβησε»
ft	[aftáðirfus] «πραγματικός αδερφός»
ftʃ	[ɲíftʃi] «νίψου»

fx	[efxaristó] «ευχαριστώ»
fç	[xuráfça] «χωράφια, κτήματα»
xθ	[pruxθés] «προχθές»
xk	[kʃitnáxka] «τινάχτηκα, εξαντλήθηκα οικονομικά»
xc	[kʃitnáxci] «τινάχτηκε, εξαντλήθηκε οικονομικά»
xl	[dáxlu] «δάχτυλο»
xł	[múxła] «μούχλα»
xm	[axmács] «νωθρός, αργοκίνητος, διστακτικός»
xn	[máxna] «φόρα»
xj	[vraxjárš] «βραχνός, αυτός που δεν μπορεί να μιλήσει, που έχει κοπεί η φωνή του ή μόλις ακούγεται»
xr	[méxri] «μέχρι»
xt	[arpaxtír] «άρπαγας, αυτός που είναι συνηθισμένος να αρπάζει»
xts	[apóxtsa] «απέκτησα»
xtf	[baxtʃíʃ] «δώρο, φιλοδώρημα»
çk	[vráçka] «βράχηκα»
çc	[vráçcis] «βράχηκες»
çł	[traçlá] «τραχηλιά, το κούμπωμα ρούχου στο πίσω μέρος του»
çm	[sticmátisan] «στοιχημάτισαν»

Αναφορικά με τα δισυμφωνικά συμπλέγματα σε εσωτερική θέση μπορεί να σημειωθεί ότι:

1) Τα δισυμφωνικά συμπλέγματα σε εσωτερική θέση είναι πολυπληθέστερα (290) των αντίστοιχων συμφωνικών συμπλεγμάτων σε αρχική θέση³³.

2) Όλα τα σύμφωνα του ιδιώματος εκτός του [dʒ] μπορούν να κατέχουν τη θέση του πρώτου μέλους και συνδυάζονται σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό με άλλα.

3) Ως πρώτο μέλος εμφανίζεται συχνότερα το σύμφωνο [r] (26)³⁴ και ακολουθούν το [m] (19), το [l] (17), το [n] (17), το [p] (16), το [f] (16), το [v] (15), το

³³ Για την αριθμητική υπεροχή των δισυμφωνικών συμπλεγμάτων σε εσωτερική θέση βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 80) και Ντάγκας (2012: 45-48).

³⁴ Σχετικά με την υψηλή συνδυαστικότητα του [r] βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 80, 82).

[t] (14), τα [k, s] (13) και το [x] 12.

4) Ως δεύτερο μέλος τη μεγαλύτερη συνδυαστικότητα εμφανίζουν τα [n, ɲ, c] (19), ακολουθούν το [k] (18), το [m] (17), το [ð] (15), το [l] (14), το [t] (14), το [ʎ] (13), το [r] (12) και το [θ] (10).

5) Τα δυσυμφωνικά συμπλέγματα σε εσωτερική θέση, όπως και τα αντίστοιχά τους σε αρχική θέση, εμφανίζουν κυρίως τον συνδυασμό ΔΔ (153), ακολουθούν σε συχνότητα εμφάνισης οι συνδυασμοί ΔΚ (66), ΚΔ (59), και ΚΚ (12). Τα διαρκή και πάλι εμφανίζονται στη θέση του πρώτου μέλους συχνότερα εν συγκρίσει προς τα κλειστά.

γ) Σε τελική θέση

vz [jiréɲz] «γυρεύεις, αναζητάς»

bz [jakúbz] «Γιακούμπ, ο γνωστός καρδιοχειρουργός»

gr [magr] «τουρκικό νόμισμα»

jz [pezenéjz] «αδιάντροπος, αχρείος, προαγωγός»

ðs [kʃiprunóðs (tun)] «ξεπροβόδισέ (τον)»

zk [jazk] «κρίμα»

zn [anevázn] «ανεβάζουν»

zs [funirízʒs] «φοβερίζεις»

km [takm] «είδος, κατηγορία»

kr [akr] «άκρη»

kʃ [ekʃ] «έξι»

lk [juilk]³⁵ «ακαταστασία»

ln [steln] (< /stélnun/) «στέλνουν»

³⁵ Η λ. εμφανίζεται άτονη, γιατί στο σημείο όπου ανευρέθηκε δεν δηλωνόταν ο τόνος της.

lp	[stɛlɲ] (< /stélɲi/) «στέλνει»
ʌs	[naváʌs] «ανόητος»
ms	[mulaíms] «άτομο με μαλακό χαρακτήρα»
ng	[tɑŋ] «(επιφ.)»
ntʃ	[vintʃ] «γερανός, φορτωτής»
ɲs	[paéɲs] «πηγαίνεις»
pd	[katópd] «κατόπιν του»
ps	[gazéps] «ζημιάρης, πονηρός, ύπουλος»
pʃ	[as xuréɲʃ] «ας χορέψει»
rθ	[(θɑn) ɛrθ] «(θα) έρθει»
rc	[kudúrc] «με κομμένη ουρά»
rm	[ɑrm] «άλμη, άρμη»
rn	[fɛrn] (< /férɲun/) «φέρνουν»
rɲ	[fɛɲ] (< /férɲi/) «φέρνει»
rs	[ksɛrs] «ξέρεις»
rt	[jaúrt] «γιαούρτι»
rtʃ	[bortʃ] «χρέος»
rf	[miʎaðérf] «ετεροθαλής αδερφός, παιδί από άλλους γονείς που έχει μεγαλώσει μαζί με τα παιδιά μιας οικογένειας, γιατί το είχαν ως ψυχοπαίδι»
rç	[ipárç] «υπάρχει»
sp	[lɑsp] «λάσπη»
st	[ímast] «είμαστε»
sts	[ɑsts] «άστες»
ʃc	[voʃc] «βόσκει»
ʃs	[(na) zɪʃs] «(να) ζήσεις»

tr	[ðimítr] «Δημήτρη (κλητ.)»
fł	[katófl] «κατόφλι»
fs	[zarífs] «κομπός, ευγενικός»
ft	[peft] «πέφτει»
fts	[nafts] «ναύτης»
xn	[trexn] (< /tréxun/) «τρέχουν»
xp	[rixp] (< /ríxni/) «ρίχνει»
xt	[dzaxt] «κουράγιο»
xts	[kataráxts] «καταρράχτης»
çs	[eçs] «έχεις»

Σχετικά με τα δισυμφωνικά συμπλέγματα σε τελική θέση παρατηρούνται τα εξής:

1) Τα συμπλέγματα αυτά, αριθμητικά, είναι λιγότερα (47) από τα αντίστοιχα σε αρχική και εσωτερική θέση.

2) Ως πρώτα μέλη δεν απαντώνται καθόλου τα [d], [θ], [ts], [dz], [tʃ], [dʒ], [c], [j], [ʃ] και το [γ], ενώ ως δεύτερα μέλη δεν εμφανίζονται τα [b], [v], [ð], [l]³⁶, [dz], [ʒ], [dʒ], [ʃ], [j], [ʃ], [x] και το [γ].

3) Ως πρώτο μέλος εμφανίζεται συχνότερα το [r] (10)³⁷ ακολουθούμενο από τα [f] (4), [x] (4), [k] (3), [l] (3) και [s] (3)· ως δεύτερο μέλος συναντάται συχνότερα το άηχο συριστικό [s] (10) και ακολουθούν τα [t] (4), [n] (4), και τα [r] (3), [z] (3), [ts] (3), και [n] (3).

4) Όπως και στα λοιπά δισυμφωνικά συμπλέγματα (εν αρχή και μέσω λέξης), απαντούν κυρίως συνδυασμοί του τύπου ΔΔ (27) και έπονται αυτοί των τύπων ΔΚ (10), ΚΔ (9) και ΚΚ (1).

³⁶ Για τη μη εμφάνιση των [l, x] ως δεύτερων μελών δισυμφωνικών συμπλεγμάτων σε τελική θέση βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 86).

³⁷ Για την αυξημένη συνδυαστικότητα του [r] ως πρώτου μέλους δισυμφωνικού συμπλέγματος σε τελική θέση βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 85).

2.5.2.2 Γενικές παρατηρήσεις για τα δισυμφωνικά συμπλέγματα

Εξετάζοντας τα δισυμφωνικά συμπλέγματα στο σύνολό τους προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

1) Τα δισυμφωνικά συμπλέγματα σε εσωτερική θέση είναι πολυπληθέστερα (290) των αντιστοίχων τους σε αρχική (149) και τελική θέση (47)³⁸ και συνδυάζονται μεταξύ τους σε μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνοντας συνολικά περισσότερες θέσεις στις λίστες κατανομής-εμφάνισης των συμπλεγμάτων.

2) Στα δισυμφωνικά συμπλέγματα σε εσωτερική και τελική θέση το [r] είναι το σύμφωνο που κατέχει συχνότερα τη θέση του πρώτου μέλους.

3) Σε όλες τις θέσεις ο συχνότερος συνδυασμός είναι του τύπου ΔΔ (251) και ο λιγότερο απαντώμενος ο ΚΚ (18).

4) Τα περισσότερα δισυμφωνικά συμπλέγματα που απαντούν σε αρχική και τελική θέση συναντώνται και σε εσωτερική.

2.5.2.3 Τρισυμφωνικά συμπλέγματα³⁹

α) Σε αρχική θέση

grb [grbas] «(επώνυμο)»

zvr [zvrána] «σβάρνα, γεωργικό εργαλείο που διαλύει βώλους χώματος, βωλοκόπος»

zdr [zdrúmu mi] «στρίμωξέ μου τα σκεπάσματα στο κρεβάτι, σκέπασέ με καλά»

zdr [zdránlist(r)us] «ειδική βέργα για το καθάρισμα του φούρνου, συνδαύλιστρο»

zmp [zmpuotó] «η ποσότητα του ζυμαριού κατά το ζύμωμα του άρτου»

krb [krbatf] «μαστίγιο»

³⁸ Για την αριθμητική υπεροχή των δισυμφωνικών συμπλεγμάτων σε εσωτερική θέση έναντι των αντιστοίχων τους σε αρχική και τελική βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 65, 73, 80, 82) και Ντάγκας (2012: 40-41, 43-44, 45-48).

³⁹ Τα συμπλέγματα στις λέξεις [krk] «γκρι», [stn] «στην» και [sts] «στης» δεν έχουν συμπεριληφθεί στις λίστες των τρισυμφωνικών συμπλεγμάτων δεδομένου ότι παρουσιάζουν δυσκολίες ως προς την κατάταξή τους, εφόσον τα δύο πρώτα μέλη τους εμφανίζονται σε αρχική θέση, ενώ το τρίτο βρίσκεται στο τέλος της λέξης.

kʃl	[kʃlénu] «ξύλινο»
kʃλ	[kʃla] «χαστούκι»
kʃn	[kʃno] «ξινό»
kʃɲ	[kʃɲízumi] «μου φαίνεται ξινό»
kʃp	[kʃpɑrménus] «ονειροπαρμένος, φαντασμένος»
kst	[kstaʎ] «κρύσταλλο από χιόνι»
kʃx	[kʃxaʃá] «λησμονιά, παράλειψη»
mkr	[mkra] «μικρά»
pʃc	[pʃcéfalu] «προσκέφαλο, μαξιλάρι»
pʃl	[pʃla] «ψηλά»
pʃç	[pʃçi] «ψυχή»
ptr	[ptrɪa] «χτύπημα με πέτρα στο κεφάλι»
skr	[skróɾçus] «σκόρπιος»
spl	[spláxna] «σπλάχνα»
spr	[sprɪ] «σπυρί»
spt	[sptuð] «σπιτάκι»
str	[strufi] «μπουρίνι»
stç	[stço] «στοιχειό, υπερφυσικό –συνήθως κακοποιό– ον»
ʃkr	[ʃkro] «(για ζυμάρι) σκληρό, σφιχτό»
ʃcl	[ʃcluð] «σκυλάκι»
ʃcλ	[ʃcλída] «σκελίδα, κομματάκι»
ʃcɲ	[ʃcɲi] «σκοινί»
fst	[fstapɪ] «κεντημένος ποδόγυρος»
ftn	[ftno] «φτηνό»
ftç	[ftçákʃi] «φτιάξε»

Όσον αφορά στα τρισυμφωνικά συμπλέγματα σε αρχική θέση μπορούν να διατυπωθούν οι εξής παρατηρήσεις:

- 1) Τις θέσεις των τριών μελών του συμπλέγματος δεν μπορεί να

καταλαμβάνει οποιοδήποτε σύμφωνο. Ως πρώτα μέλη απαντούν μόνο τα άηχα σύμφωνα [k] (8), [s] (6), [p] (4), [ʃ] (4), [f] (3) και τα ηχηρά [z] (2), [ʒ] (2), [m] (1), και [g] (1)⁴⁰. τη δεύτερη θέση κατέχουν τα σύμφωνα [ʃ] (9), [t] (5), [k] (3), [c] (3), [p] (3), [d] (2), [r] (2), [s] (2), [v] (1) και m (1), ενώ στην τρίτη θέση εμφανίζονται τα εξής σύμφωνα: [r] (9), [l] (4), [ç] (3), [ɲ] (3), [t] (3), [b] (2), [ʎ] (2), [n] (2), [p] (1), [c] (1) και [x] (1).

2) Σχηματίζουν κυρίως συνδυασμούς των τύπων ΔΚΔ (14), ΚΔΔ (7) και ΚΔΚ (5), ενώ λιγότερο συχνά απαντούν αυτοί των τύπων ΔΔΔ (2), ΚΚΔ (1), ΔΚΚ (1) και ΔΔΚ (1)· συνεπώς, τη θέση του πρώτου μέλους κατέχουν συχνότερα τα διαρκή σύμφωνα.

β) Σε εσωτερική θέση

vɣɲ [fénɣɲi] «φεύγουν»

vðj [tʃínðjá] «ψευδή (θηλ.)»

grk [alágrka] «αρσενικά άλογα, επιβήτορες»

ʃft [sfuʃfítɪr] «προσόψι»

ðzm [aráðzma] «περπάτημα»

ðθk [viréðθkus] «λοξός, πλάγιος, πλαγιαστός»

ðst [akʃiflúðstu] «αζεφλούδιστο»

dst [gúdsto] «σπρώξτο»

zdr [búzdra] «παχύ κρέας, λίπος»

θzm [ɣróθzma] «γρονθοκόπημα»

θst [anóθstus] «αβοήθητος, απροστάτευτος»

kpt [ékptosi] «έκπτωση»

kʃl [stranókʃlu] «στραβόξυλο»

⁴⁰ Για τον αποκλεισμό των οδοντικών [t, d, θ, ð] και ουρανικών συμφώνων [c, ʝ, ç, j, ɲ, ʎ] από τη θέση του πρώτου μέλους του συμπλέγματος βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 94).

kʃm	[zʎíkʃmu] «στρύμωγμα ⁴¹ , σφίξιμο»
kʃn	[ókʃnu] «όξινο»
kʃɲ	[ókʃɲi] «όξινη»
kʃp	[ákʃpastus] «αυτός που δεν ξαφνιάζεται, άφοβος, ατρόμητος»
cym	[kʃilácyma] «το διώξιμο των πουλερικών»
cst	[sfucstír] «πετσέτα»
ldzm	[gaildzménus] «αυτός που έχει καημό»
lʃm	[válʃmu] «βάλσιμο, τοποθέτηση»
lʃɕ	[adradélfɕa] «αδέλφια του συζύγου»
ʎdr	[jíʎdrus] «πέτρινος κύλινδρος»
ʎks	[strabúʎksa] «υπέστην διάστρεμμα, στραμπούληξα»
ʎkʃ	[strabúʎkʃi] «υπέστη διάστρεμμα»
ʎps	[áʎpsa] «άλειψα»
ʎst	[olofsáʎsto] «εντελώς κλειστό σε καθημερινή βάση»
ʎxt	[azúʎxtus] «απίεστος, ανενόχλητος»
mvr	[oktomvríu] «Οκτωβρίου»
mzm	[ksúmzma] «συμπληρωματικό πλέξιμο σε χαλασμένη κάλτσα»
mps	[élampsan] «έλαμψαν»
mpʃ	[sampfáʎs] «χαζός»
mpt	[rémpɲti] «Πέμπτη»
mst	[axarámstu] «αδικοσκορπισμένο, αυτό που το εκμεταλλεύονται άλλοι»
nɔj	[inɔjaférci] «ενδιαφέρθηκε, φρόντισε»
nɔr	[aleksanɔrúɲoli] «Αλεξανδρούπολη»
nθr	[ánθrupus] «άνθρωπος»
nθɕ	[ánθɕa] «άνθη»
nktʃ	[dinktʃís] «αυτός που φτιάχνει δέματα καπνού»
nsk	[blunskóno] «κολακεύω»

⁴¹ Για την ορθογραφία της λέξης βλ. Μπαμινιώτης (2002: 1668).

ntfc	[díntfca] «ζωηρή, καρδαμωμένη»
ntfk	[díntfkus] «ζωηρός, καρδαμωμένος»
ɲzm	[tiráɲzma] «μαρτύριο»
ɲks	[kʃáɲksa] «ανοίχτηκα, επεκτάθηκα, άπλωσα»
ɲkf	[áɲkfɪ] «άνοιξε»
ɲps	[éɲpsa] «ένιψα»
ɲpf	[éɲpfɪ] «ένιψε»
ɲst	[apérɲstus] «αυτός που δεν παινεύεται, ταπεινός»
ɲxt	[kʃɪɲxtísami] «ξενυχτήσαμε»
pðj	[aɣrapðjá] «άγρια αχλαδιά»
pθç	[aɣrapθçá] «άγρια αχλαδιά»
pɣm	[vlápɣmu] «βλάβη, ζημιά, καταστροφή»
pst	[akatatópstus] «αυτός που δεν ξέρει πώς και από πού να αρχίσει»
pɣç	[katápɣça] «δροσερή»
pɣx	[katápɣxus] «δροσιά, ελαφρός αέρας»
rvj	[zervjá] «αριστερή»
ɣym	[paraybóɣma] «παραμιλητό, φλυαρία»
rðj	[karðjá] «καρδιά»
rdzm	[kúrdzma] «παρακίνηση»
rzm	[dárzma] «δώρο της νύφης στον κουμπάρο και τους συγγενείς»
rθç	[órθça] «όρθια»
rks	[érksa] «έριξα»
rkf	[érkfɪ] «έριξε»
rmɲ	[armɲá] «τουρσί»
rps	[skórpsan] «σκόρπισαν»
rpɣ	[skórɣpɪ] «σκόρπισε»
rɣá	[xarɣlíc] «χαρτζιλίκι»
rɣm	[ɣðárɣmu] «γδάρσιμο»
rst	[ajírstus] «ισχυρογνώμων»
rtl	[dirtlú] «ντερτιλού, αυτή που έχει ντέρτια, καημό, στενοχώρια»
rtá	[dirtlís] «ντερτιλής, πρόσωπο που έχει ντέρτια, καημό, στενοχώρια»

- rtjm** [kartʃmás] ή [cirtʃmás] «γλυκό (συνήθως χαλβάς) που το ετοιμάζαν, όταν τελείωνε μια γεωργική εργασία, κυρίως το παστάλιασμα του καπνού»
- rtst** [akatártstus] «ακατάρτιστος, ακατατόπιστος, άπειρος, ανεπαρκής»
- rtç** [fortçá] «φορτία»
- rfr** [surfrízu] «τελειώνω κάτι στα γρήγορα»
- rfç** [kurfçáts] «η κορυφή του σπιτιού, το χοντρό και μακρύ ξύλο που βρίσκεται στη θέση αυτή»
- rxđ** [érxđi] «έρχονται»
- rxm** [érxme] «έρχομαι»
-
- spr** [kʃéspra] «τελείωσα τη σπορά»
- stk** [kurástka] «κουράστηκα»
- stl** [éstla] «έστειλα»
- stł** [éstłi] «έστειλε»
- stm** [vlastmá] «βλαστημά»
- str** [astrúð] «αστεράκι»
- stç** [pirustçá] «πυροστιά»
- sxn** [isxnós] «αδύνατος, σιγανός, ανεπαρκής, φτωχός»
- sxp** [isxrí] «αδύνατη, σιγανή, ανεπαρκής, φτωχή»
-
- ʃcl** [pałóʃclu] «παλιόσκυλο»
- ʃcn** [ðamáʃcnu] «δαμάσκηνο»
- ʃçp** [kuʃçnízu] «κοσκινίζω»
- ʃct** [anóʃctus] «αυτός που δεν βόσκησε»
-
- tzm** [alatzménu] «αλατισμένο»
-
- fkr** [afkrjúmi] «αφουγκράζομαι»
- fst** [afstirá] «αυστηρά»
- ftk** [(sta) kléftka] «(στα) κρυφά»
- ftc** [kléftcis] «κλέφτικες»
- ftn** [aftnú] «αυτουνού
- ftp** [aftpí] «αυτοί»

ft_r [áftra] «φιτίλι⁴² λυγναριού»

ft_ç [éftçanan] «έφτιαχναν»

xθc [pléxθce] «έπλεξε τα μαλλιά της»

xθk [pléxθka] «έπλεξα τα μαλλιά μου»

xθr [exθrós] «εχθρός»

xtr [éxtra] «έχθρα»

xτç [ixtçárs] «πεισματοάρης»

Από την εξέταση των τρισυμφωνικών συμπλεγμάτων σε εσωτερική θέση προκύπτουν τα ακόλουθα στοιχεία:

1) Όπως συμβαίνει και με τα δισυμφωνικά συμπλέγματα σε εσωτερική θέση, τα τρισυμφωνικά αριθμητικά υπερισχύουν των αντιστοίχων τους σε αρχική θέση, καθώς είναι 105 έναντι 31⁴³.

2) Ως πρώτο μέλος μπορούν να εμφανίζονται όλα τα σύμφωνα του ιδιώματος εκτός από τα [b, γ, ts, dz, ʒ, tʃ, dʒ, ç, j, ʎ]⁴⁴, ως δεύτερο μέλος απαντά επίσης καθένα από τα σύμφωνα με εξαίρεση τα [b, g, l, n, ʒ, dʒ, j, n, λ, ç, j, ʎ], ενώ από τη θέση του τρίτου μέλους αποκλείονται τα [v, b, g, ð, dz, z, θ, f, ʒ, tʃ, dʒ, j, γ, ʎ]⁴⁵. Υπάρχει δηλαδή η τάση κατά τη μετάβαση από τη θέση του πρώτου σε αυτήν του τρίτου μέλους του συμπλέγματος να μειώνεται προοδευτικά ο αριθμός των αξιοποιούμενων συμφώνων.

3) Στη θέση του πρώτου μέλους εμφανίζεται συχνότερα το [r] (23) και ακολουθούν το [s] (9), το [n] (8), το [f] (8), το [ɲ] (7) και τα [k, m, p] (6). Ως δεύτερα μέλη απαντούν συχνότερα το [t] (17), το [ʃ] (12), το [s] (11), το [p] (10) και τα [θ, k] (8), ενώ τη θέση του τρίτου μέλους κατέχουν συχνότερα τα [m, t] (17), το [r] (12), το [ç] (10) και τα [k, s] (7).

4) Συναντώνται συχνότερα οι συνδυασμοί ΔΚΔ (34), ΔΔΔ (30), και ΔΔΚ (17), και ακολουθούν αυτοί των τύπων ΚΔΔ (12), ΚΔΚ (6), ΔΚΚ (5) και ΚΚΚ (1).

⁴² Για την ορθογραφία της λ. βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 1888).

⁴³ Για την αριθμητική υπεροχή των τρισυμφωνικών συμπλεγμάτων σε εσωτερική θέση έναντι αυτών σε αρχική βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 89, 96) και Ντάγκα (2012: 44-45, 48-50).

⁴⁴ Πβ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 103), όπου αναφέρεται ότι τη θέση του πρώτου μέλους δεν κατέχουν –μεταξύ άλλων– τα σύμφωνα [ts, dz, tʃ, dʒ, ç, j] και Ντάγκα (2012: 48-50) για τα [γ, ts, dz, ʒ, tʃ, dʒ, ç, j].

⁴⁵ Πβ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 103) σχετικά με τον αποκλεισμό από τη θέση του τρίτου μέλους –μεταξύ άλλων– των συμφώνων [b, g, j, v, γ] και Ντάγκα (2012: 48-50) για τον αποκλεισμό των [v, b, g, dz, f, tʃ, dʒ, j, γ].

Από αριθμητική άποψη υπερτερούν τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα με πρώτο μέλος διαρκές σύμφωνο.

γ) Σε τελική θέση

grs [tagrs] «άπορος, πάμφτωχος»

lkf [parálkf] «αλλαγή, μετατροπή»

mpt [(ti) bempt] «(την) Πέμπτη»

pfs [(θ)a xurépf] «(θα) χορέψεις»

rps [(d) berps] «(την) παίρνεις»

spr [aspr] «άσπρη»

Για τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα σε τελική θέση μπορούν να παρατηρηθούν τα εξής:

1) Τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα σε τελική θέση είναι πολύ λιγότερα συγκριτικά με τα αντίστοιχα συμπλέγματα σε αρχική και εσωτερική θέση· σε τελική θέση απαντούν μόνο 6 συμπλέγματα.

2) Ως πρώτα μέλη εμφανίζονται μόνο τα σύμφωνα [g] (1), [l] (1), [m] (1), [p] (1), [r] (1) και [s] (1), ως δεύτερα μέλη τα [p] (2), [k] (1), [ʃ] (1), [ɲ] (1) και r (1), ενώ ως τρίτα μέλη τα s (3), [ʃ] (1), [r] (1) και το t (1). Όπως παρατηρήθηκε και για τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα της εσωτερικής θέσης, ο αριθμός των αξιοποιούμενων συμφώνων μειώνεται κατά τη μετάβαση από το πρώτο στα λοιπά μέλη του συμπλέγματος.

3) Εμφανίζουν κυρίως τους συνδυασμούς ΔΚΔ (2) και ΚΔΔ (2) και από μία φορά τους ΔΔΔ και ΔΚΚ. Και σε αυτή τη θέση κυριαρχούν τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα με πρώτο μέλος διαρκές σύμφωνο.

2.5.2.4 Παρατηρήσεις για τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα γενικά

Έπειτα από την εξέταση του συνόλου των τρισυμφωνικών συμπλεγμάτων

μπορούν να παρατηρηθούν τα ακόλουθα:

1) Τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα σε εσωτερική θέση υπερτερούν αριθμητικά σε σχέση με τα αντίστοιχά τους σε αρχική και τελική θέση, ενώ αυτά που απαντούν σε τελική θέση είναι εξαιρετικά ολιγάριθμα (μόνο 6).

2) Σε αρχική και εσωτερική θέση υψηλότερη συχνότητα εμφάνισης παρουσιάζει ο συνδυασμός ΔΚΔ (στην τελική θέση ο συνδυασμός ΔΚΔ έχει την ίδια συχνότητα εμφάνισης με τον ΚΔΔ), ενώ ο συνδυασμός ΚΚΚ απαντάται 1 μόνο φορά σε εσωτερική θέση.

3) Και στις τρεις δυνατές θέσεις εμφάνισης τους ως πρώτο μέλος απαντάται συχνότερα διαρκές σύμφωνο.

4) Τα περισσότερα από τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα που εμφανίζονται σε αρχική και τελική θέση δεν απαντώνται συγχρόνως και σε εσωτερική θέση, ενώ το [spr] είναι το μόνο σύμπλεγμα με δυνατότητα εμφάνισης και στις τρεις αυτές θέσεις.

2.5.2.5 Τετρασυμφωνικά συμπλέγματα

Καθώς στο συγκεκριμένο γλωσσικό υλικό δεν εντοπίστηκαν τετρασυμφωνικά συμπλέγματα σε αρχική και τελική θέση⁴⁶, γίνεται λόγος για όσα απαντούν σε εσωτερική θέση.

Σε εσωτερική θέση

vkʃm [zénkʃmu] «η τοποθέτηση των βοδιών στον ζυγό»

rdst [akúrdstus] «ξεκούρδιστος»

ʃest [áʃcstu] «άσχιστο, άφθαρτο, άρτιο»

ftzm [váftzma] «βάπτισμα»

xtzm [xúxtzma] «η προσπάθεια να ζεσταθεί κάποιος με την αναπνοή του»

⁴⁶ Σε άλλα βόρεια ιδιώματα όπως σε αυτά της Σιάτιστας (Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985: 110, 114) και της Σαρακήνας Βεντζίων (Γρεβενών) (Ντάγκας 2012:42-43, 45) απαντά ιδιαίτερα μικρός –από ένα έως έξι– αριθμός τετρασυμφωνικών συμπλεγμάτων σε αρχική και τελική θέση.

Αναφορικά με τα τετρασυμφωνικά συμπλέγματα σε εσωτερική θέση συνάγονται τα εξής συμπεράσματα:

1) Τα τετρασυμφωνικά συμπλέγματα σε εσωτερική θέση είναι ιδιαίτερα ολιγάριθμα –μόλις 5– συγκριτικά με τα δυσυμφωνικά και τρισυμφωνικά συμπλέγματα στην ίδια θέση.

2) Ως πρώτα μέλη εμφανίζονται μόνο τα σύμφωνα [f] (1), [v] (1), [r] (1), [ʃ] (1) και [x] (1). Τη θέση του δεύτερου μέλους καταλαμβάνουν μόνο τα κλειστά [t] (2), [k] (1), [c] (1) και [d] (1). Στην τρίτη θέση απαντούν τα σύμφωνα s (2), z (2) και [ʃ] (1), ενώ στην τέταρτη θέση τα σύμφωνα [m] (3) και [n] (2)· έτσι, στο τμήμα από το τρίτο έως το τέταρτο μέλος εμφανίζονται τα συμπλέγματα [st, zm] και [ʃm]⁴⁷.

3) Εμφανίζουν τους συνδυασμούς ΔΚΔΔ (3) και ΔΚΔΚ (2). Και στην περίπτωση των τετρασυμφωνικών συμπλεγμάτων η θέση του πρώτου μέλους κατέχεται από διαρκές σύμφωνο.

2.5.2.6 Γενικές παρατηρήσεις για τα συμφωνικά συμπλέγματα

Από την εξέταση των συμφωνικών συμπλεγμάτων στο σύνολό τους προκύπτουν τα ακόλουθα στοιχεία:

1) Τα δυσυμφωνικά συμπλέγματα και στις τρεις θέσεις συνολικά υπερτερούν αριθμητικά (486) έναντι των τρισυμφωνικών (142) και τετρασυμφωνικών συμπλεγμάτων (5). Φαίνεται πως, καθώς αυξάνεται ο αριθμός των συμφώνων που συνδυάζονται, προκειμένου να απαρτιστεί το σύμπλεγμα, μειώνεται η συνδυαστική ικανότητα των αξιοποιούμενων συμφώνων με αποτέλεσμα, όταν αυξάνεται ο αριθμός των μελών του συμπλέγματος, να μειώνεται ο αριθμός των συμπλεγμάτων που προκύπτουν τελικά.

2) Τα δυσυμφωνικά συμπλέγματα σε αρχική, εσωτερική και τελική θέση είναι περισσότερα από τα τρισυμφωνικά στις αντίστοιχες θέσεις, ενώ τα τετρασυμφωνικά συμπλέγματα επισημάνθηκαν μόνο σε εσωτερική θέση.

⁴⁷ Πβ. και Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 114) όπου σημειώνεται ότι το τμήμα από το τρίτο έως το τέταρτο μέλος του συμπλέγματος αποτελείται από τα [zm, st] στην πλειονότητα των τετρασυμφωνικών συμπλεγμάτων σε εσωτερική θέση. Βλ. σχετικά και Ντάγκας (2012: 50).

	Αρχή	Εσωτερικό	Τέλος
Δισυμφωνικά συμπλέγματα	149	290	47
Τρισυμφωνικά συμπλέγματα	31	105	6
Τετρασυμφωνικά συμπλέγματα		5	

3) Στις δύο πρώτες κατηγορίες (δισυμφωνικά, τρισυμφωνικά συμπλέγματα) τα ευρισκόμενα σε εσωτερική θέση συμπλέγματα υπερέχουν αριθμητικά έναντι των αντιστοίχων τους σε αρχική και τελική θέση, ενώ αυτά της αρχικής θέσης είναι περισσότερα από τα αντίστοιχα της τελικής θέσης, δηλαδή το αριθμητικό σύνολο των συμπλεγμάτων –και στις δύο κατηγορίες– που εμφανίζεται σε κάθε μία από τις τρεις δυνατές θέσεις ακολουθεί το σχήμα: Σύνολο συμπλεγμάτων εσωτερικής θέσης > Σύνολο συμπλεγμάτων αρχικής θέσης > Σύνολο συμπλεγμάτων τελικής θέσης (βλ. προηγούμενο πίνακα).

4) Ο αριθμός των συμφώνων που μπορούν να εμφανίζονται ως πρώτα μέλη των δισυμφωνικών και τρισυμφωνικών συμπλεγμάτων και στις τρεις δυνατές θέσεις είναι μεγαλύτερος στην εσωτερική θέση, μικρότερος στην αρχική και ακόμη μικρότερος στην τελική θέση.

Αριθμός συμφώνων που κατέχουν τη θέση του α' μέλους του συμπλέγματος:

	Αρχή	Εσωτερικό	Τέλος
Δισυμφωνικά συμπλέγματα	23	30	21
Τρισυμφωνικά συμπλέγματα	9	21	6
Τετρασυμφωνικά συμπλέγματα		5	

5) Σε όλες τις κατηγορίες συμπλεγμάτων (δισυμφωνικά, τρισυμφωνικά, τετρασυμφωνικά) και σε όλες τις δυνατές θέσεις εμφάνισής τους (αρχή, εσωτερικό, τέλος) τα διαρκή σύμφωνα καταλαμβάνουν τη θέση του πρώτου μέλους του συμπλέγματος συχνότερα από τα κλειστά.

6) Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών, όπως εύκολα προκύπτει από τις λίστες που παρατέθηκαν, ο αριθμός των συμφωνικών συμπλεγμάτων είναι σημαντικά μεγαλύτερος από αυτόν της Κοινής Νέας Ελληνικής, καθώς στην πρώτη γλωσσική

μορφή (ιδίωμα) απαντούν και συμπλέγματα που δεν συνηθίζονται στη δεύτερη (Νεοελληνική Κοινή)⁴⁸.

7) Στο Δαρνάκικο ιδίωμα εμφανίζεται, κυρίως ως αποτέλεσμα χαρακτηριστικών φωνολογικών φαινομένων (π.χ. κώφωση, αποβολή άτονων /i/ και /u/ κ.λπ.) που λειτουργούν σε αυτό, και μικρός αριθμός τετρασυμφωνικών συμπλεγμάτων. Στην Κοινή Νέα Ελληνική οι συνδυασμοί τεσσάρων συμφώνων είναι επίσης ολιγάριθμοι ([kstr, fspl, fstr] π.χ. [ekstratía] «εκστρατεία», [efsplaxnía] «ευσπλαχνία», [efstrofía] «ευστροφία») και δεν απαντούν εν αρχή λέξης, πράγμα το οποίο ισχύει και για το ιδίωμα, αλλά στα όρια μορφημάτων κατά τη σύνθεση (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 1027).

⁴⁸ Ο ιδιαίτερος υψηλός αριθμός συμφωνικών συμπλεγμάτων αποτελεί γνώρισμα και άλλων βορείων ιδιωμάτων· βλ. ενδεικτικά Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 61-114), Ντάγκας (2012: 40-50), Τσολάκη (2009: 95-98).

3 ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

3.1 Φωνολογική ανάλυση

3.1.1 Μεθοδολογία

Η φωνολογική ανάλυση του γλωσσικού ιδιώματος των Δαρνακοχωριών αποτελεί μια συγχρονική προσέγγιση με την έννοια που έδωσε στον όρο αυτό ο Ελβετός γλωσσολόγος F. De Saussure στο έργο του *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας* (Saussure 1979: 136-138). Όπως είναι γνωστό, γίνεται λόγος για συγχρονική θεώρηση, όταν τα γλωσσικά στοιχεία μελετώνται στις σχέσεις τους με τα άλλα στοιχεία που συνυπάρχουν στο ίδιο γλωσσικό σύστημα κατά το ίδιο χρονικό διάστημα¹ στην περίπτωση αυτή τα γλωσσικά στοιχεία αντιμετωπίζονται ως έτοιμες, διαμορφωμένες καταστάσεις και εξετάζονται ως προς τις σχέσεις τους με τα άλλα χρονικώς συνυπάρχοντα στοιχεία του αυτού συστήματος. Για τον Saussure, που είναι και ο εισηγητής αυτής της διάκρισης μεταξύ συγχρονίας και διαχρονίας, επικρατέστερη είναι η συγχρονική θεώρηση ως η μόνη πραγματικότητα για τη γλωσσική κοινότητα.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η κατεύθυνση στην οποία κινείται η ανάλυση που ακολουθεί είναι η συγχρονική, η οποία αντιμετωπίζει τη γλώσσα ως σύστημα και η ανάλυση αποσκοπεί στην εξακρίβωση των μονάδων που συγκροτούν το φωνολογικό σύστημα του Δαρνάκικου ιδιώματος. Τις δυνατότητες μιας τέτοιας ανάλυσης προσφέρουν οι αρχές της Λειτουργικής Γλωσσολογίας (Functional Linguistics) και πιο συγκεκριμένα της Λειτουργικής Φωνολογίας ή –όπως είναι πιο γνωστή– της Φωνολογίας της Σχολής της Πράγας, της θεωρίας δηλαδή η οποία γεννήθηκε και αναπτύχθηκε μέσα στον κύκλο των γλωσσολόγων της Σχολής της Πράγας – ειδικότερα, εισηγητής της θεωρίας αυτής υπήρξε ο N. Trubetzkoy¹ με το έργο του *Grundzüge der Phonologie*, που εκδόθηκε το 1939, ένα χρόνο μετά το θάνατό του – και συστηματοποιήθηκε, βελτιώθηκε και εφαρμόστηκε κατά τη διάρκεια της εικοσαετίας 1950-1970 από τον Γάλλο γλωσσολόγο και καθηγητή A. Martinet. Κατά τον Martinet σκοπός της φωνολογικής ανάλυσης είναι να αναγνωρίσει τα φωνητικά στοιχεία μιας γλώσσας και να τα κατατάξει σύμφωνα με τη λειτουργία τους μέσα σε αυτήν. Η φωνολογική ανάλυση περιλαμβάνει: α) τη φωνηματική, που ασχολείται με την ανάλυση του εκφωνήματος σε φωνήματα, με την ταξινόμηση αυτών των

¹ Συνεχιστές του, προς διαφορετική κατεύθυνση ο καθένας, ήταν ο R. Jakobson και ο A. Martinet.

φωνημάτων και με το πώς συνδυάζονται, για να σχηματίσουν τα σημαίνοντα της γλώσσας (Martinet 1976: 69). Τα φωνήματα είναι μονάδες της δεύτερης άρθρωσης και έχουν διακριτική λειτουργία, εμφανίζονται σε μια διαδοχή μέσα στην αλυσίδα του λόγου και αναλύονται σε διακριτικά/διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά, τις μικρότερες φωνολογικές μονάδες που έχουν επίσης διακριτική λειτουργία, αρθρώνονται όμως όλες μαζί και όχι σε διαδοχή. Τέλος, η φωνηματική εξετάζει και τις σχέσεις μεταξύ των φωνημάτων: i) τις συνταγματικές (οριζόντια σχέση), τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο το ένα φωνήμα συνδυάζεται με το άλλο μέσα στην αλυσίδα του λόγου, και ii) τις παραδειγματικές σχέσεις (κάθετη σχέση), τη δυνατότητα δηλαδή εμφάνισης ενός φωνήματος στο ίδιο περιβάλλον με ένα άλλο, και β) την προσωδία, όπου κατατάσσονται όλα τα φαινόμενα της ομιλίας που δεν περιλαμβάνονται στο φωνηματικό πλαίσιο. Επομένως, για τη φωνολογική ανάλυση μιας γλώσσας –κατά τα διδάγματα του ευρωπαϊκού δομισμού και ειδικότερα της Λειτουργικής Φωνολογίας του Martinet– και την περιγραφή του φωνολογικού της συστήματος, του συστήματος δηλαδή των φωνητικών στοιχείων που μπορούν να διαφοροποιούν τις σημασίες των λέξεων, πρέπει πρώτα να προσδιοριστούν τα στοιχεία του φωνολογικού συστήματος (φωνήματα) και κατόπιν να οριστούν και να καταταγούν βάσει του λειτουργικού τους ρόλου. Ο Martinet προσδιόρισε τα στάδια της φωνολογικής ανάλυσης ως εξής: **α)** ανεύρεση και φωνολογικός προσδιορισμός των φωνημάτων μιας γλώσσας και **β)** κατάταξη των φωνημάτων βάσει της λειτουργίας που επιτελούν στη γλώσσα, πράγμα το οποίο συνεπάγεται τον σχηματισμό διαφόρων ομάδων (τάξεων) από φωνήματα με κοινό λειτουργικό ρόλο.

Η ανεύρεση των φωνημάτων επιτυγχάνεται με την κατάτμηση (segmentation) του φωνούμενου λόγου σε μικρά τεμάχια (segments) εκφωνημάτων που δεν περιέχουν δυνατές παύσεις καθώς και με τη διερεύνηση του παράγοντα του τονισμού (Martinet 1976: 71). Το αμέσως επόμενο στάδιο σύμφωνα με τις αρχές της Λειτουργικής Φωνολογίας είναι η εφαρμογή του κριτηρίου της εναλλαγής (commutation), δηλαδή της υποκατάστασης (substitution) ενός φθόγγου μιας λέξης με έναν άλλον της ίδιας γλώσσας, ώστε να σχηματίζεται μία άλλη λέξη της ίδιας γλώσσας και συνεπώς να προκύπτει μεταβολή σημασίας. Με τη διαδικασία της

εναλλαγής² επισημαίνονται οι δυνατές –κατά ζεύγη λέξεων– φωνολογικές αντιθέσεις μιας γλώσσας με απώτερο σκοπό την απομόνωση των φωνημάτων.

Αναφορικά με το κριτήριο της εναλλαγής πρέπει να σημειωθεί ότι:

α) Οι εναλλαγές κάθε φωνήματος δεν είναι αναγκαίο να γίνουν με όλα τα άλλα φωνήματα της αναλυόμενης γλώσσας, αλλά μεταξύ των φωνημάτων που η πραγμάτωσή τους είναι πλησιέστερη αρθρωτικά³.

β) Είναι αναγκαίο να γίνουν οι εναλλαγές σε όλες τις θέσεις (αρχή, εσωτερικό, τέλος λέξεων), αν είναι δυνατόν, και σε σχέση με τον τονισμό.

γ) Όταν είναι αδύνατος ο σχηματισμός ελαχίστων ζευγών (minimal pairs), τότε μπορούν να χρησιμοποιηθούν μη ελάχιστα/μη ιδανικά ζεύγη (subminimal pairs, quasi-pairs), ακέριες δηλαδή σημασιολογικές μονάδες, οι οποίες δεν μοιάζουν εντελώς μεταξύ τους αλλά μόνο κατά ένα τμήμα τους, μέσα στο οποίο βρίσκεται η μονάδα για την εξακρίβωση της οποίας γίνεται η εναλλαγή.

Στο επόμενο στάδιο της ανάλυσης, οι μονάδες (φωνήματα), που προέκυψαν με την εναλλαγή, ορίζονται φωνολογικά –ο φωνολογικός ορισμός των φωνημάτων επιτυγχάνεται με τον καθορισμό των διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών τους⁴– και κατατάσσονται σε τάξεις και σειρές. Κάθετα, σε τάξεις, τοποθετούνται τα φωνήματα που αντιπροσωπεύονται από φθόγγους με διαφορετικό τόπο άρθρωσης (π.χ. χειλικά,

² Κατά τη διαδικασία της εναλλαγής η σύγκριση γίνεται κατά ζεύγη σημασιόντων τα οποία έχουν όλα τα τεμαχικά/τμηματικά (segmental) και υπερτεμαχικά/υπερτμηματικά (suprasegmental) τους στοιχεία ίδια εκτός από ένα. Αυτά τα ζεύγη σημασιόντων ονομάζονται ελάχιστα ζεύγη (minimal pairs). Αν αυτή η διαφορά συνεπάγεται και διαφορά σημασίας, μεταβολή δηλαδή στο σημασιόμενο, αυτό δηλώνει ότι πρόκειται για δύο ξεχωριστά φωνήματα. Στην περίπτωση αυτή γίνεται λόγος για φωνολογική αντίθεση. Ως πλαίσιο για τις εναλλαγές χρησιμοποιούνται οι σημασιολογικές μονάδες που παραδοσιακά ονομάζονται λέξεις.

³ Θεωρητικά, θα πρέπει να αντιτεθεί κάθε φώνημα προς όλα τα άλλα, για να φανεί η ιδιαιτερότητά του. Στην πράξη όμως, η φωνολογική ανάλυση περιορίζεται να δείξει –αν και αυτό δεν είναι πάντα εύκολο– ότι ένα φώνημα διαφέρει από αυτά που η πραγμάτωσή τους πλησιάζει τη δική του.

⁴ Πάντα κατά τον Martinet, η δεύτερη φροντίδα του γλωσσολόγου είναι να δώσει στις λειτουργικές μονάδες που έχει ανεύρει έναν ορισμό αυστηρά φωνολογικό. Ο αυστηρά φωνολογικός ορισμός είναι δυνατόν να επιτευχθεί με τον καθορισμό των διακριτικών χαρακτηριστικών (traits pertinents) των φωνημάτων. Τα διακριτικά χαρακτηριστικά είναι οι μικρότερες φωνολογικές μονάδες και αποτελούν, για τον Martinet, τις βασικές μονάδες της φωνολογίας. Η παράθεση των διακριτικών χαρακτηριστικών εξασφαλίζει τη διάκριση ενός φωνήματος από τα άλλα της ίδιας γλώσσας. Η προβληματική σχετικά με το θέμα των διακριτικών/διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών (distinctive features), που δημιουργήθηκε αρχικά από τους γλωσσολόγους της Σχολής της Πράγας, αναπτύχθηκε και διαφοροποιήθηκε αργότερα προς δύο κατευθύνσεις. Η μία κατεύθυνση είναι αυτή που αντιπροσωπεύεται από τον R. Jakobson, ο οποίος στην προσπάθειά του να καταρτίσει έναν κατάλογο φωνολογικών αντιθέσεων που να ισχύουν για όλες τις γλώσσες του κόσμου, τα προσδιόρισε βάσει όρων της ακουστικής και της φυσικής. Η άλλη κατεύθυνση, που αντιπροσωπεύεται από τον A. Martinet, βρίσκεται πλησιέστερα προς τις αρχές της Φωνολογίας της Σχολής της Πράγας, όπως αυτές αναπτύχθηκαν από τον N.Trubetzkoy. Αυτή η κατεύθυνση προσδιορίζει τα διακριτικά ή διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά βάσει όρων της αρθρωτικής φωνητικής.

οδοντικά κ.ο.κ.) ενώ οριζόντια, σε σειρές, τα φωνήματα που αντιπροσωπεύονται από φθόγγους με διαφορετικό τρόπο άρθρωσης (π.χ. τριβόμενα, έρρινα κ.ο.κ.).

3.1.2 Τα φωνήματα

Προκειμένου να ανευρεθούν τα φωνήματα του Δαρνάκιου ιδιώματος, δηλαδή οι ελάχιστες εναλλάξιμες, αλληλοδιάδοχες στην αλυσίδα του λόγου μονάδες με διακριτική/διαφοροποιητική λειτουργία, εφαρμόζεται το κριτήριο της εναλλαγής/υποκατάστασης. Ανευρίσκονται ελάχιστα ζεύγη, λέξεις δηλαδή που διαφέρουν μόνο κατά ένα στοιχείο, κατά ένα φώνημα (π.χ. /ρόπος/ «πόνος» ~ /μόπος/ «μόνος») ή που εμφανίζουν τα προς εξέταση στοιχεία στο ίδιο φωνητικό περιβάλλον. Κατόπιν, γίνεται μια φωνητική περιγραφή του κάθε φωνήματος και, τέλος, επιχειρείται ο φωνολογικός ορισμός του, δίνεται δηλαδή η φωνολογική του ταυτότητα, εκείνα μόνο από τα φωνητικά χαρακτηριστικά που λειτουργούν διαφοροποιητικά και εξασφαλίζουν τη διάκριση του κάθε φωνήματος από τα υπόλοιπα του ίδιου ιδιώματος. Για τη φωνολογική και τη φωνητική απόδοση χρησιμοποιείται το σύστημα καταγραφής του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου της International Phonetic Association (βλ. *Handbook of the International Phonetic Association* (1999), βλ. επίσης αναθεωρημένη εκδοχή 1993 του IPA στον Πετρούνια (2002: 616) και αναθεωρημένη εκδοχή 2005 στον Μποτίνη (2011: 26). Οι φωνητικά καταγεγραμμένες λέξεις εμφανίζονται μέσα σε αγκύλες ([]), ενώ οι φωνολογικά καταγεγραμμένες μέσα σε πλάγιες γραμμές/μπάρες (/ /).

3.1.2.1 Τα φωνηεντικά φωνήματα

3.1.2.1.1 Το φώνημα /i/

/i/ ~ /u/: /ír(θ)a/ «ήρθα» ~ /úr(ð)a/ «μυζήθρα»
/(na) kriftís/ «να κρυφτείς» ~ /kriftús/ «κρύψου»
/(θa) pí/ «θα πει» ~ /pú/ «πού;»

/i/ ~ /e/: /íma(n)/ «ήμουν» ~ /éma/ «αίμα»
/kalís/ «καλής» ~ /kalés/ «καλές»
/traní/ «τρανή, μεγάλη» ~ /trané/ «τρανέ, μέγαλε»

/i/ ~ /o/: /ítan/ «ήταν» ~ /ótan/ «όταν»
/líγα/ «λίγα» ~ /lóγ(i)a/ «λόγια»
/kalí/ «καλή/οί» ~ /kaló/ «καλό»

/i/ ~ /a/: /íxa/ «είχα» ~ /áx(n)a/ «ανάσα, ατμός»
/mína/ «μήνα» ~ /mána/ «μάννα»
/aftí/ «αυτί/ή/οί» ~ /aftá/ «αυτά»

Το φώνημα /i/ πραγματώνεται ως πρόσθιο, κλειστό, μη στρογγυλό φωνήεν, όπως και το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Ενώ το τονούμενο /i/ πραγματώνεται, όπως προαναφέρθηκε (π.χ. /íman/ [íman] «ήμουν»), το άτονο /i/ μπορεί να προφέρεται: **α)** ως [i] (π.χ. /sói/ [sói] «σόι»), **β)** ως [j] (κλειστό, πρόσθιο/ουρανικό, μη στρογγυλό ημίφωνο⁵ (π.χ. /ɣabriátiko/ [ɣabriátko] «γαμπριάτικο», /kɔpriá/ [kɔpriá] «κοπριά») σε περιβάλλον Σ(ύμφωνο)-/r/-/i/-Φ(ωνήεν) και σε ταχύ ρυθμό ομιλίας **γ)** ως [j]⁶ σε περιβάλλον ηχηρό Σ (εκτός των /g, ɣ, l, n, m)/-/i/-Φ(ωνήεν) (π.χ. /nódja/ [nódja] «βόδια», /katadiá/ [katadjá] «τα απαραίτητα πράγματα/εργαλεία για το χωράφι», /mérja/ [mérja] «μέρη»), **δ)** ως [ç] σε περιβάλλον άηχο Σ (εκτός των /k/ και /x)/-/i/-Φ(ωνήεν) (π.χ. /xasarió/ [xasarçó] «κρεοπωλείο», /mátja/ [mátça] «μάτια», /kaláθja/ [kaláθça] «καλάθια») και **ε)** ως [ɲ] σε περιβάλλον /m/-/i/-Φ(ωνήεν) (π.χ. /mia/ [mɲa] «μια»). Αντίθετα, δεν προφέρεται, σε περιβάλλον /k, g, ɣ, x, l, n/-/i/-Φ(ωνήεν) τα οποία όμως καθιστά ουρανικά (π.χ. /pɑrmákja/ [pɑrmáça] «ξύλινα κάγκελα, αλλά και δάχτυλα», /maɣjá/ [majá] «μαγιά», /taxiá/ [taçá] «νωρίς, πρωί», /kália/ [kála] «κάλλη», /maniá/ [majá] «γιαγιά»), ενώ όταν βρίσκεται μετά από τα συριστικά /s/ και /z/ και τα προστριβόμενα /ts/ και /dz/ συνήθως τα κάνει να πραγματώνονται ως παχέα συριστικά, δηλαδή ως [ʃ] και [ʒ] (π.χ. /sitári/ [ʃítár] «σιτάρι», /krasiá/ [kraʃá] «κρασιά», /zimári/ [zimar] «ζυμάρι», /nazára/ [nazára] «ναζιάρια») και ως φατνοουρανικά [tʃ], [dʒ] αντίστοιχα (π.χ. /serɣítsi/

⁵ Βλ. σχετικά Φωνητική 2.4 σ. 80.

⁶ Για το ουρανικό αλλόφωνο του /ɣ/, δηλαδή το [j] βλ. 3.1.5.18 σ. 146, ο Πετρούνιας (2002: 374-5) αναφέρει: «Η IPA σύσταINE παλιότερα το ίδιο σύμβολο [j] τόσο για το μπροστινό αστρογγύλευτο ημίφωνο όσο και για το αντίστοιχο ουρανικό εξακολουθητικό σύμφωνο. Έτσι όμως δέ γινότανε διάκριση ανάμεσα στα δύο. Είναι βέβαια σπάνιο να βρούμε σε μία γλώσσα και τους δύο φθόγγους, και το ημίφωνο και το ουρανικό σύμφωνο, όχι όμως και απίθανο (π.χ. στα νέα ελληνικά: δές πάρα κάτω 1.6.1) επομένως είναι προτιμότερο να χρησιμοποιούμε δύο διαφορετικά σύμβολα [...] Γιαυτό πολλοί ερευνητές, ιδιαίτερα Αμερικάνοι, κρατούσαν το σύμβολο [j] για το εξακολουθητικό ηχηρό ουρανικό σύμφωνο, και χρησιμοποιούσαν το σύμβολο [ɣ] για το ουρανικό ημίφωνο. [...] Στο μεταξύ (1993) η IPA αποφάσισε να προχωρήσει σε διαφοροποίηση των δύο συμβόλων, εισάγοντας το νέο σύμβολο [j] για το ηχηρό ουρανικό σύμφωνο, και κρατώντας το [ɣ] για το ημίφωνο».

[sergútʃ(i)] «καταβρεχτήρι, ποτιστήρι», /tʃurárɪa/ [tʃurárɪa] «τσουράπια, χειροποίητες χοντρές μάλλινες κάλτσες», /sidzímɪ/ [ʃidzímɪ] «λεπτό αλλά ανθεκτικό σκοινί», /adziamís/ [adzamís] «ατζαμής, αδέξιος»). Τέλος, το /i/, όταν είναι τονικά απροστάτευτο (άτονο), αποβάλλεται/σιγάται τόσο στο εσωτερικό όσο και στο τέλος της λέξης (π.χ. /mikrá/ [mkra] «μικρά», /aðráxti/ [aðráxtɪ] «αδράχτι», βλ. 4.2.1.1).

3.1.2.1.2 Το φώνημα /u/

/u/ ~ /i/: βλ. φώνημα /i/

/u/ ~ /e/: /úla/ «ούλα» ~ /éla/ «έλα»
/rúd(a)/ «κρύωμα» ~ /péd(e)/ «πέντε»
/egonú/ «εγγονού» ~ /egoné/ «εγγονέ»

/u/ ~ /o/: /úla/ «ούλα» ~ /óla/ «όλα»
/akús/ «ακούς» ~ /(k)akós/ «κακός»
/rú/ «πού;» ~ /(na) ró/ «να πώ»

/u/ ~ /a/: /úla/ «ούλα» ~ /ála/ «άλλα»
/(na) rúme/ «να πούμε» ~ /ráme/ «πάμε»
/alú/ «αλλού» ~ /alá/ «αλλά»

Το φώνημα /u/ πραγματώνεται φωνητικά ως οπίσθιο, κλειστό, στρογγυλό φωνήεν, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Νεοελληνικής Κοινής. Το /u/, όπως και το /i/, όταν είναι άτονο, αποβάλλεται/σιγάται τόσο στο εσωτερικό όσο και στο τέλος της λέξης (π.χ. /agurída/ [agrida] «αγουρίδα», /(mána) mu/ [(mána) m] «(μάννα) μου», βλ. 3.2.1.1 σ. 158-164).

3.1.2.1.3 Το φώνημα /e/

/e/ ~ /i/: βλ. φώνημα /i/

/e/ ~ /u/: βλ. φώνημα /u/

/e/ ~ /o/: /éla/ «έλα» ~ /óla/ «όλα»
/(e)ména/ «εμένα» ~ /móna/ «μόνα»
/kópse/ «κόψε» ~ /(na) kópsa/ «να κόψω»

/e/ ~ /a/: /éla/ «έλα» ~ /ála/ «άλλα»
/(e)ména/ «εμένα» ~ /mána/ «μána»
/ne/ «να» ~ /na/ «να»

Το φώνημα /e/ πραγματώνεται φωνητικά ως πρόσθιο⁷, ενδιάμεσο (ή ημίκλειστο), μη στρογγυλό φωνήεν, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Σε άτονη συλλαβή το /e/ πραγματώνεται ως [i].

3.1.2.1.4 Το φώνημα /o/

/o/ ~ /i/: βλ. φώνημα /i/

/o/ ~ /u/: βλ. φώνημα /u/

/o/ ~ /e/: βλ. φώνημα /e/

/o/ ~ /a/: /óra/ «ώρα» ~ /ára/ «άρα»
/kaló(s)/ «καλός» ~ /kalá(i)/ «κασσίτερος»
/fayitó/ «φαγητό» ~ /fayitá/ «φαγητά»

Το φώνημα /o/ πραγματώνεται φωνητικά ως οπίσθιο, ενδιάμεσο (ή ημίκλειστο), στρογγυλό φωνήεν, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Νεοελληνικής Κοινής. Το /o/, όταν είναι άτονο, πραγματώνεται ως [u].

⁷ Ο Πετρούνιας (2002: 335) αναφέρει ότι δεν είναι ακριβώς το πρόσθιο τμήμα της γλώσσας αυτό που το αρθρώνει, ότι δεν αρθρώνει βασικά η άκρη, αλλά η ράχη της γλώσσας, άρα πιο ρητά θα μπορούσε να λεχθεί ότι αρθρώνει το όχι οπίσθιο μέρος της γλώσσας.

3.1.2.1.5 Το φώνημα /a/

/a/ ~ /i/: βλ. φώνημα /i/

/a/ ~ /u/: βλ. φώνημα /u/

/a/ ~ /e/: βλ. φώνημα /e/

/a/ ~ /o/: βλ. φώνημα /o/

Το φώνημα /a/ πραγματώνεται φωνητικά ως ανοιχτό (ή χαμηλό), μη στρογγυλό φωνήεν, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Αναφορικά με την προηγηθείσα περιγραφή του [a] από αρθρωτική άποψη, επαναλαμβάνεται (βλ. Φωνητική 2.2 σ. 75) ότι δεν έγινε λόγος για το σημείο άρθρωσής του με κριτήριο τη θέση της γλώσσας στον οριζόντιο άξονα (οριζόντια διάσταση της στοματικής κοιλότητας), καθώς για το συγκεκριμένο φωνήεν του ιδιώματος φαίνεται ότι ισχύουν όσα εκτίθενται κατωτέρω. Σχετικά με το ανοιχτό/χαμηλό φωνήεν της Ελληνικής, ο Μποτίνης (2011²: 83-84) αφού κατ' αρχάς σημειώνει ότι έχει θέση άρθρωσης *«πλησίον του κέντρου της οριζόντιας διάστασης, με εμφανή ωστόσο τάση προς την οπίσθια θέση άρθρωσης»* και πως *«μοιάζει στα πρόσθια φωνήεντα, ως προς τις διαστάσεις της χειλικής κοιλότητας»* –εννοώντας ότι είναι μη στρογγυλό/ουδέτερο– όπως και στα οπίσθια φωνήεντα *«ως προς την οριζόντια διάσταση της στοματικής κοιλότητας»* και εν συνεχεία προσθέτει ότι τα υπερωικά σύμφωνα μετατρέπονται σε ουρανικά μόνο πριν από τα πρόσθια φωνήεντα, πράγμα που σημαίνει *«ότι το φωνήεν /a/ έχει παρόμοια χαρακτηριστικά συνάρθρωσης με τα οπίσθια φωνήεντα»* και πως η εν λόγω μετατροπή αποτελεί βασικό κριτήριο για την οπίσθια κατάταξή του (Μποτίνης 2011²: 97), καταλήγει στο ότι, ανεξαρτήτως από όλα όσα προαναφέρθηκαν, το φωνήεν /a/ είναι το μοναδικό χαμηλό φωνήεν της Ελληνικής, συνεπώς *«η διάκρισή του καθορίζεται αποκλειστικά από την κάθετη διάσταση του στόματος, καθιστώντας έτσι πλεοναστικές τις άλλες διαστάσεις της άρθρωσης»*.

Τέλος, μπορεί να σημειωθεί ότι τα φωνήεντα του ιδιώματος των Δαρνακοχωριών, όπως και αυτά της Κοινής Νέας Ελληνικής, όταν είναι φορείς του τόνου, προφέρονται γενικά μακρότερα, αλλά αυτή η μακρότητα δεν έχει

διαφοροποιητική λειτουργία, είναι αυτόματη και δεν διαφοροποιεί τις λέξεις, ενδέχεται όμως να επιτελεί εκφραστική λειτουργία, να πληροφορεί δηλαδή τον ακροατή για την ψυχική διάθεση του ομιλητή.

3.1.3 Φωνολογικός ορισμός των φωνηεντικών φωνημάτων

Από την εξέταση που προηγήθηκε διαπιστώνεται ότι το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων διαθέτει τα ακόλουθα πέντε (5) φωνηεντικά φωνήματα: /i/, /u/, /e/, /o/ και /a/. Πριν δοθεί ο φωνολογικός τους ορισμός, θα καταταγούν σε κατηγορίες βάσει των διακριτικών/άρθρωτικών χαρακτηριστικών που παρουσιάζουν. Έτσι, ως προς τον τρόπο άρθρωσης –ή ως προς τον βαθμό ανοίγματος ή με κριτήριο τη θέση της γλώσσας στον κατακόρυφο άξονα, δηλαδή το πόσο ψηλά ή χαμηλά βρίσκεται αυτή– κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες: **α)** Κλειστά/ψηλά (ελάχιστου ανοίγματος): /i, u/, **β)** Ενδιάμεσα/μεσαία (μέσου ανοίγματος): /e, o/ και **γ)** Ανοιχτά/χαμηλά (μέγιστου ανοίγματος): /a/.

Ως προς το σημείο άρθρωσης –ή με κριτήριο τη θέση της γλώσσας στον οριζόντιο άξονα, δηλαδή το πόσο μπροστά ή πίσω βρίσκεται αυτή– διακρίνονται σε: **α)** Πρόσθια: /i, e/ και **β)** Οπίσθια: /u, o/.

Τέλος, με κριτήριο το στρογγύλεμα ή μη των χειλιών κατά την προφορά τους προκύπτουν οι ακόλουθες κατηγορίες: **α)** Στρογγυλά: /u, o/ και **β)** Μη στρογγυλά: /i, e, a/.

Βάσει των ανωτέρω χαρακτηριστικών θα επιχειρηθεί ο φωνολογικός ορισμός των φωνηεντικών φωνημάτων του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων· από τα χαρακτηριστικά αυτά θα διατηρηθούν μόνο όσα διακρίνουν το κάθε φώνημα από τα υπόλοιπα, δηλαδή τα διαφοροποιητικά ή διακριτικά χαρακτηριστικά.

/i/: κλειστό (το διακρίνει από το φώνημα /e/), πρόσθιο (το διακρίνει από το /u/)· το χαρακτηριστικό *μη στρογγυλό* πλεονάζει (δεν υπάρχει άλλο φωνήεν κλειστό, πρόσθιο, στρογγυλό).

/u/: κλειστό (το διακρίνει από το φώνημα /o/), οπίσθιο (το διακρίνει από το /i/)· το χαρακτηριστικό *στρογγυλό* πλεονάζει (δεν υπάρχει άλλο φωνήεν κλειστό, οπίσθιο, μη στρογγυλό).

/e/: ενδιάμεσο (το διακρίνει από το φώνημα /i/), πρόσθιο (το διακρίνει από το /o/)· το χαρακτηριστικό *μη στρογγυλό* είναι πλεοναστικό (δεν υπάρχει άλλο φωνήεν ενδιάμεσο, πρόσθιο, στρογγυλό). Το φώνημα /e/ θα μπορούσε να οριστεί και ως

φωνήεν ενδιάμεσο, μη στρογγυλό, οπότε το χαρακτηριστικό πρόσθιο θα ήταν πλεοναστικό· τότε όμως θα είχε ληφθεί ως βάση του ορισμού ο τρόπος άρθρωσης (στρογγυλά - μη στρογγυλά φωνήεντα) και όχι ο τόπος άρθρωσης, όπως συνηθίζεται.

/o/: ενδιάμεσο (το διακρίνει από το φώνημα /u/), οπίσθιο (το διακρίνει από το /e/)· το χαρακτηριστικό στρογγυλό πλεονάζει (δεν υπάρχει άλλο φωνήεν ενδιάμεσο, οπίσθιο, μη στρογγυλό). Και το φώνημα /o/, όπως αναφέρθηκε για το /e/, θα μπορούσε να οριστεί και ως φωνήεν ενδιάμεσο, μη στρογγυλό, οπότε το χαρακτηριστικό οπίσθιο θα ήταν πλεοναστικό· τότε όμως θα είχε ληφθεί ως βάση του ορισμού ο τρόπος άρθρωσης (στρογγυλά - μη στρογγυλά φωνήεντα) και όχι ο τόπος άρθρωσης, όπως γίνεται συνήθως.

/a/: ανοιχτό· το χαρακτηριστικό αυτό το διακρίνει από όλα τα άλλα φωνηεντικά φωνήματα του ιδιώματος, αφού το /a/ είναι το μόνο ανοιχτό φωνήεν του.

Βάσει των ανωτέρω διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών των φωνηεντικών φωνημάτων μπορεί να συγκροτηθεί το φωνηεντικό σύστημα του ιδιώματος ως εξής:

	ΤΑΞΕΙΣ		
ΣΕΙΡΕΣ	Πρόσθια		Οπίσθια
Κλειστά	i		u
Ενδιάμεσα	e		ο
Ανοιχτά		a	

Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι συνήθως στις άτονες συλλαβές, λόγω του φαινομένου της στένωσης/κώφωσης, το φωνηεντικό σύστημα περιορίζεται σε τρία φωνήεντα, το /i/, το /u/ και το /a/.

	ΤΑΞΕΙΣ		
ΣΕΙΡΕΣ	Πρόσθια		Οπίσθια
Κλειστά	i		u
Ανοιχτά		a	

3.1.4 Οι δίφθογγοι

Τα φωνήεντα, όπως και τα σύμφωνα, συνδυάζονται μεταξύ τους και σχηματίζουν συνδυασμούς/ακολουθίες φωνηέντων, που αποτελούνται από δύο ή και περισσότερα μέλη. Το κάθε μέλος ενός φωνηεντικού συνδυασμού ανήκει συνήθως σε διαφορετική συλλαβή (π.χ. /zó-a/ «ζώα». Μερικές φορές όμως συμβαίνει τα μέλη ενός διφωνηεντικού συνδυασμού να συμπεφέρονται έτσι, ώστε να αποτελούν μία μόνο συλλαβή. Οι συνδυασμοί αυτοί είναι γνωστοί ως *δίφθογγοι* και έχουν συλλαβική αξία ενός φωνήεντος, πράγμα το οποίο φαίνεται στον τονισμό. Παραδείγματος χάριν, ο τόνος των λέξεων /γáιδaros/ «γάιδαρος» και /keláidisma/ «κελάιδισμα» βρίσκεται στην προπαραλήγουσα, εφόσον ο συνδυασμός /ai/ αποτελεί μία συλλαβή. Αν αποτελούσαν ξεχωριστές συλλαβές, η τονιζόμενη συλλαβή θα ήταν εκείνη που προηγείται της προπαραλήγουσας, πράγμα το οποίο δεν είναι δυνατόν στην Κοινή Νέα Ελληνική τουλάχιστον.

Η συμμοφορά, για την οποία έγινε ήδη λόγος, λαμβάνει χώρα κυρίως στην περίπτωση που τα δύο φωνήεντα χαρακτηρίζονται από διαφορετικό βαθμό ανοίγματος. Συμβαίνει τότε, κατά τη μετάβαση από τον ένα φωνηεντικό φθόγγο /στοιχείο στον άλλο, μια αλλαγή της θέσης των φωνητηρίων οργάνων και πιο συγκεκριμένα της γλώσσας, του ενεργού/κύριου αρθρωτή, καθώς αυτή μετακινείται και «γλιστρά» από τη θέση του προηγούμενου προς τη θέση του επόμενου φωνήεντος. Με το «γλίστρημα» αυτό χάνεται ένα μέρος της φωνηεντικής υπόστασης του κλειστότερου φωνήεντος ή, κατ' άλλη διατύπωση, βραχύνεται το κλειστότερο φωνήεν και προκύπτει ένας φθόγγος, ο οποίος ονομάζεται ημίφωνο⁸ (glide, semivowel).

Η συχνότητα εμφάνισης των λεγόμενων διφθόγγων στις διάφορες γλώσσες ώθησε τους γλωσσολόγους να αναπτύξουν μια προβληματική σχετικά με το θέμα αυτό και να επιχειρήσουν τον ορισμό τους. Έτσι, μια μερίδα γλωσσολόγων (Saussure, Hala, Mirambel, Phelizon) ορίζουν τη δίφθογγο γενικά ως ακολουθία δύο φωνηέντων διαφορετικού ανοίγματος, τα οποία προφέρονται ως μία συλλαβή, ενώ άλλοι (Malberg, Gleason, Setatos, Mounin, Maroujeau) προσθέτουν σε αυτόν τον ορισμό την παρατήρηση ότι ο παραγόμενος φωνηεντικός φθόγγος μεταβάλλει χροιά κατά τη διάρκεια της εκφώνησής του, δηλαδή δίφθογγος είναι το φωνήεν που αλλάζει ποιόν

⁸ Βλ. Πετρούνιας (2002: 373).

κατά την εκφώνησή του, καθώς αρχίζει ως α' μορφή φθόγγου και καταλήγει σε μια β' μορφή. Η πλειονότητα των θεωρητικών και των δύο κατηγοριών συμφωνεί ως προς τη διαίρεση των διφθόγγων σε δύο κατηγορίες, τις *καθοδικές* ή *κατερχόμενες* ή *κατιούσες* (falling diphthongs), και τις *ανοδικές* ή *ανερχόμενες* ή *ανιούσες* (rising diphthongs), ανάλογα με τη θέση του κλειστότερου φωνήεντος. Στις καθοδικές το κλειστότερο φωνήεν έχει τη δεύτερη θέση, ενώ στις ανοδικές την πρώτη⁹.

Και στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων υπάρχουν συνδυασμοί φωνηέντων «που μπορούν να αποκληθούν δίφθογγοι». Στο ιδίωμα, όπως και σε διάφορες γλώσσες, τα σχήματα διφθόγγων που παρουσιάζουν δυσκολία ως προς τη φωνολογική ερμηνεία είναι του τύπου Φωνήεν (ανοιχτό ή ενδιάμεσο τονούμενο ή άτονο) + /i/ (καθοδικές) και /i/ + /Φωνήεν/ (ανοιχτό ή ενδιάμεσο τονούμενο ή άτονο) (ανοδικές)¹⁰.

Το πρόβλημα που ανακύπτει για τη φωνολογική ανάλυση και ερμηνεία των διφθόγγων είναι εάν και κατά πόσον αυτές μπορούν να θεωρηθούν ως πραγματώσεις ενιαίων φωνημάτων (δίφθογγοι) ή ως ακολουθίες δύο φωνηεντικών φωνημάτων. Τη λύση στο πρόβλημα αυτό δίνει κατά τον Martinet, και στην περίπτωση αυτή, το κριτήριο της εναλλαγής. Πιο συγκεκριμένα, εάν καθένα από τα φωνήεντα που αποτελούν μία δίφθογγο μπορεί να αντικατασταθεί στο ίδιο φωνητικό περιβάλλον, η δίφθογγο δεν έχει μονοφωνηματική αξία, τα φωνήεντά της δεν συνεμφανίζονται υποχρεωτικά στο ίδιο περιβάλλον, δεν είναι η μοναδική επιλογή του ομιλητή. Η δυνατότητα, δηλαδή, εναλλαγής των δύο στοιχείων της διφθόγγου ενισχύει την άποψη ότι οι δίφθογγοι συνιστούν ένα φωνηεντικό συνδυασμό και έχουν διφωνηματική αξία. Από την εφαρμογή του κριτηρίου αυτού προκύπτει ότι οι αποκαλούμενες δίφθογγοι και στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων διασπώνται σε δύο φωνήματα και συνεπώς αποτελούν πραγματώσεις δύο ανεξάρτητων φωνηεντικών φωνημάτων.

Οι λεγόμενες δίφθογγοι του ιδιώματος, που εξετάστηκαν με το κριτήριο της εναλλαγής, βάσει του οποίου προκύπτει ότι αποτελούν συνδυασμούς φωνημάτων και έχουν διφωνηματική αξία, παρουσιάζονται στη συνέχεια:

α) Καθοδικές δίφθογγοι:

/ai/ ~ /a/ ~ /i:/ / (na) kaí/ «(να) καεΐ» ~ / (ka)ká/ «κακά» ~ / (e)kí/ «εκεί»

⁹ Ο Μποτίνης (2011²: 31) χρησιμοποιεί τους όρους «κλειστές» και «ανοικτές» δίφθογγοι. Για το περιεχόμενο των όρων καθοδικές, ανοδικές δίφθογγοι και τα κριτήρια διάκρισής τους από τους φωνητικούς βλ. Πετρούνιας (2002: 380-381).

¹⁰ Για τον προβληματισμό σχετικά με το αν πρόκειται για δύο φωνήεντα ή δίφθογγο ή φωνήεν και ημίφωνο βλ. Πετρούνιας (2002: 382).

/ei/ ~ /e/ ~ /i/: /(se)réi/ «Σερραίου» ~ /(zaxi)ré/ «προμήθεια (αιτ. εν.)» ~ /(ksist)ri/ «μεταλλικό εργαλείο για το ξύσιμο και τον καθαρισμό του δέρματος των υποζυγίων, ξυστήρι»

/oi/ ~ /o/ ~ /i/: /tói/ «το ζώο αλλά και ο γύπας» ~ /(pa)tó/ «πατώ» ~ /tí/ «τι;»

/ui/ ~ /u/ ~ /i/: /kuí/ «υπόγειο» ~ /(ka)kú/ «κακού» ~ /(e)kí/ «εκεί»

β) Ανοδικές δίφθογγοι:

/ia/ ~ /i/ ~ /a/: /(fi)tía/ «φυτεία» ~ /(af)tí/ «αυτί, αυτή/οί» ~ /(fi)tá/ «φυτά»

/ie/ ~ /i/ ~ /e/: /(ða)rié/ «Δαρείε» ~ /(a)rí/ «μωρή (προσφ.)» ~ /(zaxi)ré/ «προμήθεια (αιτ. εν.)»

/io/ ~ /i/ ~ /o/: /(te)líos(an)/ «τελειώσαν» ~ /lís(a)/ «λύσσα» ~ /(ka)lós/ «καλός»

/iu/ ~ /i/ ~ /u/: /(ði)miúr(γisan)/ «δημιούργησαν» ~ /mír(a)/ «κομμάτι κρέατος» ~ /múr(kos)/ «ασχημάνθρωπος»

Μια επιπλέον απόδειξη για τη φωνολογική ανεξαρτησία των μελών των αποκαλούμενων διφθόγγων συνιστά η δυνατότητα που έχουν τα μέλη αυτά να εμφανίζονται και με αντίστροφη σειρά¹¹ (π.χ. /mái/ «Μάη» ~ /mía/ «μια», /raí/ «πάει» ~ /ria/ «πια», /(t)ói/ «το ζώο αλλά και ο γύπας» ~ /(γ)io/ «γυιο», /p(eðo)lói/ «πλήθος από παιδιά, πολλά παιδιά» ~ /p(a)lió/ «παλιό» κ.ά.)

3.1.5 Τα συμφωνικά φωνήματα

Με τη μέθοδο της εναλλαγής θα καθοριστούν και τα συμφωνικά φωνήματα του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν είναι απαραίτητο να αντικαθίσταται ένα σύμφωνο με όλα τα άλλα· αρκεί να δειχθεί ότι ένα συμφωνικό φώνημα διακρίνεται από τα περισσότερα συγγενή –από αρθρωτική άποψη– προς αυτό, ότι δηλαδή το χειλικό /p/ παραδείγματος χάριν αντιτίθεται προς τα άλλα χειλικά (/b/, /f/, /v/ και /m/) και συνεπώς διακρίνεται από αυτά.

3.1.5.1 Το φώνημα /p/

/p/ ~ /b/: /póli/ «πόλη» ~ /bólí/ «εμβόλιο»

/kápos/ «κάπως» ~ /kábos/ «κάμπος»

¹¹ Πβ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 55).

/p/ ~ /m/: /péra/ «πέρα» ~ /méra/ «ημέρα»
/kóros/ «κουβάρι, σωρός» ~ /kó(s)mos/ «κόσμος»

/p/ ~ /f/: /pós/ «πώς;» ~ /fos/ «φως»
/arú/ «από» ~ /afú/ «αφού»

/p/ ~ /v/: /póði/ «πόδι» ~ /νόði/ «βόδι»
/ka(n)ári/ «σπάγκος» ~ /ka(r)áni/ «καράβι»

Το φώνημα /p/ πραγματώνεται φωνητικά ως κλειστό, διχειλικό, άηχο σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Μετά από το έρρινο σύμφωνο /n/ ηχηροποιείται και πραγματώνεται ως [b] στα όρια λέξεων (π.χ. /ton parú/ [to barú] «τον παπού»).

3.1.5.2 Το φώνημα /b/

/b/ ~ /p/: βλ. φώνημα /p/

/b/ ~ /m/: /béni/ «μπαίνει» ~ /méni/ «μένει»
/kábi/ «κάμπου» ~ /(na) kámi/ «να κάνει»

/b/ ~ /f/: /boró/ «μπορώ» ~ /foró/ «φορώ»
/kubés/ «θόλος, τρούλος» ~ /kufés/ «κουφές»

/b/ ~ /v/: /bíka/ «μπήκα» ~ /v(γ)íka/ «βγήκα»
/(γ)abrós/ «γαμπρός» ~ /(st)avrós/ «σταυρός»

/b/ ~ /t/: /bói/ «ανάστημα, αλλά και φούστα» ~ /tói/ «ζώο, αλλά και ο γύπας»
/γabrós/ «γαμπρός» ~ /γ(i)atrós/ «γιατρός»

Το φώνημα /b/ πραγματώνεται ως κλειστό, διχειλικό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Νεοελληνικής Κοινής¹².

¹² Για τη μη προερρίνωση του /b/ και σε άλλα βόρεια ιδιώματα βλ. Τσολάκη (2009: 50, 69-71), βλ. επίσης Τζιτζιλής (2016: 446).

3.1.5.3 Το φώνημα /f/

/f/ ~ /p/: βλ. φώνημα /p/

/f/ ~ /b/: βλ. φώνημα /b/

/f/ ~ /v/: /fára/ «φυλή, γενιά, σόι» ~ /vára/ «βάρα, χτύπα»
/kafá(s)i/ «καφάσι, τελάρο» ~ /kaná(k)i/ «λεύκα»

/f/ ~ /m/: /fési/ «φέσι» ~ /mési/ «μέση»
/afín(i)/ «αφήνει» ~ /amín/ «αμήν»

/f/ ~ /θ/: /fo(t)ía/ «φωτιά» ~ /θo(r)ía/ «θωριά, όψη»
/(e)láfi/ «ελάφι» ~ /(ka)láθi/ «καλάθι»

Το φώνημα /f/ πραγματώνεται φωνητικά ως τριβόμενο (διαρκές/εξακολουθητικό), χειλοδοντικό, άηχο σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής.

3.1.5.4 Το φώνημα /v/

/v/ ~ /p/: βλ. φώνημα /p/

/v/ ~ /b/: βλ. φώνημα /b/

/v/ ~ /f/: βλ. φώνημα /f/

/v/ ~ /m/: /vána/ «πήλινη κανάτα» ~ /mána/ «μάνα»
/(g)láva/ «κεφάλι» ~ /(k)láma/ «κλάμα»

/v/ ~ /θ/: /varó/ «δέρνω, χτυπώ» ~ /θaró/ «νομίζω»

/v/ ~ /t/: /vázi/ «τοποθετεί, ηχεί, κάνει θόρυβο» ~ /tázi/ «τάζει»

/v/ ~ /l/: /víra/ «εμπρός» ~ /líra/ «λίρα»

Το φώνημα /v/ πραγματώνεται ως τριβόμενο (διαρκές), χειλοδοντικό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Νεοελληνικής Κοινής.

3.1.5.5 Το φώνημα /m/

/m/ ~ /p/: βλ. φώνημα /p/

/m/ ~ /b/: βλ. φώνημα /b/

/m/ ~ /f/: βλ. φώνημα /f/

/m/ ~ /v/: βλ. φώνημα /v/

/m/ ~ /n/: /me/ «εμένα» ~ /ne/ «ναι»
/éma/ «αίμα» ~ /éna/ «ένα»
/am/ «αμ (μόριο)» ~ /an/ «αν»

Το φώνημα /m/ πραγματώνεται φωνητικά ως έρρινο¹³ (διαρκές), διχειλικό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής.

3.1.5.6 Το φώνημα /t/

/t/ ~ /d/: /taí/ «φαγητό για τα ζώα» ~ /daí/ «παλληκαρά (αιτ. εν.)»
/katár(a)/ «κατάρα» ~ /kadár(i)/ «ζυγαριά»

/t/ ~ /θ/: /ta/ «τα (άρθρο)» ~ /θa/ «θα»
/émata/ «αίματα» ~ /émaθa/ «έμαθα»

¹³ Ο Πετρούνιας (2002: 296) αναφέρει τα εξής: «Τα ρινικά σύμφωνα μπορούν να χαρακτηριστούν εξακολουθητικά (έτσι τα χαρακτήριζε η παλιότερη έρευνα), αφού κατά την παραγωγή-τους αέρας περνάει συνεχώς από τη ρινική κοιλότητα, μπορούν να θεωρηθούν και κλειστά (έτσι τα χαρακτηρίζει η νεότερη φωνολογία), αφού για να παραχθούν πρέπει να δημιουργηθεί απόλυτο κλείσιμο κάπου στη στοματική κοιλότητα. Είναι αρκετό ως προς τον τρόπο να τα ονομάζουμε απλώς: “ρινικά”, κι έτσι δεν είμαστε υποχρεωμένοι να διαλέξουμε μία από τις δύο απόψεις».

/t/ ~ /ð/: /téka/ «στάσου» ~ /ðéka/ «δέκα»
/káta/ «γάτα» ~ /káða/ «ληνός, πατητήρι»

/t/ ~ /k/: /táta/ «πατέρα (αιτ. εν.)» ~ /káta/ «γάτα»

Το φώνημα /t/ πραγματώνεται ως κλειστό, (ακρογλωσσ)οδοντικό, άηχο σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Νεοελληνικής Κοινής. Μετά από το έρρινο σύμφωνο /n/ ηχηροποιείται και πραγματώνεται ως [d] στα όρια λέξεων (π.χ. /ston tópo/ [stu dópu] «στον τόπο»).

3.1.5.7 Το φώνημα /d/

/d/ ~ /t/: βλ. φώνημα /t/

/d/ ~ /θ/: /daró/ «κρυολόγημα» ~ /θaró/ «νόμιζω, υποθέτω, φαντάζομαι»
/éd(o)ka/ «χτύπησα» ~ /éth(i)ka/ «φύτεψα»

/d/ ~ /ð/: /díni/ «ντύνει» ~ /ðíni/ «δίνει»
/adrí/ «κοντό ξύλο που συνδέει το αλέτρι με το ζυγό» ~ /aðrí/ «πυκνό, έντονο»

/d/ ~ /p/: /díni/ «ντύνει» ~ /píni/ «πίνει»
/kadár(i)/ «ζυγαριά» ~ /karár(o)/ «προκαταβολή, δέσμευση»

Το φώνημα /d/ πραγματώνεται φωνητικά ως κλειστό, (ακρογλωσσ)οδοντικό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής¹⁴.

3.1.5.8 Το φώνημα /r/

/r/ ~ /l/: /ríga/ «ρίγα» ~ líga/ «λίγα»
/óra/ «ώρα» ~ /óla/ «όλα»

¹⁴ Για την μη προεργασία του /d/ και σε άλλα βόρεια ιδιώματα βλ. Τσολάκη (2009: 50, 69-71), βλ. επίσης Τζιτζιλής (2016: 446).

/r/ ~ /m/: /rása/ «ράσα» ~ /mása/ «φαγητό, αλλά και σοφράς»
/ará(ð)a/ «σειρά» ~ /amá(k)a/ «τράκα, μικροκλεψιά»

/r/ ~ /k/: /rakí/ «ρακί» ~ /kakí/ «κακοί»
/re/ «(β)ρε» ~ /ke/ «και»

Το φώνημα /r/ πραγματώνεται φωνητικά ως παλλόμενο (διαρκές), φατνιακό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Νεοελληνικής Κοινής.

3.1.5.9 Το φώνημα /l/

/l/ ~ /r/: βλ. φώνημα /r/

/l ~ /ð/: /líni/ «λύνει» ~ /ðíni/ «δίνει»
/kalí/ «καλή/οί» ~ /kaðí/ «μικρό βαρέλι με σχήμα κόλουρου κώνου για μεταφορά νερού»

/l/ ~ /n/: /léi/ «λέει» ~ /néi/ «νέοι»
/éla/ «έλα» ~ /éna/ «ένα»

/l/ ~ /f/: /lési/ «πτώμα ζώου, βρόμα, πάχος» ~ /fési/ «φέσι»
/alú/ «αλλού» ~ /afú/ «αφού»

/l/ ~ /k/: /les/ «λες» ~ /kes/ «καις»
/kalós/ «καλός» ~ /kakós/ «κακός»

Το φώνημα /l/ πραγματώνεται φωνητικά ως πλευρικό (διαρκές), φατνιακό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Στο ιδίωμα όμως των Δαρνακοχωρίων εμφανίζεται σε κάποιες περιπτώσεις και ο (ραχιαίο)ουρανικός φθόγγος [ʎ], που απαντά κυρίως πριν από το πρόσθιο/ουρανικό φωνήεν /i/, το οποίο οδηγεί σε ουρανική πραγμάτωση του φωνήματος /l/ (π.χ. [kaʎítɛra] «καλύτερα», [ʎíɣa] «λίγα», [ʎíɣɛs] «λίγες», [óʎi] «όλη/οι», [poʎí] «πολλή,

πολλοί ή πολύ», [bʎiɣúr] «πλιγούρι»), σπανιότερα πριν από τονούμενο e¹⁵ (π.χ. [ʎen] «λένε», [ʎéra] «λέρα, λεκές», [ʎétʃus] «λétσος, ασουλούπωτος»), στο τέλος λέξεων έπειτα από την αποβολή του άτονου τελικού /i/ (π.χ. [paʎ] «πάλι», [poʎ] «πόλη» βλ. Παπαδόπουλος 1926: 28 και Κατσάνης 1993: 92), αλλά και πριν από άλλα φωνήεντα (π.χ. [búɣʎazma] «η διαδικασία τοποθέτησης φύλλων καπνού σε σκοινί κατασκευασμένο από βούρλο», [buɣʎázun] «περνούν φύλλα καπνού σε σκοινί κατασκευασμένο από βούρλο», [elés] «ελιές», [kadíʎa] «καντήλια», [sadáʎa] «σαντάλια, ράβδοι με κρεμασμένα φύλλα καπνού για ξήρανση», [sadaʎázun] «φτιάχνουν σαντάλια», [paʎós] «παλιός», [telósami] «τελειώσαμε», [fasʎá] «φασολιά»).

Είναι αλήθεια ότι σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχει η δυνατότητα εναλλαγής ουρανικού και μη ουρανικού πλευρικού φθόγγου (π.χ. [kadíʎa] «καντήλια» ~ [kadíʎa] «καντήλια, κρεμαστή λυχνία που χρησιμοποιείται στις εκκλησίες και στα εικονοστάσια των σπιτιών», [(p)alós] «παλιός» ~ [(k)alós] «καλός», η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αρκετά σοβαρή ένδειξη, προκειμένου να ερμηνευθεί ο ουρανικός φθόγγος [ʎ] ως πραγμάτωση του αντίστοιχου φωνήματος /ʎ/ όμως στο ιδίωμα υπάρχουν στοιχεία που δεν ενισχύουν και δεν προκρίνουν μια τέτοια λύση και ερμηνεία.

Το γεγονός αυτό, δηλαδή η ουρανική πραγμάτωση του /ʎ/ οφείλεται στην ύπαρξη του φωνήματος /i/ το οποίο, όντας άτονο, υφίσταται βράχυνση πριν από άλλο φωνήεν (βλ. Πετρούνιας 2002: 375), πραγματώνεται ημιφωνικά ως [i] και εν συνεχεία προκαλεί την ουράνωση του φατνιακού φθόγγου [ʎ] σε [ʎ]. Συνεπώς, ο φθόγγος [ʎ] αποτελεί ουρανική πραγμάτωση του φωνήματος /ʎ/ πριν την ακολουθία /i/ + Φ(ωνήεν) ή διαφορετικά, ο συνδυασμός [ʎ] + Φ(ωνήεν) –εκτός του /i/– ερμηνεύεται φωνολογικά ως /ʎ/ + /i/ + /Φ/ (π.χ. /paʎiós/ [paʎós] «παλιός», βλ. επίσης 3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση) σ. 180-182), επίσης Κατσάνης & Ντίνας 2004: 436, Αλμπανούδης 2009: 124-125, 132, Τσολάκη (2009: 109-111). Ο Πετρούνιας (2002: 378) αναφέρει ότι: «Οι αλλαγές αυτές οφείλονται στην “αποφυγή της χασμωδίας”, δηλαδή της ακολουθίας δύο φωνηέντων, με συνακόλουθη μετακίνηση του τόνου στο φωνήεν που απόμεινε στη συλλαβή, άν τυχόν αυτός βρισκόταν στο φωνήεν που έγινε ημίφωνο. Η “αποφυγή της χασμωδίας” είναι μία

¹⁵ Αναφορικά με την ουράνωση των /n, l/ σε [ɲ, ʎ] προ τονιζομένου /é/ (π.χ. κανιένας [kanénas], γυνιαίκα [ɣiɲéka], Ιλιέν' [iléɲ], πλιένου [plénu], γλιέπου [ɣlépu]) βλ. Κοντοσόπουλος (1979: 176)· πβ. επίσης πώς εξηγεί ο Παπαδόπουλος (1926: 21) την ανάπτυξη του «η προ του τονιζομένου ε».

περίπτωση της γενικότερης τάσης των γλωσσών, να προωθήσουν τη συλλαβική δομή: [σύμφωνο-φωνήεν], επειδή συλλαβή με τέτοια δομή και αρθρώνεται πιό εύκολα, και πιό εύκολα γίνεται αντιληπτή. Έτσι τα δύο φωνήεντα αλλάζουν σε ημίφωνο και φωνήεν, και στη συνέχεια μπορεί το ημίφωνο να τραπεί σε σύμφωνο, επειδή, ακόμη κι αν προηγείται άλλο σύμφωνο, η αλλαγή οδηγεί πιό κοντά προς την επιθυμητή συλλαβική δομή».

Τα στοιχεία, που δεν συνηγορούν υπέρ της ύπαρξης φωνήματος /λ/, προέρχονται, όπως και στην περίπτωση των φθόγγων [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ], [ɲ], [ç], [ʝ], [ç] και [j], από τη μορφολογία και πιο συγκεκριμένα από την κλίση των αρσενικών ονομάτων (ουσιαστικών) και των επιθέτων αρσενικού γένους σε -ός/,-ος/ -[us]. Οι μορφές που δηλώνουν τα μορφήματα της ονομαστικής και αιτιατικής σε συνδυασμό με αυτό του πληθυντικού αριθμού είναι οι -ί/, -ί/ αντίστοιχα, όπως προκύπτει από τη μορφολογική ανάλυση του ονόματος (π.χ. ονομαστική ενικού /snólos/ [znólus] «σβώλος», /nifalós/ [ɲifalós] «αφαλός», /kalós/ [kalós], /meyálos/ [miɣálus] → ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού /snóli/ [znóli], /nifalí/ [ɲifaλί], /kalí/ [kaλί], /meyáli/ [miɣáli]). Πριν από αυτές τις μορφές στο ιδίωμα εμφανίζεται –κανονικά– μόνο ο φθόγγος [λ] και όχι ο φατνιακός [ʎ], η παρουσία του οποίου –όποτε αυτό συμβαίνει– οφείλεται στην επίδραση της Νεοελληνικής Κοινής. Εκτός από τα στοιχεία που αναφέρθηκαν, είναι δυνατόν να γίνει λόγος και για το παραγωγικό επίθημα ονομάτων θηλυκού γένους -ιά/ το οποίο επίσης ενισχύει την εν λόγω ερμηνεία (π.χ. /dúlos/ [dúlus] «δούλος» αλλά /duliá/ [dliá] «δουλειά», /zúrdilo/ [zúrdilo] «βερούκοκο» αλλά /zurdiá/ [zurdiά] «βερυκοκιά»).

Επίσης, στο ιδίωμα εμφανίζεται ένας ακόμη πλευρικός φθόγγος, ο οποίος όμως δεν έχει διαφοροποιητική αξία και συνεπώς δεν συνιστά ιδιαίτερο φώνημα. Πρόκειται για τον υπερωισμένο φθόγγο [ʎ], για τον οποίο χρησιμοποιείται το φωνητικό σύμβολο [ɣ]¹⁶, δηλαδή το [ʎ] με μία tilde στη μέση. Αν κατά την παραγωγή του φατνιακού [ʎ] υψωθεί συγχρόνως λίγο προς την υπερώα το οπίσθιο τμήμα της γλώσσας, δημιουργείται δευτερεύουσα άρθρωση (secondary articulation¹⁷) και

¹⁶ Βλ. και Ντάγκας (2012: 30, 33, 152) για το ιδίωμα της Σαρακίνας Βεντζίων (Γρεβενών).

¹⁷ Ένα σύμφωνο μπορεί να έχει βασική άρθρωση, η οποία όμως να συνοδεύεται από κλείσιμο μικρότερου βαθμού (δευτερεύουσα άρθρωση) σε άλλο μέρος του στόματος. Το μικρότερο κλείσιμο συμβολίζεται φωνητικά με έναν εκθέτη ή με tilde στη μέση του συμβόλου. Περίπτωση δευτερεύουσας άρθρωσης είναι και η υπερωικοποίηση κατά την οποία η γλώσσα πλησιάζει συγχρόνως προς την υπερώα. Στην περίπτωση του υπερωισμένου φθόγγου [ʎ] τη δευτερεύουσα άρθρωση δημιουργεί η κύρτωση που κάνει το οπίσθιο τμήμα της γλώσσας προς την υπερώα. Για την υπερωικοποίηση και τις άλλες κοινές περιπτώσεις δευτερεύουσας άρθρωσης (ουρανικοποίηση ή ουράνωση και χειλικοποίηση) βλ. Πετρούνας (2002:310).

παράγεται το υπερωρισμένο [ɫ] (dark l), το οποίο ακούγεται συχνά στην αγγλική σε τέλος συλλαβής ύστερα από φωνήεν (π.χ. <all> «όλου»), στην τουρκική αλλά και σε μερικές ελληνικές διαλέκτους (π.χ. [éla] «έλα»). Στο εν λόγω ιδίωμα –στο προφορικό corpus τουλάχιστον– το [ɫ] απαντά κυρίως πριν από το /a/, όπου παρατηρείται η μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισής του (π.χ. [aɫá] «αλλά» [adaɫajés], «ανταλλαγές», [vɫáxus] «Βλάχους», [eɫáða] «Ελλάδα», [kaɫá] «καλά», [ciɫá] «κιλά», [ɫað] «λάδι», [maɫákonan] «μαλάκωναν», [maɫaɫás] «μαχαλάς», [mɫáɾja] «μουλάρια», [xasɫamáðja] «χασλαμάδια, δηλαδή νεαρά φυτά καπνού»,) αλλά και πριν από άλλα φωνήεντα όπως το /o/, πρόκειται για το δεύτερο κατά σειρά περιβάλλον που επιτρέπει την εμφάνισή του (π.χ. [aɫoðarús] «αλλοδαπούς», [(ton) áɫon] «(τον) άλλον», [ðáskaɫos] «δάσκαλος», [mɛɫáɫonan] «μεγάλωναν», [miɫódas] «μιλώντας», [búɫɫo] «δοχείο για νερό», [paðeɫóɾɲ] «παντελόني», [skoɫódas] «σκολώντας») και το /u/¹⁸ (π.χ. [puɫúsa] «πουλούσα», [puɫúsam(i)] «πουλούσαμε»). Επισημαίνεται επίσης ότι τις περισσότερες φορές πριν το υπερωρισμένο λάμδα υπάρχει το /a/, έπονται τα φωνηεντικά φωνήματα /i, e/ και σπανιότερα τα /o, u/ όπως επίσης και κάποια συμφωνικά φωνήματα (π.χ. /v/, /m/, /k/, /s/). Συνεπώς, φαίνεται ότι το [ɫ] απαντά συχνότερα, σε περιβάλλον όπου αυτού προηγείται αλλά και έπεται το ανοιχτό φωνήεν /a/.

3.1.5.10 Το φώνημα /θ/

/θ/ ~ /ð/: /θéksimo/ «το φύτεμα του καπνού» ~ /ðéksimo/ «υποδοχή»
/éθi(m)a/ «έθιμα» ~ /éði(n)a/ «έδινα»

/θ/ ~ /t/: βλ. φώνημα /t/

/θ/ ~ /d/: βλ. φώνημα /d/

/θ/ ~ /l/: /θé(l)o/ «θέλω» ~ /léo/ «λέω»
/(na) ráθi/ «(να) πάθει» ~ /ráli/ «πάλι»

/θ/ ~ /s/: /θa/ «θα» ~ /sa(n)/ «σαν»

¹⁸ Για την υπερωική προφορά «του λ προ των φωνηέντων α, ο(ω), ου» βλ. Κοντοσόπουλος (1979: 176, 178).

/i(r)θan/ «ήρθαν» ~ /isan/ «ήσουν»

/θ/ ~ /n/: /θa/ «θα» ~ /na/ «να»

/i(r)θe/ «ήρθε» ~ /ine/ «είναι»

Το φώνημα /θ/ πραγματώνεται φωνητικά ως τριβόμενο (διαρκές), μεσοδοντικό, άηχο σύμφωνο, όπως και το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής.

3.1.5.11 Το φώνημα /ð/

/ð/ ~ /θ/: βλ. φώνημα /θ/

/ð/ ~ /t/: βλ. φώνημα /t/

/ð/ ~ /d/: βλ. φώνημα /d/

/ð/ ~ /v/: /ðula/ «δούλα» ~ /vula/ «σφραγίδα»

/ída/ «είδα» ~ /iva/ «ποπό (επιφών.)»

/ð/ ~ /z/: /ðorisa/ «δώρισα» ~ /zorisa/ «ζόρισα»

/(a)ríða/ «τρυπάνι, (μτφ.) πόδι» ~ /ríza/ «ρίζα»

Το φώνημα /ð/ πραγματώνεται φωνητικά ως τριβόμενο (διαρκές), μεσοδοντικό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Νεοελληνικής Κοινής.

3.1.5.12 Το φώνημα /s/

/s/ ~ /z/: /sára/ «το πρώτο γάλα μετά τη γέννα» ~ /zára/ «ζάρα, τσαλάκωμα, πτυχή»

/ásotos/ «ατελείωτος» ~ /ázo(s)tos/ «άζωστος, χωρίς ζώνη»

/s/ ~ /n/: /se/ «σε (αντων. και πρόθ.)» ~ /ne/ «ναι»

/kaséla/ «σκαλιστό σεντούκι» ~ /kanéla/ «μεγάλο βαρέλι κρασιού, αλλά και το μπαχαρικό καννέλα»

/s/ ~ /θ/: /sí(t)a/ «ψιλό κόσκινο» ~ /θí(r)a/ «πόρτα»
/kasé(l)a/ «σκαλιστό σεντούκι» ~ /kaθé(n)a/ «καθένα»

/s/ ~ /ð/: /sú(v)la/ «σούβλα» ~ /ðúla/ «δούλα»
/éso(s)a/ «έσωσα» ~ /édo(k)a/ «έδωσα»

Το φώνημα /s/ πραγματώνεται φωνητικά ως τριβόμενο (διαρκές), συριστικό/ (ακρογλωσσο)φατνιακό, άηχο σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Σε κάποιες περιπτώσεις όμως, κυρίως όταν ακολουθεί πρόσθιο φωνήεν –προπάντων το /i/– αλλά και όταν ακολουθούν τα οπίσθια φωνήεντα /o/ και /u/ ή το ανοιχτό /a/ ή κλειστό άηχο σύμφωνο ή το επίσης (ακρογλωσσο)φατνιακό /n/ ή στο τέλος λέξεων μετά την αποβολή άτονου τελικού /i/, το φώνημα /s/ μπορεί να πραγματώνεται ως παχύ συριστικό [ʃ]¹⁹. η εμφάνιση όμως του παχέος άηχου συριστικού εξαρτάται από το φωνητικό περιβάλλον και δεν έχει διαφοροποιητική αξία. Όπως και στην περίπτωση εμφάνισης του ουρανικού φθόγγου [ʎ], η παρουσία του [ʃ] πριν από φωνήεν –εκτός του /i/ και του /e/– ερμηνεύεται φωνολογικά ως /s/ + /i/ + /Φ/ (βλ. επίσης 3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση) σ. 180-182).

Στο ιδίωμα χρησιμοποιείται αρκετά συχνά ο παχύς συριστικός φθόγγος [ʃ] είτε μόνος του πριν από φωνήεν είτε ως α' μέλος –πρωτογενών και δευτερογενών– συμφωνικών συμπλεγμάτων, όπως [ʃk], [ʃn/ɲ], [ʃp], [ʃt]²⁰ (π.χ. [ʃkórdo] «σκόρδο», [ʃcílus] «σκύλους», [broʃnéla] «πρωτοπορία, πρώτη θέση», [ʃnί] «σινί, είδος ταψιού», [na ʃtumbíʃis] «(να) στουμπίσεις», [ʃrít(i)] «σπίτι», [ʃtrémata] «στρέματα»), αλλά και ως β' μέλος συμπλεγμάτων όπως είναι τα [kʃ], [pʃ] (π.χ. [na ríkʃun] «να ρίξουν», [pʃírúci] «ψιρούκι, είδος πρόχειρου φαγητού, σπιτικό ζυμαρικό»). Το [ʃ] απαντά

¹⁹ Για τη «δάσυνση» του /s/ προ των /i/ και /e/, προ συμφώνων καθώς και τη δυσκολία περιγραφής και συστηματοποίησης του φαινομένου βλ. Παπαδόπουλος (1926: 27-28). Για την ύπαρξή του εν λόγω φθόγγου και σε άλλες περιπτώσεις ιδιωμάτων του βορειοελλαδικού χώρου βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436), Ντίνας (2005: 66-67), Τσολάκη (2009: 50, 69-70, 110-111), βλ. επίσης Τζιτζιλής (2016: 446).

²⁰ Για την «ουράνωση» γενικά των συριστικών και ειδικότερα σε συμπλέγματα συμφώνων με α' στοιχείο το συριστικό (π.χ. [ʃk, ʃt, ʃn] από /sk, st, sn/ + /e, i/ ή ημίφωνο) με μεταφορά της ουράνωσης από το β' στο α' στοιχείο βλ. Κατσάνης (1993: 93-95), Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436), Ντίνας (2005: 66-67), Αλμπανούδης (2009: 126), Τσολάκη (2009: 111), Ντάγκας (2012: 85, 87-89).

συχνότερα πριν από το πρόσθιο υψηλό φωνήεν [i] (π.χ. [anametakʃi] «αναμεταξύ», [anikʃirus] «ανήξερος», [váʃimos] «βάσιμος, βέβαιος», [(na) jemíʃis] «(να) γεμίσεις», [íkoʃi] «είκοσι», [ikuʃitésera] «εικοσιτέσσερα», [ekʃída] «εξήντα», [(e)ʃi] «εσύ», [(na) zíʃi] «(να) ζήσει», [lékʃi] «λέξη», [dóʃi] «χτύπα», [kʃiɣáɪ] «εξηγεί», [kʃíði] «ξύδι», [pɣáʃi] «πιάσε», [ʃis] «εσείς», [ʃikóri] «σηκώνει», [ʃitári] «σιτάρι», [na ʃtumbíʃis] «(να) στουμπίσεις», [ʃizítiʃi] «συζήτηση», [ʃimfonúsame] «συμφωνούσαμε», [ʃɪniθáme] «συνηθίζουμε», [ʃɪniθáo] «συνηθίζω», [ʃɪniθúsame] «συνηθίζαμε», [ʃidakʃi] «σύνταξη», [ʃixoreménos] «συγχωρεμένος», [ftɣákʃi] «φτιάξε», [pʃilá] «ψηλά») και το ανοιχτό [a] (π.χ. [alakʃá] «αλλαξιά», [ðípfakas] «διψαλέος, διψασμένος», [ðuʃá] «μία δόση», [éftaʃa] «έφτιαξα», [ziɣʃá] «όργωμα με πληρωμή», [kraʃá] «δυνατή κραυγή», [mikraʃát] «Μικρασιάτες», [muʃamádes] «μουσαμάδες», [pedakóʃa] «πεντακόσια», [ʃapán] «εκεί πάνω», [ʃápka] «σκούφος», [pʃaci] «δηλητήριο»), εμφανίζεται όμως –λιγότερο συχνά– και πριν από τα υπόλοιπα φωνήεντα δηλαδή το [e] (π.χ. [akʃépastos] «ξένοιαστος», [áʃiʃe] «άφησε», [virifé] «βερεσέ», [ðimiúɣiʃe] «δημιούργησε», [ðroʃeró] «δροσερό», [ceʃelés] «είδος παπουτσιού», [kʃéru] «ξέρω», [pedakóʃes] «πεντακόσιες»), το [o] (π.χ. [akʃóðjastus] «ανεξόδοτος», [(na) sfíkʃo] «(να) σφίζω»), και το [u] (π.χ. [anakʃuʃɪni] «αναξιοσύνη», [peɣíʃus] «περίσσιος») –κατά φθίνουσα συχνότητα εμφάνισης– αλλά επίσης και στο τέλος (π.χ. [ðoʃ] «δώσε», [móliʃ] «μόλις», [(na) ðoʃ] «(να) δώσει», [riʃ] «ρίξε», [çíʃes] «χίλιες») όπως και στην αρχή λέξεων (π.χ. [ʃis] «εσείς», [ʃikóri] «σηκώνει», [ʃitári] «σιτάρι», [ʃkórðo] «σκόρδο», [ʃcilus] «σκύλους», [ʃpítɕa] «σπίτια», [na ʃtumbíʃis] «(να) στουμπίσεις», [ʃizítiʃi] «συζήτηση», [ʃimfonúsame] «συμφωνούσαμε», [ʃɪniθáme] «συνηθίζουμε», [ʃɪniθáo] «συνηθίζω», [ʃɪniθúsame] «συνηθίζαμε», [ʃidakʃi] «σύνταξη», [ʃixoreménos] «συγχωρεμένος»).

Επίσης, το φώνημα /s/ πραγματώνεται ως ηχηρό [z, ʒ] πριν από τα ηχηρά σύμφωνα –όχι όμως υποχρεωτικά προ των /l/, /n/ (π.χ. [slánika] «σλάβικα», [ʃɪni] «σινί, είδος ταπιού»)– τόσο στο εσωτερικό όσο και στα όρια λέξεων (π.χ. /svárna/ [zvárna] «σβάρνα, γεωργικό εργαλείο που διαλύει βώλους χώματος», /sigenís/ [zɣerís] «συγγενής», /sɣurá/ [zɣurá] «σγουρά», /sibetherió/ [zbeθerjó] «συμπεθεριό», /mánēs mas/ [máɣiz mas] «(οι) μάνες μας» κ.ά.).

3.1.5.13 Το φώνημα /z/

z/s: βλ. φώνημα /s/

/z/ ~ /θ/: /za/ «ζώα, βρίσκεται εν ζωή, ζει» ~ /θa/ «θα»

/ézi(s)a/ «έζησα» ~ /éθi(k)a/ «φύτεψα»

/z/ ~ /ð/: βλ. φώνημα /ð/

/z/ ~ /ɣ/: /zi/ «ζει» ~ /ɣi/ «γη»

/ríza / «ρίζα» ~ /ríɣa/ «ρίγα»

Το φώνημα /z/ πραγματώνεται φωνητικά ως τριβόμενο (διαρκές), συριστικό/(ακρογλωσσο)φατνιακό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Νεοελληνικής Κοινής. Όταν ακολουθείται από πρόσθιο φωνήεν –και κυρίως το /i/– ή από το [a] ή από ηχηρό κλειστό σύμφωνο ή από το επίσης (ακρογλωσσο)φατνιακό /n/ ή στο τέλος λέξεων έπειτα από την αποβολή άτονου τελικού /i/, μπορεί να πραγματώνεται ως παχύ συριστικό [z]²¹, η εμφάνιση του παχέος ηχηρού συριστικού καθορίζεται από το φωνητικό περιβάλλον και δεν έχει διαφοροποιητική αξία. Όπως αναφέρθηκε και σχετικά με την εμφάνιση του φθόγγου [ʃ], η παρουσία του [z] πριν από φωνήεν –εκτός του /i/ και του /e/– ερμηνεύεται φωνολογικά ως /z/ +/i/ + /Φ/ (βλ. επίσης 3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση) σ. 180-182).

Στο ιδίωμα απαντά αρκετά συχνά ο παχύς συριστικός φθόγγος [z] είτε μόνος του πριν από φωνήεν είτε ως α' μέλος συμφωνικών συμπλεγμάτων όπως είναι τα [zb], [zd], [zn] (π.χ. [zbeθerjó] «συμπεθεριό», [bazdarnákas] «πολύ, κατ' εξοχήν Δ/Νταρνάκας», [veznǐko] «Βεζνίκο, το χωριό Άγιο Πνεύμα»). Το [z] εντοπίζεται συχνότερα πριν από το πρόσθιο υψηλό φωνήεν [i] (π.χ. [ézise] «έζησε», [(na) zǐʃi] «(να) ζήσει», [zɪpʃá] «όργωμα με πληρωμή», [zimár] «ζυμάρι», [zimonan] «ζύμωναν», [ʃizitiʃi] «συσζήτηση», [xarizi] «χαρίζει») και το ανοιχτό [a] (π.χ. [na ɣalazáʃi] «να γίνει σα γάλα», [zártus] «φόβος, δειλία», [nazárs] «ναζιάρης»), εμφανίζεται όμως και πριν το [e] (π.χ. [zǐʒize] «ζύγιζε», [pótiʒe] «πότιζε»), στο τέλος λέξεων έπειτα από την αποβολή άτονου τελικού [i] (π.χ. [nɣaz] «βγάζει», [(θa) potiz] «(θα) ποτίζει», [ɟaz] «κοιτάζει») αλλά και στην αρχή λέξεων (π.χ. [(na) zǐʃi] «(να) ζήσει», [zártus] «φόβος δειλία», [zɪpʃá] «όργωμα με πληρωμή», [zbeθerjó] «συμπεθεριό», [zimár] «ζυμάρι»).

²¹ Βλ. σχετικά Παπαδόπουλος (1926: 27), Κατσάνης (1993: 93-95), Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436), Ντίνας (2005: 66-67), Τσολάκη (2009: 50, 69-70, 109-111), βλ. επίσης Τζιτζιλής (2016: 446).

3.1.5.14 Το φώνημα /n/

/n/ ~ /s/: βλ. φώνημα /s/

/n/ ~ /z/: /na/ «να» ~ /za/ «ζώα, βρίσκεται εν ζωή, ζει»
/ánostos/ «άνοστος» ~ /ázostos/ «άζωστος, χωρίς ζώνη»

/n/ ~ /l/: βλ. φώνημα /l/

/n/ ~ /r/: /ne/ «ναι» ~ /re/ «ρε (προσφών.)»
/maní/ «μάννα» ~ /marí/ «καλέ (προσφών.)»

/n/ ~ /m/: βλ. φώνημα /m/

/n/ ~ /k/: /ne/ «ναι» ~ /ke/ «και»
/kaná/ «κάννα, τίποτε, καθόλου» ~ /kaká/ «κακά»

/n/ ~ /ɣ/: /niáma/ «καλά οργωμένο χωράφι» ~ /ɣiáma/ «κλεψιά, κατάληψη, αλλά και πέταμα»
/líno/ «λύνω» ~ /lígo/ «λίγο»

Το φώνημα /n/ πραγματώνεται ως διαρκές, έρρινο, (ακρογλωσσο)φατνιακό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Ο ουρανικός φθόγγος [ɲ]²² εμφανίζεται τόσο πριν από το πρόσθιο/ουρανικό φωνήεν [i] (π.χ. [íni] «είναι», [káni] «κάνει», [koboʃciɲi] «κομποσκοίνι», [ɲiɣríta] «Νιγρίτα», [ɲif] «νύφη», [ʃɲiθáme] «συνηθίζουμε») –λιγότερο πριν από τονούμενο [é]²³ (π.χ. [ajɲécu] «γυναικείο, θηλυκό», [aɲéʃka] «ανέβηκα»)– όσο και πριν από άλλα φωνήεντα· επομένως, η ακολουθία [ɲ] + Φ(ωνήεν) –πλην του /i/ και ενίοτε του /é/– ερμηνεύεται φωνολογικά ως /n/ + /i/ + /Φ/ (π.χ. /asiménios/ [aʃmésios] «ασημένιος», /eniá/ [eɲá] «εννιά», /énies/ [énes] «έννοιες», /kanónia/ [kanóna] «κανόνια», /kofínia/ [kofíɲa] «καλάθια», /nius/ [ɲus] «νέους», /xrónia/ [xróɲa] «χρόνια»· βλ. επίσης

²² Βλ. σχετικά Παπαδόπουλος (1926: 29-30), Τσολάκη (2009: 109-111).

²³ Βλ. Κοντοσόπουλος (1979: 176) σχετικά με την ουράνωση των /n, l/ ως [ɲ, ʎ] προ τονιζόμενου /é/ και υποσημ. 15 ανωτέρω σ. 135.

3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση) σ. 180-182). Απαντά επίσης και στο τέλος λέξεων έπειτα από την αποβολή άτονου τελικού /i/ (π.χ. /váni/ [vaɲ] «βάζει»), /káni/ [kaɲ] «κάνει»).

3.1.5.15 Το φώνημα /k/

/k/ ~ /g/: /ka(l)ós/ «καλός» ~ /ga(v)ós/ «αόμματος»
/(k)akiá/ «κακιά» ~ /agiá/ «σκεύη πήλινα ή μεταλλικά»

/k/ ~ /x/: /ka(rá)ri/ «απόφαση» ~ /xa(rá)ri/ «φαρδύ σακί μεγάλης χωρητικότητας για αποθήκευση σιτηρών»
/níki/ «νίκη» ~ /níxi/ «νύχι»

/k/ ~ /ɣ/: /kámo/ «κάνω, οργώνω» ~ /ɣámo/ «γάμο (αιτ. εν.)»
/líki/ «λύκο» ~ /líɣi/ «λίγιο»

/k/ ~ /n/: βλ. φώνημα /n/

/k/ ~ /r/: βλ. φώνημα /r/

/k/ ~ /t/: βλ. φώνημα /t/

/k/ ~ /m/: /káti/ «κάτι» ~ /máti/ «μάτι»
/oká/ «οκά» ~ /omá/ «ωμά, (μτφ.) αθώα, άπειρα»

Το φώνημα /k/ πραγματώνεται φωνητικά ως κλειστό, (ραχιαιο)υπερωικό, άηχο σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Νέας Ελληνικής Κοινής, πριν από τα σύμφωνα, τα οπίσθια φωνήεντα /u/, /o/ και το ανοιχτό /a/. Το /k/ προφέρεται ως ουρανικό [c] πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /i/ (π.χ. [ciciríci] «ακαθάριστο φιστίκι», [ciólum] «μυτερός κασμάς», [cínus] «εκείνος»), και /e/ (π.χ. [cémkus] «καλός, συμπαθητικός άνθρωπος», [cef] «κέφι, ευθυμία»), πριν την ακολουθία /i/ + /Φ(ωνήεν)/ (π.χ. /kióris/ [cors] «αόμματος», /kiúri/ [cup] «κιούπι, πιθάρι», /kukiá/ [xca] «κουκιά»: βλ. επίσης 3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση) σ. 180-182) αλλά και στο τέλος λέξεων έπειτα από την αποβολή του

άτονου τελικού /i/ (π.χ. /kulíki/ [klic] «κουλούρα που προσφέρεται στη νονά, αλλά και εξάρτημα για το όργανο που τοποθετείται στο στήθος ζώου», /líki/ [lic] «λύκου»· βλ. και Κατσάνης 1993: 92).

Το φώνημα /k/, όταν βρίσκεται μετά το έρρινο σύμφωνο /n/ στα όρια λέξεων, ηχηροποιείται και εξελίσσεται σε [g] (π.χ. /ton kaló/ [to galó] «τον καλό», /ton kafé/ [to gafé] «τον καφέ»).

3.1.5.16 Το φώνημα /g/

/g/ ~ /k/: βλ. φώνημα /k/

/g/ ~ /x/: /gázi/ «πετρέλαιο» ~ /xázi/ «κοίταγμα, ηδονή, ευδαιμονία»
/lag(ó)ni/ «το μαλακό τμήμα του σώματος μεταξύ του ισχίου και των πλευρών, στο πλάι της κοιλιάς» ~ /lax(é)ni/ «τυχαίνει, αποκτά κάτι τυχαία, κερδίζει, συναντά, βρίσκει»

/g/ ~ /ɣ/: /giriʒi/ «κόμβος του υπονόμου» ~ /ɣiriʒi/ «γυρίζει»
/(m)agália/ «μαγκάλια» ~ /aɣália/ «σιγά-σιγά»

/g/ ~ /v/: /gázi/ «πετρέλαιο» ~ /vázi/ «τοποθετεί, αλλά και ακούγεται δυνατός κρότος»
/lagóni/ «το μαλακό τμήμα του σώματος μεταξύ του ισχίου και των πλευρών, στο πλάι της κοιλιάς» ~ /lanóni/ «λαβώνει»

Το φώνημα /g/ πραγματώνεται φωνητικά ως κλειστό, υπερωικό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής²⁴. Το φώνημα /g/ προφέρεται ως υπερωικό [g] πριν από τα οπίσθια φωνήεντα /u/, /o/ και το ανοιχτό /a/ και ως ουρανικό [ɣ] πριν από τα πρόσθια ή ουρανικά φωνήεντα /i/, /e/ (π.χ. [aɣiʒ] «αγγίζει», [ɣem] «χαλινάρι») καθώς και πριν την ακολουθία /i/ + /Φ(ωνήεν)/ (π.χ. /agiá/ [aɣá] «αγγεία, σκεύη», /giónis/ [ɣions] «γκιώνης», /giulés/ [ɣulés] «γκιουλές, μεγάλη πέτρα»· βλ. επίσης 3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση ή συμφωνοποίηση

²⁴ Για τη μη προερίνωση του /g/ και σε άλλα βόρεια ιδιώματα βλ. Τσολάκη (2009: 50, 69-71), βλ. επίσης Τζιτζιλής (2016: 446).

(συνίζηση) σ. 180-182)· ουρανική πραγμάτωση του συγκεκριμένου φωνήματος είναι δυνατόν να συμβεί και εν τέλει λέξεων μετά από την αποβολή άτονου τελικού /i/ (π.χ. /saliági/ [saláʝ] «σαλιάγκι, σαλίγκαρος». βλ. και Κατσάνης 1993: 92). Επομένως, ο ουρανικός φθόγγος [ʝ] προκύπτει και εμφανίζεται ως συνέπεια του εν λόγω φωνητικού περιβάλλοντος και δεν συνεπάγεται σημασιολογική διαφοροποίηση των λέξεων.

3.1.5.17 Το φώνημα /x/

/x/ ~ /ɣ/: /xéri/ «χέρι» ~ /ɣéri/ «γέρι»
/maxiá/ «μακρύ ξύλο» ~ /maɣiá/ «μαγιά»

/x/ ~ /k/: βλ. φώνημα /k/

/x/ ~ /g/: βλ. φώνημα /g/

/x/ ~ /t/: /xázi/ «κοίταγμα, ηδονή, ευδαιμονία» ~ /tázi/ «τάξει»
/óxi/ «όχι» ~ /óti/ «ότι»

Το φώνημα /x/ πραγματώνεται φωνητικά ως τριβόμενο (διαρκές), (ραχιαίο)υπερωικό, άηχο σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Νεοελληνικής Κοινής. Το συγκεκριμένο φώνημα πραγματώνεται ως υπερωικό [x] πριν από τα οπίσθια φωνήεντα /u/, /o/ και το ανοιχτό /a/ καθώς και πριν από τα σύμφωνα· πραγματώνεται όμως ως ουρανικό [ç] πριν από τα πρόσθια ή ουρανικά φωνήεντα /i/ και /e/ (π.χ. [óçi] «όχι», [çer] «χέρι», [çidéc] «βαθύ χαντάκι») όπως επίσης και πριν από την ακολουθία /i/ + /Φ(ωνήεν)/ (π.χ. /taxiá/ [taçá] «αύριο το πρωί», /xióni/ [çɔɲ] «χιόνι»· βλ. επίσης 3.2.1.12 Αποφωνηντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση) σ. 180-182), ενώ η ίδια δυνατότητα υπάρχει και έπειτα από την αποβολή άτονου /i/ στο τέλος λέξης (π.χ. /amáxi/ [amáç] «έχθρα», /tamáxi/ [tamáç] «πλεονεξία, απληστία»· βλ. και Κατσάνης 1993: 92).

3.1.5.18 Το φώνημα /ɣ/

/ɣ/ ~ /x/: βλ. φώνημα /x/

/ɣ/ ~ /k/: βλ. φώνημα /k/

/ɣ/ ~ /g/: βλ. φώνημα /g/

/ɣ/ ~ /z/: βλ. φώνημα /z/

/ɣ/ ~ /n/: βλ. φώνημα /n/

Το φώνημα /ɣ/ πραγματώνεται φωνητικά ως τριβόμενο (διαρκές), (ραχιαίο)υπερωικό, ηχηρό σύμφωνο, όπως το αντίστοιχο φώνημα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Το εν λόγω φώνημα πραγματώνεται ως υπερωικό [ɣ] πριν από τα οπίσθια φωνήεντα /u/, /o/ και το ανοιχτό /a/ καθώς και πριν από τα σύμφωνα· προφέρεται όμως ως ουρανικό [j] πριν από τα πρόσθια ή ουρανικά φωνήεντα /i/ και /e/ (π.χ. [jiriʒ] «γυρίζει», [jer] «γέρο») καθώς και πριν την ακολουθία /i/ + /Φ(ωνήεν)/ (π.χ. /ɣiatrós/ [jatrós] «γιατρός», /ɣióma/ [jóma] «γióμα, μεσημέρι, κολατσιό», /ɣiofiri/ [jufir] «γεφύρι»· βλ. επίσης 3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση) σ. 180-182). Ουρανική προφορά του /ɣ/ παρατηρείται επίσης στο τέλος λέξεων έπειτα από την αποβολή άτονου τελικού /i/ (π.χ. /[(na) fiɣi/ [(na) fij] «(να) φύγει»· βλ. και Κατσάνης 1993: 92).

Ενώ, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, οι ουρανικές πραγματώσεις των φωνημάτων /k/, /g/, /x/ και /ɣ/ εμφανίζονται πριν από τα πρόσθια ή ουρανικά φωνήεντα /i/ και /e/, υπάρχουν στο ιδίωμα και πολλές περιπτώσεις στις οποίες οι ουρανικοί φθόγγοι [c], [ɟ], [ç] και [j] εμφανίζονται και πριν από τα οπίσθια φωνήεντα [u], [o] και το ανοιχτό [a] (π.χ. [kacá] «κακιά», [cólɒn] «κίολας», [ajó] «αγγείο, σκεύος», [ajá] «αγγεία, σκεύη», [çónɒ] «χιόνια», [jatrós] «γιατρός», [jos] «γιος», [ju] «γιου», [lója] «λόγια»).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί για τις περιπτώσεις των [ʎ], [ʝ], [ʒ], [ɲ], και οι φθόγγοι [c], [ɟ], [ç] και [j] δεν χρειάζεται να θεωρηθούν πραγματώσεις των φωνημάτων /c/, /ɟ/, /ç/ και /j/ αντίστοιχα, όπως ίσως θα μπορούσε να υποστηριχθεί βάσει κάποιων εναλλαγών μεταξύ ουρανικών και υπερωικών φθόγγων που παρατηρούνται σε κάποιες περιπτώσεις (π.χ. [c] ~ [k]: [cors] «τυφλός» ~ [kors] «κόρης», [j] ~ [ɣ]: [jati] «γιατί» ~ [ɣati] «γατί») κι αυτό διότι στο ιδίωμα υπάρχουν στοιχεία που συνηγορούν προς την αντίθετη κατεύθυνση, όπως είναι τα φαινόμενα

συμπροφοράς τα οποία απαντώνται στον γρήγορο προφορικό λόγο, καθώς προκύπτει από τα ακόλουθα παραδείγματα:

Προφορά των λέξεων μεμονωμένα		Συμπροφορά
[ci akúu]	→	[c akúu] «και ακούω»
[ci aʎ]	→	[c aʎ] «και άλλη»
[féʝi akóma]	→	[feʝ akóma] «φέγγει ακόμα»
[éʝi akóma]	→	[eʝ akóma] «έχει ακόμα»
[óʝi álu]	→	[oʝ álu] «όχι άλλο»
[θa fiji ávriu]	→	[θa fij ávriu] «θα φύγει αύριο»

Στα ανωτέρω παραδείγματα παρατηρείται ότι ο ουρανικός φθόγγος διατηρείται και μετά την αποβολή του πρόσθιου φωνήεντος /i/, ενώ θα ήταν αναμενόμενο να αντικατασταθεί κανονικά από τον υπερωικό φθόγγο, εφόσον ακολουθεί όχι πρόσθιο αλλά χαμηλό/ανοιχτό φωνήεν. Η διατήρηση όμως του ουρανικού φθόγγου οφείλεται στο γεγονός ότι διατηρείται το ουρανικό περιβάλλον, δηλαδή το πρόσθιο ή ουρανικό φωνήεν, πριν την αποβολή του, έχει προκαλέσει την ουράνωση (ουρανική πραγμάτωση) των φωνημάτων /k/, /g/, /x/ και /ɣ/. Φωνολογικά δηλαδή τα ανωτέρω παραδείγματα θα πρέπει να αποδοθούν ως ακολούθως: /ke akúo/, /ke áli/, /féʝi akóma/, /éʝi akóma/, /óʝi álo/, /θa fiji ávriou/.

Ένα επιπλέον στοιχείο, το οποίο οδηγεί προς την κατεύθυνση να μη γίνει αποδεκτό ότι οι φθόγγοι [c], [ʝ], [ç] και [j] αποτελούν πραγματώσεις των φωνημάτων /c/, /ʝ/, /ç/ και /j/ αντίστοιχα, είναι και αυτό που προκύπτει από τη μορφολογία του ονόματος: πιο συγκεκριμένα, είναι δυνατόν να γίνει λόγος για παραγωγικά επιθήματα όπως τα /-ía/ και /-ia/ ονομάτων θηλυκού γένους και /-iό/ ονομάτων ουδετέρου γένους (π.χ. /túrkos/ [túrkus] «Τούρκος» αλλά /turkía/ [turcía] «Τουρκία», /sfugári/ [sfugár] «σφουγγάρι» αλλά /sfúʝia/ [sfúʝa] «κουρελόπανο για σφουγγάρισμα, ξύλινο ραβδί στο άκρο του οποίου προσδένονται ράκη για το καθάρισμα του φούρνου από τη στάχτη και τα κάρβουνα πριν την τοποθέτηση του ψωμιού», /ftoxós/ [ftuxós] «φτωχός» αλλά /ftóʝia/ [ftóʝa] «φτώχεια», /févɣo/ [févɣu] «φεύγω» αλλά /fevɣiό/ [fevɣiό] «φευγιά»). Πριν από τα επιθήματα αυτά απαντούν πάντα –σε φωνητικό επίπεδο– οι ουρανικοί φθόγγοι [c], [ʝ], [ç] και [j] και ποτέ οι υπερωικοί [k], [g], [x] και [ɣ]. Συνεπώς, η φωνηεντική ακολουθία /i/ + /Φ(ωνήεν)/ είναι αυτή που προκαλεί την ουράνωση του υπερωικού συμφώνου που προηγείται (π.χ. /lógia/ [lójja] «λόγια», /máʝia/ [májja] «μάγια»).

Ως σύμβολα για τη δήλωση των συγκεκριμένων φωνημάτων χρησιμοποιούνται αυτά των συχνότερα χρησιμοποιούμενων παραλλαγών /k/, /g/, /x/ και /ɣ/ και όχι τα /c/, /j/, /ç/ και /j/, εφόσον οι ανωτέρω παραλλαγές /k/, /g/, /x/ και /ɣ/ απαντώνται σε περισσότερα φωνητικά περιβάλλοντα.

3.1.5.19 Το φώνημα /ts/²⁵

- /ts/ ~ /t/: /tséta/ «παλιοπαρέα» ~ /téta/ «θεία»
 /pats(i)ás/ «κεφάλι» ~ /patás/ «πατάς»
 /its/ «καθόλου, τίποτα» ~ /(k)it/ «ό,τι έπρεπε, ίσα - ίσα»
- /ts/ ~ /s/: /tsóli/ «χοντρός μουσαμάς για προστασία από τη βροχή» ~ /s(i)óli/ «φλιτζάνι»
 /kótsi/ «αστράγαλος, κριάρι» ~ /kósi/ «τρέξιμο, ταχύτητα»
- /ts/ ~ /n/: /tséta/ «παλιοπαρέα» ~ /néta/ «γνήσια, καθαρά, ειλικρινή, σκέτα»
 /ɣlítsa/ «γλίστρημα, γλίστρα» ~ /ɣlína/ «χοιρινό λίπος»
- /ts/ ~ /r/: /tsé(t)a/ «παλιοπαρέα» ~ /ré(x)a/ «φλέμα»
 /vátsina/ «βατόμουρα» ~ /várina/ «κουράστηκα, γέρασα»

Το φώνημα /ts/ πραγματώνεται φωνητικά ως προστριβόμενο, φατνιακό, άηχο σύμφωνο, αντίστοιχο του [ts] της Νεοελληνικής Κοινής. Πριν από το πρόσθιο /i/²⁶, τα οπίσθια φωνήεντα /o/ και /u/ ή το ανοιχτό /a/ αλλά και στο τέλος λέξεων μετά την αποβολή άτονου τελικού /i/, το φώνημα /ts/ μπορεί να πραγματώνεται ως φατνοουρανικό [tʃ]²⁷. η εμφάνισή του όμως εξαρτάται από το φωνητικό περιβάλλον και δεν έχει διαφοροποιητική αξία. Όπως και στην περίπτωση εμφάνισης άλλων φθόγγων με ουρανικό χαρακτήρα, η παρουσία του [tʃ] πριν από φωνήεν –εκτός του /i/– ερμηνεύεται φωνολογικά ως /ts/ + /i/ + /Φ/ (βλ. επίσης 3.2.1.12 Αποφωνηντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση) σ. 180-182).

²⁵ Για τη φωνολογική ερμηνεία των /ts, dz/ και τη μονοφωνητική τους ταυτότητα βλ. κατωτέρω Φωνολογία 3.1.6 σ. 148-151.

²⁶ Στο διαθέσιμο –τουλάχιστον– υλικό δεν εντοπίστηκε παράδειγμα με [tʃ] πριν το πρόσθιο φωνήεν /e/.

²⁷ Ο δεδομένος φθόγγος απαντά και σε άλλα βορειοελλαδικά ιδιώματα· βλ. ενδεικτικά Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436), Τσολάκη (2009: 50, 69-70), βλ. πρόσθετα Τζιτζιλής (2016: 446).

Παραδείγματα: /altsiákis/ [altʃács] «φοβιτσιάρης λιγόνυχος», /étsi/ [étʃ(i)] «έτσι», /zavaléntsios/ [zavaléntʃus] «κουτοπόνηρος», /kótsio/ [kótʃu] και [kótʃo] «Κώτσο (αιτ. και κλητ.)», /patsianúra/ [patʃanúra] «πατσιαβούρα», /sergútsi/ [sergútʃi] «καταβρεχτήρι, ποτιστήρι», /tsiakrínis/ [tʃakrínis] «άτακτος, αλήτης», /tsiápes/ [tʃápes] «τσάπες», /tsiardáki/ [tʃardác] «ανοιχτό σαλόνι», /ekikáto/ [tʃikát] «εκεί κάτω», /tsiunáliasma/ [tʃunálasma] «τσουβάλιασμα», /tsiurápia/ [tʃurárpa] «τσουράπια, κάλτσες».

3.1.5.20 Το φώνημα /dz/

/dz/ ~ /d/: /dzá(dz)a/ «ακαταστασία» ~ /dá(r)a/ «απόβαρο»

/p)adzári/ «πατζάρι» ~ /(k)adári/ «καντάρι, ζυγαριά»

/dz/ ~ /z/: /dzá(dz)a/ «ακαταστασία» ~ /zá(r)a/ «πτυχή, τσαλάκωμα»

/padzári/ «πατζάρι» ~ /pazári/ «αγορά»

/dz/ ~ /ts/: /dziá(b)a/ «δωρεάν, άδικα» ~ /tsiá(p)a/ «τσάπα»

/padzá(r)i/ «πατζάρι» ~ /patsá(ð)i/ «αγκάθι»

/dz/ ~ /n/: /kodz(i)á/ «κοτζάμ» ~ /koná(ki)/ «σπίτι, τσιφλίκι, χώρος συγκέντρωσης»

/dz/ ~ /r/: /kodziá/ «κοτζάμ» ~ /korigiá/ «η κόρα του ψωμιού»

/dz/ ~ /l/: /kodziá/ «κοτζάμ» ~ /koliá/ «οπίσθια, καπούλια ζώου»

/dz/ ~ /k/: /kodz(i)á/ «κοτζάμ» ~ /koká(ri)/ «κοκκάρι, κρεμμυδάκια για φύτεμα»

Το φώνημα /dz/ πραγματώνεται φωνητικά ως προστριβόμενο, φατνιακό, ηχηρό σύμφωνο, αντίστοιχο του [dz] της Κοινής Νέας Ελληνικής. Πριν από τα πρόσθια φωνήεντα –προπάντων το /i/– και το ανοιχτό /a/ μπορεί να πραγματώνεται

ως φατνοουρανικό [dz]²⁸· η εμφάνισή του όμως εξαρτάται από το φωνητικό περιβάλλον και δεν έχει διαφοροποιητική αξία. Όπως και στην περίπτωση του [tʃ], η παρουσία του [dz] πριν από φωνήεν –εκτός των πρόσθιων– ερμηνεύεται φωνολογικά ως /dz/ + /i/ + /Φ/ (βλ. επίσης 3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση) σ. 180-182).

Παραδείγματα: /aladzias/ [aladzás] «είδος υφάσματος, αλατζιάς», /adziamis/ [adzámis] «ατζαμής, αδέξιος», /ɣlidziaris/ [ɣlidzárs] «βρόμικος, αυτός που τα ρούχα του γυαλίζουν από την απλυσιά», /téndzeris/ [déndzirs] «τέτζερης», /odziákēs/ [udzáces] «τζάκι», /sidzimi/ [ʃidzím] «λεπτό αλλά ανθεκτικό σκοινί», /dziámi/ [dzámí] «τζάμι», /dziába/ [dzába] «δωρεάν, άδικα», /dzenrés/ [dzenrés] «κεντημένο πουκάμισο, μεγάλο άσπρο μαντήλι για προστασία από τον ήλιο».

3.1.6 Φωνολογική ερμηνεία των προστριβόμενων συμφώνων

Τα προστριβόμενα ή προστριβή σύμφωνα χαρακτηρίζονται από σύνθετη άρθρωση, η οποία συνήθως αρχίζει με τέλειο φραγμό, με κλειστό δηλαδή φθόγγο, και καταλήγει σε τριβή, σε τριβόμενο (διαρκή) φθόγγο. Στο Δαρνάκιδο ιδίωμα, όπως άλλωστε και στην Κοινή Νέα Ελληνική, τα προστριβόμενα εκκινούν με ένα κλειστό οδοντικό σύμφωνο ([t, d]) και καταλήγουν σε ένα τριβόμενο φατνιακό (συριστικό) σύμφωνο ([s, z]). Η προφορά των αρθρώσεων αυτών είναι [ts], [dz]²⁹.

Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας των προστριβόμενων (σύνθετες αρθρώσεις) προκαλεί –γενικά σε όσες γλώσσες απαντούν αυτά– δυσχέρειες ως προς τον προσδιορισμό και την κατάταξή τους. Ειδικότερα, το πρόβλημα που ανακύπτει για τη φωνολογική τους ερμηνεία είναι το εάν αυτά μπορούν να θεωρηθούν ως διαδοχή/ακολουθία δύο διαφορετικών φωνημάτων (δηλαδή ως /t/ + /s/, /d/ + /z/) ή ως ενιαία φωνήματα³⁰ (δηλαδή ως /ts/, /dz/).

²⁸ Για τον συγκεκριμένο φατνοουρανικό φθόγγο βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436), Τσολάκη (2009: 50, 69-70), βλ. επίσης Τζιτζιλής (2016: 446).

²⁹ Στο ιδίωμα, όπως ήδη αναφέρθηκε, απαντούν και τα φατνοουρανικά προστριβόμενα [tʃ] και [dz] –το δεύτερο σπανιότερα– τα οποία όμως δεν έχουν διαφοροποιητική αξία αλλά αποτελούν αλλόφωνα των /ts/, /dz/ αντιστοίχως· κατά συνέπεια δεν θα γίνει λόγος για αυτά στη συνέχεια.

³⁰ Σχετικά με την προσπάθεια των φωνολόγων της Σχολής της Πράγας να καθορίσουν μία μέθοδο για την επίλυση του προβλήματος της φωνολογικής ερμηνείας των προστριβόμενων, τη βασική αρχή του Troubetzkoy για τη μονοφωνηματική ερμηνεία των σύνθετων αρθρώσεων γενικά, την αμφισβήτηση και τροποποίηση των θεωρητικών κατευθύνσεών του από τον Martinet, ο οποίος εισηγείται και επικαλείται τη μέθοδο της εναλλαγής σύμφωνα με την οποία η διάσπαση των προστριβόμενων συνεπάγεται αρχικά τη διφωνηματική τους λειτουργία δίχως όμως να αποκλείονται ή να απορρίπτονται άλλα κριτήρια, τα οποία είναι δυνατόν να αποδειχθούν ισχυρότερα για την αποδοχή μονοφωνηματικής ερμηνείας βλ. Χατζησαββίδης (1985: 58).

Η μονοφωνηματική ή διφωνηματική ερμηνεία των προστριβόμενων συμφώνων στηρίζεται στο κριτήριο της εναλλαγής· εάν καθένα από τα σύμφωνα-μέλη μιας σύνθετης άρθρωσης μπορεί να αντικατασταθεί στο ίδιο φωνητικό περιβάλλον, η σύνθετη άρθρωση δεν έχει μονοφωνηματική αξία, τα σύμφωνα της δεν συνεμφανίζονται υποχρεωτικά στο ίδιο περιβάλλον. Άρα, βάσει εναλλαγών (π.χ. /ts(i)á(p)a/ «τσάπα» ~ /tá(p)a/ «βούλωμα, καπάκι» ~ /sá(r)a/ «το πρώτο γάλα μετά τη γέννα», /tsúr(lus)/ «απόστημα, σπυρί με πύον» ~ /túr(na)/ «είδος ψαριού, (μτφ.) κουτός άνθρωπος» ~ /súr(va)/ «κάλαντα που ψάλλονται ανήμερα την Πρωτοχρονιά», /tsó(l)i/ «χοντρός μουσαμάς για προστασία από τη βροχή» ~ /sói/ «σόι» ~ /tói/ «ζώο, αλλά και γύπας», /(γ)lítsa/ «γλίστρημα, γλίστρα» ~ /(v)líta/ «βλίτα³¹, (μτφ.) ανόητα άτομα» ~ /lísa/ «αλμύρα, μανία, εκνευρισμός, ορμή, ασθένεια των σκύλων», /pats(i)ás/ «κεφάλι» ~ /patás/ «πατάς» ~ /pas(i)ás/ «πασάς»), /its/ «καθόλου, τίποτα» ~ /(k)it/ «ό,τι έπρεπε, ίσα - ίσα» ~ /(p)is/ «(να) πεις») προκύπτει ότι το προστριβόμενο [ts] λειτουργεί ως δύο φωνήματα στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών.

Επί τη βάση και πάλι της διαδικασίας της εναλλαγής (π.χ. /dzá(dz)a/ «ακαταστασία» ~ /dá(r)a/ «απόβαρο» ~ /zá(r)a/ «πτυχή, τσαλάκωμα», /dz(i)a(b)á(is)/ «ζωέμπορος» ~ /da(v)á(s)/ «ρηγή κατσαρόλα» ~ /za(v)á/ «ανάποδα, στραβά», /(p)adzári/ «πατζάρι» ~ /(k)adári/ «καντάρι, ζυγαριά» ~ /(p)azári/ «αγορά») συνάγεται ότι και το προστριβόμενο [dz] έχει διφωνηματική λειτουργία.

Από δεδομένα όμως που αντλούνται από το ίδιο το ιδίωμα και ειδικότερα από το φωνολογικό σύστημα, τη λειτουργία και τα στοιχεία του, δηλαδή τα φωνήματα (π.χ. το γεγονός ότι τα προστριβόμενα, όπως θα δειχθεί στη συνέχεια, δεν διαφοροποιούνται ως προς τη «συμπεριφορά» τους από τα υπόλοιπα συμφωνικά φωνήματα) προκύπτει ότι είναι δυνατόν να αιτιολογηθεί η μονοφωνηματική ταυτότητα των /ts/ και /dz/. Η υιοθέτηση αυτής της ερμηνείας των προστριβόμενων, ως πραγματώσεων δηλαδή ενιαίων φωνημάτων, φαίνεται πως συνιστά επιλογή που συνάδει με το φωνολογικό σύστημα του ιδιώματος και θεωρείται ότι το αντιπροσωπεύει με περισσότερο ικανοποιητικό τρόπο.

Ελάχιστα ή και μη ελάχιστα/μη ιδανικά ζεύγη της μορφής /tsiá(p)a/ «τσάπα» ~ /dziá(b)a/ «δωρεάν, άδικα», /patsá(ð)i/ «αγκάθι» ~ /padzá(r)i/ «πατζάρι», /(p)atsiá(s)/ «κεφάλι» ~ /(b)adziá(ki)/ «μηρός, μπούτι», /tsia(t)ál(i)/ «διχαλωτό κλαδί» ~ /dzia(m)ál(as)/ «βαθύς και απότομος γκρεμός» που αποκαλύπτουν σημασιολογική

³¹ Για την ορθογραφία της λέξης βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 372).

διαφοροποίηση των λέξεων που περιλαμβάνουν τα /ts, dz/, όπως ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση ζευγών που εμφανίζουν σύμφωνα με μονοφωνηματικό χαρακτήρα (π.χ. /rós/ «πώς;» ~ /fos/ «φως», /théksimo/ «το φύτεμα του καπνού» ~ /dékximo/ «υποδοχή», /kubés/ «θόλος, τρούλος» ~ /kufés/ «κουφές», /téka/ «στάσου» ~ /dékka/ «δέκα» κ.ά.), συνιστούν βασικό επιχείρημα υπέρ της μονοφωνηματικής τους ταυτότητας³², καθώς συνεπάγονται την ύπαρξη διακριτικού/διαφοροποιητικού ρόλου, ρόλου φωνήματος δηλαδή, στα προστριβόμενα και –κατά συνέπεια– τη δυνατότητα αναγνώρισής τους ως ιδιαίτερης φωνολογικής κατηγορίας (σειράς).

Επίσης, οι σύνθετες αρθρώσεις [ts, dz] απαντούν στις περισσότερες δυνατές θέσεις (συνηθέστερα σε αρχική και εσωτερική, σπανιότερα σε τελική π.χ. /tsákno/ «κομμάτι ξύλου που χρησιμοποιείται για προσάναμμα», /dzádza/ «ακαταστασία», /vátsina/ «βατόμουρα», /sidzími/ «λεπτό αλλά ανθεκτικό σκοινί», /nerádzi/ «νεράτζι», /its/ «καθόλου, τίποτε» κ.ά.) στα πλαίσια της λέξης, όπως ισχύει και για τα άλλα μονοφωνηματικά σύμφωνα του ιδιώματος (π.χ. για το /m/: /mása/ «σοφράς, φαγητό», /éma/ «αίμα», /bárim/ «επιτέλους, τουλάχιστον», για το /k/: /káta/ «γάτα», /dékka/ «δέκα», /demék/ [dimék] «τάχα», για το /t/: /tátas/ «πατέρας», /káta/ «γάτα», /berekiát/ [biricát] «ευτυχώς», για το /r/: /rakí/ «ρακί», /sára/ «το πρώτο γάλα μετά τη γέννα», /déver/ «άνω-κάτω», για το /n/: /ne/ «ναι», /éna/ «ένα», /tin/ «την», για το /s/: /síta/ «ψιλό κόσκινο», /kaséla/ «σκαλιστό σεντούκι», /álas/ «αλάτι», για το /ð/: /ðári/ «τόρα», /kadí/ «ξύλινο βυτίο για μεταφορά νερού», για το /z/: /zésta/ «ζέστη», /bitízu/ «τελειώνω», για το /l/: /lális/ «θείος», /daúli/ «μεγάλο τύμπανο» κ.ά.). Το γεγονός αυτό θεωρείται ως πρόσθετο στοιχείο που επισφραγίζει τη μονοφωνηματική αντιμετώπιση των προστριβόμενων³³.

Ο ενιαίος χαρακτήρας των προστριβόμενων (μονοφωνήματα) φαίνεται ότι ενισχύεται και από τη δομή των συμφωνικών συμπλεγμάτων. Τα /ts, dz/ μπορούν να συνδυάζονται –όπως και τα λοιπά μονοφωνηματικά σύμφωνα του ιδιώματος– με άλλα σύμφωνα και να συγκροτούν δισυμφωνικά πρωτίστως συμπλέγματα, όπου τα προστριβόμενα κατέχουν τη θέση τόσο του πρώτου όσο και του δεύτερου μέλους του συμπλέγματος (π.χ. /mútska/ «μύτη, μούρη», /móltsa/ «σκόρος», /gártios/ «κλαπιάρης», /níftsi/ «νίψου», /gubdzéli/ «το περίβλημα που περικλείει το βαμβάκι, όταν είναι ακόμη πάνω στο φυτό», /báldza/ «κουνιάδα», /mandzána/ «μελιτζάνα»), πράγμα το οποίο επίσης ισχύει και για τα άλλα (μονοφωνηματικά) σύμφωνα, καθώς

³² Βλ. και Μποτίνης (2011²: 126).

³³ Βλ. και Χατζησαββίδης (1985: 62).

και τρισυμφωνικά συμπλέγματα (π.χ /denktsís/ [dinktʃís] «αυτός που φτιάχνει δέματα καπνού»).

Επιχείρημα υπέρ της μονοφωνατικής θεώρησης των προστριβόμενων αποτελεί το γεγονός ότι εμφανίζουν τη δυνατότητα αναδίπλωσης, μπορούν δηλαδή να επαναλαμβάνονται σε δύο συλλαβές της ίδιας λέξης (π.χ. /tsitsí/ «κρέας», /tsítsidos/ «ολόγυμος», /tsitsiniázo/ «κοκκινίζω πολύ», /tsitsinúða/ «νυφίτσα», /tsútsa/ «πιπίλα», /tsiartsíafi/ «παπλωματοθήκη», /dzádza/ «ακαταστασία», /dzadzalás/ «κουρελής», /dzadzaliáris/ «κακοντυμένος, ασουλούπωτος», /dzádzalo/ «άχρηστο και χωρίς αξία αντικείμενο, κουρέλι», /dziudziúkla/ «μεγάλη φλόγα», /dziudziúklári/ «το μικρό παιδί», /dziudziukúdia/ «σουτζουκάκια» κ.ά.), πράγμα το οποίο χαρακτηρίζει και λέξεις που περιλαμβάνουν μονοφωνατικά σύμφωνα (π.χ. /babalízo/ «κάνω τον υποβολέα», /bubúta/ «φωτιά», /gaganúdia/ «αυλάκια, βαθουλώματα», /gugúxka/ «δεκαοχτούρα», /dídima/ «δίδυμα», /ziáziako/ «ο καταρράκτης των ματιών», /kakárisma/ «κακάρισμα», /kakaróno/ «αργοπεθαίνω, σβήνω», /kikiriki/ «ακαθάριστο φιστίκι», /kukuloðéti/ «μικρή μαύρη εσάρπα», /mamalíga/ «πηχτός χυλός από καλαμποκάλευρο και λίπος», /mumúts/ «φάντασμα, σκιάχτρο», /papaliúfka/ «άγονο χωράφι», /tátas/ «πατέρας», /xaxanútas/ «αυτός που γελάει δυνατά» κ.ά).

Τέλος, η θεώρηση των [ts, dz] –στο πλαίσιο της συγκεκριμένης τουλάχιστον εργασίας –ως ενιαίων συμφώνων και, κατά συνέπεια, ως ιδιαίτερης κατηγορίας του φωνητικού συστήματος του Δαρνάκιου ιδιώματος (βλ. Φωνητική 2.3 σ. 77-78 τα αναφερόμενα για την παραγωγή και τη χρονική τους δομή), συνεπάγεται και επιβάλλει κατά κάποιον τρόπο ή τουλάχιστον επιτρέπει την αποδοχή τους και ως ενιαίων φωνημάτων (μονοφωνατικών συμφώνων) σε φωνολογικό επίπεδο³⁴, καθώς το αντίθετο θα συνιστούσε ασυμμετρία, ανακολουθία και ασυνέπεια ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης της κοινής τους συμπεριφοράς, του γεγονότος δηλαδή ότι εμφανίζουν ενιαίο χαρακτήρα τόσο σε φωνητικό (ενιαίο συμφωνικοί φθόγγοι) όσο και σε φωνολογικό επίπεδο (ενιαία συμφωνικά φωνήματα).

³⁴ Το γεγονός αυτό βέβαια δεν συνεπάγεται ότι αγνοείται ή παραγνωρίζεται η δυνατότητα φθόγγοι των γλωσσών γενικά να τυγχάνουν διαφορετικής αντιμετώπισης και θεώρησης κατά τη φωνητική και φωνολογική τους προσέγγιση.

3.1.7 Φωνολογικός ορισμός των συμφωνικών φωνημάτων

Για την ολοκλήρωση της φωνολογικής ανάλυσης απαιτείται –εκτός της διαδικασίας αναγνώρισης των συμφωνικών φωνημάτων (περιγραφικό στάδιο της κατάτμησης) που προηγήθηκε– να δοθεί στις λειτουργικές μονάδες που απομονώθηκαν ένας αυστηρά φωνολογικός ορισμός, να περιγραφεί η ταυτότητά τους, να καθοριστούν δηλαδή τα διακριτικά χαρακτηριστικά κάθε συμφωνικού φωνήματος για τον λόγο ότι τα διακριτικά ή διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά προσδίδουν μια ιδιαιτερότητα σε κάθε φώνημα της γλώσσας και καθορίζουν την ουσία και την ταυτότητά του, ώστε το καθένα να διακρίνεται από τα υπόλοιπα φωνήματα του ίδιου συστήματος. Κατά τη διαδικασία αναγνώρισης των φωνημάτων δόθηκε ήδη μία λεπτομερής φωνητική περιγραφή τους. Αυτή όμως δεν αρκεί για τον καθορισμό των φωνημάτων, διότι κατά τον Martinet (1976: 73-74) *«δύο φθόγγοι όμοιοι φωνητικά δεν είναι αναγκαστικά το ίδιο φώνημα και δύο φθόγγοι διαφορετικοί φωνητικά δεν είναι και αυτοί αναγκαστικά δύο διαφορετικά φωνήματα»*. Πρέπει επομένως να καθοριστούν εκείνα τα στοιχεία τα οποία στα πλαίσια του φωνητικού περιβάλλοντος διακρίνουν το συγκεκριμένο φώνημα από όλα εκείνα που θα μπορούσαν να εμφανιστούν στη θέση του. Έτσι, για τη φωνολογική –όχι φωνητική– όπως στο στάδιο της κατάτμησης– περιγραφή του φωνήματος απαιτείται η απομόνωση των σταθερών αρθρωτικών χαρακτηριστικών που είναι διακριτικά, εκείνων δηλαδή που το διακρίνουν ουσιαστικά από όλα τα φωνήματα του συστήματος. Ο καθορισμός των διακριτικών χαρακτηριστικών των φωνημάτων είναι απαραίτητος, γιατί η βασική φωνολογική μονάδα είναι το διακριτικό χαρακτηριστικό και όχι το φώνημα. Από την άποψη αυτή η ιδιαιτερότητα ενός φωνήματος δεν μπορεί να οριστεί παρά ως το σύνολο των διακριτικών χαρακτηριστικών που πραγματώνονται συγχρόνως, ώστε να αποτελέσουν το δεδομένο φώνημα και μόνο αυτό.

Τα διακριτικά χαρακτηριστικά για κάθε συμφωνικό φώνημα του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων είναι:

/p/: χειλικό (το διακρίνει από τα μη χειλικά κλειστά)· το χαρακτηριστικό *διχειλικό* δεν διατηρήθηκε ως διακριτικό για το /p/, γιατί η διχειλικότητα δεν έχει διαφοροποιητική αξία, εφόσον στο φωνολογικό σύστημα του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων δεν υπάρχει κλειστό, χειλοδοντικό, άηχο σύμφωνο), κλειστό (το διακρίνει από τα χειλικά τριβόμενα), άηχο (το διακρίνει από το ηχηρό /b/).

- /b/: χειλικό (το διακρίνει από τα μη χειλικά κλειστά)· το χαρακτηριστικό *διχειλικό* παραλείπεται, γιατί στο ιδίωμα δεν υπάρχουν κλειστά, χειλοδοντικά ηχηρά σύμφωνα), κλειστό (το διακρίνει από τα χειλικά τριβόμενα), ηχηρό (το διακρίνει από το άηχο /p/).
- /f/: χειλικό (το διακρίνει από τα μη χειλικά τριβόμενα)· το χαρακτηριστικό *χειλοδοντικό* δεν διατηρήθηκε, γιατί δεν υπάρχουν στο ιδίωμα χειλικά τριβόμενα σύμφωνα που να μην είναι χειλοδοντικά και επομένως με το χαρακτηριστικό τριβόμενο για το /f/ εξυπακούεται ότι είναι χειλοδοντικό), τριβόμενο (το διακρίνει από τα χειλικά κλειστά), άηχο (το διακρίνει από το χειλικό, τριβόμενο, ηχηρό /v/).
- /v/: χειλικό (το διακρίνει από τα μη χειλικά τριβόμενα σύμφωνα)· το χαρακτηριστικό *χειλοδοντικό* δεν διατηρείται για τον ίδιο λόγο που δεν διατηρήθηκε και για το /f/), τριβόμενο (το διακρίνει από τα χειλικά κλειστά), ηχηρό (το διακρίνει από το άηχο, τριβόμενο, χειλικό /f/).
- /m/: χειλικό (το διακρίνει από τα μη χειλικά έρρινα), έρρινο (το διακρίνει από τα μη έρρινα χειλικά κλειστά). Τα χαρακτηριστικά της *διχειλικότητας* και της *ηχηρότητας* δεν διατηρήθηκαν, γιατί δεν έχουν διακριτική αξία, εφόσον η ηχηρότητα εξυπακούεται από τη ρινικότητα και η διχειλικότητα από τη χειλικότητα. Δεν υπάρχει στο ιδίωμα έρρινο σύμφωνο που να είναι άηχο και χειλοδοντικό.
- /t/: οδοντικό (το διακρίνει από τα μη οδοντικά κλειστά), κλειστό (το διακρίνει από τα οδοντικά τριβόμενα), άηχο (το διακρίνει από το ηχηρό, κλειστό, οδοντικό /d/). Το χαρακτηριστικό *ακρογλωσσοδοντικό* δεν διατηρήθηκε, γιατί δεν υπάρχουν στο ιδίωμα οδοντικά κλειστά σύμφωνα που να μην είναι ακρογλωσσοδοντικά.
- /d/: οδοντικό (το διακρίνει από τα μη οδοντικά κλειστά)· το χαρακτηριστικό *ακρογλωσσοδοντικό* δεν διατηρήθηκε, γιατί δεν υπάρχουν στο ιδίωμα οδοντικά κλειστά σύμφωνα που να μην είναι ακρογλωσσοδοντικά), κλειστό (το διακρίνει από τα οδοντικά τριβόμενα), ηχηρό (το διακρίνει από το άηχο /t/).
- /r/: παλλόμενο· το χαρακτηριστικό αυτό αρκεί, για να δώσει τον φωνολογικό ορισμό του φωνήματος, γιατί δεν υπάρχει άλλο παλλόμενο στο ιδίωμα. Επομένως, τα χαρακτηριστικά *φατνιακό* και *ηχηρό* δεν είναι διακριτικά.
- /l/: πλευρικό (το διακρίνει από όλα τα άλλα συμφωνικά φωνήματα)· το χαρακτηριστικό της *ηχηρότητας* εξυπακούεται από την πλευρικότητα, καθώς

στο ιδίωμα δεν υπάρχει άηχο πλευρικό σύμφωνο. Το χαρακτηριστικό *φατνιακό* δεν είναι διακριτικό, γιατί δεν υπάρχει στο ιδίωμα άλλο πλευρικό μη φατνιακό φώνημα).

/θ/: οδοντικό (το διακρίνει από τα μη οδοντικά τριβόμενα)· το χαρακτηριστικό *μεσοδοντικό* δεν διατηρήθηκε, γιατί στο ιδίωμα των Δαρναρκοχωριών δεν υπάρχουν οδοντικά τριβόμενα που να μην είναι μεσοδοντικά), τριβόμενο (το διακρίνει από τα οδοντικά κλειστά), άηχο (το διακρίνει από το ηχηρό, οδοντικό, τριβόμενο /ð/).

/ð/: οδοντικό (το διακρίνει από τα μη οδοντικά τριβόμενα)· το χαρακτηριστικό *μεσοδοντικό* δεν διατηρήθηκε για τον ίδιο λόγο που δεν διατηρήθηκε και για το /θ/, τριβόμενο (το διακρίνει από τα οδοντικά κλειστά), ηχηρό (το διακρίνει από το άηχο, οδοντικό, τριβόμενο /θ/).

/s/: φατνιακό (το διακρίνει από τα μη φατνιακά τριβόμενα), τριβόμενο (το διακρίνει από τα μη τριβόμενα φατνιακά), άηχο (το διακρίνει από το ηχηρό /z/).

/z/: φατνιακό (το διακρίνει από τα μη φατνιακά τριβόμενα), τριβόμενο (το διακρίνει από τα μη τριβόμενα φατνιακά), ηχηρό (το διακρίνει από το άηχο /s/).

/n/: φατνιακό (το διακρίνει από το χειλικό έρρινο /m/), έρρινο (το διακρίνει από τα μη έρρινα φατνιακά). Το χαρακτηριστικό της *ηχηρότητας* εξυπακούεται από τη ρινικότητα και το χαρακτηριστικό *ακρογλωσσοφατνιακό* από το φατνιακό.

/k/: υπερωικό (το διακρίνει από τα μη υπερωικά κλειστά), κλειστό (το διακρίνει από τα υπερωικά τριβόμενα), άηχο (το διακρίνει από το ηχηρό, υπερωικό, κλειστό /g/).

/g/: υπερωικό (το διακρίνει από τα μη υπερωικά κλειστά), κλειστό (το διακρίνει από τα υπερωικά τριβόμενα), ηχηρό (το διακρίνει από το άηχο /k/).

/x/: υπερωικό (το διακρίνει από τα μη υπερωικά τριβόμενα), τριβόμενο (το διακρίνει από τα υπερωικά κλειστά), άηχο (το διακρίνει από το ηχηρό /ɣ/).

/ɣ/: υπερωικό (το διακρίνει από τα μη υπερωικά τριβόμενα), τριβόμενο (το διακρίνει από τα υπερωικά κλειστά), ηχηρό (το διακρίνει από το άηχο /x/).

/ts/: προστριβόμενο, άηχο (το διακρίνει από το ηχηρό προστριβόμενο /dz/). Το χαρακτηριστικό *φατνιακό* δεν διατηρήθηκε, γιατί δεν υπάρχουν στο ιδίωμα προστριβόμενα που να μην είναι φατνιακά.

/dz/: προστριβόμενο, ηχηρό (το διακρίνει από το άηχο προστριβόμενο /ts/). Το χαρακτηριστικό *φατνιακό* δεν διατηρήθηκε για τον ίδιο λόγο που αναφέρθηκε

και στην περίπτωση του /ts/.

Μετά τον φωνολογικό ορισμό των συμφωνικών φωνημάτων ακολουθεί η ταξινόμησή τους και η συγκρότηση του συμφωνικού συστήματος του ιδιώματος. Η ταξινόμηση συνίσταται στην κατάταξη των συμφωνικών φωνημάτων σε ομάδες με βάση τα διακριτικά τους χαρακτηριστικά, ώστε να διαφαίνονται οι μεταξύ τους σχέσεις και αντιθέσεις. Έπειτα από την ομαδοποίηση των συμφωνικών φωνημάτων, που εμφανίζουν ένα ορισμένο διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό, προκύπτουν οι ακόλουθες κατηγορίες:

Κλειστά:	/p, b, t, d, k, g/
Τριβόμενα:	/f, v, θ, δ, s, z, x, γ/
Άηχα:	/p, f, t, θ, s, ts, k, x/
Ηχηρά :	/b, v, d, δ, z, dz, g, γ/
Έρρινα:	/m, n/
Πλευρικό:	/l/
Παλλόμενο:	/r/
Προστριβόμενα:	/ts, dz/
Χειλικά:	/p, b, m, f, v/
Οδοντικά:	/t, d, θ, δ/
Φατνιακά:	/n, l, r, s, z, ts, dz/
Υπερωικά:	/k, g, x, γ/

Από την ανωτέρω ομαδοποίηση προκύπτει ότι με το χαρακτηριστικό *κλειστό* αναφέρονται φωνήματα που ως προς τον τόπο άρθρωσης χαρακτηρίζονται ως χειλικά, οδοντικά και υπερωικά. Κάθε μία από αυτές τις κατηγορίες των κλειστών περιλαμβάνει ένα ηχηρό και ένα άηχο φώνημα. Επίσης, με το χαρακτηριστικό *τριβόμενο* αναφέρονται φωνήματα που ως προς τον τόπο άρθρωσης χαρακτηρίζονται ως χειλικά, οδοντικά, φατνιακά και υπερωικά. Και οι κατηγορίες αυτές περιλαμβάνουν ένα άηχο και ένα ηχηρό φώνημα. Τέλος, υπάρχουν το χειλικό και φατνιακό *έρρινο*, το *πλευρικό* και το *παλλόμενο* φώνημα.

Βάσει όλων όσων αναφέρθηκαν καθίσταται δυνατή η συγκρότηση του συμφωνικού συστήματος του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων. Σε παράλληλες ευθείες τοποθετούνται τα σύμφωνα με τον *ίδιο τρόπο άρθρωσης*, δηλαδή αυτά που αποτελούν *σειρά*, ενώ στην ίδια κάθετη ευθεία (στήλη) τοποθετούνται τα σύμφωνα που αρθρώνονται στο *ίδιο σημείο*, δηλαδή τα σύμφωνα που αποτελούν *τάξη*:

ΣΕΙΡΕΣ	ΤΑΞΕΙΣ			
	Χειλικά	Οδοντικά	Φατνιακά	Υπερωικά
Κλειστά	p b ³⁵	t d		k g
Έρρινα	m		n	
Πλευρικό			l	
Παλλόμενα			r	
Τριβόμενα	f v	θ ð	s z	x γ
Προστριβόμενα			ts dz	

3.2 Φωνολογικά φαινόμενα

3.2.1 Φωνήεντα - Φωνολογικά φαινόμενα εντός λέξης

3.2.1.1 Αποβολή άτονων /i, u/³⁶

Όπως είναι γνωστό, ο βόρειος φωνηεντισμός, η στένωση δηλαδή των άτονων /e/ και /o/ και η αποβολή (dropping) των επίσης άτονων υψηλών/κλειστών /i/ και /u/, συνιστά βασικό γνώρισμα του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων (βλ. Εισαγωγή 1.5 σ. 37).

Τα γνήσια –ή παλαιά ή πρωτογενή– φωνήεντα /i/ και /u/, όταν είναι άτονα/τονικά απροστάτευτα, σε ένα μεγάλο ποσοστό αποβάλλονται/σιγώνται τόσο στο εσωτερικό όσο και στο τέλος της λέξης. Το φαινόμενο αυτό μαζί με τη στένωση, αποτελούν τα κατ' εξοχήν ίσως γνωρίσματα του Δαρνάκιου ιδιώματος –όπως άλλωστε και των βορείων ιδιωμάτων της Ν. Ελληνικής εν γένει– και υποστηρίζεται ότι πρέπει να προηγήθηκε³⁷ του επίσης πολύ χαρακτηριστικού για το ιδίωμα

³⁵ Όπου στον πίνακα εμφανίζονται ζεύγη συμφώνων, το ευρισκόμενο στα αριστερά είναι το άηχο, ενώ αυτό στα δεξιά το αντίστοιχο του ηχηρό.

³⁶ Ο Μπατζάκας (2012: 976) φαίνεται να εντάσσει την αποβολή των άτονων πρωτογενών και δευτερογενών /i/ και /u/ στο φαινόμενο της συγκοπής. Αναφορικά με τη λειτουργία του φαινομένου και σε άλλα ιδιώματα βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 163-198) για το σιατιστινό ιδίωμα, Κατσάνης & Ντίνας (2004: 434-435) για τα γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής Κοζάνης-Γρεβενών, Ντίνας (2005: 44-52) για το γλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης, Αλμπανούδης (2009: 112-124) για το ιδίωμα της βόρειας Θράκης (Το Μικρό και το Μεγάλο Μοναστήρι της Α. Ρωμυλίας), Τσολάκη (2009: 50, 88-92) για το ιδίωμα της Σαμοθράκης, Ντάγκας (2012: 37-58) για το ιδίωμα της Σαρακήνας Βεντζίων (Γρεβενών), Γκαραλιάκος (2016: 88-92) για το γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής των Χασίων (ν. Γρεβενών)· βλ. επίσης Τζιτζιλής (2016: 446).

³⁷ Για τη σειρά λειτουργίας των φαινομένων βλ. και Κοντός (1989: 43-4). Και η Nespor (1999: 34-35) θεωρεί ότι προηγείται η εφαρμογή «του κανόνα της απαλοιφής» των άτονων φωνηέντων [i] και [u] και έπειτα ο κανόνας «της μετατροπής των άτονων [e] και [o] σε [i] και [u] αντιστοίχως». Κατά τον Συμεωνίδη (1977: 70), αντίθετα, δεν τίθεται θέμα προτεραιότητας ισχύος του νόμου της αποβολής και αυτού της στένωσης, καθώς θεωρεί ότι πρόκειται βασικά για έναν νόμο που δρα ενιαία και εκδηλώνεται την ίδια στιγμή ως στένωση για τα άτονα /e/ και /o/ και ως αποβολή για τα άτονα /i/ και /u/. Στο ίδιο μήκος κύματος φαίνεται να κινείται και ο Μποτίνης (2011²: 82) ο οποίος αναφερόμενος σε διαλεκτικές μορφές της Ελληνικής, στη Βόρεια Ελλάδα κυρίως, σημειώνει ότι οι διακρίσεις των φωνηέντων σε περιβάλλον άτονων συλλαβών περιορίζονται σε αυτές των ακραίων φωνηέντων /i-a~u/, εφόσον όλα τα άλλα φωνήεντα, εκτός από το χαμηλό /a/, υπόκεινται σε «ανύψωση» (raising), κατά την

φαινομένου της στένωσης/συστολής/κώφωσης (raising) των ατόνων /e/ και /o/ σε [i] και [u] αντίστοιχα. Η ύπαρξη αυτού του φαινομένου σε συνδυασμό με την απουσία κώφωσης στα λεγόμενα ημιβόρεια ιδιώματα³⁸ θεωρείται ότι ενισχύει την ορθότητα της προηγούμενης άποψης.

Το εν λόγω φαινόμενο, όπως και αυτό της στένωσης, συνδέθηκε με το ζήτημα του τόνου και θεωρήθηκε αποτέλεσμα κυρίως του δυναμικού τονισμού³⁹. Ειδικότερα, ο Χατζιδάκις (1905: 251) υποστηρίζει ότι η στένωση και η αποβολή είναι αποτέλεσμα του ισχυρότερου τονισμού, που πίστευε ότι επικρατεί στα βόρεια ιδιώματα· αυτός ήταν η αιτία να εξασθενήσουν οι άτονες συλλαβές που έχουν ημίκλειστα ή κλειστά φωνήεντα /e, o/, /i, u/. Με το κύρος του ο Χατζιδάκις επέβαλε την ερμηνεία του για τον δυναμικό –όπως επικράτησε να λέγεται από τους επόμενους Έλληνες ερευνητές οι οποίοι ασπάστηκαν την άποψή του σχεδόν στο σύνολό τους– τονισμό των βορείων ιδιωμάτων παραμερίζοντας αυτήν του Meyer (βλ. υποσημ. 40).

Μια άλλη εξήγηση επιχειρήθηκε να δοθεί από τον Μπούτουρα ο οποίος το 1916 υποστήριξε (βλ. Μαγουλάς 1977: 31-32) ότι η στένωση και η αποβολή έχει ως συνέπεια κάποια ένταση του τόνου –υπό την έννοια ότι η αποβολή των κλειστών φωνηέντων και ο περιορισμός του μήκους των λέξεων (π.χ. *κουδούνι* /kuðúni/ - *κδούν* [kðun]) δίνει προφανώς σε έναν «νότιο» Έλληνα την εντύπωση κάπως ισχυρότερου τονισμού (βλ. Μαγουλάς 1977: 32)– δίχως όμως να είναι όντως ισχυρότερος ο τόνος στα βόρεια ιδιώματα.

Τη θέση του Χατζιδάκι ακολουθεί και ο Παπαδόπουλος (1926: 11, 14) ο οποίος σημειώνει ότι επειδή εξ αιτίας του ισχυρού τονισμού η τονιζομένη συλλαβή της λέξης εξαιρείται *«πέρ τας ατόνους, αι οποίαι ούτω προφέρονται αμελώς πως, δια τούτο τα φωνήεντα e και o, τα οποία είναι ασθενέστερα του a»*, διότι σχηματίζονται με μικρότερο άνοιγμα της στοματικής κοιλότητας, *«άτονα όντα υφίστανται κώφωσιν εν πάση χώρα της λέξεως και κατά μικρόν τρέπονται εις ι και ου»*.

Μια άποψη, διαφορετική από αυτή του Χατζιδάκι, για τα ινδάλματα ή ακουστικές παραστάσεις των λέξεων διατυπώθηκε αργότερα από τον Φάβη (1951: 3-

οποία τα υψηλά φωνήεντα /i, u/ αποβάλλονται, ενώ τα ενδιάμεσα /e, o/ καταλαμβάνουν τη θέση άρθρωσης των υψηλών φωνηέντων.

³⁸ Ημιβόρεια αποκαλούνται τα ιδιώματα στα οποία ισχύει κανονικά το φαινόμενο της αποβολής των ατόνων /i/ και /u/, ενώ το φαινόμενο της κώφωσης των ατόνων /e/ και /o/ δεν εμφανίζεται καθόλου· βλ. Ανδριώτης (1932a: 171).

³⁹ Ο Meyer απέδωσε τα φαινόμενα της στένωσης και της αποβολής σε ξένο εθνολογικό υπόστρωμα δίχως να το προσδιορίζει σαφέστερα, ενώ ο Thumb πιστεύει ότι ο Meyer εννοεί πιθανότατα τους εξελληνισμένους Θράκες και τα συγγενικά τους φύλα στη Βαλκανική (βλ. Συμεωνίδης 1977: 64). Σχετικά με τη χρονολόγηση των δύο φαινομένων βλ. Μπαμπινιώτης (1977: 13-21).

18), που κατά τα άλλα πιστεύει πιθανότατα ότι ο τονισμός στα βόρεια ιδιώματα είναι όντως ισχυρότερος, και από τους Ανδριώτη (1932α: 171-185) και Newton (1972: 182-189).

Κατά τον Meillet (βλ. Μαγουλάς 1977: 31) οι μεταβολές στα φωνήεντα των βορείων ιδιωμάτων δεν οφείλονται στον δυναμικό τονισμό, αλλά είναι συνέπεια της βράχυνσης των άτονων φωνηέντων, καθώς τα φωνήεντα είναι γενικά τόσο βραχύτερα όσο κλειστότερα. Έτσι, τα /i, u/, που είναι βραχέα αποβάλλονται, ενώ τα /e, o/ γίνονται βραχύτερα. Ο Pernot (βλ. Μαγουλάς 1977: 31-32) στηριζόμενος σε έρευνες πειραματικής φωνητικής θεωρεί ότι ο νεοελληνικός τονισμός χαρακτηρίζεται κυρίως από τη μακρότητα, κατόπιν από το ύψος και, τέλος, σε μικρότερο βαθμό από την ένταση και, επίσης, ότι ο φωνηεντισμός των βορείων ιδιωμάτων δεν προκαλείται από τον δυναμικό τονισμό· τα κλειστά /i/ και /u/ χρειάζονται –αντίθετα με ό,τι συνήθως πιστεύεται– τον μεγαλύτερο μέσο ρυθμό εκπνοής και τείνουν να εξασθενήσουν σύμφωνα με την αρχή της ήσσονος προσπάθειας, κατά την οποία κάθε σύστημα τείνει να καταστεί οικονομικότερο επιτυγχάνοντας μεγαλύτερη απόδοση με μικρότερη δαπάνη (βλ. Μαγουλάς 1977: 34). Συνεπώς, κατά τους Meillet και Pernot τα άτονα κλειστά φωνήεντα τείνουν να γίνουν βραχύτερα, δηλαδή να αποβληθούν, και τα ημίκλειστα να γίνουν κλειστά και άρα βραχύτερα.

Σύμφωνα με τον Martinet, όπως συνοψίζει τις απόψεις του ο Μαγουλάς (1977: 34-35), είναι πιθανό ότι η στένωση και η αποβολή των φωνηέντων δεν έχει αιτία τον δυναμικό τονισμό, αλλά προέρχεται από την τάση να ατονήσει σε ορισμένες συλλαβές –πρόκειται δηλαδή για την έννοια της εξουδετέρωσης ή ουδετεροποίησης– η καθαρότητα των φωνηεντικών διακρίσεων, που καταλήγει στο να προβάλλει την καθαρότητά τους σε άλλες συλλαβές. Επομένως, η άρση ή εξουδετέρωση (neutralisation), όπως αποκαλείται στη φωνολογία, της αντίθεσης των /u ~ o/, /i ~ e/ στις άτονες συλλαβές έχει ως αποτέλεσμα ένα οικονομικότερο φωνηεντικό σύστημα τριών φωνηέντων έναντι του συστήματος των πέντε φωνηέντων στα νότια ιδιώματα.

Έχοντας επιχειρήσει μια δομολογική θεώρηση του φωνηεντισμού των βορείων ιδιωμάτων, ο Μαγουλάς (1977: 36) συμπεραίνει ότι στα εν λόγω ιδιώματα ο ποσοτικός, και όχι ο δυναμικός, τονισμός οδήγησε στην άρση της αντίθεσης των άτονων /e ~ i/, /o ~ u/ και στην αποβολή των παλαιών κυρίως /i, u/, πράγμα το οποίο σημαίνει μεγαλύτερη οικονομία στο σύστημα των άτονων φωνηέντων.

Ο Συμεωνίδης (1977: 63-71) πάλι κάνει λόγο για μια συνεπή διαδικασία προώθησης όλου του φωνηεντικού συστήματος των βορείων ιδιωμάτων «προς τα

εμπρός» (συγκεκριμένα, κατά τη στένωση συμβαίνει προώθηση των άτονων /e/ και /o/ προς τα πιο προωθημένα /i/ και /u/, και κατά την αποβολή των άτονων /i/ και /u/ σημειώνεται πάλι μια περαιτέρω προώθηση των φθόγγων αυτών, που εκδηλώνεται με την έκπτωσή τους) και θεωρεί ότι πρόκειται για «έναν νόμο οικονομίας της άρθρωσης, που συμπίπτει με τη γενική αρχή της ήσσονος προσπαθείας που επικρατεί στη φύση» (βλ. και υποσημ. 37 σ. 158-159).

Η αποβολή συνεπάγεται μια σειρά αλλαγών που επηρεάζει κυρίως το συμφωνικό σύστημα (συμπλοκή συμφώνων και δημιουργία μεγάλου αριθμού συμφωνικών συμπλεγμάτων άγνωστων στην Κοινή Νέα Ελληνική, αφομοιώσεις συμφώνων, αποβολές συμφώνων και απλοποίηση συμφωνικών συμπλεγμάτων, αναπτύξεις φωνηέντων σε δυσπρόφερτα συμφωνικά συμπλέγματα κ.ά.) αλλά και τη μορφολογία των λέξεων.

Κατά τον Παπαδόπουλο (1926: 16) «θεμελιώδεις νόμοι» της αποβολής άτονου φωνηέντος είναι «1) η ύπαρξις προηγουμένου συμφώνου. Εάν προηγήται φωνήεν, ουδέποτε αποβάλλεται, διότι στηρίζεται υπ' αυτού συνεκφωνούμενον διφθογγικώς, καθώς **κατιργαράιοι, νουματαίοι, καημένους...**2) Εκ δύο ατόνων φωνηέντων αποβάλλεται το πλησιέστερον προς την τονιζομένην συλλαβήν, οίον **βουλή - β'λή, αλλά βουλικός - βουλ'κός...** διότι αι προς την τονιζομένην προσκείμεναι συλλαβαί εκφωνούνται πάντοτε ασθενέστεραι των απότερον κειμένων»⁴⁰. Οι παρατηρήσεις του Παπαδόπουλου φαίνεται ότι ισχύουν και στην περίπτωση του Δαρνάκιου ιδιώματος⁴¹ (π.χ. **περίπτωση 1:** /aloxómija/ [aluxómja] «αλογόμυγα», /γυρούνια/ [γρούνα] «γουρούνια», /zimóni/ [zimónj] «ζυμώνει», /kitá/ [cta] «κοιτά», /arólíka/ [arólka] «ελευθέρωσα, απέλυσσα», /γιαύρτι/ [jaúrt] «γιαούρτι», /zái/ [zái] «ζάει», /kléi/ [kléi] «κλαίει», /seréi/ [ʃiréi] «Σερραίοι», **περίπτωση 2:** /akolitós/ [akułtós] «κολλητός», /élises/ [élfis] «έλυσε», /extesínós/ [ixtíʃnós] «χθεσινός» κ.ά.).

⁴⁰ Για τη διατήρηση αντιθέτως των άτονων φωνηέντων, εάν μετά την αποβολή τους «τα συμπίπτοντα σύμφωνα» θα αποτελούσαν «σύμπλεγμα δυσεκφωνήτων» εντός λέξης –αλλά και κατά τη συνεκφορά– ή λόγω της φύσης «των παρακειμένων συμφώνων» ή επειδή θα προέκυπταν όμοια σύμφωνα ή λόγω αναλογίας, ή εξ αιτίας της ανάπτυξης δευτερεύοντα τόνου ή, τέλος, για λόγους μετρικούς στη δημοτική ποίηση βλ. Παπαδόπουλος (1926: 17-18).

⁴¹ Μια έρευνα για τη συστηματική λειτουργία του φαινομένου της αποβολής στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών όπως αυτή της Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985) θα ήταν χρήσιμη, αλλά ξεφεύγει από τα πλαίσια της παρούσας εργασίας και επιπλέον δεν υπήρχαν τα χρονικά περιθώρια ώστε να επιχειρηθεί κάτι τέτοιο. Για τους λόγους αυτούς διατυπώνονται κάποιες γενικές και αδρομερείς παρατηρήσεις σχετικά με το φαινόμενο.

Από το συγκεκριμένο γλωσσικό υλικό φαίνεται επίσης να επιβεβαιώνονται κάποιες παρατηρήσεις της Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 178-180) σχετικά με την αποβολή των άτονων /i/ και /u/ στην πρώτη –αλλά και στη δεύτερη– μετά τον τόνο (μετατονική) συλλαβή (π.χ. /alázun/ [alázn] «αλλάζουν», /alónisma/ [alónzma] «αλώνισμα», /kukulóthike/ [kuklóthci] «σκέπασε το κεφάλι του, παντρεύτηκε», /aletróxeri/ [litróçir] «εξάρτημα του αλετριού το οποίο κρατάει ο γεωργός κατά το όργωμα», /baǵiátiko/ [bajátko] «μπαγιάτικο» κ.ά.) καθώς και στην πρώτη και τρίτη, τις περιττές δηλαδή συλλαβές, πριν την τονούμενη αριθμώντας από την πρώτη προτονική συλλαβή προς την αρχή της λέξης (π.χ. /vunó/ [vno] «βουνό», /ðulía/ [ðla] «δουλειά», /zimári/ [zmar] «ζυμάρυ», /zimaroxáftis/ [zmaroxáfts] «φούρνος», /kokinízi/ [kocníz(i)] «κοκκινίζει», /kokinóxoma/ [kucnóxuma] «κοκκινόχωμα», /pinakotí/ [pnakutí] «πινακωτή», /ximónas/ [çmónas] «χειμώνας» κ.ά.). Αντίθετα, στη δεύτερη, άρτια δηλαδή, συλλαβή πριν την τονισμένη (Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985: 189) διατηρούνται (π.χ. /θilikó/ [θιλκό] «θηλυκό», /θιγατέρα/ «θυγατέρα», /kiratsúða/ [çiratsúða] «θεία του συζύγου» κ.ά.). Επίσης, το αρχικό άτονο φωνήεν (Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985: 181) συνήθως διατηρείται (π.χ. /ikónisma/ [ikónzma] «εικόνισμα», /uranískos/ [uraniískus] «ουρανίσκος», /uranúðia/ [uranúðja] «(επιρρ.) ψηλά στον ουρανό», /ipoféro/ [ipuféro] «υπουφέρω», /isterótera/ [istirótira] «υστερότερα» κ.ά.).

Αποβολή άτονου /i/: /ανγατίzi/ [ανγατίz] «αβγατίζει», /aðráxti/ [aðráxt] «αδράχτι», /akolitós/ [akulítós] «κολλητός», /alogómia/ [aluyómia] «αλογόμυγα», /alixínes/ [alçínis] «λειχήνες, στίγματα στο πρόσωπο», /alónisma/ [alónzma] «αλώνισμα», /anθροúði/ [anθrupúð] «ανθρωπάκι», /anípsi/ [anípç] «ανίψι», /arólíka/ [arólka] «ελευθέρωσα, απέλυσσα», /vizáni/ [vzari] «βυζαίνει», /vráði/ [vrað] «βράδυ», /ǵiaúrti/ [ǵaúrt] «γιαούρτι», /zimóni/ [z(i)món] «ζυμώνει», /extesinós/ [ixtɨfnós] «χθεσινός», /iðriáǵiros/ [ðjárǵirus] «υδράργυρος», /ipirétis/ [piréts] «σερβιτόρος σε γάμο», /kóri/ [kor] «κόρη», /kitá/ [cta] «κοιτά», /láði/ [lað] «λάδι», /mikrá/ [mkra] «μικρά», /mesiméri/ [miçimér] «μεσημέρι», /mesítis/ [miçíts] «εμπορικός αντιπρόσωπος», /baǵiátiko/ [bajátko] «μπαγιάτικο», /próima/ [próma] (αλλά και [próima]) «πρώιμα, νωρίς», /sikónete/ [çkónete] «σηκώνεται», /spíti/ [ç/spit] «σπίτι», /tiliǵaðiázodan/ [tliǵaðjázodan] «τυλιγόταν», /filó/ [flo] «φιλώ», /xéri/ [çer] «χέρι» κ.ά.

Αποβολή ατόνου /u/: /αγυρίða/ [αγρίða] «αγουρίδα», /ákusame/ [áksame] «ακούσαμε», /ákusate/ [áksate] «ακούσατε», /ákuses/ [áçfis] «άκουσες», /alázun/ [alázn] «αλλάζουν», /ǵuðoxéri/ [ǵðoçér] «γουδοχέρι», /ǵurúnia/ [ǵrúna] «γουρούνια»,

/zuló/ [zlo] «ζουλώ, πιέζω», /kutsós/ [ktsos] «κουτσός», /tus/ [ts] «τους», /puláða/ [pláða] «πουλάδα, νεαρή κότα που δεν έχει γεννήσει», /pulári/ [plar] «πουλάρι, γαϊδουράκι», /fustanúði/ [fstanúð] «φουστανάκι» κ.ά.

Παρουσία του φαινομένου επισημαίνεται επίσης σε δάνειες λέξεις (π.χ. /goritsiá/ [gortʃá] «άγρια αχλαδιά» < αλβ. goricë, /zulári/ [zlap] «μικρόσωμο αγρίμι» < μεσν. ζουλάπιν πιθ. < αλβ. zullap, /mulári/ [mɫar] «μουλάρυ» < μτγν. μουλάριον < ιταλ. mulo < λατ. mulus, /piliáfi/ [pɫaf] «πιλάφι» < τουρκ. pilav, /timári/ [tmar] «περιποίηση, χτένισμα ζώου κυρίως του αλόγου» < μεσν. τιμάριον < περσ. timar, /timaréno/ [tmarénu] «καθαρίζω, συγυρίζω το σπίτι», /tsukáli/ [tskaɫ] «τσουκάλι, πήλινο αγγείο» < μεσν., υποκ. του τσουκ(κ)α < ιταλ. zucca, /tsukalás/ [tskalás] «αγγειοπλάστης», /tuféki/ [tfec] «τουφέκι» < τουρκ. tüfek κ.ά.). Τύποι της Νεοελληνικής Κοινής που εισέδυσαν στο ιδίωμα (π.χ. /tin/ [tin] «(τιν) εκπέδεις» < /ti/ [ti] «(τι) gbédɛfʃ] «(την) εκπαίδευση», /diastánrosi/ [ðjastánruʃ] «διασταύρωση», /epanástasi/ [epanástaʃ] «επανάσταση», /iperédasi/ [ipirédaʃ] «υπερένταση» κ.ά.) εμφανίζουν αποβολή των άτονων φωνηέντων –προπάντων του /i⁴²– συνήθως στο καταληκτικό τους τμήμα.

Η αποβολή πάντως των άτονων /i/ και /u/ δεν αποτελεί καθολικό φωνολογικό φαινόμενο και δεν λειτουργεί νομοτελειακά στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών στη σύγχρονή του τουλάχιστον μορφή. Η ισχύς του φαινομένου μοιάζει να έχει υποχωρήσει κυρίως λόγω της επίδρασης της Κοινής Νέας Ελληνικής. Στο υλικό επισημάνθηκαν συχνά διτυπίες, τύποι δηλαδή με και χωρίς αποβολή των άτονων /i/ και /u/, που χρησιμοποιούνται από διαφορετικούς ομιλητές, αλλά πολλές φορές και από τον ίδιο ομιλητή.

Διατήρηση του άτονου /i/: /ákri/ [ákri] «άκρη», /γiánis/ [jár/nis] «Γιάννης», /érima/ [érima] «έρημα», /étsi/ [étʃ/si] «έτσι», /na zisi/ [(na) zíʃi] «(να) ζήσει», /kátiki/ [kátici] «κάτοικου», /kefáli/ [cefál/li] «κεφάλι», /mikrútsikos/ [mikrútʃ/sikos] «μικρούτσικος», /milá/ [milá] «μιλά», /nífi/ [níʃi] «νύφη», /óli/ [ól/li] «όλοι,-η», /palikári/ [paɫ/likári] «παλληκάρυ», /pátisa/ [pátisa] «πάτησα», /potámi/ [potámi] «ποτάμι», /puláki/ [puláci] «πουλάκι», /ráxi/ [ráʃi] «ράχη», /sixoreménos/

⁴² Πβ. τα αναφερόμενα από τη Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 216 υποσημ. 58) σχετικά με το ότι «Μια συστηματική εξέταση όλου του λεξικού του ιδιώματος ίσως θα αποκάλυπτε ότι έχουμε σε μεγαλύτερη έκταση αποβολή του [i], διότι ο φθόγγος αυτός είναι ασθενέστερος στην ελληνική από το [u] και βρίσκεται στο τέλος της κλίμακας ισχύος (dominance) ή ηχητικότητας (sonority) των νεοελληνικών φωνηέντων... Αυτό οφείλεται στη μεγαλύτερη διάρκεια του [u] ως στρογγυλού φωνήεντος σε αντίθεση με το [i] που είναι μη στρογγυλό».

[ʃixoreménus] «συγχωρεμένος», /trayúði/ [trayúði] «τραγούδι», /xarízi/ [xaríz/zi] «χαρίζει» κ.ά.

Διατήρηση του ατόνου /u/: /agaliázun/ [agaLázun] «αγκαλιάζουν», /ákusan/ [ákusan] «άκουσαν», /anastenázun/ [anastenázun] «αναστενάζουν», /vuná/ [vuná] «βουνά», /gámus/ [gámus] «γάμους (αιτ. πληθ.)», /yérus/ [jérus] «γέρους (αιτ. πληθ.)», /layórupa/ [layórupa] «λαγόπουλα», /(manúla) mu/ [(manúla) mu] «(μανούλα) μου», /moraitórupa/ [moraitórupa] «Μωραϊτόπουλα», /naftópulo/ [naftópulo] «ναυτόπουλο», /rijénun/ [rijénun] «πηγαίνουν», /pulí/ [ruLí] «πουλί», /rumeliotákia/ [rumelotáca] «Ρουμελιωτάκια», /tuféki/ [tuféci] «τουφέκι», /trayudúsun/ [trayudúsun] «τραγουδούσαν», /fustáni/ [fustári] «φουστάνι» κ.ά.

3.2.1.2 Σίγηση/Αποβολή των δευτερογενών ατόνων [i] και [u]

Τα άτονα [i] και [u], όταν είναι νόθα –ή νέα ή οψιγενή ή δευτερογενή– δηλαδή έχουν προκύψει από την στένωση των /e/ και /o/ αντίστοιχα μπορούν να αποβάλλονται· συχνότερα παρατηρείται αποβολή του [i] και σπανιότερα του [u]⁴³.

Αποβολή δευτερογενούς ατόνου [i]⁴⁴: /alerú/ /aLrú/ «αλεπού», /enoíte/ [noít] «εννοείται», /(pu) eksetázi/ [(pu) ks/ʃetázi] «(που) εξετάζει», /(na) eksetázis/ [(na) kʃitázis] «(να) εξετάζεις», /epeniúme/ [riɲúmi] «παινεύομαι», /etímaze/ [tímazi] «ετοιμάζε», /(afú) etímasa/ [(afú) tímasa] «(αφού) ετοιμάσα», /etímases/ [tímases] «ετοιμάσες», /(tu) evagelismú/ [(tu) vajeLizmú] «(Του) Ευαγγελισμού», /envenúla/ [vɲenúla] «Ευγενία (υποκ.)», /enðomáða/ [nðumáða] «εβδομάδα», /envlogiá/ [vlujá] «ευλογία», /elafrós/ [lafrós] «ελαφρός», /epidéksios/ [pidékʃus] «επιδέξιος», /efkolíes/ [fkolíes] «ευκολίες», /(etímasa) eγó/ [(tímasa) ɣo] «(ετοιμάσα) εγώ», /(ne) | ekínos/ [(ne) | cínus] «(ναι,) εκείνος», /emís/ [mís] «εμείς», /eména/ [ména] «μένα», /esí/ [ʃi] «εσύ», /eðó/ [ðo] «εδώ», /ekí/ [ci] «εκεί», /ekí epáno/ [carán] «εκεί επάνω», /ekikáto/ [cikát] ή [ci kát] «εκεί κάτω», /eléftera/ [léftera] «ελεύθερα», /edáksi/ [dákʃi]

⁴³ Βλ. και Παπαδόπουλος (1926: 15). Σε περιορισμένη έκταση απαντά το εν λόγω φαινόμενο σε ιδιώματα όπως αυτά της Σαρακήνας Βεντζίων (Γρεβενών) βλ. Ντάγκας (2012: 58-60), της βόρειας Θράκης (Το Μικρό και το Μεγάλο Μοναστήρι της Α. Ρωμυλίας) βλ. Αλμπανούδης (2009: 122), της Σαμοθράκης βλ. Τσολάκη (2009: 92-94).

⁴⁴ Κατά τον Παπαδόπουλο (1926: 15) «το εκ κωφώσεως του e νόθον ι» αποβάλλεται, «όταν είναι ευθύς πρότονον ή επίτονον, διότι οι παρά την τονιζομένην συλλαβήν φθόγγοι εκφωνούνται ασθενέστερον των άλλων. Ούτω λέγεται γεννώ - γιννώ - γ'ννώ,...». Επίσης, αναλογικά θεωρεί ότι ερμηνεύεται η αποβολή του νόθου [i] στο β' πληθ. πρόσωπο του ενεργ. ενεστ. (π.χ. αλέθετε /aléthete/ - αλέθ'τε [aléhte]) και στις ρηματικές καταλήξεις -μαι -/me/, -με -/me/ των βαρύτονων ρημάτων, ενώ για άγνωστο λόγο αποβάλλεται το νόθο [i] στο γ' εν. πρόσωπο του παθ. ενεστ. των ρημάτων σε -νω -/no/ (π.χ. δένεται /ðénete/ - δέν'τι [ðérti]).

«εντάξει», /ékso apó edó/ [ksarodó] «έξω από εδώ», /ekató/ [kató] «εκατό», /íme/ [im] «είμαι», /érixname/ [érixnam] «ρίχναμε», /zemátisma/ [zmátzma] «κάψιμο», / (na) kánume/ [(na) kánum] «(να) κάνουμε», /emis/ [mis] «εμείς», /ksekinúsame/ [kʃ/secinúsam] «ξεκινούσαμε», /órgoname/ [órgonam] «οργώναμε», /óses (forés)/ /óʃs (forés)/ «όσες (φορές)», /ríxename/ [ríxenam] «πηγαίναμε», /se (léo)/ [ʃ (léu)] «σου (λέω)», / (na) spírume/ [(na) spírum] «(να) σπείρουμε», /ísterá/ [ístra] «ύστερα» κ.ά.

Αποβολή δευτερογενούς ατόνου [u]: /akoluθó/ [akluθó] «ακολουθώ», /arótomos/ [arótmus] «απότομος», /apostómosa/ [apustómsa] «αποστόμωσα», /zonári⁴⁵/ [znar] «ζωνάρι», /kátó/ [kat] «κάτω», /típotá/ [típta] «τίποτα», /ton (ílio)/ [tn (ílo)] «τον (ήλιο)», /ogóthika/ [góthika] «παραέφαγα, πρήστηκε η κοιλιά μου», /ogónome/ [gónumi] «παρατρώω, πρήζεται η κοιλιά μου», /ododágra/ [ðodágra] «τανάλια για την εξαγωγή δοντιών», /olóyira/ [lójira], /oloyirno/ [lujirno] «περιφέρομαι, τριγυρίζω άσκοπα», /onirénome/ [nirénumi], /opisθía/ /pistzá/ «ιμάντας, εξάρτημα της σαγής».

Επίσης, τα δευτερογενή άτονα [i] και [u] δεν αποβάλλονται και διατηρούνται ίσως σε μια προσπάθεια να αποφευχθούν πολυμελή και δυσπρόφερτα συμφωνικά συμπλέγματα ή προκειμένου να μην απωλεσθεί η διαφάνεια του ετυμολογικού μοντέλου της λέξης, ώστε να καθίσταται πιο εύκολη η αναγνώρισή της από τους ακροατές-αποδέκτες.

Διατήρηση του δευτερογενούς ατόνου [i]: /peδúdi/ [pidúð] «αγοράκι», /peθerá/ [piθirá] «πεθερά», /piáse/ [pçáʃi] «πιάσε» κ.ά.

Διατήρηση του δευτερογενούς ατόνου [u]: /korítʃi/ [kuritʃi] «κορίτσι», /koritsúdia/ [kuritsúðja] «κοριτσάκια», /nikokirió/ [nikucirjó] «νοικοκοιριό», /prokseniá/ [prukʃiná] «προξενιό (θηλ. γένους)», /ipervolí/ [ipervulí] «υπερβολή» κ.ά.

⁴⁵ Για τύπους όπως ο συγκεκριμένος ο Παπαδόπουλος (1926: 15-16) σημειώνει: «Εις άλλας περιπτώσεις φαίνεται μεν ότι αποβάλλεται νόθον ου, αληθώς όμως πρόκειται περί αποβολής κανονικής γνησίου ου, διότι το ο δια την φύσιν των παρακειμένων συμφώνων ετράπη εις ου προτού αρχίση η ενέργεια του νόμου της αποβολής των ατόνων, ...». Το ίδιο θεωρεί ότι ισχύει για κάποιους ρηματικούς τύπους και τα τοπικά επιρρήματα απάν' [arán], κάτ' [kat], πίσ' [pis] και χám' [xam]. Πβ. και Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 193).

3.2.1.3 Στένωση (συστολή/κώφωση) των ατόνων /e/ και /o/⁴⁶

Όπως έχει ήδη λεχθεί, ένα από τα θεμελιώδη γνωρίσματα των βορείων ελληνικών ιδιωμάτων και αυτού των Δαρνακοχωρίων είναι και η στένωση/κώφωση/συστολή/ανύψωση (raising) των τονικά απροστάτευτων (άτονων) πρωτογενών ενδιάμεσων φωνηέντων /e/ και /o/ και η τροπή τους σε υψηλά/κλειστά φωνήεντα [i] και [u] αντίστοιχα. Το φωνολογικό αυτό φαινόμενο, όπως και το προηγούμενο, θεωρήθηκε συνέπεια και αποδόθηκε για χρόνια στον δυναμικό τονισμό. Είναι αλήθεια όμως ότι έχουν διατυπωθεί και προταθεί και άλλες εξηγήσεις-ερμηνείες του⁴⁷.

Η στένωση απαντά σε κάθε θέση στο πλαίσιο της λέξης (αρχή, εσωτερικό, τέλος), σε δάνεια ξενικής προέλευσης (π.χ. /gerízi/ /jíri:z/ «κόμβος του υπονόμου από όπου διέρχεται το νερό» < τουρκ. geriz «υπόνομος», /konáki/ [kuna:ci] «σπίτι, κατοικία, κατάλυμα, τσιφλίκι» < μεσν. κονάκιν < τουρκ. konak, /kosás/ [kusa:s] «μεγάλο δρεπάνι για κόψιμο τριφυλλιού» < σλαβ. kosa, /beliás/ [bela:as] «μπελάς, ενόχληση» < τουρκ. bela, /berdés/ [berdes] «κουρτίνα» < τουρκ. perde κ.ά.) αλλά και σε γλωσσικά στοιχεία τα οποία συνδέονται με την επίδραση της Κοινής Νέας Ελληνικής στο ιδίωμα (π.χ. /vásimos/ [vasimos] «βάσιμος», /emfanísimos/ [imfanisimos] «εμφανίσιμος», /enðiaféron/ [inðjaferon] «ενδιαφέρον», /enxórios/ [inçorius] «εγχώριος», /epitheoritís/ [ipitheiritis] «επιθεωρητής», /iperédasi/ [ipireda:si] «υπερένταση» κ.ά.).

Επακόλουθο της λειτουργίας της στένωσης είναι η διαμόρφωση του φωνολογικού συστήματος του ιδιώματος βάσει του τόνου, γεγονός το οποίο συνεπάγεται την εμφάνιση πενταμελούς φωνηεντικού συστήματος (/a, e, o, i, u/), στην περίπτωση κατά την οποία τα φωνήεντα φέρουν τόνο και τον περιορισμό του σε τριμελές (/a, i, u/), όταν ο τόνος απουσιάζει⁴⁸ (βλ. 3.1.3 σ. 126).

⁴⁶ Το φαινόμενο χαρακτηρίζει γενικότερα τα βόρεια ιδιώματα βλ. Τζιτζιλής (2016: 446)· βλ. ειδικότερα Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 159-162) για το σιατιστινό ιδίωμα, Κατσάνης & Ντίνας (2004: 434) για τα γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής Κοζάνης-Γρεβενών, Ντίνας (2005: 42-44) για το γλωσσικό ιδίωμα της Κοζάνης, Ντάγκας (2012: 36-37) για το ιδίωμα της Σαρακήνας Βεντζίων (Γρεβενών), Αλμπανούδης (2009: 111) για το ιδίωμα της βόρειας Θράκης (Το Μικρό και το Μεγάλο Μοναστήρι της Α. Ρωμυλίας), Τσολάκη (2009: 87) για το ιδίωμα της Σαμοθράκης, Γκαραλιάκος (2016: 85-87) για το γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής των Χασίων (ν. Γρεβενών).

⁴⁷ Βλ. 3.2.1.1 σ. 159-161.

⁴⁸ Βλ. και Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 160) αναφορικά με την ουδετεροποίηση της αντίθεσης /e/ ~ /i/, /o/ ~ /u/ ή, με άλλη διατύπωση, την ουδετεροποίηση της αντίθεσης ως προς τον βαθμό ανοίγματος των άτονων ενδιάμεσων φωνηέντων /e/ και /o/ προς όφελος των κλειστών πραγματώσεων [i] και [u].

Στένωση του /e/: /ávrexτος/ [ávrixtus] «ξηρός, στεγνός», /ageláris/ [ajilárs] «βουκόλος», /ákuyes/ [ákujis] «άκουγες», /alixínēs/ [alçínis] «λειχήνες», /aníkseros/ [aníkʃirus] «ανήξερος», /íne/ [íni] «είναι», /éxete/ [éçiti] «έχετε», /éxume/ [éxumi] «έχουμε», /eniá/ [injá] «εννιά», /eftá/ [iftá] «εφτά», /mines/ [mínis] «μήνες», /megálo/ [miçálo] «μεγάλο», /merída/ [mirída] «μερίδα», /neró/ [niró] «νερό», /peθerós/ [riθirós] «πεθερός», /fegári/ [figár] «φεγγάρι», /psárevame/ [psárevami] «ψαρεύαμε» κ.ά.

Στένωση του /o/: /ávrexτος/ [ávrixtus] «ξηρός, στεγνός», /agánotos/ [agánutus] «αγάνωτος», /ágnomos/ [ágnumus] «τρελλός, χωρίς μυαλό», /akolitós/ [akulítós] «κολλητός», /akúbotos/ [akúbutus] «ξεκούμπωτος», /akonízo/ [akurízu] «ακονίζω», /alánotos/ [alánutus] «αλάβωτος», /aníkseros/ [aníkʃirus] «ανήξερος», /yonís/ [çynís] «γονείς», /ðivanolikós/ [ðjanuʎkós] «διαβολικός», /ðiploróði/ [ðipluróð] «σταυροπόδι», /ðískola/ [ðískula] «δύσκολα», /íroa/ [írua] «ήρωα», /kátu/ [kátu] «κάτω», /korítsi/ [kurítʃi] «κορίτσι», /nikokirió/ [nikucirjó] «νουκοκυριό», /íkoçénia/ [íkuçéna] «οικογένεια», /oxtó/ [uxtó] «οχτώ», /poðária/ [puðárja] «ποδάρια», /polí/ [pulí] «πολύ», /prokorí/ [prokurí] «προκοπή», /típoτα/ [típuta] «τίποτα», /forá/ [furá] «φοράει», /xoriá/ [xurjá] «χωριά», /psomí/ [psumí] «ψωμί», /ípsoma/ [ípsuma] «ύψωμα» κ.ά.

Πρέπει ωστόσο να παρατηρηθεί ότι τα κωφωτικά φαινόμενα δεν εμφανίζονται παντού και πάντοτε, δεν λειτουργούν δηλαδή νομοτελειακά στο συγκεκριμένο – τουλάχιστον– υλικό και στην υπό εξέταση χρονική φάση του ιδιώματος, μολονότι μπορεί να συντρέχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις (άτονα /e/ και /o/) για μια τέτοια εξέλιξη· όπως προκύπτει και από τα ακόλουθα παραδείγματα είναι δυνατόν ακόμη και εντός της ίδιας λέξης σε άλλη συλλαβή της το φαινόμενο να λαμβάνει χώρα και σε άλλη όχι. Ο γρήγορος πάντως ρυθμός ομιλίας φαίνεται ότι ευνοεί την εκδήλωση του εν λόγω φαινομένου.

Διατήρηση του /e/: /astropelékí/ [astrupeléc] «αστροπελέκι», /vedúzes/ [vedúzes] «βεντούζες», /çínode/ [jínode] «γίνονται», /ðéfteri/ [ðéfteri] «δεύτερη», /íne/ [íne] «είναι», /zénles/ [zénles] «ζεύλες», /írthes/ [írtes] «ήρθες», /káname/ [káname] «κάναμε», /kefáli/ [cefáli] «κεφάλι», /nerostrófos/ [nerostrófos] «μπουρίνι», /periðrómiaσα/ [periðrómjaσα] «περιδρόμιασα», /períergos/ [períirçus] «περίεργος», /píçename/ [píçenami] «πηγαίναμε», /seréi/ [seréi] «Σερραίοι», /símera/ [ʃsímera] «σήμερα», /stékome/ [stékome] «στέκομα» κ.ά.

Διατήρηση του /o/: /valménos/ [valménos] «βαλμένος», /θisiázode/ [θisiázode] «θυσιάζονται», /olométasko/ [olométasko] «ολομέταξο», /olostólsto/ [olostólsto] «ολουστόλιστο», /olofúskoto/ [olofúskutu] «ολοφούσκωτο», /óniro/ [óniro] «όνειρο», /ónoma/ [ónoma] «όνωμα», /onómasan/ [onómasan] «ονόμασαν», /píso/ [píso] «πίσω», /polí/ [polí] «πολύ», /protótokos/ [protótokos] «πρωτότοκος», /stilóno/ [stilóno] «στυλώνω» κ.ά.

3.2.1.4 Αντικώφωση

Η εξέλιξη των των πρωτογενών κλειστών /i, u/ σε [e, o] αντίστοιχα συνιστά φαινόμενο αντίστροφο της στένωσης/συστολής/κώφωσης (αντικωφωτικό φαινόμενο⁴⁹). Επίσης, σημειώνεται ότι η μεταβολή του /i/ σε [e] συγκαταλέγεται στους αρχαϊσμούς που ανάγονται στην ελληνόφωνη Ανατολή των μεταγενέστερων χρόνων, αν και η συγκεκριμένη τροπή ανιχνεύεται ήδη στη μικρασιατική αιολική και θεσσαλική (Κωνσταντινίδου 2009: 340).

Παραδείγματα: α) /i/ > [e]: /γινί/ [jerí] «υνί», /δρίinos/ [dréinus] «δρύινος», /ίνε/ [en] «είναι», /ίρια/ [έρφα] «ήπια», /μαγίrisa/ [majérsa] «μαγείρισσα», /planíthika/ [planétheka] «πλανήθηκα, παρασύρθηκα, ξεμυαλίστηκα», /platía/ [platéa] «πλατεία», /pliroména/ [pleroména] «πληρωμένα», /plírose/ [plérose] «πλήρωσε», /próxiro/ [prózero] «πρόχειρο», /tiléfono/ [teléfono] «τηλέφωνο», **β) /u / > [o]:** /abrúmita/ [abrómta] «μπρούμυτα», /pu γίνετε πόlemos/ [po jénite pólemos] «όπου γίνεται πόλεμος».

⁴⁹ Βλ. Κοντοσόπουλος (1979: 178). Για το φαινόμενο και τη λειτουργία του βλ. Τσολάκη (2009: 87-88), Ντάγκας (2012: 60-61), Γκαραλιάκος (2016: 87-88) πβ. και Αλμπανούδης (2009: 112).

3.2.1.5 Ανάπτυξη προθεματικού/προθετικού φωνήεντος⁵⁰

Σε ορισμένες περιπτώσεις –κυρίως σε ονόματα (ουσιαστικά) και ρήματα– ένα φωνήεν, συνήθως το /a/, τίθεται στην αρχή λέξεων που εκκινούν από σύμφωνο, δίχως αυτό να επιφέρει αλλαγές στη σημασία τους. Το φωνήεν αυτό ονομάζεται προθεματικό (Μπαμπινιώτης 2002: 1479).

α) Ανάπτυξη προθεματικού /a/. Η ανάπτυξη του προθεματικού /a/ στα ονόματα ερμηνεύεται συνήθως ως αποτέλεσμα της συμπεροφοράς των θηλυκών από τη μια πλευρά με το αόριστο άρθρο /mia/ [mja] «μια» (πιο συγκεκριμένα με το τελικό /a/ του άρθρου) και των ουδετέρων από την άλλη πλευρά με το οριστικό άρθρο /ta/ «τα» και το αόριστο /éna/ [éna] «ένα» (επίσης με το τελικό /a/ του άρθρου). Το προθεματικό /a/ των αρσενικών είναι δυσκολότερο να εξηγηθεί και ίσως να οφείλεται σε αναλογία προς τα θηλυκά και ουδέτερα (βλ. Ντίνας 2009: 46). Στην περίπτωση των ρημάτων η εμφάνιση του προθεματικού /a/ ίσως οφείλεται στην συμπεροφορά των ρηματικών τύπων με το τελικό /a/ των δεικτών τροπικότητας /θa/ «θα» και /na/ «να»⁵¹ ή του μορίου /gia/ [ja] «για».

Παραδείγματα: α) Ονόματα (και επίθετα): i) Αρσενικά: /akolitós/ [akulítós] «κολλητός», /anagónas/⁵² [anagónas] «αγκώνας», /aksádelfos/ [aksádelfos] «ξάδελφος», /akséniastos/ [akféniastos] «αυτός που δεν ενδιαφέρεται για τίποτε», /axilarás/ [aɕlarás] «αυτός που έχει μεγάλα χείλη», /apsilós/ [apɕilós] «ψηλός» κ.ά. **ii) Θηλυκά:** /avatsiniá/ [avatɕiná] «βατσινιά, βατομουριά», /andéla/ [andéla] «βδέλλα», /ajiatríá/ [ajatríá] «γιατρεία, θεραπεία», /aðokáni/ [aθ/fkáni] «δοκάνη, γεωργικό

⁵⁰ Βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 166). Η Nespor (1999: 94, υποσημ. 5) αναφέρει και τον όρο «*πρόθεση*» για την εμφάνιση στοιχείου στην αρχή μιας λέξης. Πρόκειται για φαινόμενο ανάπτυξης στοιχείου, είναι συνήθως πιο σπάνιο από αυτό της αποβολής και συχνά περιορίζεται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις (Nespor 1999: 93). Ο Τριανταφυλλίδης (1991 [1941]: 79) χρησιμοποιεί τον όρο «*πρόταξη*» και αναφέρει: «Σε μερικές λέξεις προσθέεται στην αρχή ένα φωνήεν, συνήθως το *a*. Το φαινόμενο αυτό λέγεται *πρόταξη* και το πρόσθετο φωνήεν λέγεται *προταχτικό*». Για την ανάπτυξη προθεματικών φωνηέντων (προθηματοποίηση) βλ. επίσης Κοντοσόπουλος (1979: 180), Κατσάνης & Ντίνας (2004: 435), Ντίνας (2005: 83), Αλμπανούδης (2009: 152), Τσολάκη (2009: 105-106), Μπατζάκας (2012: 976) όπου γίνεται χρήση της φράσης «*ανάπτυξη ευφωνικού ή προθετικού [a]*», Ντάγκας (2012: 65-67), Γκαραλιάκος (2016: 98-99), Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 480) και Καραντζόλα & Λαβίδας (2016: 139-140).

⁵¹ Πβ. και Παπαδόπουλο (1926: 20-21) όπου αναφέρεται ότι «*Το a ως προθετικόν φωνήεν, ... ερμηνεύεται εκ της συνεκφοράς, καθ' ην το τελικόν a της προηγουμένης λέξεως νομίζεται ως αρκτικόν της επομένης, καθώς να κουτό - ν' ακουτό, τα χείλη - τ' αχείλη* και περαιτέρω ενικ. *τ' αχείλ'*. Το προθετικόν *a* ονομάτων αρσενικών και θηλυκών οφείλεται ομοίως εις την συνεκφοράν προηγουμένης άλλης τινός λέξεως ληγούσης εις *-a* ή εις αναλογίαν, καθώς *αμασκάλ', απαλάμ'* κατά το *αγκώνα, αμάχ'* δια το *αμάχουμι*, τούτο δε εκ του *μάχουμι* ως ανωτέρω».

⁵² Στη λέξη /anagónas/, η εμφάνιση του προθεματικού φωνήεντος /a/ συνοδεύτηκε και από την ανάπτυξη συμφώνου (/n/), πιθανότατα για την αποφυγή της χασμωδίας.

εργαλείο», /alixínes/ [alxínis] «λειχήνες, στίγματα στο δέρμα», /amáxi/ [amáç] «έχθρα», /amaskáli/ [amuskáɫ] «μασχάλη», /adropí/ [adrupí] «ντροπή», /apalámi/ [apalám] «παλάμη», /apiráða/ [apráða] «η θερμότητα της φωτιάς», /arepúblika/ /arabúblika/ «ρεπούμπλικα, είδος καπέλου», /axelóna/ [açilóna] «χελώνα» κ.ά. **iii) Ουδέτερα:** /anátsina/ [anáɫsina] «βατόμουρα», /ayinékió/ [ajnéçu] «θηλυκό», /aríðima/ [aríðima] και [abíðma] «πήδημα», /akalésmata/ [akalázmata] «προσκλήσεις σε γάμο», /aksúgi/ /aksú/ «ξύγκι, λίπος», /aruθúnia/ [arθúɲa] «ρουθούνια», /astáxi/ [astáçi] «στάχυ», /axéli/ [açéɫ] «χέλι», /axelonúðja/ [açilunúðja] «μικρές χελώνες, εξογκώματα στο λαιμό», **β) Ρήματα:** /agastroóno/ [agastroónu] «γκαστρώνω», /aylífo/ [aylífu] «γλείφω», /akalnó/ [akalnó] «προσκαλώ», /akolnó/ [akulnó] «κολλάω», /alismónisa/ [alizmónisa] «ξέχασα», /alibízome/ [albizumi] «λιμπίζομαι, επιθυμώ», /alirúde/ /alrúdi/ «λупούνται», /adrérome/ [adrérumi] «ντρέπομαι», /aparató/ [aparató] «αφήνω, εγκαταλείπω», /apolnó/ [apulnó] «ελευθερώνω, αφήνω», /apirónome/ [aprónumi] «πυρώνομαι, ζεσταίνομαι», /araθímisa/ [araθímsa] «επιθύμησα», **γ) Μετοχές:** /akalesméni/ [akalazméni] «καλεσμένοι», **δ) Επιρρήματα:** /aygígora/ [aygíçura] «γρήγορα», /ayinékia/ [ajnéça] «γυναικεία, όπως οι γυναίκες», /abrómipta/ [abrómpta] «μπούμπα», /akseapíkasta/ [akçapíkasta] (και /kseapíkasta/ [kçapíkasta]) «απρόσμενα», /apayália/ [apayáɫa] (και /p)ayália/ [(p)ayáɫa] «σιγά-σιγά», /aríso/ [aríso] «πίσω», /arú/ [arú] «που» (π.χ. /ke étsi paçi arú les/ [çi etç paçi arú les] «και έτσι παχύ που⁵³ λες»), και **ε) Αντωνυμίες:** /amonaxiá/ [amonaçá] «μονάχη».

β) Ανάπτυξη προθεματικών /e/, /o/, /i/ και /u/. Σε δημοτικά κυρίως τραγούδια παρατηρείται ανάπτυξη του /e/ σε κάποιους τύπους δεικτικών και κτητικών αντωνυμιών και προπάντων σε παρελθοντικούς ρηματικούς τύπους· πρόκειται συγκεκριμένα για τύπους του παρελθοντικού ατελούς (οριστικής παρατατικού) και συχνότερα του παρελθοντικού τέλειου ποιού ενεργείας (οριστικής αορίστου) και σπάνια για τύπους του υποτακτικού τέλειου (υποτακτικής αορίστου) και του παροντικού ατελούς ποιού ενεργείας (οριστικής ενεστώτα). Στους τύπους του παρελθοντικού ατελούς (οριστικής παρατατικού) και του παρελθοντικού τέλειου ποιού ενεργείας (οριστικής αορίστου) που περιλαμβάνονται στα ακόλουθα παραδείγματα η ανάπτυξη του /e/ (αύξηση) σημειώνεται όχι μόνο σε δισύλλαβα ρήματα της α' συζυγίας (π.χ. /épezame/ [épezami] «παίζαμε»), όπως είναι το σύνηθες

⁵³ Για το *όπου* /ópu/ - *που* /pu/ (ή *οπού* /opú/ καθώς και *απού* /apú/) ως επίρρημα βλ. Τζάρτζανος (1953 τόμ. Β': 201-206).

για το ιδίωμα (βλ. Μορφολογία 4.7.2.3 σ. 320-321), αλλά και σε ρήματα τα οποία κανονικά δεν επιδέχονται αύξηση (βλ. Μορφολογία 4.7.2.3 σ. 322-323). Η ανάπτυξη αυτή ενδέχεται να συνδέεται με λόγους μετρικούς (βλ. Μορφολογία έ.α.). Το /u/ παρουσιάζεται ως προθεματικό συνήθως στον τύπο /mu/ [um] «μου» της προσωπικής αντωνυμίας, ενώ το τελικό /s/ της προηγούμενης λέξης μπορεί να ηχηροποιείται και να εξελίσσεται σε [z] λόγω του επόμενου /m/ πριν την εμφάνιση του [u]⁵⁴.

Παραδείγματα: **α)** /evǵika/ [evǵika] «βγήκα», /eǵiátrepsa/ [eǵiátrepsa] «γιάτρεψα», /eǵírise/ [eǵírise] «γύρισε», /eðikús mu/ [eðikúz mu] «δικούς μου», /ekatalave/ «κατάλαβε», /ekrátaye/ [ekrátaje] «κράταγε», /ekiklósane/ [eciklósane] «κύκλωσαν», /edropí/ [edrupí] «ντροπή», /na tin eksipníso/ [na tin ekǵipnísu] «να την ξυπνήσω», /epenevótan/ «παινευόταν», /epadrénete/ «παντρεύεται», /epéthane/ «πέθανε», /epétakse/ [epétakse] «πέταξε», /eproðósane/ «πρόδωσαν», /eproxtés/ [ipruxté] «προχθές», /epropsés/ [iprupsé] «προχθές», /ǵia na ton erotísume/ [ǵa na ton erotísume] «για να τον ρωτήσουμε», /estáthike/ [estáthic] «στάθηκε», /etúto/ «ετούτο», /efítepsa/ «φύτεψα», /efítrosan/ «φύτρωσαν», **β)** orú ðen kataðéxode/ [orú ðe gataðéxode] «που, οι οποίοι δεν καταδέχονται», /óxtikas/ «φυματίωση, χτικιό», **γ)** /íliu) ínǵasma/ [(íliu) ínǵazma] «ανατολή (του ηλίου)» και **δ)** /ádras mu/ [ádras um] «άντρας μου», /ǵiós mu/ [ǵoz um] «γιος μου», /ðikós mu/ [θkoz um] «δικός μου», /o) kalós mu/ [(u) kalóz um] «(ο) καλός μου», /babás mu/ [babáz um] «μπαμπάς μου», /tsiinés mu/ [tǵiinés um] «το στόμα μου, το λέγειν», /tis mánas mu/ [ts mánas um] «της μάνας μου», /stis tétas mu/ [st tétas um] «στης θείας μου»⁵⁵.

⁵⁴ Βλ. σχετικά Παπαδόπουλος (1926: 21).

⁵⁵ Λέξεις όπως [ulíc] < τουρκ. oluk (πβ. τον τύπο της ΚΝΕ /lúki/) «λούκι, υδρορροή», [umár] < τουρκ. orman (πβ. τον τύπο της ΚΝΕ /rumáni/) «ρουμάνι, πυκνό δάσος», [udǵáces] < τουρκ. ocak (πβ. τον τύπο της ΚΝΕ /dzáki/) «τζάκι», [urulói] (πβ. τον τύπο της ΚΝΕ /rolói/ και τον τύπο /orolói/) «ρολόι» ενδέχεται να αποτελούν περιπτώσεις επίδρασης της ετυμολογικής αρχής τους από την Τουρκική –και όχι ανάπτυξης προθεματικού φωνήεντος– με στένωση του αρχικού άτονου /o/ σε [u].

3.2.1.6 Αφαίρεση/σίγηση/αποβολή⁵⁶ του αρκτικού /a/⁵⁷

Η αφαίρεση του άτονου αρκτικού /a/ υποστηρίζεται ότι προκύπτει λόγω της σύμπτυξης του κατά τη συμφορά με προηγούμενο όμοιο φωνήεν (Χατζιδάκις 1905: 220, Κωνσταντινίδου 2009: 341) και εσφαλμένο ανασυλλαβισμό⁵⁸ στη συνέχεια.

Η αφαίρεση του αρκτικού /a/ στα ρήματα θεωρείται ότι οφείλεται στη συμφορά του με το προηγούμενο /a/ των δεικτών τροπικότητας /θa/, /na/ και κατόπιν σε ανασυλλαβισμό (Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009: 46). Από τα ακόλουθα παραδείγματα προκύπτει ότι η αφαίρεση του αρχικού /a/ εντοπίζεται συχνά σε ρήματα παράγωγα με τα προθήματα /ana/- [na]-, /ane/- [ni]- και /apo/- [pu], [po]-, /ape/- [pi]-⁵⁹. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στα παράγωγα με τα συγκεκριμένα προθήματα ονόματα.

Παραδείγματα: /αγονιύμε/ [γυνύμι] (και [αγοηύμι]) «βιάζομαι», /anakatónane/ [nakatónane] «ανακάτευαν», /aneγυλιάζο/ [νιγλάζου] «αναγουλιάζω, νιώθω αναγούλα», /anekatónome/ [nikatónumi] «ανακατεύομαι, αναμειγνύομαι», /anekatóno/ [nikatóno] «ανακατεύω», /anetrixiázome/ [nitriξάζουμι] «ανατριχιάζω», /adamóθikame/ [damóθkami] «συναντηθήκαμε», /apeloyíthike/ [pilojítice] «απολογήθηκε, απάντησε», /apestáthika/ [pistáθka] «απόστασα, κουράστηκα», /apesténodan/ [pisténodan] «κουράζονταν», /apokimnúsa/ [pocimnúsa] «αποκοίμιζα», /apotravízome/ [putravízumi] «τεντώνομαι», /apotravíthike/ [putravítci] «τεντώθηκε», /astrapokáfti/ [strapukáft(i)] «αστράφτει, πέφτει κεραυνός».

⁵⁶ Ο Μπαμπινιώτης (2002: 1674) χρησιμοποιεί τον όρο «συγκοπή (φωνηέντων)» τόσο για τη σίγηση προτονικού –κυρίως– φωνήεντος, δηλαδή φωνήεντος που ήταν μπροστά από τονούμενη συλλαβή (π.χ. /eráno/ [ráno] «επάνω»), αλλά και, γενικότερα, φωνήεντος που βρισκόταν στην αρχή λέξης (π.χ. /erotó/ [rotó] «ρωτώ»), όσο και για την περίπτωση σίγησης φωνήεντος στο εσωτερικό λέξης μεταξύ δύο συμφώνων (π.χ. /dósete/ [dóste] «δώστε»).

⁵⁷ Επισημαίνεται ότι γίνεται λόγος μόνο για αφαίρεση του αρκτικού /a/, καθώς στο πλαίσιο της γλωσσικής μορφής των Δαρνακοχωριών οι περιπτώσεις απώλειας των λοιπών αρκτικών φωνηέντων (/e, o, i/) συνδέονται με τη λειτουργία των δύο κατ' εξοχήν χαρακτηριστικών για το ιδίωμα φωνολογικών φαινομένων, της στένωσης/κώφωσης/συστολής και της αποβολής των άτονων υψηλών φωνηέντων. Αναφορικά με το φαινόμενο αυτό βλ. Αλμπανούδης (2009: 161), Ντάγκας (2012: 71-72), Γκαραλιάκος (2016: 98).

⁵⁸ Ο όρος ανασυλλαβισμός (resyllabification) αναφέρεται στη διαδικασία επανάλυσης των συλλαβικών ορίων μιας λέξης, πρόκειται δηλαδή για τη διαδικασία που μεταβάλλει τη θέση των ορίων της συλλαβής και την ανακατανέμει με αποτέλεσμα ένα τεμάχιο μιας λέξης να μπορεί να παραχωρηθεί σε μια άλλη (Κρύσταλ 2003: 162, 389).

⁵⁹ Για τη χρήση του όρου παράγωγα (ρήματα) και όχι σύνθετα καθώς και για τις μορφές των προθημάτων /ana/- και /apo/- βλ. Μορφολογία 4.4.5.1 υποσημ. 28 σ. 244-245 και 4.7.10 σ. 384-385. Σχετικά με την αποβολή του αρκτικού /a/ στις προθέσεις /aró/, /arú/, /aná/ βλ. και Αλμπανούδης (2016: 30).

Η αφαίρεση του αρχικού /a/ των ονομάτων αποδίδεται στη συμμορφόρα του με το τελικό /a/ του άρθρου /ta/ «τα», των τύπων του αορίστου άρθρου /éna/ «ένα», /mia/ [mja] «μια» ή προηγούμενης λέξης που λήγει σε /a/, και στον εσφαλμένο εν συνεχεία ανασυλλαβισμό (Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009: 46, Παπαδοπούλου 2010: 48). Επίσης, στα παράγωγα με το πρόθημα /ana/- και /apo/- ονόματα σημειώνεται αφαίρεση πιθανόν κατ' αναλογία προς τα αντίστοιχά τους ρήματα (βλ. Μορφολογία 4.4.5.1 υποσημ. 28 σ. 244-245).

Παραδείγματα: Ονόματα και άλλες γραμματικές κατηγορίες (άλλα μέρη του λόγου): /akóma/ [kóma] «ακόμα», /aletropódi/ [litropód] «εξάρτημα του αλετριού που περιλαμβάνει το υνί και το πατά ο γεωργός», /aletróxeri/ [litróçir] «η λαβή του αλετριού», /aloyómiya/ [loyómja] «αλογόμυγα», /anastásis/ [nastáis] «Αναστάσιος», /aneçuliáris/ [niçlárs] «αυτός που αναγουλιάζει», /anekátoma/ [nikátuma] «ανακάτωμα», /anelabí/ [nilabí] «αναλαμπή», /anepaménos/ [nipaménus] «αναπαυμένος», /apestamós/ [pistamós] «κούραση», /aplóchoros/ [plóçurus] «ευρύχωρος, άνετος», /arú/ [ru] ή /aró/ [po] [p] «από» (π.χ. /arú sperís/ [rupsirí] «αποσπερίς», /arú tis édeka i óra/ [ru ts édeka i óra] «από τις έντεκα», /aró rú éxun/ [po rú éxun] «Από πού έχουν;», /aró tin arxí/ [p tin arçí] «Από την αρχή.»), /araxnádes/ [raxnádes] «αράχνες», /((stis) aráxnes/ [(stis) ráxnes] «(στις) αράχνες», /astrapókama/ [strapókama] «καταστροφή εξ αιτίας αστραπής», /aspálakas/ [sfálakas] «ασπάλακας, τυφλοπόντικας», /aftiní/ [fni] «αυτού», /aftí/ [fti] «αυτί», /aftós, -í, -ó, -á/ [ftos, -i, -o, -a] «αυτός, -ή, -ό, -ά».

3.2.1.7 Αλλαγή αρχικού φωνήεντος⁶⁰

Η αλλαγή του αρχικού φωνήεντος μιας λέξης θεωρείται ότι οφείλεται πολλές φορές στην συμμορφόρα της με προκλιτικές λεξεις που τη συνοδεύουν. Πιο συγκεκριμένα, αν πρόκειται για ονόματα, η αλλαγή του αρχικού φωνήεντος αποδίδεται στη συμμορφόρα τους με τους τύπους /o/ «ο», /mia/ [mja] «μια», /to/ «το», /ta/ «τα» του άρθρου η οποία οδηγεί σε έκκρουση⁶¹ του αρχικού ασθενέστερου φωνήεντος και κατόπιν σε εσφαλμένο ανασυλλαβισμό, αν πάλι πρόκειται για ρήματα

⁶⁰ Ο Τριανταφυλλίδης (1991 [1941]: 80) αναφέρει: «Μερικές λέξεις αλλάζουν το αρχικό τους φωνήεν σ' ένα άλλο. Το φαινόμενο αυτό λέγεται **αλλαγή**». Βλ. Ντίνας (2005: 84), Τσολάκη (2009: 107).

⁶¹ Για το φαινόμενο της έκκρουσης βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 571-2) και κατωτέρω 3.2.2.1 σ. 182-184.

στη συμπροφορά τους με τους δείκτες τροπικότητας /θa/ «θα» και /na/ «να»⁶² ή το μόριο /gia/ [ja] «για», η οποία προκαλεί εκ νέου έκκρουση του αρχικού φωνήεντος και εσφαλμένο ανασυλλαβισμό (βλ. Ντίνας 2009: 47).

Παραδείγματα αλλαγής:

α) του /e/

/e/ > [a]: /egóni/ [agón] «εγγόνι», /egonós/ [agunós] «εγγονός», /ediríúme/ [adirjúmi] «διστάζω, ντρέπομαι», /epithimía/ [aruthimrjá] «επιθυμία» κ.ά. (βλ. Ντάγκας 2012: 69-70)

/e/ > [o]: /erminía/ [ormíja] «ορμήνεια, συμβουλή» (βλ. Ντάγκας 2012: 70, Αλμπανούδης 2009: 159, Τσολάκη 2009: 107)

/é/ > [í]: /éleɣa/ [íliɣa] «έλεγα», /éleyes/ [ílijis] «έλεγε», /éperna/ [ípirna] «έπαιρνα», /épernan/ [ípernan] «έπαιρναν», /érxodan/ [írxudan] «έρχονταν», /éfere/ [ífiri] «έφερε», πβ. Ντάγκας (2012: 31)

β) του /o/

/o/ > [a]: /orníthia/ [arjitha] «πουλερικά», /orimázo/ [armázu] «οριμάζω» κ.ά. (βλ. Αλμπανούδης 2009: 159, Τσολάκη 2009: 107, Ντάγκας 2012: 30)

3.2.1.8 Ανάπτυξη/Εισαγωγή φωνήεντος εντός λέξης (επένθεση)⁶³

Σε έναν αριθμό λέξεων παρατηρείται η ανάπτυξη/εμφάνιση φωνήεντος – κυρίως του /i/– τόσο μεταξύ συμφώνων όσο και μεταξύ Φωνήεντος + Συμφώνου ή Συμφώνου + Φωνήεντος.

Ανάπτυξη του /i/⁶⁴: /aimán/ [aimán] «αμάν», /airiáni/ [airjár] (από την τουρκική λέξη ayran) «αριάνι, ξινόγαλο», /alatármí/⁶⁵ > [alatárm] > [alatárim] «άλμη, αλμυρό νερό για το τυρί», /alénri/ > [alénr] > [alénvir]⁶⁶ «αλεύρι», /alétrí/ > [alétr]⁶⁷ >

⁶² Πβ. και Παπαδόπουλο (1926: 20-21).

⁶³ Παραδοσιακά ο όρος «επένθεση» χρησιμοποιείται για να δηλώσει την εισαγωγή στοιχείου στο εσωτερικό μιας λέξης· βλ. Nespor (1999: 94). Η Χειλά (1985: 21) αναφέρει: «Σε συνεκφερόμενα σύμφωνα αναπτύσσονται πολλές φορές, μεταξύ τους, ένας ή και περισσότεροι φθόγγοι για να διευκολύνουν την προφορά του όλου συμφωνικού συμπλέγματος. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται επένθεση».

⁶⁴ Σχετικά με την παρουσία αυτού του φωνολογικού φαινομένου σε άλλα ιδιώματα βλ. Ντάγκας (2012: 67), πβ. και Τσολάκη (2009: 56, 100-105).

⁶⁵ Για την ανάπτυξη /i/ σε συμφωνικό σύμπλεγμα «υγρού ή ερρίνου μετά μ ή ν» το οποίο προκύπτει έπειτα από την απώλεια /i/ ή /u/ βλ. Παπαδόπουλος (1926: 23).

⁶⁶ Περιπτώσεις εξελίξεων του τύπου /alénri/ > [alénr] > [alénvir] και ο Μπατζάκας (2012: 976) τις ερμηνεύει όχι ως μετάθεση συμφώνου, όπως ο Μπέγκος, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 964: 3, ο οποίος θεωρεί ότι οι τύποι «άσπρη, μαύρη γυιόζ 'ουμ» έχουν προέλθει με μετάθεση συμφώνου από τους «άσπρη, μαύρη

[alétir] «αλέτρι», / (á)ma diis/ [(á)ma ðjis] «αν δεις», /apokriéno/ [apokriénu] «αποκρεύω», /akardáisis/⁶⁸ (< /kardásis/) > [akardáifs] > [arkadáis] «φίλος, αδερφός», /áspri/ > [aspr] > [áspir] «άσπρη» (βλ. υποσημ. 66 και 67), /gérni/ > [jerɲ] > [jérɲ] «κλίνει» (βλ. υποσημ. 65), /ðies/ [ðje] «δες», /ðipsiakas/ [ðípfakas] «αυτός που διψά πολύ», /thérmi/ > [therm] > [thérim] «πυρετός» (βλ. υποσημ. 65), /kapístri/ > [kapístr] > [kapístir] «καπίστρι» (βλ. υποσημ. 67), /kapístiria/ (πληθ. της λ. /kapístiri/ < /kapístiri/) [kapístirja] «καπίστρια», (σλαβ. korá >) /koria/ [kurjá] «κόρα, γωνία από ψωμί», /kirkinézis/ > [circinézs] > [circinéizs]⁶⁹ «κιρκινέζι», /létsios/ [létfus] «λέτσος, ασουλούπωτος», /makeðonísis/ > [maciðuríif] και [macðoríif] «μαϊντανός» (βλ. υποσημ. 68), /mánri/ > [mavr] > [mánvir] «μαύρη» (βλ. υποσημ. 66 και 67), /bliákakas/ [blákakas] «μπάκακας, βάτραχος», / (na) dió/ [(na) ðjo] «(να) δω», / (na) diúme/ [(na) ðjúmi] «(να) δούμε», /exthrió/ > [extrió] > [oxtrió] > [uxtrió] «εχθρό», /uyursúzis/ (< τουρκ. uğursuz) > [yursúzs] > [ursúizs] «ανάποδος, άτακτος» (βλ. υποσημ. 69), /parasérni/ > [parasérɲ] > [parasérɲ] «σέρνει πολύ τη φωνή του, παρασύρεται αποπλανάται» (βλ. υποσημ. 65), /paratéria/ (πβ. /parátera/) [paratérja] «παράταιρα», /ráxni/ > [raxɲ] > [ráçɲ]⁷⁰ «πάχνη», /pirióni/ (πβ. /prióni/) [pirjón] «πριόνι», /prosikaliásmata/ [prosfikalázmata] «οι προσκλησεις για τον γάμο», /sióles/ [jóles] «σόλες», /sitiári/ [ʃtar]⁷¹ και /sitári/ «σιτάρι», /téxni/ > [texɲ] > [téçɲ] «τέχνη» (βλ. υποσημ. 70), /dziáki/ [dʒac] «τζάκι», /dziába/⁷² [dʒába] «τζάμπα, δωρεάν, άδικα», /trayúidise/⁷³ [trayúidif] «τραγουδήσε», /triáfos/ [trjáfus] «τάφος»

γυιός μου», αλλά ως ανάπτυξη νέου φωνήεντος σε δυσπρόφερτα νέα –καθώς προκύπτουν από την αποβολή των άτονων /i/ και /u/– συμφωνικά συμπλέγματα ιδίως στο τέλος λέξεων.

⁶⁷ Για την ανάπτυξη /i/ σε συμφωνικό σύμπλεγμα «ψιλού ή μέσου μετά υγρού» το οποίο προκύπτει μετά την απώλεια /i/ ή /u/ βλ. Παπαδόπουλος (1926: 22-23). Η γένεση του /i/ (Παπαδόπουλος 1926: 23) μπορεί να συμβαίνει και δίχως αποβολή επόμενου φθόγγου πβ. τη λ. /apokriéno/ «αποκρεύω».

⁶⁸ Ο Παπαδόπουλος (1926: 25-26) αναφέρει ότι στο «σίς είτε συλλαβήν αποτελεί είτε μεταξύ συλλαβών ενρίσκεται και εν λέξη και εν συνεχεία» μετά την αποβολή του /i/ αναπτύσσεται ημίφωνο πριν το /s/, «το οποίον εκπίπτοντος του ετέρου προφέρεται πλέον ως απλόν».

⁶⁹ Ο Παπαδόπουλος (1926: 25) θεωρεί ότι στη συλλαβή «ζις» ή στο «ζίσα» μετά την αποβολή του άτονου /i/ αναπτύσσεται «προ του ζ» ημίφωνο. Βλ. επίσης Τσολάκη (2009: 100).

⁷⁰ Για την ανάπτυξη /i/ σε συμφωνικό σύμπλεγμα «υπερωικού γ, χ μετά ν» το οποίο προκύπτει μετά την απώλεια /i/ ή /u/ βλ. Παπαδόπουλος (1926: 23).

⁷¹ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 37). Βλ. και 3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση ή συμφωνοποίηση (συνίζηση) σ. 180-182. Για την ανάπτυξη των [ç], [j] και [ɲ], ουρανικών παραλλαγών των φωνημάτων /x/, /y/ και /n/ αντίστοιχα, σε περιβάλλον Σ(ύμφωνο) + /i/ + Φ(ωνήεν) βλ. έ.α.

⁷² Σε λέξεις όπως /ðipsiakas/ [ðípfakas] «αυτός που διψά πολύ», /létsios/ [létfus] «λέτσος, ασουλούπωτος», /bliákakas/ [blákakas] «μπάκακας, βάτραχος», /sióles/ [jóles] «σόλες», /dziáki/ [dʒac] «τζάκι», /dziába/ [dʒába] «τζάμπα, δωρεάν, άδικα», /afaniázio/ [afarázu] «αφανίζω, εξαλείφω, καταστρέφω», κ.ά. όπου με την ανάπτυξη φωνήεντος προκύπτει Σ(ύμφωνο) + /i/ + Φ(ωνήεν) το σύμφωνο υφίσταται ουράνωση.

⁷³ Για την εμφάνιση του <η> /i/ κατά πρώτον εν αρχή λέξης σε τύπους αορίστου (π.χ. *ηέγραφα* /iégrasa/ «έγραφα») και την εξαπλώσή του και σε άλλα περιβάλλοντα στην αρχή (π.χ. *ηέχου* /iécho/

(στη λέξη έχει συμβεί και μετάθεση του /r/, εκτός από την στένωση του /o/ σε [u]), /xaibéri/ [xaibér] «χαμπέρι, μήνυμα», /xiliomitró/ [çílimitró] «χλιμιντρώ, χρεμετίζω», /féni/ > [ferɲ] > [féɲɲ] «φέρνει» (βλ. υποσημ. 65) κ.ά.

Ανάπτυξη του /a/: /akaliasménos/ [akaɫazménus] «καλεσμένος», /afaniázō/ [afarázū] «αφανίζω, εξαλείφω, καταστρέφω», /karamanióla/ [karamaróla] «καρμανιόλα»

Ανάπτυξη τελικού φωνήεντος⁷⁴. Όπως προκύπτει από τα ακόλουθα παραδείγματα στο τέλος λέξεων αναπτύσσονται συχνότερα τα φωνηεντικά φωνήματα /e/ [i], /a/, και κατόπιν το /o/ [u]. Αυτά απαντούν σε διάφορες γραμματικές κατηγορίες, στον μη εμφατικό τύπο της προσωπικής αντωνυμίας /ton/ «τον», σε ουσιαστικά, επίθετα, επιρρήματα και προπάντων σε ρήματα (α', γ' εν. και γ' πληθ. του παρελθοντικού ατελούς ποιού ενεργείας (οριστικής παρατατικού) του ρ. /ime/ [ími] «είμαι», α' και γ' εν. του παρελθοντικού ατελούς ποιού ενεργείας (οριστικής παρατατικού) της μεσοπαθητικής φωνής, γ' πληθ. του ατελούς υποτακτικού (υποτακτικής ενεστώτα) και τέλειου υποτακτικού τύπου (υποτακτικής αορίστου) της ενεργητικής φωνής, γ' πληθ. του παρελθοντικού τέλειου ποιού ενεργείας (οριστικής αορίστου) της ενεργητικής φωνής και κυρίως γ' πληθ. του παροντικού ατελούς ποιού ενεργείας (οριστικής ενεστώτα) της ενεργητικής φωνής και των δύο συζυγιών.

Παραδείγματα: /na min tone agísis/ [na mi done aɟíʃis/ «να μην τον αγγίζεις», /ákria/ [ákri/ɟa] «άκρη», /amonaxiá/ [amonaçá] «μονάχη», /adíria/ [adíri/ɟa] «απέναντι», /válane/ «βάλανε», /ímuna/ [ímna] «ήμουν», /ítane/ «ήταν», /kaθómuna/ «καθόμουν», /kaθótane/ «καθόταν», /na min kakokarðísune/ [na mi ɟakokarðísuni] «να μην κακοκαρδίσουν», /kánune/ «κάνουν», /katóflío/ [katé/óflu] «κατόφλι», /kiniɟáne/ [çiniɟáne] «κυνηγάν», /pézune/ «παίζουν», /pés tona/ [pe tona] «πες του» (αλλά και [pe ton]), /proskináne/ [proʃcináne] «προσκυνάν», /na stragízune/ [na straiɟízune] «να στραγγίζουν», /tónē sinadísame/ «τον συναντήσαμε», /teleftéona/ [tiɫiftéona] «τελευταίο (αιτ. εν.)», /tséflío/ (πιθ. < μεσν. τσέφλιν < араβ. djefl) [tséflu] «τσόφλι», /ftiáxnune/ [fçánune] «φτιάχνουν», /psiliá/ [pʃilía] «ψηλή».

«έχω», ηένας /iépas/ «ένας» κ.ά.) και στο εσωτερικό λέξεων (π.χ. *μηένα* /imiéna/ «εμένα», *σρηέμα* /striéma/ «στρέμμα» κ.ά.) βλ. Παπαδόπουλος (1926: 21).

⁷⁴ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 24) για τα εν τέλει λέξης εμφανιζόμενα πρόσθετα φωνήεντα «ε – ι» και «α». Οι Καραντζόλα & Λαβίδας (2016: 141) για το αναπτυσσόμενο τελικό /e/ χρησιμοποιούν τη φράση «μετακαταληκτικό -ε».

3.2.1.9 Αποβολή/Συγκοπή φωνήεντος⁷⁵

Σε μερικές λέξεις παρατηρείται αποβολή ενός φωνήεντος ανάμεσα σε δύο σύμφωνα. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως συγκοπή (βλ. Τριανταφυλλίδης 1991 [1941]: 81). Το φωνήεν που συγκόπτεται –πρόκειται για το /a/– είναι συνήθως άτονο (τονικά απροστάτευτο). Το φαινόμενο επισημάνθηκε κυρίως σε ονόματα (ουσιαστικά).

Παραδείγματα: /ðeksióxiras/ [ðikʃóçirs] «δεξιόχειρας», /θανάσakas/ [θανάσkas] «Αθανάσιος», /kaðúði/ [kðúði] «μικρός κάδος», /kanári/ [knar] «σπάγγος», /maskaralíki/ [maskarλίç] «ρεζιλίκι», /mustakalís/ [mustakλίç] «μουστακαλής».

Στο συγκεκριμένο σημείο δεν έχουν συμπεριληφθεί οι περιπτώσεις αποβολής (συγκοπής) των άτονων –πρωτογενών /i/ και /u/ και των δευτερογενών [i] και [u] – φωνηέντων (π.χ. /aloxómiga/ [aluxómiga] «αλογόμυγα», /γυρούνια/ [γύρνα] «γουρούνια», /zemátisma/ [zmátzma] «κάψιμο», /τίποτα/ [τίpta] «τίποτα»), εφόσον για αυτές έχει γίνει ήδη λόγος ανωτέρω (βλ. 3.2.1.1 σ. 158-164 και 3.2.1.2 σ. 164-165).

3.2.1.10 Αφομοίωση φωνηέντων (assimilation)⁷⁶

Αφομοίωση είναι το φαινόμενο κατά το οποίο η άρθρωση ενός φωνήεντος προσεγγίζει (μερική αφομοίωση) την άρθρωση ενός άλλου που έπεται ή προηγείται ή και ταυτίζεται (ολική αφομοίωση) με αυτό (Χειλά-Μαρκοπούλου 1985: 20). Η αφομοίωση διακρίνεται σε προληπτική (regressive) και εξακολουθητική (progressive)⁷⁷. Στην προληπτική το φωνήεν που αφομοιώνεται προηγείται από εκείνο που αφομοιώνει (π.χ. /ageliáfóros/ [ajeliofóros] «αγγελιοφόρος», /anababúla/ [anabubúla] «αναμπουμπούλα», /sirókos/ [sorókos] «σορόκος»). Στην εξακολουθητική, αντίθετα, προηγείται το φωνήεν που αφομοιώνει και έπεται εκείνο

⁷⁵ Ο Μπαμπινιώτης (2002²: 1674) σημειώνει ότι συγκοπή είναι η αποβολή ή σίγηση φωνήεντος είτε στην αρχή της λέξης (π.χ. /eráno/ [ráno] «επάνω») είτε μεταξύ δύο συμφώνων (π.χ. /párete/ [párte] «πάρτε») και οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 1043) σημειώνουν ότι το φαινόμενο της σίγησης εμφανίζεται και σε ορισμένες ποικιλίες στοιχείων του λεξιλογίου ανεξάρτητα από το φωνητικό τους περιβάλλον στον λόγο και πως στην περίπτωση αυτή ονομάζεται παραδοσιακά και συγκοπή (π.χ. /iméra/ «ημέρα» και [méra] «μέρα», /eráno/ «επάνω» και [ráno] «πάνω»).

⁷⁶ Βλ. Αλμπανούδης (2009: 161), Τσολάκη (2009: 107-108).

⁷⁷ Για τους όρους προκαταβολική ή προοδευτική, εμμένονσα ή οπισθοχωρητική, επαμφοτερίζουσα αφομοίωση και το περιεχόμενό τους βλ. Nespor (1999: 83-6), για τους όρους οπισθοχωρητική ή προληπτική και προχωρητική αφομοίωση βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 1265, 1484, 1505).

που αφομοιώνεται (π.χ. /kateνοδόνο/ [katanoδόνο] «κατενοδώνω», /paretó/ [parató] «παρατώ»).

Τα παραδείγματα που παρατίθενται αφορούν σε περιπτώσεις ολικής αφομοίωσης φωνηέντων που δεν γειτνιάζουν στα πλαίσια της γραμμικότητας του σημαίνοντος, πρόκειται δηλαδή για μη διαδοχικά φωνηεντικά στοιχεία.

/a-o/ > [a-a]: /αγονιέτε/ [agaréti] «αγωνίζεται, βιάζεται», /αδάγοτο/ [adágatu] «αδάγκωτο», /άνθρωπος/ [áθrapus] «άνθρωπος», /από πίσω/ [aparís] «από πίσω», /νάτραχος/ [váθtrakas] «βάτραχος», /θα σε δαγόσι/ [θα jì ðagá] «θα σε δαγκώσει», /ðagomatía/ [ðagamatzá] «δαγκωματιά», /kserólakos/ [kʃirólakas] «ξερόλακκος», /panofóri/ [panafór] «πανωφόρι», /parónoma/ [paránuma] «παρωνύμιο, παρατσούκλι»

/a-e/ > [a-a]: /arepúblika/ [arabúblika] «ρεπούμπλικα, είδος καπέλου», (τουρκ. bahçe >) /baksiés/ [bakʃás] και /baxtsiés/ [baxtʃás] «κήπος, λαχανόκηπος, περιβόλι» πβ. Ντάγκας (2012: 71).

/a-i/ > [i-i]: /katádises/ [katídises] «κατάντησες» (το παράδειγμα θα μπορούσε να ερμηνευθεί και ως περίπτωση ανομοίωσης), /metalíki/ [mitilíc] «μικρό παλιό τουρκικό νόμισμα»

/a-i/ > [a-a]: /panigíri/ [panaír] «πανηγύρι», /patirdí/ [patardí] «φασαρία»· τα παραδείγματα θα μπορούσαν να ερμηνευθούν και ως περιπτώσεις ανομοίωσης.

/e-a/ > [a-a]: /elafrós/ [alafrós] «ελαφρός», /enámisis/ [anámiʃis] «ενάμισης», /eráno/ [aránu] «επάνω», /ergatínes/ (πβ. /ergátries/) [argatínes] «εργάτριες», /efrátí/ [afrátí] «Ευφράτη», /θerapénome/ [θarapánumi] «ευχαριστιέμαι, ικανοποιούμαι», /mesádra/ [masádra] «ντουλάπα, εντοιχισμένο ερμάριο για τη φύλαξη ενδυμάτων», /petraxíli/ [patraçíli] «πετραχήλι»

/e-o/ > [o-o]: /ebrós/ [obrós] «εμπρός», /ékso/ [óksu] «έξω», /exθρός/ [oxtrós] «εχθρός», /exθr(i)ós/ > [extr(i)ós] > [oxtr(i)ós] > [uxtr(i)ós] «εχθρός»

/o-i/ > [i-i]: /sfodíla/ (πβ. /sfodíli/) [sfidíla] «σβούρα»

/o-a/ > [a-a]: /vrodanízi/ (πβ. /vródos/) [vradaníz] (αλλά και [vruduníz]) «(για πέτρα που πετιέται από σφεντόνα) σφυρίζει», /kripsóna/ [kripsána] «κρυψώνα», /roxalízi/ [raxalíz] «ροχαλίζει»

/i-e/ > [i-i]: /riyéname/ [riínami] «πηγαίναμε»

/i-u/ > [i-i]: /pítura/ [pítira] «πίτουρα»

3.2.1.11 Αναμοίωση φωνηέντων (dissimilation)

Η διαδικασία που παράγει το αντίθετο προς την αφομοίωση αποτέλεσμα είναι γνωστή ως αναμοίωση, πρόκειται για διαδικασία λιγότερο διαδεδομένη –σε σύγκριση με την αφομοίωση– στις φυσικές γλώσσες, αλλά ωστόσο υπαρκτή· σύμφωνα με αυτό το φαινόμενο, δύο τεμάχια, φθόγγοι ή φωνήματα, συχνά αλληπάλληλα (Χειλά-Μαρκοπούλου 1985: 21), που έχουν κοινά αρθρωτικά στοιχεία διαφοροποιούνται και καθίστανται περισσότερο ανόμοια μεταξύ τους σε ορισμένα περιβάλλοντα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε όλα τα παραδείγματα αναμοίωσης που δίνονται, το περιβάλλον στο οποίο διαπιστώνεται το φαινόμενο αφορά σε δύο μη διαδοχικά τεμάχια (Nespor 1999: 88-89).

/a-a/ > [a-i]: /anagázo/ [aɲigázu] «αναγκάζω, παρακινώ», /anaséno/ [aɲisénu] «ανασαίνω», /anástrofos/ [aɲístrofos] «ανάστροφος», /katádises/ [katídises] «κατάντησες» (το παράδειγμα θα μπορούσε να ερμηνευθεί και ως περίπτωση αφομοίωσης), /kataxniá/ [katixɲá] «καταχνιά», /mána/ [máɲi] «μána (κλητ. εν.)»

/a-a/ > [i-a]: /analabí/ [ɲilabí] «αναλαμπή», /nafalós/ [ɲifalós] «αφαλός», /ɾaráni/ [ɾiráɲ] «ραπάνι»

/a-a/ > [o-a]: /zayári/ [zoɣár] «ζαγάρι, κυνηγόσκυλο»

/a-a/ > [a-u]: /amasxáli/ [amuskáɫ] «μασχάλη» (βλ. και αμέσως επόμενη περίπτωση), /maɣarízo/ [maɣurízo] «μαγαρίζω, λερώνω»

/a-á/ > [u-á]: /ɾayáɫia/ [ɾuɣáɫa] «αγάλια, σιγά», /amasxáli/ [amuskáɫ] «μασχάλη» (βλ. και αμέσως προηγούμενη περίπτωση)

/a-á/ > [a-é]: /amanáti/ [amanét] «αμανάτι, ενέχυρο, υποθήκη»

/é-e/ > [i-e]: /éɲɣene/ [íɲɣene] «έβγαινε», /éɾpernan/ [íɾpernan] «έπαιρναν»

/e-é/ > [u-é]: /evréisa/ [uvrésa] «Εβραία», /ksepezéno/ [kʃipuzénu] «λύνω από το ζυγό», /tsievrés/ [tʃivrés] «τσεβρές, μεγάλο άσπρο μαντήλι για προστασία από τον ήλιο»

/e-e/ > [a-e]: /evɣenió/ [avɣeró] «Ευγενία», /lekés/ > [ɫecés] > [ɫacés] «λεκές»

/o-o/ > [a-o]: /olórɫa/ [alórta] «ολόρθα», /olórɫos/ [alórtus] «ολόρθος», /ɾanoɫóri/ [ɾanaɫór] «πανωφόρι» (το παράδειγμα θα μπορούσε να ερμηνευθεί και ως περίπτωση αφομοίωσης), /opoɫóna/ > [apoɫóna] > [aɾuɫóna] «οπωρώνας»

/o-o/ > [o-a]: /éboros/ [éboras] «έμπορος», /θóɫoros/ [θóɫoras] «Θόδωρος»

/o-o/ > [i-o]: /noniό/ [nijó] «νονιό, μυαλό», /topolianítis/ [tipolariíts] (και [tipularíts]) «Τοπολιανίτης, ο κάτοικος του χωριού Χρυσό»

/o-ó/ > [o-ú]⁷⁸: /karnporóles/ [karnporúles] «καπνοπώλες», /fonómastan/ [fonúmastan] «φοβόμασταν»

/o-o/ > [e-o]: /adíðoro/ [adíðero] «αντίδωρο», /ómorfi/ [ému/orfi] «όμορφη», /ómorfos/ [émorfos] «όμορφος»

/o-o/ > [o-i]: /tróγoden/ [tróidin] «τρώγονται»

/i-i/ > [a-i]: /paniγíri/ [panaír] «πανηγύρι», /patirdí/ [patardí] «φασαρία» (τα παραδείγματα θα μπορούσαν να ερμηνευθούν και ως περιπτώσεις αφομοίωσης, βλ. ανωτέρω 3.2.1.10 σ. 178)

[i-i] > [i-a]: /apekimízo/ > [apicimízo] > [picmázo] «αποκοιμίζω»

/i-i/ > [o-i]: /krikelízo/ (πβ. τη λ. /krikéli/) [krocelízo] «χτυπώ την πόρτα με το κρικέλλι που είναι στερεωμένο πάνω της»

/i-i/ > [u-i]: /epithimía/ [aruθimjá] «επιθυμία», /ksirízun/ [ksurízun] «ξυρίζουν» (ή ίσως πρόκειται για διατήρηση της αρχαίας προφοράς του /u/)

/u-u/ > [i-u]: /traγυdún/ [traídún] «τραγουδούν»

3.2.1.12 Αποφωνηεντοποίηση⁷⁹ ή συμφωνοποίηση (συνίζηση)

Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (2002: 1707) συνίζηση είναι το φαινόμενο κατά το οποίο οι φθόγγοι [i] και [e] συμπροφέρονται με το φωνήεν που ακολουθεί και μετατρέπονται σε [j] (ημίφωνο) «προς αποφυγήν χασμωδίας» ή, με άλλη διατύπωση, η συμπροφορά σε μία συλλαβή δύο συνεχόμενων φωνηεντικών φθόγγων· βλ. και

⁷⁸ Πβ. και τα παρατηρούμενα από τον Παπαδόπουλο (1926: 12), ο οποίος κάνει λόγο για τροπή /ó/ > [ú] σε κάποιες περιπτώσεις και την αποδίδει σε λόγους αναλογίας. Για την τροπή του αρχαίου τονιζόμενου ή άτονου <ω> σε [u] και την πιθανότατη σύνδεσή του και με το περιβάλλον (χειλικά-υπερωικά) βλ. Παντελίδης (2016: 309)· για την ανύψωση του [o] σε [u] σε κλιτές και άκλιτες λέξεις ακόμα και σε τονισμένες συλλαβές βλ. Καραντζόλα & Λαβίδας (2016: 139)· για την τάση του φθόγγου [o] (από αρχ. *όμικρον* ή *ωμέγα*) άτονου αλλά και τονούμενου να τρέπεται σε [u] κοντά σε έρρινο ή υγρό και σπανιότερα κοντά σε χειλικό ή υπερωικό φθόγγο βλ. Κωνσταντινίδου (2009: 340). Η Κωνσταντινίδου (έ.α.) αναφορικά με την παλαιότητα της τροπής σημειώνει: «Το φαινόμενο, γνωστό και από άλλες μεταγενέστερες και μεσαιωνικές πηγές, θυμίζει την αρχαία τροπή του ο (ό) > υ [u] της αρχαίας αχαιϊκής (βόρειας ή αιολικής και νότιας ή αρκαδοκυπριακής) και της γλώσσας των κειμένων της γραμμικής Β, και του ω (ώ) > ου της ανατολικής διαλεκτικής ομάδας της αρχαίας ελληνικής (αττική-ιονική, αιολική, αρκαδοκυπριακή) ...». Η τροπή του άτονου /o/ σε [u] εξετάστηκε στα πλαίσια λειτουργίας του φαινομένου της στένωσης/κώφωσης, διαδικασίας πολύ χαρακτηριστικής για το συγκεκριμένο ιδίωμα.

⁷⁹ Ο Σετάτος (1974: 16) χρησιμοποιεί τους όρους *αποφωνηεντικοποίηση* (*συμφωνικοποίηση*). Για τη χρήση του όρου «*αποφωνηεντοποίηση*» βλ. και Μαγουλάς (1983: 31). Σχετικά με τη λειτουργία του φαινομένου και σε άλλα ιδιώματα βλ. Ντίνας (2005: 61), Γκαραλιάκος (2016: 101)· επίσης, πβ. Ντίνας (2005: 74-79), Ντάγκας (2012: 61-63) και Τσολάκη (2009: 98-99).

Μπαμπινιώτης (1985β: 156). Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 1042) αναφέρουν ότι η συνίζηση εμφανίζεται συχνά στο εσωτερικό λέξης κατά τη συνάντηση δύο φωνηέντων από τα οποία το πρώτο είναι άτονο πρόσθιο /i/, το οποίο μετατρέπεται «σε ημίφωνο /j/»⁸⁰ συντελώντας στην αποφυγή της χασμωδίας. Για την κατονομασία του συγκεκριμένου φαινομένου προτιμήθηκαν οι όροι *αποφωνηεντοποίηση* ή *συμφωνοποίηση* έναντι του παραδοσιακά χρησιμοποιούμενου όρου *συνίζηση*, καθώς αυτό που συμβαίνει σε συγχρονικό επίπεδο δεν είναι πλέον η δημιουργία ημιφώνου, όπως αναφέρεται συνήθως στον ορισμό της συνίζησης, αλλά η απώλεια φωνήεντος, του /i/ (*αποφωνηεντοποίηση*), και παράλληλα η μεταβολή (ουρανικοποίηση /ουράνωση) του προηγούμενου συμφώνου, εφόσον αυτό είναι ένα από τα /k, g, x, γ, n, l, s, z, ts, dz/ ή η εξέλιξη του /i/ σε ουρανικό σύμφωνο, το οποίο δεν προϋπήρχε (*συμφωνοποίηση*), στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το σύμφωνο που προηγείται είναι κάποιο από τα υπόλοιπα (/p/, /t/ κ.λπ.).

Πιο συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα της συμφοράς των διαφόρων φωνηεντικών διαδοχών (π.χ. /ia/, /io/, /iu/, /ie/ σχετικά με την εξέλιξη των ληκτικών τεμαχίων *-iá/ <-iá>* και *-ia/ <-ia>* (τονισμένου ή άτονου) ανάλογα με την προέλευσή του από παλαιότερη φωνηεντική ακολουθία *-ia/* ή *-ea/* βλ. Κατσάνης (1993: 92-93) για τα ιδιώματα της επαρχίας Λαγκαδά και Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 480) για τα ιδιώματα της ορεινής Χαλκιδικής, πβ. και Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436) για τα γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής Κοζάνης-Γρεβενών) με ή χωρίς μετακίνηση του τόνου είναι τα ακόλουθα:

α) η εξέλιξη των /k, g, x, γ, n, l, s, z, ts, dz/ σε [c, ʝ, ɟ, j, ɲ, ʎ, ʒ, tʃ, dʒ] αντίστοιχα, όταν προηγούνται της φωνηεντικής διαδοχής /i/ + Φ(ωνήεν) (π.χ. /ayinékió/ [ajnécu] «γυναικείο, θηλυκό», /agió/ [ajó] «αγγείο», /taxiá/ [taɟá] «νωρίς, πρωί», /panaxiá/ [panajá] «Παναγία», /tirániá/ [tirána] «ταλαιπωρία», /apostoliá/ [rustulá] «Αποστολία», /eklisiá/ [iklifá] «εκκλησία», /pirziá/ [pirzá] «Περσεφόνη», /kátsianos/ [kátʃanus] «βουκέντρα», /ɣlidziáris/ [ɣlidzárs] «βρώμικος, αυτός που τα ρούχα του γυαλίζουν από τις ακαθαρσίες» κ.ά. βλ. Ντίνας (2005: 68-70).

β) η ακολουθία Σ(ύμφωνο) + /i/ + Φ(ωνήεν) εξελίσσεται: **i** σε [ç] + Φ, αν το προηγούμενο Σ είναι ένα από τα άηχα /p, t, f, θ/⁸¹ (π.χ. /xasarió/ [xasarçó]

⁸⁰ Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης χρησιμοποιούν το σύμβολο j μέσα σε πλάγιες γραμμές/μπάρες. Για το ημίφωνο και την παρουσία του ή μη στην Κοινή Νέα Ελληνική βλ. Μποτίνης (2011²: 32 υποσημ. 31).

⁸¹ Στο Δαρνάκινο ιδίωμα τα άηχα /s/ και /ts/ πριν από /i/ + Φ προφέρονται κανονικά [ʃ] και [tʃ] αντίστοιχα, ενώ η προφορά τους ως [sç] (π.χ. /oxtakósia/ [oxtakósçə] «οχτακόσια») και [tsç] (π.χ. /korítsia/ [korítsçə] «κορίτσια») οφείλεται στην επίδραση της Κοινής Νέας Ελληνικής.

«κρεοπωλείο», /estía/ [stɕa] «τζάκι, φωτιά», /xoráfia/ [xuráfɕa] «χωράφια», /θεός/ [θɕos] «Θεός», **ii**) σε [j] + Φ, αν το προηγούμενο Σ είναι ένα από τα ηχηρά /v, ð, b, d, r/⁸² (π.χ. /vévea/ [vénja] «βέβαια», /νόδια/ [νόðja] «βόδια», /robiasménos/ [rubjazménus] «ρεζίλεμένος, εξευτελισμένος», /levediés/ [lividjés] «λεβεντιά», /méria/ [mérja] «μέρη» και **iii**) σε [ɲ] + Φ, αν το προηγούμενο Σ είναι το /m/ (π.χ. /azímiotos/ [azímɲutus] «αβλαβής, χωρίς ζημιές», /mia/ [mɲa] «μια» (βλ. Ντίνας (2005: 61, 63, 64-65).

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι δεν υφίσταται ιδιαίτερη διαφοροποίηση και απόκλιση ως προς τα αποτελέσματα της λειτουργίας της αποφωνητοποίησης στο Δαρνάκινο ιδίωμα και στην Κοινή Νέα Ελληνική εκτός από όσα εκτέθηκαν προηγουμένως για την εξέλιξη των /s, z, ts, dz/ σε [ʃ, ʒ, tʃ dz] αντιστοίχως.

3.2.2 Φωνήεντα - Φωνολογικά φαινόμενα στα όρια λέξεων

3.2.2.1 Έκκρουση

Έκκρουση είναι η αποβολή ή σίγηση φωνήεντος κατά τη συνάντηση δύο φωνηέντων μέσα στη φράση στα όρια δύο λέξεων, στο τέλος δηλαδή μιας λέξης και στην αρχή μιας άλλης⁸ ειδικότερα, το πιο ισχυρό από τα δύο φωνήεντα εκκρούει, δηλαδή αποβάλλει ή, αλλιώς, κάνει να σιγηθεί και να μην προφέρεται το λιγότερο ισχυρό ή αδύνατο φωνήεν και έτσι αποφεύγεται η «κακοφωνία» που προέρχεται από την προφορά αλληπάλληλων φωνηέντων (Μπαμπινιώτης 2002: 571).

Το ποιο φωνήεν εκκρούει ή εκκρούεται, αποβάλλει το άλλο ή αποβάλλεται το ίδιο, συνδέεται με την ιεραρχία της ισχύος των φωνηέντων, τη «σχετική ισχύ» τους, με τα αποκαλούμενα «ισχυρά» και «αδύνατα» φωνήεντα. Η σχέση αυτή και η κλίμακα που ακολουθεί η σχετική ισχύς των φωνηέντων είναι η εξής: **α)** Το /a/ εκκρούει τα /e, o, i, u/, **β)** το /o/ εκκρούει τα /e, i, u/, **γ)** το /u/ εκκρούει τα /e, i/ και **δ)** το /i/ εκκρούει το /e/. Συνεπώς, το /a/ είναι το ισχυρότερο καθώς εκκρούει όλα τα άλλα φωνήεντα. Γενικά, το /a/ και τα οπίσθια φωνήεντα (/o, u/) υπερισχύουν των πρόσθιων (/e, i/), ενώ από τα πρόσθια υπερισχύει το /i/ του /e/ (Μπαμπινιώτης 2002: 571-572).

⁸² Τα ηχηρά /z/ και /dz/ πρίν από /i/ + Φ προφέρονται αντίστοιχα ως [z] και [dz], ενώ η προφορά τους ως [zj] (π.χ. /magazía/ [magazjá] «μαγαζιά») και [dzj] (π.χ. /dziéri/ [dzjer] «έντερο») απαντά σπανιότερα και σχετίζεται επίσης με την επίδραση της Νεοελληνικής Κοινής στο ιδίωμα.

Ανάλογα με το ποιο από τα δύο φωνήεντα αποβάλλεται, το φαινόμενο της έκκρουσης προσδιορίζεται ειδικότερα και διακρίνεται σε *έκθλιψη* και *αντίστροφη έκθλιψη* ή *αφαίρεση*⁸³.

α) Έκθλιψη. Στην έκθλιψη, ως γνωστόν, σιγάται (εκκρούεται) το τελικό φωνήεν μιας λέξης πριν από το αρχικό φωνήεν της επόμενης κατά τη γρήγορη εκφορά του λόγου και στη γραφή στη θέση του εκδιωκόμενου/αποβαλλόμενου φωνήεντος σημειώνεται απόστροφος. Όπως συνάγεται από τα παραδείγματα που ακολουθούν το Δαρνάκικο ιδίωμα δεν διαφοροποιείται και δεν αποκλίνει από ό,τι ισχύει και για την Κοινή Νέα Ελληνική σχετικά με το εν λόγω φαινόμενο (π.χ. /íne oréo/ [íη oréo] «είναι ωραίο», /θa to afíso/ [θa t afísu] «θα το αφήσω», /κάθε astáxi/ [kaθ astáçi] «κάθε στάχυ», /káto από το θranío/ [kat ap to θranío] «κάτω από το θρανίο», /se íleyan/ [ʃ íleyan/ «σου έλεγαν», /to agió/ [t ajó] «το αγγείο», /to álo/ [t álu] «το άλλο» κ.ά.).

Όταν τα συναντώμενα στη φράση φωνήεντα είναι όμοια, συμβατικά θεωρείται (Μπαμπινιώτης 2002: 572) ότι συνιστούν περιπτώσεις έκθλιψης⁸⁴ (π.χ. /me kurdístike ekí brostá/ [mi kurdísc icí brustá] «μου κάθισε εκεί μπροστά», /se ekína/ [ʃ icína] «σε εκείνα», /ta vázame ekí mésa/ [ta vázam icí mésa] «τα βάζαμε εκεί μέσα», /τί íne/ [t íne] «Τι είναι;», /éleyame emís/ [éleyam imís] «λέγαμε εμείς», /éxume edó/ [éxum edó] «έχουμε εδώ», /τί íxa/ [t íxa] «Τι είχα;»), /amá akrivó/ [am akrivó] «αλλά ακριβό», /γiati írthe γabρός/ [jat írthi γabρός] «γιατί ήρθε ο γαμπρός», /áli istoría/ [al isturía] «άλλη ιστορία», /éna agáthi/ [en agáthi] «ένα αγκάθι», /θα arxísi/ [θ arçíʃi] «θα αρχίσει», /me édose/ [m édusʃi] «μου έδωσε», /óti íða/ [ot íða] «ό,τι είδα»).

β) Αντίστροφη έκθλιψη ή αφαίρεση (στη συμμοφορά). Για την περίπτωση αυτή ο Τριανταφυλλίδης (1991 [1941]: 77) σημειώνει: «Όταν μια λέξη τελειώνει σε φωνήεν και η ακόλουθη αρχίζει από φωνήεν, κάποτε χάνεται το αρχικό της ακόλουθης λέξης. Το φαινόμενο αυτό λέγεται *αφαίρεση*, και επειδή υπάρχει και άλλου είδους αφαίρεση (172) λέγεται για περισσότερη ακρίβεια *αφαίρεση στη συμμοφορά*. Στη θέση του φωνήεντος που έπεσε σημειώνεται ο απόστροφος: πού 'ναι;»

⁸³ Ο Μπαμπινιώτης (2002: 572) αναφέρει στις περιπτώσεις της έκκρουσης και την αποκοπή. Σχετικά με την ύπαρξη και τη λειτουργία των συγκεκριμένων φαινομένων και σε άλλα ιδιώματα βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 123-124), Αλμπανούδης (2009: 162-163), Ντάγκας (2012: 116-119).

⁸⁴ Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 1041) σημειώνουν, πιο συγκεκριμένα, ότι, όταν τα δύο φωνήεντα που συναντώνται είναι όμοια, δεν τίθεται θέμα υπερίσχυσης, «η ακολουθία των όμοιων φωνηέντων μπορεί να απλοποιηθεί, δηλαδή να εκφωνηθεί ως ένα φωνήεν, μολονότι στη γραφή δηλώνεται σαν να πρόκειται για έκθλιψη».

Και αναφορικά με την αντίστροφη έκθλιψη, το ιδίωμα των Δαρνακοχωριών δεν φαίνεται να αποκλίνει ή να διαφοροποιείται από ό,τι ισχύει για τη Νεοελληνική Κοινή (π.χ. /για έλα εδό/ [ja la ðo] «για έλα εδώ», /για ελάτε/ [ja láti] «για ελάτε», /θα ίταν/ [θa tan] «θα ήταν», /ίνε άλι ιστορία/ [in aɫ isturía] «είναι άλλη ιστορία», /kaló ίνε/ [kaló ni] «καλό είναι», /etímasa εγό/ [tímasa ɣo] «ετοίμασα εγώ», /to ίξε/ [tu ɟe] «το είχε», /ta έχο/ [ta xu] «τα έχω», /to έχι/ [to ɟi] «το έχει», /na έρθις/ [na rθis] «να έρθεις», /na ίχα/ [na xa] «να είχα», /na έχις/ [na ɟs] «να έχεις», /na mu éstelnes/ [na mu stelnes] «να μου έστελνες», /mu ίπε/ [mu pe] «μου είπε», /na ίνε/ [na ni] «να είναι», /αρύ εδό/ [αρύ ðo] «από εδώ», /ta έðese/ [ta ðese] και [ta ðise] «τα έδεσε», /tu έρχοðan/ [tu rχoðan] «του έρχονταν», /ta έπίase/ [ta pɟaɟi] «τα έπιασε», /alá emís/ [alá mis] «αλλά εμείς», /αρό ένα/ [αρό na] «από ένα», /αρύ εδό/ [pu ðo] «από εδώ», /αρύ ekató/ [αρύ kató] «από εκατό», /pu έρίane/ [pu pɟane] «που έπιανε», /to έγrapsa/ [to ɣrapsa] «το έγγραψα», /pu ίταν/ [pu tan] «που ήταν», /to έλεɣan/ [to leɣan] «το έλεγαν», /to έκleve/ [to kleve] «το έκλεβε», /to έμαθα/ [to maθa] «το έμαθα», /to ίpa/ [to pa] «το είπα», /kséro εγό/ [kséro ɣo] «ξέρω εγώ», /αρό ekί/ [αρό ci] «από εκεί», /ta έperne/ [ta perne] «τα έπαιρνε», /ðen έχο εγό/ [ðen έχo ɣo] «δεν έχω εγώ», /pu ίxame/ [pu xame] «που είχαμε», /ta ίpame/ [ta pame] «τα είπαμε», /ðio εγό me ton παρύ/ [ðjo ɣo me to paρύ] «δυο εγώ με τον παππού», /tu έλεɣes/ [tu leɣes] «του έλεγες» κ.ά.).

Αξιοπαρατήρητο είναι ίσως το γεγονός ότι σε εξαιρετικά μικρό αριθμό περιπτώσεων συντελείται έκκρουση του ισχυρότερου φωνήεντος /a/ αντί των ασθενέστερων⁸⁵ (π.χ. π.χ. /έvale αρύ ekína/ [évali pu cína] «έβαλε από εκείνα», /αρό to aftί/ [ap tu ftí] «από το αυτί»).

3.2.2.1.1 Έκκρουση εντός λέξης⁸⁶

Σε έναν σχετικά μικρό αριθμό λέξεων του ιδιώματος σε φωνηεντικές ακολουθίες του τύπου /ai, oi, ao, eo, ia, ie, io/ παρατηρείται αποβολή (ή σύγηση ή αλλιώς έκκρουση) του ασθενέστερου από το ισχυρότερο παρακείμενο φωνήεν (π.χ. /ανοίθιτος/ [ανóθstus] «αβοήθητος», /αɣριαπιðiά/ [αɣrapðjá] «αγριαπιδιά, άγρια αχλαδιά», /aoratízome/ [aratízumi] «γίνομαι αόρατος», /νοίθα ti/ [νόθα ti] «βοήθητη», /ɣaiðarúði/ [ɣaðarúð] «γαϊδουράκι», /ɣaiðúria/ [ɣaðúrja] «γαϊδούρια», /eniakósia/

⁸⁵ Βλ. και Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 124).

⁸⁶ Βλ. Αλμπανούδης (2009: 162).

[ɛrakósa] «εννιακόσια», /θεοδοράκis/ [θoðoɾáçis] «Θεοδωράκης (ο γνωστός μουσικοσυνθέτης)», /θεόδoɾos/ [θóðoɾas] «Θεόδωρος», /θeοδορίs/ [θoðoɾís] «Θοδωρήs», /leodári/ [lɔdári] «Λ(ε)οντάρι (τοπωνύμιο)», /makriá/ [makrá] «μακριά», /poliéksodos/ [políksuðos] «πολύεξοδος», /pronoíthima/ [pronóthma] «βοήθεια που προσφέρεται νωρίς», /triakósia/ [trakóʃa] «τριακόσια», /triadaéna/ [tradaéna] «τριανταένα», /χάιδεμα/ [χάðima] «χάιδεμα», /χαιδεμένος/ [χaðeménos] «χαϊδεμένος».

Εντοπίστηκε επίσης ο τύπος /arnaútiko (kefáli)/ [arnútku (cefáli)] «αρναούτικο, αρβανίτικο (κεφάλι), (μτφ.) ο χοντροκέφαλος άνθρωπος», όπου αποβάλλεται το /a/ μολονότι ισχυρότερο και όχι το /u/ (βλ. 3.2.2.1 την τελευταία παράγραφο σχετικά με την αντίστροφη έκθλιψη) ίσως γιατί αυτό είναι τονικά προστατευμένο (φορέας του τόνου της λέξης· βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα 1985: 123, 4.1.1β).

3.2.2.1.2 Περιπτώσεις μη πραγμάτωσης της έκκρουσης

Στο ιδίωμα απαντούν λίγες περιπτώσεις μη πραγμάτωσης της έκκρουσης (π.χ. /enoáí/ [enoái] «εννοεί», /na záí/ [na zái] «να ζει») όπου το /i/ δεν εκκρούεται ίσως διότι λειτουργεί ως μορφολογικός δείκτης του γ' ενικού.

3.2.2.2 Κράση⁸⁷

Κατά το φαινόμενο αυτό από τη συνάντηση δύο διαφορετικών φωνηέντων, συνήθως των /u/ και /e/, τα οποία ανήκουν σε δύο λέξεις προκύπτει νέο φωνήεν, το /o/ (π.χ. /pu élegan/ [po leɣan] «που έλεγαν», /pu émene/ [po mene] «που έμενε», /pu érxese/ [po rçiʃi] «που έρχεσαι», /pu érxete/ [po rçiti] «που έρχεται», /pu érxode/ [po rxudi] «που έρχονται», /pu éfayes/ [po fajes] «που έφαγες», /pu éftase/ [po ftaʃi] «που έφτασε», /pu éxase/ [po xaʃi] «που έχασε», /pu éçi/ [po çi]⁸⁸ «που έχει»).

⁸⁷ Βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 123-124), Αλμπανούδης (2009: 163), Ντάγκας (2012: 121-122).

⁸⁸ Βλ. σχετικά Παπαδόπουλος (1926: 14), επίσης Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 124, 207-208 υποσημ. 3) για την αμφισβήτηση από κάποιους ερευνητές της ύπαρξης κράσης και τις διαφορετικές ερμηνείες του φαινομένου και Παπαδοπούλου (2010: 65-66 υποσημ. 98).

3.2.3 Σύμφωνα

3.2.3.1 Μετάθεση συμφώνων (metathesis)⁸⁹

Η αλλαγή της θέσης ή της σειράς των συμφώνων μέσα στην ίδια λέξη κατά τη γραφή ή την προφορά της ονομάζεται μετάθεση (πβ. Μπαμπινιώτης 2002: 1082).

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών συμβαίνει μετάθεση του συμφώνου /r/, το οποίο παρουσιάζει τη μεγαλύτερη συχνότερη εμφάνιση, ενώ από μία φορά –στα πλαίσια του συγκεκριμένου πάντοτε υλικού– υφίστανται μετάθεση τα σύμφωνα /θ, k, n, s, t/.

Μετάθεση του /r/: /akardási/ [arkadáʃ] «φίλος», /svárna/ [vrána] «σβάρνα, βωλοκόπος», /ðrepani/ [ðirpár] «δρεπάνι», /rimádi/ [irmádi] «ρημάδι», /katurlió/ [katruoló] «κατουρλιό», /kítrinos/ [cítirnos] «κίτρινος», /krikéli/ [kurcéli(i)] «κρίκος, χαλκάς, λαβή», /roxalízo/ [xarlízɔ] «ροχαλίζω», /skórprios/ [skrórɕus] «σκόρπιος», /skórpise/ [skrórɕi] «σκόρπισε», /stérgo/ [strégo] και [stréxu] «συμφωνώ, δέχομαι, συγκατανεύω στέργω», /táfros/ [tráfɔs] «ακαλλιέργητη, συνήθως υπερυψωμένη, άκρη χωραφιού», /tetárti/ [titráð] «Τετάρτη», /torvás/ [truvás] «τορβάς, σάκος»

Μετάθεση του /θ/: /aríthmós/ [arθimós] «αριθμός»

Μετάθεση του /k/: /kuvalúse/ > [kvalúse] > [vkalúse] > [fkalúse] (αφομοίωση ηχηρότητας του /v/) «κουβαλούσε»

Μετάθεση του /n/: /ksekámno/ [kʃikánmu] «αποτελειώνω κάτι που έχω αρχίσει, εκποιώ, ξεπουλώ»

Μετάθεση του /s/: /kápos ða/ [kapsuðá] «αν και» (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 12 όπου σημειώνονται τα εξής: «καψουδά "(Κάπως-Δά)" μεταφορικός αν και»)

Μετάθεση του /t/: /nistikáða/ > [nistkáða] > [nitskáða] «πείνα, (μτφ.) φτώχεια», /ftíse ta/ [fitʃ ta] «φτύσε τα».

3.2.3.2 Αντιμετάθεση⁹⁰

Αντιμετάθεση είναι η αμοιβαία αλλαγή θέσης δύο διαδοχικών φθόγγων –εν προκειμένω συμφώνων– ή συλλαβών (βλ. και Μπαμπινιώτης 2002: 207).

⁸⁹ Βλ. Ντίνας (2005: 84), Αλμπανούδης (2009: 184-185), Τσολάκη (2009: 114), Ντάγκας (2012: 86-87).

⁹⁰ Βλ. Αλμπανούδης (2009: 185), Τσολάκη (2009: 114).

Αντιμετάθεση συμφώνων: /roðákino/ [ðurácnu] (απαντά και ως [ðorácnu]) «ροδάκινο» (δεν αποκλείεται βέβαια η λέξη να έχει προέλθει από το μτγν. *δωράκινον* < λατ. *duracinum*), /meðúli/ [milúð] «μεδούλι», /fúxta/ [xúfta] «χούφτα»

Αντιμετάθεση συλλαβών: [tsugrañizu] «γρατσουνίζω, προκαλώ αμυχές σε κάποιον» πιθανόν από το /gratsunízo/ με μεταβολή του /γ/ σε [g] (κλειστοποίηση, βλ. 3.2.3.11 σ. 205).

3.2.3.3 Τσιτακισμός⁹¹

Ως γλωσσικό φαινόμενο ο τσιτακισμός αφορά στην μεταβολή/τροπή του υπερωικού συμφώνου /k/ σε [tʃ], κυρίως μπρος από το φωνήεν /i/ βλ. Μπαμπινιώτης 2002: 1812, Ντίνας & Ζαρκογιάννη 2009: 36.

Στο Δαρνάκινο ιδίωμα, σε έναν περιορισμένο αριθμό λέξεων, παρατηρείται το φαινόμενο του τσιτακισμού (π.χ. /ekí eráno/ > [ci aránu] > [tʃarán] «εκεί πάνω», /ekí edóthe/ > [ci dóthi] > [tʃíðóthi] «εδώ, προς τα εδώ», /ekí káto/ [tʃ(i)kát] και [tʃ(i)xát] «εκεί κάτω», /ekí ekíthe/ [tʃíthi] «εκείθε, προς τα πέρα», /parakikáto/ [paratʃkát] «λίγο πιο κάτω»).

3.2.3.4 Ανάπτυξη συμφωνικών φωνημάτων

Στο Δαρνάκινο ιδίωμα παρατηρείται ανάπτυξη συμφώνων τόσο στην αρχή όσο και στο εσωτερικό και στο τέλος λέξεων.

α) Ανάπτυξη συμφώνων στην αρχή λέξεων. Παρατηρείται συνήθως ανάπτυξη των συμφώνων /n, t, γ, θ, m, p, s/ και /x/.

Ανάπτυξη του /n/⁹². Η ανάπτυξη του /n/ ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα της συνεκφοράς της αιτιατικής του άρθρου ή άλλων λέξεων που λήγουν σε /n/ με λέξη που αρχίζει από φωνήεν και του εσφαλμένου εν συνεχεία ανασυλλαβισμού⁹³ όπως

⁹¹ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436) για την παρουσία του φαινομένου στην περιοχή της Σιάτιστας, πβ. Ντάγκας (80-81).

⁹² Βλ. Ντίνας (2005: 83), Αλμπανούδης (2009: 181), Ντάγκας (2012: 85), Γκαραλιάκος (2016: 99).

⁹³ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 38) όπου γίνεται λόγος για «νέα σύμφωνα εκ πλημμελούς συλλαβισμού». Ο ίδιος (1926: 39) κάνοντας εν συνεχεία λόγο για την ανάπτυξη νέων συμφώνων από αναλογία αναφέρεται στο ευφωνικό /n/, το οποίο, αφού ξεκίνησε από συγκεκριμένα περιβάλλοντα (τη συνεκφορά επιθέτου σε αιτιατική και ουσιαστικού που άρχισε από φωνήεν π.χ. «*κακόν άνθρωπου*» ή από ρήμα με αντικείμενο ή άλλο συμπλήρωμα που ξεκινούσε επίσης από φωνήεν όπως «*έφαγιν άδ'κα, έπισιν απάνου*»), άρχισε να παρεμβάλλεται και μεταξύ λέξεων οποιασδήποτε τάξης και να προσκολλάται σταθερά στην αρχή της δεύτερης (π.χ. *ναπού* /narú/ «από», *νας* /nas/ «ας», *νέτσο* /nétsi/

/ómos/ > /ton ómo/ > /nómos/ «ώμος», /urá/ > /tin urá/ > /nurá/ «ουρά», /ðen afíno/ > /nafíno/ «αφήνω».

Παραδείγματα: /nafíno/ [nafínu] «αφήνω», /θe na éρθi/ [θa nérθi] «θα έρθει», /θe na éρθi/ [θa nert] «θα έρθει», /θe na éρθun/ [θa nértun] «θα έρθουν», /θe na éxi/ [θa néçi] «θα έχει», /niliónγalma/ [nιliónγalma] «ανατολή», /nílios/ [nίlius] «ήλιος», /nískios/ [nίfcus] «ήσκιος⁹⁴», /nískoma/ [nίσkoma] «φάντασμα», /nevlogún/ [nιnluγún] «ευλογούν», /nígla/ [nίgla] «ίγκλα, ζώνη στο σαμάρι γάιδαρου που περνά κάτω από την κοιλιά του ζώου», /nísba/ [nίζba] «υπόγειο όπου κρεμούσαν τα σαντάλια του καπνού για να μαλακώσουν», /nafalós/ [nifalós] «αφαλός, ομφαλός», /nómorfi/ «όμορφη», /nodás/ [nudás] «οντάς, δωμάτιο», /nodúði/ [nudúð] «μικρό δωμάτιο», /nurá/ «ουρά», [nurés] «ουρές», /nodziáki/ (< όψιμο μεσν. *ότζάκι*(ν) < τουρκ. ocak) [nudzác] «τζάκι», /nírnon/ [nίpnun] «ύπνο (αιτ. εν.)», /nómos/ [nómus] «ώμος»).

Ανάπτυξη του /t/: /γiα taftá/ [ja taftá] «για αυτά, για αυτούς τους λόγους», /γiα taftó/⁹⁵ [ja taftó] «για αυτόν τον λόγο, για αυτό»

Ανάπτυξη του /γ/ [j]. Το /γ/ αναπτύσσεται συνήθως κατά τη συνεκφώνηση του άρθρου με το αρχικό φωνήεν της επόμενης λέξης⁹⁶, όπως /i γiáli/ [i jáli] «η άλλη» (π.χ. γέμα/ [jéma] «αίμα», /γi mánes/ [ji mánis] «οι μάνες», /γεní/ [ji/ení] «υνί»).

Ανάπτυξη των /θ, m, p, s/ και /x/. Η ανάπτυξή τους παρατηρήθηκε μόνο στις ακόλουθες λέξεις: /θiúnios/ [θύnos] «Ιούνιος», /máide/ «εμπρός, άντε», /ραγália/ (πβ. /αγália/) [ραγάλα] (αλλά και /αραγália/ [αραγάλα]) «σιγά-σιγά», /staraksáko/ [staraksátu] (βλ. Ντάγκας 2012: 85) «ταραξάκο, αγριόχορτο που χρησιμοποιείται για αφέψημα», (τουρκ. oçak >) /xodziáki/ [xudzác] «τζάκι».

β) Ανάπτυξη συμφώνων στο εσωτερικό λέξεων. Αναπτύσσονται τα σύμφωνα /γ, n, s, l, m, p, t, k, z/ και /r/.

[netʃ] «έτσι», νιγώ /neγó/ [nιγó] «εγώ», νόσα /nósa/ «όσα», νέβγα /névγα/ «έβγα, βγες» κ.ά.). Σημειώνει ότι είναι συνηθέστατο στη δημοτική ποίηση και πως απέβη τόσο προσφιλές στο «γλωσσικόν συναίσθημα, ώστε παρεμβάλλεται άνευ ανάγκης και μεταξύ λέξεων, των οποίων η δευτέρα αρχίζει από σύμφωνον, πβλ. άσμ. Μακεδον. γυρίζει νου βασιλικός λέγει ν του αδύοσμον | γυρεύει ν τους παπάδης | ... 'ς τα μαναστήρια ν τα ψηλά 'ς τ' ανώεια ν τα μυγάλα...».

⁹⁴ Για την ορθογραφία της λ. βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 735).

⁹⁵ Βλ. Μορφολογία 4.6.1 υποσημ. 95 σ. 297, σ. 301 και 4.6.3 α σ. 304-305.

⁹⁶ Για την ερμηνεία του φαινομένου και τη γενίκευση της χρήσης του βλ. Παπαδόπουλος (1926: 36, 39-40). Για την ύπαρξη του φαινομένου σε άλλα ιδιώματα βλ. Ντίνας (2005: 83), Τσολάκη (2009: 113-114) και πβ. Ντάγκας (2012: 84-85).

Ανάπτυξη του /γ/⁹⁷. Το /γ/ αναπτύσσεται συνήθως μεταξύ φωνηέντων και σπανιότερα μεταξύ συμφώνου και φωνήεντος ή φωνήεντος και συμφώνου. Το αναπτυσσόμενο σύμφωνο, όπως προκύπτει από τα παραδείγματα, πραγματώνεται φωνητικά κατά κανόνα ως [j]⁹⁸, ως το ουρανικό δηλαδή αλλόφωνο του φωνήματος /γ/.

Παραδείγματα: /aγéras/ [ajéras] «αέρας», /kartéγi/ [kartérji] «περίμενε (προστ.)», /kléγo/ [kléyu] «κλαίω», /kriγiáða/ [krijáða] «κρυάδα», /ke i mána tu tu léγi/ [ci i mána tu tu léji] «(και η μάνα του τού) λέει», (τουρκ. meydan >) /meiγdáni/ [miγdár] «πλατεία, έκταση», /paréγia/ [paréja] «παρέα», dziγéri/ [dzijér(i)] «τζιέρι, συκώτι», /triγiá/ [trijá] «τρία»

Ανάπτυξη του /n/. Από τα παρατιθέμενα παραδείγματα προκύπτει ότι το /n/ δεν αναπτύσσεται συνήθως ενδοφωνηεντικά αλλά μεταξύ συμφώνου —συγκεκριμένα του /l/ προπάντων, αλλά και των /r, m, s/— και φωνήεντος. Η ανάπτυξή του σημειώνεται σε ιδιαίτερα σε ρηματικούς, αντωνυμικούς⁹⁹ και επιθετικούς τύπους.

Παραδείγματα: /(a)kalnó/ «προσκαλώ», /akernó/ [acirnó] «δεν προσέρχομαι την κανονική ώρα», /(a)kolnó/ [(a)kulnó] «κολλάω», /álni/ [álɲi] «άλλοι», /arodérno/ [arudérnu] «ρίχνω κάτω», /apolnó/ [apulnó] «αφήνω ελεύθερο», /aftiní/ [aftɲí] «αυτοί», /aftunú/ [aftnú] «αυτουνού», (τουρκ. gezilmek > /geziró/ >) /gezirnó/ [jizirnó] «περιπλανιέμαι, τριγυρίζω άσκοπα», /grémnos/ [grémnus] «γκρεμός», /ðraskelnó/ [ðrafcilnó] «δρασκελώ», /kalimernó/ [kalimirnó] «καλημερίζω», /kremnán/ [krimnán] «κρεμούν», /kremnó/ [krimnó] «κρεμώ», /kseapolnó/ [kɣapulnó] «αφήνω κάτι ελεύθερο», /ólni/ [ólɲi] «όλοι», /ósni/ [ósɲi] «όσοι», /periférno/ [periférnu] «περιφέρω», /polní/ [pulɲí] «πολλοί», /skolnó/ [skulnó] «σχολάω», /sneféri/ [s/ɲifér] «σεφέρι, στρατιωτικό εκστρατευτικό σώμα», /sixornó/ [ɣxurnó] «συγχωρώ», /sfalnó/ «σφαλίζω», /téserni/ [tésɛɲi] «τέσσερις», /tósni/ [tósɲi] «τόσοι», /ipoférno/ [ipuférnu] «υποφέρω», /xalniéme/ [xalɲéme] «αδιαθετώ, ψυχραίνομαι με κάποιον», /xílni/ [çilɲi] «χίλιοι»

⁹⁷ Βλ. Μπατζάκας (2012: 976), όπου γίνεται λόγος για «ανάπτυξη ευφωνικού φθόγγου [j]» σε περιπτώσεις εξελίξεων του τύπου *δες* /des/ > *διέ* [ðje], και Αλμπανούδης (2016: 20) για την ανάπτυξη ενδοφωνηεντικού και αρκτικού, σε ορισμένες λέξεις, /γ/. Βλ. επίσης Παπαδόπουλος (1926: 36-37, 39-40) και Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 1043).

⁹⁸ Για την ανάπτυξη του /i/, το οποίο ανάλογα με το περιβάλλον μπορεί να πραγματώνεται φωνητικά — μεταξύ άλλων— και ως [j] βλ. 3.2.1.8 σ. 174-176. Για τη σπανιότητα του φαινομένου σε άλλα ιδιώματα της βόρειας Ελλάδας βλ. Τσολάκη (2009: 113-114), Ντάγκας (2012: 84-85).

⁹⁹ Βλ. Ντίνας (2005: 44-54), Κοντοσόπουλος (2006β: 97) και πβ. Ντάγκας (2012: 94).

Ανάπτυξη του /s/. Όπως μπορεί να διαπιστωθεί από τα παραδείγματα η ανάπτυξη του /s/ λαμβάνει χώρα σε ρηματικά επίθετα με το παραγωγικό επίθημα -/tos/ και η εμφάνισή του έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία δισυμφωνικών ή τρισυμφωνικών συμπλεγμάτων –σε συνδυασμό βέβαια με την αποβολή άτονων φωνηέντων που βρίσκονταν πριν το μόρφημα -/tos/- τα οποία δεν απαντούν στις αντίστοιχες λέξεις της Κοινής Νέας Ελληνικής.

Παραδείγματα: /anóthistos/ [anóthstus] «αβοήθητος» (βλ. Μορφολογία 4.5.8.1 υποσημ. 83 σ. 288), /asixóristos/ [afxórstus] «ασυγχώρητος», /ðisénrestos/ [ðisénristus] «δυσεύρετος», /fríkisi/ [frikʃ] «φρίκη, φόβος» (ενδέχεται να μην έχει λάβει χώρα ανάπτυξη του /s/ και ο τύπος /fríkisi/ [frikʃ] να προέρχεται από την αρχ. λ. φρίξ)

Ανάπτυξη του /l/. Το αναπτυσσόμενο /l/ δεν εμφανίζεται ενδοφωνηεντικά, αλλά κυρίως μεταξύ συμφώνου και του ακόλουθου φωνήεντος και λιγότερο συχνά μεταξύ φωνήεντος και συμφώνου· φωνητικά πραγματώνεται τις περισσότερες φορές ως [ʎ], δηλαδή ως το ουρανικό αλλόφωνο του φωνήματος /l/.

Παραδείγματα: /altsída/ [altʃída] «ατσίδα, πανέξυπνος, σαΐνι», /bliákakas/ [bʎákakas] «μπάκακας, βάτραχος», /plia/ [pʎa] «πια», /fliógos/ [fʎógus] «φιόγκος»

Ανάπτυξη του /m/: /sampsíalis/ [sampfʎáls] «σαψάλης, χαζός»

Ανάπτυξη του /p/: /abrómipta/ [abrómpta] «μπρούμυτα», /((a)ragália/ [(a)ragála] «αγάλια, σιγά-σιγά», /brumiptízo/ [brumptízo] «μπρουμυτίζω, σκοντάφτω, πέφτω με τα μούτρα» (βλ. Ντάγκας 2012: 112).

Ανάπτυξη του /t/¹⁰⁰: /ɣlikánitso/ [ʎikár(i)tsu] αλλά και [ʎikársu] «γλυκάνισο», /ikosifínitsa/ (πβ. /ikosifínisa/) [kuʃíʎntsʌ]¹⁰¹ «Εικοσιφοίνισσα» /katskanáli/ [katskanáʎ] «κασκαβάλι, κασέρνι», /ráfto/ [ráftu] «παύω»

Ανάπτυξη του /k/: /psómkaros/ [psómkarus] «ψώμαρος, μεγάλο ψωμί», /émaksa/ «έμασα, μάζεψα», /máksame/ [máksami] «μάσαμε, μαζέψαμε», /mákse/ [mákʃi] «μάσε, μάζεψε (προστ.)», /parámaksa/ «παράμασα, μάζεψα πολλά, του είπα πολλά, τον αποστόμωσα», /foveríksame/ [fuveríksami] «φοβερίσαμε»

¹⁰⁰ Σχετικά με την ανάπτυξη του συγκεκριμένου φωνήματος σε βόρεια ιδιώματα βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 434-435), Ντίνας (2005: 53), Γκαραλιάκος (2016: 99).

¹⁰¹ Πβ. Κοντοσόπουλος (1979: 179) για την ανάπτυξη «τ μεταξύ λ και σ εις την θέσιν του μεταξύ αυτών αποβληθέντος ατόνου πρωταρχικού ι, π.χ. μέλ'τσα = μέλισσα, ...». Οι Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 482) κάνουν λόγο για ανομοίωση ως προς τον τρόπο άρθρωσης του δευτερογενούς συμπλέγματος /ns/ > /nts/ καθώς το συμφωνικό σύστημα των ιδιωμάτων που εξετάζουν περιλαμβάνει ιδιαίτερο φώνημα /ts/ (έ.α.: 485).

Ανάπτυξη του /z/. Το /z/, το οποίο εμφανίζεται μεταξύ φωνηέντων, αναπτύσσεται ίσως αναλογικά προς το πλήθος των ρημάτων που λήγουν σε -/ízo/ και ο τύπος της Νεοελληνικής Κοινής /tanío/ απαντά στο ιδίωμα ως /tanízo/ [tanízu] «τεντώνω».

Ανάπτυξη του /r/: /ɣurliá/ [ɣurlá] «γουλιά, ρουφηξιά», /dramidzána/ «νταμιτζάνα», /perðiklónome/ (πβ. τις λ. της ΚΝΕ /réðiklo/, /peðiklóno/, /peðiklónome/) [purðuklónumi] «σκοντάφτω».

γ) Ανάπτυξη συμφώνων στο τέλος λέξεων. Στο τέλος λέξεων αναπτύσσονται τα συμφωνικά φωνήματα /s/ και /n/¹⁰².

Ανάπτυξη του /s/¹⁰³. Η ανάπτυξη του παρατηρείται κυρίως στο τέλος άκλιτων λέξεων (επιρρημάτων, συνδέσμων, προθέσεων) η πλειονότητα των οποίων ανήκει στη γραμματική κατηγορία του επιρρήματος ίσως κατ' αναλογία προς άλλα επιρρήματα που λήγουν κανονικά σε /s/, όπως /xtes/ «χτες», /ísus/ [ísus] «ίσως» κ.λπ.

Παραδείγματα: /álotes/ [álutis] «άλλοτε», /adís/ «αντί», /ɣis/ [jis] «γη», /ɣia tis/ [ja tis] «να του», /to díkios/ [tu díkus] «το δίκιο», /ðonákas/ [ðunákas] «εδώ να», /epiðís/ «επειδή», /ópotes/ [óputis] «όποτε», /potés/ «ποτέ», /típotes/ [típutas] «τίποτα».

Ανάπτυξη του /n/: /arín/ «αραιό (αιτ. εν. αρσ. γένους)», /ton kaθénan/ [tu gaθénan] «τον καθέναν», /káθoden/¹⁰⁴ [káðin] «κάθονται», /mazénoden/ [mazéndin] «μαζεύονται», /(na piún kafé) sadéðikon/ [(na rɕun kafé) sadéðkun] «να πιουν καφέ γνήσιο (αιτ. εν. αρσ. γένους)», /tróɣoden/ [tróðin] «τρώγονται, μαλώνουν». Οι λέξεις που ακολουθούν προέρχονται από τα χειρόγραφα 964, 965 και 968 του Κ.Ε.Ν.Δ.Ι., εντοπίστηκαν σε δημοτικά τραγούδια και εμφανίζουν ανάπτυξη του /n/ κυρίως στην αιτιατική ενικού επιθέτων και αντωνυμιών αρσενικού γένους (π.χ. /álon/ «άλλον (αιτ. εν. αρσ. γένους)», /(ton) kakón (ximóna)/ [(tu) gakón (ɕimóna)] «(τον) κακό (χειμόνα)», /kalín (iméra)/ [kalín (iméra)] «καλή (ημέρα)», /kalón/ «καλόν (αιτ. εν. αρσ. γένους)», /ekínon/ [cínon] «εκείνον», /krustalénion/ [krustalérjun] «κρυστάλλινο (αιτ. εν. αρσ. γένους)», /líɣon (írho)/ [líɣon (írho)] «λίγο (ύπνο)», /lóɣon/ [lóɣun] «λόγο (αιτ. εν. αρσ. γένους)», /mánron/ «μαύρο (αιτ. εν. αρσ. γένους)», /mikrón/

¹⁰² Επίσης, μία μόνο φορά επισημάνθηκε ανάπτυξη του /m/ στη φράση /tu áɣiu analipsím/ [t ái lípʃim] «της Αναλήψεως» (για την αφαίρεση/σίγηση/αποβολή του αρκτικού /a/ της λ. /análipsi/ βλ. ανωτέρω 3.2.1.6 σ. 172-173).

¹⁰³ Βλ. Ντάγκας (2012: 85).

¹⁰⁴ Πιθανώς με κάποια αναλογία σχετίζεται η ανάπτυξη του τελικού -n /-n/ σε ρηματικούς τύπους κατά τον Παπαδόπουλο (1926: 39).

«μικρό (αιτ. εν. αρσ. γένους)», /mónon/ «μόνο», /ólon/ «όλο (αιτ. εν. αρσ. γένους)», /epísimin (iméra)/ [píʃimin (iméra)] «επίσημη (ημέρα) (αιτ. εν. θηλ. γένους)», /rú esín érxese ke rú esín katevénis/ [rú ʃin érxese ce rú ʃi gatevénis] (το [ʃin] πιθανόν αντί του [ʃi n] και το [ʃi gatevénis] μάλλον αντί του [ʃi n katevénis]) «(από) πού έρχεσαι εσύ και (από) πού κατεβαίνεις εσύ;» πβ. Παπαδόπουλος (1926: 39), /túrkon/ «Τούρκο» (αιτ. εν. αρσ. γένους)).

3.2.3.5 Αποβολή απλών συμφώνων

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων σημειώνεται αποβολή απλών συμφώνων στην αρχή λέξεων (των συμφώνων /γ, δ, θ, λ, μ, ν/), στο εσωτερικό (των συμφώνων /γ, δ, ζ, θ, γ, λ, ν, σ/ και /x/) και στο τέλος τους (των συμφώνων /n/ και /s/).

α) Αποβολή συμφώνου στην αρχή λέξης

Αποβολή του /γ/¹⁰⁵: /γursúzis/ (< τουρκ. uğursuz) [ursúʒis] «ανάποδος, άτακτος»

Αποβολή του /δ/¹⁰⁶: /γιατί δεν τον pérnis/ [jatí e¹⁰⁶ d berɲs] «Γιατί δεν τον παίρνεις;»

Αποβολή του /θ/. Παρατηρείται μόνο στον δείκτη τροπικότητας /θα/ (π.χ. /ðen θa pɲiγís ke esí/ >) [ðe a¹⁰⁷ pɲiγís ce ʃi] «Δεν θα πνιγείς και εσύ;», /θα ta vázun/ [a ta vázun] «Θα τα βάζουν», /rú θa paγénis/ [p a paéɲs] «Πού θα πηγαίνεις;», /τί θa to kámis/ [ti a to kams] «Τι θα το κάνεις;»)

Αποβολή του /l/¹⁰⁸: /lalagíta/ (και /lalagída/) [alaγíta] «μικρή γλυκιά πίτα που προσφέρεται ως δώρο στις λεχώνες»

Αποβολή του /m/¹⁰⁹: /moré (vuná)/ [oré (vuná)] «(μ)ωρέ (βουνά)»

Αποβολή του /n/¹⁰⁹: Σημειώνεται μόνο στον δείκτη τροπικότητας /na/ «να» (π.χ. /íθela na kórsume ke ksíla/ [íθela a kórsume ce kʃíla] «Ήθελα να κόψουμε και ξύλα», /bénun se éna maγazí na piún kafé/ [bénun s éna maγazí a pɲun kafé]

¹⁰⁵ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 435) αναφορικά με τη λειτουργία του φαινομένου στο ιδίωμα της Σιάτιστας, πβ. Αλμπανούδης (2009: 137-138).

¹⁰⁶ Για τον τύπο /ðen/ αλλά και γενικότερα για την αποβολή των ηχηρών διαρκών συμφώνων /ν, δ, γ/ (σε αρκτική και μεσοφωνηεντική θέση), φαινόμενο που συνιστά αρχαϊσμό και ανάγεται τουλάχιστον στη μεταγενέστερη ελληνική βλ. Κωνσταντινίδου (2009: 342). Βλ. επίσης Κυριαζής (2012: 893).

¹⁰⁷ Για τον δείκτη τροπικότητας [a] από /θα/ βλ. Κωνσταντινίδου (2009: 342) βλ. επίσης Παπαδόπουλος (1926: 35).

¹⁰⁸ Βλ. σχετικά Παπαδόπουλος (1926: 32-33) και Αλμπανούδης (2016: 23).

¹⁰⁹ Η αποβολή των /θ/ και /n/ στους δείκτες τροπικότητας /θα/ και /na/ χαρακτηρίζει και άλλα ιδιώματα, βλ. Ντάγκας (2012: 85-86), Αλμπανούδης (2016: 19, 24).

«Μπαίνουν σε ένα μαγαζί, να πουν καφέ», /τί na tus rís/ [ti a ts pis] «Τι να τους πεις;»).

β) Αποβολή συμφώνου εντός λέξης και σε ενδοφωνηεντικό περιβάλλον

Αποβολή του /γ/¹¹⁰. Το ενδοφωνηεντικό /γ/, όπως προκύπτει από τα παραδείγματα, αποβάλλεται ως επί το πλείστον σε ρηματικούς τύπους, σε ονόματα (ουσιαστικά) και ρηματικά επίθετα σε -/tos/ που δηλώνουν άρνηση, στέρηση ή έλλειψη με το στερητικό πρόθημα /a/. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων η αποβολή συμβαίνει, όταν το -/γ/- ακολουθείται από πρόσθιο φωνήεν /i/ ή /e/¹¹¹ (π.χ. /ολόγira/ [lóira] «ολόγυρα», /fίγε/ [fie] «φύγε»), αρκετές φορές η συγκεκριμένη αποβολή σημειώνεται σε περιβάλλον /Φ(ωνήεν)/ + -/γ/- + /is/¹¹² (π.χ. /kataγίς/ [kataís] «καταγής», /λίγισa/ [líisa] «λύγισα») ή όταν το φωνήεν που προηγείται του /γ/ τονίζεται ενώ το ακόλουθο είναι άτονο (π.χ. /διαλέγο/ [ðjaléu] «διαλέγω», /ράγosa/ > [ráusa] «πάγωσα»).

Παραδείγματα: /αγόγι/ [aγói] «αγωγή, κόμιστρο», /αζίγιστος/ [azíistus] «αζύγιστους», /akorfolόγitos/ [akurfulóitus] «ακορφολόγητος, αυτός του οποίου δεν κόπηκαν οι τρυφερές κορυφές, τα βλαστάρια», /ακινίγitos/ [akiniítus] «ακυνήγητος», /αλίγιστος/ [alíistus] «αλύγιστος», /adrόγino/ [adróinu] «αντρόγυνο», /ανόγι/ [anói] «ο επάνω όροφος», /αρόγενμα/ [aróima] «απόγευμα», /asilόγιστος/ [aflóistus] «ασυλλόγιστος, απερίσκεπτος», /asilόγista/ [aflóita] «απερίσκεπτα», /atρίγitos/ [atriítus] «ατρύγητος», /vaγενás/ [vainás] «βαρελοποιός», /διαλέγο/ [ðjaléu] «διαλέγω», /έφαγες/ [éfais] «έφαγες», /kataγίς/ [kataís] «καταγής», /kobολόγι/ [kobolói] «κομπολόι», /laγίνα/ [laína] «λαγήνα, στάμινα», /λέγαν/ [léan] «έλεγαν», /ολόγira/ [lóira] «ολόγυρα», /λίγισa/ [líisa] «λύγισα», /na paγénis/ [na paéjns] «ναπηγαίνεις», /paγέno/ [paénu] «πηγαίνω», /paγίδα/ [paída] «παγίδα», /panίγiri/ [panaír] «πανηγύρι», /ράγosa/ > [ráusa] «πάγωσα», /ρίγεne/ [ríene] «πήγαινε», /ρίγεma/ [ríima] «πηγαϊμός», /ρίγεnan/ [ríinan] «πήγαιναν», /pνίγike/ [pniíci] «πνίγηκε», /traγιδύν/ [traidún] «τραγουδούν», /τρόγοden/ [tróidin] «τρώγονται», /tsίbaγε/ [tsíbae] «τσίμπαγε», /fάγαme/ [fáame] «φάγαμε», /fayitó/ [faitó] «φαγητό», /fίγε/ [fie] «φύγε»

¹¹⁰ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 435) για το ιδίωμα της Σιάτιστας, Τσολάκη (2009: 99-101), Ντάγκας (2012: 83)· επίσης πβ.Ντίνας (2005: 80-81) και Αλμπανούδης (2009: 137-138).

¹¹¹ Για την αποβολή του ενδοφωνηεντικού /γ/ μπρος από πρόσθιο φωνήεν βλ. Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 480)· βλ. επίσης Παπαδόπουλος (1926: 32).

¹¹² Για την αποβολή των συμφώνων /s, z, x, γ/ στο περιβάλλον αυτό βλ. Κατσάνης (1993: 95).

Αποβολή του /ð/. Επισημάνθηκε μία μόνο φορά και συμβαίνει σε περιβάλλον /Φ(ωνήεν)/ + -/ð/- + -/is/ (π.χ. /mitrúðis/ [mitrúis] «Δημήτριος, Μήτρος»).

Αποβολή του /z/. Σε ρήματα με το παραγωγικό επίθημα -/ízo/ -[ízu] κυρίως και δευτερευόντως το -/ázo/ -[ázu] σημειώνεται αποβολή του /z/ σε περιβάλλον /Φ(ωνήεν)/ + -/z/- + -/is/¹¹³. Παρατηρείται επίσης ότι σε όλους τους τύπους του αποβαλλόμενου συμφώνου προηγείται τονούμενο φωνήεν και έπεται άτονο.

Παραδείγματα: /alithorízis/ [alithuríis] «αλληθωρίζεις», /yaníazi/ [γαραί] και [garáí] «αγωνιά, φωνάζει, στεναχωριέται», (τουρκ. Gagavuz >) /gaganúzis/ [gaganúis] «τουρκόφωνος Έλληνας χριστιανός», /γargalízis/ [γargalíis] και [gargalíis] «γαργαλάς», /γirízis/ [jiríis] «γυρίζεις», /na kitázis/ [na çtáis] «να κοιτάξεις, να προσέχεις», /striniázis/ [striháis] «στρινγλίζεις», /foverízis/ [fuveríis] «φοβερίζεις», /xuyiázis/ [xuyáis] «φωνάζεις, μαλώνεις»

Αποβολή του /g/: /lalagítes/ [lalaítis] «λαλαγίτ/δες, τηγανίτες»

Αποβολή του /l/: /alipanálatos/ [aipanálatos] «ανάλατος», /pilalitó/ [plaitó] «τρέξιμο» (βλ. Ντάγκας 2012: 86, πβ. Αλμπανούδης 2009: 184).

Αποβολή του n: /mánisa/ [máisa] (και [márisa]) «θύμωσα», /na ragéno/ [na raéu] «να ηγαίνω»

Αποβολή του /s/. Λαμβάνει χώρα κυρίως σε ρηματικούς τύπους του β' ενικού προσώπου και σε ονόματα (ουσιαστικά) λόγω ανομοίωσης, όταν ακολουθεί άλλο /s/. Συγκεκριμένα, η αποβολή του ενδοφωνηεντικού -/s/- παρατηρείται στην ακολουθία /Φ(ωνήεν)/ + -/s/- + -/is/ και μάλιστα συμβαίνει να τονίζεται το προηγούμενο φωνήεν ενώ το ακόλουθο είναι άτονο¹¹⁴.

Παραδείγματα: /anastásis/ [nastáis] «Αναστάσης», /θα aγarísis/ [(θ)a aγaríis] «θα αγαπήσεις», /θα gudísis/ [(θ)a gdiis] «θα σπρώξεις, θα σκουντήσεις», /θα ksipnísis/ [θα kʃipniis] «θα ξυπνήσεις», /θανásis/ [thanáis] «Θανάσης», /θα xalásis/ [θα xaláis] «θα χαλάσεις», /(a)kardásis/ [kardáis] (και [arkadáfis] με ανάπτυξη προθεματικού /a/ και μετάθεση του /r/ > [arkadáis]) «καρντάσης, αδερφικός φίλος», /na gelásis/ [na jiláis] «να γελάσεις», /na ðósis/ [na ðóis] «να δώσεις», /na min γirísis/ [na mi γiríis] «να μη γυρίσεις», /na patísis/ [na patíis] «να πατήσεις», /na pésis/ [na

¹¹³ Ο Κυριαζής (2012: 893) αναφέρει ότι οι ακολουθίες -/Φzis/ και -/Φsis/ «εξελίσσονται σε -Φis: π.χ. θα τα βράεις (βράσεις)... Να τς κεράεις (κεράσεις)... Πιανς αλατίς (αλατίζεις)». Βλ. και Παπαδόπουλος (1926: 25), Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436), Ντίνας (2005: 79-80) πβ. Ντάγκας (2012: 113-115) και 3.2.1.8 υποσημ. 69 σ. 175.

¹¹⁴ Για την πτώση/αποβολή των μεσοφωνηεντικών /s/ και /x/ βλ. Κοντοσόπουλος (1979: 179). Βλ. επιπλέον Παπαδόπουλος (1926: 25-26), Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436), Ντίνας (2005: 79-80), Τσολάκη (2009: 99-101) πβ. και 3.2.1.8 υποσημ. 68 σ. 175.

péis] «να πέσεις», /na potísis/ [na putíis] «να ποτίσεις», /na to kaθarísis/ [na tu kaθariis] «να το καθαρίσεις», /na xtipísis/ [na xtipiis] «να χτυπήσεις», /óros strósis θα plaijásis/ [órus stróis θα plajáis] «όπως στρώσεις θα πλαγιάσεις»

Αποβολή του /x/¹¹⁵. Και αυτή η αποβολή σημειώνεται περισσότερο σε ρηματικούς τύπους και συχνά σε περιβάλλον /Φ(ωνήεν)/ + -/x/- + -/is/-, όταν τονίζεται το προηγούμενο φωνήεν ενώ το ακόλουθο όχι.

Παραδείγματα: /amunúxisto/ [amnúistu] «μη ευνουχισμένο», /astóxisa/ [astóisa] «αστόχησα», /éxisa/ [éisa] «έχυσα», /muxabétia/ [muabétça] «συζητήσεις», /óxi/ [ói] «όχι», /periéxise/ [piréiʃi] «περιέχυσε», /tuláxiston/ [tuláiston] «τουλάχιστον», /psixoxárti/ [pʃiuxárt] «ψυχοχάρτι, χαρτί στο οποίο γράφονται τα ονόματα των νεκρών μιας οικογένειας για να τα μνημονεύσει ιερέας»

γ) Αποβολή συμφώνου στο τέλος λέξης

Αποβολή του /n/. Παρατηρήθηκε αποβολή του τελικού /n/ στη γενική πληθυντικού κυρίως ονομάτων (ουσιαστικών) και λιγότερο αντωνυμιών, στους συνδέσμους /an/ «αν» και /ótan/ «όταν», σε ρηματικούς τύπους (π.χ. /ítan/ «ήταν») και στο επίρρημα /tuláxiston/ «τουλάχιστον».

Παραδείγματα: /an thélis/ [a θes] «αν θες», /ke an erθún/ [ci a rθun] «και αν έρθουν», /vagión/ [vajó] «(Κυριακή) των Βαΐων», /ítan káti/ [íta káti] «ήταν κάτι», /eniá katiún alisídes/ [iɲá katçú alifíðis] «εννιά πτυχών αλυσίδες», /logiún/ [lujú] «λογιών», /merún/ [(triá) merú] «μερών», /ótan/ [óta] «όταν», /róson xronón/ [rósu xronó] «πόσων χρονών;», /tuláxiston/ [tuláisto] «τουλάχιστον», /xronón/ [xronó] «χρονών»

Αποβολή του /s/¹¹⁶. Σημειώνεται κυρίως σε επιρρήματα και ουσιαστικά στα τελευταία το τελικό /s/ αποβάλλεται συνήθως πριν τη γενική πτώση των αδύνατων (μη εμφατικών) τύπων της προσωπικής αντωνυμίας (π.χ. /patéras mu/¹¹⁷ [patéra m] «ο πατέρας μου»).

Παραδείγματα: /vagélis/ [vajéʎ] «Βαγγέλης», /to viós/ [to vjo] «το βιος», /giánis/ [jar] «Γιάννης», /o giós tis/ [u jo ts] «ο γιος της», /katayís/ [kata(j)i] «καταγής», /kiólas/ [cóla] «κιόλας», /babás mu/¹¹⁸ [babá m] «ο μπαμπάς μου», /léi páros tu/ [léi páru t] «λέει ο παππούς του», /patéras mu/ [patéra m] «ο πατέρας μου»,

¹¹⁵ Βλ. και Παπαδόπουλος (1926: 35), Τσολάκη (2009: 99-101) και πβ. Αλμπανούδης (2009: 173).

¹¹⁶ Για την αποβολή του τελικού /s/ βλ. Παπαδόπουλος (1926: 35).

¹¹⁷ Για την «παραλείψη του τελικού -ς προ του μ» (π.χ. αδερφό μ' /aðerfós mu/ [aðerfó m] «ο αδελφός μου») βλ. Κοντοσόπουλος (1979: 179-180), Ντάγκας (2012: 86).

¹¹⁸ Για την παραλείψη της ονομαστικής πτώσης του οριστικού άρθρου πριν από κύρια ονόματα και κοινά ουσιαστικά βλ. Σύνταξη 5.3 περίπτωση 2 σ. 430-434.

/pes/ [pe] «πες», /pie/ [pɛe] «πιες», /aposperís/ [puspirí] «αποσπερίς», /proxthés/ [proxté] και [ipruxté] «προχτές», /epropsés/ [iprupsé] «προχτές», /apó tas séras/ [ap ta séras]¹¹⁹ «από τις Σέρρες», /stis tétas mu/ [st tétas um] «στης θείας μου», /tútes i xarés/ > [tútis i xarés] > [tuts i xarés] > [tut i xarés] «τούτες οι χαρές», /fétos/ [fétu] «φέτος».

3.2.3.6 Αποβολή συμφώνων σε πρωτογενή ή δευτερογενή¹²⁰ συμφωνικά συμπλέγματα

Στην πλειονότητα των παραδειγμάτων που ακολουθούν συμβαίνει αποβολή ενός ή σπανιότερα δύο συμφώνων σε δισυμφωνικά ή τρισυμφωνικά και λίγες φορές σε τετρασυμφωνικά συμπλέγματα, πρωτογενή ή δευτερογενή τα οποία προέκυψαν μετά την αποβολή άτονου /i/ ή /u/. Με την αποβολή αυτή το συμφωνικό σύμπλεγμα απλοποιείται και καθίσταται ευκολότερη η προφορά του.

Αποβολή του /v/: /kárvuna/ [kárna]¹²¹ «κάρβουνα»

Αποβολή του συμφωνικού συμπλέγματος /vɣ/: /xaravǵí/ [xaraí] «χαραυγή»

Αποβολή του /v/ στο συμφωνικό σύμπλεγμα /vm/¹²²: /aróɣevma/ [aróɣema] (και [aróima]) «απόγευμα», /θavmázome/ [θamázumi] «σκέπτομαι, είμαι σε δίλημμα», /θávματα/ [θámata] «θαύματα», /áγιο rnévma/ [ájɔ rnéma] «Άγιο Πνεύμα», /rnevmonía/ [rɛlimóna] «πνευμόνια»

Αποβολή του /ɣ/ συνήθως στο συμφωνικό σύμπλεγμα /ɣm/¹²³: /práɣma/ [práma] «πράγμα», /práɣmata/ [prámata] «πράγματα, αλλά και ζώα», /ániɣma/ [áɛma] «άνοιγμα».

Αποβολή του /s/: /akónisma/ [akórma] «ακόνισμα», /amunúxistos/ [amnúɕtus] «αμουνούχιστος, αυτός που δεν ευνουχίστηκε», /asilóɣista/ [aɣlótita] «ασυλλόγιστα», /atigánistos/ [atɣánitus] «ατηγάνιστος», /lixnistíri/ [lɛxɛitír]

¹¹⁹ Για την ονομαστική φράση /ta séras/ «οι Σέρρες» βλ. Σύνταξη 5.3 περίπτωση 14 και την υποσημ. 29 σ. 443.

¹²⁰ Δευτερογενή συμφωνικά συμπλέγματα είναι όσα δεν υπήρχαν εξ αρχής (π.χ. /práɣma/ «πράγμα») αλλά προέκυψαν έπειτα από την αποβολή των άτονων υψηλών φωνηέντων /i/ και /u/ (π.χ. [ðáxtɪlu] < /ðáxtiɪlo/ «δάχτυλο», [stɪn] < /stín/ «στην»).

¹²¹ Πβ. τα σημειούμενα από τον Μπατζάκα (2012: 976) για τις διάφορες νέες αποβολές συμφώνων από νέα δυσπρόφερτα συμφωνικά συμπλέγματα π.χ. *κάρβουνα* /kárvuna/ > *κάρνα* [kárna]. Βλ. ακόμη Κατσάνης & Ντίνας (2004: 435), Ντίνας (2005: 56), Ντάγκας (2012: 109).

¹²² Πβ. Παπαδόπουλος (1926: 41), Ντάγκας (2012: 94), Αλμπανούδης (2009: 178).

¹²³ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 41), Ντάγκας (2012: 94), Τσολάκη (2009: 111).

«λιχνιστήρι», /silogisméni/ [ʃiluʝiméɾ] «συλλογισμένη», /sfálisé to/ > [sfaɫʃ tu] > [sfaɫ tu] σφάλισέ το»

Αποβολή του /θ/: Η συγκεκριμένη αποβολή σημειώνεται σε περιορισμένο αριθμό τύπων μεσοπαθητικού ενεστώτα, παρατατικού και αορίστου (π.χ. /válθike/ [válci] «βάλθηκε», /enðiaféɾθike/ [inðjaféɾci] «ενδιαφέρθηκε», /káthete/ >[káθiti] > [káθti] > [káti] «κάθεται», /káthode(n)/ > [káθudin] > [káθdin] > [kádin] «κάθονται», /káthodan/ > [káθudan] > [káθdan] > [káðan] «κάθονταν, καθόταν (γ' εν. προσ.)»).

Αποβολή του /κ/: /nútikse/ [núɾʃi] «βούτηξε»), /éftiaksa/ [éfcasa] «έφτιαξα», /lísiaksete/ [líʃaʃiti] «λυσσάξατε», /na min tone agíksis/ [na mi done aʝíʃis] «να μην τον αγγίζεις», /na ftiáksete/ [na fcáʃti] «να φτιάξετε», /na ftiákso/ [na fcásu] «να φτιάξω» (βλ. Τσολάκη 2009: 98).

Αποβολή του /λ/: /skliró/ [skro] «(για ζυμάρι) σφιχτό», /telospádon/ [tespádon] «τελοσπάντων»

Αποβολή του /m/¹²⁴: /kámpsis/ [káɾʃis] «το μέρος του ποδιού όπου γίνεται η κάμψη», /rémpɾti/ [reft] «Πέμπτη»

Αποβολή του /n/¹²⁵. Η αποβολή αυτή παρατηρείται σε μικρό αριθμό λέξεων.

Παραδείγματα: /ánθropo/¹²⁶ [áθrapu] «άνθρωπο», /anθropúði/ [aθrupúð] «ανθρωπάκι», /konstadíno/ [kostadíno] «Κωνσταντίνο», /konstadinúpoli/ [kostadinúpoli] «Κωνσταντινούπολη», /skepárni/ [ʃcipár]¹²⁷ «σκεπάρι» (βλ. Αλμπανούδης 2009: 179-180, Ντάγκας 2012: 94).

Αποβολή του /ɾ/¹²⁸: /ðraskéli/ [ðaʃcéɫi] «δρασκελιά, βήμα», /méχɾi télos/ [mex télos] «μέχρι τέλος», /proskéfaló/ [pɾʃcéfaló] «προσκέφαλο», /tsirlítis/ [tɾʃilítis] «διάρροια», /xristóðulos/ > [xrstóðulus]¹²⁹ > [xstóðulus] > [kstóðulus] «Χριστόδουλος», /xristóforos/ > [xrstóforus] > [xstóforus] > [kstóforus] «Χριστόφορος» (πβ. Αλμπανούδης 2009: 180).

Αποβολή του /t/¹³⁰. Είναι η συχνότερα παρατηρούμενη περίπτωση αποβολής συμφώνου σε συμφωνικό σύμπλεγμα. Η αποβολή αυτή απαντάται ως επί το πλείστον

¹²⁴ Βλ. Ντίνας (2005: 56), Αλμπανούδης (2009: 179), Ντάγκας (2012: 94).

¹²⁵ Βλ. Ντίνας (2005: 56), Ντάγκας (2012: 109).

¹²⁶ Κατά τον Παπαδόπουλο (1926: 42) στο «*νθ έγινε αφομοίωσις του ερρίνου προς το δασύ, το οποίον ηπλοποιήθη, ...*». Βλ. και Αλμπανούδης (2009: 180).

¹²⁷ Για την αποβολή του /n/ στο συμφωνικό σύμπλεγμα /ɾn/ βλ. Παπαδόπουλος (1926: 43).

¹²⁸ Βλ. Ντίνας (2005: 57), Ντάγκας (2012: 109).

¹²⁹ Για την αποβολή του /ɾ/ στο συμφωνικό σύμπλεγμα [xɾst] βλ. Παπαδόπουλος (1926: 44), Ντίνας (2005: 57).

¹³⁰ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 435), Ντίνας (2005: 56-57), Τσολάκη (2009: 98), Ντάγκας (2012: 108-109) και πβ. Αλμπανούδης (2009: 179-180).

σε ρηματικούς τύπους και ιδίως σε αυτούς του παρελθοντικού τέλειου ποιού ενεργείας στη μεσοπαθητική φωνή (οριστική μεσοπαθητικού αορίστου). Εντοπίζεται επίσης και στην εμπρόθετη μορφή της αιτιατικής ενικού και πληθυντικού του οριστικού άρθρου στο θηλυκό γένος¹³¹.

Παραδείγματα: /anatrixiástika/ [anatriçáska] «ανατριχίασα», /arostikó/ [aruskó] «αρρωστικό, φαγητό για άρρωστο», /aftiní/ [afnri] «αυτού», /aftunú/ [afnú]¹³² «αυτουνού», /vradíastika/ [vradjáska] «άργησα, βράδιασε και με έπιασε η νύχτα», /ðaxtiliá/ [ðaxlá] «δαχτυλιά», /ðáxtilo/ [ðáxlu] «δάχτυλο», /ðaxtilídi/ [ðaxlíð] «δαχτυλίδι», /éftiaxnan/ [éfçanan] «έφτιαχναν», /zóstika/ [zóska] «ζώστηκα», /íman stin kavála/ [íman z gavnála] «ήμουν στην Καβάλα», /kurástika/ [kuráska] «κουράστηκα», /mazéftike/ [mazéfcí] «μαζεύτηκε», /nistikós/ [niskós] «νηστικός», /níftika/ [nífka] «νίφτηκε», /ksanakústike/ [ksanakúsci] «ξανακούστηκε», /peðéftika/ [píðéftka] «παιδεύτηκε», /padréftikame/ [padréftkam(i)] «παντρευτήκαμε», /poréftika/ [puréftka] «πορεύτηκε», /sértikos/ [sérkus] «σέρτικος, αψύς», /stin galía/ [z galía] «στη Γαλλία», /stin sfoliáta/ > [st sfoláta] > [s sfoláta] > [sfoláta] «στη σφολιάτα», /stin óra/ [sn óra] «στην ώρα», /stin ráxi tu/ [z ráxi t] «στη ράχη του», /stis séres/ > [sts séres] > [s séres] > [séres] «στις Σέρρες», /ftiayménes/ [fçayménes] «φτιαγμένες» (βλ. Ντάγκας 2012: 94) κ.ά.

Αποβολή του /x/¹³³: /vastáxthika/ [vastáthka] «κρατήθηκα», /éftiaxnan/ [éfçanan] «έφτιαχναν», /tha ftíaxni/ [θa ftçáñ(i)] «θα φτιάχνει», /to érixnan/ [to rínan]¹³⁴ «το έριχναν», /ftíaxnun(e)/ [fçánun(e)] «φτιάχνουν», /fríxthike/ [fríthci] «φοβήθηκε, ένωσε φρίκη».

3.2.3.7 Αφομοίωση

α) Πρόκειται για περιπτώσεις ολικής αφομοίωσης, δηλαδή η άρθρωση ενός συμφώνου ταυτίζεται πλήρως με την άρθρωση ενός άλλου που έπεται ή προηγείται ή, με άλλη διατύπωση, ένα τεμάχιο προσλαμβάνει την ίδια τιμή ως προς όλα τα χαρακτηριστικά με άλλο προσκείμενό του τεμάχιο.

/p - b/ > [b - b]: /robépsu/ [bubépsu] «διαπομπέψου (προστ.)»

¹³¹ Πβ. και τα σημειούμενα από τον Παπαδόπουλο (1926: 44) σχετικά με τις προαναφερθείσες περιπτώσεις αποβολής. Βλ. και Σύνταξη 5.3 περίπτωση 2 σ. 430-434.

¹³² Για την ανάπτυξη του /n/ σε αντωνυμικούς τύπους βλ. 3.2.3.4 σ. 189.

¹³³ Βλ. Αλμπανούδης (2009: 179), Ντάγκας (2012: 109).

¹³⁴ Την εξέλιξη «xn > n (έριχνα - έρινα)» ο Κυριαζής (2012: 893) την αναφέρει στις τροπές συμφωνικών συμπλεγμάτων.

/γ - g/ > [g - g]: /γογίζο/ [gujízɔ] «γογγύζω»

/k - x/ > [x - x]: /koxlakízo/ (πβ. /koxlázɔ/) [xuxlacízɔ] «κοχλάζω, βράζω»

/l - r/ > [r - r]: /vulyári/ [vuryár] «Βουλγάρου», /vulyára/ [vuryára] «Βουλγάρα», /vulyárika/ [vuryárika] «βουλγάρικα», /ksalmirízo/ [ksarmirízo] «ξαλμυρίζω»

/s - dz/ > [dz - dz]: (τουρκ. socuk >) /siudziukúdia/ [dzudzukúɟja] «σουτζουκάκια»

/t - dz/ > [dz - dz]: /té(n)dzeris/ [dzé(n)dziris] «τέ(ν)τζερης»

β) Αφομοίωση ηχηρότητας¹³⁵ (voice assimilation). Σύμφωνα με τον Newton (1972: 103) κατά την αφομοίωση ηχηρότητας ένα φρακτικό/εμποδιστικό (obstruent) σύμφωνο (κλειστό ή τριβόμενο) αφομοιώνεται ως προς την ηχηρότητα με το αμέσως επόμενο φρακτικό και, επίσης, ένα συριστικό (sibilant) ηχηροποιείται πριν το ακόλουθο ένηχο (sonant), δηλαδή υγρό, έρρινο ή ημίφωνο¹³⁶.

Παραδείγματα: 1) 1) [vk] > [fk] ή [fc]¹³⁷: /anévika/ > [anénka] > [anéfka] «ανέβηκα», /anévike/ > [anénvi] > [anéfc] «ανέβηκε», /katénika/ > [katénka] > [katéfc] «κατέβηκα», /katénike/ > [katénvi] > [katéfc] «κατέβηκε», /kuvalúse/ > [kvalúse] > [vkalúse] (με μετάθεση) > [fkalúse] «κουβαλούσε», /θa kuvalúse/ > [θa kvalúse] > [θa vkalúse] > [θa fkalúse] «θα κουβαλούσε», **2) [ðk] > [θk] ή [θc]¹³⁸:** /aðokáni/ (με ανάπτυξη προθεματικού /a/-) > [aðukár(i)] > [aðkár(i)] > [aðkár(i)] «δοκάνη, γεωργικό εργαλείο για το αλώνισμα των σιτηρών», /γalatáðiko/ > [γalatáðku] > [γalatáθku] «γαλατάδικο», /ðiká mu/ > [ðka m] > [θka m] «δικά μου», /ðiká mas/ > [ðka mas] > [θka mas] «δικά μας», /ðiká su/ > [ðka s] > [θka s] «δικά σου», /ðiká tu/ > [ðka t] > [θka t] «δικά του», /ðikéli/ > [ðceɫ] > [θceɫ] «δικέλλι», /ðικό mu/ > [ðko m] > [θko m] «δικό μου», /ðικό su/ > [ðko s] > [θko s] «δικό σου», /ðικό tu/ > [ðko t] > [θko t] «δικό του», **3) [dk] > [tk] ή [tc]:** /podikós/ > [budkós] > [butkós] «ποντικός», /ródikas/ > [bódkas] > [bótkas] «πόντικας, μεγάλος ποντικός»,

¹³⁵ Βλ. σχετικά Κατσάνης & Ντίνας (2004: 435), Ντίνας (2005: 54-55), Αλμπανούδης (2009: 174), Τσολάκη (2009: 96), Γκαραλιάκος (2016: 100) και πβ. Ντάγκας (2012: 91, 100-103).

¹³⁶ Για περισσότερα στοιχεία αναφορικά με το φαινόμενο, τις διάφορες περιπτώσεις του, τη συνήθη φορά λειτουργίας του (η αφομοίωση ηχηρότητας χωρεί από το β' στο α' στοιχείο του συμπλέγματος), τη δυνατότητα κάποιες φορές για αντίστροφη πορεία της τροπής βλ. Newton (1972: 103-106).

¹³⁷ Για τη συγκεκριμένη τροπή βλ. Παπαδόπουλος (1926: 44).

¹³⁸ Για την τροπή του /ð/ σε /θ/ «μετά την αποβολήν του μεταξύ δ και κ πρωταρχικού άτονου i, π.χ. θ'κά μας (δικά μας), μυρουθ'κό (μυρωδικό), χαιρλίθ'κα (=αίσια)» βλ. Παπαδόπουλος (1926: 45) και Κοντοσόπουλος (1979: 179). Επίσης, ο Μπατζάκας (2012: 976) κάνει λόγο για αφομοιώσεις ηχηρών συμφώνων προς άηχα, π.χ. δ(ι)κός /ðικός/ > θ'κός [θkos] και η Κωνσταντινίδου (2009: 342) για αηχοποίηση των /v, γ, ð/ σε [f, x, θ].

/podikí/ > [podcí] > [potcí] «ποντικοί», **4** [ds] > [ts]¹³⁹ ή [tʃ]: /kúdisē/ (ενεστ. /kudó/ [gdo], πβ. μεσν. <κουντῶ> και ὄψιμο μεσν. <σκουντῶ>) > [gúdfi] > [gútʃi] «έσπρωξε, πίεσε, βίασε», /kanúrdisa/ [kanúrtsa] «καβούρντισα», /baíldisa/ [baílsa] «κουράστηκα πολύ, έχασα τις αισθήσεις μου», (ενεστ.: /patladó/) /patládisa/ [patlátsa] «βαρέθηκα, απηύδησα», **5** [kd] > [gd]: /kudó/ (πβ. μεσν. <κουντῶ> «σπρώχνω, σκουντώ») > [kdo] > [gdo] σπρώχνω, πιέζω, βιάζω», **6** [nds] > [ndz]: /bulándisa/ > [bulánda] > [bulándza] «ξελιγώθηκα, λιποθύμησα», **7** [py] > [px]: /riγáða/ > [rγáða] > [rxáða] «πηγάδα, μεγάλο πηγáδι», **8** [pð] > [bð]¹⁴⁰: /riðíxno/ > [pðíxnu] > [bðíxnu] «πηδῶ) **9** [pð] > [pθ]: /apíðúði/ > [apðúð] > [apθúð] «αχλαδάκι», /kiaratóreðo/ [caratórθu] «άτακτο παιδί», **10** [ty] > [tx]¹⁴¹: /tiγáni/ > [tγaŋ] > /txaŋ/ «τηγάνι» και **11** /xn/ > [ɣŋ]¹⁴²: /pexníði/ > [píxrið] > [píɣrið] «παιχνίδι», /pexníðia/ > [píxriðja] > [píɣriðja] «παιχνίδια».

3.2.3.8 Ανομοίωση

α) Στο σημείο αυτό αναφέρονται διάφορες περιπτώσεις ανομοίωσης που λαμβάνουν χώρα εν αρχή λέξης προ φωνήεντος ή σε ενδοφωνηεντικό περιβάλλον και δευτερευόντως σε συμφωνικά συμπλέγματα.

/ɣ - ɣ/ > [v - ɣ]: /ɣorɣá/ [vurɣá] «γοργά»

/l - l/ > [m - l]: /milaðélfí/ (< /aliláðelfos/) [milaðérf] και /milaðilfós/ [milaðirfós] «ετεροθαλής αδελφός»

/n - n/ > [l - n]: /anagóna/ [alagóna] «αγκώνας», /pnevmonía/ [plimónja] «πνευμόνια»

/r - r/ > [l - r]: /aɣrígora/ [(a)ɣlígura] «γρήγορα» (βλ. Ντάγκας 2012: 81)

/r - r/ > [r - l]: /ɣurɣurízi/ > [gurguríz(i)] > [gurgulíz] «γουργουρίζει» (βλ. Αλμπανούδης (2009: 182-183)

β) **Ανομοίωση διάρκειας**¹⁴³ (manner dissimilation). Όπως συμβαίνει σε αρκετές περιπτώσεις και στην Κοινή Νέα Ελληνική, σε συμφωνικά συμπλέγματα που αποτελούνται από δύο άηχα τριβόμενα ή δύο άηχα κλειστά, το ένα από αυτά τρέπεται στο αντίστοιχο κλειστό ή τριβόμενο. Το συγκεκριμένο φαινόμενο, αν και επενεργεί

¹³⁹ Πβ. Παπαδόπουλος (1926: 47).

¹⁴⁰ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 45).

¹⁴¹ Πβ. Newton (1972: 105).

¹⁴² Πβ. Παπαδόπουλος (1926: 31) και Newton (1972: 104).

¹⁴³ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 435), Ντίνας (2005: 55-56), Αλμπανούδης (2009: 172-173), Τσολάκη (2009: 111-112), Ντάγκας (2012: 90, 105-106), Γκαραλιάκος (2016: 100-101).

κυρίως σε συμπλέγματα αποτελούμενα από άηχα σύμφωνα, περιλαμβάνει και τροπές όπως αυτή του /rθ/ > [rt] αλλά και περιπτώσεις συμπλεγμάτων με ηχηρά στοιχεία¹⁴⁴.

Παραδείγματα: 1) /θr/ > [tr]: /daxtiliθra/ [daxlitra] «δαχτυλήθρα», /θrepsini/ [tripjini] «θρεψίνη, σταφιδίνη», /kaθréftis/ [katréft(i)s] «καθρέφτης», **2) [θs/ʃ] > [ts/ʃ]**¹⁴⁵ /káθisan/ > [káθsan] > [kátsan] «κάθισαν», /kaθisió/ > [kaθjó] > [katjó] «καθισιό», **3) [kt] > [xt]**¹⁴⁶ και **[ct] > [çt]:** /ayriokitázo/ > [ayruçtázu] > [ayruçtázu] «αγριοκοιτάζω», /kataráktis/ [kataráxts] «καταρράκτης», /kitázo/ > [ctázu] > [çtázu] «κοιτάζω», **4) [kc] > [xc]:** /kukiá/ [xca] «κουκιά», **5) [kts] > [xts] ή [xtʃ]:** /kutséno/ > [ktsénu] > [xtsénu] «κουτσαίνω», /bataktís/ (< τουρκ. bataκçi) [bataxtjís] «μπαταξής, ο κακοπληρωτής» **6) [ml] > [bl]**¹⁴⁷: /xamilá/ > [xamlá] > [xablá] «χαμηλά», **7) /pt/ > [ft]**¹⁴⁸: (αρχ. *ανάπτω*) > /anáfto/ [anáftu] «ανάβω», (α-στερητ. + *νίπτω*) > /ániftos/ [ániftus] «άνιφτος», (αρχ. *βάπτω*) > /váfto/ [váftu] «βάφω», (αρχ. *θάπτω*) > /θάfto/ [θάftu] «θάβω», /leptokariá/ [lɛftukarjá] «φουντουκιά, λεπτοκαρυά», (αρχ. *παρακύπτω*) > /paraskífto/ /paraʃciftu/ «σκύβω και βλέπω», (αρχ. *κύπτω*) > /skífto/ [ʃciftu] «σκύβω», **8) /rθ/ > [rt]**¹⁴⁹: /írθa/ [írta] «ήρθα», /náρθikas/ [nártikas] «νάρθηκας», /olórθos/ [alórtus] «ολόρθος», **9) /sθ/ > [st]**¹⁵⁰: /ésθima/ [éstima] «φιλότιμο», /ésθisi/ [éstijɪ] «συναίσθημα, ηθικότητα», **10) /sx/ > [sk] ή [s/ʃc]**¹⁵¹: /amasxáli/ [amuskáɫ] «μασχάλη», /ásxisto/ [ásʃcstu] «αυτό που δεν είναι σκισμένο», /mosxarúði/ [muskarúð] «μοσχαράκι», /paramásxala/ [paramáskala] «παραμάσχαλα, κάτω από τη μασχάλη», /rásxa/ [páska] «Πάσχα», /pasxália/ [paskála] «πασχάλια», /pasxaliá/ [paskalá] «Πασχαλιά», /rásxi/ [páʃci] «πάσχει», /pasxízi/ [paʃcizi]

¹⁴⁴ Για λεπτομερέστερη παρουσίαση του φαινομένου βλ. Newton (1972: 106-112).

¹⁴⁵ Πβ. Παπαδόπουλος (1926: 47), ο οποίος αντιμετωπίζει την εξέλιξη αυτή ως συγχώνευση συμφώνων και αναφέρει ότι «εκ του δ + σ, θ + σ και τ + σ προκύπτει τσ, ...».

¹⁴⁶ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 41) και Μαγουλάς (1983: 32).

¹⁴⁷ Ο Παπαδόπουλος (1926: 38) θεωρεί ότι πρόκειται όχι για τροπή αλλά για ανάπτυξη νέου συμφώνου, εν προκειμένω του <π> /p/, «μεταξύ μ - λ μετά την αποβολήν διαμέσου φωνήεντος». Πβ. Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 482) για την ανομοίωση ως προς τον τρόπο άρθρωσης (ανομοίωση διάρκειας δηλαδή) του δευτερογενούς συμπλέγματος [ml] > [mbl].

¹⁴⁸ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 42), Μαγουλάς (1983: 32) και Καραντζόλα & Λαβίδας (2016: 138).

¹⁴⁹ Βλ. Newton (1972: 108). Αναφορικά με την τροπή /rθ, rɣ/ > [rt, rk] η Κωνσταντινίδου (2009: 343) σημειώνει ότι ανομοίωση της διάρκειας παρατηρείται στα συμφωνικά συμπλέγματα rθ, rɣ /rθ, rɣ/ και σε άλλα ιδιώματα της Μ. Ασίας, των παρακείμενων σε αυτή νησιών και της Α. Θράκης και προσθέτει πως η στιγμιοποίηση γενικά διαρκών φθόγγων διπλα σε <ρ> /r/, φαινόμενο συχνό στη μεσαιωνική Κύπρο και την Κάτω Ιταλία, μαρτυρείται στην ελληνόφωνη Ανατολή τουλάχιστον από τα χρόνια της Κοινης. Βλ. επίσης Αλμπανούδης (2016: 19) και Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 480).

¹⁵⁰ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 42), Μαγουλάς (1983: 32) και Καραντζόλα & Λαβίδας (2016: 138).

¹⁵¹ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 42), Μαγουλάς (1983: 32), Καραντζόλα & Λαβίδας (2016: 138) και Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 480).

«πασχίζεις», /sxára/ [skára] «σχάρα», /fθ/ > [ft]¹⁵²: /elefthería/ [lɛftɛrjá] «ελευθερία», /na se eleftheróso/ [na se lɛftɛróso] «να σε ελευθερώσω», **12** [fx/ç] > [fk/c]¹⁵³: /éfxome/ [éfkumi] «εύχομαι», /efxéleo/ [ifcéliu] «ευχέλαιο», /ftiáxni/ > [fçáni] > [fcáni] «φτιάχνει» και **13** /xθ(r)/ > [xt(r)]¹⁵⁴: /éxtra/ [éxtra] «έχθρα», /exθrió/ [uxtrjó] «εχθρό», /exθrós/ [uxtrós] «εχθρός», /eproxthés/ [ipruxté] «προχθές», /(e)xthesinós/ [(i)xtiʃnós] «χθесινός».

3.2.3.9 Ηχηροποίηση¹⁵⁵

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων απαντά σε κάποιες λέξεις η μετατροπή των άηχων κλειστών /p, t, k/ σε [b, d, g] αντίστοιχα τόσο εν αρχή όσο και εν μέσω λέξης δίχως η εξέλιξη αυτή να οφείλεται –σχεδόν στο σύνολο των περιπτώσεων– στην ύπαρξη ληκτικού έρρινου /n/ στο τέλος της προηγούμενης λέξης¹⁵⁶. Οι ηχηροποιήσεις αυτές –στην πλειονότητά τους– είναι δυνατόν να αποδοθούν στην αφομοίωση του άηχου κλειστού με άλλο σύμφωνο (κλειστό ή μη) ως προς το χαρακτηριστικό της ηχηρότητας. Επίσης, κάποιιο τύποι ερμηνεύονται ως αποτέλεσμα της ηχηροποίησης του άηχου λόγω της συμμορφόρας του με έρρινο και την αναλογική επέκτασή του και σε άλλα περιβάλλοντα (π.χ. [i blataríka] «μεγάλο πέλμα ποδιού» από /tin platiníka/ > [ti blataríka]), ενώ σε δάνειες λέξεις δεν μπορεί να αποκλειστεί η επίδραση της ετυμολογικής αρχής¹⁵⁷ (π.χ. τουρκ. kabadayi > /kabádais/ (πβ. τη λέξη /karádais/ της Κοινής Νέας Ελληνικής) «νταής, παλληκαράς, περήφανος», τουρκ. dalga > /dalgás/ (πβ. τη λέξη /dalk/gás/ της Κοινής Νέας Ελληνικής) «καημός, ψυχικός πόνος», τουρκ. çoban > /tsobánis/ (πβ. τη λέξη /tsob/pánis/ της Κοινής Νέας Ελληνικής) «τσοπάνης»).

¹⁵² Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 42), Μαγουλάς (1983: 32) και Καραντζόλα & Λαβίδας (2016: 138).

¹⁵³ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 42) και Μαγουλάς (1983: 32).

¹⁵⁴ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 42) και Μαγουλάς (1983: 32).

¹⁵⁵ Βλ. Ντάγκας (2012: 80), Αλμπανούδης (2009: 166) για την ηχηροποίηση του /k/, Τσολάκη (2009: 112) για την ηχηροποίηση του /t/ > [d].

¹⁵⁶ Σχετικά με την ηχηροποίηση των άηχων κλειστών (/p, t, k/), την εξέλιξή τους δηλαδή σε [b, d, g], ακόμη και όταν δεν προηγείται έρρινο στοιχείο, τις μαρτυρίες πατύρων και άλλων μεταγενέστερων και μεσαιωνικών πηγών για το φαινόμενο καθώς και για την ηχηρή πραγμάτωση του /t/ του άρθρου και της άτονης προσωπικής αντωνυμίας ακόμη και εάν δεν προηγείται έρρινο σύμφωνο βλ. Κωνσταντινίδου (2009: 341).

¹⁵⁷ Αναφορικά με τις απόψεις και τις ερμηνείες της τροπής άηχων κλειστών σε ηχηρά βλ. και Παπαδοπούλου (2010: 92-98).

Παραδείγματα: α) /p/ > [b]¹⁵⁸: /arepúblika/ [arabúblika] «ρεπουμπλικα, είδος καπέλου», /varóri/ [vabór] «βαπόρι», /ríðikse/ [bðíkʃi] «πήδα, πήδηξε (προστ.)», /ríðíksimo/ [bðíkʃmu] «πήδημα», /pládaksa/ [bládaksa] «πλάνταξα», /robefτός/ [bubifτός] «πομπέψου (προστ.)», κ.ά., β) /k/ > [g/j] (βλ. Αλμπανούδης 2009: 183): /akída/ [ajída] «α(γ)κίδα», /kalderími/ [galdrím] «καλντερίμι», (τουρκ. kasma >) /kasmás/ [gazmás] «σκαπάνη», /kuðúni/ [gðuɲ] «κουδούνι», /kurkúti/ [gulgút] «κουρκούτι, φαγητό με νερό και αλεύρι», /kílinðros/ [jílðrus] «κύλινδρος», (τουρκ. kubbe >) /kubés/ [gubés] «θόλος», /kremadalás/ [gremadalás] «κρεμανταλάς», /sáliakas/ [sálagas] (και /saliáki/ [saláj]) «σαλίγκαρος» κ.ά. και γ) /t/ > [d]: /vaténo/ [vadénu] «(για πουλιά) ζευγαρώνω», /gramatizúmenos/ [gramadzúminus] «γραμματιζούμενος», (τουρκ. katife >) /katifés/ [kadifés] «βελούδο, (μτφ.) απαλό στην αφή», /katartízo/ [katardízu] «κατατοπίζω, επεξηγώ», /meltémi/ [meldém] «μελτέμι», /tabakiéra/ [dabacéra] «ταμπακίερα», /tiyáni/ [dɣaɲ] «τηγάνι», /tiyanízo/ [dɣaɲízu] «τηγανίζω», /téndzeris/ [déndziris] «τέντζερης», /tíbanos/ [díbanus] «τύμπανο», /kseplatístika/ [kʃipladíska] «ξεπλατίστηκα», /ótan/ [ódan] «όταν», /saltízo/ (πβ. /sálto/) [saldízu] (και /saltó/ [saldó]) «κάνω άλμα, ορμώνω», /tabéla/ [dabéla] «ταμπέλα, πινακίδα» κ.ά.¹⁵⁹

Στο ιδίωμα παρατηρήθηκε επίσης, σε κάποιες περιπτώσεις, ηχηροποίηση – δίχως όμως προεργασία – τύπων του οριστικού άρθρου και αδύνατων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας¹⁶⁰. Κατά τον Μηνά (2004: 547-8) η ηχηροποίηση αυτή που συνέβη ίσως σε παλαιότερη εποχή οφείλεται στο προηγούμενο τελικό /n/ ρηματικών και ονοματικών καταλήξεων και σε αναλογική επέκταση της χρήσης των ηχηροποιημένων τύπων του άρθρου και της αντωνυμίας. Από τα παραδείγματα όμως που παρατίθενται στη συνέχεια συνάγεται ότι η ηχηροποίηση /t/ > [d] μπορεί να συμβαίνει λόγω αφομοίωσης του /t/ προς ηχηρό σύμφωνο που υπάρχει (π.χ. /tin ðeftéra/ [d ðiftéra] «τη Δευτέρα») ή προκύπτει συνεπεία φωνολογικών εξελίξεων (π.χ.

¹⁵⁸ Για την αφομοίωση άηχων συμφώνων προς τα ηχηρά (π.χ. <π(η)γάδι> /riyáði/ > [bɣað] «πηγάδι», /rodikós/ > [budkós] «ποντικός») βλ. Μπατζάκας (2012: 976). Βλ. επίσης Παπαδόπουλος (1926: 31, 45) για την τροπή /p/ > [b] «προ υγρού ή φωνήεντος» και «προ του β, γ, δ, ζ εν λέξει και εν συνεχεία» αντίστοιχα και /k/ > [g] «προ του β, γ, δ, μβ, μπ και ζ» καθώς και (έ.α.: 46) για την τροπή /t/ > [d] «επομένων των μέσων β, γ, δ, μβ, μπ, γγ, γκ,νδ, ντ και των ηχηρών ζ και τσ».

¹⁵⁹ Για την ηχηροποίηση λόγω επίδρασης των γειτονικών φωνηέντων βλ. Martinet (1987: 224), για την τάση ηχηροποίησης του /t/ μεταξύ φωνηέντων, την τροπή των άηχων κλειστών στα αντίστοιχα ηχηρά πριν από φωνήεν ή μεταξύ φωνηέντων, επειδή τα φωνήεντα είναι κατ' εξοχήν ηχηροί φθόγγοι βλ. Μαγουλάς (1969-70: 345, υποσημ. 4).

¹⁶⁰ Για την ηχηροποίηση του /t/ σε τύπους ενικού και πληθυντικού του άρθρου, αδύνατους τύπους της προσωπικής αντωνυμίας και στην κτητική αντωνυμία γ' προσώπου βλ. Παπαδοπούλου (2010: 95-96). Σχετικά με την ηχηροποίηση του αρκτικού /t/- (/t/ > [d]) στο άρθρο και στην προσωπική αντωνυμία βλ. και Αλμπανούδης (2016: 20).

/to simáði/ [du zmað] «το σημάδι», /ton peθερό/ [du biθiró] «τον πεθερό») στην αρχή της ακόλουθης λέξης ή, γενικότερα, προς παρακείμενο (επόμενο ή και προηγούμενο) ηχηρό σύμφωνο (π.χ. /aníγι tin θíρα/ [anij di θíra] «ανοίγει τη θύρα») ή –κάποιες φορές– ίσως λόγω ανομοίωσης για την αποφυγή της ύπαρξης άηχων συμφώνων σε γειτονικές στη σειρά του λόγου συλλαβές λέξεων (π.χ. /θα tis stílo/ [θa dis stílu] «θα τις στείλω»).

Παραδείγματα: α) ηχηροποίηση οριστικού άρθρου: /apó to vió/ [ab du vjo] «από το βιος, την περιουσία», /aníγι tin θíρα/ [anij di θíra] «ανοίγει τη θύρα», /apú tin γύνα/ [apú d γύνα] «από τη γούνα», /ke tin mitéra tis/ [ci d mitéra ts] «και τη μητέρα της», /ton γαbró/ [d γabró] «τον γαμπρό», /tin δεksiá/ [d diksía] «τη δεξιά», /tin δεftéra/ [d diftéra] «τη Δευτέρα», /to simáði/ [du zmað] «το σημάδι», /to δaxtilíði/ [du δaxtilíð] «το δαχτυλίδι», /ton peθερό/ [du biθiró] «τον πεθερό», /tin peθερά/ [d biθirá] «την πεθερά» και **β) ηχηροποίηση αδύνατων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας:** /θα tis stílo/ [θa dis stílu] «θα τις στείλω», /ke έχo ton δó/ [ce έχo don ðo] «και έχω να τον δω», /na tin δίis/ [na di ðjís] «να τη δεις», /na ton δó/ [na don ðo] «να τον δω», /tin anévazan/ [d anévazan] «την ανέβαζαν», /tin vázi/ [d vaji] «τη βάζει», /tin ríyenan/ [d bíyenan] «την πήγαιναν».

3.2.3.10 Αηχοποίηση

Εκτός από την τροπή των άηχων κλειστών /p, t, k/ στα ηχηρά κλειστά [b, d, g] αντίστοιχα (ηχηροποίηση), στο ιδίωμα συμβαίνει και η αντίστροφη διαδικασία, η τροπή δηλαδή των ηχηρών κλειστών /b, d, g/ σε άηχα [p, t, k] (αηχοποίηση). Η αηχοποίηση στα περισσότερα από τα παραδείγματα που ακολουθούν αποδίδεται στην αφομοίωση του ηχηρού συμφώνου προς παρακείμενο άηχο κλειστό (voice assimilation) ή σε αφομοίωση αυτού προς άλλο άηχο σύμφωνο εντός λέξης ή σε ανομοίωση για την αποφυγή πολλών ηχηρών συμφώνων στην ίδια λέξη.

Παραδείγματα: α) /b/ > [p]: /kóbos/ [kópus] «κόμπος», /brostórita/ [prustópta] «λαγάνα, είδος πίτας που φουρνίζεται πριν το ψωμί», **β) /d/ > [t]:** (τουρκ. şadırvan >) /siadraváni/ [sitraván] «σιντριβάνι»¹⁶¹ και **γ) /g/ > [k]:** /apostrágiksa/ [apustrácsa] «αποστράγγιξα», /asfúgistos/ [asfúcstus] «ασκούπιστος», /sibrágala/ [sibrákala] «τα απαραίτητα είδη για κάθε τεχνίτη», /sfugistíri/ [sfucstír] «πετσέτα».

¹⁶¹ Για την ορθογραφία της λ. βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 1595).

3.2.3.11 Κλειστοποίηση

Τα ηχηρά διαρκή /v, ð/ και /ɣ/ τρέπονται στα ηχηρά κλειστά [b, d] και [g] αντίστοιχα. Σε κάποιους τύπους ενδέχεται να πρόκειται για διατήρηση της αρχαίας προφοράς των <β, δ> και <γ> ως [b, d] και [g] ή στην περίπτωση δάνειων λέξεων να έχει διατηρηθεί η αρχική προφορά του συμφώνου της ξενικής λέξης (επίδραση της ετυμολογικής αρχής της λέξης).

Παραδείγματα: α) /v/ > [b]: /kolivózumos/ [kuʎbózmus] «ζουμί από κόλλυβα», /korvanás/ [kurbanás] «κορβανάς, κομπόδεμα, πορτοφόλι», /vurlíá/ [burʎá] «φύλλα καπνού ή ξεραμένα σύκα περασμένα σε κλωστή», β) /ð/ > [d]¹⁶²: /akúrdistos/ [akúrdstus] «ξεκούρδιστους», /kílinðros/ [jíʎdrus] «κύλινδρος», /káðro/ [káðru] «κάδρο, φωτογραφία, εικόνα», /karðízome/ (πβ. τη λ. /karðiá/) [kardízumi] «ξεκαρδίζομαι», /kurðízo/ [kurdízu] «παρακινώ», /maðéri/ [madér] «μαδέρι», /ðos/ [dos] «χτύπα», /ολόγδο/ [ολόγditu] «ολόγδυτο», και γ) /ɣ/ > [g]¹⁶³: /ɣarɣalízo/ /gargalízo/ «γαργαλώ» (πβ. μεσν. *γαργαλώ* < αρχ. *γαργαλίζω*), /ɣurɣuríz/ /gurguríz/ «γουργουρίζω», /γύρλωμα/ [gúrluma] «γούρλωμα των ματιών», /ɣurlotós/ [gurlutós] «γουρλωτός», /ɣurlóno/ [gurlónu] «γουρλώνω», /γρόθος/ [gróthus] «γροθιά» (πβ. μεσν. *γρόθος* < μτγν. *γρόνθος*).

3.2.4 Συνδυασμός φωνολογικών φαινομένων

Αρκετά συχνά απαντούν τύποι ή φράσεις η τελική μορφή των οποίων είναι αποτέλεσμα του συνδυασμού περισσότερων του ενός φωνολογικών φαινομένων. Η συνδυαστική λειτουργία φωνολογικών φαινομένων είναι ιδιαίτερα συνηθισμένη στα βόρεια ιδιώματα, καθώς η αποβολή των άτονων υψηλών φωνηέντων συνεπάγεται τη δημιουργία συμφωνικών συμπλεγμάτων των οποίων η φωνητική πραγμάτωση μεταβάλλεται σύμφωνα με τα φωνολογικά φαινόμενα που αναφέρθηκαν στα προηγούμενα υποκεφάλαια (π.χ. αφομοίωση, ανομοίωση, ανάπτυξη, αποβολή κ.ά.).

Επιλέχθηκαν και αναφέρονται ενδεικτικά μερικά από αυτά: α) **συνδυασμός φωνολογικών φαινομένων σε επίπεδο λέξης:** /katosáɣono/ > [katusáɣunu] (στένωση

¹⁶² Πβ. Παπαδόπουλος (1926: 30), Αλμπανούδης (2009: 165-166), Ντάγκας (2012: 81) ο οποίος υιοθετεί από τον Σετάτο (1973: 16) και χρησιμοποιεί τον όρο *στιγμακοποίηση*.

¹⁶³ Για την τροπή του /ɣ/ σε [g] βλ. Κοντοσόπουλος (1979: 180), Αλμπανούδης (2009: 166), Ντάγκας (2012: 81).

/o/ > [u]) > [katsáγunu] (αποβολή άτονου /u/) «η κάτω σιαγόνα, πηγούνι», /kitázi/ > [ctaz] (αποβολή ατόνων /i/) > [çtaç] (ανομοίωση διάρκειας) «κοιτάζει», /kuvalúse/ > [kvalúse] (αποβολή ατόνου /u/) > [vkalúse] (μετάθεση συμφώνων) > [fkalúse] (αφομοίωση ηχηρότητας του /v/) «κουβαλούσε», /kurástika/ > [kurástka] (αποβολή ατόνου /i/) > [kuráska] (αποβολή του /t/) «κουράστηκα», /nistikáða/ > [nistkáða] (ουρανικοποίηση του /n/ και αποβολή του άτονου /i/) > [nistkáða] (αποβολή του /t/ και απλοποίηση του συμφωνικού συμπλέγματος) «πείνα, (μτφ.) φτώχεια» και **β) συνδυασμός φωνολογικών φαινομένων σε επίπεδο φράσης:** /stin kavála/ > [sti gavála] (ηχηροποίηση του /k/) > [st gavála] (αποβολή του άτονου /i/) > [s gavála] (αποβολή του /t/ και απλοποίηση του συμφωνικού συμπλέγματος) > [z gavála] (αφομοίωση ηχηρότητας/ηχηροποίηση του /s/) «στην Καβάλα», /tin pipéra mu/ > [ti bipéra mu] (ηχηροποίηση του /p/) > [t bipéra m] (αποβολή άτονων /i/ και /u/) > [d bipéra m] (αφομοίωση ηχηρότητας/ηχηροποίηση του /t/) «την πιπεριά μου», /tin etímasa/ > [tin itímasa] (στένωση /e/ > [i]) > [tin tímasa] (αποβολή του αρχικού ατόνου /i/) > [ti dímasa] (ηχηροποίηση του /t/) > [t dímasa] (αποβολή του άτονου /i/) > *[d dímasa] (αφομοίωση ηχηρότητας/ηχηροποίηση του /t/) > [dímasa] (απλοποίηση των δύο όμοιων συμφώνων) «την ετοιμάσα».

3.3 Τονισμός

Το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων εμφανίζει δυναμικό τόνο (stress ή stress accent)¹⁶⁴, ο οποίος χαρακτηρίζει και την Κοινή Νέα Ελληνική. Με τον δυναμικό τόνο¹⁶⁵ εξαιρείται –σε ένταση και προφέρεται δυνατώτερα– μία συλλαβή έναντι άλλων, οι οποίες δεν τονίζονται αλλά ανήκουν στην ίδια τονική ενότητα. Ο δυναμικός τόνος δηλαδή συνίσταται στην προβολή μιας συλλαβής σε σχέση με τις γειτονικές της και αποτελεί φαινόμενο αντιπαράταξης¹⁶⁶. Η τονιζόμενη συλλαβή εξαιρείται μέσω της έντασής της, προφέρεται με μεγαλύτερη ένταση εν σχέσει με τις άτονες, και συνοδευτικά ενδέχεται να εμφανιστεί με αυξημένη διάρκεια

¹⁶⁴ Σχετικά με τον δυναμικό τόνο γενικά βλ. Ladefoged (2007: 125-126) και Μποτίνης (2011²: 43-45). Για την ύπαρξή του και σε διάφορα άλλα ιδιώματα βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 133-134), Αλμπανούδης (2009: 186), Ντάγκας (2012: 130-133), Γκαραλιάκος (2016: 105-106).

¹⁶⁵ Ο Μαγουλάς (1983: 33) αναφέρει ότι ο τόνος έχει κορυφωτική (culminative) λειτουργία, προβάλλει δηλαδή ορισμένες συλλαβές και κατ' αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται καλύτερη ανάλυση του μηνύματος σε τονικές ενότητες.

¹⁶⁶ Σχετικά με την αντιπαρατακτική (contrastive) λειτουργία του τόνου βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 133).

(μακρότητα)¹⁶⁷. Η διάρκεια όμως δεν συνιστά διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό που επιτρέπει την αναγνώριση της εξέχουσας συλλαβής, απλώς συνοδεύει συχνά την αύξηση της έντασης (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 1047-1049).

Κατ' αυτόν τον τρόπο στις υπερμονοσύλλαβες λέξεις του ιδιώματος αλλά και της Νεοελληνικής Κοινής μία συλλαβή προβάλλεται και διακρίνεται ως εξέχουσα μέσω του τόνου. Οι μονοσύλλαβες λέξεις, για τις οποίες εξ ορισμού δεν τίθεται θέμα διάκρισης μιας συλλαβής μέσω του τόνου, συνήθως εντάσσονται δίχως τόνο στο περιβάλλον μιας άλλης λέξης – με την οποία συνιστούν τονική ενότητα – είτε πριν (πρόληψη ή πρόταξη) είτε μετά από αυτή (επίταξη). Μονοσύλλαβα στοιχεία όπως είναι οι μη εμφατικοί τύποι της προσωπικής αντωνυμίας, το άρθρο και οι (μονοσύλλαβες) προθέσεις απαντούν σχεδόν πάντα με αυτή τη χρήση (π.χ. /i mána tis/ [i mána ts] «η μάνα της», /me tiv vagelió/ [mi t vajióló] «με τη Βαγγελιώ», /se lígo/ /ʃi lígu/ «σε λίγο»¹⁶⁸).

Επίσης, ο τόνος και ακριβέστερα η θέση του έχουν διαφοροποιητική αξία: η μετακίνηση, η μεταβολή της θέσης του τόνου έχει επίδραση και μπορεί να αλλάξει τη σημασία επιτρέποντας τη διαφοροποίηση πολλών λέξεων (π.χ. /máγια/ «μάγια» ~ /maγιά/ «μαγιά», /psári/ «ψάρι» ~ /psarí/ «ψαρί, γκρίζο»).

Γενικά, στο ιδίωμα καθώς και στην Νέα Ελληνική Κοινή η θέση του τόνου είναι βασικά ελεύθερη, η ύπαρξή του δεν προβλέπεται από σταθερούς νόμους και κριτήρια, υπόκειται ωστόσο στον περιορισμό που θέτει ο γνωστός «νόμος της τρισυλλαβίας», ο οποίος δεν επιτρέπει ο τόνος να βρίσκεται πριν από την τρίτη από του τέλους της λέξης συλλαβή. Ο νόμος της τρισυλλαβίας εφαρμόζεται και κατά την τονική εξάρτηση μονοσύλλαβων λέξεων από άλλες λέξεις. Το μονοσύλλαβο λεξικό στοιχείο συνιστά μαζί με το στοιχείο στο οποίο προσαρτάται μια τονική ενότητα, η οποία ονομάζεται *φωνολογική λέξη*. Στην περίπτωση που ο τόνος του λεξικού στοιχείου εντοπίζεται εντός των τριών τελευταίων συλλαβών της φωνολογικής λέξης, ο τόνος του αρχικού στοιχείου δεν επηρεάζεται (π.χ. /to pedí mas/ [tu ridí mas] «το παιδί μας», /vále me/ [váli mi] «βάλε μου»). Όταν όμως το λεξικό στοιχείο στο οποίο προσάπτεται η μονοσύλλαβη λέξη είναι προπαροξύτονο, ο αρχικός του τόνος

¹⁶⁷ Η Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 133) αναφέρει ότι η λειτουργία του τόνου συντελείται και με θετικά (ένταση και κάποια μακρότητα που προσδίδονται στα τονούμενα φωνήεντα) και με αρνητικά χαρακτηριστικά (άρση, σε άτονη θέση, φωνηεντικών διακρίσεων που λειτουργούν κάτω από τον τόνο), εφόσον κάτω από τον τόνο διακρίνονται πέντε φωνηεντικά φωνήεντα (/a, e, i, o, u/), ενώ έξω από αυτόν τρία (/a, i, u/) λόγω της ουδετεροποίησης των αντιθέσεων /e/ ~ /i/, /o/ ~ /u/.

¹⁶⁸ Μονοσύλλαβες λέξεις μπορούν να είναι φορείς του τόνου (π.χ. /pés tona/ [pé tona] «πες του», /dós/ «χτύπα») μολονότι το σημείο του τόνου δεν αποδίδεται στη γραφή (π.χ. <πε τονα>, <ντος>).

βρίσκεται πριν από τις τρεις τελευταίες συλλαβές της φωνολογικής λέξης. Προκειμένου να μην παραβιαστεί ο νόμος της τρισυλλαβίας, στις περιπτώσεις αυτές, παράλληλα με τον διαφοροποιητικό τόνο του αρχικού στοιχείου, η λήγουσα προβάλλεται επίσης τονικά καθώς προσλαμβάνει τόνο (π.χ. /o dáskalós mas/ [u dáskalóz mas] «ο δάσκαλός μας»). Ο τόνος αυτός έχει διαφορετικό ρόλο από αυτόν της λέξης· ο τόνος που προκύπτει από την προσάρτηση μονοσύλλαβων στοιχείων έχει τα ίδια φωνητικά χαρακτηριστικά με τον τόνο της λέξης, καθώς διακρίνει μια συλλαβή μέσω της έντασης, αλλά από φωνολογική άποψη δεν έχει διαφοροποιητική αξία, διότι συνιστά απλώς ένα υποχρεωτικού χαρακτήρα στοιχείο προκειμένου να αποφευχθεί η παραβίαση του νόμου της τρισυλλαβίας (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 1051-1053).

Παρά τη γενική ισχύ στο ιδίωμα του νόμου της τρισυλλαβίας, παρατηρείται παρέκκλιση –προπάντων στα ρήματα της α΄ συζυγίας– στις εξής περιπτώσεις: **α)** στον μεσοπαθητικό ενεστώτα, ατελή υποτακτικό τύπο και ατελή μέλλοντα του α΄ πληθυντικού προσώπου, **β)** στον ενεργητικό παρατατικό και αόριστο του α΄ και β΄ πληθυντικού, και **γ)** στον μεσοπαθητικό παρατατικό και αόριστο του α΄ και β΄ πληθυντικού προσώπου. Στους προαναφερθέντες ρηματικούς τύπους ο τόνος κείται στην τέταρτη από το τέλος της λέξης συλλαβής και στους χρόνους αυτούς παρατηρείται ακινησία του τόνου, καθώς παραμένει τελικά σε όλα τα πρόσωπα ενικού και πληθυντικού σταθερά στη συλλαβή του α΄ ενικού προσώπου με άμεση συνέπεια την παραβίαση της αρχής της τρισυλλαβίας¹⁶⁹ (βλ. και Μορφολογία 4.7.7 Τονισμός του ρήματος σ. 372-374).

Παραδείγματα: **α) Ενεστ. μεσοπαθ. φωνής:** /línomeste/ [línumisti] «λυνόμαστε», /ksurízomaste/ [ksurízumasti] «ξυριζόμαστε», /sikónomeste/ [ʃkónumisti] «σηκωνόμαστε», /xéromaste/ [çérumasti] «χαιρόμαστε». **Ατελής υποτακτικός τύπος μεσοπαθ. φωνής:** /na sikónomeste/ [na ʃkónumisti] «να σηκωνόμαστε», /na xéromeste/ [na çérumisti] «να χαιρόμαστε». **Ατελής μέλλ. μεσοπαθ. φωνής:** /θα vasanízomeste/ [θa vasarízumisti] «θα βασανιζόμαστε», /θα sikónomeste/ [θa ʃkónumisti] «θα σηκωνόμαστε» **β) Παρατ. ενεργ. φωνής:** /ániɣame/ [áriɣami] «ανοίγαμε», /ɣémizame/ [jémizami] «γεμίζαμε», /ɣlároname/ [ɣláronami] «γλαρώναμε», /ɣírizame/ [jírizam(i)] «γυρίζαμε», /díánavazame/ [ðjánavazami] «διαβάζαμε», /évaname/ «βάζαμε», /ékaname/ [ékanami] «κάναμε»,

¹⁶⁹ Βλ. Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 134), Αλμπανούδης (2009: 186), Τσολάκη (2009: 121), Γκαραλιάκος (2016: 106) και πβ. Ντίνας (2005:127)· βλ. επίσης Τζιτζιλής (2016: 446).

/éliname/ [élinami] «λύνουμε», */élinete/* [éliniti] «λύνετε», */épezame/* [épezami] «παίζουμε», */épername/* [épernam(i)] «παίρουμε», */épliname/* [éplinami] «πλένουμε» (ενεστ. */plino/*), */érixname/* [érixnam(i)] «ρίχνουμε», */étroyame/* [étroyami] «τρώγαμε», */éfianame/* [éfiçanam] «φτιάχνουμε», */íthelame/* [íthilami] «θέλαμε», */íkserame/* [íkširami] «ξέραμε», */íleyame/* [íleyami] «λέγαμε», */íleyete/* [ílijiti] «λέγατε», */ípername/* [ípernami] «παίρουμε», */katévazame/* «κατεβάζουμε», */látrevame/* [látrivami] «λατρεύαμε», */látrevete/* [látriviti] «λατρεύατε», */mázevame/* [mázevam(i)] «μαζεύαμε», */búrliazame/* [búrliazami] «μπουρλιάζουμε», */kseposkérazame/* [kšipuscérazami] «ξεσκεπάζουμε», */ρίyename/* [rijinami] «πηγαίναμε», */síkoname/* [šikoname] «σηκώνουμε», */táizame/* [táizami] «ταΐζουμε», */etímazame/* [tímazami] «ετοιμάζουμε», */χόrevame/* [χórivami] «χορεύαμε», */χόrevete/* [χóriviti] «χορεύατε», */psárevame/* [psárivami] «ψαρεύαμε». **Αόρ. ενεργ. φωνής:** */agápisame/* [agápsami] «αγαπήσαμε», */agápisete/* [agápjiti] «αγαπήσατε», */áγriepsete/* [áγriepšite] «αγριέψατε», */ékaname/* [ékanami] «κάνουμε», */élisame/* [élsami] «λύσαμε», */élisete/* [éljiti] «λύσατε», */éskapsete/* [éskapsti] «σκάψατε», */éspirete/* [éspirti] «σπείρατε», */éfaγame/* [éfaγami] «φάγαμε», */éxasame/* [éxasami] «χάσαμε», */íferame/* [ífirami] «φέραμε», */katálavame/* [katálavimi] «καταλάβαμε», */látrepsame/* [látripsami] «λατρέψαμε», */látrepsete/* [látripšiti] «λατρέψατε», */lísiasete/* [líšajiti] «λυσσάζατε», */pérasame/* [pérasami] «περάσαμε», */plírosame/* [plírusami] «πληρώσαμε», */plírosate/* [plírusati] «πληρώσατε», */tsákisame/* [tsácsami] «τσακίσαμε», */xálasame/* [xálasami] «χαλάσαμε», */χόrepsame/* [χóripsami] «χορέψαμε», */χόrepsete/* [χóripšiti] «χορέψατε» **γ) Παρατ. μεσοπαθ. φωνής:** */írhomastan/* [írhumastan] «ερχόμασταν», */káthomastan/* [káthumastan] «καθόμασταν», */kukulónomastan/* [kuklónumastan] «κουκουλωνόμασταν», */línomastan/* [línumastan] «λυνόμασταν», */línosastan/* [línusastan] «λυνόσασταν», */ksurízomastan/* [ksurízumastan] «ξυριζόμασταν», */síkonomastan/* [škónumastan] «σηκωνόμασταν», */xéromastan/* [çérumastan] «χαιρόμασταν»). **Αόρ. μεσοπαθ. φωνής:** */ekšijíthikame/* [ekšijíth(i)kami] «εξηγηθήκαμε», *líthikame/* [líthkami] «λυθήκαμε», */líthikete/* [líthciti] «λυθήκατε», */síkhóthikame/* [škóthkami] «σηκωθήκαμε», */síkhóthikete/* [škóthciti] «σηκωθήκατε»

Στους ρηματικούς τύπους που παρατίθενται στη συνέχεια σημειώνεται υποχωρητική κίνηση (αναβιβασμός) του τόνου (recessive accent) –εν συγκρίσει με τις αντίστοιχες λέξεις της Κοινής Νέας Ελληνικής– και θα ήταν αναμενόμενο ο τόνος να βρίσκεται στην τέταρτη από το τέλος της λέξης συλλαβή· επειδή όμως λαμβάνει

χώρα απώλεια συλλαβής –και σπανιότερα συλλαβών (π.χ. /adamóthikame/ [damóthkami], πβ. τον τύπο /adamothíkame/ της Νεοελληνικής Κοινής)– για τον λόγο ότι αποβάλλεται άτονο /i/ συνήθως στη ρηματική κατάληξη ή στο θέμα με ή χωρίς παράλληλη απλοποίηση του προκύπτοντος συμφωνικού συμπλέγματος, τελικά ο νόμος της τρισυλλαβίας φαινομενικά δεν παραβιάζεται, καθώς στον εμφανιζόμενο, μετά την απώλεια συλλαβής, τύπο φορέας του τόνου είναι κυρίως η προπαραλήγουσα (π.χ. [ipóferam] «υποφέραμε») και λιγότερο συχνά η παραλήγουσα (π.χ. [vréthkam] «βρεθήκαμε»).

Παραδείγματα: α) στην Κοινή Νέα Ελληνική: */aerotínaksa/ «τίναξα στον αέρα», /adamothíkame/ «ανταμωθήκαμε», /arxízame/ «αρχίζαμε», /vrethíkame/ «βρεθήκαμε», /kurastíkame/ «κουραστήκαμε», /ksérame/ «ξέραμε», /orgóname/ «οργώναμε», /paraorímase/ «παραωρίμασε», /pastóname/ «παστώναμε», /ipoférame/ «υποφέραμε» και **β) στο ιδίωμα:** /aerotínaksa/ [aerótnaksa] «τίναξα στον αέρα», /adamothíkame/ [damóthkami] «ανταμωθήκαμε», /árxevame/ [árçevam] «αρχίζαμε», /vréthíkame/ [vréthkam] «βρεθήκαμε», /kurástikame/ [kuráskami] «κουραστήκαμε», /íkserame/ [íkseram] «ξέραμε», /órgoname/ [órgonam] «οργώναμε», /paraórimase/ [parórimaʃi] «παραωρίμασε», /rástoname/ [rástonam] «παστώναμε», /ipóferame/ [ipóferam] «υποφέραμε» κ.ά.

Σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρείται τονική διαφοροποίηση¹⁷⁰ (αναβιβασμός του τόνου) κατά μία συλλαβή εν σχέσει με την Νεοελληνική Κοινή δίχως να έχει σημειωθεί απώλεια συλλαβής και άρα μείωση του συλλαβικού μήκους της λέξης.

Παραδείγματα: α) στην Κοινή Νέα Ελληνική: /giatrína/ «γιατρός ή σύζυγος γιατρού», /gremós/ «γκρεμός», /çofós/ «γοφός», /ðeksió/ «δεξί/ιό», /konómun/ «κοβόμουν», /lostós/ «λοστός», /padeleímona/ «Παντελεήμονα», /papús/ «παππούς» κ.ά., και **β) στο ιδίωμα:** /giátrina / [játrina] «γιατρός ή σύζυγος γιατρού», /grémnos/ [grémnus] «γκρεμός», /çófos/ [çófus] «γοφός», /ðéksio/ [ðékʃu] «δεξί/ιό χέρι ή πόδι», /kónoman/ [kónuman] «κοβόμουν», /lóstos/ [lóstus] «λοστός, σιδερένια βέργα», /padeléimona/ [padiléimona] «Παντελεήμονα», /rápos/ [rápu/os] «παππούς» κ.ά.

Στις ακόλουθες λέξεις υπάρχει και πάλι αναβιβασμός του τόνου κατά μία συλλαβή εν σχέσει με την Κοινή Νεοελληνική ενώ παράλληλα έχει συντελεσθεί απώλεια συλλαβής λόγω αποβολής υψηλού συνήθως φωνήεντος (/i, u/) ή λόγω αποφωνηεντοποίησης / συμφωνοποίησης (συνίζησης).

¹⁷⁰ Βλ. Ντίνας (2005: 83-84) και πβ. Αλμπανούδης (2009: 187), Ντάγκας (2012: 133-134).

Παραδείγματα: α) στην Κοινή Νέα Ελληνική: /azíyotos/ «απλησίαστος», /azímoto/ «αζύμωτο», /aiðíase/ «αηδίασε», /aksésikotos/ «αξεσήκωτος», /aksípastos/ «αζάφνιαστος, άφοβος, ατρόμητος», /noíthima/ «βοήθημα», /ginekío/ «γυναικείο», /ðuleftarás/ «δουλευταράς», /katiyoría/ «κατηγορία», /kolokítha/ «κολοκύθα», /parúðes/ «παππούδες», /períyiros/ «περίγυρος», /proksenitís/ «προξενιτής», /stavrotís/ «σταυρωτής», /taleporía/ «ταλαιπωρία», /tiranía/ «τυραννία, ταλαιπωρία» και **β) στο ιδίωμα:** /áziyotos/ [ázɣutus] «απλησίαστος», /ázimoto/ [ázmutu] «αζύμωτο», /aiðíase/ [aiðjase] «αηδίασε», /aksésikotos/ [akʃíʃkutus] «αμετάβλητος, αμετακίνητος, αξεσήκωτος», /áksipastos/ [ákʃpastus] «αζάφνιαστος, άφοβος, ατρόμητος», /noíthima/ [nóthma] «βοήθεια», /ayinékió/ [ajnécu] «γυναικείο, θηλυκό», /ðuleftáris/ [ðuliftárs] «δουλευταράς», /kolókiða/ [kolócða] «κολοκύθα, μεγάλο κολοκύθι», /párudes/ [párðis] «παππούδες», /périyiros/ [pérjirus] «περίφραξη», /proksenitís/ [prukʃijníts] «προξενιτής», /stavrotís/ [stavrots] «Σεπτέμβριος (από τη γιορτή της Ύψωσης του Τιμίου Σταυρού)», /taleporía/ [talepórja] «ταλαιπωρία», /tiranía/ [tirána] «τυραννία, ταλαιπωρία».

Τονική διαφοροποίηση εν συγκρίσει με την Κοινή Νέα Ελληνική υφίστανται κάποιες λέξεις οι οποίες εμφανίζουν προχωρητική κίνηση του τόνου, καταβιβασμό δηλαδή του τόνου κατά μία και πάλι συλλαβή δίχως όμως να συμβαίνει μείωση του συλλαβικού μήκους της αρχικής λέξης¹⁷¹.

Παραδείγματα: α) στην Κοινή Νέα Ελληνική: /ánthropi/ «άνθρωποι», /áfisa/ «άφησα», /vráði/ «βράδυ», /gíortazan/ «γιόρταζαν», /ðáskali/ «δάσκαλοι», /épesan/ «έπεσαν», /(to) kánistro/ «(το) κάνιστρο», /kréata/ «κρέατα», /kriá (nerá)/ «κρύα (νερά)», /krió (neró)/ «κρύο (νερό)», /kriós (fúrnos)/ «κρύος (φούρνος)», /bóresan/ «μπόρεσαν», /ótan/ «όταν», /parátera/ «παράταιρα», /tría/ «τρία» και **β) στο ιδίωμα:** /anθrópi/ «άνθρωποι», /afíka/ «άφησα», /vraði/ «βράδυ», /gíortázan/ [jortázan] «γιόρταζαν», /ðaskáli/ [ðaskáli(i)] «δάσκαλοι», /épesan/ «έπεσαν», /(i) kanéstra/ «πανέρι», /kreáta/ [kriáta] «κρέατα», /kriá (nerá)/ [kriá (nirá)] «κρύα (νερά)», /krió (neró)/ [krió (niró)] «κρύο (νερό)», /kriyíós/ (fúrnos)/ [kriyós (fúrnos)] «κρύος (φούρνος)», /borésan/ «μπόρεσαν», /odá(s)/ «όταν», /paratéria/ [paratérja] «ανόμοια, παράταιρα», /triyiá/ [trijá] «τρία».

Επίσης, απαντούν τύποι με καταβιβασμό και πάλι του τόνου κατά μία συλλαβή, μετακίνησή του δηλαδή στην αμέσως επόμενη συλλαβή –πάντα σε σχέση

¹⁷¹ Για το φαινόμενο της μετακίνησης του τόνου από την προπαραλήγουσα στην παραλήγουσα ή τη λήγουσα βλ. Παπαδόπουλος (1926: 48). Βλ. ακόμη Ντίνας (2005: 83-84) και πβ. Ντάγκας (2012: 133).

με την Κοινή Νέα Ελληνική– αλλά παράλληλα συντελείται απώλεια συλλαβής και μείωση του συλλαβικού μήκους της λέξης κυρίως λόγω αποφωνηεντοποίησης/συμφωνοποίησης (συνίζησης) και λιγότερο συχνά λόγω αποβολής του υψηλού /i/. Έτσι, λέξεις που στην Κοινή Νεοελληνική τονίζονται στην προπαραλήγουσα ή στην παραλήγουσα καταλήγουν να τονίζονται σχεδόν όλες, εκτός από τη λέξη [θιμνάμα] «θυμίαμα», στη λήγουσα του προκύπτοντος τύπου.

Παραδείγματα: α) στην Κοινή Νέα Ελληνική: /agíο/ [ajío] «αγγείο», /aðikía/ [aðicía] «αδικία», /anafilaksía/ «αναφυλαξία», /anθónero/ «ανθόνερο», /apókries/ «Απόκριες», /vúlyari/ «Βούλγαροι», /vrikólakes/ [vrikólaces] «βρυκόλακες», /epithimía/ «επιθυμία», /zaxarónero/ «ζαχαρόνερο», /θιμίama/ «θυμίαμα», /kalógeri/ [kalójeri] «καλόγεροι», /kalógeries/ «καλόγριες», /ekíni/ [cínì] «εκείνου», /ekinús/ [cínus] «εκείνους», /kréas/ «κρέας», /martiriá/ «μαρτυρία», /palionúlyari/ [palonúlyari] «παλιοβούλγαροι», /triá/ «τρία», /fortiá/ «φορτία» και **β) στο ιδίωμα:** /agíο/ [ajó] «αγγείο», /aðikiá/ [aðicá] «αδικία», /anafilaksía/ [anafilakfjá] «αλλεργία», /anthonéri/ [anthonér] «ανθόνερο», /apokriés/ [apu/okriés] «Απόκριες», /vulyári/ [vuryár] «Βούλγαροι», /vrikoláki/ [vrikulác] «βρυκόλακες», /epithimía/ [apuθimná] «επιθυμία», /zaxaronéri/ [zaxarunér] «ζαχαρόνερο», /θιμίama/ [θιμνάma] «θυμίαμα», /kalogéri/ [kalojér] «καλόγεροι», /kalogriés/ [kalogriés] «καλόγριες», /ekiní/ [cni] «εκείνου», /ekinús/ [cnus] «εκείνους», /kreás/ [krias] «κρέας», /martiriá/ [martirjá] «προδοσία, μαρτυρία», /palionulyári/ [palunuryár] «παλιοβούλγαροι», /triá/ [trja] «τρία», /fortiá/ [fortzá] «φορτία».

Τέλος, σε λίγες περιπτώσεις σημειώνεται αναβιβασμός ή καταβιβασμός του τόνου κατά δύο συλλαβές εν συγκρίσει με την Νεοελληνική Κοινή.

Παραδείγματα: α) στην Κοινή Νέα Ελληνική: /amakadzís/ «τρακαδόρος», /anθrópinos/ «ανθρώπινος», /karaboγiá/ [karabojá] «καραμπογιά», /kolobarás/ «αρσενοκοίτης», /ksexoristó/ «ξεχωριστό», /sibétheri/ «συμπέθεροι» και **β) στο ιδίωμα:** /amákadzis/ [amákadzis] «τρακαδόρος», /anθropinós/ «ανθρώπινος», /karáboγia/ [karábujá] «καραμπογιά», /kolóbaros/ [kulóbarus] «γυμνός, παιδεραστής», /ksexóristo/ «ξεχωριστό», /sibeθerí/ [ʃibiθerí] «συμπέθεροι».

Συνοψίζοντας, οι τονικές διαφοροποιήσεις του Δαρνάκιου ιδιώματος συνίστανται αφ' ενός στην παραβίαση –στις περιπτώσεις που προαναφέρθηκαν– του νόμου της τρισυλλαβίας και αφ' ετέρου στη μετακίνηση (αναβιβασμό ή καταβιβασμό) του τόνου της λέξης κατά μία ή –σπανιότερα– δύο συλλαβές σε σχέση με τη θέση αυτού στην Κοινή Νέα Ελληνική.

4 ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

4.1 Μεθοδολογία

Η μορφολογική ανάλυση του γλωσσικού ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων – όπως άλλωστε και η φωνολογική, η οποία προηγήθηκε– κινείται στην κατεύθυνση της συγχρονικής προσέγγισης και αντιμετώπισης του συλλεγέντος υλικού. Ως εκ τούτου, δεν θέτει ως στόχο και επιδίωξή της να ερμηνεύσει ιστορικά/διαχρονικά και να εξετάσει την προέλευση και την εξέλιξη των γραμματικών τύπων του ιδιώματος¹. Αντίθετα, κινούμενη –από μεθοδολογική πάντα άποψη– στα πλαίσια της συγχρονικής αντιμετώπισης αποβλέπει στο να περιγράψει και να παρουσιάσει πρωτίστως τη μορφή –και δευτερευόντως τη λειτουργία– των γλωσσικών στοιχείων (τύπων) στο πλαίσιο των εσωτερικών τους σχέσεων κατά την παρούσα φάση ύπαρξης και εξέλιξης του ιδιώματος.

Προκειμένου να επιτευχθεί η συγχρονική εξέταση της μορφολογίας – προπάντων– του Δαρνάκιου ιδιώματος, κρίθηκε πρόσφορη και υιοθετήθηκε –σε σημαντικό βαθμό αλλά όχι πλήρως και εντελώς– η προσέγγιση της μορφολογίας από τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη στο έργο τους *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική - Επικοινωνιακή*.

Πρόκειται για μια γραμματική της Νέας Ελληνικής που αξιοποιεί τις μεθόδους και τα πορίσματα της σύγχρονης γλωσσικής επιστήμης, βασίζεται στη δομολειτουργική θεωρία και μέθοδο, ενώ παράλληλα επιχειρεί να προβάλει τη δυναμική και τις εξελεκτικές τάσεις της σημερινής Ελληνικής γλώσσας.

Συνεπώς, σκοπός της γραμματικής αυτής είναι να περιγραφούν συστηματικά οι μορφολογικές και συντακτικές δομές της σύγχρονης Ελληνικής, ο τρόπος με τον οποίο οι συντακτικές *λειτουργίες* συντελούν στην οργάνωση του μηνύματος, καθώς και η *χρήση* (επικοινωνιακή πλευρά) που οι δομές, οι λειτουργίες και τα λεξιλογικά στοιχεία εμφανίζουν στη γλωσσική πράξη (ομιλία και γραπτό λόγο). Αυτή η «ολιστική θεώρηση» (μορφολογία - σύνταξη - επικοινωνία) αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν την παρούσα γραμματική τόσο από τις παραδοσιακές γραμματικές (Τριανταφυλλίδη, Τσοπανάκη, Πετρούνια κ.ά.) όσο και από άλλες πιο γλωσσολογικά εξειδικευμένες (Mirambel, Μπαμπινιώτη & Κοντού,

¹ Η ιστορική/διαχρονική ερμηνεία επιχειρείται μόνο όπου και όταν κρίνεται ότι εξυπηρετεί τη συγχρονική προσέγγιση.

Householder, Kazazis & Koutsoudas, Joseph & Philippaki κ.ά.' βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 1998: vii).

Οι δύο συγγραφείς (2005: IX) πιστεύουν ότι πρόκειται για μια άλλη σύλληψη και έναν άλλο προβληματισμό στα θέματα της ανάλυσης της γλώσσας, που οδηγούν και σε μια διαφορετική διάρθρωση της Γραμματικής. Έτσι, ενώ πραγματεύονται το όνομα και το ρήμα αυτοτελώς, αφού ομολογουμένως αποτελούν τους δύο κύριους άξονες της δομής της γλώσσας, βασικές έννοιες της επικοινωνίας, όπως π.χ. ο χρόνος, αντί να εξετάζονται μεμονωμένα και επ' ευκαιρία, άλλοτε στο ρήμα, άλλοτε στις χρονικές προτάσεις, άλλοτε στα χρονικά επιρρήματα, άλλοτε στα ουσιαστικά, άλλοτε στις προθέσεις, άλλοτε στη μετοχή κ.λπ. εξετάζονται σε ιδιαίτερο κεφάλαιο, ώστε να μπορεί ο αναγνώστης να τις βρει συγκεντρωμένες, να κατανοήσει το φαινόμενο στο σύνολό του και να βοηθηθεί ουσιαστικά στην επικοινωνία του.

Μετά την παρουσίαση των κύριων στοιχείων της προσέγγισης της γλώσσας από τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη και των βασικών γνωρισμάτων του έργου τους, μπορεί να συνεχιστεί η αναφορά στις επιδιώξεις και τους στόχους του παρόντος κεφαλαίου, που πραγματεύεται τη μορφολογία του ιδιώματος.

Όπως έχει ήδη λεχθεί, στόχος του κεφαλαίου είναι η περιγραφή των μορφολογικών στοιχείων και όχι η σύνταξη μιας δομολειτουργικής - επικοινωνιακής γραμματικής του ιδιώματος. Για τον λόγο αυτό δίνεται έμφαση πρωτίστως στη μορφή ενώ η αναφορά στη λειτουργία επιχειρείται όπου και όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο, σκόπιμο και επιβεβλημένο. Ο προαναφερθείς στόχος εξηγεί επίσης γιατί η παρουσίαση του υλικού δεν στηρίζεται σε έννοιες και γλωσσικές λειτουργίες που θεωρούνται και είναι θεμελιώδεις για την επικοινωνία (π.χ. χρόνος, τρόπος, αιτία κ.λπ.) αλλά ακολουθεί τις παραδοσιακές κατηγορίες των μερών του λόγου με κάποιες τροποποιήσεις και προσαρμογές που επιβάλλονται από την υιοθέτηση της συγχρονικής προσέγγισης. Πρόσθετα, η συγχρονική εξέταση των μορφολογικών στοιχείων είχε ως αποτέλεσμα ανακατατάξεις στην οργάνωση, διάρθρωση και πραγμάτευση του γλωσσικού υλικού· στο σημείο αυτό –όπως μπορεί να διαπιστωθεί στη συνέχεια– η παρουσίαση της μορφολογίας του ιδιώματος ακολουθεί τα τμήματα του έργου των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη που πραγματεύονται τη μορφολογία της Κοινής Νέας Ελληνικής.

Πιο συγκεκριμένα, το κλιτικό σύστημα του ονόματος τίθεται σε νέα βάση, τον αριθμό των πτώσεων. Σε μια συγχρονική προσέγγιση δεν είναι δυνατόν να υιοθετηθεί και να ακολουθηθεί η κατηγοριοποίηση του ονόματος βάσει του γραμματικού γένους,

όπως συνέβαινε στις παραδοσιακές γραμματικές, καθώς η ίδια η γλωσσική χρήση έχει υπερκεράσει ένα τέτοιο κριτήριο. Έτσι, το μορφολογικό σύστημα του ονόματος εμφανίζει μια αρκετά οικονομική διάρθρωση και γίνεται διάκριση σε τρεις κατηγορίες ονομάτων, τα τρικατάληκτα, τα δικατάληκτα και τα μονοκατάληκτα.

Στο τμήμα του κεφαλαίου στο οποίο γίνεται λόγος για τα επίθετα εξετάζονται και τα αριθμητικά, δεδομένου ότι εμφανίζουν συντακτικά χαρακτηριστικά των επιθέτων, καθώς προσδιορίζουν ονόματα και διαθέτουν γένος, αριθμό και πτώση.

Η μορφολογική δομή του ρήματος περιγράφεται επί τη βάση μιας διττής κατηγοριοποίησης που θεμελιώνεται αφ' ενός σε τρία θέματα, που δηλώνουν το ποιόν ενεργείας του ρήματος, και αφ' ετέρου σε 23 σύνολα καταλήξεων, που δηλώνουν πρόσωπο, αριθμό, χρόνο, φωνή και τροπικότητα². Όπως θα δειχθεί στη συνέχεια, οι συνδυασμοί των τριών θεμάτων με τα συστήματα των ληκτικών μορφημάτων και τους δείκτες /na/, /θa/, /as/ παράγουν όλους τους τύπους του ρήματος.

Σε νέα βάση τοποθετείται και το μορφολογικό σύστημα της μετοχής. Από συγχρονική άποψη, λειτουργία επιρρηματικής μετοχής επιτελούν μόνο οι τύποι σε -/odas/ -[udas], -/ódas/' η μετοχή του μεσοπαθητικού παρακειμένου δεν συνυπολογίζεται στα τρία θέματα του ρήματος –πράγμα το οποίο θα άλλαζε απλώς τον αριθμό των ρηματικών θεμάτων από τρία σε τέσσερα– γιατί αυτή, αντίθετα με τις επιρρηματικές μετοχές, έχει έντονα ονοματικό χαρακτήρα (λειτουργία επιθέτου ή και ουσιαστικού) και ως εκ τούτου διαφοροποιείται συγχρονικά από τους λοιπούς ρηματικούς τύπους. Έτσι, η μετοχή αυτή και εκείνες του μεσοπαθητικού ενεστώτα, που δεν απαντούν συχνά, συνεξετάζονται χωριστά έξω από τον κυρίως κορμό του ρήματος.

² Οι ομιλητές κάθε γλώσσας μπορούν να εκφράσουν μεγάλη ποικιλία προσωπικών τοποθετήσεων (αβεβαιότητα, πιθανότητα, δυνατότητα, υποχρέωση, ευχή κ.λπ.). Αυτός ο σχολιασμός του μηνύματος με την έκφραση της υποκειμενικής στάσης του ομιλητή τόσο σχετικά με τον βαθμό της *βεβαιότητάς* του για την αλήθεια αυτού που λέει όσο και με την *αναγκαιότητα* της πραγματοποίησής του –είτε αυτή είναι εσωτερική, προκύπτει δηλαδή από την προσωπική του επιθυμία, είτε είναι εξωτερική, οφείλεται δηλαδή σε άλλους παράγοντες– αποκαλείται τροπικότητα. Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με τα είδη της τροπικότητας (επιστημική και δεοντική), τις διαβαθμίσεις τους (δυνατότητα, πιθανότητα, βεβαιότητα για την επιστημική και επιθυμία, ευχή, πρόθεση, παράκληση - παραχώρηση άδειας για να γίνει κάτι, ανάγκη/υποχρέωση για τη δεοντική τροπικότητα αντίστοιχα), τα μέσα έκφρασης (παραγλωσσικά και γλωσσικά, τα οποία με τη σειρά τους διακρίνονται σε λεξικά και γραμματικά), τη σχέση τροπικότητας και έγκλισης και τη διάκριση των ρηματικών τύπων σε οριστικούς, που δεν συνδυάζονται με γραμματικό μόρφωμα τροπικότητας (π.χ. /dénì/ «δένει», /édene/ «έδενε» κ.λπ.) και σε τροπικούς τύπους, δηλαδή την προστακτική και τύπους που συνδυάζονται με τροπικά μορφήματα /na/, /θa/, /as/ (π.χ. /déne/ «δένε», /θa/na/as déni/ «θα/να/ας δένει» κ.λπ.) βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 466-492).

Επίσης, γίνεται αναφορά σε μόρια του ιδιώματος, άλλα από τα οποία δεν απαντούν στην Κοινή Νέα Ελληνική και άλλα έχουν υποστεί μεταβολές ως προς τη μορφή τους.

Τέλος, ύστερα από όσα αναφέρθηκαν, η ύλη του παρόντος κεφαλαίου εμφανίζει την εξής εικόνα:

- 1) Άρθρα
- 2) Ονόματα/Ουσιαστικά
- 3) Επίθετα (περιλαμβάνονται και τα αριθμητικά)
- 4) Αντωνυμίες
- 5) Ρήματα (περιλαμβάνονται και οι μετοχές)
- 6) Επιρρήματα
- 7) Προθέσεις
- 8) Σύνδεσμοι
- 9) Επιφωνήματα
- 10) Μόρια

4.2 Γενικά στοιχεία για το ονοματικό σύστημα του ιδιώματος

Το ουσιαστικό ή κατ' εξοχήν όνομα (βλ. 4.4 υποσημ. 13 σ. 224) από κοινού με τα λοιπά ονοματικά στοιχεία του ιδιώματος (άρθρο, επίθετο, αριθμητικά, τις περισσότερες αντωνυμίες κ.λπ.) συναποτελούν το *ονοματικό του σύστημα*. Αν εξαιρεθεί ένας πεπερασμένος αριθμός λέξεων που δεν διαμορφώνουν πτώσεις και χαρακτηρίζονται από ακλισία, το υπόλοιπο ονοματικό σύστημα εμφανίζει ως κοινό μορφολογικό γνώρισμα την κλίση, διαφορετικές δηλαδή μορφές (τύπους) οι οποίες προκύπτουν από τον συνδυασμό των θεμάτων (λεξικών μορφημάτων), που δηλώνουν σταθερά τη λεξική πληροφορία των ονοματικών στοιχείων, και των καταλήξεων, που ποκίλλουν και φανερώνουν τη λειτουργία, το ρόλο των στοιχείων αυτών στο πλαίσιο της εκάστοτε πρότασης.

Στο ιδίωμα, όπως και σε όλες τις κλιτές γλωσσικές μορφές, τα ονοματικά στοιχεία, ως φορείς λεξικής πληροφορίας/σημασίας που δηλώνεται από το θέμα, εμφανίζονται πάντοτε μαζί και συνεκφέρονται με κάποιες γραμματικές πληροφορίες, το γένος (γραμματικό και φυσικό), τον αριθμό και την πτώση.

4.2.1 Φυσικό και γραμματικό γένος

Και στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων υφίσταται και ισχύει η γνωστή και από την Νεοελληνική Κοινή διάκριση μεταξύ φυσικού και γραμματικού γένους. Το φυσικό γένος ή φύλο δηλώνεται από τα ονόματα εκείνα που σημαίνουν έμψυχα όντα και συντείνει στη σημασιολογική δόμηση του μεταδιδόμενου μηνύματος (π.χ. το όνομα /*gineka*/ «γυναίκα» σημαίνει ενήλικο πρόσωπο θηλυκού φύλου). Το γραμματικό γένος, αντίθετα, χαρακτηρίζει όλα τα ονόματα του ιδιώματος αλλά είναι κενό σημασίας, δεν σημαίνει κάτι, δεν προσδίδει όπως επίσης και δεν αφαιρεί κάτι από τη σημασία του εκάστοτε ονόματος· από σημασιολογικής πλευράς αποτελεί κενή κατηγορία (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 1998: 61), συνιστά μόνο μορφολογική ένδειξη που επιτρέπει την επιλογή των κατάλληλων κάθε φορά τύπων ώστε να επιτυγχάνεται η συμφωνία του ονόματος με άλλες γραμματικές κατηγορίες (άρθρο, επίθετο, αντωνυμία π.χ. /*to xorió*/ «το χωριό» και όχι */*o xorió*/ ή */*i xorió*/, /*tranó xorió*/ «μεγάλο χωριό» και όχι */*tranós xorió*/ ή */*traní xorió*/, /*ekíno to xorió*/ «εκείνο το χωριό» και όχι */*ekínos to xorió*/ ή */*ekíni to xorió* /) και η ορθή κλίση του (π.χ. ενικός: /*xorió*/ «χωριό» – πληθυντικός: /*xoriá*/ «χωριά» και όχι */*xorií*/ ή */*xoriés*/).

Εξαιρουμένων των ονομάτων στα οποία γραμματικό και φυσικό γένος συμπίπτουν, τα υπόλοιπα χαρακτηρίζονται συμβατικά ως προς το γένος, γεγονός το οποίο σημαίνει ότι η λεξική σημασία του ονόματος δεν συνεπάγεται τον καθορισμό ή ότι επιτρέπει έστω τη δυνατότητα πρόβλεψης του γραμματικού γένους του.

Ο συμβατικός χαρακτήρας του γραμματικού γένους στο ιδίωμα προκύπτει από τα εξής δεδομένα:

α) την ύπαρξη ονομάτων στα οποία υφίσταται διαφοροποίηση μεταξύ φύλου και γραμματικού γένους (π.χ. /*o malás*/ «το μυστρί» πρόκειται για αντικείμενο ουδέτερο ως προς το φύλο αλλά είναι όνομα αρσενικού γένους, /*i zúlia*/ «ζήλια» πρόκειται για έννοια ουδέτερη ως προς το φύλο αλλά είναι όνομα θηλυκού γένους, /*to korítsi*/ «κορίτσι» πρόκειται για πρόσωπο θηλυκού φύλου αλλά είναι όνομα ουδέτερου γένους κ.ά.),

β) την ύπαρξη συνώνυμων ονομάτων διαφορετικού γραμματικού γένους (π.χ. /*o tíxos*/ «ο τοίχος» – /*to dunári*/ «το ντουβάρη», /*i pétra*/ «η πέτρα» – /*to lithári*/ «το λιθάρι» κ.ά.),

γ) τη χρήση ονομάτων σε δύο διαφορετικά γένη με την ίδια όμως σημασία (π.χ. /ο γάδαρος/ «ο γάιδαρος» – /το γαδύρι/ «το γαϊδούρι», /το τσιγάρο/ «το τσιγάρο» – /i tsiǵára/ «το τσιγάρο» κ.ά.) και

δ) την ύπαρξη ονομάτων τα οποία απαντούν με διαφορετικό γένος σε ενικό και πληθυντικό αριθμό (π.χ. /ο λόγος/ «ο λόγος» – /ta λόγια/ «τα λόγια», /ο πλύτος/ «ο πλούτος» – /ta πλύτια/ «τα πλούτη», /ο χρόνος/ «ο χρόνος» – /ta χρόνια/ «τα χρόνια» κ.ά.).

Η δήλωση του φύλου (φυσικού γένους) στο Δαρνάκικο ιδίωμα επιτυγχάνεται μέσω τρόπων όπως είναι οι ακόλουθοι:

α) χρήση διαφορετικών λεξιλογικών στοιχείων. Σε έναν πεπερασμένο αριθμό λέξεων τα δύο φύλα δηλώνονται με διαφορετικές λέξεις (π.χ. /πατέρας/ «πατέρας» – /mána/ «μάννα», /ádras/ «άντρας» – /γινέκα/ «γυναίκα», /ράρος/ «παππούς» – /manáka/ και /manía/ «γιαγιά» κ.ά.)

β) χρήση διαφορετικών παραγωγικών επιθημάτων. Σε αρκετές περιπτώσεις το όνομα που δηλώνει το θηλυκό φύλο παράγεται από αυτό που δηλώνει το αρσενικό με την προσθήκη άλλου επιθήματος στο λεξικό μόρφημα του αρσενικού (π.χ. /seréos/ «Σερραίος» – /seréa/ «Σερραία», /tipolianítis/ «Τιπολιανίτης, ο κάτοικος του χωριού Χρυσό» – /tipolianítisa/ «Τιπολιανίτισσα», /γιατρός/ «γιατρός» – /γιάτρινα/ «γυναίκα γιατρός, αλλά και η σύζυγος του γιατρού» κ.ά.) και

γ) χρήση διαφορετικού άρθρου· συμβαίνει σε ονόματα όπου η δήλωση του φύλου επιτυγχάνεται με τους προαναφερθέντες τρόπους και το γραμματικό γένος συμπίπτει συνήθως με το δηλούμενο φύλο (π.χ. /ο ράρος/ «ο παππούς» με αρσενικό φύλο και γραμματικό γένος – /i manáka/ και /i manía/ «η γιαγιά» με θηλυκό φύλο και γραμματικό γένος, /ο γιατρός/ «ο γιατρός» με αρσενικό φύλο και γραμματικό γένος – /i γιάτρινα/ «η γυναίκα γιατρός, αλλά και η σύζυγος του γιατρού» με θηλυκό φύλο και γραμματικό γένος κ.ά.).

4.2.2 Αριθμός

Η γραμματική κατηγορία του αριθμού δεν χαρακτηρίζει αποκλειστικά το ονοματικό αλλά και το ρηματικό σύστημα, εκφράζεται όμως με διαφορετικούς τρόπους σε καθένα από αυτά. Στα ονοματικά στοιχεία ο αριθμός δηλώνεται μέσω της

χρήσης συγκεκριμένων καταλήξεων, οι οποίες δηλώνουν ταυτόχρονα αριθμό και πτώση³ (π.χ. /líko-s/ «λύκος» ονομαστική πτώση και ενικός αριθμός).

Όπως ισχύει για τις περισσότερες γλώσσες, ο αριθμός στο ιδίωμα δηλώνεται μέσω της αντίθεσης ενικού – πληθυντικού. Ο ενικός θεωρείται ως απουσία αριθμού και συνιστά το μη χαρακτηρισμένο μέλος της αντίθεσης, ο πληθυντικός, αντίθετα, αποτελεί το χαρακτηρισμένο μέλος (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 1998: 26).

Τα ονοματικά στοιχεία, σχεδόν στο σύνολό τους, σχηματίζουν και εμφανίζουν διαφοροποιημένες καταλήξεις στους δύο αριθμούς (π.χ. /líko-s/ «λύκος» ονομαστική ενικού – /lík-i/ «λύκου» ονομαστική πληθυντικού).

4.2.3 Πτώσεις

Ενώ ο αριθμός και το φυσικό γένος προσδιορίζουν το όνομα, η πτώση λειτουργεί ως παράγοντας σύνδεσης του ονόματος με άλλο στοιχείο της πρότασης (π.χ. ρήμα, άλλο όνομα, πρόθεση και κάποιες φορές με επίρρημα) από το οποίο αυτό εξαρτάται.

Το όνομα στο ιδίωμα διακρίνει μορφολογικά τρεις πτώσεις, την ονομαστική, την αιτιατική και τη γενική, οι οποίες θεωρούνται βασικές πτώσεις⁴ του ονόματος. Μορφολογική ιδιαιτερότητα του Δαρνάκικου ιδιώματος, αλλά και των περισσότερων βόρειων ελληνικών ιδιωμάτων, συνιστά το γεγονός ότι η χρήση της γενικής του ενικού και πολύ περισσότερο του πληθυντικού εμφανίζεται γενικά κλωνισμένη και αντικαθίσταται συνήθως από τον συνδυασμό *πρόθεση* (κυρίως /αρό/ ή /αρά/) + *αιτιατική*.

Σε αντίθεση με τις προαναφερθείσες τρεις πτώσεις, η κλητική δεν επιτελεί κάποια από τις γνωστές πτωτικές λειτουργίες (π.χ. συσχέτιση/σύνδεση ονόματος με άλλο όνομα, ρήμα κ.λπ.), χρησιμοποιείται προπάντων σε προσφωνήσεις, κλήσεις κ.τ.ό. και επίσης δεν σχηματίζεται στην πράξη από όλα τα ονόματα. Έτσι, δεν θεωρείται δικαιολογημένη η συμπερίληψη της κλητικής στις πτώσεις των ονομάτων κατά τις μορφολογικές τους κατηγοριοποιήσεις.

³ Η δήλωση δύο ή περισσότερων σημασιών (σημαιομένων) με το ίδιο μορφικό στοιχείο (σημαίνον) εκφράζεται με τον όρο *αμάλαμα* (π.χ. στη λέξη /i mán-es/ «μάνες» συμπίπτουν και δηλώνονται με το ίδιο γλωσσικό στοιχείο /-es/ τόσο η ονομαστική πτώση όσο και ο πληθυντικός αριθμός δίχως να μπορεί να καθοριστεί ποιο μορφικό στοιχείο δηλώνει την ονομαστική και ποιο τον πληθυντικό).

⁴ Για τις βασικές πτώσεις του ονόματος, τη λειτουργία και τη μη συμπερίληψη της κλητικής σε αυτές βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1998: 16, 50-51).

Η κλητική στο ιδίωμα συμπίπτει κατά κανόνα μορφικά με την ονομαστική και την αιτιατική· αυτό συμβαίνει σταθερά στα θηλυκά και τα ουδέτερα (π.χ. /mána/ «μάννα», /pedí mu/ «παιδί μου»). Όλα τα αρσενικά σε -/ás/, -/as/, -/ís/, -/is/ και -/és/ εμφανίζουν κλητική σε -/á/, -/a/, -/í/, -/i/ και -/é/ αντίστοιχα, παρατηρείται δηλαδή μορφική σύμπτωση της κλητικής με την αιτιατική και τη γενική τους (π.χ. /papá/ «παππά», /γiόka mu/ «γυιε μου», /padelí/ «Παντελή», /kléfti/ «κλέφτη», /divané/ «βλάκα, ηλίθιε»). Τα περισσότερα αρσενικά σε -/ós/, -/os/ έχουν κλητική σε -/é/ και -/e/ αντίστοιχα (π.χ. /egoné mu/ «εγγονέ μου», /dáskale/ «δάσκαλε»), ενώ όσα από αυτά είναι δισύλλαβα παροξύτονα–συνήθως τα κύρια ονόματα– αποτελούν εξαίρεση και σχηματίζουν την κλητική σε -/o/ (π.χ. /γέro/ «γέρο», /kótso/ «Κώτσο», /táso/ «Τάσο»).

4.3 Άρθρα

Στο ιδίωμα τα άρθρα είναι δύο, το οριστικό και το αόριστο, όπως συμβαίνει και στην Κοινή Νέα Ελληνική. Η κλίση τους –βάσει των τύπων που ανευρέθηκαν στο δεδομένο υλικό– εμφανίζει την εξής εικόνα:

Οριστικό άρθρο

Ενικός αριθμός

	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομαστική	/o/ [u]	/i/	/to/ [t(u)], [do], [du]
Γενική	/tu/ [t], [d]	/tis/ [ts]	–
Αιτιατική	/ton/ [tu(n)], [t], [d(u)]	/tin/ [t(n)], [d(i)], [dz]	/to/ [t(u)], [do], [du]

Πληθυντικός αριθμός

	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομαστική	/i/	/i/	/ta/ [t]
Γενική	–	–	–
Αιτιατική	/tus/ [ts]	/tis/ [ts], /tas/	/ta/ [t]

Αόριστο άρθρο

Ενικός αριθμός

	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομαστική	/énas/	/mia/ [mja]	/éna/
Γενική	–	/mias/ [mja]	–
Αιτιατική	/énan/	/mia/ [mja]	/éna/

Σχετικά με τα άρθρα στο Δαρνάκικο ιδίωμα, μπορούν να παρατηρηθούν τα εξής:

α) Το τελικό *-n/* του οριστικού *-και* του αόριστου- άρθρου συμπεριφέρεται όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, δηλαδή στον γρήγορο προφορικό λόγο αποβάλλεται, όταν η ακόλουθη λέξη αρχίζει από τριβόμενο, υγρό, έρρινο, ηχηρό κλειστό ή το ηχηρό προστριβές */dz/* (δεν παρατηρείται δηλαδή το φαινόμενο της προερρίνωσης/προερρινοποίησης), διατηρείται πριν από λέξη που αρχίζει από φωνήεν, ενώ, όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από άηχο κλειστό σύμφωνο, από */ps/*, */ks/* ή το άηχο προστριβές */ts/* δεν διατηρείται ως *-n/* αλλά επηρεάζει την προφορά του ακόλουθου συμφώνου προκαλώντας την ηχηροποίησή του (π.χ. */ton peθeró/* [tu biθiró] «τον πεθερό»).

β) Η ονομαστική ενικού του αρσενικού είναι */o/* [u]⁵.

⁵ Βλ. και Ντίνας (2005:105-106). Επίσης, ο τύπος */(n)i/* [i] (με γραπτή απόδοση <(ν)η> ή <νι>), ο οποίος λόγω του ότι λίγες φορές απαντά πριν από αρσενικά ονόματα (ουσιαστικά) και θα μπορούσε ίσως να εκληφθεί ως ονομαστική ενικού, ανευρέθηκε σε δύο περιπτώσεις: α) Τσεγγελίδης, Ι. Χρυσιώτικος γάμος. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/xrisogamos.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 7-11-2011, όπου γίνεται χρήση και του */o/* [u] (π.χ. */i yabrós/* «ο γαμπρός», */i kalitátas/* [i kalitátas] «ο κουμπάρος», */ni yabrós/* [ni yabrós] «ο γαμπρός», */ni kalitátas/* [ni kalitátas] «ο κουμπάρος», */ni peθerós/* [ni piθirós] «ο πεθερός», */ni xorós/* [ni xurós] «ο χορός», */ni tátas/* [ni tátas] «ο πατέρας» αλλά και */o nilios/* [o níllos] «ο ήλιος», */o proksenitís/* [u prukʃinítis] «ο προξενιτής») και β) Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 25, 30' συγκεκριμένα, ο τύπος */ni/* απαντά από μία φορά στις σελίδες 25 (*/ni kostadás penéthike/* [ni kustadás pinéθici] «Ο Κωσταντής παινεύτηκε») και 30 (*/eyó béi mu ni yíanis/* [iyó béi m ni jans] «Εγώ, μπέη μου, ο Γιάννης»), ενώ στη σελίδα 25 σε χειρόγραφο σχόλιο στο περιθώριο σημειώνεται ότι πρόκειται για «μόριον απλώς δια τον ήχον του άσματος». Βλ. όμως παρακάτω 4.12 σ. 411-412 και Φωνολογία 3.2.3.4 σ. 187-188, πβ. και Παπαδόπουλος (1926: 39) από όπου συνάγεται ότι δεν πρόκειται για τύπο του οριστικού άρθρου. Επίσης, στο κείμενο της περίπτωσης α επισημάνθηκε ο τύπος */ni/* πριν από την ονομαστική ενικού ονομάτων (ουσιαστικών) θηλυκού γένους (π.χ. */ni peθerá stélni/* [ni piθirá stelɲ] «η πεθερά στέλνει», */páli ni nífi kamaróni/* [paɮ ni nif kamarón] «Πάλι η νύφη υποκλίνεται στολισμένη»).

γ) Η γενική ενικού του αρσενικού εμφανίζεται ως [t], λόγω έκθλιψης, πριν από λέξη που αρχίζει από φωνήεν (π.χ. /tu ágiu kúku/ [t ái kuk] «του Αγίου Κούκου») αλλά και όταν η ακόλουθη λέξη έχει στην αρχή της σύμφωνο λόγω του φαινομένου της αποβολής του άτονου /u/ (π.χ. /tu méga aléksadru/ [t méga aléksadru] «του Μεγάλου Αλεξάνδρου»), αλλά και ως /tu/, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική. Σε κάποιες περιπτώσεις επισημάνθηκε και ο τύπος [d] (π.χ. /tu γabρύ/ [d γabρύ] «του γαμπρού») με το /t/ να έχει υποστεί ηχηροποίηση (/t/ > [d]) λόγω της ύπαρξης ηχηρού συμφώνου στην αρχή της ακόλουθης λέξης⁶.

δ) Η αιτιατική ενικού του αρσενικού σε μικρό αριθμό περιπτώσεων απαντά με τις μορφές [t] (π.χ. /ton stéfo/ [t stéfu] «το Στέφανο») και [d(u)] (π.χ. /ton peθερό/ [du biθiró] «τον πεθερό», /to γabρό/ [d γabρό] «τον γαμπρό») με ηχηροποίηση του /t/ (βλ. παρατήρηση β ανωτέρω· βλ. επίσης Τσολάκη (2009: 125, 132-133)).

ε) Η αιτιατική πληθυντικού του αρσενικού εμφανίζει τον τύπο [ts] (π.χ. tus xaslamádes/ [ts xaslamádis] «τα νεόφυτα καπνού», /tus agoni/ [ts aguñí], «τους εγγονούς») που συμπίπτει φωνητικά με τον τύπο της αιτιατικής πληθυντικού του θηλυκού (π.χ. /tis nikokirés/ [ts ñikucirés] «τις νοικοκυρές»)⁷.

στ) Η γενική ενικού του θηλυκού είναι [ts] με αποβολή του άτονου /i/ (π.χ. /tis mánas/ [ts mánas] «της μάνας»), ενώ η αιτιατική του ίδιου αριθμού παρουσιάζει τους τύπους [t] με αποβολή του άτονου /i/ πριν από σύμφωνο (π.χ. /tin θiáka/ [t θzáka] «τη θεία») και [tn] –επίσης με αποβολή του /i/– όταν η ακόλουθη λέξη αρχίζει από φωνήεν (π.χ. /tin omilía/ [tn umilía] «την ομιλία»). Πρόσθετα, εντοπίστηκαν και οι τύποι [d(i)] με ηχηροποίηση του /t/ βλ. Τσολάκη 2009: 125, 133-134 (π.χ. /tin peθερά/ [d biθirá] «την πεθερά», /tin θiúra/ [di θiúra] «νη θύρα») και σποραδικά [dz] (π.χ. /me tin smarúla/ [mi dz zmarúla] «με τη Σμαρούλα»).

⁶ Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται συνήθως στον γρήγορο προφορικό λόγο. Για ηχηροποιημένους τύπους του οριστικού άρθρου βλ. Ντίνας (2005:106), Τσολάκη (2009: 125, 132).

⁷ Για λόγους ακρίβειας ως προς την περιγραφή του υλικού αναφέρεται ότι στο κείμενο του Τσεγγελίδη (βλ. ανωτέρω υποσημ. 5 σ. 221) η αιτιατική πληθυντικού του αρσενικού εμφανίζει εκτός του τύπου [ts] «τους» τη μορφή [tis] «τους» (π.χ. /i ñifi ðini ñipsimo stis peθερί | ðóra tus spitikí | kerná ke tus akaliasméni/ [i ñif ðin ñipñimu stis piθiri | ðóra ts spitici | cirná ci ts akaλazméñ/ «η νύφη δίνει νερό, για να πλυθούν στα πεθερικά, δώρα στους οικείους, κερνά και τους καλεσμένους», /stis kséni/ [stis kʃeñ] «στους ξένους», /tis sigeni/ [tis ʃiɛni] «τους συγγενείς», /rixni stis nómi/ [rixñ stis nómi] «ρίχνει στους ώμους»). Τέλος, στο Βοζιάνη, Γ. Προσφωνήσεις – Φιλοφρονήσεις. Χωριάτικοι Διάλογοι. Το γλωσσικό ιδίωμα στα Νταρνακοχώρια. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.darnakas.gr/prosfoniseis.htm, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-11) ανευρέθηκε και ο τύπος [t] (π.χ. /apó tus paterádes mas/ [ap t patiráðiz mas] «από τους πατεράδες μας»). Σχετικά με τα προαναφερθέντα δεν θα έπρεπε ίσως να αποκλειστεί η περίπτωση να πρόκειται για λάθη που σημειώθηκαν κατά την επεξεργασία των κειμένων πριν τη διαδικτυακή τους ανάρτηση.

ζ) Η ονομαστική και αιτιατική ενικού του ουδετέρου εμφανίζονται με τις μορφές [tu] (π.χ. /to peḗi/ [tu piḗi] «το παιδί») και [t] με αποβολή του /o/, [u] τόσο πριν από φωνήεν όσο και πριν από σύμφωνο (π.χ. /to alóni/ [t alón] «το αλώνι», /to neró/ [t niró] «το νερό»). Οι τύποι [du] και [do] (π.χ. /to ḗaxtilíði/ [du ḗaxtilíði] «το δαχτυλίδι», /san to mesimerianó/ [sa do meʃimerjanó] «σαν το μεσημεριανό») με ηχηροποιημένο το /t/ εντοπίστηκαν σε μικρό αριθμό περιπτώσεων (βλ. και Τσολάκη (2009: 125, 132).

η) Η γενική ενικού του οριστικού άρθρου –στο αρσενικό και θηλυκό γένος– δεν εμφανίζει ιδιαίτερα μεγάλη συχνότητα χρήσης. Η γενική ενικού του ουδετέρου και η γενική πληθυντικού όλων των γενών φαίνεται να ελλείπουν⁸ ενώ σε εξαιρετικά μικρό αριθμό περιπτώσεων επισημάνθηκαν οι τύποι /tu/ (γενική ενικού ουδετέρου, π.χ. /tu feɣariú/ «του φεγγαριού») και /ton/ (γενική πληθυντικού αρσενικού και ουδετέρου, π.χ. /ton peḗiún/ «των παιδιών»), οι οποίοι απαντούν και στη Νεοελληνική Κοινή⁹.

θ) Το οριστικό άρθρο δεν έχει κλητική· στις περιπτώσεις κλητικής προσφώνησης μπορούν να χρησιμοποιούνται οι τύποι /(v)re/ «(β)ρε», /marí/, /arí/¹⁰ «μωρή, καλέ» και /morí/ [mor] «μωρή, καλέ»¹¹.

ι) Στο ιδίωμα το αόριστο άρθρο δεν εμφανίζει γενική ενικού στο αρσενικό και ουδέτερο γένος και αντί της γενικής αυτής, που ελλείπει, γίνεται συνήθως χρήση προθετικής φράσης που αποτελείται από την πρόθεση /aró/, /arú/ + αιτιατική (π.χ. /ta dália aró éna ḗḗdro/ [ta dália aró na ḗḗdru] «τα κλαδιά ενός δέντρου»)¹².

⁸ Βλ. Ντίνας (2005:107, 109), Αλμπανούδης (2009: 193), Τσολάκη (2009: 125), Γκαραλιάκος (2016: 112-113, 114, 119, 121, 122).

⁹ Από τους τύπους του οριστικού άρθρου της Κοινής Νέας Ελληνικής επισημάνθηκαν επίσης οι εξής: [o] «ο», [to(n)] «το(v)», [tus] «τους» του αρσενικού γένους, [tis] «της», [ti(n)] «τη(v)», [tis] «τις» του θηλυκού και [to] «το» του ουδετέρου (ονομαστική και αιτιατική ενικού). Πρόσθετα, γίνεται χρήση του λόγιας προέλευσης τύπου /tas/ (αιτιατική πληθυντικού θηλυκού γένους) στη φράση /stas séras/ «στας Σέρρας».

¹⁰ Ο τύπος [arí] φαίνεται ότι μπορεί να χρησιμοποιείται χωρίς περιορισμό γένους και αριθμού (π.χ. /morí koritsúḗia | eláte na péksuḗ/ [arí kurtsúḗja | iláti na péksuḗ] «Καλέ κοριτσάκια, ελάτε να παίξουμε»)· βλ. και Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 482).

¹¹ Πβ. Ντίνας (2005:107, 109) και Τσολάκη (2009: 125, 135-137).

¹² Βλ. Γκαραλιάκος (2016: 123), πβ. Αλμπανούδης (2009: 196).

4.4 Ονόματα¹³/Ουσιαστικά

4.4.1 Μορφολογικό σύστημα του ονόματος

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων, όπως προκύπτει από τον πίνακα κλίσης των ονομάτων που παρατίθεται στη συνέχεια, σε ορισμένα ονόματα κάθε βασική πτώση δηλώνεται με διαφορετική κατάληξη:

/ɣabrós/ «γαμπρός» (ονομαστική)

/ɣabrú/ «γαμπρού» (γενική)

/ɣabró/ «γαμπρό» (αιτιατική)

ενώ σε άλλα η ίδια μορφή χαρακτηρίζει δύο διαφορετικές πτώσεις¹⁴:

/mínas/ «μήνας» (ονομαστική)

/mína/ «μήνα» (γενική)

/mína/ «μήνα» (αιτιατική)

και σε κάποια ονόματα –ουδετέρου αποκλειστικά γένους– η γενική ενικού δεν χρησιμοποιείται ενώ οι υπόλοιπες δύο βασικές πτώσεις, ονομαστική και αιτιατική, ταυτίζονται μορφολογικά:

/neró/ «νερό» (ονομαστική)

– (γενική)

/neró/ «νερό» (αιτιατική)

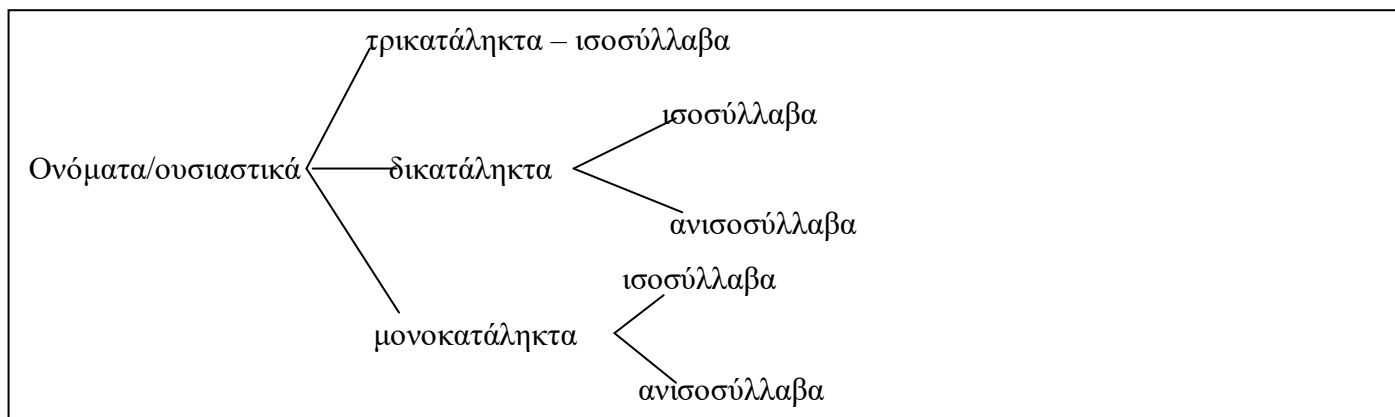
Επομένως, το μορφολογικό σύστημα του ονόματος του Δαρνάκιου ιδιώματος, όπως θα φανεί και από τους ακόλουθους πίνακες, οδηγεί προς την κατεύθυνση της διάκρισης των ονομάτων σε *τρικατάληκτα*, *δικατάληκτα* και *μονοκατάληκτα*. Τρικατάληκτα είναι αυτά που εμφανίζουν τρεις διαφορετικές καταλήξεις, δικατάληκτα αυτά που διακρίνουν μορφολογικά δύο διαφορετικές καταλήξεις και μονοκατάληκτα αυτά που διαθέτουν μία κοινή κατάληξη για τις πτώσεις που σχηματίζουν.

Όσα είναι τρικατάληκτα είναι *ισοσύλλαβα*, τα δικατάληκτα διακρίνονται σε *ισοσύλλαβα*, των οποίων όλοι οι τύποι εμφανίζουν ίσο αριθμό συλλαβών, και σε *ανισοσύλλαβα*, των οποίων ορισμένοι τύποι εμφανίζουν μία επιπλέον συλλαβή. Τέλος, τα μονοκατάληκτα διακρίνονται επίσης σε *ισοσύλλαβα* και *ανισοσύλλαβα*.

¹³ Ο όρος όνομα χρησιμοποιείται, για να δηλώσει το κατ' εξοχήν όνομα, δηλαδή το ουσιαστικό. Τα λοιπά ονοματικά στοιχεία (επίθετο, αντωνυμία κ.λπ.) εξετάζονται σε άλλα σημεία αυτού του κεφαλαίου για τον λόγο ότι επιτελούν διαφορετική λειτουργία (προσδιοριστική, υποκαταστατική κ.λπ.) βλ. σχετικά Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1998: 1).

¹⁴ Πρόκειται για περίπτωση συγκρητισμού (σύμπτωσης ή συγχώνευσης) πτώσεων.

Με βάση όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως προκύπτει ο εξής πίνακας διάκρισης των ονομάτων του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων:

Αν ληφθεί υπ' όψιν και η μορφολογική διάκριση του γένους, ο ανωτέρω πίνακας μπορεί να συμπληρωθεί ως εξής:

ΟΝΟΜΑΤΑ						
Τρικατάληκτα	Δικατάληκτα				Μονοκατάληκτα	
Ισοσύλλαβα	Ισοσύλλαβα		Ανισοσύλλαβα		Ισοσύλλαβα	Ανισοσύλλαβα
Αρσ .	Αρσ.	Θηλ.	Αρσ.	Θηλ.	Ουδ.	Ουδ.

1. Συνοπτικός πίνακας κλίσης

Τρικατάληκτα							
		Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
		Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική
Ισ.	Α	/ɣabró-s/ [ɣabrós]	/ɣabró-ø/ [ɣabró]	/ɣabr-ú/ [ɣabrú]	/ɣabr-í/ [ɣabrí]	/ɣabr-í/ [ɣabr-í]	–
		/líko-s/ [líkus]	/líko-ø/ [líku]	/lík-u/ [líku]	/lík-i/ [lic]	/lík-i/ [lic]	–
		/ðáskalo-s/ [ðáskalus]	/ðáskalo-ø/ [ðáskalu]	/ðáskal-u/ [ðáskalu]	/ðaskál-i/ [ðaskáɫ]	/ðaskál-i/ [ðaskáɫ]	–
Δικατάληκτα							
		Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
		Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική
Ισ.	Α	/ébora-s/ [éburas]	/ébora-ø/ [ébura]	/ébora-ø/ [ébura]	/ebór-i/ [ibór]	/ebór-i/ [ibór]	–
		/mína-s/ [mínas]	/mina-ø/ [mína]	/mina-ø/ [mína]	/min-es/ [mínis]	/min-es/ [mínis]	–
		/kléfti-s/ [klefts]	/kléfti-ø/ [kleft]	/kléfti-ø/ [kleft]	/kléft-es/ [kléftis]	/kléft-es/ [kléftis]	–
	Θ	/nikokirá-ø/ [nikucirá]	/nikokirá-ø/ [nikucirá]	/nikokirá-s/ [nikucirás]	/nikokir-és/ [nikucirés]	/nikokir-és/ [nikucirés]	–

		/méra-ø/ [méra]	/méra-ø/ [méra]	/méra-s/ [méras]	/mér-es/ [méris]	/mér-es/ [méris]	/mer-ón, mer-ún, mer- iún/ [merón, merú, merjú]
		/vroxí-ø/ [vruçi]	/vroxí-ø/ [vruçi]	/vroxí-s/ [vruçís]	/vrox-és/ [vruçés]	/vrox-és/ [vruçés]	–
		/nífi-ø/ [ɲif]	/nífi-ø/ [ɲif]	/nífi-s/ [ɲifs]	/nif-es/ [ɲífis]	/nif-es/ [ɲífis]	–
		/vrodú-ø/ [vrudú]	/vrodú-ø/ [vrudú]	/vrodú-s/ [vrudús]	–	–	–
		/vagelió-ø/ [vaɟiló]	/vagelió-ø/ [vaɟiló]	/vagelió-s/ [vaɟilós]	–	–	–
		/máro-ø/ [máru]	/máro-ø/ [máru]	/máro-s/ [márus]	–	–	–
Av.	A	/papá-s/ [papás]	/papá-ø/ [papá]	/papá-ø/ [papá]	/papá-ðes/ [papáðis]	/papá-ðes/ [papáðis]	–
		/θeristí-s/ [θir(i)stís]	/θeristí-ø/ [θir(i)stí]	/θeristí-ø/ [θir(i)stí]	/θeristá-ðes/ [θir(i)stáðis]	/θeristá-ðes/ [θir(i)stáðis]	–
		/alonári-s/ [alunárs]	/alonári-ø/ [alunár]	/alonári-ø/ [alunár]	/alonári-ðes/ [alunárðis]	/alonári-ðes/ [alunárðis]	–
		/amané-s/ [amanés]	/amané-ø/ [amané]	/amané-ø/ [amané]	/amané-ðes/ [amanéðis]	/amané-ðes/ [amanéðis]	–
	Θ	/oká-ø/ [uká]	/oká-ø/ [uká]	/oká-s/ [ukás]	/oká-ðes/ [ukáðis]	/oká-ðes/ [ukáðis]	–

	/alepú-ø/ [aλipú]	/alepú-ø/ [aλipú]	/alepú-s/ [aλipús]	/alepú-ðes/ [aλipúðis]	/alepú-ðes/ [aλipúðis]	–
--	----------------------	----------------------	-----------------------	---------------------------	---------------------------	---

Μονοκατάληκτα							
		Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
		Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική
Ισ.	ΟΥ	/neró-ø/ [niró]	/neró-ø/ [niró]	–	/ner-á/ [nirá]	/ner-á/ [nirá]	–
		/ðédro-ø/ [ðédru]	/ðédro-ø/ [ðédru]	–	/ðédr-a/ [ðédra]	/ðédr-a/ [ðédra]	–
		/peði-ø/ [piði]	/peði-ø/ [piði]	–	/peði-á/ [piðjá]	/peði-á/ [piðjá]	/peði-ón/ /piðjón/
		/spíti-ø/ [spit]	/spíti-ø/ [spit]	–	/spíti-a/ [spítça]	/spíti-a/ [spítça]	–
		/méros ¹⁵ -ø/ [mérus]	/méros-ø/ [mérus]	–	/mér-ia/ [mérja]	/mér-ia/ [mérja]	–
		Αν.		/(γ)éμα-ø/ [(j)éma]	/(γ)éμα-ø/ [(j)éma]	–	/(γ)éμα-ta/ [(j)émata]
/ðésimo-ø/ [ðéʃmu]	/ðésimo-ø/ [ðéʃmu]			–	/ðesíμα-ta/ [ðeʃímata]	/ðesíμα-ta/ [ðeʃímata]	–

¹⁵ Το -s/ στα ουδέτερα του τύπου /méros/, /kréas/, (/fos/, /álas/) στην παρούσα ανάλυση θεωρείται ότι ανήκει στο θέμα (σιγμόληκτα θέματα) και όχι στην κατάληξη· βλ. και Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1998: 22, υποσημ. 12).

		/kréas-ø/ [kréas]	/kréas-ø/ [kréas]	–	/kréa-ta/ [kréata]	/kréa-ta/ [kréata]	–
--	--	----------------------	----------------------	---	-----------------------	-----------------------	---

2. Συνοπτικός πίνακας των καταλήξεων

Τρικατάληκτα							
		Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ισ.	Α	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική
		-/s/	-/ø/	-/ú/	-/i/	-/i/	-
				-/u/	-/i/	-/i/	-
Δικατάληκτα							
		Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
		Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική
Ισ.	Α	-/s/	-/ø/	-/ø/	-/i/	-	
					-/es/	-	
	Θ	-/ø/	-/ø/	-/s/	-/és/	-	
					-/es/	-	
Αν.	Α	-/s/	-/ø/	-/ø/	-/ðes/	-	
	Θ	-/ø/	-/ø/	-/s/	-/ðes/	-	
Μονοκατάληκτα							
		Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ισ.	ΟΥ	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική
		-/ø/	-/ø/	-	-/á/	-	

					-/a/	-
					-/ia/	-
Av.		-/ø/	-/ø/	-	-/ta/	-

3. Συνοπτικός πίνακας των καταλήξεων

Τρικατάληκτα							
		Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ισ.	Α	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική
		-/s/	-/ø/	-/ú/	-/i/	-	
				-/u/	-/i/	-	
Δικατάληκτα							
		Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
		Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική
Ισ.	Α	-/s/	-/ø/		-/i/		-
					-/es/		
	Θ	-/ø/	-/s/		-/és/		
					-/es/		
Αν.	Α	-/s/	-/ø/		-/ðes/		
	Θ	-/ø/	-/s/				
Μονοκατάληκτα							
		Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
		Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική	Ονομαστική	Αιτιατική	Γενική
Ισ.	ΟΥ	-/ø/		-	-/á/		-
					-/a/		
					-/ia/		

Av.					-/ta/	
-----	--	--	--	--	-------	--

4.4.1.1 Ονομαστική

Όπως προκύπτει από τους ανωτέρω πίνακες και κυρίως από τον Πίνακα 3, το μόρφημα της ονομαστικής δηλώνεται με τη μορφή **/s/** (π.χ. /γabró-s/, /líko-s/, /mína-s/, /pará-s/) στα αρσενικά ονόματα και **/θ/** στα θηλυκά (π.χ. /méra-θ/, /vnoxí-θ/, /oká-θ/, /alerú-θ/) και τα ουδέτερα (π.χ. /neró-θ/, /dédro-θ/, /pedí-θ/, /désimo-θ/).

Συνδυαζόμενο με το μόρφημα του πληθυντικού αριθμού, το μόρφημα της ονομαστικής στα αρσενικά παίρνει τις μορφές **/í/**, **/i/** (τρικατάληκτα αρσενικά σε **/ós/** και σε **/os/** αντίστοιχα π.χ. /γabr-í/, /lík-i/), **/i/**, **/es/** (ισοσύλλαβα δικατάληκτα αρσενικά π.χ. /ebór-i/, /min-es/) και **/ðes/** (ανισοσύλλαβα αρσενικά π.χ. /pará-ðes/), στα θηλυκά ονόματα έχει τις μορφές **/és/** (οξύτονα ισοσύλλαβα θηλυκά σε **/á/** και **/í/** π.χ. /nikokir-és/, /vnox-és/), **/es/** (βαρύτονα ισοσύλλαβα θηλυκά σε **/a/** και **/i/** π.χ. /mér-es/, /nif-es/) και **/ðes/** (ανισοσύλλαβα θηλυκά π.χ. /alerú-ðes/), και στα ουδέτερα τις μορφές **/á/** (οξύτονα ισοσύλλαβα ουδέτερα σε **/ó/** και **/í/** π.χ. /ner-á/, /pedi-á/), **/a/** (βαρύτονα ισοσύλλαβα ουδέτερα σε **/o/** και **/i/** π.χ. /dédra/, /spíti-a/), **/ia/** (ισοσύλλαβα ουδέτερα σε **/os/** π.χ. /mér-ia/) και **/ta/** (ανισοσύλλαβα ουδέτερα π.χ. /désima-ta/).

4.4.1.2 Αιτιατική

Σε όλα τα ονόματα του ιδιώματος ανεξαρτήτως γένους το μόρφημα της αιτιατικής εμφανίζει τη μορφή **/θ/** (π.χ. /γabró-θ/, /líko-θ/, /mína-θ/, /pará-θ/, /méra-θ/, /oká-θ/, /neró-θ/, /désimo-θ/) ενώ στον πληθυντικό η αιτιατική ταυτίζεται μορφολογικά με την ονομαστική του ίδιου αριθμού για την οποία έχει ήδη γίνει λόγος προηγουμένως (βλ. 4.4.1.1).

Το μόρφημα της αιτιατικής σε συνδυασμό με αυτό του πληθυντικού αριθμού παρουσιάζει τις μορφές **/í/**, **/i/**, **/es/** και **/ðes/** (π.χ. /γabr-í/, /lík-i/, /ebór-i/, /min-es/, /pará-ðes/) στα αρσενικά ονόματα, **/és/**, **/es/** και **/ðes/** (π.χ. /nikokir-és/, /vnox-és/, /mér-es/, /nif-es/, /alerú-ðes/) στα θηλυκά και **/á/**, **/a/**, **/ia/** και **/ta/** (π.χ. /ner-á/, /pedi-á/, /dédra/, /spíti-a/, /mér-ia/, /désima-ta/) στα ουδέτερα (βλ. 4.4.1.1).

4.4.1.3 Γενική

Το μόρφημα της γενικής στα αρσενικά έχει τις μορφές *-/ú/*, *-/u/* (τρικατάληκτα αρσενικά σε *-/ós/* και σε *-/os/* αντίστοιχα π.χ. */ɣabr-ú/*, */lík-u/*) και *-/ø/* (δικατάληκτα αρσενικά ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα π.χ. */éborə-ø/*, */mína-ø/*, */kléfti-ø/*, */pará-ø/*, */θeristí-ø/*, */alónári-ø/*, */amané-ø/*), στα θηλυκά τη μορφή *-/s/* (π.χ. */nikokirá-s/*, */méra-s/*, */vroxí-s/*, */nífi-s/*, */vrodú-s/*, */vagelió-s/*, */máro-s/*, */oká-s/*, */alerú-s/*), ενώ στα ουδέτερα ονόματα δεν υφίσταται κάποια μορφή του εν λόγω μορφήματος.

Το μόρφημα της γενικής σε συνδυασμό με το μόρφημα του πληθυντικού δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη μορφή, καθώς ελλείπει μορφολογικά· έτσι, δηλώνεται και αντικαθίσταται συνήθως από τον συνδυασμό *πρόθεση* (κυρίως */aró/* ή */arú/*) + *αιτιατική* (βλ. 4.2.3 σ. 219).

4.4.2 Παρατηρήσεις για το μορφολογικό σύστημα των ονομάτων

Όπως συνάγεται από τους πίνακες κλίσης και καταλήξεων των ονομάτων του Δαρνάκιου ιδιώματος, το μορφολογικό του σύστημα είναι αρκετά απλό, καθώς διακρίνει:

- α)** ως επί το πλείστον δύο πτώσεις (π.χ. */méra/* «μέρα» – */méras/* «μέρας»),
- β)** λιγότερο συχνά μία μόνο μορφολογικά διακρινόμενη πτώση, γεγονός το οποίο ισχύει και για τους δύο αριθμούς (π.χ. */(ɣ)éma/* «αίμα» και στον πληθυντικό */(ɣ)émata/* «αίματα»)· στη Νεοελληνική Κοινή, όπως είναι γνωστό, δεν απαντούν μονοκατάληκτα με εξαίρεση ίσως τα αποκαλούμενα άκλιτα,
- γ)** και σπανιότερα τρεις (π.χ. */ɣabrós/* «γαμπρός» – */ɣabró/* «γαμπρό» – */ɣabrú/* «γαμπρού»)· στην Κοινή Νέα Ελληνική, αντίθετα, τα τρικατάληκτα διακρίνουν μορφολογικά τρεις διαφορετικές καταλήξεις για τις τρεις βασικές πτώσεις και στους δύο αριθμούς.

Η απλότητα αυτή του μορφολογικού συστήματος του ιδιώματος επιτυγχάνεται με μια οικονομική κατανομή των ληκτικών μορφημάτων (καταλήξεων). Έτσι, στον ενικό αριθμό των δικατάληκτων ονομάτων κυριαρχεί η μηδενισμένη μορφή (*-/ø/*) ληκτικού μορφήματος, απουσία δηλαδή εμφανούς κατάληξης, πράγμα το οποίο έχει ως αποτέλεσμα δύο από τις τρεις πτώσεις να συμπίπτουν μορφικά:

/mína/ (γενική) = */mína/* (αιτιατική) «μήνα»

/méra/ (ονομαστική) = /méra/ (αιτιατική) «μέρα»

Ονομαστική και αιτιατική ενικού στα θηλυκά και στα ουδέτερα συμπίπτουν μορφολογικά, ενώ στα (δικατάληκτα) αρσενικά συμπίπτει η αιτιατική με τη γενική· το ίδιο συμβαίνει και στην Κοινή Νέα Ελληνική.

Στον ενικό αριθμό επίσης, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το ληκτικό μόρφημα *-/s/*, καθώς η παρουσία του στην ονομαστική χαρακτηρίζει τα αρσενικά (π.χ. */gabró-s/* «γαμπρός», */líko-s/* «λύκος», */éboɾa-s/* «έμπορος», */papá-s/* «παπάς», */alonári-s/* «αυτός που αλωνίζει», */amané-s/* «αμανές» κ.ά.) ενώ η απουσία του στην ονομαστική χαρακτηρίζει τα θηλυκά (π.χ. */nikokirá-ø/* «νοικοκυρά», */méra-ø/* «μέρα», */vɾoxí-ø/* «βροχή», */vɾodú-ø/* «Βροντού, οροσειρά αλλά και ορεινό χωριό του νομού Σερρών», */vagelió-ø/* «Βαγγελιώ», */oká-ø/* «ουκά», */alerú-ø/* «αλεπού» κ.ά.) και τα ουδέτερα (π.χ. */neró-ø/* «νερό», */pedí-ø/* «παιδί», */(γ)éma-ø/* «αίμα» κ.ά.). Η παρατήρηση αυτή ισχύει και για την Κοινή Νεοελληνική.

Στον πληθυντικό αριθμό όλων των ονομάτων (τρικατάληκτων, δικατάληκτων και μονοκατάληκτων) η ονομαστική και η αιτιατική συμπίπτουν μορφολογικά σε όλα τα γένη (π.χ. */i/tus gabrí/* «οι/τους γαμπρούς», */i/tus mínes/* «οι/τους μήνες», */i/tis méres/* «οι/τις μέρες», */ta/ta pedía/* «τα/τα παιδιά», */ta/ta dédra/* «τα/τα δέντρα», */ta/ta (γ)émata/* «τα/τα αίματα») ενώ η γενική ελλείπει¹⁶ εκτός εξαιρετικά σπάνιων περιπτώσεων (π.χ. */merón/* «μερών», */pedión/* «παιδιών», */xronón/* [xronó] «χρονών»).

Τόσο στο ιδίωμα όσο και στην Κοινή Νέα Ελληνική τα δικατάληκτα κυριαρχούν και υπερτερούν αριθμητικά έναντι των λοιπών κατηγοριών ονομάτων¹⁷, δηλαδή έναντι των τρικατάληκτων και μονοκατάληκτων στο Δαρνάκινο ιδίωμα και έναντι των τρικατάληκτων στη Νεοελληνική Κοινή αντίστοιχα. Επίσης, η παρατήρηση της προηγούμενης παραγράφου αναφορικά με τη μορφολογική σύμπτωση ονομαστικής και αιτιατικής πληθυντικού σε όλα τα ονόματα του ιδιώματος δεν ισχύει για την περίπτωση της Κοινής Νέας Ελληνικής, καθώς σε αυτή η μορφολογική σύμπτωση ονομαστικής και αιτιατικής πληθυντικού αφορά μόνο στα δικατάληκτα.

Τα δικατάληκτα της Νεοελληνικής Κοινής διακρίνονται σε ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα και περιλαμβάνουν τόσο τα μεν (ισοσύλλαβα) όσο και τα δε

¹⁶ Βλ. σχετικά Ντίνας (2005: 171), Αλμπανούδης (2009: 290), Τσολάκη (2009: 152), Γκαραλιάκος (2016: 144, 145-147).

¹⁷ Βλ. σχετικά Γκαραλιάκος (2016: 143).

(ανισοσύλλαβα) ονόματα και των τριών γενών (αρσενικά, θηλυκά, ουδέτερα), όμως τα δικατάληκτα του ιδιώματος, αν και διακρίνονται βέβαια και αυτά σε ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα, δεν διαθέτουν ονόματα και των τριών γενών, αλλά μόνο αρσενικού και θηλυκού γένους.

Στη Νεοελληνική Κοινή τα τρικατάληκτα ονόματα «εξ ορισμού» σχηματίζονται με τρεις διαφορετικές καταλήξεις και στους δύο αριθμούς και επίσης διαφοροποιούνται μορφολογικά σε αρσενικό και θηλυκό γένος. Αντιθέτως, στο ιδίωμα τρικατάληκτα ονόματα απαντούν μόνο στον ενικό αριθμό· πρόκειται για οξύτονα αρσενικά σε /-ós/ (π.χ. /γαβρός/ «γαμπρός») και βαρύτονα αρσενικά σε /-os/ [-us] (π.χ. /λίκος/ [λίkus] «λύκος»), εφόσον θηλυκά σε /-ós/ ή /-os/ (π.χ. /οδός/ «οδός», /έγιος/ «έγκυος») λόγω της αρχαίας ή λόγιας προέλευσής τους δεν χρησιμοποιούνται κανονικά στον ιδιωματικό καθημερινό προφορικό λόγο. Ο πληθυντικός τους αριθμός πάλι σχηματίζεται κανονικά κατά τα μονοκατάληκτα, καθώς ονομαστική και αιτιατική συμβαίνει να συμπίπτουν (π.χ. /i/tus γαβρί/ «οι/τους γαμπροί/ούς», /i/tus líki/« οι/τους λύκοι/ους»)¹⁸.

Αντίθετα με την Κοινή Νέα Ελληνική, στο Δαρνάκιδο ιδίωμα υπάρχουν και μονοκατάληκτα ονόματα. Αυτά είναι αποκλειστικά ουδετέρου γένους¹⁹ και διακρίνονται σε ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα, ενώ στη Νεοελληνική Κοινή όλα τα ουδέτερα είναι δικατάληκτα (ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα).

Στη συνέχεια, διατυπώνονται επιμέρους παρατηρήσεις για τη μορφολογία κάποιων ονομάτων του ιδιώματος. Τα προπαροξύτονα τρικατάληκτα αρσενικά σε /-os/ στον πληθυντικό εμφανίζουν καταβιβασμό του τόνου κατά μία συλλαβή και

¹⁸ Το φαινόμενο αυτό δεν χαρακτηρίζει μόνο τα βορειοελλαδικά αλλά είναι γνωστό ότι απαντά και σε άλλα ιδιώματα, όπως είναι τα μικρασιατικά (Κωνσταντινίδου 2009: 344) και τα κυκλαδικά. Ο Κυριαζής (2012: 892) κάνει λόγο για έλλειψη μορφολογικής διάκρισης ονομαστικής και αιτιατικής πληθυντικού των αρσενικών σε -ος /-os/ και -ός /-ós/ (και πρόσθετα για επέκταση του χαρακτηριστικού αυτού και στα αρσενικά σε -ας /-as/ και -ης /-is/, στο βαθμό που σχηματίζουν τον πληθυντικό όμοια με τα λεγόμενα δευτερόκλιτα π.χ. *ι άντρας* /i ádras/, *οι άντροι* /i ádri/, *τις άντροι* /tus ádri/ *ι στρατιώτες* /i stratiótis/, *οι στρατιώτοι* /i stratióti/, *τις στρατιώτοι* /tus stratióti/ και ο Αλμπανούδης (2016: 20) για επέκταση της κατάληξης της ονομαστικής πληθ. -οι /-i/ των δευτερόκλιτων αρσ. και στην αιτιατική. Βλ. επίσης Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 479, 481) για την απουσία μορφολογικής διάκρισης και τη φωνητική σύμπτωση μεταξύ ονομαστικής και αιτιατικής πληθυντικού των αρσενικών ονομάτων που λήγουν σε -ος/-ός /-os/-ós/, π.χ. *οι λαγοί* / ανθρόπ' /i laɣí / ανθρόπ' /i anθróp' /tus laɣí / ανθρόπ' / anθróp' (αιτ. πληθ.), Ντάγκας (2016: 499) και Σύνταξη 5.3 περίπτωση 3 σ. 434-435. Βλ. ακόμη Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436), Ντίνας (2005:112), Αλμπανούδης (2009: 199-200, 293), Τσολάκη (2009: 51, 152, 153-161), Γκαραλιάκος (2016: 131-132), Τζιτζιλής (2016: 446).

¹⁹ Βλ. σχετικά Ντίνας (2005:116), Αλμπανούδης (2009: 199), Γκαραλιάκος (2016: 138-140, 143), αντίθετα στο ιδίωμα της Σαμοθράκης βλ. Τσολάκη (2009: 152) η ανωτέρω παρατήρηση ισχύει εν μέρει, δηλαδή για κάποια ουδέτερα και όχι για το σύνολό τους.

τονίζονται στην παραλήγουσα²⁰ (π.χ. /anθrópi/ «άνθρωποι», /ðaskáli/ «δάσκαλοι», /palionvyláři/ «παλιοβούλγαροι», /sibethéri/ «συμπέθεροι»)· απαντούν όμως και τύποι με φορέα του τόνου την προπαραλήγουσα (π.χ. /kátiki/ «κάτοικοι», /sibétheri/ «συμπέθεροι», /sídrotfi/ «σύντροφοι») ίσως κατ' επίδραση της Νεοελληνικής Κοινής. Αναφορικά με τα ονόματα του τύπου /ɣabρός/ «γαμπρός», σε δημοτικά τραγούδια, εντοπίστηκε σε τρεις περιπτώσεις αιτιατική ενικού σε -/n/ (π.χ. /ɣiɔn/ «γυιο», /θεόν parakalí/ «τον Θεό παρακαλεί», /ston krusionunón ton tópo/ «στον Κρουσιοβουνό τον τόπο, δηλ. στα Κρούσσια όρη»)· το ίδιο ισχύει και για τα ονόματα όπως το /líkos/ «λύκος» (π.χ. /ksénon/ «ξένο», /túrkon/ «Τούρκο»). Στο συγκεκριμένο υλικό επισημάνθηκαν και τύποι αιτιατικής πληθυντικού σε -/ús/ και -/us/ οι οποίοι πιθανόν οφείλονται στην επίδραση της Κοινής Νέας Ελληνικής στο ιδίωμα (π.χ. /laɣús/ «λαγούς», /ranðismús/ «ραβδισμούς», /vláxus/ [vláxus] «Βλάχους», /vulɣarus/ «Βουλγάρους», /túrkus/ «Τούρκους»).

Θηλυκά σε -/ós/ ή -/os/ φαίνεται ότι δεν χαρακτηρίζουν τον ιδιοματικό λόγο· επισημάνθηκαν μόνο οι τύποι /(tin) diálektos/ «(τη) διάλεκτο», /(stin) zákinthos/ «(στη) Ζάκυνθο», /(tis) lésvu/ «(της) Λέσβου», /(i) próedros/ «(η) πρόεδρος», ενώ τα ονόματα /ámos/ «άμμος» και /tráfos/ «ακαλλιέργητη άκρη κτήματος» είναι αρσενικού και όχι θηλυκού γένους όπως συμβαίνει στη Νεοελληνική Κοινή.

Κατά το /éboras/ «έμπορας» κλίνονται και ονόματα όπως τα /vrikólakas/ «βρυκόλακας» και /ɣítonas/ [jítunas] «γείτονας», τα οποία εμφανίζουν πληθυντικό σε -/i/ (π.χ. /vrikoláki/ [vrikulác] «βρυκόλακες» και /ɣitóni/ [jitón] «γείτονες») όπως τα τρικατάληκτα και παράλληλα καταβιβασμό του τόνου²¹, ενώ το /mínas/ «μήνας» ακολουθούν ονόματα όπως /zítulas/ [zítlas] «ζητιάνος» και /patéras/ «πατέρας» τα οποία στον πληθυντικό μπορούν να είναι και ανισοσύλλαβα (π.χ. /zituládes/ [zitládis] «ζητιάνου», /paterádes/ [patirádis] «πατέρες»).

Το κλιτικό παράδειγμα του ονόματος /kléftis/ «κλέφτης» ακολουθούν αρσενικά όπως /levédis/ «λεβέντης» και /raftis/ «ράφτης», τα οποία σχηματίζουν τον πληθυντικό τους και ανισοσύλλαβα (π.χ. /levedádes/ «λεβέντες», /raftádes/ «ράφτες»).

Τα αρσενικά σε -/éas/ (π.χ. /ɣramatéas/ «γραμματέας») όπως και τα ονοματοποιημένα (ουσιαστικοποιημένα) επίθετα σε -/is, (is, és)/ δεν έχουν

²⁰ Βλ. Τσολάκη (2009: 159-162), Ντάγκας (2012: 133), Γκαραλιάκος (2016: 132).

²¹ Βλ. σχετικά Ντίνας (2005:114), Τσολάκη (2009: 162, 175-177, 425), Ντάγκας (2012: 133), Γκαραλιάκος (2016: 132-133).

περιληφθεί στους πίνακες, γιατί δεν χρησιμοποιούνται συχνά στο ιδίωμα. Σε λίγες μόνο περιπτώσεις και συγκεκριμένα στον λόγο νεότερων ομιλητών ανευρέθηκαν τύποι (ονοματοποιημένα/ουσιαστικοποιημένα επίθετα) της μορφής /mia asθení/ «(μια) ασθηνή (αιτ. εν.)», /sigenís/ «συγγενής», /sigenís/ «συγγενείς» αλλά και η λέξη /sigení/ [ʒjerí] «συγγενής (θηλ. γένους)» που στον ενικό αριθμό ακολουθεί την κλίση του ονόματος /vroxí/ «βροχή».

Το όνομα /ráros/ «παππούς» στον ενικό αριθμό εμφανίζει τα ίδια ληκτικά μορφήματα με το /líkos/ «λύκος», αλλά στον πληθυντικό σχηματίζει την ονομαστική και αιτιατική σε -/ðes/ (π.χ. /rárυðes/ [rárðis] «παππούδες»). Στο υλικό απαντά μία φορά και η ονομαστική πληθυντικού /parúðes/ [parúðis] «παππούδες». Επειδή η περίπτωση του είναι ιδιαίτερη και δεν ανευρέθηκε άλλο όνομα με την ίδια κλιτική εικόνα, προκρίθηκε η λύση να μην συμπεριληφθεί στους ανωτέρω πίνακες.

Επίσης, σε εξαιρετικά μικρό αριθμό περιπτώσεων εντοπίστηκαν αρσενικά στην ονομαστική του ενικού των οποίων σημειώνεται αποβόλη του ληκτικού μορφήματος -/s/ (π.χ. /ádras/ [ádra] «άντρας», /babás/ [babá] «μπαμπάς», /ráros/ [ráru] «παππούς», /patéras/ [patéra] «πατέρας»), όμως το γλωσσικό περιβάλλον και ο συντακτικός ρόλος των εν λόγω λέξεων επιτρέπουν την αναγνώριση της πτώσης (π.χ. /patéras mu páda me xtipúse/ [patéra mu páda me xtipúse] «Ο πατέρας μου πάντα με χτυπούσε», /réthane patéras mu triadaeftá xronón/ [réthane patéra mu triadaeftá xronón] «Πέθανε ο πατέρας μου τριανταεφτά χρονών», /kóri mu | ádras su epéthane/ [kóri mu | ádra su epéthane] «Κόρη μου, ο άντρας σου πέθανε», /kária stiγmí léi ráros tu || éla | egoné mu | na xorépsume tóra/ [kárça stiγmí léi ráru t || éla | goné mu | na xorépsume tóra] «Κάποια στιγμή λέει ο παππούς του: Έλα, εγγονέ μου, να χορέψουμε τώρα», /i mána mu íne apó ta γiánena ke o babás mu apó tin póli/ [i mána mu in ap ta járina ce o babá m ap ti boλί] «Η μάνα μου είναι από τα Γιάννενα και ο μπαμπάς μου από την Πόλη»).

Κατά το /méra/ «μέρα» κλίνεται το θηλυκό /eláða/ «Ελλάδα», του οποίου ανευρέθηκε και γενική ενικού /eláðos/ «Ελλάδας». Των ονομάτων /akrívia/ «ακρίβεια», /thálasa/ «θάλασσα», /ikoγénia/ «οικογένεια», /florina/ «Φλώρινα» – επίσης κατά το /méra/ «μέρα» – επισημάνθηκαν και γενικές ενικού λόγιας μορφής /zιγαριά/ akrivías/ «(ζυγαριά) ακριβείας», /tis thalásis/ «της θάλασσας», /ikoγενίας/ «οικογένειας», /florínis/ «Φλώρινας»· επίσης, απαντά λόγιος τύπος αιτιατικής πληθυντικού στην προθετική φράση /stas séras/ «στις Σέρρες». Η λέξη /méra/ εκτός από τη γενική πληθυντικού /merón/ «ημερών» (π.χ. /ðio merón γabrós/ «δυο μερών

γαμπρός») εμφανίζει, σε δημοτικά τραγούδια, τους τύπους /merún/ [merú] «ημερών» και /meriún/ [meriú] «ημερών» (π.χ. /tría merún nifúla/ [trjá merú nifúla] «τριών μερών νυφούλα», /tría meriún γαbrós/ [tría merjú γαbrós] «τριών μερών γαμπρός»). Το όνομα /mána/ «μάννα» ακολουθεί στην κλίση το /méra/ αλλά στον πληθυντικό σχηματίζεται και κατά τα ανισοσύλλαβα (π.χ. /manádes/ «μανάδες»).

Το θηλυκό /γί/ «γη», το οποίο κλίνεται όπως το όνομα /ντοχί/ «βροχή», απαντά σε δημοτικά κυρίως τραγούδια και ως /γίς/ «γη» (π.χ. /í mánvi γίς/ «η μαύρη γη», /tin γίς/ «τη γη», /stin γίς/ «στη γη», /óru γis ke patrís/ «όπου γη και πατρίς») με ανάπτυξη του -/s/. Τα όμοια κλινόμενα /aðelfí/ «αδελφή» και /aráxni/ «αράχνη» είναι στον πληθυντικό και ανισοσύλλαβα²² (π.χ. /aðelfádes/ «αδελφές», /araxnádes/ [raxnádes] «αράχνες»), ενώ το ελλειπτικό όνομα /λογίς/ «λογής (γενική ενικού)» εμφανίζει γενική πληθυντικού /λογιύν/ [lu/ojú] «λογιών» (π.χ. /eniá λογιύν to ftiáxni/ [erá lojú to fciári] «εννιά λογιών το φτειάχνη»).

Τα ονόματα /bábo/ [bábu] «γιαγιά» και /mámo/ [mámu] «γιαγιά» κλίνονται στον ενικό όπως το θηλυκό /máro/ «Μάρω», αλλά μόνο το πρώτο σχηματίζει πληθυντικό /bábes/ [bábis] «γιαγιές» (ονομαστική και αιτιατική). Επειδή το εν λόγω θηλυκό παρουσιάζει ιδιαιτερότητα και στο υλικό δεν εντοπίστηκε κάποιο άλλο με την ίδια εικόνα κλίσης προτιμήθηκε να μην εμφανίζεται στον Πίνακα 1.

Αρσενικά όπως /maθitís/ «μαθητής», /pramateftís/ «πραματευτής» ακολουθούν την κλίση του ονόματος /θεριστής/ «θεριστής» (π.χ. /maθitádes/ [maθitádis] «μαθητές», /praymateftádes/ [pramatiftádis] «πραματευτές»).

Το θηλυκό /nené/ [niné]²³ «γιαγιά», χαρακτηριστική λέξη του ιδιώματος, εμφανίζει τα ίδια ληκτικά μορφήματα με τις λέξεις /oká/ «οκά» και /alerú/ «αλεπού». Αναφορικά με τα θηλυκά του τύπου /ρόλι/ «πόλη», σημειώνεται ότι φαίνεται να είναι μονοκατάληκτα (π.χ. ονομαστική και αιτιατική ενικού /ρόλι/ «πόλη», ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού /léksis/ «λέξεις»), ενώ επισημάνθηκε μία φορά η γενική ενικού /pedaróleos/ [pidaróleus] «Πεντάπολης».

Κατά το ουδέτερο /dédro/ «δέντρο» κλίνονται τα ονόματα /álogo/ «άλογο», /éθimo/ «έθιμο» και /prósoro/ «πρόσωπο», τα οποία στον πληθυντικό σχηματίζονται και ως ανισοσύλλαβα²⁴ (π.χ. /alógata/ «αλόγατα», /eθímata/ «εθίματα», /prosópata/

²² Βλ. Τσολάκη (2009: 186-187) για τον σχηματισμό του πληθυντικού θηλυκών ονομάτων σε -η -/i/ και -α -/a/.

²³ Βλ. Τσολάκη (2009: 187-188) αναφορικά με την ύπαρξη μικρού αριθμού θηλυκών σε -ε -/e/.

²⁴ Βλ. Αλμπανούδης (2009: 199).

«προσώπατα»), και το /δῆρνο/ «δείπνο», το οποίο μία φορά σε παροιμία εμφανίζει αιτιατική ενικού σε -/n/ (π.χ. /kálío írno pará dῆrnon/ «Κάλλιο ύπνο παρά δείπνο»).

Τα ονόματα /kátia/ «δίπλες, πτυχές» και /xrónia/ «χρόνια», που κλιτικά ακολουθούν τον πληθυντικό του ουδετέρου /spítī/ «σπίτι», στη γενική πληθυντικού απαντούν –επίσης σε δημοτικά τραγούδια– ως /katiún/ [katú] «πτυχών» και /xronón/ [xronó] «χρονών» αντίστοιχα (π.χ. /kóni eniá katiún alisídes/ [kóni írna katéu alifídis] «κόβει ενιά πτυχών αλυσίδες», /éna palikári dekaoktó xronón/ [éna palikári dekaoktó xronó] «Ένα παλληκάρι δεκαοκτώ χρονών», ομοίως και /vajión/ [vajó] «(Κυριακή) των Βαΐων»).

Το ουδέτερο /méros/ «μέρος» και άλλα όμοια κλινόμενα σχηματίζουν ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού όχι μόνο σε -/ia/²⁵ (π.χ. /ánthia/ «άνθη», /kália/ «κάλλη», /méria/ «μέρη», /plútia/ «πλούτη», /stíthia/ «στήθη») αλλά κάποιες φορές και σε -/i/ (π.χ. /éti/ «έτη», /láthi/ «λάθη», /méri/ «μέρη») πιθανώς λόγω της διείσδυσης της Νεοελληνικής Κοινής στο ιδίωμα. Τα ονόματα που ακολουθούν κατά την κλίση τους το /(γ)éma/ «αίμα» κανονικά στερούνται γενικής και στους δύο αριθμούς· οι μόνες περιπτώσεις γενικής ενικού που επισημάνθηκαν είναι οι τύποι /rhnéματος/ [rhnéματος] «Πνεύματος» στη φράση /ajíu rhnéματος/ [ajíu rhnéματος] «Αγίου Πνεύματος» και /(tu) agíματος/ «(του) αγήματος». Το /kréas/ «κρέας» απαντά και ως /kreás/ [krías] στον ενικό και /kreáta/ [krjáta] «κρέατα» στον πληθυντικό αριθμό· κατά το /kréas/ κλίνονται και τα ουδέτερα /alas/ «αλάτι», το οποίο σχηματίζει μόνο ενικό αριθμό, /fos/ «φως» και /gála/ «γάλα».

Τέλος, το επίθετο ουδετέρου γένους /foníen/ «φωνήεν» της Αρχαίας Ελληνικής, που χρησιμοποιείται ουσιαστικοποιημένο στον πληθυντικό αριθμό, και οι μετοχές επίσης της Αρχαίας Ελληνικής, οι οποίες όμως σε συγχρονικό επίπεδο επιτελούν λειτουργία ονόματος, /déoda/ [déuda] «χαιρετίσματα» (χρησιμοποιείται στον πληθυντικό αριθμό), /endiaféron/ [inðjaférun] «ενδιαφέρον», /kathíkon/ «καθήκον», /parelthón/ «παρελθόν», /simféron/ «συμφέρον», /geγonós/ «γεγονός» και /kathestós/ «καθεστώς» (των δύο τελευταίων γίνεται χρήση στον ενικό αριθμό) εμφανίζονται να είναι μονοκατάληκτα όπως και τα λοιπά ουδέτερα του ιδιώματος.

Η παρουσία λέξεων λόγιας προέλευσης, χρήση των οποίων επισημάνθηκε σποραδικά και για τις οποίες έχει ήδη γίνει λόγος ανωτέρω (π.χ. /(tu) agíματος/ «(του) αγήματος», /diálektos/ «διάλεκτος», /(voríu) eládos/ «(Βορείου) Ελλάδος», /élin/

²⁵ Σχετικά με την ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού ουδετέρων σε -/ia/ βλ. και Τσολάκη (2009: 198-199, 425), Γκαραλιάκος (2016: 139).

«Έλληνας», /enðiaféron/ «ενδιαφέρον», /thalásis/ «θάλασσας», /(tu) minós/ «(του) μήνα», /(i) próedros/ «(η) πρόεδρος», /florínis/ «Φλώρινας», /foníeda/ «φωνήεντα» κ.ά.), μπορεί να ερμηνευθεί λόγω της επίδρασης της Κοινής Νέας Ελληνικής στο ιδίωμα ή βάσει της χρησιμοποίησής τους στον χώρο της εκπαίδευσης ή σε παγιωμένες εκφράσεις (π.χ. /óru yís ke patrís/ «Όπου γη και πατρίδα», /pros timín tu/ «προς τιμήν του»).

Ολοκληρώνοντας τις παρατηρήσεις για το μορφολογικό σύστημα του ονόματος στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων θα ήταν δυνατόν να υποστηριχθεί ότι, ενώ παρουσιάζει κάποιες διαφορές και αποκλίσεις από το αντίστοιχο της Κοινής Νέας Ελληνικής (π.χ. ύπαρξη μονοκατάληκτων ονομάτων), σε γενικές γραμμές δεν διαφοροποιείται, ως προς τα ληκτικά μορφήματα, έντονα από αυτό, καθώς οι αποκλίσεις που αναφέρθηκαν (π.χ. μορφολογική ταύτιση αιτιατικής πληθυντικού των τρικατάληκτων με την ονομαστική) είναι λίγες και οι επιμέρους διαφορές που αφορούν στη φωνητική πραγμάτωση ληκτικών μορφημάτων (π.χ. -[es], -[ðes] στη Νεοελληνική Κοινή, -[is], -[ðis] στο ιδίωμα) έχουν φωνολογική προέλευση και οφείλονται στη λειτουργία συγκεκριμένων φαινομένων (π.χ. στένωση/κώφωση, αποβολή άτονου υψηλού φωνήεντος).

4.4.3 Τονισμός του ονόματος

Τα ονόματα του ιδιώματος τονίζονται όπως και τα αντίστοιχά τους στην Κοινή Νέα Ελληνική, ο τόνος δηλαδή βρίσκεται στην ίδια συλλαβή· αυτό ισχύει συνήθως και για τη γενική πληθυντικού, εφόσον αυτή σχηματίζεται (π.χ. /ɣabrón/ «γαμπρών», /merón/ «μερών», /peðión/ «παιδιών» κ.λπ.). Σε μικρό όμως αριθμό περιπτώσεων παρατηρήθηκε μεταβολή της θέσης του τόνου (αναβιβασμός ή καταβιβασμός) κατά μία συνήθως συλλαβή εν σχέσει με τη Νεοελληνική Κοινή, βλ. Ντίνας (2005: 83-84), πβ. Αλμπανούδης (2009: 187) και Ντάγκας (2012: 133-134).

Παραδείγματα: /amákadzis/ «αμακατζής, τρακαδόρος», /anθrópi/ «άνθρωπου», /ɣiátrina/ «γυναίκα γιατρός ή σύζυγος γιατρού», /grémnos/ [grémnus] «γκρεμός», /ɣófos/ [ɣófus] «γοφός», /θimiáma/ «θυμίαμα, λιβάνι», /kalogriés/ «καλόγριες», /karábuɣia/ «καραμπογιά, μαύρη μπογιά», /lóstos/ [lóstus] «λοστός, είδος εργαλείου», /sibeθerí/ [ʃibiθiri] «συμπέθερου», /fortiá/ «φορτία».

4.4.4 Αλλαγή γένους

Αρκετά ονόματα του ιδιώματος εμφανίζουν διαφορετικό γένος²⁶ σε σχέση με αντίστοιχα της Κοινής Νεοελληνικής.

Παραδείγματα: /alagóna/ (θηλ. αντί αρσ. αλλά και /anagónas/ με αρσ. γένος) «αγκώνας», /ámos/ [ámus] «άμμος» (αρσ. αντί θηλ.), /aporóna/ [apuróna] «οπωρώνας» (θηλ. αντί αρσ.), /axiróna/ «αχυρώνας» (θηλ. αντί αρσ.), /náhta/ «βάλτος» (ουδ. ή θηλ. αντί αρσ.), /g/γτόθος/ [g/γτόthus] «γροθιά» (αρσ. αντί θηλ.), /γράδος/ [gráðus] (αρσ. αντί ουδ.), /kanálo/ [kanálu] «καβάλος» (ουδ. αντί αρσ.), /kazános/ «λέβητας, καζάνι» (αρσ. αντί ουδ.), /kaíkos/ «καϊκι, πλοιάριο» (αρσ. αντί ουδ.), /kalabalíkos/ [kalabalíkus] «συγκέντρωση πολλών ατόμων» (αρσ. αντί ουδ.), /kalrákos/ [kalrákus] «καπέλο, σκούφος» (αρσ. αντί ουδ.), /kananátsos/ [kananátsus] «το εσωτερικό γέμισμα των ώμων του σακακιού» (αρσ. αντί ουδ.), /kanéstra/ «πανέρι, κάνιστρο» (θηλ. αντί ουδ.), /karnó/ «καπνός» (ουδ. αλλά και αρσ. /karnós/), /kusás/ «μεγάλο δρεπάνι για το κόψιμο του τριφυλλιού» (αρσ. αντί θηλ.), /léfkos/ [léfkus] «λεύκα» (αρσ. αντί θηλ.), /lótos/ [lótus] «λαχείο, λοταρία, τυχερό παιχνίδι» (αρσ. αντί ουδ.), /lúkos/ «λούκι, πήλινος υδροσωλήνας» (αρσ. αντί ουδ.), /máganos/ [máganus] «μαγγάνι, φρεατοτύμπανο» (αρσ. αντί ουδ.), /mádalos/ [mádalus] (πβ. μτγν. <μάνδαλος>) «μάνταλο, σύρτης» (αρσ. αντί ουδ.), /masiás/ [mafás] «μασιά, τσιμπίδα για τα αναμμένα κάρβουνα» (αρσ. αντί θηλ.), /mégenis/ [mégjnis] «μέγκενη, σφιγκτήρας» (αρσ. αντί θηλ.), /bulúkos/ «μπουλούκι, ασύντακτο πλήθος» (αρσ. αντί ουδ.), /míros/ [mírus] «μύρο» (αρσ. αντί ουδ.), /ksístros/ [křístrus] «σπάτουλα/ξύστρα για να αφαιρούν το ζυμάρι από τα τοιχώματα της σκάφης» (αρσ. αντί θηλ. ή ουδ.), /ónnios/ [ónjrus] «(ως υβριστική έκφραση) ανόητος, ηλίθιος, αγράμματος» (αρσ. αντί ουδ.), /óstrakas/ «οστρακιά, σκαρλατίνα» (αρσ. αντί θηλ.), /odziákēs/ [udzáces] «τζάκι» (αρσ. αντί ουδ.), /parasólas/ «ομπρέλα» (αρσ. αντί ουδ.), /plasi/ [plafī] «πλάση» (ουδ. αντί θηλ.), /tráfos/ [tráfus] «υπερυψωμένη ακαλλιέργητη άκρη χωραφιού» (αρσ. αντί θηλ.), /tsigára/ «τσιγάρο» (θηλ. αντί ουδ.), /d/tíbanos/ [d/tíbanus] «τύμπανο» (αρσ. αντί ουδ.), /fanélo/ [fanélu] «φανέλα, φανελάκι» (ουδ. αντί θηλ.), /xagiáta/ «στεγασμένος εξώστης στην είσοδο σπιτιού, χαγιάτι» (θηλ. αντί ουδ.).

²⁶ Για την περίπτωση αλλαγής γένους των ονομάτων βλ. και Μπατζάκας (2012: 977-978), πβ. Ντίνιας (2005: 116, 117), Αλμπανούδης (2009: 207).

4.4.5 Παραγωγή ονομάτων

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων ονόματα παράγονται πρωτίστως μέσω της διαδικασίας της *προσφυματικής παραγωγής*, η οποία πραγματοποιείται με τη χρήση προσφυμάτων (προθημάτων και επιθημάτων), και δευτερευόντως –σε ιδιαίτερα μικρό βαθμό– με τον μηχανισμό της *συμφυματικής παραγωγής*, η οποία προϋποθέτει τη χρησιμοποίηση ψευδοπροθημάτων και ψευδοεπιθημάτων (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 1998: 74-92).

4.4.5.1 Προσφυματική παραγωγή στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων

α) Παραγωγή με προθήματα²⁷

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων η παραγωγή με προθήματα λειτουργεί γενικά όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική. Στη συνέχεια δίνονται παραδείγματα με τα προθήματα –ως επί το πλείστον προθέσεις– που επισημάνθηκαν στο συγκεκριμένο γλωσσικό corpus δίχως αυτό να σημαίνει ότι στον ιδωματικό λόγο αποκλείεται να χρησιμοποιούνται και άλλα τα οποία όμως δεν απαντούν στο εν λόγω υλικό. Όπως μπορεί να συναχθεί από τα κατωτέρω παραδείγματα, άλλα προθήματα απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική (π.χ. /adi/-, /apo/-) ή μαρτυρούν την επίδρασή της (π.χ. /iper/-), ενώ άλλα (π.χ. /ari/-) συνιστούν ιδιαιτερότητες του ιδωματικού λόγου.

Τα προθήματα που εντοπίστηκαν είναι τα εξής:

/ana/-, /ane/- [ari, ri]⁻²⁸: /anayúla/ «αναγούλα», /anapamós/ «ανάπαυση, ξεκούραση», /anáxoma/ «ανάχωμα», /anésoma/ «συμπλήρωμα», /anestrofós/

²⁷ Σχετικά με τα ακόλουθα προθήματα βλ. Αλμπανούδης (2009: 280-282, 284-286) ο οποίος όμως κάνει λόγο όχι για παραγωγή αλλά για σύνθεση με πρόθεση ή πρόθημα.

²⁸ Σχετικά με τους τύπους /ane/-, [ari, ri]- και [ri]- των προθέσεων /aná/ «ανά» και /apó/, /ape/- «από» αντίστοιχα ο Χατζιδάκις (1905 τόμ. Α': 33, 186) θεωρεί ότι προήλθαν από την εσωτερική αύξηση /e/ των παρελθοντικών χρόνων σε σύνθετα ρήματα η οποία μεταφέρθηκε και στους αρκτικούς χρόνους. Στα ρήματα αυτά (σύνθετα) απαντά και ο φθόγγος [i], ο οποίος εκλαμβάνεται ως αύξηση και αποδίδεται γραπτά με το <η> στη συνέχεια ο εν λόγω φθόγγος, δηλαδή το [i] (<η>), επεκτάθηκε και στην κατηγορία των ονομάτων. Πιο συγκεκριμένα, ο Χατζιδάκις (1905 τόμ. Α': 33) σημειώνει: «*Εν οἰς ῥήμασιν εἶδομεν ἀνωτ. σελ. 36 τὸ ε ἀπὸ τῶν παρωχημένων μετενεχθέν ἐπὶ τὸν ἐνεστώτα, ἐν τούτοις ἀπαντᾷ καὶ ὁ φθόγγος οὗτος ἰ παρ' οἰς τὸ ἠ υπολαμβάνεται ἀύξισις· πρβλ. ἀνηβαίνω κατηβαίνω ἐν Πόντῳ καὶ παρὰ Προδρόμῳ, καὶ κατηβασία, συνήβασις ἐν Κύπρῳ, ἐνθα καὶ ζηβάφω, ζηβοτανίζω καὶ πάντα ὅσα ἄρχονται ἀπὸ ζῆ· [...] ὁμοίως λέγεται καὶ ἀπηλογοῦμαι, ἀνημένω καὶ ἀπηλογία, καὶ ἀπήλογος παρ' Ἀλεξίου Κομνηνοῦ 38, τ. ἐ. ὁ φθόγγος ἠ εἰσέδῳ καὶ εἰς τὸ ὄνομα κατὰ παρετυμολογικὴν ἐξίσωσιν, ἴσως κατὰ τὸ ἀντιλογοῦμαι, ἀντιλογία, ἀντίλογος, ὅπως καὶ ἀνημένω ἴσως δια τὸ περιμένω, διότι ὁμοίως ἀμφότερα εὐχρηστα*». Επίσης, (έ.α.: 186-187) αναφέρει: «*Ὅμοίως συνεξέδραμον ἀμοιβαίως οἱ μετ' αὐξήσεως ἐκφερόμενοι τύποι τῶν ἱστορικών χρόνων καὶ οἱ ἀνευ αὐτῆς τῶν ἀρκτικών, ὥστε ἐν ἄλλοις μὲν κατὰ τοὺς ἠυξημένους τύπους ἐκανονίσθησαν καὶ οἱ τῶν ἀρκτικών καὶ οἱ τῶν ἄλλων*

[aristrufós] «το όργωμα στις άκρες του κτήματος το οποίο είναι κάθετο με το υπόλοιπο οργωμένο», /anekátoma/ [ɲikátuma] «ανακάτωμα»

/adi/- [ad]-: /adalayí/ «ανταλλαγή», /adíðoro/ [adíðero] «αντίδωρο», /adískino/ «αντίσκηνο», /adístasi/ «αντίσταση»

/apo/- [(a)pu, af]-, /ape/- [pi]-: /arónraðo/ «απόβραδο», /arongóxi/ «η τελευταία βροχή, η υγρασία μετά τη βροχή», /arodialéxia/ ή /arodíalia/ «ό,τι απομένει από τη διαλογή, τα άχρηστα», /arópatos/ «απόπατος», /aróplima/ «ακάθαρτο νερό», /arokriá/ «Αποκριά», /aromináðia/ [arumináðja] «απομεινάρια», /aromná/ [arumná] «απόθεμα, περίσσεια», /arosprógi/ [aruspróg] «το τελευταίο παιδί πολύτεκνης οικογένειας», /arofái/ [arufái] «αποφάγι», /aformí/ [afurmí] «αφορμή», /apestamós/ [pistamós] «κούραση», /arogirísmata/ [rujirízmata] «η επιστροφή των νεονύμφων στο σπίτι των γονέων της νύφης οκτώ μέρες μετά την τέλεση του γάμου»

/dia/-: /dianátis/ «διαβάτης», /diathíki/ «διαθήκη», /díalima/ «διάλειμμα», /díaria/ «διάρροια»

/(i)s/- [s]-: /isageléa/ «εισαγγελία», /isódima/ «εισόδημα», /soðía/ [suðjá] «σουδειά»

/ek/- ή /eks/- [ik, k, ks]-: /ekréðefsi/ [kréðeffi] «εκπαίδευση», /eklisiá/ [iklɪfjá] «εκκλησιά», /éksosi/ «έξωση από το κτήμα», /eksáðerfos/ [ksáðerfos] «ξάδερφος»

/en/- [in, ed, g/j, el, em]-: /égia/ «έγκυος», /élipsi/ «έλλειψη», /emfánisi/ «εμφάνιση», /enðiaféron/ [inðjaférun] «ενδιαφέρον», /énia/ «έννοια», /edropí/ [edrupí] «ντροπή»

/epi/- [ipi, apu, ep, pi, pa, p]-: /epithimía/ [arupithimjá] «επιθυμία» /epéktama/ «επέκταση», /epidórpio/ «επιδόρπιο», /epistátis/ «επιστάτης», /epitheoritís/ [ipithçuritís] «επιθεωρητής», /epitraxíli/ [patraçíli] «επιτραχήλιο», /peniés/ [pijés] ή /penesiés/ [pijijés] «έπαινοι, παινέματα», /epistrofíkiá/ [pistrufíkiá] ή /epistrófia/ [pistrófça] «το πρώτο επίσημο τραπέζι των νεονύμφων και των συγγενών του γαμπρού που γίνεται οκτώ μέρες μετά την τέλεση του γάμου στο σπίτι των γονέων της νύφης», /epítropos/ [pítropos] «επίτροπος»

/kata/- [kat, kaθ]-: /kathiyítí/ «καθηγητή», /kaθístira/ «κοτέτσι», /katakáthi/ «κατακάθι», /katakátsimo/ [katakátsimu] «ανεργία, αναδουλειά», /katápsixos/ [katápsixus] «δροσερό αεράκι», /katiyógia/ [katiyógia] «κατηγορία», /katíforo/ [katífuru] «κατήφορο (αιτ. εν.)», /katevasiá/ [kativaʃjá] «πλημμύρα, κατέβασμα νερού

εγκλίσεων και της απαραιτήτου και μετοχής και τα συγγενή ονόματα, λ.χ. [...] ο συνηντήσας, ανηλώσας ανηλώσασιν ανήλωμα, [...] ομοίως υπήγα - πηγαίνω πηγαίνοντας πηγαινάμενος, πηγεμός κ.τ.τ., ανημένω, απηλογούμαι = απολογέομαι, όθεν απηλογοιά κατά ταύτα εν Τραπεζούντι ανηβαίνω - κατηβαίνω ανηβάζω, πασίγνωστα δ' είνε τα ανεβαίνω κατεβαίνω ...».

μετά τη βροχή», /katevató/ [kativató] «κατεβατό, μία σελίδα», /kateyída/ «καταιγίδα», /katíkus/ «κατοίκους»

/meta/- [met]-: /metastásis/ «μεταστάσεις», /simetoxí/ «συμμετοχή»

/kse/- [kj, kji]- (< /ek/eks/): /kséplima/ «το τελείωμα του πλυσίματος, άνοστο φαγητό», /ksestrimiá/ «η ανάποδη όψη του ρούχου», /kseákrisma/ [kʃáktrizma] «τοποθέτηση ενός πράγματος στην άκρη, παραμερισμός», /kseásprisma/ [kʃásprizma] «ξεθώριασμα», /kseparélima/ [kʃiparélima] «ξήλωμα, κούραση», /ksepátoma/ [kʃipátuma] «εξάντληση, καταστροφή», /ksepronóðema/ [kʃiprunóðema] «ξεπροβόδημα», /ksetílima/ [kʃitílima] «ξετύλιγμα», /ksefúscoma/ [kʃifúscoma] «ξεφούσκωμα»

/para/- [par]-: /paragbórgma/ «παραμιλητό, φλυαρία», /paraxogí/ «παραγωγή», /paraθíri/ «παραθύρι», /paraθirópulo/ [paraθiróplu] «μικρό παράθυρο, πορτάκι που επέτρεπε στα σπίτια να επικοινωνούν μεταξύ τους», /parakaletó/ [parakalitó] «παρακλήση», /parakláði/ [paraklád] «βοηθός, ανεκπαίδευτος», /paranunós/ «συγγενικό ή φιλικό προς τον νονό πρόσωπο που κρατά την κανάτα με το κρασί που πίνουν στο μυστήριο του γάμου ο γαμπρός και η νύφη», /parapórti/ «κρυφή πόρτα», /parast(r)ató/ «κατώφλι», /paraftída/ «κρόταφος», /parónoma/ [parónuma] ή /paronómi/ [parunóm] «παρωνύμιο, παρατσούκλι»

/peri/- [piri, pir, per]-: /perígiros/ [pérjirus] «περίφραξη», /periθório/ «περιθώριο», /perinóli/ [pirnól] «περιβόλι», /peripíisi/ [piripíiʃ] «περιποίηση», /perístasi/ [pirístaf] «περίσταση»

/pro/- [pru]-: /próedros/ «πρόεδρος», /prosiyérepsi/ «προετοιμασία, εφοδιασμός πριν από μία ενέργεια», /pronóithima/ [prunóthma] «βοήθεια που προσφέρεται νωρίς, προκαταβολικά», /progonós/ [prugunós] «παιδί από προηγούμενο γάμο», /prozími/ [pruzím] «προζύμι»

/pros/- [prus/ʃ, ps/ʃ]-: /prósopo/ «πρόσωπο», /prósopsi/ «πρόσοψη», /próstimo/ «πρόστιμο», /prosanámata/ «προσανάμματα», /prosapsíðia/ [prusapʃíðja] «προσανάμματα», /proskéfalo/ [pruscéfalu] «προσκέφαλο», /prosópsi/ [prusórpʃ] «προσόψι, πετσέτα για το πρόσωπο», /prosfóli/ [prusfól] «φώλος, το αυγό που μένει πάντα στη φωλιά», /proskéfalo/ [pʃscéfalu] «προσκέφαλο»

/sin/- [ʃi, ʒb, ʒd, ʒm, ʃn, sig, s/ʃ(i)m, ʃid, ʃin/ɲ]-: /sibétheros/ [zβéthirus] «συμπέθερος», /sidránlistros/ [zdránlistrus] «συνδαύλιστρο, ειδική βέργα για το καθάρισμα του φούρνου από τα κάρβουνα», /simazóxtra/ [ʒmazóxtra] «αρπάχτρα, αυτή που αρπάζει, κλέβει», /sinério/ [ʃnérju] «κόντρα», /sinorisiá/ [ʃnurʃá] «συναγωνισμός, άμιλλα,

εναντίωση», /sigrótima/ «συγκρότημα», /sizítisi/ [ʃizítʃi] «συζήτηση», /simvúlia/ «συμβούλια», /simoría/ [ʃimuría] «συμμουρία», /sináðelfos/ «συνάδελφος», /sinavlíes/ «συναυλίες», /sineterismós/ [ʃnitirizmós] «συνεταιρισμός», /sínefo/ «σύννεφο», /sídaksi/ [ʃidakʃi] «σύνταξη», /sidrófisa/ [ʃidrófisa] «συντρόφισσα», /sixóresi/ [ʃixóreʃi] «συχώρηση», /sixorianií/ [ʃixorjanií] «συχωριανοί»
/ipo/- [ip, po, p]-: /ipirétis/ [piréts] «σερβιτόρος σε γάμο», /ipófurnos/ [pófurnus] «ο φούρνος που είναι ακόμη ζεστός, (μτφ.) ο συνεχώς μεθυσμένος», /ipálili/ [ipáliɫ] «υπάλληλοι»
/iper/- [ipir]-: /iperédasi/ [ipirédaʃ] «υπερένταση».

β) Παραγωγή με επιθήματα

Για την παραγωγή με επιθήματα στο Δαρνάκινο ιδίωμα ισχύουν εν ολίγοις όσα αναφέρθηκαν και για την παραγωγή με προθήματα. Παρατίθενται παραδείγματα ονομάτων με τα επιθήματα που επισημάνθηκαν στο δεδομένο γλωσσικό corpus, τα περισσότερα από τα οποία υπάρχουν και στη Νεολληνική Κοινή (π.χ. -/mós/, -/tis/, -/ena/, -/isa/) ή δηλώνουν την επίδρασή της (π.χ. -/ismós/, -/áριο/), ενώ κάποια είναι χαρακτηριστικά του ιδιώματος (π.χ. -/údas/, -/iáka/, -/úri/)· επίσης, ενδέχεται να υπάρχουν και άλλα που χρησιμοποιούνται στο ιδίωμα αλλά η παρουσία τους δεν εντοπίστηκε στο συλλεγένο υλικό. Τέλος, τα επιθήματα παρουσιάζονται κατανεμημένα κατά γένος, δηλαδή επιθήματα για την παραγωγή ονομάτων αρσενικού, θηλυκού και ουδετέρου γένους αντίστοιχα.

1. Επιθήματα για την παραγωγή ονομάτων αρσενικού γένους

-/akas/ -[(a)kas]: /ɣiánakas/²⁹ «Γιάννακας», /dípsiakas/ «αυτός που διψά πολύ», /θανάsakas/ [θανάskas] «Θανάσακας», /kóliakas/ «αυτός που έχει κολλημένα αυτιά», /meθístakas/ «μεθύστακας». Το επίθημα δηλώνει συνήθως μεγέθυνση, βλ. Ντίνιας (2005: 157).

-/ákis/ -[ác(i)s]: /ɣianákis/ «Γιαννάκης», /ɣiorgákis/ «Γιωργάκης», /θοδοράkis/ «Θοδωράκης», /babákis/ «μεγάλος παππούς», /nákis/ «Γιαννάκης», /xristákis/ «Χρηστάκης». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό, βλ. Ντίνιας (2005: 154).

-/aklás/: /fonaklás/ «φωνακλάς». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

²⁹ Στο κεφάλαιο αυτό αναφέρονται ανθρωπωνύμια –και των τριών γενών– όταν εμφανίζουν επίθημα που χρησιμοποιείται συνήθως και για την παραγωγή κοινών ονομάτων.

-/ákos/ -[ákus]: /θanasákos/ «Θανασάκος», /liákos/ «Λιάκος», /mitsiákos/ «Μητσιάκος», /petrákos/ «Πετράκος», /xristákos/ «Χρηστάκος». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό, βλ. Ντίνας (2005: 154), πβ. Αλμπανούδης (2009: 252, 262).

-/alás/: /purðalás/ «πορδαλάς, αυτός που πέρδετα πολύ». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

-/arákos/ -[arákus]: /filarákos/ «φιλαράκος»

-/áraros/ -[árarus]: /ðromáraros/ «μεγάλος δρόμος». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

-/áras/: /vasiláras/ «Βασιλάρας», /θanasáras/ «Θανασάρας». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

-/arás/: /axilarás/ «αυτός που έχει μεγάλα χείλη», /vuzarás/ «κοιλαράς», /maɣularás/ «αυτός που έχει μεγάλα μάγουλα», /mitarás/ «μυταράς». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση, βλ. Ντίνας (2005: 157), Αλμπανούδης (2009: 260).

-/ar(i)ákos/³⁰: /ɣiorgar(i)ákos/ «Γιώργαρος», /peðariákos/ «παίδαρος», /spitariákos/ «μεγάλο σπίτι». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

-/áris/ -[árs]: /aɣeláris/ «βουκόλος», /alonáris/ «πρόσωπο που αλωνίζει», /ðuleftáris/ «εργατικός άνθρωπος», /kiniɣáris/ «κυνηγός», /xtimatáris/ «κτηματίας», βλ. Αλμπανούδης (2009: 253), Γκαραλιάκος (2016: 305-306)

-/aros/ -[arus]: /nróxaros/ «ισχυρή βροχή», /ɣátaros/ «γάταρος», /ɣiánaros/ «Γιάνναρος», /ɣióggaros/ «Γιώργαρος», /θanasáaros/ «Θανάσαρος», /péðaros/ «παίδαρος», /skílaros/ «σκύλαρος», /spítaros/ «μεγάλο σπίτι», /psómaros/ «μεγάλο ψωμί». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση και τα παράγωγα αρσενικά (μεγεθυντικά) τονίζονται στην προπαραλήγουσα³¹.

-/ás/: /alogás/ «άλογο», /naɣionás/ «βαρελοποιός», /kudurás/ «τσαγγάρης», /kostadás/ [kustadás] «Κωνσταντίνος», /maɣazás/ «μεγάλο δωμάτιο που χρησιμοποιείται ως αποθήκη», /milonás/ «μυλωνάς», βλ. Ντίνας (2005: 159), Αλμπανούδης (2009: 253), Γκαραλιάκος (2016: 306)

-/as/: /ródikas/ [bótikas] «μεγάλο ποντίκι», /psíras/ «ψείρας» «σχολαστικός». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση, βλ. Αλμπανούδης (2009: 253, 260), Γκαραλιάκος (2016: 306).

-/dzíkos/ -[dzíkus]: /laudzíkos/ «λαουτζίκος»

³⁰ Για τη φωνητική πραγμάτωση του /i/ ανάλογα με το σύμφωνο που προηγείται αυτού στα επιθήματα *-/ar(i)ákos/*, *-/iakos/*, *-/iátis/*, *-/ios/* και *-/iótis/* βλ. 3.1.2.1.1 Το φώνημα /i/ σ. 121-122.

³¹ Βλ. και Ντίνας (2005: 157), Αλμπανούδης (2009: 253, 260), Ντάγκας (2016: 505-506).

-/dzís/ -[dzís] ή -/tsís/ -[tjís]: /zarzavatsís/ «πλανόδιος μανάβης», /zurnadzís/ «πρόσωπο που παίζει ζουρνά», /kafedzís/ «καφετζής», /muxabetsís/ (< τουρκ. muxabét) «αυτός που του αρέσει η συζήτηση», /denktsís/ (< τουρκ. denk «δέμα») «αυτός που φτιάχνει δέματα καπνού», /pazardzís/ «αυτός που κάνει παζάρια», βλ. Ντίνας (2005: 161), Αλμπανούδης (2009: 256-257, 259).

-/éas/: /isageléas/ «εισαγγελέας», /kuréas/ «κουρέας»

-/éos/ -[éus]: /seréos/ «Σερραίος»

-/iakos/: /anθropiákos/ «ανθρωπάκος», /δromiákos/ «δρομάκι», /θanasíakos/ «Θανασάκης», /psomiákos/ «ψωμάκι». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό.

-/ianós/: /xoríanós/ «χωριανός»

-/iás/: /voriás/ «βοριάς», /porðiás/ «αυτός που πέρδεται, δειλός», /skaftiás/ «σκαφτιάς», /foniás/ «φονιάς», /xioniás/ «χιονιάς», βλ. Ντίνας (2005: 159)

-/iátis/: /korfiátis/ «το κύριο ξύλινο στήριγμα της στέγης του σπιτιού», /xoriátis/ «χωριάτης»

-/inós/ -[nós]: /niγritinós/ «ο κάτοικος της Νιγρίτας»

-/ios/: /katápsixios/ [katápɣus] «δροσερό αεράκι» (< /katapsíxo/) «δροσιά», /kírios/ «κύριος»

-/iótis/: /veznikiótis/ «ο κάτοικος του Βεζνίκου/Αγίου Πνεύματος», /maxaliótis/ «γειτόνας», /salonikiótis/ «Σαλονικιός», /seriótis/ «Σερραίος», /stavirgiótis/ «Σεπτέμβριος (από τη γιορτή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού)», /taksiarxiótis/ «Νοέμβριος (από τη γιορτή των Παμμεγίστων Ταξιαρχών)», βλ. Αλμπανούδης (2009: 255)

-/iskos/ -[iskus]: /uranískos/ «ουρανίσκος»

-/ismós/ -[izmós]: /ikismós/ «οικισμός», /pirovolisimós/ «πυροβολισμός», /sineterismós/ «συνεταιρισμός»

-/ítis/ -[íts]: /koprítis/ «κοπρίτης», /stafilítis/ «σταφυλή», /topolianítis/ [tipolajíts] «ο κάτοικος της Τοπόλιανης/Χρυσού», πβ. Αλμπανούδης (2009: 254), /tiflítis/ «χοντρό φίδι με χρώμα μαύρο και καφέ»

-/karos/ -[karus]: /psómkaros/ «μεγάλο ψωμί». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

-/kas/: /θiókas/ «θείος», /babákas/ «μπαμπάκας». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό.

-/lís/ -[lís]: /mustakalís/ «μουστακαλής», /dertilís/ «αυτός που έχει καημό, μεράκι», βλ. Ντίνας (2005: 159), Αλμπανούδης (2009: 255)

-/mós/: /agiasmós/ «αγιασμός», /anagasmós/ «εξαναγκασμός», /anaramós/ «ανάπαυση, ξεκούραση», /ksesikomós/ «ξεσηκωμός», /peðemós/ «κούραση,

ταλαιπωρία», /pistamós/ «κούραση», /sosmós/ «τελειωμός», /sparmós/ «σπορά», βλ. Ντίνας (2005: 160), Αλμπανούδης (2009: 259), Γκαραλιάκος (2016: 310)

-/nós/: /ð/doniznós/ «ο κάτοικος του χωριού Δ/Ντοβίστα/Εμμανουήλ Παππά», /katonusknós/ «ο κάτοικος του χωριού Κάτω Νούσκα», /tubnós/ «ο κάτοικος του χωριού Τούμπα»

-/os/ -[us]: /γιάνος/ «Γιάννος», /kazános/ «μεγάλο και βαθύ μπρούτζινο δοχείο», /kómatos/ «ωραία γυναίκα», βλ. Αλμπανούδης (2009: 255, 260), Γκαραλιάκος (2016: 311)

-/ótis/ -[óts]: /stratiótis/ «στρατιώτης» (< /stratiá/ «στρατιά»)

-/tís/: /γανotís/ «γανωτής», /therístis/ «θεριστής», /pramateftís/ «πραματευτής», /proskinitís/ «προσκυνητής»

-/tis/ -[ts]: /αγρόtis/ «αγρότης», /γλίftis/ «γλείφτης», /διανátis/ «διαβάτης», /εργátis/ «εργάτης», /kadilanáftis/ «καντηλανάφτης», /kléftis/ «κλέφτης», βλ. Αλμπανούδης (2009: 259), Γκαραλιάκος (2016: 310)

-/úðas/: /aerúðas/ «αεράκι», /γιανúðas/ «Γιαννάκης», /θομúðas/ «μικρός Θωμάς», /kostúðas/ «Κωστάκης». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό³².

-/ulas/ -[las]: /zítulas/ «ζητιάνος»

-/úliakas/ -[úlakas]: /zanúliakas/ «βλάκας, ανόητος»

-/úlis/ -[úlis]: /súlis/ «Σούλης (υποκοριστικό του Αθανάσιος)»

Τέλος, από μία φορά το καθένα εντοπίστηκαν τα επιθήματα **-/arós/** (π.χ. /νοthiarós/ «αυτός που βοηθάει κάποιον»), **-/imos/ -[imus]** (π.χ. /ápsimos/ «προσανάμματα, μικρά ξύλα για προσάναμμα»), **-/uras/** (π.χ. /rápuras/ «αρσενική πάπια»), **-/usás/** (π.χ. /mirusás/ «ημερομίσθιος εργάτης»), **-/útas/** (π.χ. /xaxanútas/ «αυτός που γελάει δυνατά»), **-/dzis/ -[dzis]** (π.χ. /palánradzis/ (< /palánra/) «τρελός, παλαβός»), **-/tikós/ -[tkós]** (π.χ. γραmatikós/ «γραμματέας, λογιστής, εγγράμματος», ουσιαστικοποιημένο επίθετο πβ. και το επίθημα για την παραγωγή επιθέτων **-/ikós/ -[kós]** 4.5.8.1 β σ. 287).

2. Επιθήματα για την παραγωγή ονομάτων θηλυκού γένους

-/a/: /kafelíka/ «μεγάλο μπρίκι για καφέ», /kutsúra/ «ξερό, χοντρό ξύλο για το τζάκι, (μτφ.) τεμπέλης», /peléka/ «μεγάλη φλούδα από ξύλο», /salvára/ «σαλβάρα», /tsanáka/ «τσανάκα», /fkiára/ «φαράσι», /xalíka/ «μικρή κοφτερή πέτρα, (μτφ.)

³² Για το υποκοριστικό επίθημα *-ούδης* **-/úðis/** αντί του **-/úðas/** βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Αλμπανούδης (2009: 248-250, 256, 261-262).

πανέξυπνος άνθρωπος». Το επίθημα συνήθως δηλώνει μεγέθυνση, βλ. Αλμπανούδης (2009: 252, 259, 260), Γκαραλιάκος (2016: 308-309 311).

-/áða/³³: /nistikáða/ [nistakáða] «πεινά», /pastráða/ «καθαριότητα», /ruháða/ «νεαρή κότα που δεν γεννά ακόμη»

-/áka/: /thiáka/ «θεία», /manáka/ «μεγάλη μάνα, γιαγιά». Πρόκειται για μεγεθυντικό³⁴ επίθημα θηλυκών ονομάτων που δηλώνουν συγγένεια.

-/ákla/: /korákla/ «κοράκλα». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

-/ála/: /turkála/ «Τουρκάλα»

-/ána/³⁵: /kripsána/ «κρυψώνα»

-/ára/: /anθropára/ «μεγάλος άνθρωπος», /avlára/ «μεγάλη αυλή», /vasilikára/ «Βασιλικάρα», /galára/ «ζώο που κατεβάζει γάλα», /ginekára/ «γυναικάρα», /ðekára/ «δεκάρα», /eklisára/ «μεγάλη εκκλησία», /kafelikára/ «μεγάλο μπρίκι για καφέ», /kopelára/ «κοπελάρα», /pelekára/ «μεγάλη φλούδα από ξύλο», /sobára/ «μεγάλη σόμπα», /supára/ «πολλή σούπα», /tsanakára/ «μεγάλη τσανάκα». Το επίθημα δηλώνει κυρίως μεγέθυνση, βλ. Ντίνας (2005: 158).

-/ariá/ -[arjá]: /asvestariá/ «δεξαμενή όπου σβήνουν τον ασβέστη», /vastaxariá/ «ξύλινη διχαλωτή ράβδος που χρησιμεύει για τη στήριξη φορτίου ή βάρους ή για τη φόρτωση υποζυγίων», /ðekariá/ «δεκαριά», /ikosariá/ [kuserjá] «εικοσαριά», /lemariá/ «λαιμαριά», /triadariá/ «τριανταριά», πβ. Ντίνας (2005: 158), Αλμπανούδης (2009: 260), Γκαραλιάκος (2016: 305, 309).

-/aríá/: /ksipolitariá/ [kʃipulʔitariá] «το να είναι κάποιος ξυπόλυτος»

-/ariáka/ -[arjáka]: /supariáka/ «πολλή σούπα». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

-/aróna/: /spitaróna/ «σπιταρόνα». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

-/éa/: /seréa/ «Σερραία»

-/éla/: /brostinéla/ [bru/ostnéla] και /brostéla/ [bru/ostéla/ «αυτός που οδηγεί μια ομάδα, (για τα ζώα) ο αρχηγός του κοπαδιού, πρωτοπορία» (βλ. Αλμπανούδης 2009: 260)

³³ Ο Πασχαλούδης (2000: 33) αναφέρει ότι επίθημα αυτό έχει μεγεθυντική σημασία. Βλ. επίσης Ντίνας (2005: 158), Αλμπανούδης (2009: 252, 257), Γκαραλιάκος (2016: 305, 308).

³⁴ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 109), πβ. και τα αναφερόμενα από τον Πασχαλούδη (2000:33) για το επίθημα *-ιάκα* (*-iáka/*) π.χ. *miriáka* /meriáka/ «καλή μέρα, μέρα πολύ κατάλληλη για αγροτική εργασία».

³⁵ Βλ. και Παπαδόπουλος (1926: 113).

-/ena/ -[ina]: /γiόrgena/ «Γιώργαινα», /kostatínena/ «Κωσταντίνα», /mítrena/ «Μήτραινα», /xristákena/³⁶ «Χρηστάκαινα». Το επίθημα χρησιμοποιείται για τον σχηματισμό ανδρωνυμικών.

-/ia/³⁷: /vulgaría/ «Βουλγαρία», /efkolía/ «ευκολία», /makedonía/ «Μακεδονία», /rosía/ «Ρωσ(σ)ία», /taleporía/ «ταλαιπωρία», /turkía/ «Τουρκία», /fitía/ «φυτεία»

-/iá/ (-/matíá/ -[matzá], -/siá/ -[já]³⁸, -/psiá/ -[pfá]): /aridiá/ «αχλαδιά», /arvanitiá/ «Αρβανιτιά», /astrofegía/ «αστροφεγγιά», /vunvasiá/ «σιωπή, βουβαμάρα», /vraðiá/ «βραδιά», /dagamatiá/ «δαγκωματιά», /dagosiá/ «δαγκωματιά», /dulíá/ «δουλειά», /zurdeliá/ (< /zúrdelo/) «βερικοκιά», /kamtsikiá/ «καμτσικιά», /levediá/ «λεβεντιά», /lefteriá/ «λεφτεριά», /meriá/ «μεριά», /misiriá/ «καλαμποκιά, το φυτό αραβόσιτος», /okniá/ «τεμπελιά», /patimatiá/ «πατημασιά», /patisiá/ «περπατησιά», /poriá/ «πόρος, πέρασμα», /soðiá/ «σοδειά», /tsekuriá/ «τσεκουριά», /xapsiá/ «χαψιά», /xomatiés/ «μυρωδιά χώματος μετά από καλοκαιρινή βροχή»³⁹, βλ. και Αλμπανούδης (2009: 254, 258), Γκαραλιάκος (2016: 306, 309).

-/ia/: /ákria/ «άκρη», /alíthia/ «αλήθεια», /aróstia/ «αρρώστια», /ormínia/ «συμβουλή, υπόδειξη», /sfúgia/ «ξύλινο ραβδί στο άκρο του οποίου προσδένονται ράκη για το καθάρισμα του φούρνου από τη στάχτη και τα κάρβουνα πριν την τοποθέτηση του ψωμιού», /tiránia/ «ταλαιπωρία», βλ. και Αλμπανούδης (2009: 258), Γκαραλιάκος (2016: 309)

-/iáka/: /sobiáka/ «μεγάλη σόμπα», /tanliáka/ «μεγάλη πετσέτα»

-/ianí/: /xorianí/ «χωριανή»

-/iða/: /kolitsída/ «κολλητσίδα, είδος αγριόχορτου», /paraftída/ «κρόταφος», /skotiða/ «σκοτάδι», βλ. και Ντίνας (2005: 159), Αλμπανούδης (2009: 254, 258), Γκαραλιάκος (2016: 306, 309)

-/iéra/: /buziéra/ «ψυγείο», /dabakiéra/ «ταμπακιέρα», /supiéra/ «σουπιέρα»

-/íka/: /kavalíka/ «καβαλίκεμα», /maríka/ «Μαρίκα», /samolaðíka/ «δοχείο σησαμελαίου», /fotíka/ «Φωτεινή»

³⁶ Βλ. Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 482) για τον σχηματισμό ανδρωνυμικών με την κατάληξη *-[ina]* (< *-ena/*) και Ντάγκας (2016: 506) για τα ανδρωνυμικά σε *[-ina]* από παροξύτονα αρσενικά (π.χ. [níkus] → [nícina] «γυναίκα του Νίκου»). Βλ. ακόμη Αλμπανούδης (2009: 252), Γκαραλιάκος (2016: 305).

³⁷ Για τη φωνητική πραγμάτωση του /i/ ανάλογα με το σύμφωνο που προηγείται αυτού στα επιθήματα *-/ia/*, *-/iá/*, *-/ia/*, *-/iáka/*, *-/ianí/* και *-/iéra/* βλ. ανωτέρω υποσημ. 30 σ. 248.

³⁸ Βλ. και Ντίνας (2005: 161).

³⁹ Για τα επιθήματα δηλωτικά μυρωδιάς *-ιάς* *-/iás/* (π.χ. *σκορδιάς* /*skorðiás/*) και *-ές* *-/és/* (π.χ. *σκορδές* /*skorðés/*) βλ. Αλμπανούδης (2016: 31), Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 483) για το δηλωτικό οσμής σε *-ές* *-/és/* (π.χ. *γαλατές* /*galatés/*) και Ντάγκας (2016: 505) για το παραγωγικό επίθημα *[-és]* (π.χ. [skurðés] «σκορδίλα», [karpés] «καπνίλα»). Πβ και Γκαραλιάκος (2016: 306).

- /ikí/:** /musikí/ «μουσική»
- /íla/:** /galatíla/ «γαλατίλα», /xomatíla/⁴⁰ «χωματίλα»
- /ína/:** /argatína/ «εργάτρια», /mastorína/ «μαστόρισσα», /pularína/ «νεαρή γαϊδούρα, καλοθρεμμένη κοπέλα», /rotikína/ «ποντικίνα», βλ. και Ντίνας (2005: 159), Αλμπανούδης (2009: 254), Γκαραλιάκος (2016: 307)
- /isa/⁴¹ -[sa]:** /vasílisa/ «βασίλισσα», /γitónisa/ «γειτόνισσα», /magérisa/ «μαγείρισσα», /rúmnisa/ «Ελληνίδα», /sidrófisa/ «συντρόφισσα», /tipolianítisa/ «η κάτοικος της Τοπόλιανης»
- /íta/:** /lalagíta/ [lalaíta] «τηγανίτα»
- /ítsa/:** /ndomadítsa/ «βδομαδίτσα», /γítsa/ «Γεωργίτσα», /γusterítsa/ «μικρή πράσινη σαύρα», /manítsa/ (χαϊδευτικό της λέξης /mána/ «μάνα» και της λέξης /maniá/ «γιαγιά»), /paskalítsa/ «Πασχαλίτσα», /tetradítsa/ «Τετραδίτσα». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό⁴².
- /la/:** /zénla/ «το καμπυλωτό τμήμα του ζυγού που προσαρμόζεται στον τράχηλο των ζώων»
- /lú/:** /rebetlú/ «(θηλ. του /rebétis/) ρεμπέτισσα, γυναίκα του κεφιού, του γλεντιού»
- /mára/⁴³** /nunamára/ «βουβαμάρα», /zurlamára/ «παλαβομάρα, τρέλα», /kazomára/ «χαζομάρα»
- /mí/:** /gramí/ «γραμμή», /pithamí/ «πιθαμή»
- /o/ -[u]⁴⁴:** /arapátol/ (< ρ. /arapatól/) «γυναίκα άχαρη με αγενή συμπεριφορά», /mámo/ «γιαγιά», /partálo/ (< /partáli/ «κουρέλι») «ρακενδύτη, ακατάστατη γυναίκα»
- /óna/:** /oporóna/ > [aporóna] > [apu/oróna] «οπωρώνας», /axiróna/ «αχυρώνας»
- /opúla/ -[upúla]⁴⁵:** /vasilorúla/ «βασιλοπούλα», /voskorúla/ «βοσκοπούλα», /nerandzopúles/ «μικρές νεραντζιές», /xoriatorúla/ «χωριατοπούλα»
- /osíni/ -[ufíŋ(i)]:** /aðelfosíni/ «αδελφοσύνη», /anaksiosíni/ «αναξιοσύνη», /nistikosíni/ [niskufíŋ] «πείνα», βλ και Αλμπανούδης (2009: 257-258)
- /otí/ -[utí]:** /pinakotí/ «πινακωτή»

⁴⁰ Για το δηλωτικό οσμή επίθημα *-/íla/* βλ. Ντίνας (2005: 159), Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 483). Σχετικά με το εν λόγω επίθημα ως δηλωτικό κατάστασης βλ. Αλμπανούδης (2009: 257), Γκαραλιάκος (2016: 308).

⁴¹ Πβ. Ντίνας (2005: 162) όπου γίνεται λόγος για επίθημα *-τσα* [tsa] < *-ίτισσα* *-ítisa/*.

⁴² Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 155), Αλμπανούδης (2009: 255, 261), Γκαραλιάκος (2016: 311, 307).

⁴³ Βλ. Ντίνας (2005: 160, Αλμπανούδης (2009: 257, 259), Γκαραλιάκος (2016: 308, 310).

⁴⁴ Βλ. Ντίνας (2005: 161), Αλμπανούδης (2009: 257, 260), Γκαραλιάκος (2016: 305, 307-308).

⁴⁵ Οι Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Αλμπανούδης (2009: 256), Γκαραλιάκος (2016: 307) αναφέρουν το επίθημα ως *-πούλα* *-rúla/*.

-/si/ -[ʃ(i)] (-/ksi/ -[kʃ(i)], -/psi/ -[pʃ(i)]: /éstisi/ «αίσθηση», /dúlepsi/ «δούλεψη», /íðisi/ «είδηση», /éksosi/ «έξωση», /eláfrosi/ [láfruʃ(i)] «ελάφρυνση, αποκατάσταση της υγείας», /óreksi/ «όρεξη», /perístasi/ «περίσταση», /rúlisi/ «πώληση», /stépsi/ «το μυστήριο του γάμου»

-/stra/: /vagelístra/ «Βαγγελίστρα», /kaθίστρα/ «κοτέτσι», /kilístra/ «το μέρος όπου κυλιούνται οι γαίδαραυ», /salístra/ «σαλιάρα», /i fakístres/ «μέρος όπου ευδοκιμεί η φακή»

-/tíra/: /ðirmonistíra/ [ðirmustíra] (πβ. /ðirmóni/, /ðirmonízo/) «εργαλείο για το καθάρισμα του βαμβακιού», /niftíra/ «κρεμαστό δοχείο νερού με κάνουλα για πλύσιμο», βλ. Αλμπανούδης (2009: 259)

-/tita/: /oksítita/ «οξύτητα»

-/tra/⁴⁶: /ðaxtilítra/ [ðaxlítra] «δακτυλήθρα», /metaksótra/ «ψηλή (μεταξωτή) σίτα κοσκινίσματος για ψιλό αλεύρι», /simazóχtra/ «αρπάχτρα, αυτή που αρπάζει, κλέβει»

-/tria/: /epistáttria/⁴⁷ «επιστάτρια»

-/tsa/: /θítsa/ «θείσα». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό, βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 311).

-/ú/: /kamomatú/ «αυτή που κάνει νάζια», /paramithú/ «παραμυθού», /sokakú/ «αυτή που τριγυρίζει στα σοκάκια, για να μαθαίνει τα νέα», /stomatú/ «πολυλογού», /psirú/ «αυτή που έχει ψείρες», βλ. και Αλμπανούδης (2009: 255)

-/úða/: /agelikúða/ «Αγγελικούλα», /anlúða/ «αυλίτσα», /vasilikúða/ «Βασιλικούλα», /vergúða/ «λεπτή βέργα», /eklisúða/ «εκκλησούλα», /kadilúða/ «καντηλάκι», /kareklúða/ «καρεκλίτσα», /lenkúða/ «Ελενίτσα», /manúða/ «μανούλα ή γιαγιούλα», /sobúða/ «σομπίτσα», /surúða/ «σουπίτσα». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό και σημειώνει μεγάλη επίδοση στο ιδίωμα⁴⁸.

-/úkla/: /adrúkla/ «δυνατός και ψηλός άντρας», /tsigarúkla/ «τσιγαρούκλα», /fterúkla/ «μεγάλο φτερό», /xerúkla/ «χερούκλα». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

-/úla/: /agelikúla/ «Αγγελικούλα», /gianúla/ «Γιαννούλα», /karðúla/ «καρδούλα», /manúla/ «μανούλα», /nifúla/ «νυφούλα», /raxúla/ «ραχούλα». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό, βλ. και Ντίνας (2005: 156), Γκαραλιάκος (2016: 307).

⁴⁶ Βλ. και Ντίνας (2005: 162), Αλμπανούδης (2009: 259), Γκαραλιάκος (2016: 310).

⁴⁷ Για την επέκταση της κατάληξης των θηλ. -(σ)τρια /-(s)tría/ σε μη επαγγελματικά (αντί -(σ)τρα/-θρα /-(s)tra/-θρα/, π.χ. άφτρι(γι)α /áftri(γi)a/ «φελλός του καντηλιού») βλ. Αλμπανούδης (2016: 20).

⁴⁸ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 161), Γκαραλιάκος (2016: 307, 311) και πβ. Αλμπανούδης (2009: 248-249, 256, 261).

-/úna/: /patúna/ «πατούσα, φτέρνα», βλ. και Αλμπανούδης (2009: 259), Γκαραλιάκος (2016: 310)

-/úra/⁴⁹: /lasúra/ «πολλή λάσπη», /mudzúra/ «μουτζούρα», /rapúra/ «πάπια», /fayúra/ «φαγούρα», /xasúra/ «χασούρα». Το επίθημα δηλώνει και μεγέθυνση

-/uriá/ -[urjá]: /klefturiá/ «κλεφτουριά»

-/úsa/: /lakúsa/ (< /lákos/ «λάκκος») «το νερό που κατεβάζει ένα ρέμα μετά τη βροχή», /lexúsa/ «λεχούσα, λεχώνα»

3. Επίθηματά για την παραγωγή ονομάτων ουδετέρου γένους

-/ádi/⁵⁰ -[ád]: /arominádia/ «απομεινάρια», /γλικάδια/ «τα εντόσθια του ζώου», /mirádi/ «μερίδιο», /orpsimádi/ «κάτι το νεότερο, το πρόσφατο», /simádi/ «σημάδι»

-/áki/ -[ác]: /marikáki/ «Μαρικόκι», /peðáki/ «παιδάκι», /turkáki/ «Τουρκάκι», /tsigaráki/ «τσιγαράκι», /psomáki/ «ψωμάκι». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό, βλ. Ντίνας (2005: 154) και πβ. Αλμπανούδης (2009: 252, 260-261).

-/akúki/ -[akúc]: /thanasakúki/ «Θανασάκης». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό.

-/alo/ -[alu]: /báxalo/ «μπάχαλο», /xúftalo/ «χούφταλο»

-/ano/ -[anu]: /lípsano/ «λείψανο», /órgano/ «όργανο»

-/aráki/ -[arác]: /filaráki/ «φιλαράκι»

-/ári/⁵¹ -[ár]: /ðekári/ «δεκάρι», /ðiakosári/ «διακοσάρι», /zenjári/ «ζευνάρι», /zonári/ [znár] «ζωνάρι», /eksári/ [iksár] «εξάρι», /klonári/ «κλωνάρι», /mulári/ [mlar] «μουλάρι», /riþári/ [rþar] «πιθάρι», /petinári/ [pitnár] «κοκοράκι», /pulári/ [plar] «γαϊδουράκι», /solinári/ [sulnár] «βρύση», /stiliári/ «ξύλινη συνήθως χειρολαβή γεωργικού εργαλείου»

-/arió/ -[arjó]: /askitarió/ «ασκητήριο», /zitulariό/ «επαιτεία», /kazanariό/ «ο χώρος όπου τοποθετείται το καζάνι»

-/áριο/: /semináριο/ «σεμινάριο», /oráριο/ «ωράριο»

-/ata/: /alóγata/ «άλογα», /eþímata/ «έθιμα», /prosópata/ «διακεκριμένα πρόσωπα». Το επίθημα λειτουργεί ως κατάληξη πληθυντικού λίγων ουδέτερων.

-/áto/ -[átu]: /zaxaráto/ «κουφέτο»

-/áfi/ -[áf]: /ksuráfi/ «ξυράφι», /xoráfi/ «χωράφι»

⁴⁹ Πβ. Ντίνας (2005: 161), Αλμπανούδης (2009: 256, 257, 259), Γκαραλιάκος (2016: 307, 310).

⁵⁰ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 158), Αλμπανούδης (2009: 252, 257, 258), Γκαραλιάκος (2016: 305, 308, 309).

⁵¹ Βλ. και Ντίνας (2005: 158), Αλμπανούδης (2009: 253, 258, 261), Γκαραλιάκος (2016: 306, 311) οι οποίοι αναφέρουν για το επίθημα και υποκοριστική σημασία.

-/ðiko/ -[ðku] και -[θku] (< -[ðko] < -[ðiko]) και -[θka] (< -[ðka] < -[ðika], πληθ. του **-/ðiko/):** /galatáðiko/ [galatáðku] και [galatáθku] «γαλακτοπωλείο», /xamudzíðiko/ «κατάστημα με εξαρτήματα για ζώα», /bakoláðika/ [bakuláθka] «Μπακουλάδικα», /stuikáðika/ [stuikáθka] «Στουικάδικα». Το επίθημα δηλώνει περιοχή όπου υπάρχουν σπίτια ατόμων με κοινό επώνυμο.

-/éli/⁵² -[él]: /kurkéli/ «κρικέλλι, χαλκάς», /reðaréli/ «το μικρό παιδί»

-/éo/ -[éu]: /anagéo/ «αποχωρητήριο», /minéo/ «μηνιαίος μισθός»

-/i/ -[i]: /agógi/ [agói] «αγώγι, κόμιστρα», /anógi/ [anói] «ανώ(γ)ι», /apofái/ «αποφάι», /arníθi/ «κότα», /katógi/ [katói] «κατώ(γ)ι, το ισόγειο του σπιτιού», /paraθíri/ «παραθύρι», /podíki/ «ποντίκι», /farmáki/ «φαρμάκι», /xalázi/ «χαλάζι»

-/í/: /ðedrí/ «δέντρο», /kaθí/ «μικρό βαρέλι σε σχήμα κόλουρου κώνου για μεταφορά νερού», /lurí/ «λουρί», /pliθí/ «μικρό άψητο τούβλο», /suglí/ «σουβλί», /stavrí/ «η μέση της σπονδυλικής στήλης», /fai/ «φαϊ», /fili/ «φίλημα», /psarí/ «είδος χρώματος»

-/iátiko/⁵³: /gabriátiko/ «γαμπριάτικο», /meriátiko/ [mirjátku] «μεροκάματο». Πρόκειται για επίθημα που απαντά σε ονοματοποιημένα επίθετα.

-/íði/⁵⁴ -[íð]: /vlastimíði/ «βλαστήμιες», /vrísíði/ «βρισίδι», /ðaxtilíði/ «δαχτυλίδι», /karsíðia/ «τα άχρηστα φύλλα του καπνού που πετιούνται μετά το παστάλιασμα», /koníðia/ «αυγά ψείρας», /skafíði/ «ξύλινη σκάφη για ζύμωμα», /skorpiði/ «μικρός σκορπιός», /stasíði/ «στασίδι»

-/i(e)ró: /gazeró/ «δοχείο για το πετρέλαιο της λάμπας», /sfrasteró/ «σφραγίδα για πρόσφορο», /tsaieró/ «τσαγερό»

-/iki/ -[ic]: /ðekaníki/ «δεκανίκι», /makrinaríki/ «στενόμακρο χωράφι», /epistروفία/ [pistروفία] «το πρώτο επίσημο τραπέζι των νεονύμφων και των συγγενών του γαμπρού που γίνεται οχτώ μέρες μετά το γάμο στο σπίτι των γονέων της νύφης», βλ. Αλμπανούδης (2009: 258)

-/ikó/ -[kó]: /ðematikó/ [ðmatkó] «ιμάντας για το δέσιμο δεματιών σιταριού ή κριθαριού», /ðespotikó/ [ðisputkó] «δεσποτικός θρόνος», /θimitikó/ «μνημονική ικανότητα», /kreatikó/ «κρεατικό», /laxanikó/ «λαχανικό», /lexonikó/ [líchurkó] «γλυκά που προσφέρονται ως δώρο σε λεχώνα», /mertikó/ «μερτικό», /miraðikó/ «κομμάτι από μοίρασμα», /paraðikó/ «κάθε είδος ή αντικείμενο που ανήκει στον παπά», /ilikó/ «υλικό». Στον πληθυντικό το επίθημα εμφανίζει τη μορφή **-/iká/ -[ká]:**

⁵² Βλ. επίσης Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 154).

⁵³ Για τη φωνητική πραγμάτωση του /i/ ανάλογα με το σύμφωνο που προηγείται αυτού στα επιθήματα **-/iátiko/**, **-/i(e)ró/**, **-/iό/**, **-/io/** βλ. ανωτέρω υποσημ. 30 σ. 248.

⁵⁴ Βλ. Ντίνας (2005: 155), Αλμπανούδης (2009: 254), Γκαραλιάκος (2016: 307).

/asimiká/ «ασημικά», /giatriká/ «γιατρικά», /laxaniká/ «λαχανικά», /miroðiká/ [miruðká] «μυρωδικά», /hortariká/ «χορταρικά», /xriγiastiká/ «εργαλεία»

-(i)líki/ -[(i)líc]: /aralíki/ «ξάπλωμα, χουζούρι, τεμπελιά», /maxmurlíki/ «η κατάσταση αυτού που μόλις ξύπνησε», /dailíki/ «νταϊλίκι», /pazarlíkia/ «διαπραγματεύσεις, συμφωνίες», /pismanlíki/ (< τουρκ. pışman «μετανιωμένος») «μετάνοια», /raxatlíki/ «ξεκούραση, ανάπαυση», /rufianilíki/ «ρουφιανιά», /dziamilíki/ «τζαμαρία», /xamalíki/ «η εργασία του αχθοφόρου», /xadzilíki/ «το προσκύνημα στους Αγίους Τόπους», /xunardalíki/ «γενναιοδωρία», βλ. και Ντίνας (2005: 160)

-/ími/ -[ím]: /ðeksími/ [ðikʃím] «αναδεξιμός», /psofími/ «ψοφίμι», βλ. Ντίνας (2005: 159)

-/imo/⁵⁵ -[mu]: /vrásimo/ «βράσιμο», /γdársimo/ «γδάρσιμο», /ðésimo/ «δέσιμο», /iliudósimo/ «ανατολή του ήλιου», /θéksimo/ «φύτεμα καπνού», /ofélimo/ [ufélmu] «(ονοματοποιημένο/ουσιαστικοποιημένο επίθετο) κέρδος, συμφέρον», /spásimo/ «σπάσιμο», /férsimo/ «φέρσιμο»

-/ío/ -[íu]: /ðimarxío/ «δημαρχείο», /mnimío/ «μνημείο», /nekrotafío/ «νεκροταφείο», /nosokomío/ «νοσοκομείο», /sxolío/ «σχολείο»

-/ió:/ /kaθisió/ [katʃó] «καθισιό», /musafirió/ «φιλοξενία», /nikokirió/ «νουκοκυριό», /fenγiό/ «φενγιό», /filenaðiό/ «συγκέντρωση φιλενάδων», /xasariό/ «κρεοπωλείο», βλ. και Ντίνας (2005: 159), Γκαραλιάκος (2016: 309)

-/ío:/ /γélio/ «γέλιο», /ebório/ «εμπόριο», /θemélio/ «θεμέλιο», /ksóδιο/ «έξοδο», /xasomériο/ «χάσιμο χρόνου», βλ. και Αλμπανούδης (2009: 258)

-/írío/ -[írui]: /ðiavatírío/ «διαβατήριο», /ðikastírío/ «δικαστήριο»

-/ítiko/ -[ítku]: /sokakítiko/ [sukacítku] «κουτσομπολιό που κυκλοφορεί από σοκάκι σε σοκάκι», /eftazimítiko/ [ftazmítku] «ψωμί εφτάζυμο με μαγιά από ρεβίθι». Πρόκειται για επίθημα που απαντά σε ονοματοποιημένα επίθετα.

-/ítsi/ -[ítʃ(i)]: /γaitanítsi/ «γαϊτανάκι», /kriθarítsi/ «κριθαράκι, σπυρί που βγαίνει στο μάτι», /patlagítsi/ (< /patláki/) «μικρό βαρελότο». Το επίθημα έχει υποκοριστική σημασία⁵⁶.

-/lói:/ /peðolói/ [piðulói] «πλήθος από παιδιά, πολλά παιδιά»

⁵⁵ Ο Ντίνας (2005: 160) αναφέρει το συγκεκριμένο επίθημα ως *-μο* *-/mo/*, ενώ οι Αλμπανούδης (2009: 259) και Γκαραλιάκος (2016: 310) ως *-σιμο* *-/simo/*.

⁵⁶ Για την υποκοριστική κατάληξη *-/ítsi/* βλ. και Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 155), Αλμπανούδης (2016: 23, 261).

-/ma/: /aðelfonárema/ «χτύπημα από αδελφό», /akolíθima/ «ακολούθηση, παρακολούθηση», /akónisma/ [akórma] «ακόνισμα», /alónisma/ «αλώνισμα», /anésoma/ «συμπλήρωμα, μεγέθυνση», /gánoima/ «γυάλισμα μπρούτζινων σκευών», /gúrloma/ «γούρλωμα των ματιών, αφοσίωση», /gradzúnisma/ «γρατζούνισμα», /gírisma/ «γύρισμα», /thíkiasma/ «τοποθέτηση σε θήκη», /thíliasma/ «θηλασμός αλλά και κατασκευή θηλιάς», /kítama/ «κοίταγμα», /niliónyalma/ «ανατολή», /anekátoma/ [nikátuma] «ανακάτεμα», /pléroma/ «πληρωμή», /sódima/ «φόδρα», /filima/ «φίλημα», βλ. Ντίνας (2005: 160), Αλμπανούδης (2009: 258-259), Γκαραλιάκος (2016: 309-310)

-/máni/ -[már]: /ginekománi/ «γυναικομάνι», /peðománi/ [piðumár] «παιδομάνι»

-/na/: /háxana/ «ζωηρά γέλια»

-/ópulo/ -[óplu]: /arxodópulo/ «αρχοντόπουλο», /kleftópulo/ «κλεφτόπουλο», /kotópulo/ «κοτόπουλο», /paraθirópulo/ «παραθυράκι», /raftópulo/ «νεαρός μαθητευόμενος ράφτης», /turkópulo/ «τουρκόπουλο». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό⁵⁷.

-/otó/ -[utó]: /zimiotó/ [zɪmɪutó] «η ποσότητα της ζύμης κατά το ζύωμα του άρτου»

-/tíri/ -[tír]: /θimiatíri/ «λιβανιστήρι», /kimitíri/ «κοιμητήριο», /lixnistíri/ «λιχνιστήρι», /monastíri/ «μοναστήρι», /potistíri/ «ποτιστήρι», /skalistíri/ «σκαλιστήρι», βλ. και Ντίνας (2005: 161), Αλμπανούδης (2009: 259), Γκαραλιάκος (2016: 310)

-/tó/: /parakaletó/ «παρακλήση», /piotó/ «ποτό», /plastó/ «καρβέλι, μεγάλο χωριάτικο ψωμί», /filaxtá/ «φυλαχτά», /fitó/ «φυτό», βλ. και Αλμπανούδης (2009: 259)

-/tro/ -[tru]: /θέatro/ «θέατρο», /θέetro/ «θέρετρο»

-/úði/ -[úð]: /anθropúði/ [aθrupúð] «ανθρωπάκι», /arabúði/ «καροτσάκι που χρησιμοποιούν γεωργοί, κτίστες κ.λπ., αυτοκινητάκι για παιδιάκι», /gíorgúði/ «Γιωργάκης», /ðromúði/ «δρομάκι», /zumúði/ «ζουμάκι», /koritsúði/ «κοριτσάκι», /kostúði/ «Κωστάκης», /kiparisúði/ «κυπαρισσάκι», /legúði/ [lígúð] «Ελενάκι», /marikúði/ «Μαρικάκι», /odúði/ «δωματιάκι», /peðúði/ «παιδάκι», /rakúði/ «ρακάκι»,

⁵⁷ Για την υποκοριστική κατάληξη *-όπλο* [-óplu] (< *-όπουλο* *-ópulo*/), γνωστή από τα ποντιακά και ιδιώματα της Ανατολικής Θράκης, η οποία είναι ήδη μεσαιωνική βλ. Κωνσταντινίδου (2009: 340, 346) και Αλμπανούδης (2016: 23) για τα ιδιώματα της Ανατολικής Ρωμυλίας. Βλ. επίσης Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 155).

/psomúdi/ «ψωμάκι». Το επίθημα δηλώνει υποκορισμό και παρουσιάζει μεγάλη επίδοση στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών⁵⁸.

-/uláki/ -[ulác]: /anγuláki/ «αυγουλάκι»

-/úli/⁵⁹ -[úl]: /pezúli/ «πεζούλι», /sakúli/ «σακούλι»

-/úri/ -[úr]: /diúri/ «δύαρι, ο αριθμός δύο», /ziγúri/ «κατσίκι δύο ετών», /lianúria/ «(για χρήματα) ψιλά», /triúri/ «ο αριθμός τρία», βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 306)

4.4.5.2 Συμφυματική παραγωγή στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών

Σε αντίθεση με την προσφυματική η συμφυματική παραγωγή, η οποία πραγματοποιείται με τη χρήση ψευδοπροθημάτων/λεξικών προθημάτων και ψευδοεπιθημάτων/λεξικών επιθημάτων, δεν παρουσιάζει επίδοση στο Δαρνάκινο ιδίωμα.

Στο συγκεκριμένο υλικό επισημάνθηκε η χρήση των ψευδοπροθημάτων **/alilo/-** (π.χ. /alilađerfia/ «παιδιά από έναν πατέρα και δύο μητέρες και αντίστροφα»), **/arxi/-** (π.χ. /arximástoras/ [arçimásturas] «αρχιμάστορας»), **/γeo/-** (π.χ. /γeορόπος/ «γεωπόνος»), **/imi/-** (π.χ. /imíadras/ «ευνουχισμένος άντρας, αναποφάσιτος, δειλός», /imíonos/ [imíunos] «ημίονος») και **/pan/-** (π.χ. /paniγúri/ [panaíri] «πανηγύρι», /panepistímio/ «πανεπιστήμιο»). Επίσης, σε δύο μόνο περιπτώσεις εντοπίστηκε το ψευδοεπίθημα **-/λόγος/** (π.χ. /mikroniolóγος/ «μικροβιολόγος», /ogolóγος/ «ογκολόγος (αιτ. εν.)»), η παρουσία του οποίου –όπως και κάποιων από τα ψευδοπροθήματα που αναφέρθηκαν (π.χ. /γeo/-)– μπορεί να ερμηνευθεί λόγω της επίδρασης της Κοινής Νέας Ελληνικής στο Δαρνάκινο ιδίωμα.

4.4.6 Σύνθεση ονομάτων

Στο ιδίωμα, όπως και στη Νεοελληνική Κοινή, σύνθετα ονόματα δημιουργούνται από τον συνδυασμό λέξεων που ανήκουν στις ακόλουθες γραμματικές κατηγορίες⁶⁰:

⁵⁸ Βλ. Κατσάνης (1993: 98), Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 155), Αλμπανούδης (2016: 23), Γκαραλιάκος (2016: 307, 311), Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 482) και πβ. Αλμπανούδης (2009: 248-249, 256, 262).

⁵⁹ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 156), Αλμπανούδης (2009: 256), Γκαραλιάκος (2016: 307).

⁶⁰ Βλ. και Αλμπανούδης (2009: 271-273, 274).

α' συνθετικό + β' συνθετικό	Παραδείγματα
όνομα	/anthonéri/ [anθunér] (από τις λ. /ánthos + neró/) «ανθόνερο»
επίθετο	/ayriokítama/ [ayrucítama] (από τις λ. /áyrio + kítama/) «αγριοκοίταγμα»
επίρρημα + όνομα	/katosáyono/ [katsáyuno] (από τις λ. /kátō + sayóni/) «η κάτω σιαγόνα»
αντωνυμία	/aftáðerfos/ [aftáðirfus] (από τις λ. /aftós + aðerfós/) «πραγματικός αδερφός»
αριθμητικό	/triadáfilo/ (από τις λ. /triáda + filo/) «τριαντάφυλλο»

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, παρατηρείται ότι το β' συνθετικό είναι όνομα και με αυτό ταυτίζεται από πλευράς γραμματικής κατηγορίας η σύνθετη λέξη.

Στο σημείο σύνδεσης του α' και β' συνθετικού, όταν το β' συνθετικό αρχίζει από σύμφωνο, απαντά συνήθως το φωνήεν /o/-, χαρακτηριστικό μόρφημα της σύνθεσης και στην Κοινή Νέα Ελληνική, το οποίο, όταν δεν λειτουργεί ως φορέας του τόνου της σύνθετης λέξης, πραγματώνεται ως -[u]- λόγω της στένωσης/κώφωσης του άτονου /o/.

Παραδείγματα σύνθετων λέξεων με -/ó/-: /aletr-ó-xero/ «η λαβή του αλετριού», /anθ-ó-γalo/ «ανθόγαλο», /mat-ó-fila/ «ματόφυλλα», /nevr-ó-spasma/ «νευρόσπασμα», /nistik-ó-psira/ [ɲiskópɕira] «αυτός που παραπονιέται ότι δήθεν είναι φτωχός», /ni-ó-yabri/ «νεόνυμφου», /ksin-ó-milo/ «ξινόμηλο», /pali-ó-peðo/ «παλιόπαιδο», /pali-ó-spito/ «παλιό ετοιμόρροπο σπίτι, πορνείο», /poð-ó-yiros/ «ποδόγυρος», /sam-ó-laðo/ «σησαμέλαιο», /farð-ó-strata/ «φαρδύς δρόμος» κ.ά.

Παραδείγματα σύνθετων λέξεων με -[u]-: [ayri-o-kítama/ [ayr-u-cítama] «αγριοκοίταγμα», /ayri-o-sikiá/ [ayr-u-ɕká] «αγριοσυκιά», /aðerf-o-réði/ [aðerf-u-réð] «παιδί του αδερφού ή της αδερφής, ανιψιός/-ιά», /adr-o-míri/ [adr-u-mír] «μερίδιο από την περιουσία του συζύγου», /arm-o-zúmi/ [arm-u-zúm] «το ζουμί από το τουρσί», /ili-o-fegári/ [il-u-figár] «το φεγγάρι που φαίνεται την ημέρα», /kol-o-rízi/ [kul-u-ríz] «παραφούδα», /mes-o-xóri/ [mis-u-xór] «το κέντρο του χωριού» κ.ά.

Όταν το β' συνθετικό αρχίζει από /a/-, δεν εμφανίζεται συνδετικό φωνήεν (π.χ. /agri-θ-ábelo/ [agriábilu] «άγριο αμπέλι», /adr-θ-áðerfos/ «κουριάδος», /ginek-θ-aðérfia/ «τα αδέρφια της συζύγου», /kadil-θ-anáftis/ «καντηλανάφτης», /psor-θ-άλογο/ «ψωράλογο») αλλά /palioabelás/ [palubilás] «τοποθεσία όπου υπήρχαν παλιά αμπέλια».

Κατά κανόνα δεν απαντά συνδετικό φωνήεν, όταν το θέμα του α' συνθετικού λήγει σε -/i/, (π.χ. /platí-θ-roðo/ «το τμήμα της κάλτσας που καλύπτει το πέλμα», /platí-θ-skalo/ «πλατύσκαλο», /poli-θ-nólo/ [pυλινόλυ] «πολυβόλο», /poli-θ-xρόnisma/ [pυλίχρόnizma] «ευχή σε εορτάζοντες ή νεόνυμφους να ζήσουν πολλά χρόνια»).

Συνδετικό φωνήεν -/a/- εμφανίζεται, όταν ως α' συνθετικό χρησιμοποιούνται τα αριθμητικά άνω του τέσσερα (π.χ. /eks-ά-mina/ [(i)ksámina] «εξάμηνα», /eks-ά-psalmos/ «εξάψαλμος», /eni-ά-mera/ [námira] «εννιάμερα», /triad-ά-filo/ «τριαντάφυλλο»).

Το β' συνθετικό είναι δυνατόν να διατηρεί τη μορφή που είχε ως αυτοτελής λέξη (π.χ. /agrio-kítama/ «αγριοκοίταγμα», /aðelfo-várema/ «χτύπημα από αδελφό», /anemó-thira/ «η Ωραία Πύλη», /kalo-giá/ «καλόγρια», /nero-mána/ «πηγή νερού», /roðó-giros/ «ποδόγυρος», /raxo-kókalos/ «σπονδυλική στήλη», /triadá-filo/ «τριαντάφυλλο», /psor-άλογο/ «ψωράλογο» κ.ά.) ή να εμφανίζεται μορφολογικά μεταβεβλημένο (π.χ. /anθόγαλο/ «ανθόγαλο» με β' συνθετικό τη λέξη /γάλα/ «γάλα», /kolorízi/ «παραφυάδα» με β' συνθετικό τη λέξη /ρίζα/ «ρίζα», /nero-fída/ «νερόφιδο» με β' συνθετικό τη λέξη /fίδι/ «φίδι»· επίσης /kalokéri/ «καλοκαίρι», /katoságono/ [katságnu] «η κάτω σιαγόνα», /mesiméri/ «μεσημέρι», /mesosarákosto/ [misosarákustu] «Μεσοσαρακοστή», /kserólakas/ «ξερός λάκκος, ξερό ρέμα», /ksilófkíaro/ «λιχνιστήρι», /petrosániða/ [pitrusáñða] «σανίδια που στερεώνονται στο σαμάρι του ζώου για τη μεταφορά λίθων (πληθ.ουδ.)», /platískalo/ «πλατύσκαλο», /protókleftos/ «πρώτος κλέφτης», /rizóγαλο/ «ρυζόγαλο», /stavroðrómi/ «σταυροδρόμι», /xulíarokálaθo/ «κουταλοθήκη» κ.ά.).

Όταν το β' συνθετικό είναι ουδέτερο σε -/i/ ή -/i/ άτονο, παρατηρείται η τάση αυτό να μεταβάλλεται σε -/o/ -[u] (π.χ. /agriábelo/ [agriábilu] «άγριο αμπέλι» (με β' συνθετικό τη λ. /abéli/ «αμπέλι»), /palíoreðo/ «παλιόπαιδο» (με β' συνθετικό τη λ. /peðí/ «παιδί»)· επίσης, /karanósxina/ «καραβόσκοινα», /katoságono/ [katságnu] (και /katosánano/ [katsánanu]) «η κάτω σιαγόνα», /ksilóftiario/ [ksíloftícaru] «λιχνιστήρι», /nixoróðara/ «νυχοπόδαρα», /palíospito/ «παλιόσπιτο, πορνείο», /paliorápútsu/ [palurápútsu] «παλιοπάπουτσο», /petrosániða/ [pitrusáñða] «σανίδια που

στερεώνονται στο σαμάρι του ζώου για τη μεταφορά λίθων», /platískalo/ «πλατύσκαλο», /samólaðo/ «σησαμέλαιο», /xuliarokálaθo/ «κουταλοθήκη» κ.ά. Ανευρίσκονται όμως και περιπτώσεις λέξεων που δεν ακολουθούν την ανωτέρω τάση (π.χ. /aγιοκέρι/ «αγιοκέρι» (με β' συνθετικό τη λ. /κερί/ «κερί»), /aletropóði/ [lítropóð] «η βάση του αρότρου όπου πρόσαρμόζεται το υνί» (με β' συνθετικό τη λ. /ρόði/ «πόði»)· επίσης, /aðerforéði/ «παιδί του αδερφού ή της αδερφής», /iliofegári/ [ílufigár] «το φεγγάρι που φαίνεται τη μέρα», /kafekúti/ «καφεκούτι», /rakoyiáli/ [rakujál] «γυάλινο μπουκάλι για ρακί», /stefanoχάρti/ «στεφανοχάρτι» κ.ά.).

Μεταβολές ως προς την κλίση ή το γένος ενδέχεται να εμφανίζονται σε σύνθετα με β' συνθετικό τα ονόματα /vunó/ «βουνό», /voriás/ «βοριάς», /vroxí/ «βροχή», /eklisiá/ «εκκλησία», /neró/ «νερό», /xorió/ «χωριό» (π.χ. /anθονέρι/ «ανθόνερο», /kleftoxória/ «κλεφτοχώρια», /korfonúni/ [kurfunúr] «κορφοβούνι», /mesoxóri/ «το κέντρο του χωριού», /kseronóri/ «ξεροβόρι», /eksoklísi/ [ksuklíf] «εξωκκλήσι», /palioxóri/ «παλιοχώρι», /panoklísi/ [panuklíf] «η επάνω εκκλησία», /protovróxi/ «πρωτοβρόχι»).

4.4.6.1 Τονισμός των συνθέτων

Όπως συμβαίνει και στην Κοινή Νέα Ελληνική, στα σύνθετα του ιδιώματος παρατηρείται η τάση να αναβιβάζεται ο τόνος του β' συνθετικού (π.χ. /aγριάbelo/ «άγριο αμπέλι», βλ. και Ντάγκας (2012: 133) (με β' συνθετικό τη λ. /abéli/ «αμπέλι»)· επίσης, /adráðerfos/ «κουνιάδος», /aftáðerfos/ «πραγματικός αδερφός», /mesosarákosto/ «Μεσοσαρακοστή», /trisígonos/ «τρισέγγονος» κ.ά.). Σύνθετα με β' συνθετικό όνομα παροξύτονο δισύλλαβο μετακινούν τον τόνο τους στην προπαραλήγουσα (π.χ. /anθόγαλο/ «ανθόγαλο» (με β' συνθετικό τη λ. /γάλα/ «γάλα»)· επίσης, /anemóθira/ «η Ωραία Πύλη», /eksámina/ «εξάμηνα», /mesánixta/ «μεσάνυχτα», /nevtróspasma/ «νευρόσπασμα», /nistikópsira/ [nistópɕira] «αυτός που παραπονιέται ότι δήθεν είναι φτωχός», /eniámera/ «εννιάμερα», /kserónixas/ «ξερόβηχας», /kserólakas/ «ξερός λάκκος, ξερό ρέμα», /palióðedro/ «παλιόδεντρο», /pikróγelio/ «πικρό γέλιο», /poðógiros/ «ποδόγυρος», /protókleftos/ «πρώτος κλέφτης», /rizóγαλο/ «ρυζόγαλο», /titinóksilo/ «η ξεραμένη ρίζα και ο βλαστός του φυτού του καπνού που χρησιμοποιούνται ως προσάναμμα», /triadáfilo/ «τριαντάφυλλο», /farðóstrata/ «φαρδύς δρόμος» κ.ά.). Όπως μπορεί να διαπιστωθεί, τα β' συνθετικά είναι ονόματα αρσενικά σε /as/, /is/, /os/, θηλυκά σε /a/ και

ουδέτερα σε *-/a/, -/ma/, -/o/ -[u]*. Στις ανωτέρω περιπτώσεις προστίθενται και μερικά σύνθετα από ουσιαστικά οξύτονα (π.χ. */eksápsalmos/* «εξάψαλμος» (με β' συνθετικό τη λ. */psalmós/* «ψαλμός»)· επίσης */nióγabra/* «νεόνυμφου», */nióγabros/* «νιόγαμπρος»).

Πρόσθετα, σύνθετα με β' συνθετικό ουδέτερο σε *-/í/* ή *-/i/*, για τα οποία έχει ήδη αναφερθεί ότι μεταβάλλονται ως προς την κλίση, εμφανίζουν αναβιβασμό του τόνου στην προπαραλήγουσα (π.χ. */agtiábelo/* «άγριο αμπέλι» (με β' συνθετικό τη λ. */abéli/* «αμπέλι»)· ομοίως, */ginekóreða/* «γυναικόπαιδα», */kakokéfalos/* «κακό κεφάλι», */katoságono/* «η κάτω σιαγόνα», */kobonélono/* [kubunélunu] «καρφίτσα», */mesodúvaro/* «μεσοτοιχία», */ksilóftiaro/* [ksjilófcaru] «λιχνιστήρι», */paliopáputso/* «παλιοπάπουτσο», */palióreðo/* «παλιόπαιδο», */palióspito/* «παλιόσπιτο, πορνείο», */paliopóðaro/* «παλιοπόδαρο», */petrosániða/* «σανίδια που στερεώνονται στο σαμάρι του ζώου για τη μεταφορά λίθων», */platíroðo/* «το τμήμα της κάλτσας που καλύπτει το πέλμα», */platískalo/* «πλατύσκαλο», */protopalíkaros/* «πρωτοπαλλήκαρο», */samólaðo/* «σησαμέλαιο», */xuliarokálaðo/* «κουταλοθήκη»).

Κατά μία συλλαβή, από τη λήγουσα στην παραλήγουσα, ανέρχεται ο τόνος και σε σύνθετα με β' συνθετικό ουδέτερο σε *-/í/*, τα οποία δεν υφίστανται κλιτική μεταβολή (π.χ. */agtiokéria/* «αγιοκέρια» (με β' συνθετικό τη λ. */kerí/* «κερί»)· επίσης, */aðerforéði/* «παιδί του αδερφού ή της αδερφής», */kafekútia/* «καφεκούτια», */podoránia/* «κοντές κάλτσες», */rakogiáli/* «γυάλινο μπουκάλι για ρακί», */stefanoxárti/* «στεφανοχάρτι»). Η ανωτέρω παρατήρηση ισχύει και για τα σύνθετα με β' συνθετικό τα ονόματα */vunó/* «βουνό», */voriás/* «βοριάς», */vnoχί/* «βροχή», */ekklisía/* «εκκλησία», */neró/* «νερό», */xorió/* «χωριό», για τα οποία έχει αναφερθεί ήδη ότι εμφανίζουν μεταβολές στην κλίση ή και το γένος (π.χ. */anthonéri/* «ανθόνερο», */kleftoxória/* «κλεφτοχώρια», */korfonúnia/* [kurfunúña] «κορφοβούνια», */mesoxóri/* «το κέντρο του χωριού», */kseronóri/* «ξεροβόρι», */eksoklísi/* [ksuklíʃ] «εξωκκλήσι», */palioxóri/* «παλιοχώρι», */panoklísi/* [panuklíʃ] «η επάνω εκκλησία», */protovróxia/* «πρωτοβρόχια»).

Τέλος, υπάρχουν και περιπτώσεις συνθέτων, όπου δεν παρατηρείται μετακίνηση του τόνου εν σχέσει με τη θέση του κατά την αυτοτελή χρήση του β' συνθετικού (π.χ. */agriosikiá/* [agruscá] «αγριοσυκιά» (με β' συνθετικό τη λ. */sikiá/* «συκιά»)· επίσης, */aðelfonárema/* «χτύπημα από αδελφό», */aðraðélfia/* «τα αδέρφια του συζύγου», */astropeléki/* «αστροπελέκι», */vrakozóna/* «βρακοζώνα», */ginekaðérfia/* «τα αδέρφια της συζύγου», */kalogriá/* «καλόγρια», */aletropóði/* «η βάση του αρότρου

όπου πρόσαρμόζεται το υνί», /mesiméri/ «μεσημέρι», /neromána/ «πηγή νερού», /nikokirá/ «νοικοκυρά», /nikokíris/ «νοικοκύρης», /raxokókalos/ «σπονδυλική στήλη», /stavrodrómi/ «σταυροδρόμι», /sibetherí/ «συμπέθερο», /xasoméris/ «χασομέρης»· εξάλλου σε πολλά από αυτά το β' συνθετικό τονίζεται ήδη στην προπαραλήγουσα (π.χ. /agriokítama/ «αγριοκοίταγμα» (με β' συνθετικό τη λ. /kítama/ «κοίταγμα»)· επίσης /agrofilakas/ «αγροφύλακας», /adelfonárema/ «χτύπημα από αδελφό», /psorálogo/ «ψωράλογο»).

4.4.6.2 Συντακτική και σημασιολογική σχέση του α' και του β' συνθετικού

Με κριτήριο τη συντακτική σχέση των δύο συνθετικών, τα σύνθετα ονόματα, διακρίνονται σε: **α)** παρατακτικά σύνθετα και **β)** εξαρτημένα σύνθετα.

4.4.6.2.1 Παρατακτικά σύνθετα⁶¹

Στα παρατακτικά σύνθετα, η σημασία προκύπτει, αν τα συνθετικά τους μέρη, που είναι και τα δύο ονόματα, συνδεθούν με τον σύνδεσμο /ke/ «και» (π.χ. /adrógiño/ [adróinu] «αντρόγινο», /astropeléki/ «αστροπελέκι», /ginekóreða/ «γυναικόπαιδα», /mustalevriá/ «μουσταλευριά», /rizógalos/ «ριζόγαλο»).

4.4.6.2.2 Εξαρτημένα σύνθετα

Τα εξαρτημένα σύνθετα ονόματα εκφράζουν σχέση εξάρτησης των συνθετικών τους μερών. Βασικό στοιχείο είναι το β' συνθετικό, στο οποίο το α' συνθετικό λειτουργεί ως επιθετικός ή ετερόπλωτος προσδιορισμός ή ως συμπλήρωμα της τυχόν ρηματικής έννοιας του β' συνθετικού. Βάσει των διαφορετικών σημασιολογικών και συντακτικών αυτών σχέσεων τα εξαρτημένα σύνθετα ονόματα διακρίνονται σε: **α)** προσδιοριστικά και **β)** ρηματικά σύνθετα.

Μπορεί να παρατηρηθεί ότι τα σύνθετα ονόματα γενικά εκφράζουν μία υπωνυμική σχέση σε σύγκριση με ό,τι δηλώνει το β' συνθετικό, το οποίο λειτουργεί ως υπερώνυμο (π.χ. /agriosikiá/ [agruʃcá] «αγριοσυκιά» → είδος συκιάς, /samólaðos/ «σησαμέλαιο» → είδος λαδιού, /fardóstratos/ «φαρδύς δρόμος» → είδος δρόμου).

⁶¹ Βλ. και Αλμπανούδης (2009: 276-279).

4.4.6.2.2.1 Προσδιοριστικά σύνθετα

Τα προσδιοριστικά σύνθετα προέρχονται κυρίως από τη σύνθεση επιθέτου και ονόματος ή ονόματος και ονόματος. Όταν το α' συνθετικό είναι επίθετο, λειτουργεί ως επιθετικός προσδιορισμός του β' συνθετικού (π.χ. /agriosikía/ «η άγρια συκιά», /argiomáxero/ «αργυρό μαχαίρι», /eksámina/ «εξάμηνα», /kakokéfaló/ «κακό κεφάλι», /lianolíthara/ «μικρές πέτρες», /palíoreða/ «παλιόπαιδα», /paliorápustos/ «το παλιό παπούτσι», /protókleftos/ «πρώτος κλέφτης», /protopalíkaro/ «πρωτοπαλλήκαρο»).

Όταν το α' συνθετικό είναι όνομα, μπορεί να λειτουργεί ως ετερόπτωτος ή επιρρηματικός προσδιορισμός (π.χ. /aletróxero/ [alitróçir] «η λαβή του αρότρου», /adradélfia/ «τα αδέλφια του συζύγου», /ginekadélfia/ [jinekadérfça] «τα αδέλφια της συζύγου», /karanósxina/ «καραβόσκoiνα», /aletropóði/ [litropóð] «η βάση του αρότρου όπου προσαρμόζεται το υνί», /matófila/ «ματόφυλλα», /babakósporos/ «σπόρος του βαμβακιού», /nikokíris/ [nikucírs] «νουκοκύρης», /raxokókaló/ «σπονδυλική στήλη», /samólaðo/ «λάδι από σουσάμι», /xuliarokálaθo/ [xlarokálaθo] «θήκη για κουτάλια, κουταλοθήκη»).

4.4.6.2.2.2 Ρηματικά σύνθετα

Τα ρηματικά σύνθετα ονόματα έχουν ως β' συνθετικό όνομα παράγωγο από ρήμα και ως α' συνθετικό όνομα που λειτουργεί: **α)** ως **υποκείμενο** (π.χ. /iliodósimo/ [iludóçimu] «ο ήλιος ανατέλλει, ανατολή», /ilioxásimo/ [iluxáçimu] «ο ήλιος χάνεται, δύση», /theofanía/ [θçufána] «εμφανίζεται ο Θεός», /niliónçalma/ «βγαίνει ο ήλιος, ανατολή»), **β)** ως **αντικείμενο**, βλ. και Αλμπανούδης (2009: 279) (π.χ. /zimaroxáftis/ «αυτός που τρώει το ζυμάρι, φούρνος», /kadilanáftis/ «αυτός που ανάβει τα καντήλια», /nekrotháftis/ [nikrutháfts] «αυτός που θάβει τους νεκρούς»), **γ)** ως **ποιητικό αίτιο** (π.χ. /adelfonárema/ «χτύπημα από αδελφό») και **δ)** ως **επιρρηματικός προσδιορισμός** (π.χ. /matavrásimo/ [matavráçimu] «εκ νέου βράσιμο, βράζω ξανά, εκ νέου»).

4.5 Επίθετα και αριθμητικά

4.5.1 Το μορφολογικό σύστημα του επιθέτου

Στο Δαρνάκινο ιδίωμα όπως άλλωστε και στην Κοινή Νέα Ελληνική το μορφολογικό σύστημα του επιθέτου βασίζεται στο σύστημα του ονόματος· αυτό προκύπτει –έστω και αδρομερώς– από τον πίνακα κλίσης ονομάτων και επιθέτων που παρατίθεται:

		όνομα	επίθετο	όνομα	επίθετο	όνομα	επίθετο
ενικός	ονομαστική	/ɣabró-s/	/tranó-s/	/vroxí-ø/	/traní-ø/	/neró-ø/	/tranó-ø/
	αιτιατική	/ɣabró-ø/	/tranó-ø/	/vroxí-ø/	/traní-ø/	/neró-ø/	/tranó-ø/
	γενική	/ɣabr-í/	/tran-í/	/vroxí-s/	/traní-s/	–	–
πληθυντικός	ονομαστική	/ɣabr-í/	/tran-í/	/vrox-és/	/tran-és/	/ner-á/	/tran-á/
	αιτιατική	/ɣabr-í/	/tran-í/	/vrox-és/	/tran-és/	/ner-á/	/tran-á/
	γενική	–	–	–	–	–	–

Η βασική διαφορά μεταξύ των δύο αυτών μορφολογικών συστημάτων, ονόματος και επιθέτου, έγκειται στον ρόλο του γένους. Τα ονόματα συνεκφέρονται πάντοτε με την πτώση και τον αριθμό και διαφοροποιούνται ανάλογα με το γραμματικό τους γένος σε αρσενικά, θηλυκά και ουδέτερα, δηλαδή άλλα ονόματα είναι αρσενικά (π.χ. /o ɣabrós/ «ο γαμπρός»), άλλα είναι θηλυκά (π.χ. /i vroxí/ «η βροχή») και άλλα είναι ουδέτερα (π.χ. /to neró/ «το νερό»). Τα επίθετα συνεκφέρονται πάντοτε με την πτώση και τον αριθμό, δεν κατηγοριοποιούνται όμως σε σχέση με το γένος, αλλά σχηματίζουν τύπους σε όλα τα γένη (π.χ. αρσενικό /tranós/ «τρανός», θηλυκό /traní/ «τρανή», ουδέτερο /tranó/ «τρανό») και συμφωνούν ως προς το γραμματικό γένος με το όνομα. Ο βασικός ρόλος του γραμματικού γένους του επιθέτου είναι η δήλωση της συμφωνίας· ο ακροατής/αποδέκτης του μηνύματος αντιλαμβάνεται σαφέστερα με τη βοήθεια του γένους ποιο είναι το όνομα με το οποίο συνδέεται το επίθετο.

Όπως προαναφέρθηκε, το όνομα και το επίθετο συνεκφέρονται με τον αριθμό και την πτώση. Ο ρόλος του αριθμού και της πτώσης είναι ωστόσο διαφορετικός στο όνομα και το επίθετο. Ο αριθμός προσδιορίζει ποσοτικά το όνομα και η πτώση δηλώνει τη σχέση του με τον συντακτικό πυρήνα, με το στοιχείο δηλαδή της πρότασης από το οποίο εξαρτάται (ρήμα, άλλο όνομα, πρόθεση και σε ορισμένες περιπτώσεις επίρρημα π.χ. /kalós ta pedía/ «Καλώς τα παιδιά»). Όταν πρόκειται για

το επίθετο, η χρήση του αριθμού και της πτώσης δεν δηλώνει τίποτε, απλώς διευκολύνει τον ακροατή/αποδέκτη του μηνύματος να διακρίνει –μέσω της συμφωνίας– ότι το επίθετο συνδέεται με το προσδιοριζόμενο όνομα. Οι /kalés yinékes/ [kalés jnécis] «καλές γυναίκες» δεν είναι πιο καλές από την /kalí yinéka/ [kalí jnéka] «καλή γυναίκα», δηλαδή ο πληθυντικός δεν σημαίνει μεγαλύτερη ποσότητα της έννοιας του επιθέτου, αλλά δηλώνει ότι το επίθετο προσδιορίζει ένα όνομα πληθυντικού αριθμού. Ομοίως, οι πτώσεις στις οποίες χρησιμοποιείται το επίθετο δεν φανερώνουν διαφορετικές σχέσεις του επιθέτου προς το προσδιοριζόμενο όνομα, αλλά χρησιμοποιούνται απλώς σε συμφωνία προς την πτώση του ονόματος. Η σχέση του επιθέτου προς το όνομα είναι η ίδια στο ονοματικό σύνολο /i kalí yinéka/ «η καλή γυναίκα» και στο ονοματικό σύνολο /tis kalés yinékes/ [ts kalés jnécis] «τις καλές γυναίκες» (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 216-218).

Σημειώνεται, επίσης, ότι στο μορφολογικό σύστημα του επιθέτου ανάλογα με τους συνδυασμούς τύπων για τα διάφορα γένη διακρίνονται *μορφολογικές δέσμες* (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 218), σύνολα δηλαδή επιθέτων με τα ίδια χαρακτηριστικά ως προς τον σχηματισμό τύπων (π.χ. /tranós - traní - tranó/ «τρανός, τρανή, τρανό»). Εκτός από τα επίθετα στο μορφολογικό σύστημα του επιθέτου περιλαμβάνονται οι επιθετικές μετοχές (π.χ. /valménos/ [valménus] «βαλμένος» - /valméni/ [valméri] «βαλμένη» - /valménu/ [valménu] «βαλμένο») καθώς και οι επιθετικές αντωνυμίες (π.χ. /álos/ [álus] «άλλος» - /áli/ [al] «άλλη»- /álo/ [álu] «άλλο»).

Επίσης, ο σχηματισμός των τύπων του επιθέτου βασίζεται στη χρήση τόσο διαφορετικών θεμάτων όσο και διαφορετικών καταλήξεων (ληκτικών μορφημάτων). Επί παραδείγματι, οι τύποι του επιθέτου /tranós - traní - tranó/ σχηματίζονται βάσει τριών θεμάτων: **α)** το θέμα /tranó/-, στο οποίο προστίθενται οι καταλήξεις ονομαστικής και αιτιατικής ενικού του αρσενικού και του ουδέτερου (π.χ. /tranó-s/, /tranó-ø/), **β)** το θέμα /tran/-, στο οποίο προστίθενται οι καταλήξεις της γενικής ενικού του αρσενικού (π.χ. /tran-ú/) καθώς και οι καταλήξεις ονομαστικής και αιτιατικής πληθυντικού και των τριών γενών (π.χ. /tran-í/ «τρανοί», /tran-és/ «τρανές», /tran-á/ «τρανά» κ.λπ.) και **γ)** το θέμα /traní/-, βάσει του οποίου σχηματίζονται οι τύποι του θηλυκού στον ενικό αριθμό με προσθήκη των ίδιων

καταλήξεων που χρησιμοποιούνται και για τον σχηματισμό του ονόματος (π.χ. /traní-ø/, /traní-s/).⁶²

Τα επίθετα του ιδιώματος είναι τριγενή και τρικατάληκτα, διακρίνονται κατά την κλίση τους σε ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα, ενώ βασικό χαρακτηριστικό ως προς τον τονισμό τους είναι το ότι ο τόνος τους παραμένει σταθερός.

Τέλος, σημειώνεται ότι επίθετα των τύπων /asθενίς - asθενίς - asθενές/ και /sόφρον - sόφρον - sόφρον/ δεν χρησιμοποιούνται ούτε προσιδιάζουν στον ιδιοματικό λόγο, καθώς έχουν αρχαία προέλευση και συνηθίζονται σε πιο επίσημο και τυπικό επίπεδο ύφους. Επισημάνθηκαν εξαιρετικά λίγα παραδείγματα (π.χ. /klinítris/, /prosfilés/) και η χρήση τους οφείλεται στην επίδραση της Νέας Ελληνικής. Για τους τύπους /mia asθενί/ (αιτ. εν.), /sigenís/ «συγγενής», /sigenís/ «συγγενείς» των ουσιαστικοποιημένων επιθέτων σε -/ís, -ís, -és/) βλ. 4.4.2 σ. 238-239. Επιπλέον, από μία φορά ανευρέθηκαν οι τύποι /sόφrona/ (αιτ. εν., αρσ. γένους) και /exéfrona/ (αιτ. εν., αρσ. γένους) των επίσης αρχαίας προέλευσης επιθέτων σε -/on, -on, -on/).

4.5.2 Επίθετα του τύπου /meγάλος - meγάli - meγάlo/⁶³

Τα επίθετα αυτού του τύπου είναι ισοσύλλαβα και εμφανίζουν θέματα αρσενικού και ουδέτερου σε -/o/- . Τα θέματα του θηλυκού γένους λήγουν σε -/i/-, σε -/a/- και σε -/ia/- . Τα εν λόγω επίθετα συνιστούν ίσως τη συχνότερη κατηγορία στο μορφολογικό σύστημα του επιθέτου του Δαρνάκικου ιδιώματος.

Στη συνέχεια δίνονται παραδείγματα κλίσης των επιθέτων της εν λόγω κατηγορίας.

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/meγάλo-s/ [miγάλus]	/meγάli-ø/ [miγάλ]	/meγάλo-ø/ [miγάλu]
	αιτιατική	/meγάλo-ø/ [miγάλu]	/meγάli-ø/ [miγάλ]	/meγάλo-ø/ [miγάλu]
	γενική	/meγάλ-u/ [miγάλu]	/meγάli-s/ [miγάλs]	—

⁶² Πβ. όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως με όσα σημειώνουν οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 216-219) για το μορφολογικό σύστημα του επιθέτου της Νέας Ελληνικής.

⁶³ Βλ. Αλμπανούδης (2009: 208), Τσολάκη (2009: 209-214), Γκαραλιάκος (2016: 149-151).

πληθυντικός	ονομαστική	/meɣál-i/ [miɣáɫ]	/meɣál-es/ [miɣáɫis]	/meɣál-a/ [miɣála]
	αιτιατική	/meɣál-i/ [miɣáɫ]	/meɣál-es/ [miɣáɫis]	/meɣál-a/ [miɣála]
	γενική	–	–	–

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/meséo-s/ [miséus]	/meséa-ø/ [miséa]	/meséo-ø/ [miséu]
	αιτιατική	/meséo-ø/ [miséu]	/meséa-ø/ [miséa]	/meséo-ø/ [miséu]
	γενική	/mesé-u/ [miséu]	/meséa-s/ [miséas]	–
πληθυντικός	ονομαστική	/mesé-i/ [miséi]	/mesé-es/ [miséis]	/mesé-a/ [miséa]
	αιτιατική	/mesé-i/ [miséi]	/mesé-es/ [miséis]	/mesé-a/ [miséa]
	γενική	–	–	–

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/asiménio-s/ [afméɲus]	/asiménia-ø/ [afméɲa]	/asiménio-ø/ [afméɲu]
	αιτιατική	/asiménio-ø/ [afméɲu]	/asiménia-ø/ [afméɲa]	/asiménio-ø/ [afméɲu]
	γενική	/asiméni-u/ [afméɲu]	/asiménia-s/ [afméɲas]	–
πληθυντικός	ονομαστική	/asiméni-i/ [afméɲi]	/asiméni-es/ [afméɲes]	/asiméni-a/ [afméɲa]
	αιτιατική	/asiméni-i/ [afméɲi]	/asiméni-es/ [afméɲes]	/asiméni-a/ [afméɲa]
	γενική	–	–	–

Συνοπτικά οι καταλήξεις των επιθέτων αυτών είναι οι ακόλουθες:

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	-/s/	-∅	
	αιτιατική	-/∅/		
	γενική	-/u/	-/s/	—
πληθυντικός	ονομαστική	-/i/	-/es/	-/a/
	αιτιατική			
	γενική	—		

Ο σχηματισμός του θηλυκού των επιθέτων με θέμα αρσενικού/ουδετέρου σε -/o/- -[u]- εξαρτάται κυρίως από το φώνημα που προηγείται του ληκτικού -/o/- -[u]-. Κάποια επίθετα ωστόσο ενδέχεται να εμφανίζουν τρόπους σχηματισμού που δεν προβλέπονται από τα χαρακτηριστικά του θέματος και του τονισμού. Γενικά όμως ισχύουν τα ακόλουθα: **α)** Όταν πριν από το ληκτικό -/o/- -[u]-, δηλαδή τον χαρακτήρα, του αρσενικού/ουδετέρου υπάρχει σύμφωνο (π.χ. /μεγάλο/- [miǵálu]-), το επίθετο σχηματίζει κατά κανόνα το θέμα του θηλυκού γένους σε -/i/- (βλ. Ντίνας 2005:120) (π.χ. /μεγάλι/- [miǵál(i)]-· λοιπά παραδείγματα: /απλόχορος/ [aplóχurus] «ευρύχωρος» → /απλόχορι/ [aplóχur], /κακάρλιτος/ [kakárlitus] «ακάθαρτος» → /κακάρλιτι/ [kakárlit], /καβάδικος/ [kabáðkus] «καμπίσιος, μεγάλος, επιβλητικός, ασουλούπωτος» → /καβάδικι/ [kabáðc(i)], /βάταλος/ [bátalus] «άχρηστος» → /βάταλι/ [bátal], /ksénos/ [kʃénus] «ξένος» → /kséni/ [kʃer], /kseasprúlianos/ [kʃasprúlanus] «ξεθωριασμένος» → /kseasprúliani/ [kʃasprúlan], /ksestefánotos/ [kʃistifánutus] «αστεφάνωτος» → /ksestefánoti/ [kʃistifánut], /ómorfos/ [óémurfus] «όμορφος» → /ómorfi/ [óémurfi], /rlióteros/ [rλόterus] «περισσότερος» → /rlióteri/ [rλόter] κ.ά.). Επίθετα αυτής της περίπτωσης μπορεί να σχηματίζουν το θηλυκό και σε -/ia/-, πρόκειται κυρίως για επίθετα βαρύτονα με θέμα σε -/ko/- -[ku]- (π.χ. /αλιότικος/ [alótkus] «αλλιώτικος» → /αλιότικια/ [alótca], /ολόρθος/ [alórtus] «ολόρθος» → /ολόρθια/ [alórtca], /gifsénikos/ [ʃifʃénkus] «χαλαρός» → /gifsénikia/ [ʃifʃénca], /kakorízikos/ [kakurízkus] «κακορίζικος» → /kakorízikia/ [kakurízca]). Ακόμη, στην εν λόγω περίπτωση εμπίπτουν και επίθετα με το παραγωγικό (υποκοριστικό) επίθημα -/útsikos/ -[útʃkus], -/útsikia/ -[útʃca], -/útsiko/ -[útʃku], (π.χ. /mikrútsikos/

«μικρούτσικος») που χρησιμοποιείται στο ιδίωμα αντί του –επίσης υποκοριστικού– επιθήματος της Κοινής Νέας Ελληνικής /-úlis/, /-úla/, /-úliko/, το οποίο δεν εμφανίζει ιδιαίτερη επίδοση στο Δαρνάκινο ιδίωμα.

Στην κατηγορία με θέμα θηλυκού σε /-i/-, ανήκουν επίθετα με παραγωγικά επιθήματα όπως το /-atos/ (π.χ. /akatévatós/ [akátévatus] «αμειώτος, επίμονος»), /-átos/ (π.χ. /γιομάτος/ [jómátus] «γεμάτος»), /-imos/ (π.χ. /ofélimos/ [ufélmus] «ωφέλιμος»), /-inos/ (π.χ. /pílinos/ [pílinus] «πήλινος»), οι παθητικές μετοχές σε /-ménos/ [-[ménus], /-méni/ [-[mérj], /-ménó/ [-[ménu] (π.χ. /zaroménos/ [zaruménus] «ζαρωμένος») και τα παραθετικά των επιθέτων σε /-teros/ [-[tirus], /-teri/ [-[tir], /-tero/ [-[tiru] (π.χ. /kalíteros/ «καλύτερος») ⁶⁴.

β) Όταν πριν από το ληκτικό /-o/- [-[u]-, τον χαρακτήρα, του αρσενικού/ουδετέρου υπάρχει φωνήεν, το επίθετο σχηματίζει το θέμα του θηλυκού σε /-a/- (βλ. και Ντίνας 2005:120, Τσολάκη 2009: 213), εφόσον το φωνήεν αυτό τονίζεται (π.χ. /meséós/ «μεσαίος» → /meséa/, /néos/ «νέος» → /néa/, /teleftéós/ «τελευταίος» → /teleftéa/) ή είναι το φωνήεν /i/ (π.χ. /áγrios/ «άγριος» → /áγria/, /asiménios/ [afménius] «ασημένιος» → /asiménia/ [afména], /déksios/ [dékʃus] «δεξιός» → /déksia/ [dékʃa], /zérnios/ [zérnjus] «αριστερόχειρας» → /zérnia/ [zérnja], /zúfios/ [zúfʃus] «σάπιος, καχεκτικός» → /zúfia/ [zúfʃa], /nótios/ [nótʃus] «υγρός, βρεγμένος» → /nótia/ [nótʃa]).

Στην κατηγορία αυτή, με θέμα θηλυκού σε /-a/-, ανήκουν επίθετα με ιδιαίτερα επιθήματα όπως /-énios/ [-[énius], /-énia/ [-[éna], /-énio/ [-[énu], /-ísios/ [-[íʃus], /-ísia/ [-[íʃa], /-ísio/ [-[íʃu], (π.χ. /asiménios/ «ασημένιος», /valtísios/ «βαλτίσιος», /dermatísios/ «δερμάτινος», /zamanísios/ «αιωνόβιος» και /paligerísios/ «του παλιού καιρού») καθώς και τα αριθμητικά σε /-plásios/ [-[pláʃus], /-plásia/ [-[pláʃa], /-plásio/ [-[pláʃu] (π.χ. /díplassios/ «διπλάσιος»).

Επίσης, κατά το επίθετο /meséós, -a, -o/ «μεσαίος, -α, -ο» κλίνονται και επίθετα όπως τα /ksíkikos - ksíkikisa (βλ. και Τσολάκη 2009: 56, 212-213)- /ksíkiko/ [kʃíikʊs - kʃíicsa - kʃíiku] «ελαφρόμυαλος, ανόητος, λιποβαρής», /turlóikos - turlóikisa - turlóiko/ [turlóikus - turlóicsa - turlóiku] «απρόσεχτος, τρελός», /tsitínikos - tsitínisa - tsitiniko/ [tʃitínkʊs - tʃitínisa, tʃitínku] «δύστροπος» μολονότι πριν τον

⁶⁴ Κατά το επίθετο /megálos - megáli - megálo/ «μεγάλος - μεγάλη - μεγάλο» κλίνονται και επίθετα του τύπου /kúduros/ [kúdrʊs] «κοντός, με κοντή ουρά» - /kúduri/ [kúdir] (αντί [kudr] με ανάπτυξη του /i/, από /kúduri/, βλ. 3.2.1.8 σ. 174-176) - /kúduro/ [kúdrʊ]. Τέλος, εκτός των /megálos/ και /megálo/ εντοπίστηκαν οι τύποι /mégas/ (π.χ. /mégas aléksandros/ «Μέγας Αλέξανδρος») και μία φορά σε δημοτικό τραγούδι η αιτιατική /mégá/ (π.χ. /mégá monastíri/ «μέγα μοναστήρι»).

χαρακτήρα -/o/- -[u]- υπάρχει σύμφωνο. Τέλος, στο υλικό εντοπίστηκαν και περιπτώσεις αιτιατικής πληθυντικού αρσενικού γένους με την κατάληξη -/us/ (π.χ. /meǵal-us/, /ksénus/ κ.ά.), οι οποίοι μαρτυρούν διεϊσδυση της Νεοελληνικής Κοινής στο ιδίωμα.

4.5.3 Επίθετα του τύπου /tranós - traní - tranó/⁶⁵

Τα επίθετα αυτού του τύπου σχηματίζουν θέματα αρσενικού και ουδέτερου γένους σε -/ó/- . Τα θέματα για τον σχηματισμό του θηλυκού γένους των επιθέτων αυτών λήγουν σε -/í/- και -/ιά/- . Τα επίθετα αυτά, που συνοψίζονται κάτω από τον τύπο /tranós - traní - tranó/, αποτελούν μια συχνά χρησιμοποιούμενη κατηγορία επιθέτων ιδίωμα των Δαρνακοχωριών.

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/tranó-s/ [tranós]	/traní-ø/ [traní]	/tranó-ø/ [tranó]
	αιτιατική	/tranó-ø/ [tranó]	/traní-ø/ [traní]	/tranó-ø/ [tranó]
	γενική	/tran-ú/ [tranú]	/traní-s/ [tranís]	—
πληθυντικός	ονομαστική	/tran-í/ [traní]	/tran-és/ [tranés]	/tran-á/ [traná]
	αιτιατική	/tran-í/ [traní]	/tran-és/ [tranés]	/tran-á/ [traná]
	γενική	—	—	—

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/nistikó-s/ [niskós]	/nistikiá-ø/ [niscá]	/nistikó-ø/ [niskó]
	αιτιατική	/nistikó-ø/ [niskó]	/nistikiá-ø/ [niscá]	/nistikó-ø/ [niskó]

⁶⁵ Βλ. και Αλμπανούδης (2009: 208), Τσολάκη (2009: 205-206, 207-208), Γκαραλιάκος (2016: 151-153).

		[ɲiskó]	[ɲiscá]	[ɲiskó]
	γενική	/nistik-ú/ [ɲiskú]	/nistikiá-s/ [ɲiscás]	–
πληθυντικός	ονομαστική	/nistik-í/ [ɲiscí]	/nistik-és/ [ɲiscés]	/nistik-á/ [ɲiská]
	αιτιατική	/nistik-í/ [ɲiscí]	/nistik-és/ [ɲiscés]	/nistik-á/ [ɲiská]
	γενική	–	–	–

Συνοπτικά οι καταλήξεις των ανωτέρω επιθέτων είναι οι εξής:

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	-/s/	-∅	
	αιτιατική	-/∅/		
	γενική	-/ú/	-/s/	–
πληθυντικός	ονομαστική	-/í/	-/és/	-/á/
	αιτιατική			
	γενική	–		

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, τα επίθετα αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα και πριν από το ληκτικό *-ό/-*, τον χαρακτήρα, του αρσενικού/ουδετέρου υπάρχει σύμφωνο. Από αυτά, τα επίθετα με θέμα σε *-κό/-*, *-χό/-* και κάποια άλλα σχηματίζουν το θέμα του θηλυκού σε *-ιά/-* (π.χ. /agaθotós/ [agaθutós] «αγκαθωτός» → /agaθotιά/ [agaθutçá], /gurlotós/ [gurlutós] «γουρλωτός» → /gurlotιά/ [gurlutçá], /ɣnomikós/ [ɣnumkós] «λογικός» → /ɣnomikiά/ [ɣnumçá] (βλ. Τσολάκη (2009: 56, 205, 207 και πβ. Ντίνας 2005:120), /ðivanolikós/ [ðjavuλkós] → /ðivanolikiά/ [ðjavuλçá], /ðialextós/ [ðjaλixtós] → /ðialextιά/ [ðjaλixtçá], /zavós/ «λοξός, στριμμένος» → /zavιά/ [zavjá], /θeotikós/ [θçutkós] «θειικός, ο προερχόμενος από τον Θεό» → /θeotikiά/ [θçutçá], /kakós/ → /kakiά/ [kacá], /mudós/ «σκούρος» → /mudιά/ [mudjá], /badakotós/ [badakutós] «βαθουλωτός» → /badakotιά/ [badakutçá], /bluderós/ [bludirós] «μπόλικος» → /bluderiά/ [bludirjá], /nistikós/ [ɲiskós] → /nistikiά/ [ɲiscá], /ftoxós/ [ftuxós] → /ftoxιά/ [ftuçá]). Αν και γενικά η τάση είναι το θέμα του θηλυκού των προαναφερθέντων επιθέτων να λήγει σε *-ιά/-*, κάποια το

σχηματίζουν και σε -/ί/- (π.χ. /malakiá/ [malacá] και /malakí/ [malací], /ftoxiá/ [ftuǰá] και /ftoxí/ [ftuǰí]). Αλλά και τα επίθετα στα οποία το θέμα του αρσενικού/ουδετέρου δεν λήγει σε -/κό/-, -/χό/- και υπάρχει άλλο σύμφωνο πριν τον χαρακτήρα -/ό/- μπορούν να σχηματίζουν το θέμα του θηλυκού όχι μόνο σε -/ί/-, όπως είναι το σύνηθες, αλλά και σε -/ιά/- (π.χ. /ksanθός/ → /ksanθί/ αλλά και /ksanθιά/, /tsevdós/ [tʃɪndós] «ψευδός» → /tsevdί/ [tʃɪndí] αλλά και /tsevdιά/ [tʃɪndjá], /psilós/ [pʃilós] → /psilί/ [pʃilí] αλλά και /psiliá/ [pʃilá] όπως στη φράση /psiliá raxúla/)⁶⁶.

Επίσης, σημειώνεται ότι στο υλικό εντοπίστηκαν και τύποι αιτιατικής πληθυντικού αρσενικού γένους σε -/ús/ (π.χ. /palanús/, /tranús/) οι οποίοι οφείλονται στην επίδραση της Νεοελληνικής Κοινής στο ιδίωμα.

4.5.4 Επίθετα του τύπου /varís - variá - varí/⁶⁷

Σε αυτό τον τύπο εντάσσονται επίθετα όπως το /varís - variá - varí/ και /ðeksís - ðeksiá - ðeksi/ ⁶⁸. Οι καταλήξεις των επιθέτων αυτών αποτελούν ενιαία κατηγορία στην προφορική επικοινωνία, διαφέρουν όμως όσον αφορά στην ορθογραφία τους. Για τον λόγο που αναφέρθηκε ήδη (ίδιες καταλήξεις στην προφορική χρήση) και προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της οικονομίας στη μορφολογική ανάλυση, οι συγκεκριμένοι τύποι επιθέτων εξετάζονται από κοινού.

Η εικόνα που παρουσιάζουν ως προς την κλίση είναι η εξής:

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/varí-s/ [varís]	/variá-ø/ [varjá]	/varí-ø/ [varí]
	αιτιατική	/varí-ø/ [varí]	/variá-ø/ [varjá]	/varí-ø/ [varí]

⁶⁶ Βλ. Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 481) για τη γενίκευση της κατάληξης -ιά -/ιά/ σε θηλυκά επίθετα (π.χ. *χρυσιά* /xrisiá/, *γεριά* /geriá/). Πβ. επίσης όσα αναφέρονται από τον Ντάγκα (2016: 501) και συγκεκριμένα ότι «Στο θηλυκό των παλαιών επιθέτων σε -ύς, -εία, -υ σημειώθηκε μεταπλασμός σε -έα... και συνίζηση της ακολουθίας ΣέΦ, με αποτέλεσμα την ουράνωση/ουρανοποίηση του συμφώνου, π.χ. [vaθ¹ιά] 'βαθιά', [va¹ιά] 'βαριά'. Η ίδια εξέλιξη επεκτάθηκε και στο θηλυκό πολλών επιθέτων σε -ός, -ή, -ό... π.χ. [xaζά] 'χαζή', [kf¹ιά] 'κουφή'. Το θηλυκό των επιθέτων σε -ικός/-ικός, -η/-ή, -ο/-ό απαντά με δύο μορφές σε ελεύθερη ποικιλία, π.χ. [pʃéʃa]/[pʃéʃ] 'ψεύτικη', [ɣnιmɰá]/[ɣnιmɰí] 'συνετή'».

⁶⁷ Βλ. επίσης Αλμπανούδης (2009: 208), Τσολάκη (2009: 215-217) και πβ. Γκαραλιάκος (2016: 154).

⁶⁸ Εντοπίστηκε, επίσης, ο τύπος αιτιατικής ενικού ουδετέρου γένους /ðeksió/ [ðikʃó] (π.χ. /sto ðeksió vizí/ [stu ðikʃó vizí]), στοιχείο το οποίο υποδηλώνει ότι το επίθετο σχηματίζεται ενδεχομένως και ως /ðeksiós, -ιά, -ιό/ [ðikʃós, ðikʃá, ðikʃó].

	γενική	/vari-ø/ [vari]	/variá-s/ [varjás]	–
πληθυντικός	ονομαστική	/var-íi/ [varjí]	/var-iés/ [varjés]	/var-íá/ [varjá]
	αιτιατική	/var-íi/ [varjí]	/var-iés/ [varjés]	/var-íá/ [varjá]
	γενική	–	–	–

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/ðeksí-s/ [ðikʃís]	/ðeksíá-ø/ [ðikʃá]	/ðeksí-ø/ [ðikʃí]
	αιτιατική	/ðeksí-ø/ [ðikʃí]	/ðeksíá-ø/ [ðikʃá]	/ðeksí-ø/ [ðikʃí]
	γενική	/ðeksí-ø/ [ðikʃí]	/ðeksíá-s/ [ðikʃás]	–
πληθυντικός	ονομαστική	/ðeks-íi/ [ðikʃí]	/ðeks-iés/ [ðikʃés]	/ðeks-íá/ [ðikʃá]
	αιτιατική	/ðeks-íi/ [ðikʃí]	/ðeks-iés/ [ðikʃés]	/ðeks-íá/ [ðikʃá]
	γενική	–	–	–

Συνοπτικά οι καταλήξεις των επιθέτων αυτών είναι οι ακόλουθες:

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	-/s/	-/ø/	
	αιτιατική	-/ø/		
	γενική		-/s/	–
πληθυντικός	ονομαστική	-/íi/	-/iés/	-/iá/
	αιτιατική			
	γενική	–		

Τα επίθετα στα οποία το ληκτικό φωνήεν του θέματος του αρσενικού/ουδετέρου αποδίδεται στη γραφή με το <ύ> -/í/- (π.χ. /varís/) προέρχονται από την Αρχαία Ελληνική, ενώ αυτά στα οποία το ληκτικό φωνήεν του θέματος του αρσενικού αποδίδεται γραπτά με το <ή> -/í/- και το ληκτικό φωνήεν/χαρακτήρας του θέματος του ουδετέρου με <ί> -/í/- είναι νεότερης προέλευσης· σε αυτή την κατηγορία επιθέτων του ιδιώματος περιλαμβάνονται κυρίως επίθετα δηλωτικά χρώματος (π.χ. /kanelís/ [kanelís] «κανελής», /melís/ [milís] «μελής», /psarís/ «γκρίζος»).

Επίσης, σημειώνεται ότι στο υλικό εντοπίστηκαν και τύποι αιτιατικής πληθυντικού αρσενικού γένους σε -/íús/ (π.χ. ðeksiús/ [ðikʃús]) οι οποίοι οφείλονται στην επίδραση της Νεοελληνικής Κοινής στο ιδίωμα.

4.5.5 Επίθετα του τύπου /xtikiáris - xtiKIára/o - xtiKIáriko/⁶⁹

Όπως και στα ανισοσύλλαβα ονόματα, στα επίθετα αυτά παρατηρείται αύξηση συλλαβών στον πληθυντικό αριθμό του αρσενικού (π.χ. /xtikiáris/ → /xtikiáriðes/) και στον πληθυντικό αριθμό επιθέτων θηλυκού γένους που εμφανίζουν θέμα σε -/ú/- (π.χ. /vuzarú/ «κουλαρού» → /vuzarúses/ και /vuzarúðes/). Επίσης, τα επίθετα αυτά σχηματίζουν τύπους ουδετέρου με το επίθημα -/íko/ (π.χ. /xtikiáriko/).

Ακολουθούν παραδείγματα κλίσης επιθέτων που περιλαμβάνονται στη συγκεκριμένη κατηγορία:

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/xtikiári-s/ [xticárs]	/xtikiára/o-ø/ [xticára/u]	/xtikiáriko-ø/ [xticárku]
	αιτιατική	/xtikiári-ø/ [xticár]	/xtikiára/o-ø/ [xticára/u]	/xtikiáriko-ø/ [xticárku]
	γενική	/xtikiári-ø/ [xticár]	/xtikiára/o-s/ [xticára/us]	—
πληθυντικός	ονομαστική	/xtikiári-ðes/ [xticárðis]	/xtikiár-es/ [xticáris]	/xtikiárik-a/ [xticárka]
	αιτιατική	/xtikiári-ðes/ [xticárðis]	/xtikiár-es/ [xticáris]	/xtikiárik-a/ [xticárka]

⁶⁹ Βλ. Γκαραλιάκος (2016: 154-156) και πβ. Τσολάκη (2009: 217-223).

		[xticárðis]	[xticáris]	[xticárka]
	γενική	–	–	–

Ενώ το θηλυκό του /xtikiáris/ είναι /xtikiára/ αλλά και /xtikiáro/, κάποια επίθετα που το ακολουθούν ως προς την κλίση σχηματίζουν το θηλυκό τους όχι σε -/a/-, όπως είναι το σύνηθες, αλλά σε -/o/- -[u]⁷⁰ (π.χ. /ziliáris/ [zɫars] → /ziliáro/ [zɫáru], /batális/ [batáls] «άκομπος, άχαρος, αλλόκοτος» → /batálo/ [batálu], /navális/ [naváls] «ανόητος» → /naválo/ [naválu], /paravliáris/ [paravlárs] «τεμπέλης, αυτός που βαριέται» → /paravliáro/ [paravláru] κ.ά.).

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/vuzará-s/ [vzarás]	/vuzarú-ø/ [vzarú]	/vuzaráðiko-ø/ [vzaráðku]
	αιτιατική	/vuzará-ø/ [vzará]	/vuzarú-ø/ [vzarú]	/vuzaráðiko-ø/ [vzaráðku]
	γενική	/vuzará-ø/ [vzará]	/vuzarú-s/ [vzarús]	–
πληθυντικός	ονομαστική	/vuzará-ðes/ [vzaráðis]	/vuzarú-s/ðes/ [vzarús/ðis]	/vuzaráðik-a/ [vzaráðka]
	αιτιατική	/vuzará-ðes/ [vzaráðis]	/vuzarú-s/ðes/ [vzarús/ðis]	/vuzaráðik-a/ [vzaráðka]
	γενική	–	–	–

Οι καταλήξεις πληθυντικού των επιθέτων θηλυκού γένους με -/s/- (π.χ. /vuzarúses/ «κοιλαρούδες» κ.λπ. (πβ. Τσολάκη 2009: 218, 425) χρησιμοποιούνται στον ιδιοματικό λόγο περισσότερο από αυτές με το -/ð/- (π.χ. /vuzarúðes/ κ.λπ.).

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/xairlí-s/ [xairlís]	/xairlú-ø/ [xairlú]	/xairlíðiko-ø/ [xairlíðku]
	αιτιατική	/xairlí-ø/ [xairlí]	/xairlú-ø/ [xairlú]	/xairlíðiko-ø/ [xairlíðku]

⁷⁰ Για το «τέρμα [-u]» του θηλυκού των επιθέτων σε -ης, -α, -ικο -/is, -a, -iko/ (π.χ. [vrumháru «βρομιάρα», t'imb'élju «τεμπέλα») βλ. Ντίνας (2005:119), Αλμπανούδης (2009: 208), Ντάγκας (2016: 501).

		[xairlí]	[xairlú]	[xairlídka]
	γενική	/xairlí-ø/ [xairlí]	/xairlú-s/ [xairlús]	–
πληθυντικός	ονομαστική	/xairlí-ðes/ [xairlídhis]	/xairlú-s/ðes/ [xairlúf/ðis]	/xairlídik-a/ [xairlídka]
	αιτιατική	/xairlí-ðes/ [xairlídhis]	/xairlú-s/ðes/ [xairlúf/ðis]	/xairlídik-a/ [xairlídka]
	γενική	–	–	–

Στον πληθυντικό των επιθέτων αυτών χρησιμοποιείται η κατάληξη *-ðes/* για το αρσενικό και *-s/ðes/* για τα θηλυκά που σχηματίζουν το θέμα του ενικού σε *-lú/-*. Τα ουδέτερα σχηματίζονται με το επίθημα *-íko/* ή το πιο σύνθετο επίθημα σε *-diko/* (π.χ. */vuzarádiko/* «κοιλαράδικο»).

Συνοπτικά οι καταλήξεις των επιθέτων αυτού του τύπου εμφανίζουν την εξής εικόνα:

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	<i>-s/</i>		
	αιτιατική	<i>-ø/</i>	<i>-ø/</i>	<i>-ø/</i>
	γενική		<i>-s/</i>	–
πληθυντικός	ονομαστική	<i>-ðes/</i>	<i>-es/</i>	<i>-a/</i>
	αιτιατική		<i>-s/ðes/</i>	
	γενική	–	–	–

Στην ίδια κατηγορία συγκαταλέγονται και επίθετα που λήγουν σε *-iáris, -iára, -iárico/* (π.χ. */xtikiáris - xtiáriára - xtiáriariko/* «χτικιάρης, -α, ικο») και το *-úris, -úra, -úrico/* (π.χ. */kabúris/ - /kabúra/ - /kabúrico/* «καμπούρης»). Τα επίθετα που εμφανίζουν το ίδιο σύστημα καταλήξεων/ληκτικών μορφημάτων είναι αρκετά· ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής: */ailiákis, -a, -íko/* [ailács, -a, -ku] «άνεργος», */altsiákis, -kisa, -íko/* [altfács, -csa, -íku] «φοβιτσιάρης», */anixtoxéris, -risa, -ríko/* [anixtuçérs, -rsa, -rku] «ανοιχτοχέρης», */arnaútis, -a, -íko/* [arnaúts, -a, -ku] «χοντροκέφαλος, Αρβανίτης», */giurúkis, -kisa, -íko/* [jurúcs, -csa, -íku]

«απολίτιστος», /giníis, -isa⁷¹, -íiko/ [jɪnɪ́is, -isa, -íiku] «αδιάφορος», /muzavírís, -rísá/-ro, -ríko/ [muzavírís, -rísá/-ru, -ríku] «αυτός που διαβάλλει», /mukaétís, -étísa, -tíko/ [mukaéts, -étsa, -tku] «αυτός που έχει όρεξη για δουλειά», /murdáris, -ro, -ríko/ [murdárs, -ru, -ríku] «μουρντάρης», /berbátís, -tísa, -tíko/ [birbáts, -tsa, -tku] «γυναϊκάς, εφασίιας», /divanélís, -lo, -líko/ [divanéls, -lu, -líku] «ηλίθιος», /patélís, -lo, -íko/ [patéls, -lu, -íku] «αυτός που περπατάει μ' ανοιχτά πόδια», /seremétís, -tísa, -íko/ [sereméts, -tsa, -ku] «σοβαρός, λογικός, μετρημένος», /surtúkís, -sa, -íko/ [surtúcs, -sa, -íku] «αλήτης, αυτός που τριγυρίζει άσκοπα», /xianétís, -tísa, -tíko/ [çanéts, -tsa, -tku] «κακότροπος» κ.ά.

Επίσης, το ίδιο μορφολογικό σύστημα εμφανίζουν και σύνθετα επίθετα με β' συνθετικό ένα μέλος του σώματος (π.χ. /ayɣiomális, -mála, -máliko/ [ayɣumáls, -mála, -máلكu] «αγριομάλλης, -μάλλα, -μάλλικο», /makroxéris, -xéra, -xéríko/ [makruçérs, -çéra, -çérku] «μακροχέρης, -χέρα, -χέρικο», /plakomítís, -míta, -mítíko/ [plakumíts, -míta, -mítku] «αυτός, -ή, -ό που έχει πεπλατυσμένη μύτη»). Τέλος, κατά το πρότυπο του /xairlís - xairlú - xairlíðíko/ «γουρλής, -ού, -ικο» κλίνονται τα επίθετα που εμφανίζουν το παραγωγικό επίθημα /dzís/ ή /tsís/ (π.χ. /ɣinatsís/ «πεισματάρης», /kataferdzís/ «καταφερτζής», /muxabedzís/ «πολυλογάς»).

4.5.6 Το επίθετο /polís - polí - polí/

Το επίθετο /polís - polí - polí/ (βλ. και Αλμπανούδης 2009: 208), το οποίο έχει ιδιαίτερο τρόπο σχηματισμού και ως εκ τούτου δεν μπορεί να ενταχθεί στους προηγούμενες τύπους επιθέτων, κλίνεται ως ακολούθως:

		αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
ενικός	ονομαστική	/pol-ís/ [pułís]	/polí-ø/ [pułí]	/pol-í/ [pułí]
	αιτιατική	/pol-í/ [pułí]	/polí-ø/ [pułí]	/pol-í/ [pułí]
	γενική	/pol-í/ [pułí]	/poli-s/ [pułís]	—

⁷¹ Βλ. επίσης Τσολάκη (2009: 56, 219-220, 221-223), Γκαραλιάκος (2016: 157-158) και πβ. Ντίνας (2005:118-119).

πληθυντικός	ονομαστική	/poln-í/ /pol-í/ [pulní] [pulí] ⁷²	/pol-és/ [pulés]	/pol-á/ [pulá]
	αιτιατική	/poln-í/ /pol-í/ [pulní] [pulí] ⁷³	/pol-és/ [pulés]	/pol-á/ [pulá]
	γενική	–	–	–

Στο ιδίωμα φαίνεται ότι υπάρχει η τάση οι τύποι του αρσενικού με *-ln-* (/polní/ «πολλοί») να χρησιμοποιούνται περισσότερο από αυτούς με *-l-* (/polí/).

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΑΛΗΞΕΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΘΕΤΩΝ (Α)

	ενικός			πληθυντικός		
	ονομαστική	αιτιατική	γενική	ονομαστική	αιτιατική	γενική
1 A	<i>-s/</i>	<i>-∅/</i>	<i>-u/</i>	<i>-i/</i>	<i>-i/</i>	–
Θ	<i>-∅/</i>	<i>-∅/</i>	<i>-s/</i>	<i>-es/</i>	<i>-es/</i>	
ΟΥ	<i>-∅/</i>	<i>-∅/</i>	–	<i>-a/</i>	<i>-a/</i>	
2 A	<i>-s/</i>	<i>-∅/</i>	<i>-ú/</i>	<i>-í/</i>	<i>-í/</i>	–
Θ	<i>-∅/</i>	<i>-∅/</i>	<i>-s/</i>	<i>-és/</i>	<i>-és/</i>	
ΟΥ	<i>-∅/</i>	<i>-∅/</i>	–	<i>-á/</i>	<i>-á/</i>	
3 A	<i>-s/</i>	<i>-∅/</i>	<i>-∅/</i>	<i>-íi/</i>	<i>-íi/</i>	–
Θ	<i>-∅/</i>	<i>-∅/</i>	<i>-s/</i>	<i>-iés/</i>	<i>-iés/</i>	
ΟΥ	<i>-∅/</i>	<i>-∅/</i>	–	<i>-iá/</i>	<i>-iá/</i>	
4 A	<i>-s/</i>	<i>-∅/</i>	<i>-∅/</i>	<i>-ðes/</i>	<i>-ðes/</i>	–
Θ	<i>-∅/</i>	<i>-∅/</i>	<i>-s/</i>	<i>-es/</i> ή <i>-s/ðes/</i>	<i>-es/</i> ή <i>-s/ðes/</i>	
ΟΥ	<i>-∅/</i>	<i>-∅/</i>	–	<i>-a/</i>	<i>-a/</i>	

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΑΛΗΞΕΩΝ ΤΩΝ ΕΠΙΘΕΤΩΝ (Β)

	ενικός			πληθυντικός		
	ονομαστική	αιτιατική	γενική	ονομαστική	αιτιατική	γενική
1 A		<i>-∅/</i>	<i>-u/</i>	<i>-i/</i>		–
Θ			<i>-s/</i>	<i>-es/</i>		

⁷² Ο συγκεκριμένος τύπος (ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού) απαντά και ως [pulí].

⁷³ Στο υλικό εντοπίστηκαν και περιπτώσεις αιτιατική πληθυντικού σε *-ús/*, δηλ. /polús/, οι οποίες μαρτυρούν την επίδραση της Νεοελληνικής Κοινής στο ιδίωμα.

ΟΥ			–	-/a/
2 A	/s/		-/ú/	-/í/
Θ	/ø/		-/s/	-/és/
ΟΥ	/ø/		–	-/á/
3 A			-/ø/	-/íí/
Θ			-/s/	-/iés/
ΟΥ			–	-/ιά/
4 A			-/ø/	-/ðes/
Θ			-/s/	-/es/ ή -/s/ðes/
ΟΥ			–	-/a/

4.5.7 Παραθετικά των επιθέτων

Εκτός από τον αριθμό, την πτώση και το γραμματικό γένος, τα επίθετα σχηματίζουν επίσης συγκριτικό και υπερθετικό βαθμό, οι οποίοι αποτελούν τα παραθετικά των επιθέτων. Στο ιδίωμα, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, οι τρόποι σχηματισμού των παραθετικών είναι δύο, ο περιφραστικός (χρήση λεξικών μέσων) και ο μονολεκτικός (χρήση γραμματικών μέσων/επιθημάτων). Επίσης, φαίνεται ότι στο ιδίωμα υπάρχει η τάση τα παραθετικά των επιθέτων να σχηματίζονται κυρίως περιφραστικά (βλ. Αλμπανούδης 2009: 208, Τσολάκη 2009: 228).

Περιφραστικά ο συγκριτικός βαθμός σχηματίζεται με τη χρήση του επιρρήματος /pio/ [pɔ] «πιο» + τον θετικό βαθμό του επιθέτου (π.χ. /pio megálos/ «πιο μεγάλος», /pio tranós/ «πιο τρανός», /pio tranó/ «πιο τρανό», /pio xazós/ «πιο χαζός»), ενώ μία φορά σε γλωσσάρι (Σπίντιος 1995) επισημάνθηκε η περίπτωση /lio tranós/ «πιο τρανός» (πιθανόν < /plio/ [pɽo] «πιο»), και ο υπερθετικός με τη χρήση του επιρρήματος /polí/ [pɽlí] «πολύ» + το θετικό βαθμό του οικείου επιθέτου (π.χ. /polí arlóxoro/ «πολύ ευρύχωρο», /polí líksuros/ «αυτός που του αρέσουν πολύ τα γλυκά», /polí megálos/ «πολύ μεγάλος», /polí paravliáris/ «πολύ τεμπέλης», /polí sértiko/ [pɽlí sértku] «πολύ σέρτικο, αφύ»). Επιπλέον, ανευρέθηκαν και τύποι σχετικού υπερθετικού (π.χ. /o mikróteros/ «ο μικρότερος», /i mikróteri/ «η μικρότερη», /to mikrótero/ «το μικρότερο»). Όταν το επίθετο έχει αρνητική ή

μειωτική σημασία, ο υπερθετικός μπορεί να σχηματίζεται με το επίρρημα /dip/ «ντιπ, πολύ, εντελώς» + το θετικό βαθμό (π.χ. /dip zurlós/ «ντιπ, πολύ, εντελώς ζουρλός»)⁷⁴.

Όσον αφορά στον μονολεκτικό σχηματισμό των παραθετικών, τα επίθετα σχηματίζουν συγκριτικό βαθμό (βλ. Γκαραλιάκος 2016: 161-162) αλλά όχι υπερθετικό (βλ. Ντίνας (2005:121), Τσολάκη (2009: 230-231), Γκαραλιάκος (2016: 163), καθώς τα επιθήματα -/tatos, -tati, -tato/ δεν φαίνεται να συνηθίζονται στο Δαρνάκινο ιδίωμα, εφόσον δεν ανευρέθησαν στο υλικό σχετικοί τύποι.

Τα περισσότερα επίθετα με τύπο αρσενικού σε -/ós/ και -/os/ -[us] σχηματίζουν συγκριτικό σε -/óteros/ -[ótirus], -/óteri/ -[ótir], -/ótero/ -[ótiru] (π.χ. /o)liγóteros/ [(u)liγótirus] «λιγότερος», /oreóteros/ /uriótirus/ «ωραιότερος», /tranóteros/ [tranótirus] «τρανότερος») και κλίνονται κατά το επίθετο /megálos - megáli - megálo/.

Τα επίθετα του τύπου /varís - variá - vari/ σχηματίζουν συγκριτικό βαθμό σε -/íteros, -íteri, -ítero/ -[ítirus, -ítir, -ítiru] (π.χ. /varíteros/ «βαρύτερος») και κλιτικά ακολουθούν το /megálos - megáli - megálo/. Με τις ίδιες καταλήξεις σχηματίζεται και ο συγκριτικός των επιθέτων /kalós/ «καλός», /megálos/ «μεγάλος», /prótos/ «πρώτος» (π.χ. /kalíteros/ [kalítirus] «καλύτερος», /megalíteros/ [miγαλίτίirus] «μεγαλύτερος», /protíteros/ [prutítirus] «πρωτότερος»).

Επίσης, μερικά επίθετα εμφανίζουν τύπους συγκριτικού που δεν προβλέπονται από τους προαναφερθέντες κανόνες σχηματισμού (π.χ. /kalós/ → /kalíteros/ «καλύτερος» και όχι */kalóteros/, /megálos/ → /megalíteros/ «μεγαλύτερος» και όχι */megalóteros/, /polís/ → /perisóteros/ [pirisótirus] «περισσότερος» και όχι */políteros/, /prótos/ → /protíteros/ [prutítirus] «πρωτότερος» και όχι */protóteros/), ενώ τα επίθετα του τύπου /xtikiáris - xтикиάρα - xτικιάρικο/ δεν σχηματίζουν συγκριτικό βαθμό.

4.5.8 Σχηματισμός επιθέτων

Διαδικασίες σχηματισμού επιθέτων κοινές για το ιδίωμα και τη Νεοελληνική Κοινή είναι η παραγωγή και η σύνθεση (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 254-5). Όπως ισχύει για το όνομα και το ρήμα, η παραγωγή επιθέτων διακρίνεται σε

⁷⁴ Βλ. Βοζιάνης, Γ. Το γλωσσικό ιδίωμα των Νταρνακοχωριτών. Χωριάτικα μασάλια. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.darnakas.gr/glosikoidiomadarnak.htm, ημερομηνία πρόσβασης 12-12-2015, Ντίνας (2005:121) πβ. Αλμπανούδης (2009: 209), Τσολάκη (2009: 230).

προσφυματική (προθήματα - επιθήματα) και **συμφυματική** (λεξικά προθήματα - λεξικά επιθήματα). Από τις δυνατότητες αυτές ο πιο παραγωγικός τρόπος σχηματισμού επιθέτων είναι η προσφυματική παραγωγή με επιθήματα. Η προθηματική παραγωγή χρησιμοποιείται επίσης για τον σχηματισμό επιθέτων (π.χ. /kata-prásini/).

Επίσης, και στο ιδίωμα ως βάση για την παραγωγή επιθέτων μπορούν να λειτουργήσουν στοιχεία όλων σχεδόν των γραμματικών κατηγοριών: **α)** ρήματα (π.χ. /γανόνο/ [γανόνου] «γανώνω» > /αγάνωτος/ [αγάνωτος] «αγάνωτος», /γδέρνο/ [γδέρνου] «γδέρνω» > /άγδατος/ [άγδατος] «άγδατος», /διαλέγο/ [διαλέγου] «διαλέγω» > /διαλεχτός/ [διαλεχτός] «διαλεχτός», /οφέλο/ [οφέλου] «οφέλω» > /οφέλιμος/ [οφέλιμος] «οφέλιμος»), **β)** ονόματα (π.χ. /άδρας/ «άντρας» > /αδρίκιος/ [αδρίκιος] «αντρίκιος», /γιαλί/ [γιαλί] «γυαλί» > /γιαλένιος/ [γιαλένιος] «γυάλινος», /μαράζι/ [μαράζι] «μαράζι» > /μαραζιάρης/ [μαραζιάρης] «μαραζιάρης», /νήμα/ [νήμα] «νήμα» > /νιματένιος/ [νιματένιος] «νημάτινος», /πάστρα/ «πάστρα» > /παστρικός/ «παστρικός, καθαρός»), **γ)** επίθετα (π.χ. /κοντός/ [κοντός] «κοντός» > /κοντούτσικος/ [κοντούτσικος] «κοντούτσικος», /λίγος/ [λίγος] «λίγος» > /λιγούτσικος/ [λιγούτσικος] «λιγούτσικος»), **δ)** επιρρήματα (π.χ. /αλιός/ [αλιός] «αλλιώς» > /αλιώτικος/ [αλιώτικος] «αλλιώςτικος», /χτες/ [χτες] «χτες» > /χτεσινός/ [χτεσινός] «χτεσινός», /εψέ/ [εψέ] «χτες το βράδυ» > /εψεσινός/ [εψεσινός] «χτεσινοβραδινός», /παρακάτω/ [παρακάτω] «παρακάτω» > /παρακατινός/ [παρακατινός] και /παρακατιανός/ [παρακατιανός] «παρακατιανός, κατώτερος», /πίσω/ [πίσω] «πίσω» > /πισινός/ [πισινός] «πισινός») και **ε)** αντωνυμίες (π.χ. /κάδιρτα/ «τίποτα» > /καδιρτένιος/ [καδιρτένιος] «ανύπαρκτος, ανυπολόγιστος»).

4.5.8.1 Προσφυματική παραγωγή επιθέτων

α) Προθηματική παραγωγή⁷⁵ επιθέτων

Όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, τα κύρια παραγωγικά προθήματα για τον σχηματισμό των επιθέτων του ιδιώματος είναι το στερητικό πρόθημα /a/-, το πρόθημα /dis/- και οι προθέσεις. Ακολουθώντας παρατίθενται παραδείγματα με τα προθήματα που εντοπίστηκαν στο γλωσσικό υλικό. Όπως προκύπτει από τα ακόλουθα παραδείγματα, άλλα προθήματα απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική (π.χ. /adi/-, /ana/-, /apo/-) ή μαρτυρούν την επίδρασή της (π.χ. /ek/-, /iper/-), ενώ άλλα

⁷⁵ Βλ. σχετικά Αλμπανούδης (2009: 280-282, 285) ο οποίος όμως δεν χρησιμοποιεί τον όρο παραγωγή αλλά κατονομάζει αυτό τον μηχανισμό σχηματισμού επιθέτων ως σύνθεση με προθήση ή πρόθημα.

(π.χ. /ane/-) συνιστούν ιδιαιτερότητες του ιδιοματικού λόγου. Τα προθήματα που επισημάνθηκαν είναι τα εξής:

/a(n)- [ap]-, /ane/⁷⁶- [api]-: /ávrexτος/ [ávrixtus] «στεγνός, ξερός», /άγδατος/ [άγδατος] «άγδατος», /άγνομος/ [άγnumus] «τρελός, ο δίχως μυαλό, επικίνδυνος», /άδατος/ [άδατος] «άδατος», /ανάλατος/ [ανάlatus] «ανάλατος», /ανάλατος/ [ανάlaxtus] και /ανάλαγος/ [ανάlaxus] «αυτός που δεν αλλάζει ρούχα», /ανίβορος/ [aníburos] «ανήμπορος, «ασθενής», /aneπρόκονος/ [aniprókuvus] «ανεπρόκοπος, αδιόρθωτος», /άοκνος/ [άuknus] «άοκνος», /άριστι/ «άπιστη»

/ana/-, /ane/⁷⁷- [api, pi]-: /anáροδος/ [anáruðus] «κακός, δύστροπος, παράξενος», /anekúrkuðos/ [anikúrkuðus] «ανακούρκουδος», /aneγυλιάρικος/ [niγlárkus] «αηδιαστικός, σιχαμερός, ανυπόφορος»

/adi/-: /adígnomos/ [adígnumus] «αυτός που έχει αντίθετη γνώμη»

/apo/- [ap]-: /apíkastos/ [apíkastus] «αυτός που δεν αντιλαμβάνεται», /apótomos/ [apótmus] «απότομος, βίαιος, θρασύς, τραχύς»

/ðia/- [ðja]-: /ðianóitos/ [ðjanóitus] «διαβόητος», /ðiavolikós/ [ðjavulíkós] «διαβολικός», /ðialextós/ [ðjalixtós] «διαλεχτός»

/ðis/-: /ðisénvre(s)tos/ [ðisénvri(s)tus] «δυσεύρετος, σπάνιος»

/ek/- και /eks/- [ks/ʃ]-: /éktakto/ «έκτακτο», /ksakustí/ (πβ. μεσν. *έξακουστός*) «ξακουστή», /ksipólitos/ (πβ. μεσν. *έξυπόλυτος*) [kʃpóltus] «ξυπόλυτος»

/en/- [eb, em, im, in]-: /ébistos/ [ébistus] «έμπιστος», /emfilios/ [emfílius] «εμφύλιος», /enádios/ [enádius] «ενάντιος», /énoxos/ [énoxus] «ένοχος», /emfanísimos/ [imfaníʃmus] «εμφανίσιμος», /enxórios/ [inxórius] «εγχώριος»

/epi/- [pi]-: /epiróleos/ [epirólius] «επιπόλαιος», /epidéksios/ [pidékʃus] «επιδέξιος», /epísimi/ [píʃimi] «επίσημη»

/kata/- [kat]-: /akatalavístikos/ [akatalavístkus] «ακαταλαβίστικος», /akatártistos/ [akatártstus] «ακατάρτιστος, ατελής, άπειρος, ανεπαρκής», /katapoðinós/ [katapuðnós] «τελευταίος», /katapoðiasτός/ [katapuðjastós] «που ακολουθεί κατά πόδας», /kataprásini/ «καταπράσινη». Το πρόθημα μπορεί να χρησιμοποιείται με επίθετα για τη δήλωση του ποσού (π.χ. /kataprásini/) αλλά και με μετοχές (π.χ. /kataraménos/ [kataraménus] «καταραμένος»)· βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 258).

⁷⁶ Για την προέλευση του στερητικού προθήματος /ane/- βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 177).

⁷⁷ Βλ. υποσημ. 28 σ. 244-245.

/kse/-, [kʃi, kʃ]-: /akséngaltos/ [akséngaltus] «καθυστερημένος, απομονωμένος, ακοινωνήτος», /aksepéastos/ [akʃipéastus] «αζεπέραστος, ταχύς, ασυναγώνιστος στην ταχύτητα», /ksexóristo/ «ξεχωριστό», /kseágripnos/ [kʃágripnus] «ξάγρυπνος», /kseadíadropos/ [kʃadʒádrupus] «ξεδιάντροπος», /ksekarístrotos/ [kʃikarístrotus] «ξεκαπίστρωτος,

/para/-: /paráðoksos/ [paráðuksus] «παράδοξος», /paramikrós/ «παραμικρός», /paraniós/ [paranós] «πολύ νέος», /paratéria/ [paratérja] «ανόμοια πράγματα που δεν αποτελούν ζευγάρι ή δεν ταιριάζουν μεταξύ τους»

/peri/- [piri, per]-: /períergos/ [periirgus] «περίεργος», /perilálitos/ [periláltus] «περιλάλητος», /perinóitos/ [pirinóitus] «περιβόητος». Του εν λόγω προθήματος γίνεται χρήση και σε μετοχές (π.χ. /perigiroménos/ [perjiruménus] «περιφραγμένος»).

/pro/-: /aprókonos/ [aprókonus] «αδιάφορος, επιπόλαιος, αδέξιος σε όλα», /próthimos/ [próthmus] «πρόθυμος»

/pros/- [prus]-: /prosílio/ [pruʃíliu] «προσήλιο», /próstixos/ [próstixus] «πρόστυχος»

/sin/- [ʃl, ʃm, ʃx, ʃn]-: /asilóγistos/ [aʃlóstus] «ασυλλόγιστος», /asimázoxtos/ [aʃmázuxtus] «ατακτοποιήτος», /asixóristos/ [aʃxórstus] «ασυγχώρητος, ανένδοτος, σατράπη», /sinorisíaris/ [ʃnurʃárs] «αυτός που εναντιώνεται σε κάποιον»

/iper/-: /ipéροχο/ «υπέροχο»

/ipo/- [ipu, pu, po]-: /ksipozóstaros/ [kʃipuzóstarus] «αυτός που δεν είναι ζωσμένος, που έχει λυμένα τα παντελόνια του, απεριποίητος», /ksipólitos/ [kʃpóltus] «ξυπόλυτος», /ipólipa/ «υπόλοιπα», /ipoxódrios/ [ipuxódrius] «υποχόνδριος, ασθενικός, φιλάσθενος».

β) Επιθηματική παραγωγή επιθέτων

Η χρήση επιθημάτων αποτελεί έναν ιδιαίτερα παραγωγικό τρόπο σχηματισμού επιθέτων στο Δαρνάκινο ιδίωμα, όπως και στη Νεοελληνική Κοινή. Στη συνέχεια δίνονται παραδείγματα επιθέτων με τα επιθήματα που ανευρέθηκαν στο δεδομένο γλωσσικό υλικό τα περισσότερα από τα οποία απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική (π.χ. -/éos/, -/anós/, -/ikós/, -/inós/ κ.ά.), ή δηλώνουν την επίδρασή της (π.χ. -/simos/), ενώ κάποια είναι χαρακτηριστικά του ιδιώματος (π.χ. -/(i)anos/, -/éinos/). Επίσης, δεν αποκλείεται όμως να υπάρχουν και άλλα τα οποία

χρησιμοποιούνται στο ιδίωμα αλλά η παρουσία τους δεν εντοπίστηκε στο συλλεγέν υλικό. Τα επιθήματα που εντοπίστηκαν είναι τα ακόλουθα:

-/anós/: /zodanós/ «ζωντανός», /lianó/ [lanó] «λιανό», /mesimerianós/ «μεσημεριανός», /orfanós/ «ορφανός», /siġani/ «σιγανή»

-/arás/: /vuzarás/ «κοιλαράς», /maġularás/ [maġlarás] «μαγουλάς». Το επίθημα δηλώνει μεγέθυνση.

-/árikos/⁷⁸ -[árkus]: /ðiplárikos/ [ðiplárkus] «διετής». Το επίθημα δηλώνει ηλικία και χρησιμοποιείται κυρίως για ζώα.

-/atos/ -[atus]: /akaténatos/ [akaténatus] «αμείωτος, επίμονος»

-/átos/ -[átus]: /varvátos/ [varvátus] «βαρβάτος», /kalosinátos/ [kaluʃinátus] «καλοσυνάτος», /ġemáto/ «γεμάτο», /ġiomátos/ [ġumátus] «γεμάτος», /mođátos/ [muđátus] «με σχέδια», βλ. και Ντίνας (2005: 163), Αλμπανούδης (2009: 263-264)

-/dzís/ -[dzís] ή -/tsís/ -[tʃís]: /ġinatsís/ [ġinatʃís] «πεισματάρης», /muxabedzís/ [muxabidzís] «πολυλογάς»

-/énios/ -[épus]: /asiménios/ [aʃménus] «ασημένιος», /ġialénios/ [jalénus] «γυάλινος», /krustalénio/ «κρουσταλλένιο», /kiparisénios/ «κυπαρισσένιος», /malamaténia/ «μαλαματένια», /rupulénios/ [rupulérus] «πουπουλένιος»

-/eos/ -[eus, ius]: /ðikeos/ [ðikeus] «δίκαιος», /epiróleos/ [epirólius] «επιπόλαιος»

-/éos/ -[éus]: /anagéo/ [anajú] «απαραίτητο, αποχωρητήριο», /arxéos/ [arxéus] «αρχαίος», /teleftéos/ [tiliftéus] «τελευταίος», πβ. Γκαραλιάκος (2016: 313)

-/erós/ -[irós]: /vlaverós/ [vlavirós] «βλαβερός», /vroxerós/ [vroçirós] «βροχερός», /liġerós/ [liġirós] «λυγερός», /suġlerós/ [suġlirós] «σουβλερός», /triferó/ «τρυφερό», /tsuxterós/ [tsuxtirós] «τσουχερός», βλ. και Ντίνας (2005: 164), Αλμπανούδης (2009: 265), Γκαραλιάκος (2016: 313)

-/iakós/⁷⁹: /misiakós/ [miʃakós] «από μισός, συνεταιρικός», /paraðosiakós/ «παραδοσιακός»

-/ianós/: /akrianós/ [aktʃianós] «ακριανός», /parakatianós/ [parakatçanós] «παρακατιανός»

⁷⁸ Βλ. και Αλμπανούδης (2009: 263), Γκαραλιάκος (2016: 312).

⁷⁹ Για τη φωνητική πραγμάτωση του /i/ ανάλογα με το σύμφωνο που προηγείται αυτού στα επιθήματα *-/iakós/*, *-/ianós/*, *-/iáris/* και *-/ios/* βλ. 3.1.2.1.1 Το φώνημα /i/ σ. 121-122.

-/iáris/ /arostiáris/ [arustsárs] «αρρωστιάρης», /katraniáris/ [katranárs] «πολύ μαύρος», /maraziáris/ [marazárs] «μαραζιάρης», /saliáris/ [salárs] «σαλιάρης», βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 312, 314)

-/iðerós/ /mavriðerós/ «μαυρειδερός»

-/íkios/ -[ícus] /adríkios/ [adrícus] «αντρίκιος»

-/ikós/⁸⁰ -[kós] /evgenikós/ [ivjɛnikós] «ευγενικός», /nistikós/ [niskós] «νηστικός», /pastrikós/ «παστρικός», /patriká/ «πατρικά»

-/ikos/⁸¹ -[kus, ikus] /kabáðikos/ [kabáðkus] «μαλακός», /kapsáliko/ [kapsáliku] «καημένο», /kléftiko/ «κλέφτικο», /ksíkiko/ [kʃiiku] «(για βάρος) λειψό, ελαφρόμυαλος», /túrkika/ «τούρκικα»

-/imos/ -[imus, mus] /vásimos/ [váʃimus] «βάσιμος», /nóstima/ «νόστιμα», /ofélimos/ [ufélmus] «ωφέλιμος»

-/inós/ -[nós] /apoyematinós/ «απογευματινός», /thalasinó/ «θαλασσινό», /extesinós/ [ixtɛʃnós] «χτεσινός», /katapoðinós/ [katapuðnós] «τελευταίος», /parakatinós/ [parakatnós] «παρακατιανός», /plainós/ «πλαινός», βλ. και Ντίνας (2005: 165), Αλμπανούδης (2009: 264, 266), Γκαραλιάκος (2016: 312, 314)

-/inos/ -[inus] /anθrópino/ [anθrópinu] «ανθρώπινο», /kataprásini/ «καταπράσινη», /pílinos/ [pílinus] «πήλινος»

-/ios/ /áγria/ «άγρια», /ðólios/ [ðólus] «ταλαίπωρος, φουκαράς, πανούργος», /zérnios/ [zérnjus] «αριστερόχειρας», /enxórios/ [inxórius] «εγχώριος», /kathários/ [kathárjɛs] «καθάριος», /nótio/ [nótɛu] «υγρό», /órthios/ [órθɛs] «όρθιος», /tímio/ «τίμιο», /psófios/ [psófɛs] «ψόφιος»

-/irós/ /zoirós/ [zuirós] «ζωηρός»

-/isios/ -[íʃus, íʃos] /aerísios/ [aeríʃus] «αεράτος, θαρραλέος», /valtísios/ [valtíʃus] «ο καταγόμενος από βαλτιώδη περιοχή», /vunísio/ [vuníʃo] «βουνίσιο», /maísios/ [maíʃos] «μαγιάτικος», βλ. και Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 164)

-/istikos/ -[ístkus] /akatalanístikos/ [akatalanístkus] «ακαταλαβίστικος»

-/léos/ -[léus] /θaraléos/ [θaraléus] «θαρραλέος»

⁸⁰ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Αλμπανούδης (2009: 264, 265), Γκαραλιάκος (2016: 312, 313).

⁸¹ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 163, 164), Αλμπανούδης (2009: 264, 265, 266), Γκαραλιάκος (2016: 312).

-/opós/ -[upós]: /kitrinopós/ [citrinupós] «κιτρινωπός», /prasinopós/ [praʃinupós] «πρασινωπός»

-/otós/ -[utós]: /agathotós/ [agathutós] «αγκαθωτός», /metaksotá/ «μεταξωτά», /petrotós/ [pitrutós] «αυτός που έχει βούλες», /tsigelotó/ [tʃiʝilutó] «τσιγκελωτό», βλ. και Αλμπανούδης (2009: 265-266), Γκαραλιάκος (2016: 313, 314)

-/simos/ -[ʃmus]: /emfanísimos/ [imfariʃimus] «εμφανίσιμος»

-/tikos/ -[tkus]⁸²: /kranítikos/ [kranítkus] «από κρανιά, χοντροκομμένος», /malítikos/ [malítkus] «μάλλινος», /panítikos/ [parítkus] «πάνινος», /stazimítiko/ [stazimítku] ή /eftazimítiko/ [ftazimítku] «(για ψωμί) επτάζυμο»

-/tós: /ðialextús/ «διαλεχτούς», /ðialextós/ [ðjaʎixtós] «διαλεχτός», /klistá/ «κλειστά», /kuvalitó/ [kuvalitó] «κουβαλητό», /plumistá/ «πλουμιστά», βλ. και Ντίνας (2005: 165-166), Αλμπανούδης (2009: 266), Γκαραλιάκος (2016: 314)

-/tos/ -[tus]⁸³: /anóithistos/ [anóthstus] «αβοήθητος», /áðartos/ [áðartus] «άδαρτος», /arénestos/ [arénstus] «απαίνευτος», /áristi/ «άπιστη», /asilóyitos/ [aʃlóiʝtus] «ασυλλόγιστος», /asimázoxtos/ [aʃmázuxtus] «ατακτοποίητος», /axuzúriktos/ [axuzúriktus] «κουρασμένος, ταλαιπωρημένος», /ksexóristo/ «ξεχωριστό», /ksipólitos/ [kʃipóʎtus] «ξυπόλυτος»

-/úlis/ -[úʎs]: /vaθúliko/ [vaθúʎku] «βαθουλό»

-/úris/ -[úrs]: /kabúris/ [kabúrs] «καμπούρης»

-/útsikos/⁸⁴ -[útʃkus]: /kodútsikos/ [kudútʃkus] «κοντούτσικος», /liγútsikos/ [liγútʃkus] «λιγούλης», /monaxútsikos/ [monaxútʃkus] «μοναχούλης», /niútsikos/ [nítʃkus] «νεαρούλης», /pikrútsikos/ [pikrútʃkus] «πικρούτσικος»

Σε μικρό αριθμό περιπτώσεων εντοπίστηκαν επίσης τα επιθήματα **-/iavos/** και **-/avos/⁸⁵** (π.χ. /góliavo/ [gólavo] «γυμνό», /liágavos/ [lágavus] «αδύνατος»,

⁸² Για τον σχηματισμό επιθέτων που δηλώνουν ιδιότητα και ύλη με την κατάληξη *-ít(i)kos/-ít'kous* - /ítikos/, π.χ. *αντρίτ(i)κος/αντρίτ'kous* /adrítikos/, *γυναικίτ'κος/γυνικίτ'kous* /ɣinekítikos/, *γατίτ'κος/γατίτ'kous* /ɣatítikos/, *μαλλίτ'κος/μαλλίτ'kous* /malítikos/, *κρανίτ'κος/κρανίτ'kous* /kranítikos/ «από κρανιά» κ.ά. βλ. Αλμπανούδης (2016: 30-31). Πβ. και Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 165), Αλμπανούδης (2009: 264), Γκαραλιάκος (2016: 312, 314).

⁸³ Βλ. Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 479) για τα στερητικά επίθετα σε *-στος* /-stos/ (π.χ. *αξούρ'στος* /aksúristos/) και Κυριαζής (2012: 892) για τα στερητικά επίθετα σε *-(σ)τος* /-(s)tos/ (π.χ. *άβραστος* /ánvastos/, *αχάλαστος* /axálastos/, *αδούλευτος* /aðúleptos/). Βλ. πρόσθετα Ντίνας (2005: 165), Αλμπανούδης (2009: 265-266), Γκαραλιάκος (2016: 314).

⁸⁴ Βλ. και Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Αλμπανούδης (2009: 265-266).

⁸⁵ Σχετικά με το επίθημα *[-(j)avus]* βλ. και Ντάγκας (2016: 505) πβ. Κάρτσιος (1994: 151) όπου γίνεται λόγος για μια ιδιότυπη κατηγορία επιθέτων «σε *-ους* (π.χ. *λιάγκαβους*, *μπούργλιαβους*, *σιόγκλαβους*, *ζαβαλάντσους*, *μούγκριους*, *ντέγκλαρους*, *φούργλους*, *αλπανάβατους*, *τριτάφαλους*) στα οποία «διαφαίνεται σαφώς η επίδραση της φραγκοκρατίας στην περιοχή των Σερρών» ενώ λίγο πιο κάτω αναφέρει: «πιθανόν να έχουν φράγκικη ή σλαβική προέλευση», ενώ από τον Γκαραλιάκο (2016:

/búrliavos/ [búrɫavus] «τυφλός», /kseasprúliavos/ [kʃasprúɫavus] «ξεθωριασμένος», /síoglavos/ [ʃóɫavus] «χαζός, παλαβός», /psóranos/ [psóranus] «ψωριάρης»)· για μια λεπτομερέστερη προσέγγιση του διαλεκτικού παραγωγικού επιθήματος -[avus], την προέλευσή του από το σλαβ. επίθημα -/av/, το αλλόμορφο -[javus], το οποίο συγχρονικά εμφανίζεται συνήθως ως ακολουθία ουρανικού συμφώνου και της κατάληξης -[avus], την αντιστοιχία του προς το επίθημα της Κοινής Νέας Ελληνικής -/iáris/, τη μειωτική του γενικά σημασιολογική λειτουργία, καθώς χρησιμοποιείται για να δηλώσει κυρίως αρνητική ιδιότητα/ποιότητα (π.χ. ασθένεια, εξωτερική σωματική ατέλεια κ.λπ.), τις γραμματικές κατηγορίες –συνήθως ουσιαστικό, επίθετο, ρήμα– με τις οποίες συνδυάζεται το συγκεκριμένο επίθημα, την παρουσία του στον βόρειο ελληνικό χώρο (Μακεδονία, Θεσσαλία, Ήπειρο), τη γεωγραφική κατανομή των επιθέτων σε -[avus], καθώς και τη διάκριση των νεοελληνικών ιδιωμάτων σε ομάδες με κριτήριο την προέλευση και τη βάση την οποία επιλέγουν τα επίθετα αυτής της κατηγορίας και τη βαλκανική του, τέλος, διάσταση (πβ. «παραγωγικός βαλκανισμός») βλ. Παπαδάμου (2017: 577-588). Λίγες φορές απαντούν και τα επιθήματα **-/aros/ -[arus]** (π.χ. /ksipozóstaros/ [kʃipuzóstarus] «αυτός που δεν είναι ζωσμένος, που έχει λυμένα τα παντελόνια του, απεριποίητος»), **-/ðikos/ -[ðkus]** (βλ. και Ντίνας 2005: 163-164) (π.χ. /kaféðikos/ [kaféðkus] «καφετής», /maxmurlíðikos/ [maxmurλίðkus] «αυτός που μόλις ξύπνησε»), **-/éinos/⁸⁶ -[éinus]** (π.χ. /ɣialéinos/ [ɣjaléinus] «γυάλινος», /ðréinos/ [ðréinus] «δρύινος»), **-/kós/** (π.χ. /θilikós/ [θιλικός] «θηλυκός»), **-/ulós/** (π.χ. /nerulós/ [nirulós] «ζουμερός») και **-/uros/ -[urus]** (π.χ. /líksuros/ [λίksurus] «λιχούδης, αυτός που θέλει να τρώει απ' όλα» από τη λέξη /líksa/ [λίksa] «λιχουδιά»).

4.5.8.2 Συμφυματική παραγωγή επιθέτων

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων η συμφυματική παραγωγή επιθέτων, η οποία βασίζεται στη χρήση λεξικών προθημάτων ή ψευδοπροθημάτων και λεξικών

232) αναφέρεται ότι το επίθημα δηλώνει αρνητικό χαρακτηριστικό. Βλ. ακόμη Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 162), Αλμπανούδης (2009: 262-263, 265) Γκαραλιάκος (2016: 313).

⁸⁶ Σχετικά με το επίθημα -έινος(-ος) -/éinos/, κατάληξη επιθέτων ύλης (-ένιος -/éinos/ στην Κοινή Νέα Ελληνική), βλ. Κυριαζής (2012: 893) π.χ. *λουμένιο* /luméino/ «αλουμινένιο», *βακρέινος* /bakréinos/ «χάλκινος», *λασπέινος* /laspéinos/, *χολέινος* /xoléinos/ «στο χρώμα της χολής» κ.ά., Αλμπανούδης (2016: 31) π.χ. *ξυλέινος* /ksiléinos/, *πιτσέινος* /petséinos/ «δερμάτινος» κ.ά. και Ντάγκας (2016: 505). Βλ. επίσης Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 163), Αλμπανούδης (2009: 264), Γκαραλιάκος (2016: 312).

επιθημάτων ή ψευδοπροθημάτων, δεν σημειώνει ιδιαίτερη επίδοση· η παρατήρηση αυτή, όπως έχει ήδη αναφερθεί (βλ. 4.4.5.2 σ. 259), ισχύει και για την παραγωγή ονομάτων του ιδιώματος.

Στο σχετικό γλωσσικό υλικό γίνεται χρήση μικρού αριθμού λεξικών προθημάτων και συγκεκριμένα των **/alo/-** (π.χ. /alókotos/ [alókutus] «αλλόκοτος»), **/imí/-** (π.χ. /imíjimnos/ [imíjimnos] «ημίγυμνος», /imíkseros/ [imíkʃirus] «μισοξεραμένος»), **/θεό/- [θζό]-** (π.χ. /θεόγυμνος/ [θζόjimnos] «θεόγυμνος»), **/neo/- [nó]-** (π.χ. /neónyaltos/ [nónyaltus] «πρωτόβγαλτος, αρχάριος, άπειρος», /neópadros/ [nópadrus] «νιόπαντρος», /neóplutos/ [nóplutus] «νεόπλουτος», /neófertos/ [nófirtus] «νεοφερμένος»), **/omó/- [umó]-** (π.χ. /omógnomos/ [umógnumus] «ομόγνωμος»), **/pan/-** (π.χ. /panéksipnos/ [panékʃipnus] «πανέξυπνος», /panérimos/ [panérimus] «έρημος και μόνος, ξένος από όλους»).

Αντίθετα, από τα λεξικά επιθήματα επισημάνθηκε το **-/filís/** και αυτό μία μόνο φορά στον τύπο /prosfilés/ «προσφιλές» του ουδετέρου γένους. Η παρουσία του επιθέτου αυτού οφείλεται –κατά πάσα πιθανότητα– σε επίδραση της Κοινής Νέας Ελληνικής, καθώς η χρήση του εν λόγω λεξικού επιθήματος⁸⁷ έχει ως αποτέλεσμα τον σχηματισμό (διγενών) επιθέτων του τύπου **-/ís, -ís, -és/**, ο οποίος δεν απαντά κανονικά στο ιδίωμα.

4.5.9 Σύνθεση

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων, όπως συμβαίνει και στην Κοινή Νεοελληνική, τα σύνθετα επίθετα, ανάλογα με τη συντακτική σχέση των δύο συνθετικών, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, τα παρατακτικά και τα προσδιοριστικά.

Τα παρατακτικά σύνθετα αποτελούνται από δύο επίθετα. Η σημασιολογική σχέση μεταξύ των δύο συνθετικών είναι παρατακτική, μπορούν δηλαδή να συνδεθούν με τον σύνδεσμο και (π.χ. /γλικόksinos/ [γλικókʃnus] «γλυκόξινος»).

Στα προσδιοριστικά σύνθετα η σχέση μεταξύ των δύο συνθετικών είναι σχέση προσδιορισμού (προσδιορίζοντος και προσδιοριζομένου). Τα επίθετα αυτού του τύπου σχηματίζονται συνήθως –αλλά όχι βέβαια πάντοτε– με βάση τον συνδυασμό επίθετο + όνομα (βλ. και Αλμπανούδης 2009: 275) (π.χ. /aplóxoros/ [aplóxurus] «ευρύχωρος», /vaθískiotos/ [vaθíʃcutus] «βαθύσκιωτος», /vaθίxromos/ [vaθíxrumus]

⁸⁷ Για την παραγωγή με λεξικά επιθήματα βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 261).

«σκουρόχρωμος», /vromóγλοςος/ [vrumóγlusus] «βρομόγλωσσο», /ιδιότροπος/ [ιδιότρουπος] «ιδιότροπος», /kakomírís/ [kakumírs] «κακομοίρης», /kakorízikos/ [kakurízkus] «κακορίζικος», /kalótixos/ [kalótkus] «καλότυχος», /mesókopos/ [misókupus] «κουρασμένος από τη δουλειά», /nerokéfalos/ [nirucéfalus] «ανόητος, ηλίθιος», /olométaξo/ «ολομέταξο», /olórthos/ [alórtus] «ολόρθος», /olosfálisto/ [olosfálistu] «εντελώς κλειστό», /palióγλοςος/ [palóγlusus] «αισχρολόγος», /políkseros/ [pulíkširus] «πολύξερος», /polístomos/ [pulístumus] «φλύαρος» κ.ά.).

Μία χαρακτηριστική κατηγορία προσδιοριστικών συνθέτων αποτελούν τα επίθετα με β' συνθετικό ένα μέλος του σώματος και α' συνθετικό μια ιδιότητα που προσδιορίζει το μέλος του σώματος (π.χ. /αγριομάλις/ [ayrümáls] «αγριομάλλης», /anixtoxéris/ [anixtuçérs] «ανοιχτοχέρης», /aploxéris/ [apluchérs] «αυτός που απλώνει το χέρι του για πάρει κάτι που δεν του ανήκει, για να κλέψει», /vromóγλοςος/ [vrumóγlusus] «βρομόγλωσσο», /díplouxéris/ [dipluchérs] «αυτός που αρπάζει και με τα δύο χέρια, αχόρταγος», /makroxéris/ [makruçérs] «μακρυχέρης», /manvromátis/ [manvrumáts] «μαυρομάτης», /palióγλοςος/ [palóγlusus] «αισχρολόγος», /plakomítis/ [plakumíts] «αυτός που έχει πεπλατυσμένη μύτη», /polístomos/ [pulístumus] «φλύαρος», /psilomítis/ [psílumíts] «εγωιστής, υπερήφανος», βλ. και Αλμπανούδης (2009: 279).

4.5.10 Αριθμητικά

Τα αριθμητικά εξετάζονται στο τμήμα του επιθέτου για τον λόγο ότι εμφανίζουν τα συντακτικά χαρακτηριστικά επιθέτων' προσδιορίζουν ονόματα και προσδιορίζονται από το γένος, τον αριθμό και την πτώση. Τα απόλυτα αριθμητικά λειτουργούν ως βάση για τον σχηματισμό των λοιπών υποκατηγοριών. Τα άλλα είδη αριθμητικών, δηλαδή τα τακτικά, τα αναλογικά και τα πολλαπλασιαστικά, συνιστούν ιδιαίτερη υποκατηγορία επιθέτων⁸⁸.

4.5.10.1 Απόλυτα αριθμητικά

Στο ιδίωμα τα απόλυτα αριθμητικά απαντούν –σε γενικές γραμμές– με τον τύπο που έχουν στην Κοινή Νέα Ελληνική αλλά και μεταβεβλημένα ως προς τη

⁸⁸ Βλ. σχετικά Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 264).

μορφή, γεγονός το οποίο όμως είναι αποτέλεσμα της λειτουργίας φωνολογικών φαινομένων (π.χ. στένωση/κώφωση, αποβολή άτονων /i/ και /u/, ανάπτυξη του συμφώνου /γ/ ενδοφωνηεντικά, ανάπτυξη του συμφώνου /π/ κ.ά.).

Ακολουθως παρατίθενται τα απόλυτα αριθμητικά από το 1 έως το 10 που διαφοροποιούνται μορφικά σε σχέση με την Κοινή Νέα Ελληνική και κάποια άλλα που εντοπίστηκαν στο συγκεκριμένο γλωσσικό υλικό.

Απόλυτα αριθμητικά από το 1 έως το 10: /δίο/ [dío], /tria/ [trja] - /trijía/ [trijá] - /trígia/ [tríja] «τρία», /téserni/ [téserni] - /téseri/ - /téseris/ [téʃiris] «τέσσερις» - /tésera/ [téʃira] «τέσσερα», /péde/ [pédi], /éksi/ [ekʃ], /eftá/ [iftá], /oxtó/ [uxtó], /eniá/ [ijná].

Άλλα απόλυτα αριθμητικά: /enámisi/ [námisʃ] «ενάμισι», /dódeka/ [dódika], /ðekatrís/ [ðikatrís], /déka péde/ [déka pédi] ή /ðekapéde/ [ðikapédi], /ðekaeftá/ [ðekaeftá], /ðekaoxtó/ [ðikauxtó], /íkosi/ [íkuʃi], /íkosiéná/ [koféna], /íkosidió/ [kuʃidjó], /íkosieftá/ [kuʃeftá], /saráda dio/ [saráda djo], /eksída/ [ikʃída], /eksída tris/, /enðomída/ [inðomída], /enenída/ [ijnidá], /enenída péde/ [ijnidá pédi], /ekató/ [(i)kató], /ekátón penída/ [katón penída], /triakósia/ [trakóʃa], /triakósies/ [triakóʃis], /eksakósia/ [iksakóʃa], /xílni/ [çílni] «χίλιου», /xílies/ [çílis], /tris xiliádes/ [tris çiládis], /péde xiliádes/ [pédi çiládis].

4.5.10.2 Τακτικά, αναλογικά και πολλαπλασιαστικά αριθμητικά

Τα τακτικά, αναλογικά και πολλαπλασιαστικά αριθμητικά ακολουθούν ως προς την κλίση τους τα επίθετα του τύπου /megálos - megáli - megálo/ (βλ. 4.5.2 σ. 268-272) και /tranós - traní - tranó/ (βλ. 4.5.3 σ. 272-274). Εν συνεχεία, αναφέρονται τα τακτικά, αναλογικά και πολλαπλασιαστικά αριθμητικά που ανευρέθηκαν στο συγκεκριμένο γλωσσικό υλικό.

Παραδείγματα: /prótos/ [prótus] - /próti/ [prot] - /próto/ [prótu], /défteros/ [déftirus] - /défteri/ [déftiri] - /déftero/ [déftiru], /trítos/ [trítus] - /tríti/ [trit] - /trító/ [trítu], /tétarto/ [tétartu], /dékato/ [dékatu], /pedikostós/ [pidikustós], /ðiplá/, /ðiplí/ [ðiplí] «διπλοί», /ðiplós/ (πβ. /ðiplárikos/ [ðiplárkus] βλ. 4.5.8.1 β σ. 286 επίθημα - /árikos/), /triplí/ [triplí] «τριπλοί», /ðiplásios/ [ðipláfus], /tetraplásia/ [tetrapláʃa] «τετραπλάσια» (θηλ. γένους).

4.5.10.3 Χρήση αριθμητικών στη σύνθεση

Τα αριθμητικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν και στη σύνθεση για τον σχηματισμό ονομάτων (π.χ. /eksámina/ [(i)ksámina] «εξάμηνα», /eksápsalmos/ [eksápsalmus] «εξάψαλμος», /eniámera/ [námira] «εννιάμερα», /triadafilía/ [triadafliá], /trivóli/ [trivól] «ζιζάνιο των αγρών γεμάτο αγκάθια», /trixáxalo/ [trixáxalu] «εργαλείο σε σχήμα τρίαυνας για το μάζεμα του τριφυλλιού ή το πέταγμα της κόπρου των ζώων», /eftazimítiko/ [ftazmítku] «επτάζυμο ψωμί με μαγιά από πεβύθι») και επιθέτων (π.χ. /dívulos/ [dívulus] «δίγνωμος», /díkila/, /díklono/ [díklunu] «(για φυτό) αυτό που έχει δύο κλώνους», /díkoriko/ [díkurku] «(για αυγό) αυτό που έχει δύο κρόκους», /díploxéris/ [dípluxéris] «αυτός που αρπάζει και με τα δύο χέρια, αχόρταγος», /trímetro/ [trímetru] «τρίμετρο»).

Εκτός από τη μονάδα που δηλώνεται με το α' συνθετικό /mono/- (π.χ. /monopáti/ [munupát] «μονοπάτι»), οι άλλοι αριθμοί που χρησιμοποιούνται στη σύνθεση προέρχονται κυρίως από τα απόλυτα αριθμητικά (π.χ. /dívulos/, /trivóli/, /trímetro/ κ.ά. αλλά /díploxéris/).

Τα σύνθετα επίθετα με αριθμητικό ως α' συνθετικό έχουν κυρίως κτητική σημασία (π.χ. /díklono/ «(για φυτό) αυτό που έχει δύο κλώνους», /díkoriko/ «(για αυγό) αυτό που έχει δύο κρόκους»).

Σε αρκετά σύνθετα με αριθμητικό η χρήση του αριθμού δεν έχει κυριολεκτική σημασία (π.χ. /díploxéris/ «αυτός που αρπάζει και με τα δύο χέρια, αχόρταγος», /pedámorfi/ [pidámurf] «πεντάμορφη», /triskatáratos/ [triskatáratus] «τρισκατάρατος», /xiliotraγυδisménos/ [xílytraγυδizménus] «χιλιοτραγουδισμένος»). Σε τέτοιου είδους σύνθετα το αριθμητικό δεν συνιστά απόλυτο προσδιορισμό του ποσού αλλά λειτουργεί ως στοιχείο έμφασης.

4.6 Αντωνυμίες⁸⁹

4.6.1 Προσωπικές αντωνυμίες

Ο ομιλητής χρησιμοποιεί τις προσωπικές αντωνυμίες προκειμένου να δηλώσει τον ρόλο του μετέχοντα⁹⁰ στην επικοινωνία, δηλαδή: α) τον ρόλο του ομιλητή (αντωνυμία α' προσώπου), β) τον ρόλο του συνομιλητή/ακροατή (αντωνυμία β' προσώπου), και γ) τον ρόλο του προσώπου στο οποίο αναφέρονται οι συνομιλητές κατά την επικοινωνία (αντωνυμία γ' προσώπου).

Η προσωπική αντωνυμία χρησιμοποιείται με τις λειτουργίες του ονοματικού συνόλου, δηλαδή ως υποκείμενο, ως αντικείμενο κ.λπ. Ειδικότερα στη λειτουργία του υποκειμένου οι αντωνυμίες του α' και του β' προσώπου αποτελούν εμφατική δήλωση του υποκειμένου. Οι προσωπικές αντωνυμίες διαφέρουν από τα ονόματα κατά το ότι δεν συνδυάζονται με το άρθρο και δεν προσδιορίζονται από επίθετα ή άλλες αντωνυμίες με την εξαίρεση ορισμένων αόριστων αντωνυμιών (π.χ. /εγώ ο ίδιος/, /εσί ο ίδιος/ για τη συμπερίληψη της αντωνυμίας /ίδιος/ στις αόριστες και όχι στις οριστικές-επιτατικές αντωνυμίες βλ. 4.6.6 υποσημ. 125 σ. 308) οι οποίες χρησιμοποιούνται για την ενίσχυση και την απόδοση έμφασης στην προσωπική αντωνυμία.

Οι προσωπικές αντωνυμίες εμφανίζονται σε δύο τύπους, τους εμφατικούς, π.χ. /eména/, /eséna/, /aftón/ κ.ά., και τους μη εμφατικούς /me/, /se/, /ton/ κ.λπ. Όταν ο ομιλητής έχει τη δυνατότητα να επιλέξει μεταξύ των εμφατικών και των μη εμφατικών τύπων, χρησιμοποιεί τους εμφατικούς για να αποδώσει έμφαση/αντιδιαστολή στο πρόσωπο και τους μη εμφατικούς για την απλή μη εμφατική δήλωση του προσώπου (π.χ. /eména tha krún tis maxeriés ke eséna tha

⁸⁹ Για λεπτομέρειες σχετικά με τις αντωνυμίες, τη διάκρισή τους σε *ονοματικές* και *επιθετικές*, τη χρήση των μεν πρώτων για την αναφορά στον κόσμο της πραγματικότητας (αντικατάσταση, υποκατάσταση) και των δεύτερων για την εξειδίκευση της αναφοράς (είτε ως καθορισμό είτε ως χαρακτηρισμό της αναφοράς), τις κατηγορίες τους (προσωπικές, κτητικές κ.λπ.) βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 271-345).

⁹⁰ Μετέχοντες ονομάζονται τα πρόσωπα, πράγματα κ.ά. που μετέχουν στη δράση ή την κατάσταση, η οποία δηλώνεται από το ρήμα της πρότασης. Η σχέση ενός μετέχοντα με τον πυρήνα (ρήμα) της πρότασης αποκαλείται σημασιολογικός ρόλος. Οι βασικότεροι σημασιολογικοί ρόλοι που επιτελούν οι μετέχοντες σε σχέση με τον πυρήνα της πρότασης διακρίνονται σε τρεις κύριες ομάδες: α) οι ρόλοι του «δράστη», της «αιτίας» και του «οργάνου/μέσου» αναφέρονται σε έναν μετέχοντα που επηρεάζει τη δράση ή την κατάσταση, β) οι ρόλοι του «δέκτη/προϊόντος», του «βιώνοντος», του «αποδέκτη» και του «ευεργετούμενου» αναφέρονται σε έναν μετέχοντα που επηρεάζεται από τη δράση ή την κατάσταση, γ) οι ρόλοι του «τόπου» και του «ουδέτερου» αναφέρονται σε έναν μετέχοντα που δεν επηρεάζει τη δράση ή την κατάσταση ούτε επηρεάζεται από αυτή. Για περισσότερα στοιχεία βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 393, 551, 577-83).

agaliázun/ «εμένα θα χτυπούν με τις μαχαιριές κι εσένα θα αγκαλιάζουν», /ke eména me proskáliasan/ [ci ména mi pruskálasan] «και μένα με προσκάλεσαν», /vále me májira faí/ [váli mi májira faí] «Βάλε μου μάγεια φαΐ», /tha se díro/ [tha ji díru] «θα σε δείρω», /ke ména na me válete/ [ce ména na me válte] «και μέσα να με βάλετε», /ke válte me na kátso/ [ci válti mi na kátso] «και βάλτε με να κάτσω», /me ronái/ [mi runái] «Με πονάει», /me xtiríuse/ «με χτυπούσε», /se krató/ «σε κρατώ»).

Σε ορισμένες συντακτικές λειτουργίες ο ομιλητής δεν έχει τη δυνατότητα να επιλέξει μεταξύ εμφατικών και μη εμφατικών τύπων. Μόνο οι εμφατικοί τύποι της αντωνυμίας μπορούν να συνδυαστούν με τις απλές προθέσεις (π.χ. /tí tha rún kósmos gia eséna/ [tí tha rún kózmus ja séna] «Τι θα πεί ο κόσμος για σένα;», /me aftín pu ríre/ [m aftín pu ríri] «με αυτήν που παντρεύτηκε», /se eséna/ [ji séna] «σε σένα», /ke san eséna émorfi/ «και σαν εσένα όμορφη» κ.ά.)

Η χρήση μη εμφατικών τύπων με προθέσεις δεν είναι δυνατή: */se, me, apó ton/ κ.ά. Στην περίπτωση αυτή οι εμφατικοί τύποι της προσωπικής αντωνυμίας δεν χρησιμοποιούνται για την απόδοση έμφασης στο πρόσωπο, αφού δεν είναι δυνατή η επιλογή των μη εμφατικών τύπων. Με τα επιρρήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν αντίθετα μόνο οι μη εμφατικοί τύποι (π.χ. /poté mu/ «ποτέ μου», /kodá mu/ [kudá m] «κοντά μου», /mazí mu/ «μαζί μου», /brostá sas/ [brustá sas] «μπροστά σας», /ména tu/ «μέσα του», /simá mu/ [jimá m] «κοντά μου», /mazí tu/ [mazí t] «μαζί του», /mazí tis/ [mazí ts] «μαζί της», /eráno tus/ «επάνω τους», /eráno tus/su/tu/ [aránu ts/s/t] «επάνω τους/σου/του»). Στη χρήση αυτή δεν απαντούν οι εμφατικοί τύποι (π.χ. */mazí eména/, */brostá emás/ κ.λπ.).

Οι εμφατικοί τύποι μπορούν να συνδεθούν με τα επιρρήματα για την απόδοση έμφασης στο δηλούμενο πρόσωπο μέσω μιας απλής πρόθεσης (π.χ. /mazí me eména/ [mazí mi ména] «μαζί με μένα», /eráno apó eména/ «πάνω από εμένα», /ména se aftón/ «μέσα σε αυτόν», /ríso apó eséna/ «πίσω από εσένα»). Μόνο οι εμφατικές αντωνυμίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε παρατακτική σύνδεση με ονόματα (π.χ. /egó ke ta pedía mu/ [igó ci ta ridjá m] «εγώ και τα παιδιά μου»).

Επίσης, μόνο οι μη εμφατικοί τύποι της προσωπικής αντωνυμίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην αντωνυμική επανάληψη⁹¹, ενίοτε και για την επανάληψη των εμφατικών τύπων (π.χ. /gia ríon to kánis vre skaftiá etúto to mnimío/ «Για ποιον το

⁹¹ Αντωνυμική επανάληψη είναι η επανάληψη του αδύνατου τύπου της προσωπικής αντωνυμίας πριν (πρόταξη ή πρόληψη) ή μετά (επίταξη) το αντικείμενο· για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την αντωνυμική επανάληψη βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 688-692).

κάνεις, βρε σκαφτιά, τούτο το μνημείο;», /er kalá to rínis ríro mu to krasí/ [er kalá tu rínis bíru m tu kraʃí] «Ε, καλά το πίνεις, πήρε μου, το κρασί», /monáxa ton tímio stavró na mín tone agísis/ [monáx to dímio stavró na mín tone aʒíʃis] «Μονάχα τον Τίμιο Σταυρό να μην τον αγγίζεις», /alí pu to éxi i kútra tu na katevázi psíres/ [alí pu to ɣ i kútra tu na kativázi pʃíris] «Αλί που το έχει η κούτρα του να κατεβάζει ψείρες», /aftó ðen to puló/ [aftó ðe do plo] «Αυτό δεν το πουλώ», /as to akúsume to τραγούδι/ «ας το ακούσουμε το τραγούδι», /to tha to éspiran ke ðen fítrose/ [tu tha to spran ci ðe fítʃuʃi] «Το θα το έσπειραν και δεν φύτευσε», /ke eména me proskáliasan na ráo na stefanóso/ [ci ména me pruskáʎasan na pa na stifanósu] «Και μένα με προσκάλεσαν να πάω να στεφανώσω», /eména apó to psomí me arési koriá/ [ména ap tu psumí m aréʃ kurjá] «εμένα από το ψωμί μου αρέσει η κόρα, η γωνία του ψωμιού», /eména me ípan na mín se to ró/ [ména m ípan na mi s tu ro] «εμένα μου είπαν να μη σου το πω», /ke san eséna émorfi potés ðen tis ðangánun/ «και σαν εσένα όμορφη ποτέ δεν τις δαγκώνουν»).

Ο ομιλητής χρησιμοποιεί επίσης τους μη εμφατικούς τύπους της προσωπικής αντωνυμίας για τον προσδιορισμό του ονόματος είτε για τη δήλωση του κτήτορα είτε για τη γενική του υποκειμένου ή του αντικειμένου (π.χ. γενική κτητική: /i ɣonís mas/ [i ɣoníz mas] «οι γονείς μας», /i mánes mas/ [i máɲiz mas] «οι μάνες μας», /ta aftiá su/ [t aftɔá s] «τα αυτιά σου», /to máti tis/ [tu mat ts] «το μάτι της» – γενική υποκειμενική: /aftí ítan ðulíá mas/ [aftí ítan ðulá mas] «αυτή ήταν η δουλειά μας», /stin iɣiá sas/ «Στην υγεία σας!», /káthe xorió íxe tin omilía tu/ [káthe xurjó íçi tn umilía t] «Κάθε χωριό είχε την ομιλία του», /i zoí tis/ [i zuí ts] «η ζωή της», /ke épernan ton íðro mas | ti ðúlepsí mas/ [ci épernan tun íðru mas | t ðúlepʃí mas] «Και έπαιρναν τον ιδρώτα μας, τον κόπο μας» – γενική αντικειμενική: /pros timín tu/ «προς τιμήν του», /théli tin peripiísi tu/ [θελ t biripiíʃi t] «θέλει την περιποίησή του»).

Οι εμφατικοί και μη εμφατικοί (αδύνατοι)⁹² τύποι των προσωπικών αντωνυμιών –κατανεμημένοι κατά πρόσωπο– που επισημάνθηκαν στο υλικό είναι οι ακόλουθοι:

⁹² Οι μη εμφατικοί (αδύνατοι) τύποι δηλώνονται με υπογράμμιση.

Α' πρόσωπο

Β' πρόσωπο

Ενικός αριθμός

Ονομ. /εγό/ [iγó], [γo]

/esí/ [iʃí], [ʃi]⁹³

Γεν. /eména/ [iména], [ména],

/su/ [s]

/mu/ [m], [um]

Αιτ. /eména/ [iména], [ména],

/eséna/ [iséna], [séna],

/me/ [mi], [m]

/se/ [ʃi], [s]

Πληθυντικός αριθμός

Ονομ. /emís/ [imís], [mis]

/esís/ [iʃís], [ʃis]

Γεν. /emás/ [imás], /mas/

/sas/

Αιτ. /emás/ [imás], /mas/

/esás/ [isás], /sas/

Σχετικά με τον τύπο [um], γενική ενικού της προσωπικής αντωνυμίας του α' προσώπου, μπορεί να αναφερθεί ότι προκύπτει, όταν, έπειτα από ονόματα που λήγουν σε -s/, το οποίο προφέρεται ως [z], και ακολουθούνται από το /mu/, σημειώνεται ανάπτυξη ενός /u/ ανάμεσα στα δύο αυτά σύμφωνα (δηλαδή μεταξύ των -s m/-) στην αρχή του /mu/, ενώ το /u/ του /mu/ αποβάλλεται⁹⁴ (π.χ. /babás mu/ > [babáz m] > [babáz um] «ο μπαμπάς μου», /ádras mu/ > [ádras m] > [ádras um] «ο άντρας μου», /o tsiinés mu/ > [u tʃiinéz m] > [u tʃiinéz um] «τα ούλα, το λέγειν μου», /tis tétas mu/ > [ts tétaz m] > [ts tétaz um] «της θείας μου», /o babás mu/ > [u babáz m] > [u babáz um] «ο μπαμπάς μου», /tis mánas mu/ > [ts mánaz m] > [ts mánaz um] «της μάνας μου», /o kalós mu/ > [u kalóz m] > [u kalóz um] «ο καλός μου»).

Επίσης, εντοπίστηκαν οι φράσεις /me ti eména/ [mi ti ména] «με μένα, μαζί μου» και /me/για ti emás/ [mi/ja ti mas] «με/για μας» με το στοιχείο /ti/⁹⁵. Αναφορικά

⁹³ Πβ. και τον στίχο /ɣiultsi mu | rú sin érxese ke rú sin katevénis/ «Ταξιδιώτη μου, από πού έρχεσαι εσύ και από πού κατεβαίνεις;» (Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 29) όπου ο τύπος /sin/ φαίνεται να αντιπροσωπεύει την προσωπική αντωνυμία του β' προσώπου στην οποία έχει σημειωθεί ανάπτυξη του /n/ βλ. σχετικά Φωνολογία 3.2.3.4 σ. 191-192, πβ. και Παπαδόπουλος (1926: 39).

⁹⁴ Βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437) για την περιοχή του Βελβεντού.

⁹⁵ Για το στοιχείο /ti/ που χρησιμοποιείται σε προθετικές φράσεις με αντωνυμίες και επιρρήματα τοπικής δείξης (π.χ. [ja tʃi rɛón] «για ποιον», [mʃi tʃi imás] «με εμάς», [ar tʃi aftú] «από εκεί») βλ. Ντάγκας (2016: 505), βλ. επίσης Ντίνας (2005: 152).

με το /ti/ ο Αλμπανούδης (2009: 244) σημειώνει ότι «όταν η πρόθεση μι συντάσσεται με τύπους προσωπικής ή δεικτικής αντωνυμίας που αρχίζουν από φωνήεν [...] διατηρείται από επανάλυση μεσοφωνηεντικό τ', που προέρχεται από την προφωνηεντική σύνταξη της μεσαιωνικής πρόθεσης μετ(ά) (και με επανάλυση με τ(ά)) (π.χ. μετ' εμέ > με τ' εμέ): π.χ. μι τ' μένα, μι τ' ισάς κλπ.» και ότι εν συνεχεία η χρήση «του αυτονομημένου μεσοφωνηεντικού τ'» επεκτάθηκε αναλογικά και σε άλλες προθέσεις. Και από την Τσολάκη (2009: 252-253) επίσης υποστηρίζεται ότι πρόκειται για «φαινόμενο επανάλυσης της προθετικής συνεκφοράς μετ εμένα σε με τ εμένα», βάσει της οποίας προέκυψε το μοντέλο: «**πρόθεση + τ(ι <ε) + αιτ. αντων.**», το οποίο επεκτάθηκε αναλογικά σε όλες τις εμπρόθετες εκφορές.

Παραδείγματα: /na mu to dōsis/ «να μου το δώσεις», /eména apó to psomí me arési koriá/ [ména ap tu psomí m aréf kurjá] «εμένα από το ψωμί μου αρέσει η κόρα, η εξωτερική σκληρή επιφάνεια του ψημένου ψωμιού», /apo ríso stin pláti mu/ [apís z bláti mu] «πίσω στην πλάτη μου», /panéste apó ton tópo mu/ [panéste apó to dópo mu] «να πάτε από τον τόπο μου», /eména me ípan/ [ména m ípan] «εμένα μου είπαν», /ke válte me na kátso/ [ci válti mi na kátsu] «και βάλτε με να κάτσω», /ke esís den me pistévete/ [ci jis ðe mi pistévnti] «και εσείς δε με πιστεύετε», /me ékopse/ [m ékupse] «με σταμάτησε», /emís i palnií/ [imís i palní] «εμείς οι παλιοί», /ta xoráfia mas/ [ta xuráfca mas] «τα χωράφια μας», /tha mas kánis múskema/ [tha mas kaps múscima] «θα μας κάνεις μούσκεμα.» κ.ά.

Σε μικρό αριθμό περιπτώσεων απαντά ο τύπος /elógu su/ [(e)lógu s] «ελόγου σου, εσύ» για την αντωνυμία του β' προσώπου, ο οποίος ανευρέθηκε με τη γραπτή απόδοση <(ε)λόγους> (π.χ. /na sas zísi ke lógu su/ [na sas zif ci lógu s] «Να σας ζήσει» βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 39). Η ίδια αντωνυμία, δηλαδή του β' προσώπου, εμφανίζει και κλητική ενικού /esí/ [efi] «εσύ», βλ. και Τσολάκη (2009: 262-263).

Παραδείγματα: /san eséna ómorfi/ «σαν εσένα όμορφη», /ke eséna tha agaliázun/ [ci eséna θ agalázun/] «κι εσένα θα αγκαλιάζουν», /tí tha pún kósmos gia eséna/ [ti tha pun kózmus ja séna] «Τι θα πει ο κόσμος για σένα;», /se léi/ [ji léi] «σου λέει», /se krató/ «σε κρατώ», /se aǵaró/ [s aǵaró] «σ' αγαπώ», /tu giú su/ [tu ju su] «του γιου σου», /ta rúxa su/ [ta rúxa s] «τα ρούχα σου», /ðiplá tha sto pliróso/ «διπλά θα στο πληρώσω», /egó sas léo ðen boró/ [igó sas léu ðe buró] «εγώ σας λέω δεν μπορώ», /na sas zísun/ [na sas zísun] «Να σας ζήσουν» κ.ά.

Γ' πρόσωπο⁹⁶ – Αρσενικό

Ενικός αριθμός

Ονομ. /aftós/ [ftos], /tos/ [tus]

Γεν. /aftú/, /aftúnu/, /aftunú/⁹⁷ [aftnú]⁹⁸, [afnú], /tu/ [t], [du]

Αιτ. /aftón/, /ton(e/a)/ [tu(n)], [do(n)], [dun]⁹⁹, [done/a]

Πληθυντικός αριθμός

Ονομ. /aftí/¹⁰⁰, /aftiní/ [aftɪní], [(a)ɸɪní]

Γεν. /tus/ [ts]

Αιτ. /aftús/, /aftiní/ [aftɪní]¹⁰¹, /aftunús/¹⁰² [aftnús]¹⁰³, /tus/¹⁰⁴ [ts]

Παραδείγματα: /na se ró pós ton lén/ [na ʃi po pos tun len] «να σου πω πώς τον λένε», /ke ton rótise/ «και τον ρώτησε», /na mín tone agísis/ [na min tone aɟíʃis] «να μην τον αγγίζεις», /pés tona/ [pe tona] «πες του», /na ton ró/ [na do bo] «να του πω», /ke plúsii tus léne/ «και πλούσιοι τους λένε», /ólni me tin ðuliá tus/ [ólni mi t ðlá ts] «όλοι με τη δουλειά τους», /se éna mníma tus thápsan/ «σε ένα μνήμα τους έθαψαν», /tus kiniyún/ [ts ciɲiɲún] «τους κυνηγούν»

Γ' πρόσωπο – Θηλυκό

Ενικός αριθμός

Ονομ. /aftí/ [fti], /ti/

⁹⁶ Πβ. τους τύπους της προσωπικής αντωνυμίας του γ' προσώπου με αυτούς της δεικτικής αντωνυμίας /aftós, -í, -ó/ στο 4.6.3 α σ. 304-305.

⁹⁷ Για τον συγκεκριμένο τύπο βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 172).

⁹⁸ Για τον συγκεκριμένο τύπο βλ. και Τσολάκη (2009: 246).

⁹⁹ Για την ύπαρξη ηχηροποιημένων τύπων βλ. και Τσολάκη (2009: 246).

¹⁰⁰ Στο υλικό εντοπίστηκε και ο μη εμφατικός τύπος /tis/ στην έκφραση /ɣia tis/ [ja tis] «να του με ανάπτυξη -/s/ για το δεικτικό /ɣia/ [ja] «να» βλ. 4.12 σ. 411, πβ. επίσης Ντίνας (2005:122-123) ο οποίος αναφέρει την ύπαρξη δεικτικού «ιά < να».

¹⁰¹ Ο τύπος [aftɪní] εντοπίστηκε μία φορά στο υλικό στην περίοδο /to xréos me xuxúla génodan | móno tiránia tus arómne ke aftiní/ [tu xréos me xuxúla jénudan | mon tirána ts arómne ci aftɪní] «Το χρέος με κουκούλα γίνονταν, δηλ. πολύ, μόνο ταλαιπωρία τους απέμεινε και αυτών» και, όπως προκύπτει από το γλωσσικό περιβάλλον, πρόκειται για αιτιατική. Εξάλλου, είναι ήδη γνωστή από την εξέταση των ονομάτων και των επιθέτων η μορφολογική σύμπτωση ονομαστικής και αιτιατικής πληθυντικού στα αρσενικά σε -ós/ και -os/.

¹⁰² Βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 172).

¹⁰³ Πβ. Ντίνας (2005:122).

¹⁰⁴ Στην περίπτωση ενός κειμένου (Τσεγγελίδης, Ι. Χρυσιώτικος γάμος. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/xrisogamos.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 7-11-2011) ανευρέθηκε ο τύπος /tis/ «τους» (π.χ. /tis kerná/ [tis ciɲná] «τους κερνά»), αλλά δεν αποκλείεται να πρόκειται για τυπογραφικό λάθος.

Γεν. /aftís/, /aftinís/¹⁰⁵ [afnís], /tis/ [ts]

Αιτ. /aftín/, /tin(e)/ [tn], [t], [ti] [din], [di], [d]¹⁰⁶

Πληθυντικός αριθμός

Ονομ. /aftés/ [ftes]

Γεν. /tus/ [ts]

Αιτ. aftés/ /tis/ [ts], [dis]¹⁰⁷

Παραδείγματα: /i égia áma libistí típota prépi na tis dósis na to fáí/ [i éjia áma libistí típta prep na ts dóis na tu fáí] «Αν η έγκυος επιθυμήσει κάτι, πρέπει να της δώσεις, να το φάει», /ólñi tin kalimerízun/ [ólñi t galimirízun] «όλοι την καλημερίζουν», /pós na tíne eksipníso/ [pos na tin ekʃipnísu] «Πώς να την ξυπνήσω;», /na tin δίis/ [na di ðjis] «να τη δεις», /psiló vunó tin anévazan/ [psiló vunó d anévazan] «σε ψηλό βουνό την ανέβαζαν», /ti vríski/ [d vriʃc] «τη βρίσκει», /me aftín ru píre/ [m aftín ru píri] «με αυτήν που παντρεύτηκε», /potés ðen tis ðangánun/ «ποτέ δεν τις δαγκώνουν», /tis íxe/ [ts íce] «τις είχε», /θα tis stílo/ [θα dis stílo] «θα τις στείλω».

Γ' πρόσωπο – Ουδέτερο

Ενικός αριθμός

Ονομ. /aftó/ [fto], /to/ [tu]

Γεν. /aftú/, /aftunú/¹⁰⁸ [afnú], /tu/ [t]

Αιτ. /aftó/, /to/ [tu], [t], [do], [du], [d]

Πληθυντικός αριθμός

Ονομ. /aftá/ [fta], /ta/ [t]

Γεν. /tus/ [ts]

Αιτ. /aftá/, /ta/ [t], [da], [d]

¹⁰⁵ Βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 172).

¹⁰⁶ Για τους τρεις ηχηροποιημένους τύπους βλ. και Τσολάκη (2009: 246).

¹⁰⁷ Βλ. και Τσολάκη (2009: 246).

¹⁰⁸ Βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 172).

Παραδείγματα: /to éxi i kútra tu/ [to ç i kútra t] «το έχει το κεφάλι του», /as to akúsume/ [as t akúsume] «ας το ακούσουμε», /tí tha to kánun/ [ti tha do kánun] «Τι θα το κάνουν;», /na to ráo/ [na do ráo] «να το πάω», /san to ákusan/ [san d ákusan] «μόλις το άκουσαν», /ta agorázame/ [t agurázami] «τα αγοράζαμε», /to ákusa/ [t áksa] «το άκουσα», /ðen to alázi/ [ðe d aláz] «δεν το αλλάζει».

Επισημάνθηκαν επίσης οι εκφράσεις /(για) tíafto/ [(ja) tíaftu], [(ja) táfto] «για αυτόν τον λόγο, για αυτό» (π.χ. /για tíafto tus ípan ke axirádes/ [ja táfto ts ípan ci açirádis] «Για αυτό τους είπαν και αχυράδες») /(για) tiaftó/¹⁰⁹ [(ja) taftó] «για αυτό» /(για) tiaftá/ [(ja) taftá] «για αυτά», από τις οποίες προκύπτει ότι υπήρξε ενσωμάτωση του στοιχείου /ti/ στους αντωνυμικούς τύπους /aftó/ και /aftá/ (βλ. και 4.6.3 α σ. 304-305).

Οι μη εμφατικοί τύποι ονομαστικής πτώσης του γ' προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας, όπως ισχύει και για την Κοινή Νέα Ελληνική, δεν χρησιμοποιούνται ελεύθερα με λειτουργία υποκειμένου· εμφανίζονται όμως σε παγιωμένες εκφράσεις όπως είναι οι ακόλουθες και οι οποίες επισημάνθηκαν στο υλικό: /ná tos/ [na tus] «Να τος!», /ná to/ «Να το!», /γιά tos/ [ja tus] «Να τος!»¹¹⁰ (π.χ. /γιά tos páli | írthe/ [ja tus páli | írthi] «Να τος πάλι, ήρθε»), /γιά tis/ [ja tis] «Να τοι!» και /rúdos/¹¹¹ [rúdu] «Πού 'ν' τος;» (< /pú íne tos/ [pu ñ tus]).

Παρατηρείται ότι μη εμφατικοί τύποι του γ' προσώπου της προσωπικής αντωνυμίας και στα τρία γένη απαντούν και ηχηροποιημένοι (π.χ. /ton/ [du(n)] «τον», /tin/ [din] «την», /to/ [du, do] «το» κ.ά.). Αυτό συμβαίνει στον γρήγορο προφορικό λόγο άλλοτε λόγω της ύπαρξης του (ηχηρού) τελικού -n/ στην αμέσως προηγούμενη λέξη (π.χ. /san to ákusan/ [sa d ákusan] «σαν το άκουσαν») ή στην ηχηροποίηση λόγω επίδρασης των γειτονικών φωνηέντων (βλ. Martinet 1987: 224), ή στην τάση ηχηροποίησης του /t/ μεταξύ φωνηέντων (πβ. Μαγουλάς 1969-70: 345, υποσημ. 4, όπου υποστηρίζεται ότι τα άηχα κλειστά τρέπονται εύκολα στο αντίστοιχο ηχηρό

¹⁰⁹ Βλ. και Ντίνας (2005: 152), πβ. επίσης Αλμπανούδης (2009: 244).

¹¹⁰ Βλ. Ντίνας (2005: 172), πβ. Ντίνας (2005:122-123).

¹¹¹ Οι Μπαμπινιώτης & Κοντός (1967: 9) εξετάζοντας τις προσωπικές αντωνυμίες αναφέρουν: «*Των υποκειμενικών αντωνυμιών ο ασθενής τύπος (τος, τη, το) χρησιμοποιείται μόνο σε ωρισμένες φράσεις με δεικτική και ερωτηματική σημασία: νάτος, -η, -ο' πούντος, -η, -ο. (Λειτουργούν ως ένα είδος δεικτικών και ερωτηματικών αντωνυμιών βλ. τις σχετικές αντωνυμίες)*». Έτσι, στις δεικτικές αντωνυμίες συμπεριλαμβάνουν και τον τύπο *νάτος* (-η, -ο) /nátos (-i, -o)/ (1967: 31) και στις ερωτηματικές τον τύπο *πούντος*; /rúdos/ και σημειώνουν (1967: 22) ότι το *πούντος* - *πούντη* - *πούντο* /rúdos - rúdi - rúdo/ είναι ένα είδος συνθέτου «εκ συναρπαγής» το οποίο όμως λειτουργεί πλέον ως καθαρή ερωτηματική αντωνυμία. Βλ. επίσης Ντίνας (2005: 172), Αλμπανούδης (2009: 291), Τσολάκη (2009: 254-255), Γκαραλιάκος (2016: 372).

πριν από φωνήεν ή μεταξύ φωνηέντων, επειδή τα φωνήεντα είναι κατ' εξοχήν ηχηροί φθόγγοι π.χ. /tí θa to kánun/ [ti θa do kánun] «Τι θα το κάνουν;», /na ton ró/ [na do bo] «να του πω», /na tin ðíis/ [na di ðjis] «να τη δεις»).

4.6.2 Κτητικές αντωνυμίες

Στο ιδίωμα, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, προκειμένου για την αντωνυμική, με τη χρήση δηλαδή αντωνυμίας, δήλωση του κτήτορα¹¹² ο ομιλητής έχει στη διάθεσή του δύο δυνατότητες - επιλογές: **α)** χρήση των μη εμφατικών τύπων της γενικής της προσωπικής αντωνυμίας (μη απόδοση έμφασης π.χ. /to xorió mu/ [tu xurjó m] «το χουριό μου», /to peði tis/ [tu piði ts] «το παιδί της» κ.ά) και **β)** χρήση της εμφατικής κτητικής αντωνυμίας (απόδοση έμφασης στην κτήση). Η κτητική αντωνυμία είναι σύνθετη· αποτελείται από το κτητικό επίθετο /δικός/ [ðkos, θkos], /δικί/ιά/ [ðici/á, θci/á], /δικό/ [ðko, θko] και τους μη εμφατικούς τύπους γενικής πτώσης της προσωπικής αντωνυμίας (π.χ. /ðikí tu/ [ðci t] «δική του», /me tus ðikí mas/ [mi ts ðici mas] «με τους δικούς μας», /ðikiá tu/ [ðca t] «δική του», /me kána ðio ðikí tu/ [mi kána ðjo ðci t] «με κάνα δυο δικούς του» κ.ά.).

Χαρακτηριστικό του ιδιώματος, και άλλων βορείων ιδιωμάτων, αποτελεί η δυνατότητα τροπής του συμφώνου /ð/ του κτητικού επιθέτου σε [θ] (/ð/ > [θ])· το φαινόμενο λαμβάνει χώρα όταν στο κτητικό επίθετο έχει σημειωθεί αποβολή του άτονου /i/ –και συνεπώς εμφανίζονται οι τύποι [ðkos, ðci, ðko]– και εν συνεχεία το ηχηρό /ð/ εξελίσσεται σε άηχο [θ] (αηχοποίηση) λόγω του επίσης άηχου παρακείμενου /k/ [k/c] (αφομοίωση ηχηρότητας). Ως εκ τούτου, το κτητικό επίθετο αποκτά τη μορφή [θkos, θci, θko]¹¹³.

Χαρακτηριστικό του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων είναι ο τύπος κτητικής αντωνυμίας [θkoz um] «δικός μου», που εμφανίζει εκτός από την τροπή του /ð/ σε [θ], για την οποία έγινε ήδη λόγος, και ανάπτυξη του /u/ πριν από τον τύπο [m] της

¹¹² Για τη δήλωση του κτήτορα με όνομα σε γενική βλ. Σύνταξη 5.3 περίπτωση 9 σ. 440-441.

¹¹³ Ενώ η αποβολή του άτονου /i/ δεν συνεπάγεται υποχρεωτικά την τροπή του συμφώνου /ð/ του κτητικού επιθέτου σε [θ], γεγονός το οποίο προκύπτει από την ύπαρξη τύπων της μορφής [ðko m, ðko s, ðkos sas, ðko sas, ðka t] «δικό μου, δικό σου, δικός σας, δικό σας, δικά του» κ.ά., η τροπή του /ð/ σε [θ] προϋποθέτει πάντα την αποβολή του άτονου /i/, καθώς στο υλικό δεν εντοπίστηκαν διόλου τύποι κτητικού επιθέτου της μορφής *[θikós, θici/θicá, θikó] κ.λπ. Βλ. επίσης Ντίνας (2005:123-124), Τσολάκη (2009: 265-266), Γκαραλιάκος (2016: 173-175).

γενικής της προσωπικής αντωνυμίας, ο οποίος προήλθε –ως γνωστόν– από την αποβολή του άτονου /u/ (/mu/ > [m])¹⁴ βλ. ανωτέρω 4.6.1 σ. 297. Επίσης, η ηχηροποίηση του τελικού /s/ του τύπου [θkos] και η εξέλιξή του σε -[z] (/s/ > [z]) προφανώς λόγω του ηχηρού /m/ της γενικής /mu/, όπως συνάγεται από τον τύπο [θkoz um] πρέπει να έλαβε χώρα πριν την ανάπτυξη του /u/ της γενικής [um].

Εν συνεχεία, σημειώνονται οι τύποι των κτητικών αντωνυμιών που ανευρέθησαν στο υλικό ταξινομημένοι κατά πρόσωπο και κτήτορα:

α) α' πρόσωπο και ένας κτήτορας: /δικός mu/ [θkos um] «δικός μου», /(i) δικιά mu/ [(i) ðicá mu] «(η) δική μου», /δικί mu/ [θci m] «δική μου», /δικό mu/ [θko m] «δικό μου», /δικά mu/ [θka m] «δικά μου» (ονομαστική πτώση) – /(stus) edikús¹¹⁴ mu/ «(στους) edikús μου», /δικό mu/ [ðko m] «δικό μου», /(sta) δικά mu/ «(στα) δικά μου» (αιτιατική πτώση).

β) β' πρόσωπο και ένας κτήτορας: /δικός su/ [θkos s] «δικός σου», /δικί su/ [θci s] «δική σου», /δικό su/ [θko s] «δικό σου», /δικά su/ [θka s] «δικά σου» (ονομαστική) – /(to) δικό su/ [(to) ðko s] «(το) δικό σου», /(sto) δικό su/ [(stu) θko s] «στο δικό σου», /(to) δικό su/ [(to) θko s] «(το) δικό σου», /ta δικά su/ «τα δικά σου» (αιτιατική).

γ) γ' πρόσωπο και ένας κτήτορας: /δικός tu/ [θkos t] «δικός του», /δικί tu/ [θci t] «δική του», /δικό tu/ [θko t] «δικό του», /δικά tu/ [θka t] «δικά του» (ονομαστική) – /δικί tis/ «δική της», /δικί tu/ [ðici t] «δική του», /δικιά tu/ [ðicá t] «δική του», /δικό tu/ [θko t] «δικό του», /(me kána ðio) δικί tu/ [(mi kána ðjo) ðci t] «(με κανά δυο) δικούς του» (αιτιατική).

δ) α' πρόσωπο και πολλοί κτήτορες: /δικός mas/ «δικός μας», /i δικί mas/ [i ðci mas] «οι δικοί μας», /δικί mas/ [θci mas] «δικοί μας», /(i) δικές mas/ «(οι) δικές μας», /δικά mas/ [θka mas] «δικά μας» (ονομαστική) – /(tus) δικús mas/ «(τους) δικούς μας», /(me) tus δικί mas/ [(me) ts δικί mas] «(με) τους δικούς μας», /(sta) δικά mas/ «(στα) δικά μας», /(sta) δικά mas/ [(sta) θka mas] «(στα) δικά μας» (αιτιατική).

¹¹⁴ Ο συγκεκριμένος τύπος εντοπίστηκε δύο φορές σε δημοτικά τραγούδια (π.χ. /εγώ páo stin karítina | páo stus edikús mu/ [εγώ páu sti garítina | páu stus edikús mu] «εγώ πάω στην Καρύταινα, πάω στους δικούς μου» βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 18, /panéste από ton τόπο mu ke από tus edikús mu/ [panéste από to dópo mu ci από tus edikús mu] «να πάτε από τον τόπο μου και από τους δικούς μου» βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 27).

ε) β' πρόσωπο και πολλοί κτήτορες: /ðikós sas/ [ðkos sas] «δικός σας», /ðikés sas/ [θces sas] «δικές σας» (ονομαστική) – /ðikó sas/ [ðko sas] «δικό σας» (αιτιατική).

στ) γ' πρόσωπο και πολλοί κτήτορες: /ðikés tus/ «δικές τους», /ðikó tus/ [ðko ts] «δικό τους» (αιτιατική).

4.6.3 Δεικτικές αντωνυμίες

Οι δεικτικές αντωνυμίες και ακριβέστερα όσοι και όποιοι τύποι τους επισημάνθηκαν στο υλικό είναι οι ακόλουθοι:

α) /aftós/ [ftos] (με αποβολή/σίγηση του αρχικού φωνήεντος /a/) «αυτός» - /aftí/ [fti] «αυτή» - /aftó/ [fto] «αυτό» (ονομαστική ενικού) – /aftú/ «αυτού», /aftúnu/ «αυτύνου» (επεκτεταμένος τύπος ο οποίος τύπος ανευρέθηκε με αυτή τη γραπτή απόδοση), /aftunú/ [aftnú], [afnú] «αυτουνού» - /aftinís/ [afɲís] «αυτηνής» - /aftunú/ [aftnú] «αυτουνού» (στους τρεις τελευταίους τύπους φαίνεται ότι έχει σημειωθεί αποβολή/σίγηση του /t/ για την απλοποίηση και διευκόλυνση της προφοράς του συμφωνικού συμπλέγματος [ftn], που προέκυψε ύστερα από την αποβολή του άτονου /u/, δηλ. /aftunú/ > [aftnú] > [afnú]) (γενική ενικού) – /aftó(n)/¹¹⁵ «αυτό(ν)» - /aftín/ «αυτήν» - /aftó/ «αυτό» (αιτιατική ενικού) – /aftí/ «αυτοί», /aftiní/ [aftɲí] «πραγματικά αυτοί είναι», [(a)ɲí] - /aftés/ [ftes] «αυτές» - /aftá/ [fta] «αυτά», (ονομαστική πληθυντικού), /aftiní/ [afɲí]¹¹⁶, /aftunús/ [afnús]¹¹⁷ «αυτουνούς» - /aftés/ «αυτές» - /aftá/ «αυτά» (αιτιατική πληθυντικού).

Στο υλικό ανευρέθηκαν επίσης οι τύποι /(για) tíafto/ [(ja) tíaftu], [(ja) táfto] (πβ. Αλμπανούδης 2009: 213, 244) «για αυτόν τον λόγο, για αυτό» (π.χ. /για tíafto tus ípan ke axiráðes/ [ja táfto ts ípan ci axiráðis] «Για αυτό τους είπαν και αχυράδες») /(για) tiaftó/ [(ja) taftó] «για αυτό», /(για) tiaftá/ [(ja) taftá] «για αυτά» (π.χ. /ke íxe ke για tiaftá ta skiliá/) [ci íci ce ja taftá ta ʃɕla] «κι είχε και για αυτά τα σκυλιά», οι

¹¹⁵ Ο τύπος /aftó/ (αιτιατική ενικού) δίχως -n/ εντοπίστηκε σε δημοτικό τραγούδι (π.χ. /se aftó ton kakón ximóna/ [s aftó tu gakón çimóna] «σε αυτόν τον κακό χειμώνα»), βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 24. Δεν αποκλείεται πάντως η περίπτωση να πρόκειται για λάθος κατά τη δακτυλογράφηση.

¹¹⁶ Βλ. επίσης Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 481) για την ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού της δεικτικής αντωνυμίας *αυτός* /aftós/ με τη μορφή *αφν'οί* [afɲí].

¹¹⁷ Για τον τύπο αιτιατικής πληθυντικού *αφνούς* [afnús] βλ. και Ντάγκας (2016: 502). Βλ. ακόμη Γκαραλιάκος (2016: 176).

οποίο φαίνεται ότι περιλαμβάνουν το στοιχείο /ti/ στο οποίο έχει γίνει ήδη αναφορά (βλ. 4.6.1, υποσημ. 95 σ. 297).

β) /ekínos/ [cínus], [cins] «εκείνος» - /ekíni/ [icín(i)], [ecín(i)], [cɪn] «εκείνη» - /ekíno/ [icínu] [cínu] [cin] «εκείνο» (ονομαστική ενικού) – /ekínis/ [cínis], /ekinís/ [cɪnis] «εκείνης», /ekinú/ [cnu] «εκείνου» (γενική ενικού θηλυκού και ουδετέρου γένους) – /ekínon/ [cínon] «εκείνον» - /ekíni/ [ecín] [cɪn] «εκείνη» (αιτιατική ενικού) – /ekíni/ [icín], /ekiní/ [cɪni] «εκείνοι» - /ekínes/ [(i)cínis] «εκείνες», /ekína/ [cína] «εκείνα» (ονομαστική πληθυντικού) – /ekinús/ [cnus]¹¹⁸ «εκείνων ήταν ή είναι» – /ekinús/ [cnus] «εκείνους» - /ekínes/ [cɪn] «εκείνες» - /ekína/ [cín(a)] «εκείνα» (αιτιατική πληθυντικού).

γ) /tétios/ [tétɕus] «τέτοιος» - /tétia/ [tétɕa] «τέτοια» - /tétio/ [tétɕu] «τέτοιο» (ονομαστική ενικού) – /tétia/ [tétɕa] «τέτοια» (αιτιατική ενικού) – /tétni/¹¹⁹ [tétɪni] «τέτοιοι» (ονομαστική πληθυντικού) – /tétia/ [tétɕa] «τέτοια» (αιτιατική πληθυντικού ουδετέρου γένους). Επίσης, στον Γορούβα, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 13 αναφέρεται μεμονωμένα και όχι εντός πρότασης ο τύπος /tétnos/ [tétnus] «του» δίχως να παρέχονται περαιτέρω στοιχεία ή σχετικές πληροφορίες.

δ) /tóso/ [tósu] «τόσο» (αιτιατική ενικού ουδετέρου γένους) – /tóses/ [tójɕis], [toɕs] «τόσες», /tósa/ «τόσα» (αιτιατική πληθυντικού)¹²⁰.

ε) /túto/ «τούτο» (ονομαστική ενικού) – /(*για*) túto/ [(j)a tútu] «(*για*) τούτο», /etúto/ «ετούτο» (π.χ. /*για* ríon to kánis vre skaftiá etúto to mnimío/ «Για ποιον το κάνεις, βρε σκαφτιά, τούτο το μνημείο;» βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 30) – /tútes/ [tut] «τούτες» (ονομαστική πληθυντικού θηλυκού γένους' π.χ. /tútes i xarés pu kánume se lípi tha mas vǵálon/ [tut i xarés pu kánume se lípi tha mas vǵálon] «Τούτες οι χαρές που κάνουμε σε λύπη θα μας βγάλουν», βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 18).

¹¹⁸ Βάσει της συγκεκριμένης σημασίας, η οποία συνόδευε τη λ. [cnus] <κ'νους> στο σημείο όπου ανευρέθηκε (Κούρτης 1988: 156), μπορεί να συναχθεί ίσως ότι ο εν λόγω αντωνυμικός τύπος χρησιμοποιείται ως γενική πληθυντικού.

¹¹⁹ Η ανάπτυξη του συμφώνου -n/- δεν παρατηρείται μόνο στις δεικτικές αλλά και σε άλλα είδη αντωνυμιών (π.χ. /ósní/ «όσου», /ólɪni/ «όλου»). Πβ. Μπατζάκας (2012: 977) όπου γίνεται λόγος για «προέκταση» της αιτιατικής ενικού των αντωνυμιών κατά ένα -na/-na/ με αποτέλεσμα να προκύπτουν τύποι όπως οι ακόλουθοι (π.χ. *άλλο*+na /álo+na/ > *άλλο*na /áloná/, *αυτή*+na /aftí+na/ > *αυτηνιά* /aftiniá/, *αυτής*+na /aftís+na/ > *αυτηνιάς* /aftiniás/, *αυτινοί* /aftiní/, *αυτινών* /aftinón/, *ουλ'νοί* /oliní/, *πουλ'νοί* /poliní/, *τοσονάς* /tosonás/, *τοσονοί* /tosoní/, *τουτανάς* /tutanás/).

¹²⁰ Πβ. και τη σημειούμενη από τον Μπέγκο, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 964: 11 φράση «*κι αν κι αν = τόσοι και τόσοι*».

4.6.4 Ερωτηματικές αντωνυμίες

Οι τύποι ερωτηματικών αντωνυμιών που εντοπίστηκαν στο γλωσσικό corpus είναι οι εξής:

α) /ρίος/ [prios] «ποιος;» - /ριά/ [pɾa] «ποια;» - /ρίο/ [pɾo] «ποιο;» (ονομαστική ενικού) - /ριανύ/ [pɾanú] «ποιανού;» - /ριανίς/ [pɾanís] «ποιανής;» - /ριανύ/ [pɾanú] «ποιανού;» (γενική ενικού) - /ρίον/ [pɾon] «ποιον;» - /ρια/ [pɾa] «ποια;» (αιτιατική ενικού) - /ρίι/ [pɾi] «ποιοι;» και /ριανί/ [pɾaní] «ποιοι;» - /ριές/ [pɾes] «ποιες;» - /ριά/ [pɾa] «ποια;» (ονομαστική πληθυντικού) - /ριές/ [pɾes] «ποιες;» (αιτιατική πληθυντικού).

β) /ρόσο/ [pɾosu] «πόσο;» (αιτιατική ενικού ουδετέρου) - /ρόσι/ [pɾoʃ] «πόσοι;» - /ρόσες/ [pɾóʃis] «πόσες;» (ονομαστική πληθυντικού) - /ρόσον (χρονόν)/ [pɾosu (xronón)] «πόσων (χρονών;» (γενική πληθυντικού) - /ρόσους/ «πόσους;» - /ρόσις/ [pɾóʃis] «πόσες;» - /ρόσα/ «πόσα;» (αιτιατική πληθυντικού).

γ) /τί/ [t] «τι;» (π.χ. /to tí ídes vre skilí | to tí tha martirísis/ [tu t ídes bre ʃcílí | tu ti tha martiríʃis] «Το τι είδες, βρε σκυλί, το τι θα μαρτυρήσεις;» βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 23).

δ) /τίνος/ [tínus] «τίνος;» και /túns/¹²¹ «τίνος;» (π.χ. /tínos mána θλίβετε | tinos mána kléi/ [tínus mána θlíviti | tínus mána kléi] «Τίνος η μάννα θλίβεται, τίνος η μάννα κλαίει;», /túns íne aftó to pedúði/ [tuns íne aftó tu piðúð] «Τίνος είναι αυτό το παιδάκι;»). Οι γενικές αυτές φαίνεται να έχουν λόγιο χαρακτήρα καθώς αποτελούν υπολείμματα της αρχαίας και λογιότερης αντωνυμίας /tís/ <τίς> «ποιος;». Χρησιμοποιούνται και για τα τρία γένη και δηλώνουν κυρίως κτήση ή καταγωγή.

ε) Ρόλο ερωτηματικής αντωνυμίας έχει και η περίφραση /τί ύλις/ [tí úlis] «τι λογής;¹²²»· επισημάνθηκε μεμονωμένα, εκτός πρότασης (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 13) και αναφέρεται μόνο η σημασία της.

¹²¹ Πβ. Τσολάκη (2009: 278).

¹²² Για τις περιπτώσεις /τί λογής/ «τι λογής;» και /τί ίδους/ «τι είδους;» χρησιμοποιείται από τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005: 341) ο όρος περιφραστικές αντωνυμίες.

4.6.5 Αναφορικές αντωνυμίες

Στο γλωσσικό υλικό ανευρέθηκαν οι ακόλουθοι τύποι αναφορικών αντωνυμιών:

α) /ο ορίος/ [u uríos] «ο οποίος» - /ί ορία/ «η οποία» (ονομαστική ενικού) – /ί ορίϊ/ «οι οποίοι» – /τα ορία/ [ta uría] «τα οποία» (ονομαστική πληθυντικού).

β) /ορύ/, /ρυ/ [p], [po] «που» (άκλιτη αντωνυμία) (π.χ. /lábun ke ta elafrá sraithía ton kolokotronéon | ορύ ðen kataðéxode tin γίς na tin patísun/ [lábun ce t alafrá sraithía ton kolokotronéon | ορύ ðe gataðéxode ti jis na tin patísun] «λάμπουν και τα ελαφρά σπαθιά των Κολοκοτρωναίων, που δεν καταδέχονται τη γη να την πατήσουν» βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 17, /alí ston alí ru éxase ton γαίδαρο ke pilalí/ [alí ston alí ro xafí tu γάðaru ci plalí] «Αλίμονο στον Αλή που έχασε τον γαίδαρο και τρέχει να τον βρει» βλ. Μπέγκος, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι 964: 8, /lábun ke ta elafrá sraithía ton kolokotronéon | ru éxun ta asímia ta polá/ [lábun ce t alafrá sraithía ton kolokotronéon | ro xun t afíhma ta polá] «λάμπουν και τα ελαφρά σπαθιά των Κολοκοτρωναίων, που έχουν τα ασήμια τα πολλά» βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 17).

γ) /όριος/ [órçus] «όποιος» - /όριο/ [órço] «όποιο» (ονομαστική ενικού) – /όριον/ [órçun] «όποιον» - /όρια/ [órça] «όποια» – /όριο/ [órço] «όποιο» (αιτιατική ενικού). Η αντωνυμία έχει αοριστολογική σημασία. Επισημάνθηκε, επίσης, ο τύπος θηλυκού γένους /οριαδίποτε/ «οποιαδήποτε». Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 288, 304), σε περιπτώσεις αντωνυμικών τύπων της μορφής /οριαδίποτε/, κάνουν λόγο για σύνθετες αντωνυμίες οι οποίες εμφανίζουν την ιδιαιτερότητα ότι το α' συνθετικό ακολουθεί την κλίση επιθέτου (/όριος-, όρια-, όριο-/) ενώ το β' συνθετικό (-δίποτε/) παραμένει άκλιτο και κατ' αυτό τον τρόπο η κλίση διατηρείται στο εσωτερικό του σύνθετου.

δ) /ότι/ «ό,τι». Πρόκειται για άκλιτη αντωνυμία με αοριστολογική σημασία (βλ. ανωτέρω περίπτωση γ) η οποία απαντά και με τη μορφή [ti] όπως συνάγεται από το παράδειγμα /τί éxis γιάni || όti ίxa páða/ [ti çis jaŋ || ti xa páða] «Τι είχες Γιάννη; Ό,τι είχα πάντα», βλ. Μπέγκος, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι 964: 10.

ε) /όσο/ [ósu] «όσο» (ονομαστική και αιτιατική ενικού ουδέτερου) – /όσι/ [ófi] «όσοι» και /όσni/ [óŋni] «όσοι» (με ανάπτυξη του συμφώνου -n/-) - /όses/ [ófis]

«όσες» – /ósa/ «όσα» (ονομαστική πληθυντικού) – /ósus/ «όσους» - /óses/ [ofs] «όσες» (π.χ. /óses forés/ [ofs] «όσες φορές») - /ósa/ «όσα» (αιτιατική πληθυντικού).

στ) /ótuns/ «οποιοδήποτε», /ótunus/ «όποιου, οιοδήποτε, ούτινος». Ο τύπος /ótunus/ αναφέρεται μεμονωμένα, εκτός πρότασης, (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 5, 13) δίχως να παρέχονται περαιτέρω στοιχεία πλην της σημασίας του («οιοδήποτε, ούτινος»)· η μορφή του πάντως φαίνεται να έχει λόγιο χαρακτήρα και ίσως αποτελεί υπόλειμμα της αρχαίας αναφορικής αντωνυμίας *ὅστις - ἥτις - ὅ,τι* (γεν. εν. αρσ. και ουδ. *οὔτινος*).

4.6.6 Αόριστες αντωνυμίες

Σχετικά με τις αόριστες αντωνυμίες, των οποίων γίνεται χρήση προκειμένου να δηλωθεί η αόριστη αναφορά¹²³, οι τύποι που εντοπίστηκαν είναι οι εξής:

α) /álos/ [álus] «άλλος» - /i) áli/ [(i) ál(i)] «(η) άλλη» (ονομαστική ενικού) – /alunú/ [alnú] «αλλουνού» (γενική ενικού αρσενικού γένους) – /álon/ [álon] «άλλον» - /áli/ [aʎ] «άλλη» - /álo/ [álu] «άλλο» (αιτιατική ενικού) – /áli/ [aʎ] «άλλοι» και /álni/ [áɲi] «άλλοι» (ονομαστική πληθυντικού αρσενικού)¹²⁴ – /áles/ [áʎis] «άλλες» – /ála/ «άλλα» (αιτιατική πληθυντικού). Η αντωνυμία προσδιορίζει τον μετέχοντα στο μήνυμα χωρίς να τον αναφέρει.

β) /o) énas/ «(ο) ένας» - /mia/ [mja] «μια» - /éna/ «ένα» και /to éna/ [to na] «το 'να» (π.χ. /to éna ton pérni stin kardíá/ [to na tu bérni sti garðjá] «Το ένα τον χτυπά στην καρδιά», βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 21).

γ) /ídiος/ [íðjus] «ίδιος» - /to ídio/ «το ίδιο» (ονομαστική ενικού) – /ton ídio/ «τον ίδιο» - /tin ídia/ «την ίδια» - /to ídio/ [tu íðju] και [to íðjo] «το ίδιο» (αιτιατική ενικού) – /ta ídia/ «τα ίδια». Η αντωνυμία περιλαμβάνεται στις αόριστες καθώς δηλώνει τον μετέχοντα στο μήνυμα δίχως να τον αναφέρει¹²⁵.

¹²³ Αόριστη είναι η αναφορά, όταν ο ομιλητής διευκρινίζει ότι αναφέρεται σε έναν μεμονωμένο εκπρόσωπο του είδους αλλά χωρίς καθορισμένη ταυτότητα, όταν δηλαδή δεν ενδιαφέρεται να καθορίσει με ακρίβεια την ταυτότητα εκείνου στον οποίο αναφέρεται αλλά απλώς θέλει να δείξει ότι πρόκειται για ένα ή περισσότερα πρόσωπα ή πράγματα που εντάσσονται σε μία κατηγορία.

¹²⁴ Πβ. Ντίνας (2005:125) όπου αναφέρεται τύπος *άλλους* [álnus].

¹²⁵ Βλ. σχετικά Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 307, 319-320). Αντίθετα, οι παραδοσιακές γραμματικές και οι Μπαμπινιώτης & Κοντός (1967: 41) θεωρούν ότι η εν λόγω αντωνυμία όπως και οι /μόπος/ «μόνος», /μοναχός/ «μοναχός», /μονάχος/ «μονάχος» απαρτίζουν την κατηγορία των οριστικών-επιτατικών (εμφατικών) αντωνυμιών, οι οποίες γενικά ορίζουν ή επιτείνουν, δίνουν έμφαση στα λεγόμενα.

δ) /κάθε/ [káθi] [kaθ] «κάθε» (π.χ. /κάθε petinós stin kopriá tu lalí/ [káθi pitnós z gurjá t lalí] «Κάθε πετεινός στην κοπριά του λαλεί», /κάθε μέρα/ [kaθ méra] «κάθε μέρα», /κάθε siní/ [kaθ ʃni] «κάθε ταψί»). Η αντωνυμία είναι άκλιτη και –όπως και η αμέσως επόμενη (περίπτωση ε)– χρησιμοποιείται για την έκφραση της γενικευμένης δήλωσης, δηλαδή για την αναφορά σε όλα τα μέλη, δηλαδή σε κάθε μέλος ενός συνόλου (γενικευτική αναφορά)¹²⁶. βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 306, 320).

ε) /καθένα/ «καθένα» (αιτιατική ενικού ουδετέρου).

στ) /κάβosi/ [kábuʃ] «κάμποση» - /kabóso/ [kabósu] «κάμποσο» (ονομαστική ενικού) – /ton kabóso/ [tu gaβósu] «τον καμπόσο» (αιτιατική ενικού αρσενικού γένους) – /kábozes/ [kábuʃis] «κάμποσες» (ονομαστική πληθυντικού θηλυκού γένους). Η αντωνυμία χρησιμοποιείται για την αοριστολογική δήλωση του ποσού και δηλώνει ποσότητα που δεν θεωρείται ούτε ιδιαίτερα μικρή ούτε μεγάλη· βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 307, 323).

ζ) /kanénas/ «κανένας» και /kanís/ [karís] «κανείς» - /kamiá/ [kamjá] «καμιά» (ονομαστική ενικού) – /kanéna(n)/ «κανένα(ν)» – /kamiá(n)/ [kamjá(n)] «καμιά» - /kanéna/ «κανένα» (αιτιατική ενικού). Η αντωνυμία χρησιμοποιείται για τη δήλωση της άρνησης, έχει δηλαδή αρνητική σημασία, όταν υπάρχει άρνηση, και για την αόριστη δήλωση (αοριστολογική σημασία σε περιβάλλον χωρίς άρνηση). Επίσης, ανευρέθηκαν οι τύποι /kaniá/¹²⁷ [karjá] «καμιά» (π.χ. /kaniá ðekariá seréi/ [karjá ðekariá seréi] «καμιά δεκαριά Σερραίοι»), /kána/ και /kaná/ (πβ. και τη νεοελληνική αντωνυμία /kánas, kamiá, kána/ «κάνας, καμιά, κάνα» του προφορικού λόγου, η οποία έχει προέλθει από τον τύπο /kanénas/ με απλολογία). Όπως μπορεί να διαπιστωθεί από τα παραδείγματα που ακολουθούν οι τύποι /kána/ και /kaná/ φαίνεται ότι είναι δυνατόν να συνδυάζονται και να προσδιορίζουν ονόματα κάθε γένους και αριθμού (π.χ. /kána adidímarxo/ [kan adidímarxo] «κάνα αντιδήμαρχο», /kána néo/ «κάνα νέο», /kána zária/ «τίποτε ζάρια» – /kaná kafé/ «κανά καφέ», /kaná ðuliá/ [kaná ðla] «καμιά δουλειά» βλ. και Σύνταξη 5.3 σ. 447).

η) /kários/ [kárcus] «κάποιος» (ονομαστική ενικού) – /káriou/ [kárcun] «κάποιον» - /kária/ [kárcu] «κάποια» - /kário/ [kárcu] «κάποιο» (αιτιατική ενικού) – /kárii/ [kárci] «κάποιοι» - /káries/ [kárces] «κάποιες» (ονομαστική πληθυντικού).

¹²⁶ Γενικευτική ονομάζεται η αναφορά σε ολόκληρο είδος ή ολόκληρη κατηγορία προσώπων ή πραγμάτων.

¹²⁷ Πβ. τα σημειούμενα από τον Παπαδόπουλο (1926: 84) για τον τύπο «*κανιό = τίποτε, καθόλου, γένους και αριθμού κοινού... έεις κανιό τρι; ήρις κανιό σταφύλια;*».

θ) /káti/ [kat] «κάτι». Η αντωνυμία είναι άκλιτη.

ι) /mónos (tu)/ [mónus (t)] «μόνος (του)», /monaxós/ [munaxós] «μοναχός», /monáxos/ «μονάχος» - /móni mu/ «μόνη μου», /amonaxiá/ [amonaxá] «μοναχή», /monáxi (tis)/ [munáxi (ts)] «μονάχη (της)», /monaxí/ [munaxí] «μοναχή» - /móno tu/ [mónu tu] «μόνο του», /monaxó/ [munaxó] «μοναχό» (ονομαστική ενικού) – /monaxí/ «μοναχή» (αιτιατική ενικού) – /monaxá tus/ «μοναχά τους» (ονομαστική πληθυντικού). Ισχύουν όσα αναφέρθηκαν και για την αντωνυμία /ídios/ κ.λπ. στην περίπτωση γ και τη σχετική υποσημείωση.

Η εν λόγω αντωνυμία δηλώνει ότι ένας μετέχων συμμετέχει στη δράση κατ' αποκλειστικότητα (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 328). (π.χ. /perpatái ékso ston δρόμο mónos tu san turlóikos/ [pírpataí óksu stu δρόμου mónus t sa durlóikus] «Περπατάει έξω στον δρόμο μόνος του σαν τρελλός», /afínun ton γiáni monaxó na ta paravoskísi/ [afínun tu jáni munaxó na ta paravoscífi] «αφήνουν τον Γιάννη μοναχό να τα βοσκήσει», /ópios kimáte lénko mu monaxós íne kataraménos/ [órçus cimáti lénku m munaxós íne kataraménus] «όποιος κοιμάται, Ελένη μου, μοναχός είναι καταραμένος», /therízi xíra monaxí/ [θirízi çíra munaxí] «θερίζει η χήρα μοναχή», /káthete monaxós/ [káti munaxós] «κάθεται μοναχός», /γiati kámi tin ðuliá tu monaxós/ [jati kam t ðla t munaxós] «γιατί κάνει τη δουλειά του μοναχός», /sérni ke múla monaxí me mósxo fortoméni/ [sérni ce múla monaxí me mósxo fortoméni] «σέρνει και μούλα, δηλ. θηλυκό μουλάρι, μοναχή με μόσχο φορτωμένη», /therízi i xíra monaxí | monáxi ke agoníete/ [θirízi i çíra monaxí | monáxi ci agonéte] «Θερίζει η χήρα μοναχή, μονάχη και βιάζεται»).

ια) /ólos/ [ólus] «όλος» - /óli/ [oɫ] «όλη» - /ólo/ [ólu] «όλο» (ονομαστική ενικού) – /ólo(n)/ [ólu(n)] «όλο(ν)» - /óli/ [oɫ] «όλη» - /ólo/ [ólu] «όλο» (αιτιατική ενικού) – /óli/ [oɫ] «όλου» (πβ. /óli óli/ [oɫ oɫ] «όλοι - όλοι»), /ólni/ [ólni] «όλοι» (με ανάπτυξη του συμφώνου -/n/-) - /óles/ [ólis] «όλες» - /óla/ «όλα» (ονομαστική πληθυντικού) – /ólus/ «όλους»¹²⁸ - /óles/ «όλες» - /óla/ «όλα» (αιτιατική πληθυντικού). Η αντωνυμία αυτή –όπως και η αμέσως επόμενη– λειτουργεί ως ποσοδείκτης¹²⁹. επίσης, όταν χρησιμοποιείται στον ενικό αριθμό δηλώνει το σύνολο ενός αντικειμένου, δηλαδή ένα αντικείμενο στο σύνολό του, και στον πληθυντικό

¹²⁸ Πβ. και τον αναφερόμενο από τον Ντίνα (2005:125) τύπο *όλους* /ólnus/.

¹²⁹ Ποσοδείκτης (quantifier) ονομάζεται κάθε λέξη –ως επί το πλείστον όμως αριθμητικά και ορισμένα επιρρήματα– η οποία μπορεί να λειτουργήσει ως προσδιορισμός του ποσού (π.χ. /ðío míla/, /lígο neró/)· βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 1456).

δηλώνει το σύνολο μιας ομάδας στοιχείων, βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 306, 328-9).

ιβ) /olókliros/ [ulókliɾus]. Χρησιμοποιείται στον ενικό αριθμό με αντικείμενα που έχουν συγκεκριμένη μορφή και μέγεθος και όχι με μη αριθμήσιμα (π.χ. /furkálisa to spíti olókliro/ [furkálisa tu spít ulókliɾu] «Σκούπισα το σπίτι ολόκληρο») και στον πληθυντικό για να δηλώσει ότι το σύνολο κάθε αντικειμένου επηρεάζεται από τη δράση και όχι το σύνολο των αντικειμένων (π.χ. /órgoname xoráfia olókliɾa/ [órgonami xuráfɟa ulókliɾa] «Οργώναμε χωράφια ολόκληρα») βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 330).

ιγ) /opriadípote/ «οποιαδήποτε» (θηλυκού γένους). Όταν η αντωνυμία χρησιμοποιείται ως επίθετο (επιθετική χρήση) ή όνομα (ονοματική χρήση) για την εμφατική δήλωση της γενικευτικής αναφοράς, προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά αόριστης αντωνυμίας.¹³⁰

ιδ) /pádes/ (π.χ. /san káθisan ke stiximátisan pádes stiximatízun/ [sa gátsan ce stiçimátisan pádes stiçimatízun] «αμέσως κάθισαν και στοιχημάτισαν όλοι στοιχηματίζουν») βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 14). Ο τύπος επισημάνθηκε μία μόνο φορά.

ιε) /típota/ [típota] [típota], /kan¹³¹ típota/ [kan típota], /típotas/ [típutas]. Η αντωνυμία είναι άκλιτη. Για τη λειτουργία της (αρνητική, αοριστολογική σημασία) ισχύουν όσα αναφέρθηκαν και για την αντωνυμία /kanénas/kanís/ (περίπτωση ζ).

ιστ) /káðipta/ (από /kan típota/ > /kántipota/ [káðipta] > /káðipta/ > /káðipta/) «τίποτε, καθόλου» στον αντωνυμικό τύπο έχει σημειωθεί εξέλιξη του /d/ > [ð] (αποκλειστοποίηση), για την αντίστροφη εξέλιξη, δηλαδή /ð/ > [d] (κλειστοποίηση) βλ. Φωνολογία 3.2.3.11 σ. 205. Η αντωνυμία είναι άκλιτη και αποτελεί ιδιαιτερότητα του ιδιώματος¹³².

¹³⁰ Οι αντωνυμίες σε /-dípote/ (/opiosdípote/, /osodípote/, /otidípote/) εξετάζονται από τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005: 304-7, 333, 335, 336-7) τόσο στο τμήμα για τις αναφορικές όσο και για τις αόριστες, καθώς εμφανίζουν χαρακτηριστικά και των μεν και των δε.

¹³¹ Το καν /kan/ αποτελεί στοιχείο επιτατικό της άρνησης. Ο Αλμπανούδης (2016: 31) θεωρεί το *κάν*- /kán/- πρόθημα ενισχυτικό της άρνησης (π.χ. *κάγκανένας* /káganénas/ «κανένας», *κάν'τιπ'τα* [kántipta] «τίποτα»), οι Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 481) κάνουν λόγο για εμφατικότητα της αόριστης αντωνυμίας με το μόρφημα *καν*- /kan/- (π.χ. *καγκανένας* /kaganénas/, *καντίπουτα* [kantíputa]) και ο Ντάγκας (2016: 503, 505) αναφέρει ότι στις αόριστες αντωνυμίες είναι χαρακτηριστικό το επιτατικό αρνητικό πρόθημα [kan-] (π.χ. [kand'íputa] «τίποτε», [kahnánas] «κανείς», το οποίο επίσης απαντά σε κάποια τοπικά, χρονικά και τροπικά επιρρήματα). Βλ. επίσης Γκαραλιάκος (2016: 146).

¹³² Ο Τριανταφυλλίδης (1991: 301-303) εντάσσει στις αόριστες αντωνυμίες και τους τύπους *μερικοί*, -ές, -ά /merikí, -és, -á/ και *παν* /pan/. Οι Μπαμπινιώτης & Κοντός (1967: 24-25) συγκαταλέγουν στις

4.6.7 Αυτοπαθής αντωνυμία

Όπως είναι γνωστό, στην Κοινή Νέα Ελληνική η αυτοπαθής αντωνυμία είναι σύνθετη, καθώς αποτελείται από το οριστικό άρθρο, το αυτοπαθές όνομα /eaftós/¹³³ και τη γενική των μη εμφατικών τύπων της προσωπικής αντωνυμίας. Σχετικά με το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων πρέπει να αναφερθεί ότι στο συλλεγέγν γλωσσικό υλικό δεν εντοπίστηκαν διόλου τύποι της συγκεκριμένης αντωνυμίας αλλά σύμφωνα με στοιχεία που δόθηκαν από πληροφορητές είναι δυνατή η χρήση τους (π.χ. /kitázi móno ton eaftó tu/ [çtaʒ mo dun iaftó tu] «κοιτάζει, φροντίζει, προσέχει μόνο τον εαυτό του»).

4.6.8 Αλληλοπάθεια

Στο ιδίωμα, πράγμα το οποίο ισχύει και για τη Νεοελληνική Κοινή, δεν απαντούν ιδιαίτεροι τύποι αλληλοπαθούς αντωνυμίας. Προκειμένου για τη δήλωση της αλληλοπάθειας γίνεται χρήση διαφόρων εκφραστικών μέσων όπως είναι τα ακόλουθα: **α)** η φράση /(ο) énas ton álon/ (π.χ. /adamonótan o énas ton álon/ «συναντούσε ο ένας τον άλλον», /énas ton álon léyodas énas ton álon léne/ «Ένας στον άλλο λέγοντας ένας στον άλλον λένε», /kitázi énas ton álon/ [citái énas ton álon] «κοιτάζει ο ένας τον άλλον», /fónaze o énas ton álon/ «φώναζε ο ένας τον άλλον») και **β)** οι προθέσεις /(ana)metaksí/ και /anámesa/ σε συνδυασμό με τη γενική πληθυντικού των μη εμφατικών τύπων της προσωπικής αντωνυμίας (π.χ. /metaksí tus ta teriázun/tériazan/ [mitakʃi ts ta tirjázun/térjazan] «Μεταξύ τους τα βρίσκουν/έβρισκαν»)¹³⁴.

αόριστες αντωνυμίες και τις ακόλουθες περιπτώσεις: *αρκετός*, -ή, -ό /arketós, -í, -ó/ – *διάφοροι*, -ες, -α /díáfori, -es, -a/ – *κάνα δυο* /kána dío/ – *λίγος*, -η, -ο /líyos, -i, -o/ – *μερικοί*, -ές, -ά /merikí, -és, -á/ – (το) *παν* /to pán/, (τα) *πάντα* /ta páda/ – *πολλοί*, -ές, -ά /polí, -és, -á/. Στο υλικό εντοπίστηκαν οι τύποι /arketón/ (γενική πληθυντικού αρσενικού γένους), /arketés/ (αιτιατική πληθυντικού θηλυκού γένους), /arketá/ (ονομαστική πληθυντικού ουδετέρου), /merikí/ [miricí], /merikés/ [miricés] (αιτιατική πληθυντικού θηλυκού γένους), /meriká/ [miriká] (αιτιατική πληθυντικού ουδετέρου) και τύποι της λέξης /polís/ [ruális], όμως στην παρούσα μορφολογική προσέγγιση οι ανωτέρω τύποι του ιδιώματος αντιμετωπίζονται ως επίθετα και οι περιπτώσεις τους καλύπτονται από τα αναφερόμενα στο οικείο τμήμα του κεφαλαίου.

¹³³ Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 308, 314) για τον τύπο /eaftós/ χρησιμοποιούν στις προαναφερθείσες δύο σελίδες τους όρους «αντωνυμικό» και «αυτοπαθές όνομα» αντίστοιχα.

¹³⁴ Ενώ η α περίπτωση δήλωσης της αλληλοπάθειας και τα αναφερόμενα παραδείγματα εντοπίστηκαν στο γλωσσικό υλικό, η β περίπτωση και το σχετικό παράδειγμα προέκυψαν από στοιχεία που έδωσαν πληροφορητές. Επίσης, πβ. Αλμπανούδης (2009: 217), Τσολάκη (2009: 270).

4.7. Ρήματα

4.7.1 Γενικά στοιχεία για τη μορφολογία του ρήματος

Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 506-7), οι θέσεις των οποίων υιοθετούνται στην παρούσα εργασία, σημειώνουν ότι η μορφολογία του ρήματος της Κοινής Νέας Ελληνικής θεμελιώνεται σε δύο βασικούς άξονες, στον άξονα του χρόνου και στον άξονα του ποιού ενεργείας και περιλαμβάνει έναν μεγάλο αριθμό καταληκτικών στοιχείων («μορφών»), με τα οποία δηλώνονται οι διάφορες γραμματικές πληροφορίες (χρόνος, ποιόν ενεργείας, πρόσωπο, αριθμός, φωνή/διάθεση, έγκλιση/τροπικότητα). Σε σύγκριση με άλλες γλώσσες όπως είναι π.χ. η Αγγλική, στην οποία ο αριθμός των καταλήξεων του ρήματος είναι πολύ περιορισμένος (π.β. walk-*ø*, walk-*s*, walk-*ing*, walk-*ed*), η Νεοελληνική Κοινή εμφανίζει ένα σύνθετο μορφολογικό σύστημα με μεγάλη ποικιλία καταληκτικών μορφών.

Στη Γραμματική τους προτείνουν μια διπλή κατηγοριοποίηση της μορφολογίας του ρήματος: **α)** σε τρία θέματα¹³⁵, με βάση την κατανομή του ποιού ενεργείας, και **β)** σε 23 σύνολα καταλήξεων, με βάση τις καταλήξεις προσώπου, αριθμού, χρόνου, φωνής και τροπικότητας. Οι συνδυασμοί των τριών θεμάτων με τα συστήματα των ληκτικών μορφημάτων και με τους δείκτες /na/, /θa/, /as/ παράγουν όλους τους τύπους του ρήματος. Η μετοχή του μεσοπαθητικού παρακειμένου σε -/ménos, -i, -o/ (π.χ. /ðeménos, -i, -o/, /aɣariménos, -i, -o/ κ.τ.ό.) δεν συνυπολογίζεται στα τρία θέματα –πράγμα που θα άλλαζε απλώς τον αριθμό των ρηματικών θεμάτων (από 3 σε 4)– γιατί η μετοχή αυτή, αντίθετα προς τις επιρρηματικές μετοχές σε -/odas/ódas/, έχει έντονα ονοματικό χαρακτήρα (λειτουργία επιθέτου ή και ουσιαστικού), γεγονός το οποίο τη διαφοροποιεί συγχρονικά από τους λοιπούς τύπους του ρήματος.

¹³⁵ Για την περαιτέρω κατηγοριοποίηση («υποκατηγοριοποίηση») του ρήματος κατά «θέματα», δηλαδή την παραδοσιακή προσέγγιση με βάση τον χαρακτήρα του ενεστωτικού θέματος αλλά και την, με γλωσσολογικούς όρους, διάκρισή τους βάσει του ενεργητικού «αοριστικού θέματος» (θέμα 2) σε ένσιγμα και άσιγμα και τα σχετικά στοιχεία βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 509-510).

4.7.2 Παρεπόμενα του ρήματος

Και στο ιδίωμα, το ρήμα απαρτίζεται από ένα λεξικό μόρφημα (π.χ. /lín-/ [lín]-), το οποίο συνεκφέρεται πάντοτε και υποχρεωτικά με το πρόσωπο και με άλλα γραμματικά μορφήματα τα οποία προσδιορίζουν τη (λεξική) σημασία του ρήματος δηλώνοντας μια σειρά από επιπλέον γραμματικές πληροφορίες (ποιόν ενεργείας, χρόνο, τροπικότητα¹³⁶). Το πρόσωπο και οι υπόλοιπες γραμματικές πληροφορίες είναι γνωστές ως *παρεπόμενα* του ρήματος.

Παρεπόμενα του ρήματος

Πρόσωπο	Ποιόν ενεργείας	Χρόνος	Τροπικότητες
α' ενικό	ατελής	παρελθόν	/na/
β' ενικό	τέλειο	μη παρελθόν	/θa/
γ' ενικό	συντελεσμένο	(παρόν - μέλλον)	/as/
α' πληθυντικό			προστακτική
β' πληθυντικό			
γ' πληθυντικό			

Το λεξικό μόρφημα μαζί με τα παρεπόμενα του ρήματος συναποτελούν το *ρηματικό σύνταγμα* (π.χ. /lín-o/ [línu], /vrísk-i/ [vríʃc]). Συνήθως, προκειμένου να επιχειρηθεί αναφορά στο *ρηματικό σύνταγμα* γίνεται χρήση των όρων *ρήμα* ή *ρηματικός τύπος* (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 435).

Αν εξαιρεθεί το πρόσωπο, που δηλώνει τον ρόλο του υποκειμένου, επιτελεί δηλαδή μια συντακτική λειτουργία, και ως εκ τούτου διαφοροποιείται από λειτουργική πλευράς από τα άλλα γραμματικά μορφήματα, και το οποίο αντίθετα προς αυτά, συνδυάζεται με πρόσθετα στοιχεία (αντωνυμίες, ονόματα/ουσιαστικά π.χ. /lín-o/ [línu] – /eγó lín-o/ [iγó línu], /vrísk-i/ [vríʃc] – /to **pedí** vrísk-i/ [tu pidí vríʃc]), τα υπόλοιπα γραμματικά μορφήματα ταξινομούνται σε τρεις γραμματικές κατηγορίες βάσει του κριτηρίου του αμοιβαίου αποκλεισμού, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι η επιλογή ενός μορφήματος αποκλείει ταυτόχρονα τα άλλα που συνανήκουν στην ίδια κατηγορία:

¹³⁶ Για τις γραμματικές αυτές κατηγορίες θα γίνει αναλυτικότερα λόγος στη συνέχεια.

Ποιόν ενεργείας	Χρόνος	Τροπικότητες
ατελής	παρελθόν	/na/
τέλειο	μη παρελθόν	/θa/
συντελεσμένο	(παρόν - μέλλον)	/as/ προστακτική

Κάθε ρηματικός τύπος, όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελεί συνδυασμό του λεξικού ρηματικού μορφήματος και των γραμματικών μορφημάτων που δηλώνουν το ποιόν ενεργείας, τον χρόνο και την τροπικότητα. Οι γραμματικές αυτές κατηγορίες (ποιόν ενεργείας, χρόνος και τροπικότητα) διακρίνουν όλους τους ρηματικούς τύπους, είτε θετικά (+), με την παρουσία ενός ειδικού μορφήματος, είτε αρνητικά (-), με την απουσία του.

Στις ανωτέρω τρεις γραμματικές κατηγορίες προστίθεται η κατηγορία της *διάθεσης*, ο τρόπος με τον οποίο το ρήμα «διατίθεται» προς το υποκείμενό του, η δυνατότητα –με άλλα λόγια– του ομιλητή να προσεγγίζει και να βλέπει τη σχέση ρήματος και υποκειμένου –πιο συγκεκριμένα τη σχέση του ρήματος με τον μετέχοντα (δράστη ή δέκτη) που δηλώνεται από το υποκείμενο– από τρεις διαφορετικές οπτικές γωνίες ή με τρεις προοπτικές (ενεργητική, παθητική, μέση διάθεση)¹³⁷.

Οι διαθέσεις, οι προαναφερθείσες διαφορετικές σημασιολογικές και συντακτικές προοπτικές, διακρίνονται και από μορφολογική άποψη και δηλώνονται με ιδιαίτερα σύνολα καταλήξεων (μορφολογικά κλιτικά συστήματα), τις *φωνές* (ενεργητική φωνή, μεσοπαθητική φωνή).

Τέλος, σημειώνεται ότι το κλιτικό σύστημα του Δαρνάκιου ιδιώματος, όπως και της Νεοελληνικής Κοινής, εμφανίζει σε κάθε φωνή 25 διαφορετικούς συνδυασμούς του λεξικού με τα γραμματικά μορφήματα, 25 διαφορετικούς τύπους¹³⁸ που αποτελούν τη δομή του ρήματος και επιτρέπουν την έκφραση ευρείας κλίμακας σημασιών.

¹³⁷ Σχετικά με τη διάθεση του ρήματος, τη διάκριση δύο, τριών ή και τεσσάρων διαθέσεων (με την τυχόν αποδοχή της ουδέτερης διάθεσης), βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 647-649).

¹³⁸ Βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 437-441).

4.7.2.1 Ρηματικό πρόσωπο

Το ρηματικό πρόσωπο¹³⁹, μια ιδιαίτερη και διακριτή γραμματική κατηγορία, η οποία συνεκφέρεται υποχρεωτικά με το λεξικό ρηματικό μόρφημα και εμφανίζεται ως επίθημα μετά από αυτό, προσδιορίζει τον ρόλο του υποκειμένου σε μια συνομιλία και ειδικότερα το αν πρόκειται για τον ομιλητή, τον συνομιλητή (ακροατή) ή κάποιον που δεν μετέχει στην επικοινωνία.

Τα πρόσωπα του ρήματος διαφέρουν ως προς την ακρίβεια με την οποία καθορίζουν το αντικείμενο αναφοράς του υποκειμένου (ή απλούστερα το υποκείμενο). Το α' και το β' πρόσωπο του ενικού αριθμού προσδιορίζουν συγκεκριμένα, ρητά και απόλυτα το υποκείμενο, καθώς δηλώνουν αποκλειστικά τον ομιλητή (π.χ. /lín-o/ [línu] «λύνω») και τον συνομιλητή αντίστοιχα (π.χ. /lín-is/ [línis] «λύνεις»). Το γ' πρόσωπο, αντίθετα, δεν καθορίζει απόλυτα το υποκείμενο, αλλά επιτρέπει έναν αριθμό διαφορετικών ερμηνειών. Η διαφορά αυτή γίνεται εύκολα αντιληπτή από το γεγονός ότι το γ' πρόσωπο χρειάζεται συχνά για τον καθορισμό του ένα ονοματικό στοιχείο, ενώ το α' και β' πρόσωπο του ενικού αναφερόμενα συγκεκριμένα στον ομιλητή και τον συνομιλητή επιδέχονται μόνο προσωπική αντωνυμία η οποία δεν συνεπάγεται εξειδίκευση του υποκειμένου, αλλά προβολή (έμφαση) του προσώπου (π.χ. /eyó lín-o/ [iyó línu] «εγώ λύνω») ή αντιδιαστολή (π.χ. /eyó tró-o ke óxi i lénko/ [iyó tróu ci óxi i lénku] «εγώ τρώω και όχι η Ελένη»).

Τα α' και β' πρόσωπα του πληθυντικού αριθμού καθορίζουν όχι αποκλειστικά αλλά εν μέρει το υποκείμενο, εφόσον δηλώνουν το μεν α' πληθυντικό δύο ή περισσότερα πρόσωπα ένα από τα οποία είναι ο ομιλητής (π.χ. /lín-ume/ [línumi] «λύνουμε») το δε β' πληθυντικό δύο ή περισσότερα πρόσωπα, στα οποία συμπεριλαμβάνεται ο συνομιλητής αλλά αποκλείεται ο ομιλητής (π.χ. /lín-ete/ [líniti] «λύνετε»).

Το γ' πρόσωπο ενικού και πληθυντικού αριθμού προσδιορίζει ελάχιστα το αντικείμενο αναφοράς του υποκειμένου, αποκλείοντας μόνο τους δύο συνομιλητές και αναφερόμενο σε οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο ή πράγμα. Έτσι, το γ' ενικό δηλώνει ότι το υποκείμενο είναι κάποιο πρόσωπο που δεν μετέχει στην επικοινωνία, οποιοδήποτε άλλο εκτός από τον ομιλητή και τον συνομιλητή (π.χ. /lín-i/ [lín]) και το γ' πληθυντικό αναφέρεται σε δύο ή περισσότερα πρόσωπα που δεν συμμετέχουν στη

¹³⁹ Βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 593-597).

συνομιλία, σε δύο δηλαδή ή περισσότερα πρόσωπα που μπορούν να είναι οποιαδήποτε άλλα εκτός από τον ομιλητή και τον συνομιλητή (π.χ. /lín-un/ [λίυν], [lín]).

Πρόσθετα, πρέπει ίσως να σημειωθεί ότι το ρηματικό πρόσωπο δηλώνεται πάντοτε και σταθερά από την κατάληξη (ληκτικό μόρφημα) του ρήματος, η οποία, εκτός από το πρόσωπο μπορεί δηλώνει επίσης χρόνο (π.χ. /lino/ [λίνο] – /élima/ [έλιμα] «έλυνα»), φωνή (π.χ. /lino/ [λίνο] – /línome/ [λίνομι] «λύνομαι») ή τροπικότητα (π.χ. /na línis/ [να λίνις] «να λύνεις» – /line/ [λίλι] «λύνε»). Πρόκειται δηλαδή για μορφή αμαλγαματοποιημένη με τις λοιπές γραμματικές κατηγορίες που συνεκφέρονται με το λεξικό μόρφημα του εκάστοτε ρήματος.

4.7.2.2 Χρόνος

Ο χρόνος και οι διάφορες κατηγορίες του, βασική διάσταση της ανθρώπινης ζωής, έννοια σημαντική στο πλαίσιο της επικοινωνίας αλλά και στοιχείο πολύπλοκο λόγω της ίδιας του της φύσης του, καθώς αποτελεί έννοια με έντονα υποκειμενικό χαρακτήρα για τον ομιλητή, προσεγγίζεται από πολλές και διαφορετικές πλευρές και, επίσης, δηλώνεται με διάφορα μέσα, λεξικά και γραμματικά.

Μορφολογικά από τον τύπο του ρήματος, δηλαδή με γραμματικά μέσα, στο ιδίωμα –και γενικότερα στην Ελληνική γλώσσα– εκφράζονται δύο τρόποι/δυνατότητες θεώρησης του χρόνου, ο «κατ' εξοχήν» χρόνος ή γραμματικός χρόνος και το ποιόν ενεργείας¹⁴⁰, γνωστό και ως όψη ή άποψη. Οι δύο αυτές γραμματικές κατηγορίες, (γραμματικός) χρόνος και ποιόν ενεργείας, δηλώνονται πάντοτε μαζί στους διάφορους ρηματικούς τύπους.

Ο όρος γραμματικός χρόνος ή με βραχύτερη και απλούστερη διατύπωση χρόνος παραπέμπει στη μέσω των ρηματικών τύπων τοποθέτηση των εκάστοτε δηλούμενων κατά την επικοινωνία γεγονότων (ενεργειών ή καταστάσεων) σε κάποιο σημείο του χρονικού άξονα, στην ένταξή τους σε μία χρονική βαθμίδα και ακριβέστερα στο παρελθόν, στο παρόν ή στο μέλλον και συνοπτικότερα στο παρελθόν ή στο μη παρελθόν (παρόν - μέλλον).

Οι κυριότεροι τύποι του ρήματος που δηλώνουν ένταξη των γεγονότων στις διάφορες χρονικές βαθμίδες αναγράφονται στον ακόλουθο πίνακα:

¹⁴⁰ Για το ποιόν ενεργείας, τη σχέση του με τον χρόνο, τη διάκρισή του σε λεξικό και γραμματικό ποιόν ενεργείας βλ. 4.7.2.4 σ. 324-327.

Χρόνος	Ρηματικός τύπος
Παρόν	Ενεστώτας
Παρελθόν	Παρατατικός Αόριστος
Μέλλον	(Μέλλοντας ατελής) (Μέλλοντας τέλειος)

Η τοποθέτηση των γεγονότων στον χρονικό άξονα πραγματοποιείται κυρίως με τους λεγόμενους οριστικούς τύπους του ρήματος, που αποτελούν την οριστική έγκλιση της παραδοσιακής γραμματικής, καθώς όλοι οι υπόλοιποι ρηματικοί τύποι, γνωστοί ως τροπικοί, οι οποίοι αντιστοιχούν στην παραδοσιακή υποτακτική και προστακτική, δεν δηλώνουν χρόνο («άχρονοι» ρηματικοί τύποι), αλλά τροπικότητα και ποιόν ενεργείας. Οι τροπικοί τύποι στον λόγο εξαρτώνται συνήθως από άλλους τύπους που εκφράζουν χρόνο («έγχρονους» ρηματικούς τύπους) και κατ' αυτόν τον τρόπο το όλο γεγονός εντάσσεται σε κάποια χρονική βαθμίδα χάρη στο κύριο ρήμα. Από τους αποκαλούμενους τροπικούς τύπους εξαίρεση αποτελούν οι τύποι του μέλλοντα, οι οποίοι δηλώνουν τόσο χρόνο όσο και τροπικότητα.

Οι τύποι του ρήματος που σχηματίζονται περιφραστικά με τη χρήση του βοηθητικού /έχο/ [έχου] «έχω» στις τρεις χρονικές βαθμίδες, του παρόντος (/έχο/ [έχου]), του παρελθόντος (/ίχα/ «είχα») και του μέλλοντος (/θα έχο/ [θα έχου] «θα έχω»), ονομάζονται *συντελεσμένοι* και διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους χρόνους, επειδή επιτελούν πιο εξειδικευμένες λειτουργίες. Πιο συγκεκριμένα, ο υπερσυντέλικος και ο συντελεσμένος μέλλοντας¹⁴¹ αναφέρονται ο πρώτος στο παρελθόν και ο δεύτερος στο μέλλον, διαφέρουν όμως από τους αντίστοιχούς τους απλούς χρόνους (αόριστο και παρατατικό – ατελή και τέλειο μέλλοντα) ως προς το ότι δηλώνουν σχετικό χρόνο («σχετικοί» χρόνοι), καθώς εκφράζουν το προτερόχρονο και τοποθετούν ένα γεγονός πριν από κάποιο άλλο στο παρελθόν¹⁴² και στο μέλλον αντίστοιχα (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 451). Ο παρακείμενος, τύπος ιδιαίτερος, με ποικιλία χρήσεων και σημασιών, δηλώνει ότι ένα γεγονός έχει τελεστεί στο

¹⁴¹ Αναφορικά με τον παρακείμενο και τη σχέση του με τις χρονικές βαθμίδες του παρελθόντος αλλά και του παρόντος βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 452-454).

¹⁴² Αληθεύει ότι ο υπερσυντέλικος λειτουργεί και εκτός του πλαισίου του σχετικού χρόνου, εφόσον μπορεί να εντάσσει τα γεγονότα στο μακρινό παρελθόν, δίχως όμως να τα συσχετίζει χρονικά με κάποιο άλλο γεγονός (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 200: 452).

παρελθόν, σχετίζεται όμως και με το παρόν, διότι το η ενέργεια που συνέβη στο παρελθόν υφίσταται ως αποτέλεσμα στο παρόν και κατ' αυτόν τον τρόπο αποδίδεται έμφαση στο αποτέλεσμα της ενέργειας που έχει λάβει χώρα στο παρελθόν. Γενικά όμως, θεωρείται και γίνεται αποδεκτό ότι ως προς τη χρονική βαθμίδα εκφράζει το μη παρελθόν¹⁴³.

Πέρα όμως από την προαναφερθείσα σύνδεση¹⁴⁴ των διαφόρων ρηματικών τύπων με συγκεκριμένη χρονική βαθμίδα, είναι αλήθεια ότι η γλωσσική πραγματικότητα προσφέρει μεγάλα περιθώρια ελευθερίας ως προς την έκφραση του χρόνου και κατά τη διαδικασία της επικοινωνίας παρατηρείται χρήση όλων σχεδόν των τύπων του ρήματος για όλες σχεδόν τις χρονικές βαθμίδες προπάντων όταν αυτοί συνοδεύονται από χρονικά επιρρήματα ή άλλους προσδιορισμούς του χρόνου. Έτσι, ο ενεστώτας χρησιμοποιείται όχι μόνο για το παρόν αλλά και για το παρελθόν και το μέλλον, ο αόριστος, σε μικρό αριθμό περιπτώσεων και στον προφορικό λόγο, και για το μέλλον, ενώ ο ενεστώτας, ο αόριστος και, σπανιότερα, ο τέλειος μέλλοντας είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν δίχως να συνεπάγονται ένταξη των γεγονότων σε συγκεκριμένη χρονική βαθμίδα (άχρονη χρήση) αλλά θεωρώντας τα ως επαναλαμβανόμενα (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 449-450).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, κάθε ρηματικός τύπος δηλώνει εκτός από τον χρόνο και το ποιόν ενεργείας. Αναφορικά με τη δεδομένη γραμματική κατηγορία την οποία εκφράζουν οι διάφοροι τύποι του ρήματος, ότι π.χ. ο ενεστώτας εκφράζει το ατελές ποιόν ενεργείας κ.ο.κ. γίνεται λόγος στη συνέχεια στο 4.7.2.4 σ. 324-327.

Στο πλαίσιο της δομιστικής προσέγγισης, μόρφωμα του χρόνου θεωρείται μόνο αυτό του παρελθόντος, το οποίο χαρακτηρίζει τους διάφορους τύπους του ρήματος με την παρουσία του (+) ή την απουσία του (-). Το εν λόγω μόρφωμα στην περίπτωση της ύπαρξης αύξησης /έ/- (και σπανιότερα /ί/- βλ. 4.7.2.3 σ. 323) εμφανίζει *διακεκομμένα σημαίνοντα* (Martinet 1987²: 116), το πρώτο τμήμα του είναι το πρόθημα /έ/- (ή /ί/-), το οποίο προηγείται του λεξικού ρηματικού μορφήματος και αντιστοιχεί στη ρηματική αύξηση της παραδοσιακής γραμματικής, ενώ το δεύτερο ακολουθεί το λεξικό μόρφωμα (επίθημα) και δηλώνει συγχρόνως (αμάλαμα) το ρηματικό πρόσωπο, πρόκειται δηλαδή για κάποια ληκτικά συστήματα του ρήματος, τις γνωστές καταλήξεις. Τα ανωτέρω ισχύουν για τους κοινώς λεγόμενους ενεργητικό

¹⁴³ Για τη συσχέτιση του παρακειμένου με τη χρονική βαθμίδα του μη παρελθόντος βλ. τους πίνακες που παραθέτουν οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 437, 439, 443-444).

¹⁴⁴ Τη σύνδεση αυτή επιτείνει και ενισχύει και η διδασκαλία των ρηματικών χρόνων της παραδοσιακής γραμματικής προσέγγισης στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

παρατατικό και αόριστο της α' συζυγίας, που εκτός από την αύξηση εμφανίζουν και το ληκτικό σύστημα 4.

Στις περιπτώσεις μη ανάπτυξης αύξησης –πρόκειται για όλους τους υπόλοιπους παρελθοντικούς τύπους πλην του ενεργητικού παρατατικού και αορίστου της α' συζυγίας– φορέας της σημασίας του γραμματικού χρόνου είναι μόνο οι ρηματικές καταλήξεις. Τα επιθήματα που χρησιμοποιούνται για τον σχηματισμό του ενεργητικού παρατατικού της β' συζυγίας είναι τα ληκτικά συστήματα 5 και 6 για ρήματα της β1 τάξης και το ληκτικό σύστημα 5 για αυτά της β2 τάξης, ενώ για τον σχηματισμό του παραδοσιακά γνωστού ως αορίστου γίνεται χρήση του ληκτικού συστήματος 4 αδιακρίτως τάξεων. Τέλος, στη μεσοπαθητική φωνή ο παρατατικός σχηματίζεται με το ληκτικό σύστημα 18 στα ρήματα της α' συζυγίας, με το ληκτικό σύστημα 19 στα ρήματα της β1 τάξης και το υπ' αριθμόν 20 σύστημα καταλήξεων στα ρήματα της β2 τάξης. Για τον αόριστο και των δύο συζυγιών χρησιμοποιείται ληκτικό σύστημα 17 (βλ. Πίνακα 4 στο 4.7.4 σ. 348-349).

4.7.2.3 Η ρηματική αύξηση

Η ρηματική αύξηση στο ιδίωμα είναι η προσθήκη του μορφικού στοιχείου /e/- (π.χ. /élima/ [élna] «έλυνα») και σπανιότερα του /i/- (π.χ. /íthela/ [íthila] «ήθελα»), στους παρελθοντικούς χρόνους των ρημάτων της α' συζυγίας, που «αυξάνει» το ρήμα σε τρισύλλαβο, καθώς μεγαλώνει κατά μία συλλαβή τα δισύλλαβα μόνο ρήματα.

Η αύξηση ενός δισύλλαβου ρήματος (π.χ. /lí-no/) κατά μία συλλαβή μέσω του /e/- και η μετατροπή του σε τρισύλλαβο (π.χ. /é-li-na/ [élna]) υπηρετεί ένα βασικό χαρακτηριστικό των παρελθοντικών χρόνων του ιδιώματος και της Νέας Ελληνικής γενικότερα, τον τονισμό τους στην τρίτη από του τέλους της λέξης συλλαβή (προπαραλήγουσα). Στην περίπτωση κατά την οποία το ρήμα δεν διαθέτει τρίτη συλλαβή, αυτή δημιουργείται με την προσθήκη της αύξησης (δηλαδή του προθήματος /e/-), η οποία επιτελεί έναν καθαρά λειτουργικό (μορφοφωνολογικό) ρόλο, καθώς λειτουργεί ως φορέας του τόνου και εξυπηρετεί τη θέση του στην προπαραλήγουσα διευκολύνοντας το σχήμα του τονισμού της τρίτης συλλαβής, που χαρακτηρίζει τους παρελθοντικούς χρόνους.

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων αύξηση /e/- αναπτύσσεται μόνο στα ρήματα της α' συζυγίας, που το λεξικό τους μόρφημα αρχίζει από σύμφωνο και έχουν

δισύλλαβο τον ενεργητικό ενεστώτα του α' ενικού (π.χ. /lí-no/) πβ. Ντίνας (2005:126) ή με διαφορετική διατύπωση, έχουν μονοσύλλαβο θέμα (π.χ. /lin/-) στη ρίζα τους (π.χ. /élima/ [élna] «έλυνα», /élisa/ [élsa] «έλυσσα», /énipsa/ [énpsa] «ένιψα», /énlepa/ [énlipa] «έβλεπα», /énoska/ [énuska] «έβοσκα», /étroga/ [étruga] «έτρωγα», /éfaga/ «έφαγα», /éfenya/ «έφευγα», /éfiya/ «έφυγα»).

Αντίθετα με τη Νεοελληνική Κοινή –όπου στο α' και β' πληθυντικό πρόσωπο η αύξηση δεν αναπτύσσεται, εφόσον οι συγκεκριμένοι ρηματικοί τύποι διαθέτουν προπαραλήγουσα, καθώς οι καταλήξεις που συνδυάζονται με το μονοσύλλαβο ρηματικό τους θέμα είναι δισύλλαβες– στο ιδίωμα η αύξηση διατηρείται σε όλα τα πρόσωπα ενικού και πληθυντικού και μάλιστα στο α' και β' πληθυντικό ως φορέας του τόνου λειτουργεί η τέταρτη από το τέλος της λέξης συλλαβή (π.χ. /évaname/ «βάζαμε», /ékaname/ [ékanami] «κάναμε», /élinete/ [élniti] «λύνετε», /épezame/ [épezami] «παίζαμε», /érixname/ [érixnami] «ρίχναμε», /étrogame/ [étrugami] «τρώγαμε», /éfagame/ [éfagami] «φάγαμε», /éxasame/ [éxasami] «χάσαμε», /xórevete/ [xóriviti] «χορεύατε»), πράγμα το οποίο μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη δευτερεύοντα (ασθενέστερου) τόνου δύο συλλαβές μετά τον πρωτεύοντα, στην παραλήγουσα δηλαδή της λέξης (π.χ. /látreváme/ [látrivámi] «λατρεύαμε», /látrepáme/ [látripsámi] «λατρέψαμε», /xóreváme/ [xórivámi] «χορεύαμε», /xórepáme/ [xóripsámi] «χορέψαμε» κ.ά.).

Εκτός από όσα αναφέρθηκαν για τα δισύλλαβα ρήματα της α' συζυγίας πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν και περιπτώσεις ρημάτων που δεν εμφανίζουν αύξηση. Συνήθως δεν αναπτύσσεται αύξηση: **α)** στα ρήματα της α' συζυγίας που έχουν υπερδισύλλαβο (π.χ. /ksi-rí-zo/ [ksu-rí-zu] «ξυρίζω», /xo-rén-o/ [xurénu] «χορεύω») τον ενεργητικό ενεστώτα του α' ενικού προσώπου ή, αλλιώς, έχουν υπερμονοσύλλαβο θέμα (π.χ. /ksi-rí-z/-, /xo-rén/-) στη ρίζα τους και αρχίζουν από σύμφωνο (π.χ. /gnómiasē/ [gnóm̥ɲaʃi] «έβαλε μυαλό», /kítazan/ [cítazan] «κοίταζαν», /megálosan/ [miɣálusan] «μεγάλωσαν», /ríyename/ [ríjinami] «πηγαίναμε», /ríyenan/ [ríjinan] «πήγαιναν», /prókanan/ «πρόφτασαν», /tronádiaze/ [trunád̥ɟaze] «τοποθετούσε στον τορβά», /foveríksame/ [fuveríksami] «φοβερίσαμε» κ.ά.), **β)** στα ρήματα της β' συζυγίας πβ. Ντίνας (2005:126) (π.χ. /a-ya-ró/ «αγαπώ», /ye-ló/ [jiló] «γελώ», /pi-la-ló/ [plaló] «τρέχω») ανεξαρτήτως αριθμού συλλαβών (π.χ. /arníthike/ [ar̥níθci] «αρνήθηκε», /yelúsan/ [jilúsan] «γελούσαν», /thárisa/ [thársa] «νόμισα, υπέθεσα», /kinónisa/ [cinónisa] «κοινώνησα», /kratíthikan/ «κρατήθηκαν», /milúsa/

«μιλούσα», /borúse/ [burúfi] «μπορούσε», /ksapoliúdan/ [ksapoliúdan] «ξαπολιούνταν», /pilalúsame/ [plalúsame] «τρέχαμε», /sixoriótan/ [ʃixorjótan] «συγχωρούνταν», /xtípise/ [xtípfi] «χτύπησε» κ.ά.), **γ**) στον ενεργητικό αόριστο αρκετών «ανώμαλων» λεγομένων ρημάτων (π.χ. /vléro/ [vléru] «βλέπω» – /ída/ «είδα» αλλά /é-vle-pa/ [énlipa] «έβλεπα», /béno/ [bénu] «μπαίνω» – /bika/ «μπήκα» αλλά /é-be-na/ [ébina] «έμπαινα», /pérno/ [pérnu] «παίρνω» – /píra/ «πήρα» αλλά /é-per-na/ [épirna] «έπαιρνα»), **δ**) σε ρήματα, των οποίων το λεξικό μόρφωμα αρχίζει από φωνήεν (π.χ. /alázo/ [alázu] «αλλάζω» – /álaksa/ «άλλαξα», /omóno/ [umónu] «ορκίζομαι» – /ómosa/ [ómusa] «ορκίστηκα», /isióno/ [ifónu] «ισιώνω» – /isióna/ [ifuna] «ίσιωνα»). Επίσης, αύξηση δεν αναπτύσσεται: **ε**) στον μεσοπαθητικό αόριστο των ρημάτων της α' συζυγίας (π.χ. /líthika/ [líthka] «λύθηκα», /ksirístika/ [ksurístka] «ξυρίστηκα», /padréftika/ [padréfka] «παντρεύτηκα», /xáthika/ [xáthka] «χάθηκα» κ.ά.), διότι ο σχηματισμός του εν λόγω χρόνου επιτρέπει τον τονισμό στην τρίτη συλλαβή από το τέλος της λέξης δίχως να απαιτείται να αναπτυχθεί αύξηση όπως και **στ**) στον μεσοπαθητικό παρατατικό των ρημάτων της ίδιας συζυγίας (π.χ. /kónoman/ [kónuman] «κοβόμουν», /leγótan/ «λεγόταν», /línoman/ [línuman] «λυνόμουν», /ksirízoman/ [ksurízuman] «ξυριζόμουν», /xéromastan/ [zérumastan] «χαιρόμασταν», /xriazótan/ «χρειαζόταν»), καθώς ο συγκεκριμένος χρόνος έχει ήδη τρεις συλλαβές στα πρόσωπα του ενικού αριθμού· αντίθετα προς την Κοινή Νέα Ελληνική όπου ο χρόνος αυτός παρουσιάζει ιδιόμορφο τονισμό στα τρία πρόσωπα του ενικού (π.χ. /li-nó-mun/, /li-nó-sun/, /li-nó-tan/), καθώς τονίζονται στη δεύτερη και όχι στην τρίτη από το τέλος συλλαβή, όπως οι υπόλοιποι παρελθοντικοί τύποι της α' συζυγίας και ο πληθυντικός τους (π.χ. /li-nó-ma-stan/, /li-nó-sa-stan/, /lí-no-dan), στο ιδίωμα ο τόνος στα ίδια πρόσωπα (α', β' και γ' ενικό) βρίσκεται κανονικά στην τρίτη από το τέλος συλλαβή και επίσης το α' και β' πληθυντικό διατηρούν τον τόνο στη συλλαβή του α' ενικού (ακινήσια του τόνου) με αποτέλεσμα να τονίζεται η τέταρτη από το τέλος συλλαβή και εκεί να παραβιάζεται ο νόμος της τρισυλλαβίας (π.χ. /línomastan/ [línomastan] «λυνόμασταν», /línosastan/ [línusastan] «λυνόσασταν»).

Σε δημοτικά τραγούδια από χειρόγραφα του Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. όμως εντοπίστηκαν κάποιες φορές ρηματικοί τύποι που δεν ακολουθούν όσα αναφέρονται στις περιπτώσεις α, β και γ· η ερμηνεία τους μπορεί να αποδοθεί σε λόγους μετρικούς (π.χ. **α**) /eγiátrepsa/ [ejátrepça] «γιάτρεψα», /eγírise/ [ejírise] «γύρισε», /eðákriçe/ «δάκρυσε», /ekrokéliza/ [ekrokéliza] «χτυπούσα την πόρτα με το κρικέλλι σε χρήση

ρόπτρου», /epáisame/ «πήγαμε», /epenevótane/ «παινευόταν», /epéthane/ «πέθανε», /epíyenan/ [epíjɛnan] «πήγαιναν», /eplírose/ [eplíruʃi] «πλήρωσε», /eprodósane/ «πρόδωσαν», /estáthike/ [estáθic] «στάθηκε», /efítepsa/ εφύτεψα», /efítrosan/ «φύτρωσαν», αλλά και /epíásane/ [epɣásane] «έπιασαν», /eféran/ «έφεραν» μολονότι το α΄ ενικό πρόσωπο του ενεργητικού ενεστώτα δεν είναι υπερδισύλλαβο. β) /ekrátaye/ «κράταγε», /epétakse/ «πέταξε», /eforéthike/ [efuréθici] «φόρεσε» και γ) /envíka/ [envíka] «βγήκα», /ebíke/ [ebíce] «μπήκε», /ekatálave/ «κατάλαβε», /epíra/¹⁴⁵ «πήρα»).

Σε δισύλλαβα ρήματα της α΄ συζυγίας με πρόθημα πρόθεση παρατηρήθηκε, σε μικρό αριθμό περιπτώσεων, αύξηση στο εσωτερικό της λέξης, μεταξύ του προθήματος-πρόθεσης και του θέματος του ρήματος· πρόκειται για τη λεγόμενη εσωτερική αύξηση (π.χ. /arédira/ «έριξα κάτω», /arélise/ [arélisi] «ελευθέρωσε», /endíefere/ [endjéfiɾi] «ενδιέφερε», /epétrepe/ «επέτρεπε», /periéxise/ [píɾéxi] «περιέχυσε»). Στις περισσότερες όμως περιπτώσεις κανονικά απαντούν εσωτερικά αναύξητοι τύποι με τον τόνο στο πρόθημα-πρόθεση (π.χ. /anáferes/ [anáfiɾis] «ανέφερες», /arónyala/ «έβγαλα, αφάιρεσα», /aródira/ «το έριξα κάτω, το γκρέμισα», /arólíka/ [arólka] «απέλυσα, απελευθέρωσα», /arómína/ [arómna] «απέμεινα», /katápine/ [katáɾni] «κατάπινε», /katápie/ [katáɾci] «κατάπие», /prókanan/ «πρόφτασαν», /ipóferan/ «υπέφεραν» αλλά και /epanálave/ [epanálani] «επανάλαβε», /metálanane/ [mitálanari(i)] «μετάλαβαν» μολονότι δεν προέρχονται από δισύλλαβα ρήματα).

Ελάχιστα ρήματα, όπως συμβαίνει και στην Κοινή Νέα Ελληνική, εμφανίζουν, τη λεγόμενη χρονική αύξηση (/i/- <η->), που χρησιμοποιούνταν στην αρχαία και λόγια γλώσσα σε ρήματα που άρχιζαν από φωνήεν (π.χ. /íkmase/ [íkmasi] «δυνάμωσε, ζωντάνεψε, ζωήρεψε», /ímastan/ <ήμασταν> «ήμασταν», /írtha/ [írθa] και [írta] «ήρθα», /érxodan/ [írɣudan] «ερχόταν», /íxa/ «είχα». Στο υλικό εντοπίστηκαν και λίγες περιπτώσεις ρηματικών τύπων και των δύο συζυγιών με πρόθημα πρόθεση που ως απλά άρχιζαν από φωνήεν και εμφανίζουν χρονική αύξηση εσωτερικά (π.χ. /parígile/ [paríjile] «παρήγγειλε», /ipírchan/ «υπήρχαν» – /katídises/ «κατάντησες»).

Αύξηση /i/- <η-> δίχως όμως να αρχίζουν από φωνήεν εμφανίζουν στον αόριστο και τον παρατατικό τα ρήματα /thélo/ [thélu] «θέλω», /kséro/ [kséru] «ξέρω»,

¹⁴⁵ Σχετικά με την τάση διατήρησης της άτονης συλλαβικής αύξησης (π.χ. *επήρα* /epíra/, *εκανάμι* [ekanámi], *ελεγάμε* /eleγάme/ αλλά και *πηγαινάμι* [pijɛnámi], *βανάμι* [vanámi] κ.ά.) βλ. Κυριαζής (2012: 892).

/ρίνο/ [rínu] «πίνω» και /vrísko/ [vrísku] «βρίσκω» (π.χ. /íθela/ [íθila] «ήθελα», /íksera/ [íkšira] «ήξερα», /íria/ [írça] «ήπια», /ínra/ «βρήκα» τα δύο τελευταία μόνο στον αόριστο¹⁴⁶).

Τέλος, μικρός αριθμός ρημάτων που αρχίζουν από σύμφωνο έχουν αύξηση [í]-¹⁴⁷ (συνήθως αποδίδεται γραπτά ως <η->) αλλά και /έ/-¹⁴⁸ (π.χ. /énjene/ [énjene] και [ínjene] «έβγαινε», /éngale/ [éngale] και [ínγαλι] «έβγαλε», /éleγα/ [éλιγα] και [ίλιγα]¹⁴⁹ «έλεγα», /épername/ [épernami] και [ίpernami] «παίρναμε», /éfere/ [éfiri] και [ίfiri]¹⁵⁰ «έφερε»).

4.7.2.4 Ποιόν ενεργείας

Οι ρηματικοί τύποι που παραδοσιακά αποκαλούνται χρόνοι του ρήματος, όπως έχει προαναφερθεί, δεν διαθέτουν μόνο χρονική σημασία, καθώς εντάσσουν ένα γεγονός σε κάποια χρονική βαθμίδα, αλλά εμπεριέχουν και μια άλλη πλευρά/διάσταση, το *ποιόν ενεργείας*, το οποίο συνιστά μια διαφορετική θεώρηση του χρόνου, δηλώνεται αυτόματα από το σύνολο των ρηματικών τύπων, είτε φανερώνουν χρόνο είτε όχι (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 458), και διακρίνεται σε *λεξικό* και *γραμματικό*.

Το λεξικό ποιόν ενεργείας αποτελεί την εσωτερική και αντικειμενική χρονική σύσταση¹⁵¹ των διαφόρων γεγονότων (ενεργειών ή καταστάσεων), ανεξάρτητα από την τοποθέτησή τους στον άξονα του χρόνου και δηλώνεται αυτόματα από τη λεξική σημασία τού ρήματος.

Ενώ το λεξικό ποιόν ενεργείας είναι η εσωτερική, αντικειμενική και ευρύτερα ισχύουσα για μια γλωσσική κοινότητα χρονική σύσταση των γεγονότων, η γλώσσα παρέχει τη δυνατότητα στον εκάστοτε χρήστη της να δηλώνει, εκτός των ανωτέρω, και τον τρόπο με τον οποίο αυτός προσεγγίζει το κάθε γεγονός ως προς την εσωτερική χρονική του σύσταση, την οπτική γωνία υπό την οποία το αντικρύζει, αν

¹⁴⁶ Για την τονισμένη αύξηση [í]- <η-> σε συγκεκριμένο αριθμό ρημάτων (π.χ. *ήφιρα* [ífira], *ήλιγα* [ίλιγα], *ήβρισκα* [ίνρισκα]) βλ. και Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 483).

¹⁴⁷ Βλ. και Ντάγκας (2016: 503) π.χ. [ίλιγα] «έλεγα», [ίρνα] «έπινα» κ.λπ.

¹⁴⁸ Πβ. και τα αναφερόμενα από τον Παπαδόπουλο (1926: 87) για τον παρατηρούμενο σάλο «εις το φωνήεν της αυξήσεως γινομένης άλλοτε μεν δια του ε, άλλοτε δε δια του η, ως *έλιγα* και *ήλιγα*...».

¹⁴⁹ Για το ρ. /λέο/ βλ. 4.7.4 Δ περίπτωση 4 σ. 363. Πρόσθετα πβ. Αλμπανούδης (2009: 220).

¹⁵⁰ Πβ. στον Αλμπανούδη (2009: 220) τον τύπο *ήφιρα* [ífira].

¹⁵¹ Η έκφραση εσωτερική χρονική σύσταση των γεγονότων αναφέρεται στο ότι υπάρχουν γεγονότα που έχουν αόριστη/απροσδιόριστη διάρκεια (π.χ. /zimóno, ðuléno/ «ζυμώνω, δουλεύω»), άλλα είναι στιγμιαία (π.χ. /aníγω, kóno/ «ανοίγω, κόβω»), ενώ άλλα έχουν μεν απροσδιόριστη διάρκεια αλλά συγκεκριμένο, ορισμένο, στιγμιαίο τέλος (π.χ. /furkaló to spíti/ «σκουπίζω το σπίτι»).

αντιμετωπίζει δηλαδή το γεγονός συνοπτικά, ως ενιαίο σύνολο (στο σύνολό του) (δίχως να ενδιαφέρεται για εσωτερική χρονική του σύνθεση), ή αν το βλέπει στην εξέλιξή του και ενδιαφέρεται για τις φάσεις που το αποτελούν, για την εσωτερική δηλαδή χρονική του σύσταση και δίνει στοιχεία για αυτήν.

Στο ιδίωμα, και στην Κοινή Νέα Ελληνική, αυτή η δυνατότητα θεώρησης των γεγονότων εκφράζεται από τα δύο κύρια θέματα του ρήματος, του ενεστώτα και του αορίστου, και συνιστά το γραμματικό ποιόν ενεργείας, γνωστό επίσης με τους όρους όψη, άποψη ή τρόπο. Το γραμματικό ποιόν ενεργείας διακρίνεται περαιτέρω σε: α) *τέλειο*, που εκφράζεται από το θέμα 2 για την ενεργητική φωνή και το θέμα 3 για τη μεσοπαθητική φωνή (θέμα του αορίστου) και παρουσιάζει το γεγονός συνοπτικά, στο σύνολό του, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι τον ομιλητή δεν τον ενδιαφέρει η διάρκεια του γεγονότος ή οι φάσεις που το αποτελούν και β) *ατελές*, που εκφράζεται από το θέμα 1 (θέμα του ενεστώτα) και με τη χρήση του οποίου ο ομιλητής εστιάζει στην εξέλιξη του γεγονότος. Το ατελές ποιόν ενεργείας υποδιαιρείται σε *συνεχές*, όταν ο ομιλητής παρουσιάζει το γεγονός εν εξελίξει, και σε *επαναλαμβανόμενο*, στην περίπτωση που το γεγονός παρουσιάζεται να επαναλαμβάνεται με κανονικότητα.

Οι ρηματικοί τύποι (παραδοσιακά χρόνοι του ρήματος) που σχηματίζονται βάσει του θέματος 1, του ενεστωτικού θέματος, (π.χ. /lín/-) και συνεπώς δηλώνουν το ατελές ποιόν ενεργείας, είναι ο ενεστώτας (π.χ. /línu/ [λίnu] «λύνω» - /línome/ [λίnumi] «λύνομαι»), ο παρατατικός (π.χ. /élima/ [έλma] «έλυνα» - /línoman/ [λίnuman] «λυνόμουν»), ο ατελής μέλλοντας (π.χ. /θα línu/ [θα λίnu] «θα λύνω» - /θα línome/ [θα λίnumi] «θα λύνομαι») ενεργητικής και μεσοπαθητικής φωνής και των δύο συζυγιών και η μετοχή σε -odas/-ódas (π.χ. /línodas/ [λίnodas] «λύνοντας»). Από το θέμα 2, αοριστικό θέμα, (π.χ. /lis/-) σχηματίζονται, και επομένως δηλώνουν το ατελές ποιόν ενεργείας, ο αόριστος (π.χ. /élisa/ [έlsa] «έλυσα») και ο τέλειος μέλλοντας (π.χ. /θα líso/ [θα λίsu] «θα λύσω») της ενεργητικής φωνής όλων των συζυγιών, ενώ το θέμα 3 χρησιμοποιείται για τον σχηματισμό των αντίστοιχων χρόνων των ρημάτων της μεσοπαθητικής φωνής (π.χ. /líthika/ [λίthka] «λύθηκα» - /θα líthó/ [θα λίthó] «θα λυθώ»).

Μια ιδιαίζουσα και ιδιαίτερος δυσχερή ως προς τον προσδιορισμό του ποιού ενεργείας της κατηγορία αποτελούν οι συντελεσμένοι τύποι του ρήματος ή συντελεσμένοι χρόνοι της παραδοσιακής γραμματικής. Ως προς τη μορφή τους, ο παρακεείμενος, ο υπερσυντέλικος και συντελεσμένος μέλλοντας σχηματίζονται από το θέμα του αορίστου και το ποιόν ενεργείας τους είναι δυνατόν να εκληφθεί ως

υποκατηγορία του τέλειου, με την παρατήρηση όμως ότι αποδίδει έμφαση στο τετελεσμένο των γεγονότων και τονίζει ότι αυτά έχουν ήδη ολοκληρωθεί¹⁵².

Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 461) όμως θεωρούν τη συντελικότητα (συντελεσμένο) ως ιδιαίτερη κατηγορία ποιού ενεργείας παρατηρώντας βέβαια παράλληλα ότι οι συντελεσμένοι χρόνοι διαθέτουν χαρακτηριστικά που τους διαφοροποιούν από τους υπόλοιπους και ως προς το ποιόν ενεργείας (συντελεσμένο) και ως προς τον χρόνο (προτερόχρονο). Τελικά¹⁵³, αποδέχονται ένα τριμερές σχήμα ποιού ενεργείας που περιλαμβάνει το τέλειο, το ατελές και το συντελεσμένο ποιόν ενεργείας και το οποίο διαθέτει μάλιστα και σχετική μορφολογική δήλωση (π.χ. /élisa/ «έλυσα» - /lino/ «λύνω» - /éxo lísi/ «έχω λύσει»). Η άποψη αυτή υιοθετήθηκε και ακολουθείται και στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

Το συντελεσμένο ποιόν ενεργείας δηλώνεται από το θέμα 2 (π.χ. /lis/-) σε συνδυασμό με το επίθημα -/i/ (ληκτικό σύστημα 7) αλλά και το ρήμα /éxo/ [éxu] «έχω» (για τον παρακειμένο), /íxa/ «είχα» (για τον υπερσυντέλικο) και /θα éxo/ [θα éxu] «θα έχω» (για τον συντελεσμένο μέλλοντα) για όλα τα ρήματα της ενεργητικής φωνής (π.χ. /éxo lísi/ [éxu líʃ] «έχω λύσει»). Το θέμα 3 (π.χ. /liθ/-) μαζί με το επίθημα -/i/ (ληκτικό σύστημα 21) αλλά και τους προαναφερθέντες τύπους του ρήματος /éxo/ χρησιμοποιείται για τη δήλωση της συντελικότητας από όλα τα ρήματα της μεσοπαθητικής φωνής ανεξαρτήτως συζυγίας (π.χ. /éxo líθi/ [éxu líθi] «έχω λυθεί»).

Τέλος, η έννοια του συντελεσμένου ποιού ενεργείας στη μεσοπαθητική φωνή δηλώνεται επίσης και από τη μετοχή του μεσοπαθητικού παρακειμένου (π.χ. /liménos/ [líménus] «λυμένος»). Με αυτή και σε συνδυασμό με τύπους του ρήματος /íme/ [ími] «είμαι» (/íman/ «ήμουν», /θα íme/ [θα ími] «θα είμαι») σχηματίζονται οι συντελεσμένοι τύποι ή συντελεσμένοι/συντελικοί χρόνοι της παραδοσιακής γραμματικής (π.χ. /íme liménos/ [ími líménus] «είμαι λυμένος, έχω λυθεί» κ.λπ.), οι οποίοι φανερώνουν ενέργεια που έχει ήδη, είχε ή θα έχει συντελεστεί. Επειδή όμως η μετοχή του μεσοπαθητικού παρακειμένου δεν εντάσσεται στο ρηματικό σύστημα (βλ. 4.7.1 σ. 313) και το θέμα της δεν συνυπολογίζεται στα τρία θέματα του ρήματος (βλ. 4.7.1 σ. 313), καθώς έχει έντονα ονοματικό χαρακτήρα (λειτουργία επιθέτου ή και ουσιαστικού) και ιδιότητες/γραμματικές κατηγορίες επιθέτου (αριθμό, πτώση,

¹⁵² Στην περίπτωση αυτή το τέλειο ποιόν ενεργείας θα μπορούσε να υποδιαιρεθεί σε *απλό* και *συντελεσμένο*, βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 460-461).

¹⁵³ Για το σχετικό σκεπτικό βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 461).

σηματισμό τριών γενών) και ως εκ τούτου διαφοροποιείται συγχρονικά από τους λοιπούς ρηματικούς τύπους, θεωρείται ως ξεχωριστή περίπτωση και δεν περιλαμβάνεται στους πίνακες κλίσης των ρημάτων αλλά συνεξετάζεται χωριστά έξω από τον κυρίως κορμό του ρήματος.

4.7.2.5 Η έννοια της τροπικότητας¹⁵⁴.

Στο πλαίσιο της παραδοσιακής γραμματικής ο όρος *έγκλιση* χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον ρηματικό τύπο η τροπική σημασία του οποίου εκφράζεται μορφολογικά και ως εγκλίσεις αναγνωρίζονται τύποι που διαφοροποιούνται ως προς τις καταλήξεις τους. Έτσι, για τη Νέα Ελληνική γλώσσα διακρίνονται συνήθως τρεις εγκλίσεις, η οριστική, η υποτακτική και η προστακτική, αν και υπάρχουν γραμματικές που κάνουν λόγο για επιπλέον εγκλίσεις (π.χ. ευκτική, δυνητική, περιφραστική προστακτική)· όμως από τις τρεις αυτές εγκλίσεις τροπική σημασία (τροπικότητα) δηλώνουν κυρίως η υποτακτική και η προστακτική, ενώ η οριστική στις συνηθέστερες χρήσεις της όχι.

Το γεγονός αυτό, δηλαδή οι διαφορές ή ασυμφωνίες μεταξύ των γραμματικών αναλύσεων και προσεγγίσεων, η υπάρχουσα ασάφεια ως προς τον ορισμό της έγκλισης, η δυσχέρεια ακριβούς προσδιορισμού και σαφούς μορφολογικής διάκρισης των τύπων που αποτελούν εγκλίσεις, τα προβλήματα που ανακύπτουν από την υιοθέτηση διαφορετικών κριτηρίων για την ομαδοποίησή τους, δυσκολίες και διακυμάνσεις ως προς το αντικείμενο αναφοράς στοιχείων της παραδοσιακής ορολογίας (π.χ. υποτακτική έγκλιση) σε συνδυασμό με τον γενικότερο προσανατολισμό της γραμματικής τους ώθησαν τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη να προτιμήσουν να αναφερθούν στην έννοια της τροπικότητας και να μην υιοθετήσουν τον όρο έγκλιση¹⁵⁵. Η προσέγγιση της τροπικότητας των ρηματικών τύπων κατά τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη υιοθετήθηκε και ακολουθείται και στην παρούσα εργασία.

Η τροπικότητα ορίζεται ως ο σχολιασμός του μηνύματος, αυτού δηλαδή που λέει ο πομπός, με την έκφραση της υποκειμενικής του στάσης, της προσωπικής του άποψης. Ως εκ τούτου, οι χρήστες κάθε γλώσσας μπορούν να εκφράσουν μεγάλη

¹⁵⁴ Για περισσότερα στοιχεία αναφορικά με την τροπικότητα, τα είδη της, τα μέσα έκφρασής της, τη σχέση της με την έγκλιση καθώς και για τους τροπικούς δείκτες (δείκτες τροπικότητας) /na/, /θa/, /as/ βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 466-492).

¹⁵⁵ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 474-476).

ποικιλία προσωπικών τοποθετήσεων (αβεβαιότητα, πιθανότητα, δυνατότητα, υποχρέωση, επιθυμία, ελπίδα, ευχή κ.λπ.).

Η τροπικότητα διακρίνεται σε δύο επί μέρους κατηγορίες, την *επιστημική* και τη *δεοντική*. Η επιστημική τροπικότητα αναφέρεται στη γνώση του ομιλητή, ειδικότερα, στον βαθμό της βεβαιότητάς του σχετικά με την αλήθεια αυτού που λέει και καλύπτει μια κλίμακα με διαβαθμίσεις, στην οποία περιλαμβάνονται η δυνατότητα, η πιθανότητα και η ρητά δηλωμένη βεβαιότητα.

Η δεοντική τροπικότητα συνδέεται με την αναγκαιότητα πραγματοποίησης αυτού για το οποίο γίνεται λόγος, είτε αυτή είναι εσωτερικής φύσεως και αιτιολογίας είτε εξωτερικής, είτε απορρέει δηλαδή από την επιθυμία του ομιλητή είτε από κάποιον εξωτερικό παράγοντα. Καλύπτει ευρύτερο φάσμα εν συγκρίσει προς την επιστημική, καθώς περιλαμβάνει τη δήλωση της επιθυμίας, της ευχής ή της απλής πρόθεσης του ομιλητή, την παράκληση/αίτηση και την παραχώρηση της άδειας για να γίνει κάτι που ζητάει ή τους διάφορους βαθμούς της υποχρέωσης ή της ανάγκης που πηγάζει από εξωτερικούς λόγους.

Αληθεύει πάντως ότι και τα δύο είδη τροπικότητας τονίζουν την υποκειμενική στάση του ομιλητή, καθώς η επιστημική τροπικότητα δεν δηλώνει αντικειμενικά αν αυτό που λέει ο ομιλητής είναι αλήθεια ή όχι, αλλά τι νομίζει ο ίδιος και πόσο βέβαιος είναι για αυτό, και η δεοντική τροπικότητα δεν φανερώνει αν πραγματικά είναι ανάγκη να γίνει κάτι, αλλά τι πιστεύει ο ομιλητής ότι πρέπει να γίνει (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 468-469) Επίσης, σημειώνεται πως η τροπικότητα μπορεί να εκφράζεται με ποικίλα μέσα, γλωσσικά, αλλά και *παραγλωσσικά* (π.χ. μορφασμοί, εκφράσεις, χειρονομίες κ.ά.). Τα γλωσσικά μέσα διακρίνονται σε *λεξικά*, στα οποία περιλαμβάνονται επιρρηματικές εκφράσεις (π.χ. /ρίθανότατα/, /οποσδίποτε/, /ιροχρεοτικά/, /κατά τιν άροψί mu/ κ.λπ.) και σε *γραμματικά* (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 471-2), στα οποία ανήκουν διάφοροι τύποι τού ρήματος (π.χ. /θα έλίνα/ [θα έλνα] «θα έλυνα», /λίσε/ [λίφι] «λύσε», /as lisi/ [as λίψ] «ας λύσει» κ.λπ.¹⁵⁶).

¹⁵⁶ Για τα λεξικά μέσα δήλωσης της τροπικότητας που ανήκουν σε ενδιάμεσες κατηγορίες όπως είναι τα τροπικά και ημιτροπικά ρήματα (κυρίως τα /grépi/ «πρέπει» και /borí/ «μπορεί») και τροπικές εκφράσεις που μπορεί να εμφανίζονται παρενθετικά στον λόγο ή να παίρνουν συμπληρώματα που συνήθως εισάγονται με το /na/ βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 472-3). Επίσης, αναφορικά με τη δυνατότητα έκφρασης της τροπικότητας όχι μόνο με παραγλωσσικά και γλωσσικά (λεξικά δηλαδή και γραμματικά) μέσα, αλλά και με τη σύγχρονη χρήση λεξικών και γραμματικών μέσων, όπως και με την ταυτόχρονη χρησιμοποίηση αντιφατικών μέσων βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 473).

Με κριτήριο την έλλειψη (-) ή τη θετική παρουσία (+) της τροπικότητας οι ρηματικοί τύποι διακρίνονται στη Γραμματική των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005: 474, 476), πράγμα το οποίο ισχύει και για το ιδίωμα, σε δύο κύρια είδη: **α)** τους *οριστικούς* αντίστοιχους προς την παραδοσιακή οριστική¹⁵⁷, με εξαίρεση τον μέλλοντα, αυτούς δηλαδή που δεν συνδυάζονται με γραμματικό μόρφημα τροπικότητας (π.χ. /líni/ [λίη] «λύνει», /éline/ [έληη] «έλυσε», /élise/ [έλσι] «έλυσε», /éxi lísi/ [έξι λίσ] «έχει λύσει», /íxe lísi/ [ίχι λίσ] «είχε λύσει») και **β)** τους *τροπικούς*, αντίστοιχους προς την παραδοσιακή υποτακτική και προστακτική καθώς και μια σειρά άλλων τύπων που αποκαλούνται παραχωρητικοί, δυνητικοί, απορηματικοί και υποχωρητικοί, πρόκειται δηλαδή για τύπους που συνδυάζονται με έναν από τους τροπικούς δείκτες (/θα/να/as/) και την προστακτική (π.χ. /θα líni/ [θα ληη] «θα λύνει», /θα lísi/ [θα λίσ] «θα λύσει», /θα éxi lísi/ [θα έξι λίσ] «θα έχει λύσει», /na líni/ [na ληη] «να λύνει», /na lísi/ [na λίσ] «να λύσει», /na éxi lísi/ [na έξι λίσ] «να έχει λύσει», /as líni/ [az ληη] «ας λύνει», /as lísi/ [az λίσ] «ας λύσει», /as éxi lísi/ [as έξι λίσ] «ας έχει λύσει», /θα éline/ [θα έληη] «θα έλυσε», /θα élise/ [θα έλσι] «θα έλυσε», /θα íxe lísi/ [θα ίχι λίσ] «θα είχε λύσει», /na éline/ [na έληη] «να έλυσε», /na élise/ [na έλσι] «να έλυσε», /na íxe lísi/ [na ίχι λίσ] «να είχε λύσει», /as éline/ [as έληη] «ας έλυσε», /as élise/ [as έλσι] «ας έλυσε», /as íxe lísi/ [as ίχι λίσ] «ας είχε λύσει», /líne/ [λίηη] «λύνει», /líse/ [λίσι] «λύσει»).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι οι δείκτες τροπικότητας /θα/ και /na/ κάποιες φορές υφίστανται αποβολή των αρχικών συμφώνων τους και απαντούν με τη μορφή [a] (π.χ. **α)** /θα/¹⁵⁸ [a]: /a | ðen θa πνιγίς ke esí/ [a | ðe a πνιγίς ce ʃí] «Α, δεν θα πνιγείς και συ;», /εγό προί θα σικόνومه/ [εγό pruí a ʃikónumi] «Εγώ πρωί θα σηκώνομαι», /θα páro ton γαβρό su tiléfono/ [a páro to γαβρό s teléfono] «Θα πάρω τον γαμπρό σου τηλέφωνο», /θα páo | léi | péra/ [a páo | léi | péra] «Θα πάω, λέει, πέρα», /όχι | θα tin vázun pisiní ke esí/ [όχι | a t vázun pɪʃɲí ce ʃí] «Όχι, θα τη βάζουν πισινή και εσύ», /tin pémpɪ | léi | θα xalási páli kerós/ [ti bémpɪ | léi | a xaláʃ páli cerós] «Την Πέμπτη, λέει, θα χαλάσει πάλι ο καιρός;», /θα to stílo me tsunália/ [a

¹⁵⁷ Ενώ τροπικότητα εκφράζουν κυρίως η υποτακτική και η προστακτική, η οριστική περιλαμβάνει τους τύπους του ρήματος που στις πιο συνηθισμένες χρήσεις τους δεν εκφράζουν τροπικότητα. Σε ορισμένα περιβάλλοντα βέβαια και οι τύποι της οριστικής είναι δυνατόν να δηλώνουν τροπικότητα, δεοντική ή επιστημική, ιδίως όταν συνοδεύονται από εκφράσεις με τέτοια σημασία βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 474).

¹⁵⁸ Βλ. Τσολάκη (2009: 53-54, 65, 346, 347, 395-396) σχετικά με την εκδήλωση του φαινομένου στον μέλλοντα και μετά από τις λέξεις *πού* /ρύ/ «πού;», *τι* /τί/ «τι;», *δεν* /ðen/ «δεν», *πβ.* επίσης Αλμπανούδης (2009: 235).

do stílo me tsunála] «Θα το στείλω με τσουβάλια.», /étsi étsi tha mazeftúne ekatón penída tsunália/ [etʃ etʃ a mazeftúne ekatón penída tsunála] «Έτσι-έτσι θα μαζευτούν εκατόν πενήντα τσουβάλια.», /tí tha kámete/ [tí a kámite] «Τι θα κάνετε;», /tha pió ke eγó/ [a pɔo ci eγó] «Θα πω και εγώ», /í tha ton páris í tha ton pníkso/ [i a do bɔrs i a do bɔrníkso] «ή θα τον πάρεις ή θα τον πνίξω», **β) /na/ [a]:** /íthela na kórsume ke ksíla tóra/ [íthela a kórsumi ce kʃíla tóra] «Ήθελα να κόψουμε και ξύλα τώρα», /tóra na díume póte xalási kerós/ [tóra a djúme póte xaláʃi cerós] «Τώρα να δούμε πότε θα χαλάσει ο καιρός», /για na díume póte xalná/ [ja a djúme póte xalná] «Για να δούμε πότε χαλάει», /tí na tus pís tóra/ [ti a ts pís tóra] «Τι να τους πεις τώρα;», /bénun se éna magazí na riún kafé/ [bénun s éna magazí a rɔun kafé] «Μπαίνουν σε ένα μαγαζί να πιουν καφέ», /róses parádes thélis | για na mas to pulísis/ [róses parádes thélis| ja a mas to plíʃis] «Πόσα χρήματα θέλεις, για να μας το πουλήσεις;»).

Επίσης, ορισμένες φορές επισημάνθηκε και η χρήση του τροπικού δείκτη, μεσαιωνικής προέλευσης, /θανά/¹⁵⁹ ή /θενά/ (με γραπτή απόδοση <θα να/θε να>) (π.χ. /metá thaná érxode ke áli/ [metá than érxode ci áli] «μετά θα έρχονται και άλλοι», /ke eγó the na stefanothó/ [ci eγó the na stefanothó] «και εγώ θα στεφανωθώ», /tha na érthi patéras mu/ [tha n ert patéraz mu] «θα έρθει ο πατέρας μου», /tha na érthi giánis/ [tha n ert jánis] «θα έρθει ο Γιάννης»).

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι στο ιδίωμα, αλλά και στην Κοινή Νέα Ελληνική, η τροπικότητα δεν δηλώνεται τόσο μέσω συγκεκριμένων καταλήξεων, αλλά με τους δείκτες τροπικότητας /θα/na/as/ καθώς και την προστακτική. Τα μορφήματα αυτά βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση αμοιβαίου αποκλεισμού, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι η επιλογή του ενός αποκλείει ταυτόχρονα τα υπόλοιπα. Οι τροπικοί μάλιστα δείκτες /θα/, /na/ και /as/ τίθενται πριν από το ρήμα στους διάφορους τροπικούς τύπους, μεταβάλλουν την τροπική του σημασία και εμφανίζουν μεγάλη ευρύτητα και συστηματικότητα ως προς τη χρήση τους.

Το κλιτικό σύστημα του ρήματος, επομένως, τόσο στο ιδίωμα όσο και στη Νεοελληνική Κοινή, εμφανίζει, σε κάθε φωνή, ένα σύνολο 25 διαφορετικών συνδυασμών του λεξικού ρηματικού μορφήματος με τα γραμματικά μορφήματα που δηλώνουν το ποιόν ενεργείας, τον χρόνο και την τροπικότητα: η τελευταία (τροπικότητα) εκφράζεται μέσα από μία ευρεία ποικιλία τροπικών τύπων (20 από τους 25 συνολικά τύπους) τους οποίους έχει στη διάθεση ο χρήστης προκειμένου να

¹⁵⁹ Για το «μόριο δανα» πβ. Αλμπανούδης (2009: 235).

εκφράσει το φάσμα των μορφών υποκειμενικής στάσης απέναντι στο μήνυμα¹⁶⁰. Οι 25 αυτοί τύποι¹⁶¹ από κοινού συνιστούν τη δομή του ρήματος και καλύπτουν ένα πλούσιο φάσμα σημασιών που επιτρέπει την οικοδόμηση του μηνύματος.

4.7.3 Κατηγοριοποίηση του ρήματος βάσει των θεμάτων

Όπως θα προκύψει και από την ανάλυση που ακολουθεί, η μορφολογική δομή του ρήματος του Δαρνάκικου ιδιώματος μπορεί να περιγραφεί ανάγλυφα βάσει των τριών θεμάτων με τα οποία επιτελείται ο σχηματισμός του σύμφωνα με την πρόταση των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005: 507-508). Τα τρία αυτά θέματα δηλώνουν το ποιόν ενεργείας του ρήματος και είναι: **α)** το θέμα του ατελούς ποιού ενεργείας, με το οποίο σχηματίζονται οι τύποι των αντίστοιχων χρόνων της ενεργητικής και της μεσοπαθητικής φωνής (**Θέμα 1**), το θέμα αυτό παραδοσιακά (βλ. Τριανταφυλλίδης 1991 [1941]: 344 κ. εξ.) είναι γνωστό ως ενεστωτικό θέμα, **β)** το θέμα του τέλειου ποιού ενεργείας, με το οποίο σχηματίζονται οι τύποι των αντίστοιχων χρόνων της ενεργητικής φωνής (**Θέμα 2**)¹⁶², πρόκειται για το λεγόμενο ενεργητικό αοριστικό θέμα και **γ)** το θέμα του τέλειου ποιού ενεργείας, με το οποίο σχηματίζονται οι τύποι των αντίστοιχων χρόνων της μεσοπαθητικής φωνής (**Θέμα 3**), πρόκειται για το μεσοπαθητικό αοριστικό θέμα.

Παραδείγματα:

Θέμα 1	Θέμα 2	Θέμα 3
/lin/-	/lis/-	/liθ/-
/aɣap/-	/aɣapis/-	/aɣariθ/-

Όπως είναι φανερό, αυτό που δηλώνεται από τη μορφολογική σύσταση του θέματος είναι η διαφοροποίηση του ποιού ενεργείας του ρήματος, δηλαδή η

¹⁶⁰ Αξίζει να σημειωθεί ότι η δήλωση της τροπικότητας δεν επιτυγχάνεται αποκλειστικά μέσω της χρήσης συγκεκριμένων ρηματικών τύπων, αλλά συνδέεται με το σύνολο του εκφωνήματος του ομιλητή, ένας όμως από τους βασικότερους μηχανισμούς έκφρασης της τροπικότητας είναι αυτός μέσω της χρήσης ρήματος, βλ. σχετικά Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 473).

¹⁶¹ Ασφαλώς, στην πραγματικότητα ο ομιλητής πάντα λαμβάνει θέση απέναντι στο γεγονός για το οποίο μιλάει, τουλάχιστον ως προς τη βεβαιότητά του σχετικά με αυτό. Ακόμη και όταν το παρουσιάζει ασχολίαστο, ουδέτερα, ως απλό γεγονός, μέσω μια απλής απόφανσης, έμμεσα τοποθετείται έναντι δηλούμενου του γεγονότος ως αληθούς, προβαίνει, δηλαδή, σε μια δήλωση που θεωρεί και κρίνει ότι αληθεύει (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 466), πβ. το ότι οι αποφαντικές προτάσεις παραδοσιακά αποκαλούνται προτάσεις κρίσεως.

¹⁶² Με το θέμα αυτό (θέμα 2) σχηματίζεται, κατ' εξαίρεσιν, το β' ενικό πρόσωπο της προστακτικής της μεσοπαθητικής φωνής: /stás-u/ «στάσου», /xás-u/ «χάσου», αλλά /staθ-íte/ [staθítí] «σταθείτε», /kimiθ-íte/ [cimθítí] «κοιμηθείτε».

διαφορετική *χρονική ποιότητα* της ρηματικής ενέργειας (διάρκεια - μη διάρκεια, επανάληψη - μη επανάληψη, εξέλιξη - μη εξέλιξη, ατελής - τέλεια - συντελεσμένη ενέργεια/πράξη/κατάσταση). Τα διάφορα καταληκτικά σύνολα που συμπληρώνουν το θέμα δηλώνουν από κοινού («αμαλγάματα») την άλλη καίρια διάσταση του ρήματος, τη *χρονική βαθμίδα* (παρελθόν - παρόν - μέλλον), μαζί με πληροφορίες για το πρόσωπο και τον αριθμό (ενικός - πληθυντικός) του υποκειμένου του ρήματος (α' - β' - γ' ενικό, α' - β' - γ' πληθυντικό), καθώς και για τη φωνή (ενεργητική - μεσοπαθητική¹⁶³).

Για να φανεί ο σχηματισμός του ρήματος με βάση τα τρία θέματα του ποιού ενεργείας, δίνονται οι Πίνακες 5 και 6 (Συνδυασμός θεμάτων και ληκτικών συστημάτων στα ρήματα της α' συζυγίας και Συνδυασμός θεμάτων και ληκτικών συστημάτων στα ρήματα της β' συζυγίας) με τους ρηματικούς τύπους (στο α' πρόσωπο ενικού) όλων των χρόνων και των δύο φωνών¹⁶⁴. Δίνονται επίσης και οι μορφολογικά διαφοροποιημένοι τύποι (του β' ενικού προσώπου) της προστακτικής, καθώς και της άκλιτης επιρρηματικής μετοχής. Οι αριθμοί που παρατίθενται σε κάθε δομή δηλώνουν τα ληκτικά συστήματα –περιλαμβάνονται στους πίνακες 1-4– με τα οποία σχηματίζονται οι τύποι κάθε ρήματος. Η αρίθμηση των ληκτικών συστημάτων στους ανωτέρω πίνακες είναι συμβατική.

4.7.4 Τα ληκτικά συστήματα («ρηματικές καταλήξεις»)

Τα ληκτικά συστήματα του ιδιώματος και της Κοινής Νέας Ελληνικής και, κατ' επέκταση, τα ρήματα μπορούν να διακριθούν σε συζυγίες και τάξεις. Οι συζυγίες αποτελούν τις κύριες κατηγορίες στις οποίες ομαδοποιούνται οι καταλήξεις ρημάτων με βάση τη θέση του τόνου στον ενεστώτα (ενεργητικό και μεσοπαθητικό): αν δεν τονίζονται στην κατάληξη (και τονίζονται στο θέμα) του ρήματος, κατατάσσονται στην **α' συζυγία** (π.χ. /lín-o/, /lín-ome/)· αν τονίζονται στην κατάληξη (και όχι στο θέμα) του ρήματος, κατατάσσονται στη **β' συζυγία** (π.χ. /aɣap-áo/ και /aɣap-ó/,

¹⁶³ Αντίθετα προς τα θέματα του τέλειου ποιού ενεργείας (θέμα 2 - θέμα 3), με τα οποία γίνεται διάκριση ενεργητικής και μεσοπαθητικής φωνής (/é-lis-a/ [élsa] «έλυσσα» – /líθ-ika/ [líθka] «λύθηκα» κ.τ.ό.), το θέμα του ατελούς ποιού ενεργείας (θέμα 1) δηλώνει τόσο την ενεργητική όσο και τη μεσοπαθητική φωνή (/lín-o/ [línu] «λύνω» – /lín-ome/ [línumi] «λύνομαι»).

¹⁶⁴ Ο Πίνακας 5 περιλαμβάνει τα ρήματα σε -o/ (/lín-o/ [línu] «λύνω»), δηλαδή ρήματα της α' συζυγίας, ενώ ο Πίνακας 6 αναφέρεται σε ρήματα με -a/- (α' τάξη: τύπος /aɣap-á-o/-ó/ [aɣapáú/ó] «αγαπάω») και με -i/- <-ei-> (β' τάξη: τύπος /pílal-ó/ [pílaló] «τρέχω»), τα οποία συνιστούν τη β' συζυγία (ρήματα σε -ó/) και, ειδικότερα, τη β₁ τάξη και τη β₂ τάξη.

/aɣap-iúme/ [aɣapɾiúmi] και /aɣap-iéme/ [aɣapɾémi] «αγαπιέμαι» – /pilaI-ó/ [pɾlaIó] «τρέχω»). Τα ρήματα της β' συζυγίας υποκατηγοριοποιούνται περαιτέρω σε δύο **τάξεις**, ανάλογα με το αν χαρακτηριστικό στοιχείο των ενεστωτικών καταλήξεων είναι το -/a/- (**β₁ τάξη**, π.χ. /aɣap-áo/, /-ás/, /-á(i)/) ή το -/i/- <-ει-> (**β₂ τάξη**, π.χ. /pilaI-ó/, /-ís/, /-í/).

Τα ληκτικά συστήματα του ρήματος, δηλαδή οι καταλήξεις με τις οποίες σχηματίζεται το ρήμα, εμφανίζουν πολύ οικονομική διάρθρωση. Ειδικότερα, η μορφολογική ανάλυση, όπως παρουσιάζεται στη συνέχεια επιτρέπει τις εξής γενικότερες παρατηρήσεις για τη δομή του ληκτικού συστήματος του ρήματος:

A) Στα θέματα που χαρακτηρίζονται από ατελές ποιόν ενεργείας (τύπος [-τέλειο]), τα ληκτικά μορφήματα διαφοροποιούνται κατά συζυγίες (α' και β') και τάξεις (β₁ και β₂). Αυτό ισχύει τόσο για τα παροντικά θέματα (τύπος [- παρελθόν]) όσο και για τα παρελθοντικά (τύπος [+ παρελθόν]). Ισχύει επίσης προκειμένου για την προστακτική που δηλώνει ατελές ποιόν ενεργείας. Με άλλα λόγια, ο ενεστώτας, ο παρατατικός και η προστακτική του ατελούς ποιού ενεργείας («προστακτική ενεστώτα» της παραδοσιακής γραμματικής) και των δύο φωνών (ενεργητικής και μεσοπαθητικής) διαφέρουν μορφολογικά στις καταλήξεις τους κατά συζυγία και τάξη συζυγίας

Πίνακας 1

Ενεργητική φωνή				
		α' συζυγία	β' συζυγία	
			β ₁ τάξη	β ₂ τάξη
-παρελθόν/ατελές ποιόν ενέργειας ενεστῶτας	α' εν.	/lín-o/ (1) [línu]	/aɣap-ó/-áo/ (2) [aɣapáu]	/aðík-ó/ (3) [aðikó]
	β' εν.	/lín-is/ [lɪɲs]	/aɣap-ás/ [aɣapás]	/aðík-ís/ [aðicís]
	γ' εν.	/lín-i/ [lɪɲ]	/aɣap-á(i)/ [aɣap-á(i)]	/aðík-í/ [aðicí]
	α' πλ.	/lín-ume/ [línun(i)]	/aɣap-úme/ [aɣapúmi]	/aðík-úme/ [aðikúmi]
	β' πλ.	/lín-ete/ [lɪɲ(i)ti]	/aɣap-áte/ [aɣapáti]	/aðík-íte/ [aðicíti]
	γ' πλ.	/lín-un/ [línun], [lɪn]	/aɣap-ún/ [aɣapún]	/aðík-ún/ [aðikún]

+παρελθόν/ατελές ποιόν ενέργειας παρατατικός	α' εν.	/élin-a/ (4) [έλνα]	/aɣap-úsa/ (5) [aɣapúsa]	/aɣáp-aɣa/ (6) [aɣápaya]	/aðik-úsa/ (5) [aðikúsa]
	β' εν.	/élin-es/ [έλνις]	/aɣap-úses/ [aɣapúʃis]	/aɣáp-aɣes/ [aɣápajis]	/aðik-úses/ [aðikúʃis]
	γ' εν.	/élin-e/ [έλνι]	/aɣap-úse/ [aɣapúʃi]	/aɣáp-aɣe/ [aɣápaj(i)]	/aðik-úse/ [aðikúʃi]
	α' πλ.	/élin-ame/ [έλνami]	/aɣap-úsame/ [aɣapúsam(i)]	/aɣap-áɣame/ [aɣapáyami]	/aðik-úsame/ [aðikúsam(i)]
	β' πλ.	/élin-ete/ [έλνiti]	/aɣap-úsete/ [aɣapúʃiti]	/aɣap-áɣate/ [aɣapáyati]	/aðik-úsete/ [aðikúʃiti]
	γ' πλ.	/élin-an/ [έλνan]	/aɣap-úsan/ [aɣapúsan]	/aɣáp-aɣan/ [aɣápayan]	/aðik-úsan/ [aðikúsan]

<p>-παρελθόν/ατελές ποιόν ενέργειας προστακτικός ατελής τύπος προστακτική ενεστώτα</p>	α' εν.			
	β' εν.	/lín-e/ (8) [λίηι]	/αγάp-a/ (9) [αγάpa]	– (10)
	γ' εν.			
	α' πλ.			
	β' πλ.	/lín-ete/ [λίηιτι], [λίηιτι]	/αγαp-áte/ [αγαpáτι]	/aðík-íte/ [aðicíti]
	γ' πλ.			

Σχετικά με τον Πίνακα 1 είναι δυνατόν να σημειωθούν τα εξής:

1) Στο υλικό επισημάνθηκαν και τύποι γ' ενικού του ατελούς ποιού ενεργείας (ενεστώτα) της α' συζυγίας όπως /γέρνι/ [jérij] «γέρνει», /διαφέρνι/ [ðjaférij] «διαφέρει», οι οποίοι προέκυψαν από την ανάπτυξη του /i/ που σημειώθηκε μετά από την αποβολή του άτονου τελικού /i/ των λέξεων (δηλ. /γέρνι/ > [jerj] > [jérij], /διαφέρνι/ > [ðjaférj] > [ðjaférij]) βλ. Φωνολογία 3.2.1.8 σ. 174-176.

2) Ενδεικτικά παραδείγματα ρηματικών τύπων γ' πληθυντικού του ατελούς ποιού ενεργείας με τα αναφερόμενα στον παραπάνω πίνακα ληκτικά μορφήματα είναι τα εξής: /λίνυν/ [línun] «λύνουν», /τρέχυν/ [trɛxɪ] «τρέχουν», /ρέρνυν/ [pɛrɪ] «παίρνουν». Περιπτώσεις όπως αυτές των τύπων /ρέρνυν/ [pɛrɪ] (π.χ. /ρέρνυν adídoro/ [pɛrɪ adídoro] «παίρνουν αντίδωρο», /ζιμόνυν/ [zimón] «ζυμώνουν» (π.χ. /i mánes zímonan | zimónun ke τραγουδύσαν/ [i mánis zímunan | zimón ci τραγουδύσαν] «οι μάνες ζύμωναν, ζυμώνουν και τραγουδούσαν», /νγένυν i teliástres/ [ɲjen i tilástris] «βγαίνουν οι παραδουλεύτρες», /γαβρός ke i nífi ραγένυν ston kalitáta/ [ɣabros ci i nif raén zdu galitáta] «Ο γαμπρός και η νύφη πηγαίνουν στον κουμπάρο», /ραγένυν ke sti mána tis nífis/ [raén ci z mána ts nifs] «πηγαίνουν και στη μάνα της νύφης», /ke ríxnan sta abélia | gia na kánun polá stafilia/ [ce ríxnan st abéla | ja na kan polá stafíla] «και έριχναν στ' αμπέλια, για να κάνουν πολλά σταφύλια») θεωρούνται αποτέλεσμα της απλοποίησης των όμοιων συμφώνων μετά την αποβολή του άτονου /u/¹⁶⁵.

Στο υλικό ανευρέθηκαν και επεκτεταμένοι τύποι σε /-une/ /-(u)ni] (π.χ. /férnune/ «φέρνουν», /χορένυν/ [xurényni] «χορεύουν», /στέκυν/ [stékɪ] «στέκουν», /δíchυν/ [díxɪ] «δείχνουν» βλ. την πρόταση /to díxynne i teliástres/ [tu díxɪni i tilástris] «το δείχνουν οι παραδουλεύτρες, βοηθεί») οι οποίοι χρησιμοποιούνται και στην Κοινή Νέα Ελληνική.

3) Τα ρήματα της β₁ τάξης φαίνεται ότι αρχικά σχημάτιζαν τον ενικό αριθμό (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 14-15) χωρίς φωνηεντικές επεκτάσεις (πβ. Ντάγκας 2016: 503, Αλμπανούδης 2009: 223, Τσολάκη 2009: 51, 346, 351), στο υλικό όμως απαντούν και ρηματικοί τύποι σε /-áo/ /-[áu], /-ái/ (με φωνηεντικές δηλαδή επεκτάσεις: πβ. Κυριαζής 2012: 892).

¹⁶⁵ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 40), Μπατζάκας (2012: 976) (π.χ. /δένυν/ δέν(ου)ν > [ðen] δέν'). Βλ. επίσης Αλμπανούδης (2009: 125, 179, 182, 231), Τσολάκη (2009: 352), Ντάγκας (2012: 110) και πβ. Ντίνας (2005:129).

Στοιχεία που, επίσης, απαντούν στη Νεοελληνική Κοινή στα ρήματα της β₁ τάξης, είναι οι τύποι α' πληθυντικού σε /-áme/ [-ámi] (π.χ. /αγαράμε/ [αγαράμι]) και γ' πληθυντικού σε /-úne/, /-áne/ (π.χ. /αγαρούνε/, /αγαράνε/).

4) Σε μικρό αριθμό περιπτώσεων επισημάνθηκαν τύποι σε /-eska/ και /-eske/ στο α' και γ' ενικό αντίστοιχα του παρελθοντικού ατελούς ποιού ενεργείας της ενεργητικής φωνής (ενεργητικού παρατατικού) της α' συζυγίας (π.χ. /katalavíneska/ [katalavíniska], /katalávineska/ [katalávηnska] «καταλάβαινα», /ρίγieneska/ [ríeneska] «πήγαινα», /rlíneska/ [rlíneska] «έπλενα» – /arómíneske/ [arómηnsce] «απέμενε», /ρίγieneske/ [ríjηnsce] «πήγαινε»). Ο Μπέγκος (χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι 964: 3) κάνει λόγο για χρήση της κατάληξης «-σκι» αντί «-ε» στο γ' ενικό που μεταβάλλει το ρήμα σε «θαμιστικόν» και αναφέρει τα παραδείγματα «καταλαβίνισκι» και «απομείνισκι». Ο ίδιος (1993: 72) αναφερόμενος στην περιοχή του Νέου Σουλίου σημειώνει την ύπαρξη κατάληξης «-σκα, -σκι στους ιστορικούς χρόνους των ρημάτων» και παραθέτει τα παραδείγματα «καταλαβίνισκα, πήγινισκι (= καταλάβαινα, πήγαινα)». Ωστόσο, οι προαναφερθέντες ρηματικοί τύποι εμφανίζουν κανονικά τα ληκτικά μορφήματα /-a/ και /-e/ [-i] για το α' και γ' ενικό πρόσωπο αντίστοιχα και το /-esk/- συνιστά πρόσφυμα που προστίθεται στο ρηματικό θέμα και λειτουργεί ως μορφολογικός δείκτης της μη συνοπτικής όψης (ατελούς ποιού ενεργείας), βλ. σχετικά 4.7.8 δ σ. 378-379.

5) Οι τύποι α' πληθυντικού ρημάτων της α' συζυγίας /látreváme/ [látrivámi] «λατρεύαμε», /χόρενάμε/ [χόρινάmi] «χορεύαμε», με κύριο και δευτερεύοντα τόνο, που παραπέμπουν σε κατάληξη /-áme/ αναφέρονται σε χειρόγραφο του Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 14).

6) Η ύπαρξη στο β' πληθυντικό του παρελθοντικού ατελούς ποιού ενεργείας της ενεργητικής φωνής και των δύο συζυγιών τύπων σε /-ate/ με το φωνήεν /-a/- (π.χ. /línate/ [línati], /αγαρούσατε/ [αγαρούσατι], /αδικύσατε/ [αδικύσατι]) αντί του /-e/- (-/ete/), το οποίο αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο της συγκεκριμένης κατάληξης στο εν λόγω ιδίωμα και σε άλλα βόρεια ιδιώματα, οφείλεται πιθανόν στην επίδραση της Κοινής Νέας Ελληνικής¹⁶⁶. Το ίδιο ισχύει και για τους τύπους ρημάτων α' πληθυντικού της α' συζυγίας σε /-ame/ [-ami] δίχως όμως την αύξηση /-é/- (π.χ. /lín-

¹⁶⁶ Για το ληκτικό μόρφημα *-ιτι* [iti] (< *-ετε* /-ete/) του β' πληθ. των παρελθοντικών χρόνων της ενεργητικής φωνής βλ. Κυριαζής (2012: 892) και Ντάγκας (2016: 503). Για το ίδιο μόρφημα *-ιτι* [-iti] (< *-ετε* /-ete/) στο β' πληθ. των ενεργητικών και μεσοπαθητικών παρελθοντικών χρόνων (π.χ. *ντύθικα* [díθiciti]) βλ. Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 479). Βλ. ακόμη Αλμπανουδής (2009: 221-223, 230-231), Τσολάκη (2009: 51, 346, 347, 357, 375, 379), Γκαραλιάκος (2016: 211, 213, 251, 253), Τζιτζιλής (2016: 446) και πβ. Ντίνας (2005: 129, 130, 136, 138-139).

ame/ [λίναμι]) και γ' πληθυντικού (της α' συζυγίας) επίσης δίχως αύξηση σε -/an(e)/ (π.χ. /λίναn(e)/ [λίναρι], [λίναn], καθώς και για ρηματικούς τύπους γ' πληθυντικού της β' συζυγίας σε -/ane/ (π.χ. /αγαρύσανε/ [αγαρύσαρι]).

7) Τα ρήματα της β₁ τάξης φαίνεται ότι αρχικά σχημάτιζαν (βλ. και Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 14) σιγματικό παρελθοντικό ατελές ποιό ενεργείας (παρατατικό) σε -/úsa/ (πβ. Κυριαζής 2012: 892, π.χ. *πουρβατούσαν* [purvatúsan], *αβδούσαν* [abdúsan]), στο υλικό όμως ανευρίσκονται και ρηματικοί τύποι σε -/aγa/¹⁶⁷.

8) Οι μόνοι τύποι β'ενικού του ατελούς προστακτικού τύπου ενεργητικής φωνής (προστακτικής ενεστώτα) της β₂ τάξης σε -/i/ <-ει> που ανευρέθηκαν είναι οι λέξεις /kartéγi/ [kartéjɪ] «περίμενε, κάνε υπομονή» και /piláli/ [pláli] «τρέχε» (π.χ. /na min liθί to γαιδούρι || áma liθί piláli na to vris/ [na mi liθí tu γαδúr || áma liθί pláli na tu vris] «Να μη λυθεί το γαϊδούρι. Αν λυθεί τρέχε/α να το βρεις» (βλ. Μπέγκος, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι 964: 17), /piláli na pís ton γιόργo na έρθi γρίγορα γιατί νιάzome/ [pláli na pís tu jóργu na ert γρίγura jatí vjázumi] «Τρέχε/α να πεις του Γιώργου να έρθει γρήγορα, γιατί βιάζομαι» (βλ. Μπέγκος, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι 964:σ. 42).

¹⁶⁷ Βλ. σχετικά Ντίνας (2005: 138-139), Αλμπανούδης (2009: 223), Γκαραλιάκος (2016: 211, 260), Τζιτζιλής (2016: 446), πβ. Τσολάκη (2009: 346) για τα ρηματικά πρόσωπα στον πληθυντικό και επίσης Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 479) όπου γίνεται λόγος για χρήση σιγματικού παρατατικού σε -ούσα -/úsa/ για τα παλιά συνηρημένα ρ. και σπάνια παράλληλη χρήση της κατάληξης -αγα -/aγa/).

Πίνακας 2

Μεσοπαθητική φωνή				
		α' συζυγία	β' συζυγία	
			β ₁ τάξη	β ₂ τάξη
-παρελθόν/ατελές ποιόν ενέργειας ενεστώτας	α' εν.	/lín-ome/ (14) [línumi], [línume], [línme]	/aɣap-íume/-iéme/ (15) [aɣapɥúmi], [aɣapɥémi]	/aðik-íume/-iéme/ (16) [aðicúmi], [aðicémi]
	β' εν.	/lín-ese/ [línɨfɨ], [línɨfɨ]	/aɣap-iése/ [aɣapɥéʃ(i)]	/aðik-íuse/-iése/ [aðicúʃɨ], [aðicéʃɨ]
	γ' εν.	/lín-ete/ [línɨti], [línɨti] [línɨte], [línɨte], [línɨte]	/aɣap-iéte/ [aɣapɥéti]	/aðik-iéte/ [aðicéti]
	α' πλ.	/lín-omeste/ [línɨmɨsti]	/aɣap-íúmaste/ [aɣapɥúmasti]	/aðik-íúmaste/ [aðicúmasti]
	β' πλ.	/lín-este/ ¹⁶⁸ , [línɨsti]	/aɣap-iéste/-iúsaste/ [aɣapɥésti], [aɣapɥúsasti]	/aðik-iéste/-iúsaste/ [aðicésti], [aðicúsasti]
	γ' πλ.	/lín-ode(n)/ [línɨdi], [línɨdi(n)], [línɨde]	/aɣap-íude/ [aɣapɥúdi]	/aðik-íude/ [aðicúdi]

¹⁶⁸ Βλ. και Ντάγκας (2016: 503).

+παρελθόν/ατελές ποιόν ενέργειας παρατατικός	α' εν.	/lín-oman/, /lin-óman/ (18) [línuman], [línóman]	/aɣap-iúman/ (19) [aɣapçúman]	/aðik-iúman/ (20) [aðicúman]
	β' εν.	/lín-osan/ [línusan]	/aɣap-iúsan/ [aɣapçúsan]	/aðik-iúsan/ [aðicúsan]
	γ' εν.	/lín-odan/, /lin-ótan/ [línudan], [línandan], [línótan]	/aɣap-iúdan/ [aɣapçúdan]	/aðik-iúdan/, /aðik-iótan/ [aðicúdan], [aðicótan]
	α' πλ.	/lín-omastan/ [línumastan], [línomastan]	/aɣap-iúmastan/ [aɣapçúmastan]	/aðik-iúmastan/ [aðicúmastan]
	β' πλ.	/lín-osastan/, /lín-ostan/, [línusastan], [línustan],	/aɣap-iúsastan/ [aɣapçúsastan]	/aðik-iúsastan/ [aðicúsastan]
	γ' πλ.	/lín-odan/, /lin-ótan/ [línudan], [línandan], [línótan]	/aɣap-iúdan/ [aɣapçúdan]	/aðik-iúdan/, /aðik-iótan/ [aðicúdan], [aðicótan]

-παρελθόν/ατελείς ποιόν ενέργειας προστακτικός ατελής τύπος προστακτική ενεστώτα	α' εν.			
	β' εν.	/lín-ese/ (22) [λίηιῖ]	—	—
	γ' εν.			
	α' πλ.			
	β' πλ.	/lín-este/ [λίηιστι]	(/aɣap-iéste/) ¹⁶⁹ ([aɣapçésti])	(/aðik-iéste/) ([aðicésti])
	γ' πλ.			

¹⁶⁹ Οι προστακτικοί ατελείς τύποι των ρημάτων και των δύο τάξεων της β' συζυγίας τίθενται εντός παρενθέσεων και εμφανίζονται στον Πίνακα 2 δίχως αρίθμηση των ληκτικών τους συστημάτων, διότι η χρήση τους δεν συνηθίζεται ιδιαίτερα.

Για τον προηγούμενο πίνακα (Πίνακα 2) μπορούν να αναφερθούν τα ακόλουθα:

1) Ενδεικτικά παραδείγματα ρηματικών τύπων της α' συζυγίας με τα ληκτικά μορφήματα του ατελούς ποιού ενεργείας (ενεστώτα) μεσοπαθητικής φωνής¹⁷⁰ που εμφανίζονται στον ανωτέρω πίνακα και τις φωνητικές τους πραγματώσεις είναι: α) για το α' ενικό πρόσωπο: /línome/ [línumi] «λύνομαι», /sénome/ [sénume] «σέβομαι», /érxome/ [érxme] «έρχομαι», β) για το β' ενικό πρόσωπο: /línese/ [línisi] «λύνεσαι», /adrépe/ [adrépefi] «ντρέπεσαι», γ) για το γ' ενικό πρόσωπο: /línete/ [líniti] «λύνεται», /anaférete/ [anaférite] «αναφέρεται», /madalónete/ [madalóniti] «κλειδώνεται», /yénete/ [jénte] «γίνεται», /ksipázete/ [kʃipázet] «ξαφνιάζεται», δ) για το α' πληθυντικό πρόσωπο: /línomeste/ [línomisti] «λυνόμαστε», ενώ τύποι όπως /ksirízomaste/ [ksurízomasti] «ξυριζόμαστε», /vriskómaste/ «βρισκόμαστε» με /a/- στις καταλήξεις /omaste/ και /ómaste/ αντί του /e/- (/omeste/) μπορούν ίσως να αποδοθούν στη διείδυση της Νεοελληνικής Κοινής στο ιδίωμα ε) για το β' πληθυντικό πρόσωπο: /líneste/ [línisti] «λύνεστε» και στ) για το γ' πληθυντικό πρόσωπο: /línode/ [línudi] «λύνονται», /káthode/ [káthdi] «κάθονται», /érxode/ [érxde] «έρχονται», /gínode/ [jínode] «γίνονται». Από μορφολογικής πλευράς ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι τύποι [mazéndin] «μαζεύονται» (βλ. Μπέγκος, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι 964: 22) και [ʃkónidin] «σηκώνονται» (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 14), οι οποίοι παραπέμπουν σε ληκτικό μόρφημα /oden/ με ανάπτυξη του /n/ (βλ. και Τσολάκη 2009: 346, 366), δηλ. /mazénoden/, /sikónoden/ βλ. Φωνολογία 3.2.2.4 σ. 187-188. Επίσης, μία φορά εντοπίστηκε στο υλικό η λέξη [tróidin] «τρώγονται, μαλώνουν», που μπορεί να αναχθεί σε αρχικό ρηματικό τύπο /tróyoden/ (βλ. Φωνολογία 3.2.1.11 σ. 180 και 3.2.3.4 σ. 191-192).

Θα πρέπει ίσως να σημειωθεί ότι το ληκτικό μόρφημα του α' πληθυντικού του μεσοπαθητικού ενεστώτα στο ιδίωμα είναι το /omeste/, το οποίο με ή δίγλωσσες μορφολογικές και τονικές αποκλίσεις/διαφοροποιήσεις απαντά και σε άλλα βορειοελλαδικά ιδιώματα¹⁷¹.

2) Για λόγους ακρίβειας ως προς την περιγραφή, ας σημειωθεί ότι μία φορά, σε δημοτικό τραγούδι, επισημάνθηκε ο τύπος γ' πληθυντικού /efxiúde/ [efçúde], αντί

¹⁷⁰ Πβ. Ντίνας (2005: 134, 135, 142), Αλμπανούδης (2009: 222), Τσολάκη (2009: 346), Γκαραλιάκος (2016: 212, 255-256).

¹⁷¹ Βλ. Γκαραλιάκος (2016: 256) για το μόρφημα /oméste/ [-umésti], Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 481) για το α' πληθ. του μεσοπαθητικού ενεστώτα σε [-esti/-isti] <-εστι/-ιστι> (π.χ. [érxumésti] <έρχουμέστι>, [ímisti] <είμιστι>) και Ντάγκας (2016: 503) για το ρηματικό τέρμα /meste/ <-μεστε> αντί /maste/ <-μαστε>. Βλ. επίσης Αλμπανούδης (2009: 222).

του απαντώμενου στην Κοινή Νέα Ελληνική /éfxode/ [éfxudi] «εύχονται», ο οποίος, εμφανίζει ληκτικό μόρφημα της β' συζυγίας δίχως όμως να είναι εφικτό να προσδιοριστεί σε ποια ακριβώς τάξη της μπορεί να ενταχθεί. Επίσης, μία φορά εντοπίστηκε και ο τύπος γ' πληθυντικού /paraponiúden/ [parapuniúdin] «παραπονιούνται» με κατάληξη -/iúden/, που παραπέμπει στη β' συζυγία δίχως και πάλι να είναι δυνατόν να καθοριστεί συγκεκριμένη τάξη της και ο οποίος εμφανίζει πρόσθετα το -/n/, το οποίο, όπως αναφέρθηκε, ανευρέθηκε στο γ' πληθυντικό της α' συζυγίας.

3) Αναφορικά με τα ρήματα της β2 τάξης της δεύτερης συζυγίας, στο υλικό ανευρέθηκαν, από μία φορά ο καθένας, οι ρηματικοί τύποι /asxolúme/ «ασχολούμαι», – /apotelíte/ [apotelíte] «αποτελείται», /enoíte/ [noít] «εννοείται» – /θεορίδε/ «θεωρούνται» (α' ενικό, γ' ενικό και γ' πληθυντικό πρόσωπο ενεστώτα αντίστοιχα), οι οποίοι εμφανίζουν καταλήξεις που χρησιμοποιούνται και στην Κοινή Νέα Ελληνική.

4) Ενδεικτικά παραδείγματα ρηματικών τύπων της α' συζυγίας με τις καταλήξεις παρελθοντικού ατελούς ποιού ενεργείας (παρατατικού) μεσοπαθητικής φωνής που παρατέθηκαν στον πίνακα είναι: α) για το α' ενικό πρόσωπο: /línoman/¹⁷² [línuman] «λυνόμουν», /erxóman/ «ερχόμουν», ενώ τύποι όπως /skeptómun/ [skeptómun] «σκεπτόμουν» και /καθόμυνα/ «καθόμυνα» πιθανώς οφείλονται στην επιρροή της Κοινής Νέας Ελληνικής, β) για το β' ενικό πρόσωπο: /línosan/ [línusan] «λυνόσουν», /κάθουσαν/ «καθόσουν», γ) για το γ' ενικό πρόσωπο: /línodan/ [línudan] «λύνονταν, λυνόταν», /sikónodan/ [ʃkónodan] «σηκωνόταν», /erǵázodan/ [irǵázodan] «εργαζόταν», ενώ τύποι όπως /λεγόταν/ «λεγόταν», /επενεόταν/ «παινευόταν» εμφανίζουν καταλήξεις που απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική, δ) για το α' πληθυντικό πρόσωπο: /línomastan/ [línomastan] «λυνόμασταν», /κάθομασταν/ «κάθομασταν», ενώ ο τύπος /καθόμασταν/ «καθόμασταν» προέρχεται μάλλον από την Νεοελληνική Κοινή, ε) για το β' πληθυντικό πρόσωπο: /sikónostan/ [ʃkónustan] «σηκωνόσασταν», /lín-osastan/ [línusastan] «λυνόσασταν» και στ) για το γ' πληθυντικό πρόσωπο: /línodan/ [línudan] «λύνονταν», /pniǵodan/ [pniǵdan] «πνίγονταν», /γραφ-όταν/ «γράφονταν».

¹⁷² Βλ. και Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 481) για τις καταλήξεις ενικού του μεσοπαθητικού παρατατικού -μαν -σαν -νταν -/man, -san, -dan/, (π.χ. ήμαν [íman], κάθουσαν [káthusan], έρ'νταν [érdan] «ερχόταν»), πβ. Αλμπανούδης (2009: 222), Τσολάκη (2009: 347, 369-371), Γκαραλιάκος (2016: 212, 256).

Οι περιπτώσεις των τύπων [mazéndin] «μαζεύονταν», [érdin] (αλλά και [érdin]) «έρχονταν» και [féndin] «φαίνονταν» απηχούν την ύπαρξη κατάληξης -/oden/ (mazénoden/, /érxoden/, /fénoden/): ενώ στις περιπτώσεις των /gin-ódusan/ [jinódusan] «γινόντουσαν», /xér-odan/ [xérodan] «χαίρονταν» εντοπίζονται ληκτικά μορφήματα που χρησιμοποιούνται και στη Νεοελληνική Κοινή.

Η χρήση του ληκτικού μορφήματος -/ótan/ τόσο στο γ' ενικό όσο και στο γ' πληθυντικό (βλ. ανωτέρω τους τύπους γ' ενικού /leyótan/ «λεγόταν», /epenevótane/ «παινευόταν») υποδηλώνει ίσως τη μορφολογική σύμπτωση των δύο αυτών ρηματικών προσώπων στο ιδίωμα (π.χ. /ta nóskame kalá ke ginótan paxiá/ [ta nóskame kalá ce jinótan paxá] «Τα βόσκαμε καλά και γίνονταν παχιά.», /i palií ánthropi xriazótan álas/ [i palií ánthropi xriazótan álas] «Οι άνθρωποι της παλιάς εποχής χρειάζονταν αλάτι.», /gámi sto xorió ginótan siníthos máio/ [gámi sto xorió jinótan siníthos máio] «Γάμοι στο χωριό γίνονταν συνήθως Μάιο.», /i gámi siníthos ginótan ti défteri méra tu pásxa/ [i gámi siníthos jinótan ti défteri méra tu pásxa] «Οι γάμοι συνήθως γίνονταν τη δεύτερη μέρα του Πάσχα.», /to sávato erxótan i sigenís/ [to sávatu erxótan i sijenís] «Το Σάββατο έρχονταν οι συγγενείς.», /ke epáno apó ta prikiá kathótan mikrá pedjá/ [ce pánu apó ta pricá kathótan mikrá pedjá] «και πάνω από τα προικιά κάθονταν μικρά παιδιά.», /agorákia kathótan epáno sta mulária/ [agoráca kathótan páno sta mulárja] «αγοράκια κάθονταν πάνω στα μουλάρια», /ótan ksanapadrevótan dío xíri/ [ótan ksanapadrevótan dío çiri] «όταν ξαναπαντρεύονταν δύο χήροι»), η οποία συνδέεται πιθανόν με τη χρησιμοποίηση του ιδιωματικού ληκτικού μορφήματος -/odan/ στα ίδια ρηματικά πρόσωπα (π.χ. γ' ενικό: /lín-odan/ [lín(u)dan] «λυνόταν» αλλά και γ' πληθυντικό: /lín-odan/ [lín(u)dan] «λύνονταν»).

5) Σχετικά με το παρελθοντικό ατελές ποιόν ενεργείας (παρατατικό) των ρημάτων της β2 τάξης, εντοπίστηκε μία φορά ο τύπος /omilíto/ «ωμιλείτο» (με ληκτικό μόρφημα λόγιας προέλευσης) και, επίσης μία φορά, οι τύποι /katikúdan/ «κατοικούνταν» και /timorúdan/ «τιμωρούνταν» (με κατάληξη γνωστή από την Κοινή Νέα Ελληνική), ενώ οι τύποι /asxoliótan/ «ασχολούνταν (γ' εν.)» και /sixoriótan/ «συγχωρούνταν (γ' πληθ.)» δηλώνουν ότι η μορφολογική ταύτιση των δύο συγκεκριμένων προσώπων, για την οποία έγινε λόγος στην προηγούμενη παράγραφο παρατηρείται και στη δεύτερη τάξη της β' συζυγίας (π.χ. /pígenan ke éna portokáli ke sixoriótan/ [pígenan ci éna portokáli ce sixoriótan] «Πήγαιναν και ένα πορτοκάλι και συγχωρούσε ο ένας τον άλλον.»), όπως επίσης και στην β1 (βλ. Πίνακας 2, ληκτικό σύστημα 19).

Αν δεν ληφθούν υπ' όψιν οι ρηματικοί τύποι για τους οποίους μόλις προηγουμένως έγινε λόγος στην παρατήρηση αυτή (/omilíto/, /katikúdan/, /timogúdan/) και όπως προκύπτει από τη σύγκριση των ληκτικών συστημάτων παροντικού και παρελθοντικού ατελούς ποιού ενεργείας (ενεστώτα και παρατατικού) των δύο τάξεων (β_1 και β_2) της β' συζυγίας, μπορεί ίσως να υποστηριχθεί ότι στη μεσοπαθητική φωνή της β' συζυγίας παρατηρείται γενικά –και όχι πλήρως– μια μορφολογική ταύτιση των καταλήξεων των δύο τάξεων (β_1 και β_2) ή –με ορθότερη και ακριβέστερη διατύπωση– ότι υπάρχει ή διαφαίνεται μια τάση μορφολογικής εξομοίωσης/ενοποίησης των δύο τάξεων¹⁷³ Αντίθετα, στην ενεργητική φωνή –κυρίως αναφορικά με το ατελές ποιόν ενεργείας (ενεστώτα)– η μορφολογική διάκριση των δύο τάξεων είναι σαφέστερη και ευκρινέστερη.

¹⁷³ Βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 294) σχετικά με τη διαμόρφωση ρημάτων του ιδιώματος, τα οποία στην Κοινή Νέα Ελληνική εντάσσονται στη β_2 συζυγία, σύμφωνα με αυτά της β_1 με συνέπεια ο αριθμός των ρημάτων της β_2 να συρρικνώνεται αρκετά.

B) Αντίθετα προς τη διαφοροποίηση που επισημάνθηκε ανωτέρω (βλ. σ. 333 γενικότερη παρατήρηση **A**), οι καταλήξεις των ρημάτων που δηλώνουν τέλειο και συντελεσμένο ποιόν ενεργείας και η προστακτική του ίδιου ποιού ενεργείας είναι γενικά ενιαίες στις δύο συζυγίες και τις δύο τάξεις συζυγιών (και στις δύο φωνές).

Πίνακας 3

Ενεργητική φωνή			
	+παρελθόν/τέλειο ποιόν ενέργειας αόριστος	χρόνοι με συντελεσμένο ποιόν ενέργειας	+παρελθόν/τέλειο ποιόν ενέργειας προστατικός τέλειος τύπος προστατική αορίστου
α' συζυγία	/élis/- -/a/ (4) [έλs/ʃ] ¹⁷⁴ -[a]	/έχο/ [έx(u)] /lís/- [λίʃ(i)]	/lís/- [λίʃ(i)]
β ₁ συζυγία	/αγάpis/- -/es/ [αγάps/ʃ]- -[is]	/ίxa/ [ίxa] /αγαpís/- -/i/ [αγαpíʃ(i)] (7)	/αγάpis/- -/e/ (11) [αγάpʃ(i)]
β ₂ συζυγία	/αδίκis/- -/e/ [αδίcs/ʃ] -[(i)]	/θα έχo/ [έx(u)] /αδικίs/- [αδικίʃ(i)]	/αδίκis/- [αδίc(i)ʃ(i)]

¹⁷⁴ Το ληκτικό σύμφωνο του θέματος (χαρακτήρας) -/s/- πραγματώνεται φωνητικά ως -[ʃ] πριν από τις καταλήξεις -/es/, -/e/ και -/ete/, των οποίων οι φωνητικές πραγματώσεις είναι [is], -[(i)] και -[(i)ti] αντίστοιχα, βλ. 3.1.5.12 Το φώνημα /s/ σ. 139-140.

	-/ame/, -[am(i)] -/ete/, -[(i)ti] -/an/		/lís/- [lísti] /αγαρίς/- /-te/ [αγαρίsti] /aðíkís/- [aðicísti]
--	---	--	---

Πίνακας 4

Μεσοπαθητική φωνή			
	+παρελθόν/τέλειο ποιόν ενέργειας αόριστος	χρόνοι με συντελεσμένο ποιόν ενέργειας	+παρελθόν/τέλειο ποιόν ενέργειας προστατικός τέλειος τύπος προστατική αορίστου
α' συζυγία	/líθ/- [lísth]- -/íka/ ¹⁷⁵ (17) -[ka]	/éxo/ [éx(u)] /íxa/ [íxa] /liθ/- [liθí] /αγαριθ/- /-í/ [αγαριθί] (21)	/lís/- ή /liθ/- -[ús] [lísu] [lísthús]

¹⁷⁵ Μία φορά, σε δημοτικό τραγούδι, επισημάνθηκε η λέξη [planéθεκα] (< /planíθika/) σε -[eka] αντί -[(i)ka] (π.χ. /poté mu ðen planíθika gia ton epáno kósmo/ [poté mu ðe blanéθεka ja ton apáno kósmo] «Ποτέ μου δεν έχασα το μυαλό μου/ξετρελάθηκα για τον επάνω κόσμο») βλ. σχετικά Φωνολογία 3.2.1.4 Αντικώφωση σ. 168.

β ₁ συζυγία	/αγαρίθ/- [αγαρίθ]-	-/ikes/ ¹⁷⁶ -[cis],	/θα έχο/ [θα έχ(u)] /αδίκιθ/- [αδικθί]	/αγαρίς/- [αγαρίσου]	-/u/ (23)
β ₂ συζυγία	/αδικίθ/- [αδικίθ]-	-/ike/ -[ci]		/αδικίς/- [αδικίσου]	
		-/ikame/ -[kami] -/ikete/ -[citi] -/ikan/ -[kan]		/λιθ/- [λίθιτι]	
				/αγαριθ/- [αγαρθίτι]	-/ite/
				/αδίκιθ/- [αδικίτι]	

¹⁷⁶ Ενδεικτικά αναφέρονται κάποια παραδείγματα ρηματικών τύπων που εμφανίζουν τα εν λόγω ληκτικά μορφήματα και είναι τα εξής: /λίθikes/ [λίθicis] «λύθηκες», /κάikes/ [κάicis] «κάηκες», /ksetináxtikes/ [kʃit(i)náxces] «τινάχτηκες», /skéfθikes/ [scéfθices] «σκέφτηκες».

Αναφορικά με τους Πίνακες 3 και 4 μπορούν να διατυπωθούν οι εξής επιμέρους παρατηρήσεις για το παρελθοντικό τέλειο ποιόν ενέργειας (αόριστο) ενεργητικής και μεσοπαθητικής φωνής και τους συντελεσμένους ρηματικούς τύπους:

1) Οι τύποι α' πληθυντικού ρημάτων της α' συζυγίας /látrepsáme/ [látripsámi] «λατρέψαμε», /xórepsáme/ [xóripsámi] «χορέψαμε», με κύριο και δευτερεύοντα τόνο, που παραπέμπουν σε κατάληξη -/áme/ -[ámi] αναφέρονται σε χειρόγραφο του Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 14).

2) Περιπτώσεις τύπων α' και β' συζυγίας σε -/ate/ -[at(i)] (π.χ. /íðate/ «είδατε», /rígate/ [rígat] «πήγατε») και -/an(e)/ (π.χ. /rírane/ «πήραν», /retáksane/ «πέταξαν») παραπέμπουν σε επιρροή της Κοινής Νέας Ελληνικής στον ιδιοματικό λόγο.

3) Εκτός από τους προστακτικούς τέλειους τύπους (προστακτική αορίστου) ενεργητικής φωνής του β' ενικού προσώπου με τα ληκτικά μορφήματα που σημειώνονται στον πίνακα (π.χ. /kórpse/ [kórɸi] «κόψε», /líse/ [líʃi] «λύσε», /xórepse/ [xóripɸi] «χόρεψε», /álese/ «άλεσε», /ðése/ [ðéʃi] «δέσε», /sóse/ [sóʃi] «σώσε», - /vále to/ [val to] «βάλε το», /ɣlítosé me/ [ɣlítuʃ mi] «γλύτωσέ με», /ðóse/ [ðoʃ] «δώσε», /dóse/ [doʃ] «χτύπα», /ksepronódisé ton/ [ksɸrɸnóðʃ tun] «ξεπροβόδισέ τον», /páre/ [paɾ] «πάρε» κ.ά.), εντοπίστηκαν, σε λίγες περιπτώσεις, τύποι με ιδιαιτερότητες ως προς τον σχηματισμό τους από τους οποίους κάποιιοι συμβαίνει να χρησιμοποιούνται και στην Κοινή Νέα Ελληνική.

Πιο συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν ρηματικοί τύποι που λήγουν σε -/a/ (π.χ. /énɣa/ «έβγα», /éla/ «έλα», /éba/ «έμπα», /θένα/ «φύγε», /katéna/ «κατέβα», /((s)téka/¹⁷⁷ «στάσου», /tréxa/ «τρέχα, τρέξε», /fénɣa/ «φεύγα, φύγε»), σε -/s/ (π.χ. /nɣes/ [njes] «βγες», /ð(i)es/ [ð(j)es] «δες», /pes/ [pe(s)] «πες») καθώς και τύποι από τους οποίους έχει αποβληθεί ο χαρακτήρας -/s/- (βλ. Φωνολογία 3.2.3.5 σ. 194-195) του θέματος 2 (π.χ. /nrókosé ton/ [nróxu ton] «άρπαξέ τον», /ɣlítosé me/ [ɣlítu mi] «γλύτωσέ με», /strímoksé me/ [strímu mi] «στρίμωξέ μου τα ρούχα/σκεπάσματα πίσω στην πλάτη μου στο κρεβάτι, σκέπασέ με καλά», /sfálisé to/ [sfaɫ to] «σφάλισέ το, κλείσ' το»).

Σχετικά με το β' πληθυντικό πρόσωπο, εκτός από τα ληκτικά μορφήματα που περιλαμβάνονται στον πίνακα, εντοπίστηκαν επίσης οι καταλήξεις -/ete/ -[iti] (π.χ.

¹⁷⁷ Βλ. Τσολάκη (2009: 392) για τον σχηματισμό της προστακτικής σε μια «σημασιολογική ομάδα ρημάτων κίνησης ή στάσης».

/kátsete/ [kátʃiti] «καθίστε»),-/íte/ -[íti] (π.χ. /paríte ton se éna vaθí lagáði/ [paríti tun s éna vaθí lagáði] «πάρτε τον σε ένα βαθύ λαγκάδι», /siríte me se mia psiliá raxúla/ [ʃiríti mi se mha pʃilá raxúla] «σύρτε με σε μια ψηλή ραχούλα», τα δύο τελευταία παραδείγματα προέρχονται από δημοτικό τραγούδι, βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 14, πβ. Παπαδόπουλος (1926: 92) όπου σημειώνεται ότι οι τύποι «**φιρήτι, παρήτι, συρήτι, πανήτι**» σχηματίστηκαν «κατά τα παθητικά **φιρθήτι, παρθήτι κτλ.**») και -ate/ με φωνητική πραγμάτωση -[ati] (π.χ. /akúsate na máthete/ [akúsati na máthiti] «ακούστε να μάθετε»· εντοπίστηκε και αυτή σε δημοτικό τραγούδι, βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 30).

Πρόσθετα, μπορεί να γίνει λόγος για ορισμένους ιδιαίτερους τύπους προστακτικής όπως είναι οι ακόλουθοι: /díete/¹⁷⁸ [ðjéti] «δείτε» (β' ενικό /ð(i)es/ [ð(j)es] «δες»), /dóte/ [dóti] «χτυπήστε» (β' ενικό /dósi/ [doʃ] «χτύπα»), /panéste/ [panéste] «να πάτε, πηγαίνετε» (β' ενικό /páne/ [páne] «πήγαινε, άντε»)· η προστακτική /(για) eláte/ [(ja) láti] «(για) ελάτε» απαντά και ως /(για) elatíte/ [(ja) latíti] «(για) ελάτε» (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 8) ενώ παράλληλα γίνεται χρήση και των τύπων [iláti], [eláti] «ελάτε».

4) Επεκτεταμένοι με -e/ μεσοπαθητικοί τύποι ρημάτων της α' συζυγίας σε -/íkane/ (π.χ. /ksefortothíkane/ «ξεφορτώθηκαν») φαίνεται ότι απηχούν την επίδραση της Νεοελληνικής Κοινής στο Δαρνάκινο ιδίωμα.

5) Παραδείγματα β' ενικού του τέλειου προστακτικού τύπου μεσοπαθητικής φωνής σε -/u/ είναι τα ακόλουθα /robérsu/ [bubérsu] «διαπομπέψου», /porérsu/ [purérsu] «πορέψου», /stásu/ «στάσου», ενώ παραδείγματα προστακτικής σε -/ús/ είναι τα /aoratístus/ [aratstús] «γίνε αόρατος, φύγε» (από το ρήμα /aoratízome/ [aratízumi] «εξαφανίζομαι, φεύγω, χάνομαι, διώχνω βίαια κάτι»), /gastrothús/ [gastruthús] «γκαστρώσου», /knithús/ [kniθús] «ξύσου», /kimithús/ [cimθús] «κοιμήσου», /kriftús/ «κρύψου», /nifthús/ [nifθús] «νίψου», /padreftús/ [padriftús] «παντρέψου», /sikothús/ [ʃkuθús] «σήκω», /simazoxtés/ [ʃmazuxtús] «σύνελθε». Όπως προκύπτει από τους ανωτέρω ρηματικούς τύπους η κατάληξη -/u/ προστίθεται στο θέμα 2, ενώ το ληκτικό μόρφημα -/ús/ στο θέμα 3 και αφορά κυρίως ρήματα της α' συζυγίας. Για τους ανωτέρω τύπους προστακτικής σημειώνεται από τον Παπαδόπουλο (1926: 96) ότι «*En Sérp. σχηματίζεται περισπώμενος εις -θούσου*

¹⁷⁸ Βλ. και Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 483) για την προστακτική μη σιγματικών αορίστων (π.χ. *die* [ðje], *dieíta* [ðjítí], *idé* [idé], *idépa* [idéti], *μπε* [be], *μπίτι* [biti], *έμπα* [éba], *δό μ'* [ðo m] κ.λπ.)· βλ. επίσης, τον Ντάγκα (2016: 504) όπου προστακτικές του τύπου [pʃé] «πες», [ð'é] «δες» χαρακτηρίζονται αρχαϊκές.

κοιμ'θούσ', νιφθούσ', ξαπλουθούσ', ήτοι εκ του κοιμ'θώ και κ'μοίς(ου) ελέχθη κοιμ'θούσ(ου)».

Ο Κατσάνης (1993: 96-97) σημειώνει ότι οι τύποι προστακτικής μεσοπαθητικού αορίστου σε *-/ús/*¹⁷⁹ (π.χ. */liθús/* <λυθούς>) σχηματίζονται από το θέμα του παθητικού αορίστου (δηλαδή από το θέμα 3 σύμφωνα με την υιοθετηθείσα σε αυτήν την εργασία μορφολογική προσέγγιση) + την κατάληξη *-/ús/*. Όπως υποστηρίζει, το *-/u/* <-ου> αποτελεί κατάληξη της μεσοπαθητικής προστακτικής ενεστώτα που μεταφέρθηκε κατ' αναλογία στο θέμα του παθητικού αορίστου και έτσι προέκυψαν τύποι της μορφής */diθú/* <ντυθού>, */niθú/* <νιφτού> κ.ά. Μολονότι θεωρεί ότι η ερμηνεία του τελικού *-/s/* <-ς> δεν είναι ιδιαίτερα εύκολη, δίνει «*μια πρώτη πρόταση για την εξήγηση της παρουσίας του*» αναφέροντας πως το πρότυπο της προστακτικής θα μπορούσε να ήταν η δομή: */diθú si/* <ντυθού συ>, */pliθú si/* <πλυθού συ> και να εξελίχθηκε σε */diθús/* <ντυθούς>, */pliθús/* <πλυθούς> με την αποβολή του τελικού *-/i/* <-ι> σύμφωνα με τους φωνητικούς νόμους των βορείων ιδιωμάτων· παρατηρεί όμως ότι προκύπτει αμέσως μια αντίρρηση, εφόσον το */s/* αυτό δεν είναι ουρανωμένο, όπως θα ήταν αναμενόμενο. Αναφέρει επίσης πως η εν λόγω προστακτική παρουσιάζει ευρύτητα και συνιστά στοιχείο γλωσσικής ομοιογένειας σε μια μεγαλύτερη περιοχή, στα βόρεια της Μακεδονίας, που σήμερα ανήκει στη Βουλγαρία.

Ακόμη, ο Μπέγκος, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι 964: 3 σημειώνει ότι στο Νέο Σούλι χρησιμοποιούν «*την κατάληξη -τσι*» και αναφέρει τους τύπους */kimítsi/* <κοιμήτσι>, */lítsi/* <λύτσι>, */plítsi/* <πλύτσι>, επίσης προσθέτει ότι στο γειτονικό Άγιο Πνεύμα χρησιμοποιούν την κατάληξη *-/θki/* <-θκι> και ως παραδείγματα παραθέτει τους τύπους */kimíθki/* <κοιμήθκι> «κοιμήσου» και */plíθki/* <πλύθκι> «πλύσου»· όπως όμως εύκολα διαπιστώνεται από τα παραδείγματα, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η κατάληξη δεν είναι *-/θki/* αλλά *-/ki/*¹⁸⁰, η οποία προστίθεται στο θέμα 3. Πέραν των παραδειγμάτων που αναφέρει ο Μπέγκος, στο υλικό ανευρέθηκαν επίσης οι ρηματικοί τύποι */niθtsi/* [niθtʃi] «νίφου», */tsakítsi/* [tsacítʃi] «φύγε, τσακίσου» και

¹⁷⁹ Κατά τον Πασχαλούδη (2000: 33, 39) οι τύποι προστακτικής σε *-θούς -θús/*, *-στούς -stús/* (π.χ. *λυθούς /liθús/*, *λουστούς /lustús/*) προέκυψαν «*από σύνθεση ρημάτων*» με τις αντωνυμίες *su /si/*, *ton /ton/*, *την /tin/*, *το /to/*.

¹⁸⁰ Βλ. σχετικά Τσολάκη (2009: 347, 387-391).

/xadakótsi/ [xadakótʃi] «χάσου». Επίσης, μία φορά απαντά ο τύπος /kníski/ [knís/ʃci] «ξύσου» (Κάρτσιος 1994: 149) του ρήματος /kníthome/ [kníthumi] «ξύνομα»¹⁸¹.

6) Στο συλλεγέν υλικό η παρουσία των συντελεσμένων τύπων της ενεργητικής φωνής είναι ισχνή· ανευρέθηκαν τύποι –αλλά όχι πλήρη κλιτικά παραδείγματα– παρακειμένου και υπερσυντέλικου και των δύο συζυγιών αλλά όχι του συντελεσμένου μέλλοντα. Στη μεσοπαθητική φωνή δεν εντοπίστηκαν διόλου τύποι συντελεσμένων χρόνων. Οι ρηματικοί τύποι συντελεσμένων χρόνων και των δύο φωνών που δεν επισημάνθηκαν στο υλικό αλλά εμφανίζονται στους πίνακες συμπληρώθηκαν βάσει στοιχείων που δόθηκαν από τους πληροφορητές¹⁸².

7) Άκλιτοι, επιρρηματικής φύσης μετοχικοί τύποι όπως /éxodas lísi/ [éxudas líʃ(i)] «έχοντας λύσει» κ.λπ. (ενεργητικής φωνής με το ληκτικό σύστημα 7) και [éxodas líθi] [éxudas lí(i)θi] «έχοντας λυθεί» κ.λπ. (μεσοπαθητικής φωνής με το ληκτικό σύστημα 21) δεν ανευρέθηκαν στο υλικό αλλά το γεγονός αυτό δεν πρέπει ίσως να θεωρηθεί ως στοιχείο το οποίο προεξοφλεί και αποδεικνύει την παντελή απουσία των εν λόγω τύπων από το ιδίωμα.

¹⁸¹ Παρόμοιοι τύποι προστακτικής (π.χ. β' εν.: *πλύθτσι* /plíθtsi/, *κοιμήθ'τσι* /kimiθtsi/, *ντόνουσ'* [dínus] β' πληθ.: *πλύθτσιτι* /plíθtsiti/, *κοιμήθτσιτι* /kimiθtsiti/) αναφέρονται από τον Μπατζάκα (2012: 977) για το ιδίωμα του Ιάσμου Κομοτηνής. Βλ. επίσης τον Αλμπανούδης (2016: 19, 24) όπου ανευρίσκονται τύποι β' εν. προστ. μεσοπαθ. αορ. σε -θ'σε -[θse] (π.χ. *ντόθ'σε* [dítse] < -θησε -[θise/), σε -είς -[is/ (π.χ. *πλυθείς* /plíθis/) και -σ(ου) -/su/ π.χ. *πλύσ'* /plísu/) και Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 483) για τους τύπους «[ctíʃ]» «κοιμήσου», «[plíʃ]» «πλύσου», πβ., τέλος, τα παρατηρούμενα από τον Παπαδόπουλο (1926: 96) για την προστακτική σε -τσι -[tsi/. Βλ. επίσης Τσολάκη (2009: 54-55).

¹⁸² Αναφορικά με τη σπανιότητα χρήσης των συντελεσμένων χρόνων, την αναπλήρωσή τους συνήθως από τον αόριστο και τον περιφραστικό σχηματισμό παρακειμένου και υπερσυντέλικου, σε περίπτωση εμφάνισής τους, με τα *έχου* - *είχα* [éxu] - [íxa] και το ουδ. της παθ. μτχ. (π.χ. *έχου* - *είχα* *τιμημένουν* [éxu - íxa timiménun], *έχου* - *είχα* *γραμμένα* [éxu - íxa graména] κλπ.) στην ενεργητική φωνή και με τα *είμι* - *ήμ'να* [ími] - [ímna] κλπ. και την παθ. μτχ. στη μεσοπαθητική φωνή (π.χ. *είμι* - *ήμ'να* *γραμμένους* [ími - ímna graménus], *είμου* - *ήμουν* *ιγραμμένους* [ímu - ímun igraménus]) βλ. Παπαδόπουλος (1926: 90, 96).

Πίνακας 5¹⁸³

Συνδυασμός θεμάτων και ληκτικών συστημάτων στα ρήματα της α' συζυγίας

	Θέμα 1		Θέμα 2		Θέμα 3	
	/lin/-		/lis/-		/liθ/-	
Ενεργητική						
Ενεστώτας		-/o/ (1)				
Τροπικοί τύποι	/θa/na/as/	-/o/ (1)	/θa/na/as/	-/o/ (1)		
Παρατατικός		-/a/ (4)				
Αόριστος				-/a/ (4)		
Συντελεσμένοι			/έxo/ίxa/θa έxo/	-/i/ (7)		
Προστακτική		-/e/ (8)		-/e/ (11)		
Μετοχή		-/odas/ -[udas] (12)				
Μεσοπαθητική						
Ενεστώτας		-/ome/ (14)				
Τροπικοί τύποι	/θa/na/as/	-/ome/ (14)			/θa/na/as/	-/ó/ (3)
Παρατατικός		-/oman/-όman/ (18)				

¹⁸³ Στον συγκεκριμένο πίνακα όπως και στον ακόλουθο (Πίνακας 6) τα καταγραφόμενα στοιχεία (θέματα, ληκτικά μορφήματα) δεν μεταγράφονται φωνητικά, καθώς η φωνητική τους απόδοση έχει ήδη λάβει χώρα ανωτέρω, βλ. Πίνακες 1-4' αναφορικά με τους δείκτες τροπικότητας /θa/na/as/ σημειώνεται απλώς ότι η φωνητική τους μεταγραφή είναι αντίστοιχα [(θ)a], [(n)a], [as/z].

Αόριστος						-/ika/ (17)
Συντελεσμένοι					/έχο/ίχα/θα έχο/	-/i/ (21)
Προστακτική		-/ese/ (22)		-/u/ (23)		-/ús/íte/ (23)

Πίνακας 6

Συνδυασμός θεμάτων και ληκτικών συστημάτων στα ρήματα της β' συζυγίας

	Θέμα 1		Θέμα 2		Θέμα 3
	/αγαρ/-	/αδίκ/-	/αγαπισ-/αδίκις/-		/αγαριθ-/αδικιθ/-
Ενεργητική					
Ενεστώτας	-/ό/-áo/ (2)	-/ό/ (3)			
Τροπικοί τύποι	/θα/na/as/ -/ό/(-áo/) (2)	-/ό/ (3)	/θα/na/as/ -/o/ (1)		
Παρατατικός	-/úsa/-αγα/ (5-6)	-/úsa/ (5)			
Αόριστος				-/a/ (4)	
Συντελεσμένοι			/έχο/ίχα/θα έχο/	-/i/ (7)	
Προστακτική	-/a/ (9)	(-) -/íte/ (10)		-/e/ (11)	
Μετοχή	-/ódas/ (13)	(-/ódas/) (13)			

Μεσοπαθητική					
Ενεστώτας		-/ιύμε/-ιέμε/ (15)	-/ιύμε/-ιέμε/ (16)		
Τροπικοί τύποι	/θα/να/as/	-/ιύμε/-ιέμε/ (15)	-/ιύμε/-ιέμε/ (16)		/θα/να/as/ -/ό/ (3)
Παρατατικός		-/ιύμαν/ (19)	-/ιύμαν (20)		
Αόριστος					-/ika/ (17)
Συντελεσμένοι					/έχο/ίχα/θα έχο/ -/ί/ (21)
Προστακτική				-/u/ (23)	(-/ús)-/íte/ (23)

Σχετικά με τον Πίνακα 5 είναι δυνατόν να παρατηρηθούν τα εξής:

1) Από τους τροπικούς τύπους γίνεται λόγος για αυτούς που αντιστοιχούν προς την παραδοσιακή υποτακτική, οι οποίοι συνδυαζόμενοι με τους δείκτες τροπικότητας /θa/, /na/, /as/ επιτρέπουν τον σχηματισμό του υποτακτικού ατελούς (υποτακτικής ενεστώτα) και του υποτακτικού τέλειου τύπου (υποτακτικής αορίστου), του παραχωρητικού ατελούς (περιφραστικής προστακτικής ενεστώτα) και του παραχωρητικού τέλειου τύπου (περιφραστικής προστακτικής αορίστου) και του μέλλοντα ατελούς (εξακολουθητικού) και τέλειου (στιγμιαίου). Άλλοι τροπικοί τύποι (π.χ. δυνητικός, απορηματικός, υποχωρητικός) δεν αναφέρονται, γιατί στο συγκεκριμένο σημείο του κεφαλαίου που πραγματεύεται τη μορφολογία του ρήματος αυτό που ενδιαφέρει είναι η κατανομή των θεμάτων και ο συνδυασμός τους με τα 23 ληκτικά συστήματα και όχι η αναλυτική παρουσίαση των μορφών της τροπικότητας, της υποκειμενικής δηλαδή στάσης του ομιλητή απέναντι στο μήνυμα.

2) Ακόμη, πρέπει να σημειωθεί ότι οι δείκτες τροπικότητας /θa/ και /na/ απαντούν και με τη μορφή [a] (με αποβολή του αρχικού τους συμφώνου /θ/ και /n/ αντίστοιχα)· βλ. Αλμπανούδης (2009: 235), Τσολάκη (2009: 395-396) και 4.7.2.4 σ. 324-327. Επίσης, γενικά για τους μελλοντικούς τύπους, μπορεί να αναφερθεί ότι σε μικρό αριθμό περιπτώσεων παρατηρήθηκε η χρήση του τροπικού δείκτη /θaná/ (βλ. Παπαδόπουλος (1926: 90) για τη χρήση του πριν από τονιζόμενο φωνήεν π.χ. «**θανά** 'ρχουμι, **θανά** 'ρθου») ή /θená/ (στη γραφή αποδίδονται ως <θε να> ή <θα να>) αντί του συνήθους /θa/ [(θ)a] (π.χ. /θa na éρθi/ [θa n éρθi] «θα έρθει», /θa na éρθi patéras mu/ [θa n ert patéraz mu] «θα έρθει ο πατέρας μου», /θa na érxode ke áli/ [θa n érxode ci áli] «θα έρχονται και άλλοι», /θa na éxi/ [θa n éçi] «θα έχει», /θε na stefanoθó/ «θα στεφανωθώ»· βλ. και Φωνολογία 3.2.3.5 σ. 192 (αποβολή του /θ/ στο /θa/). Τέλος, του παραχωρητικού ατελούς τύπου (περιφραστικής προστακτικής) εντοπίστηκαν οι καταλήξεις -/i/ -[ø] (γ' ενικό) και -/un/ (γ' πληθυντικό), ενώ ο δείκτης τροπικότητας που χρησιμοποιείται κυρίως είναι το /as/, στο γ' πληθυντικό όμως πρόσωπο γίνεται κάποιες φορές χρήση και του /na/ (π.χ. /na/as latrévun/ «ας/να λατρεύουν»).

3) Τα ληκτικά μορφήματα ενεργητικού υποτακτικού τέλειου τύπου (υποτακτικής αορίστου) που εντοπίστηκαν είναι τα -/o/ -[u], -/is/ -[s], -/i/, -/ume/ -[um(i)] και -/ome/, -/ete/ -[iti] -[ti] -[te], -/un(e)/ -[une], -[ni] (π.χ. /na kátsome/ «να κάτσουμε», /na párete/ [na párti] «να πάρετε», /na piásete/ [na piáfte] «να πιάσετε», /na skásete/ [na skáfiti] «να σκάσετε», /na min xionísete/ [na mi çonísete] «να μη

χιονίσετε», /na min kakokarðísune/ «να μην κακοκαρδίσουν», /na fígyne/ [na fíχri] «να φύγουν») και για τον τέλειο (στιγμιαίο) μέλλοντα επισημάνθηκαν τα ληκτικά μορφήματα /-o/ -[u], /-is/ -[s], /-i/, /-ume/ -[um(i)], /-ete/ -[iti], -[ite] και /-un(e)/. Και στις δύο ανωτέρω περιπτώσεις (υποτακτικός τέλειος τύπος (υποτακτική αορίστου) και τέλειος (στιγμιαίος) μέλλοντας), το β' ενικό πρόσωπο εμφανίζει, κάποιες φορές, τύπους στους οποίους ο χαρακτήρας /-s/- του θέματος 2 έχει υποστεί αποβολή (π.χ. /na alonísis/ [na aluñíis] «να αλωνίσσεις», /na désis/ [na déis] «να δέσεις», /na dósís/ [na dóis] «να δώσεις», /na kaθarísis/ [na kaθaríis] «να καθαρίσεις», /na lixnísis/ [na líχriis] «να λιχνίσσεις», /na potísis/ [na putíis] «να ποτίσεις», /na sikósís/ [na sícóis] «να σηκώσεις», /na troναδιásís/ [na truναδǰáis] «να τοποθετήσεις στον (ν)τορβά τα απαραίτητα (φαγητό κ.λπ.) για τον γεωργό που πηγαίνει στο χωράφι» – /θα alíthorísis/ [θα alíthuríis] «θα αλληθωρίσεις», /θα lísís/ [θα líis] «θα λύσεις», /θα plaiγiásís/ [θα plaiǰáis] «θα πλαγιάσεις», /όρος strósis θα plaiγiásís/ [ópus stróis θα plaiǰáis] «όπως στρώσεις θα πλαγιάσεις») βλ. Φωνολογία 3.2.3.5 σ. 194-195. Για τον παραχωρητικό τέλειο τύπο (περιφραστική προστακτική αορίστου) επισημάνθηκαν τα ληκτικά μορφήματα /-i/ του γ' ενικού προσώπου και /-un/ του γ' πληθυντικού αντίστοιχα.

4) Στη μεσοπαθητική φωνή ανευρέθηκαν οι καταλήξεις /-ese/ -[iǰi], /-ete/ -[iti] -[et] -[te], /-omeste/ -[umisti], /-este/ -[isti], /ode/ -[udi] υποτακτικού ατελούς τύπου (υποτακτικής ενεστώτα), /-ome/ -[umi] -[ume], /-ese/ -[iǰi], /-ete/ -[iti] -[et], /-omeste/ -[umisti], /-este/ -[isti], /-ode(n)/ -[ode], -[din] ατελούς (εξακολουθητικού) μέλλοντα και /-ete/ -[iti] (γ' ενικό πρόσωπο), /-oden/ -[din] (γ' πληθυντικό πρόσωπο) του παραχωρητικού ατελούς τύπου (περιφραστικής προστακτικής ενεστώτα) στην τελευταία περίπτωση (παραχωρητικού ατελούς τύπου) οι ρηματικοί τύποι που εντοπίστηκαν συνδυάζονταν με τον δείκτη τροπικότητας /na/ και όχι /as/, όπως συμβαίνει συνήθως.

5) Αναφορικά με τον μεσοπαθητικό υποτακτικό τέλειο τύπο (υποτακτική μεσοπαθητικού αορίστου) επισημάνθηκαν τα ληκτικά μορφήματα /-ó/, /-ís/, /-í/, /-úme/ -[úmi], /-ún(e)/, για τον τέλειο (στιγμιαίο) μέλλοντα τα /-ó/, /-ís/, /-í/, /-úme/ -[úmi], /-íte/ -[íti], /-ún(e)/ και για τον παραχωρητικό τέλειο τύπο (περιφραστική προστακτική αορίστου) τα μορφήματα /-i/ (γ' εν.) και /-ún/ (γ' πληθ.).

Τέλος, αναφορικά με τον Πίνακα 6 είναι δυνατόν να σημειωθούν τα επόμενα:

1) Ο αριθμός 2, ο οποίος δηλώνει το ληκτικό σύστημα, τίθεται δίπλα και στους τροπικούς τύπους, αν και αυτοί στο υλικό δεν απαντούν πάντοτε με όλες τις

καταλήξεις του οριστικού τύπου του ενεστώτα, δηλαδή της οριστικής ενεστώτα, με το σκεπτικό ότι όλα τα ληκτικά μορφήματα των τροπικών τύπων που εντοπίστηκαν περιλαμβάνονται στο ληκτικό σύστημα της οριστικής ενεστώτα. Η ίδια λογική ακολουθήθηκε και για όσα αναφέρονται στις επόμενες παρατηρήσεις. Όταν δηλαδή οι επισημανθείσες καταλήξεις των τροπικών τύπων περιλαμβάνονται και συνεπώς μπορούν να ενταχθούν στο –συνήθως– ευρύτερο ληκτικό σύστημα οριστικού τύπου (οριστικής κάποιου χρόνου), για τη δήλωση του ληκτικού συστήματος των τροπικών τύπων χρησιμοποιείται το νούμερο του ληκτικού συστήματος του οριστικού τύπου, για την ακρίβεια όμως της περιγραφής αναφέρονται και τα συγκεκριμένα ληκτικά μορφήματα των τροπικών τύπων που εντοπίστηκαν στις διάφορες περιπτώσεις στο υλικό. Για τον παραχωρητικό ατελή τύπο (περιφραστική προστακτική ενεστώτα) επισημάνθηκαν τα ληκτικά μορφήματα *-/á/* και *-/ún/* για το γ' ενικό και το γ' πληθυντικό πρόσωπο αντίστοιχα (π.χ. */as gudá/* [az gda] «ας σκουντά», */as gudún/* [az gdun] «ας σκουντούν») ενώ για τον αντίστοιχο τύπο της β₂ τάξης δεν ανευρέθηκε κανένα ληκτικό μόρφημα.

2) Καταλήξεις του υποτακτικού ατελούς τύπου (υποτακτικής ενεστώτα) ενεργητικής φωνής ρημάτων της β₂ τάξης που απαντούν στο γλωσσικό υλικό είναι οι εξής: *-/ó/*, *-/ís/*, *-/í/*, *-/úme/* *-[úmi]* και *-/ún/* τύποι ατελούς (εξακολουθητικού) μέλλοντα δεν εντοπίστηκαν.

3) Για τα ρήματα της β₁ τάξης ενεργητικής φωνής επισημάνθηκαν στο υλικό οι καταλήξεις υποτακτικού τέλειου τύπου (υποτακτικής αορίστου) *-/o/* *-[u]*, *-/is/* *-[s]*, *-/i/*, *-/ume/* *-[um]*, *-/un/* και *-/un(e)/* και για τον τέλειο (στιγμιαίο) μέλλοντα οι καταλήξεις *-/o/* *-[u]*, *-/is/* *-[s]*, *-/i/*, *-/ume/* *-[umi]*, *-/ete/* *-[ti]*, *-/un/*. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις (υποτακτικός τέλειος τύπος (υποτακτική αορίστου) και τέλειος (στιγμιαίος) μέλλοντας), το β' ενικό πρόσωπο εμφανίζει, κάποιες φορές, τύπους από τους οποίους ο χαρακτήρας *-/s/* του θέματος 2 έχει αποβληθεί (π.χ. */na yelásis/* [na jiláis] «να γελάσεις», */na patísis/* [na patíis] «να πατήσεις», */na xtipísis/* [na xtipíis] «να χτυπήσεις» – */θα αγαπίsis/* [(θ)a αγαπίis] «θα αγαπήσεις», */θα gudísis/* [(θ)a gdíis] «θα σπρώξεις, θα σκουντήσεις», */θα ksipnísis/* [θα kšipnίis] «θα ξυπνήσεις», */θα xalásis/* [θα xaláis] «θα χαλάσεις») βλ. Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436) και Φωνολογία 3.2.3.5 σ. 194-195. Σχετικά με τον παραχωρητικό τέλειο τύπο (περιφραστική προστακτική αορίστου) εντοπίστηκαν οι καταλήξεις *-/i/* για το γ' ενικό πρόσωπο και *-/un/* για το γ' πληθυντικό πρόσωπο (π.χ. */as gudísi/* [az gdíj] «ας σκουντήσει», */as gudísun/* [az gdísun] «ας σκουντήσουν»). Όσον αφορά στα ρήματα

της β₂ τάξης, στο δεδομένο γλωσσικό υλικό δεν ανευρέθησαν καταλήξεις του αντίστοιχου τύπου (παραχωρητικού τέλειου τύπου). Από τη β₂ τάξη, εντοπίστηκαν οι καταλήξεις υποτακτικού τέλειου τύπου (υποτακτικής αορίστου) /-o/ -[u], -/is/ -[s], -/i/, -/ume/ -[umi], -/ete/ -[ti] και -/un/ και τέλειου (στιγμιαίου) μέλλοντα /-o/ -[u], -/is/ -[s], και -/i/.

4) Στη μεσοπαθητική φωνή, αναφορικά με τα ρήματα της β₁ τάξης επισημάνθηκαν στο υλικό τα ληκτικά μορφήματα υποτακτικού ατελούς τύπου (υποτακτικής ενεστώτα) /-iése/ και /-iúde/ αντίθετα, δεν ανευρέθησαν ληκτικά μορφήματα του ατελούς (εξακολουθητικού) μέλλοντα. Των ρημάτων της β₂ τάξης δεν εντοπίστηκαν διόλου ληκτικά μορφήματα για κανέναν από τους δύο αυτούς τύπους (υποτακτικό ατελή και ατελή μέλλοντα).

5) Των ρημάτων της β₁ τάξης στη μεσοπαθητική φωνή εντοπίστηκαν στο υλικό οι καταλήξεις /-í/ και /-ú(n)e/ του υποτακτικού τέλειου τύπου (υποτακτικής αορίστου) και /-í/ και /-ú(n)/ του τέλειου (στιγμιαίου) μέλλοντα. Της β₂ τάξης ανευρέθησαν οι καταλήξεις του υποτακτικού τέλειου τύπου (υποτακτικής αορίστου) /-ó/, -/is/, -/úme/ -[úmi] και /-ún/, ενώ δεν εντοπίστηκε κανένα ληκτικό μόρφωμα του τέλειου (στιγμιαίου) μέλλοντα.

Γ) Τα ληκτικά σύνολα που δηλώνουν παρελθοντικό χρόνο, (εκτός από αυτά του μεσοπαθητικού παρατατικού δηλ. τα ληκτικά συστήματα (18), (19) και (20), βλ. Πίνακας 2), θα μπορούσαν με διαφορετική αντιμετώπιση να συμπέσουν όλα στο σύστημα (4): /-a/, -/es/, -/e/, -/ame/, -/ete/, -/an/ (πράγμα το οποίο θα επέτρεπε την κατάργηση των /-aga/, -/ages/ κ.λπ. (5), των /-úsa/, -/úses/ κ.λπ. (6) και των /-ika/, -/ikes/ κ.λπ. (17). Με την προσέγγιση αυτή θα προέκυπτε μια σχεδόν ενιαία μορφή των καταλήξεων των παρελθοντικών ρηματικών τύπων (πλην του μεσοπαθητικού παρατατικού), αλλά θα χανόταν η οικονομική διάρθρωση και περιγραφή της μορφολογικής δομής του ρήματος βάσει των 3 θεμάτων (στην οποία στηρίζεται η παρούσα ανάλυση), αφού αυτά θα ήταν πολύ περισσότερα (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 515-517). Οι δύο αυτές αναλύσεις μπορούν να παρασταθούν ως ακολούθως:

1. Ενιαίο ληκτικό σύστημα των παρελθοντικών τύπων του ρήματος

/(é)lin/-

/agapus/-

/αγαραγ/-

/αδικus/-

/(έ)lis/- + ληκτικό σύστημα 4

/αγαρις/-

/αδικis/-

/λιθik/-

/αγαριθik/-

/αδikiθik/-

Κοινές καταλήξεις, αλλά πολλά θέματα:

α' συζ.: /lin/-, /lis/-, /liθik/-, /λιθ/- (4 θέματα)

β₁ συζ.: /αγαρ/-, /αγαραγ/-, /αγαrus/-, /αγαρις/-, /αγαριθik/-, /αγαριθ/- (6 θέματα)

β₂ συζ.: /αδικ/-, /αδικus/-, /αδικis/-, /αδikiθik/-, /αδikiθ/- (5 θέματα)

2. Συμμετρία θεμάτων

1. /(έ)lin/-

/(έ)lis/-

/αγαρις/- + ληκτικό σύστημα 4

/αδικis/-

2. /αγαρ/-

/αδικ/- + ληκτικό σύστημα 5

3. /αγαρ/- + ληκτικό σύστημα 6

4. /λιθ/-

/αγαριθ/- + ληκτικό σύστημα 17

/αδikiθ/-

Περισσότερα ληκτικά σύνολα, αλλά λίγα θέματα (3):

α' συζυγία: /lin/-, /lis/-, /λιθ/-

β₁ συζυγία: /αγαρ/-, /αγαρις/-, /αγαριθ/-

β₂ συζυγία: /αδικ/-, /αδικis/-, /αδikiθ/-

Δ) «Οιονεί συγκοπτόμενα» ρήματα¹⁸⁴

Μικρός αριθμός ρημάτων σχηματίζει το παροντικό και το παρελθοντικό ατελές ποιόν ενεργείας, τον ενεστώτα δηλαδή και τον παρατατικό, με συγκοπή – τρόπον τινά – του φωνήεντος της κατάληξης (π.χ. /akúis/ > /akús/ «ακούς» κ.λπ.· βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 517-518).

Πρόκειται για τα ρήματα των περιπτώσεων 1-7, όπου αναγράφονται ακριβώς για το καθένα οι τύποι που επισημάνθηκαν στο συγκεκριμένο γλωσσικό υλικό, και εν μέρει για τους ρηματικούς τύπους των περιπτώσεων 8-11, καθώς κάποια από αυτά δεν σχηματίζουν παρατατικό ή παρατατικό σε -/γα/.

1) Ενεστώτας: /akúo/ [akúu] «ακούω», /akús/ «ακούς», /akúi/ «ακούει», /akúme/ «ακούμε», /akúte/ «ακούτε», /akún/ «ακούν». Παρατατικός: /ákuγα/ «άκουγα», /ákuγες/ [ákujis] «άκουγες», /ákuγε/ «άκουγε», /akúγαμε/ «ακούγαμε». Ατελής υποτακτικός τύπος (υποτακτική ενεστώτα¹⁸⁵): /na akúme/ [n akúme] «να ακούμε».

2) Παρατατικός: /ékeγα/ [éciγα] «έκαιγα».

3) Ενεστώτας: /klé(γ)o/ [klé(γ)u] «κλαίω», /kles/ «κλαις», /kléi/ «κλαίει», /klén(e)/ «κλαίν(ε)». Παρατατικός: /éklega/ [ékliγα] «έκλαιγα», /ékleyes/ [éklijis] «έκλαιγες», /éklege/ [ékliji] «έκλαιγε», /éklegan/ [ékliγαν] «έκλαιγαν». Ατελής υποτακτικός τύπος (υποτακτική ενεστώτα): /na min klés/ «να μην κλαις», /na kléi/ «να κλαίει».

¹⁸⁴ Οι Μπαμπινιώτης & Κοντός (1967: 231) τα ονομάζουν «συγκεκομμένα (ψευδοσυνηρημένα) ρήματα» και σημειώνουν ότι «Έτσι μπορεί να ονομαστή μια ομάς ρημάτων του κοινού προφορικού λόγου, τα οποία χαρακτηρίζει η υπό ωρισμένους όρους **αποβολή** των ασθενεστέρων φωνηέντων προ ή και μετά από ισχυρότερα (βλ. Γ. Χατζιδάκι MNE 1, 211 κεξ.). Τέτοια είναι κυρίως τα ρήματα: ακούω, θέλω, καίω, κλαίω, πάω, τρώω, (να) φάω, φταίω». Στη συνέχεια παρουσιάζοντας την κλίση τους περιλαμβάνουν στην ίδια ομάδα και το λέω /λέο/. Οι Παπαδάμου & Τσαλακανίδου (2016: 325) ρήματα όπως τα ακούω /akúo/, κλαίω /kléo/, τρώω /tróo/, κρούω /krúo/ τα εντάσσουν στα λεγόμενα semi-contracta· πβ. τον όρο ψευδοσυνηρημένα των Μπαμπινιώτη & Κοντού (έ.α.), ενώ ο Παπαδόπουλος (1926: 104) παρατηρεί σχετικά: «...και φαίνεται μεν ότι συναιρούνται είς τινά πρόσωπα, πράγματι όμως πρόκειται περί αποβολής του ασθενεστέρου εκ των συγκρουομένων δύο φθόγγων».

¹⁸⁵ Μολονότι ανωτέρω, σχετικά με τα «οιονεί συγκοπτόμενα» ρήματα, έγινε λόγος για την ιδιαιτερότητα σχηματισμού του ενεστώτα και του παρατατικού τους για λόγους ακρίβειας ως προς τη μορφολογική περιγραφή σημειώνονται και όσοι τύποι ατελούς υποτακτικού (υποτακτικής ενεστώτα) και ατελούς (εξακολουθητικού) μέλλοντα εντοπίστηκαν στο υλικό καθώς εμφανίζουν και αυτοί –όπως είναι αναμενόμενο– το ίδιο ληκτικό σύστημα και ως εκ τούτου είναι δυνατόν να συναχθούν συμπεράσματα για ληκτικά μορφήματα προσώπων του παροντικού ατελούς ποιού ενεργείας (της οριστικής ενεστώτα) η ύπαρξη των οποίων συνέβη να μην εντοπιστεί στο γλωσσικό corpus.

4) Ενεστώτας: /λέο/¹⁸⁶ [léu] «λέω», /les/ και /λέγis/ [léjis] «λες», /λέ(γ)i/ [lé(j)i] «λέει», /léme/ [lémi], [lem] «λέμε», /léte/ [léti] «λέτε», /λέn(e)/ [léni], [len], [len] «λένε». Παρατατικός: /έλεγα/ [éliɣa], [íliɣa] «έλεγα», /ίλεγes/ [íliɣis] «έλεγε», /έλεγε/ [éliɣi], [íliɣi], [élee], «έλεγε», /έλεγαμε/ [íliɣami] «λέγαμε», /έλεγετε/ [íliɣiti] «λέγατε», /έλεγαν/ [íliɣan], /eléγan/ [léan] και /λέγane/ «έλεγαν».

5) Ενεστώτας: /spráo/ [spráu] «σπάου». Παρατατικός: /έσπραγα/ «έσπραγα».

6) Ενεστώτας: /tróo/ [tróu] «τρώω», /tros/ «τρως», /trói/ «τρώει», /tróme/ [trómi] «τρώμε», /trón(e)/ «τρών(ε)». Παρατατικός: /έτρογα/ [étruga] «έτρωγα», /έτρογαν/ [étrugan] «έτρωγαν». Ατελής υποτακτικός τύπος (υποτακτική ενεστώτα): /na tróo/ [na tróu] «να τρώω», /na min trós/ [na mi dros] «να μην τρως», /na trói/ «να τρώει», /na tróme/ [na trómi] «να τρώμε». Ατελής (εξακολουθητικός) μέλλοντας: /θα trói/ «θα τρώει».

7) Ενεστώτας: /ftéi/ «φταίει». Παρατατικός: /έfteγα/ [éftiɣa] «έφταιγα».

8) Τέλειος υποτακτικός τύπος (υποτακτική αορίστου): /(για) na fáo/ [(ja) na fáu] «(για) να φάω», /na fás/ «να φας», /na fái/ «να φάει», /na fáme/ [na fámi] «να φάμε», /na fáte/ [na fáti] «να φάτε», /na fán(e)/ «να φάν(ε)». Τέλειος (στιγματικός) μέλλοντας: /θα fái/ «θα φάει», /θα fán/ «θα φαν».

9) Ενεστώτας: /ráo/ [ráu] «πάω», /pas/ «πας», /rái/ «πάει», /páme/ [pámi], [pam] «πάμε», /páte/ «πάτε», /rán(e)/ «πάν(ε)» και /ránun/ «πάνε, πηγαίνουν». Ο τελευταίος τύπος εντοπίστηκε μία φορά σε δημοτικό τραγούδι (π.χ. /ton píran ke ton páyenan ke ston yiátró ton ránun/ [tu bíran ci tu báinan ci stu jatró tu bánun] «Τον πήραν και τον πήγαιναν και στον γιατρό τον πάνε», βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 21). Τέλειος υποτακτικός τύπος (υποτακτική αορίστου): /na ráo/ [na ráu], [na pa] «να πάω» (π.χ. /ke eména me pruskáliasan na ráo na stefanósu/ [ci ména mi pruskálasan na pa na stifanósu] «Και μένα με προσκάλεσαν να πάω να στεφανώσω» βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 30, /na ráo na tin filíso/ [na pa na di filísu] «να πάω να την φιλήσω» βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 23. Ο τύπος [na pa] εντοπίστηκε τρεις φορές σε δημοτικό τραγούδι, /na rás/, /na rá(γ)is/ (πβ. τον μεσν. τ. *πάγω*) [na rájis], [na ráis] (οι τύποι [na rájis], [na ráis] επισημάνθηκαν από μία φορά ο καθένας σε δημοτικό τραγούδι π.χ. /na stolistís stin eklisiá na ráγis/ [na stolistís stin eklifá na

¹⁸⁶ Ρήματα όπως είναι τα *λέω* /λέο/, *τρώω* /tróo/, *πάω* /ráo/ αποκαλούνται και *νεοφωνηεντόληκτα* (Παπαναστασίου 2016: 359), καθώς πρόκειται για ρήματα κληρονομημένα από την αρχαία γλώσσα που μεταβλήθηκαν σε φωνηεντόληκτα κατά την εξέλιξή τους από την Αρχαία στη Νέα Ελληνική ύστερα από την αποβολή του συμφωνικού χαρακτήρα του θεματός τους (*λέω* /λέο/ από το αρχ. <λέγω>, *τρώω* /tróo/ από το αρχ. *τρώγω*, *πάω* /ráo/ από το αρχ. <ὑπάγω>).

ráis] «να στολιστείς στην εκκλησιά να πας» βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 29, /na stolistís stin eklisiá na ráyis/ [na stolistís stin eklifá na rájis]), /na rái/ «να πάει», /na ráme/ [na rámi], [na pam] «να πάμε», /για να ráne/ράnun/ [ja na ráne/ράnun] «για να παν». Ο τελευταίος τύπος εντοπίστηκε μία φορά επίσης σε δημοτικό τραγούδι (π.χ. /eniá xadzídes kínisan sto xadzilíki na ránun/ [ijná xadzídis círisan stu xadzilíci na ránun] «εννιά χατζήδες ξεκίνησαν να πάνε στα Ιεροσόλυμα» βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 20). Τέλειος (στιγμαίος) μέλλοντας: /θα ráo/ [(θ)a ráu] [(θ)a pa] «θα πάω» (π.χ. /θα ráo na γίno kaloyriá/ [θa pa na jínu kaluytjá] «θα πάω να γίνω καλόγρια» βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 23), /θα rás/ και /θα rá(γ)is/ [θa ráis] «θα πας», /θα ráme/ [θa rámi], [a ráme] «θα πάμε», /θα rán/ «θα παν».

10) Ενεστώτας: /θέlo/ [θélu] «θέλω», /θέlis/ [θél(i)s], [θes] «θέλεις», /θέli/ [θελ] «θέλει», /θέlume/ «θέλουμε», /θέlete/ [θélti] «θέλετε», /θέlun/ «θέλουν».

11) Τα ίδια ληκτικά μορφήματα φαίνεται να εμφανίζουν στον ενεστώτα και οι ρηματικοί τύποι /krúo/ [krúu] «χτυπώ», /krus/ «χτυπάς», /krúi/ «χτυπάει», /krun/ «χτυπούν» (π.χ. /min krús ta xalédzia ótan perpatís | θa ksipnísis kanénan/ [mi grus ta xalédza ótan pirpatís | θa kfipnísis kanénan] «Μη χτυπάς τα τσόκαρα με την ξύλινη σόλα, όταν περπατάς· θα ξυπνήσεις κανέναν») ενώ από τον παρατατικό εντοπίστηκε ο τύπος /ékruē/ «χτυπούσε» (π.χ. /ósa karfiá ke an ékruē tósa lóγια tu léi/ [ósa karfça ci an ékruē tósa lója tu léi] «Όσα καρφιά λοιπόν χτυπούσε και κάρφωνε τόσα λόγια του λέει», βλ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968: 22).

Από τη σύγκριση και τη συνδυαστική εξέταση των ληκτικών μορφημάτων των ρηματικών τύπων που προαναφέρθηκαν μπορεί να διαπιστωθεί και να υποστηριχθεί ότι η εν λόγω ομάδα εμφανίζει τα εξής ληκτικά σύνολα:

Ενεστώτας	Παρατατικός
-/o/ -[u]	-/γα/
-/s/	-/γes/ -[jis]
-/i/	-/γε/ -[ji]
-/me/ -[mi]	-/γame/ -[yami]
-/te/ -[ti]	-/γete/ -[jiti]
/-n(e)/ -[n], -[ni]	/γan(e)/

Πρέπει επίσης να παρατηρηθεί ότι τα ρήματα αυτά φαίνεται να ακολουθούν, εξωτερικά τουλάχιστον, την κλίση των ρημάτων της β₁ συζυγίας¹⁸⁷, χωρίς να εντάσσονται σε αυτή από διαχρονική ή συγχρονική άποψη (π.χ. ενεστώτας /έ-ο/ κ.λπ. όπως /αγαρά-ο/ κ.λπ., παρατατικός: /έle-γα/ κ.λπ. όπως /αγάρα-γα/ κ.λπ.· βλ. ενεστώτα και παρατατικό της β₁ τάξης Πίνακας 1).

4.7.5 Επιμέρους παρατηρήσεις για διάφορα ρήματα

Στο σημείο αυτό διατυπώνονται παρατηρήσεις για ορισμένα ρήματα, τα οποία παρουσιάζουν ενδιαφέρον, είτε γιατί διαφοροποιούνται από όσα περιλαμβάνονται στους ανωτέρω πίνακες ως προς τις καταλήξεις, είτε διότι εμφανίζουν μεταβολές ή ιδιαίτερη ποικιλία ως προς τη μορφή του θέματος, είτε γιατί έχουν λόγια προέλευση και κλίση. Για τα ρήματα αυτά σημειώνονται όσοι τύποι τους επισημάνθηκαν στο υλικό δίχως κάτι τέτοιο να σημαίνει ή να συνεπάγεται ότι αποκλείεται να υφίστανται και να χρησιμοποιούνται οι λοιποί τύποι που δεν ανευρέθηκαν στο σώμα του υλικού.

α) Τα ακόλουθα τέσσερα αποθετικά ρήματα εμφανίζουν στον ενεστώτα – καθώς επίσης σε ορισμένους τροπικούς τύπους, δηλαδή στον ατελή μέλλοντα και ατελή υποτακτικό, και τον παρατατικό– καταλήξεις οι οποίες διαφοροποιούνται από τα προαναφερθέντα ληκτικά μορφήματα του μεσοπαθητικού ενεστώτα. Για καθένα από τα ρήματα αυτά αναφέρονται στη συνέχεια οι τύποι ενεστώτα ή και παρατατικού που επισημάνθηκαν στο συγκεκριμένο γλωσσικό υλικό.

1) Ενεστώτας: /θιμίμε/ [θιμίμι] και /θιμάμε/ [θιμάμ] «θυμάμαι», /θιμάσε/ [θιμάς(i)], [θιμάςi], [θιμάςi] «θυμάσαι», /θιμάτε/ «θυμάται».

2) Ενεστώτας: /κιμίμε/ [κιμίμι] «κοιμάμαι», /κιμάσε/ [κιμάςi], [κιμάςi] «κοιμάσαι», /κιμάτε/ [κιμάτι] «κοιμάται», /κιμίδε/ [κιμίδι] «κοιμούνται». Παρατατικός: /κιμίdan/ «κοιμούνταν».

3) Ενεστώτας: /αλιρύμε/ [αλρύμι] «λυπάμαι», /αλιράσε/ [αλράςi] και /λιράσε/ «λυπάσαι», /αλιράτε/ [αλράτι], [αλιράτε] «λυπάται», /αλιρύden/ [αλρύdin] «λυπούνται».

¹⁸⁷ Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 518) σχετικά με τα αντίστοιχα «οιονεί συγκοπτόμενα» της Κοινής Νέας Ελληνικής σημειώνουν τα εξής: «Το κοινό χαρακτηριστικό που οδήγησε σ' αυτή τη μορφολογική συμπεριφορά είναι το αίσθημα των ομιλητών ότι, όπως τα ρήματα της β₁ συζυγίας έχουν φωνήεν μπροστά από την κατάληξη (αγαπά- + -ω, -ς, -ει ...), έτσι συμβαίνει και με τα επίσης φωνηεντόληκτα αυτά ρήματα (ακού-, τρώ-, φταί- κ.λπ.). Το γεγονός αυτό συντέλεσε και σε σχηματισμό του παρατατικού σε -γα κατά το πρότυπο των ρημάτων της β₁ συζυγίας: όπως αγαπά-γα, έτσι και άκου-γα, έφται-γα, έκλαι-γα κ.λπ.».

4) Ενεστώτας: /fonúme/ [funúmi] «φοβάμαι», /fonáse/ [funáʃi] «φοβάσαι», /fonáte/ [funáti] «φοβάται». Παρατατικός: /fonúmastan/ [fonúmastan] «φοβόμασταν».

Επίσης, για λόγους ακρίβειας ως προς την περιγραφή του υλικού σημειώνεται ότι εκτός των ανωτέρω εντοπίστηκε και ο ρηματικός τύπος /silogáse/ [ʃilogáse] «συλλογιέσαι».

β) Το επόμενο ρήμα γενικά δεν αποκλίνει –πλην ελαχίστων εξαιρέσεων π.χ. /pan-éste/ «να πάτε» (τέλειος προστακτικός τύπος/προστακτική αορίστου)– σε επίπεδο καταλήξεων από τα διαλαμβανόμενα στους ανωτέρω πίνακες, εμφανίζει όμως εντυπωσιακή ποικιλία θεμάτων (/raɣen/-, /raɣín/-, /riɣen/-, /pan/-, /pa/-, /riɣenesk/-, /raɣ/-, /país/-, /riɣ/-) και σχηματίζει τύπους που δεν απαντούν στη Νεοελληνική Κοινή (π.χ. /ránun/ «πηγαίνουν», /ρίɣeneska/ [ríeneska] και /ράɣena/ [ráina] «πήγαινα», /ráisa/ «πήγα» κ.ά.)· για τους λόγους αυτούς κρίθηκε σκόπιμο να υπάρξει μια παρατήρηση και για την περίπτωση του.

Ενεστώτας: /raɣéno/ [raénu] - /riɣéno/ [riɣénu] - /ráno/ [ránu] - /ráo/ [ráu] «πάω, πηγαίνω», /raɣénis/ [raéns] - /pas/ «πηγαίνεις, πας», /raɣéni/ [raér] - /riɣéni/ [riɣéni] - /rái/ «πηγαίνει, πάει», /raɣénume/ [raénumi] - /ráme/ [rámi], [ram] «πηγαίνουμε, πάμε», /raɣénete/ [raénti] - /ráte/ «πηγαίνετε, πάτε», /raɣénun/ [raénun] [raén] - /rán(e)/ - /ránun/ «πηγαίνουν, πάνε». Ατελής υποτακτικός τύπος (υποτακτική ενεστώτα): /na riɣéno/ [na riɣénu] - /na raɣéno/ [na raéu] «να πηγαίνω», /na raɣénis/ [na raéns] «να πηγαίνεις», /na raɣéni/ [na raér(i)] «να πηγαίνεις». Ατελής προστακτικός τύπος (προστακτική ενεστώτα): /ράɣene/ [ráini] - /ρίɣene/ [ríini], [riɣeni] «πήγαινε», /raɣénete/ [raénti] «πηγαίνετε». Μετοχή ενεστώτα: /raɣénodas/ [raénodas] «πηγαίνοντας». Παρατατικός: /ρίɣeneska/ [ríeneska] - /ράɣena/ [ráina] «πήγαινα», /ράɣenes/ [ráinis] «πήγαινες», /ρίɣene/ [ríini], [riene] - /ράɣene/ [ráini] - /ρίɣeneske/ [ríinisci] «πήγαινε», /ρίɣename/ [ríinami] - /riɣéname/ [riɣénami], [ríinami] - /raɣíname/ [raínami] «πηγαίναμε», /raɣínate/ [raínati] «πηγαίνατε», /ρίɣenan/ [ríinan], [riinan] - /ερίɣenan/ [eríjenan] - /ράɣenan/ [ráinan] «πήγαιναν». Ατελής (εξακολουθητικός) μέλλοντας: /θα raɣénis/ [θα raéns] «θα πηγαίνεις», /θα raɣéni/ [θα raér] - /θα riɣéni/ [θα riɣéni] «θα πηγαίνει», /θα raɣénume/ [θα raénume] «θα πηγαίνουμε». Τέλειος (στιγματικός) μέλλοντας: /θα ráo/ [θα ráu], [a ráu] [(θ)a pa] «θα πάω», /θα rás/ - /θα rá(ɣ)is/ [θα raís] «θα πας», /θα ráme/ [θα rámi], [a rámi] «θα πάμε», /θα rán/ «θα παν». Αόριστος: /ráisa/ «πήγα», /ρίɣes/ [ríis] «πήγες», /ráise/ [ráiʃi] - /ρίɣe/ [ríi] «πήγε», /εράisame/ «πήγαμε»,

/ráisan/ «πήγαν». Τέλειος υποτακτικός τύπος (υποτακτική αορίστου): /na ráo/ [na ráu] [na pa] «να πάω», /na rás/ - /na rá(γ)is/ [na rájis], [na ráis] «να πας», /na rái/ «να πάει», /na ráme/ [na rámi] [na ram] «να πάμε», /na ráte/ «να πάτε», /na rán(e)/ - /na ránun/ «να πάνε». Τέλειος προστακτικός τύπος (προστακτική αορίστου): /ráne/¹⁸⁸ «πήγαινε, άντε», /ráte/ - /ranéste/ «πάτε».

γ) Μολονότι δεν υφίσταται διαφοροποίηση ως προς τα εμφανιζόμενα στους ανωτέρω πίνακες ληκτικά μορφήματα του μεσοπαθητικού ενεστώτα και παρατατικού, γίνεται αναφορά στην κλίση του ρήματος /káthome/ [káthumi] «κάθομαι» για τον λόγο ότι σε κάποια πρόσωπα (γ' ενικό, γ' πληθυντικό) σημειώνεται αποβολή του χαρακτήρα -/θ/- του θέματος με συνέπεια να προκύπτουν τύποι (π.χ. [káti] «κάθεται, [kádin] «κάθονται», [kádán] «καθόταν») οι οποίοι αποκλίνουν αρκετά από τους υπόλοιπους του ίδιου ρήματος και παρουσιάζουν μια σχετική δυσχέρεια ως προς την αναγνώριση της ταυτότητάς τους, όταν απαντώνται μεμονωμένα και εκτός κειμενικού περιβάλλοντος (συγκειμένου).

Ενεστώτας: /káthome/ [káthumi] «κάθομαι», /káthese/ [káthifi], [káthefi] «κάθεσαι», /káthete/ [káthiti], [káti]¹⁸⁹ «κάθεται», /kátheste/ [káhisti] «κάθεστε», /káthode(n)/ [káthudi], [kádin]¹⁹⁰ «κάθονται». Παρατατικός: /kathómuna/ «καθόμουν», /káthosan/ «καθόσουν», /káthodan/ [kádán] - /kathótan(e)/ «καθόταν (γ' εν. προσ.)», /káthomastan/ [káthumastan] - /kathómastan/ «καθόμασταν».

δ) Από τα ρήματα λόγιας προέλευσης με ενεστώτα μεσοπαθητικής φωνής σε -/me/ <-μαι> –από τα αρχαία ρήματα σε <-μι->. (π.χ. <τίθεμαι>) και σε -/óme/ <-ώμαι>, -/áse/ <-άσαι>, -/áte/ <-άται>... (π.χ. /egióme/) ανευρέθηκαν οι εξής τύποι /eksartáte/ «εξαρτάται», /(an) prókite/ [(am) brócite] «(αν) πρόκειται» και /títhete/ «τίθεται», οι οποίοι μαρτυρούν επίδραση της Νεοελληνικής Κοινής.

4.7.6 Βοηθητικά ρήματα (/íme/ [ími] - /éxo/ [éxu])

Τα ρήματα /íme/ [ími] και /éxo/ [éxu] είναι γνωστά ως βοηθητικά, γιατί επιτρέπουν και βοηθούν τον σχηματισμό ορισμένων ρηματικών τύπων. Βοηθητικό είναι προπάντων το ρήμα /éxo/, με το οποίο σχηματίζονται οι συντελεσμένοι τύποι

¹⁸⁸ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 92).

¹⁸⁹ Πβ. Παπαδόπουλος (1926: 93).

¹⁹⁰ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 93).

(συντελικοί χρόνοι) των ρημάτων των δύο συζυγιών και στις δύο φωνές, ενεργητική και μεσοπαθητική:

/έχο lísi/αγαρίσι/pilalíksi/	/έχο liθί/αγαριθί/αδikiθί/
/ίχα lísi/αγαρίσι/pilalíksi/	/ίχα liθί/αγαριθί/αδikiθί/
/θα έχο lísi/αγαρίσι/pilalíksi/	/θα έχο liθί/αγαριθί/αδikiθί/

Βοηθητικό, αλλά κατά δεύτερο λόγο, είναι και το ρήμα /ίμε/, με το οποίο σχηματίζονται επίσης ορισμένοι τύποι μεσοπαθητικής φωνής:

/ίμε/
/ίμαν/ + /liménos, líméni, liméno/
/θα ίμε/

Οι τύποι με το /ίμε/ [ími] θεωρείται ότι διαφέρουν ως προς το ποιόν ενεργείας από τους αντίστοιχους σχηματισμούς με το /έχο/ [éxu]· οι τύποι με το /ίμε/ εκφράζουν και τονίζουν ότι μια κατάσταση είναι συντελεσμένη, ενώ αυτοί με το /έχο/ επισημαίνουν το συντελεσμένο μιας πράξης (π.χ. /ίπε ότι ίχε ftiaxtí i γέfira | alá | όταν ρίγαμε | ίδαμε ότι δεν ήταν ftiaγméni/ [ίπι ότι ίχι fçaxtí i jéfira | alá | όταν ρίγαμι | ίδαμι ότι δεν ήταν fçaymér] «Είπε ότι είχε φτιαχτεί η γέφυρα, αλλά, όταν πήγαμε/φτάσαμε, είδαμε ότι δεν ήταν φτιαγμένη»).

4.7.6.1 Το ρήμα /ίμε/

Το ρήμα ίμε/ [ími] διαθέτει δύο διαφορετικά σύνολα τύπων¹⁹¹:

(i)	(ii)
-παρελθόν (ενεστώτας)	+παρελθόν (παρατατικός/αόριστος)
/ίμε/ [ími]	/ίμαν/, /ímun(a)/
/ίσε/ [ífi]	/ίσαν/
/ίνε/ [íni] [en]	/ίταν/
/ίμeste/ [ímisti]	/ímastan/
/ίste/ [ísti]	/íastan/
/ίνε/ [íni]	/ίταν/

Στους τύπους του ρήματος /ίμε/ δεν γίνεται διάκριση μεταξύ των τριών ειδών του ποιού ενεργείας (τέλειο, ατελές, συντελεσμένο) και για τον λόγο αυτό το ρήμα

¹⁹¹ Βλ. και Ντίνας (2005: 147), Αλμπανούδης (2009: 221), Γκαραλιάκος (2016: 249-250).

δεν προσδιορίζεται από τη συγκεκριμένη γραμματική κατηγορία (ποιόν ενεργείας). Στους τύπους λόγου χάριν /íme/ και /íman/, /ímun(a)/ ανευρίσκονται τα μορφήματα (αμαλγάματα) του ρηματικού προσώπου (α' ενικού) και του γραμματικού χρόνου δίχως να υφίσταται δήλωση του ποιού ενεργείας.

Το σύνολο (i) χρησιμοποιείται για τον ενεστώτα και τον μέλλοντα, ενώ το (ii) για τον παρατατικό και τον αόριστο, εφόσον ο χρήστης δεν ενδιαφέρεται να προβεί σε διάκριση του ποιού ενεργείας (ατελούς-τέλειου). Εάν όμως αυτός επιθυμεί να δώσει επιπλέον γραμματικές πληροφορίες, όπως ότι μια ενέργεια έχει ολοκληρωθεί οριστικά ή έχει καταστεί γεγονός, υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιήσει ως αόριστο του ρήματος /íme/ τους τύπους /νρέθικα/ [νρέθκα] «βρέθηκα» (του ρήματος /νρίσκωμε/ [νρίσκουμι] «βρίσκομαι») και /γίνικα/ [jínka], /γένικα/ [jénka], «έγινα» (του ρήματος /γίνωμε/ [jínουμι], /γένωμε/ [jénουμι] «γίνομαι»). Η ίδια κατάσταση ισχύει και για τους συντελεσμένους χρόνους και το /íme/ συνδυάζεται με τους αντίστοιχους τύπους των /νρίσκωμε/ (δηλ. /έχο/ίχα/θα έχω νρεθί/ [έχου/ίχα/θα έχου νρίθι] «έχω/είχα/θα έχω βρεθεί») και /γίνωμε/, /γένωμε/ (δηλ. /έχο/ίχα/θα έχω γίνι/γενί/ [έχου/ίχα/θα έχου jín(i)/jerí] «έχω/είχα/θα έχω γίνει»).

Αναφορικά με την κλίση του ρήματος μπορεί να σημειωθεί ότι ακολουθεί τη μεσοπαθητική φωνή και εμφανίζει –γενικά– τις αντίστοιχες (μεσοπαθητικές) καταλήξεις του ιδιώματος. Όπως ισχύει και για την Κοινή Νέα Ελληνική, δεν υπάρχει μορφολογική διάκριση μεταξύ γ' ενικού και γ' πληθυντικού προσώπου (π.χ. /íne/ [íní] «είναι» γ' ενικό και γ' πληθυντικό – /ítan(e)/ «ήταν» γ' ενικό και γ' πληθυντικό). Τέλος, στο υλικό επισημάνθηκαν κάποιες φορές και τύποι με -/a/- (π.χ. /ímaste/ [ímasti] αντί /ímeste/ [ímisti]), -/a/ (π.χ. /ímuna/ [ímna]) και -/e/ (π.χ. /ítane/) στις καταλήξεις, οι οποίοι συμβαίνει να χρησιμοποιούνται και στη Νεοελληνική Κοινή.

4.7.6.2 Το ρήμα /έχο/

Του ρήματος /έχο/ απαντούν επίσης δύο διαφορετικά σύνολα τύπων¹⁹²:

(i)	(ii)
-παρελθόν (ενεστώτας)	+παρελθόν (παρατατικός/αόριστος)
/έχο/ [έχου], [ex]	/ίχα/

¹⁹² Βλ. και Ντίνας (2005: 148-149), Αλμπανούδης (2009: 221), Γκαραλιάκος (2016: 248-249).

/éxis/, [eçs], [éis]	/íxes/ [íçis]
/éxi/ [eç]	/íxe/ [íçi], [iç]
/éxume/ [éxum(i)], [éxmi]	/íxame/ [íxami]
/éxete/ [éçiti],[éçti]	/íxete/ [íçiti]
/éxun/	/íxan/

Και στους τύπους του εν λόγω ρήματος δεν γίνεται διάκριση του ποιού ενεργείας (τέλειο, ατελές, συντελεσμένο) και θεωρείται ότι το ρήμα δεν προσδιορίζεται από τη γραμματική κατηγορία του ποιού ενεργείας. Στους τύπους λόγου χάριν /έχο/ και /ίχα/ απαντούν τα μορφήματα (αμαλγάματα) του ρηματικού προσώπου (α' ενικού) και του γραμματικού χρόνου δίχως δήλωση όμως του ποιού ενεργείας, και δηλώνουν το τέλειο και το ατελές ποιόν ενεργείας. Ως εκ τούτου, ο παρατατικός και ο αόριστος της παραδοσιακής γραμματικής δηλώνονται με τον ίδιο τρόπο (/ίχα/ κ.λπ.).

Το σύνολο (i) χρησιμοποιείται για τον ενεστώτα και τον μέλλοντα, ενώ το (ii) δηλώνει τον παρατατικό και τον αόριστο. Επίσης, το ρήμα /έχο/ δεν σχηματίζει συντελεσμένους χρόνους.

Πρόσθετα, κάποιες φορές εντοπίστηκαν στο υλικό και τύποι με -/a/- (π.χ. /íxate/ [íxati] αντί /íxete/ [íçiti],) και -/e/ (π.χ. /éxune/, /íxane/) στις καταλήξεις, οι οποίοι απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική.

4.7.7 Τονισμός του ρήματος

Α' συζυγία

Χαρακτηριστικό στοιχείο του τονισμού του ρήματος στο ιδίωμα, όσο και στην Κοινή Νέα Ελληνική, είναι η δυνατότητα μετακίνησης του τόνου αριστερά και δεξιά της ληκτικής συλλαβής του θέματος, ο τόνος δηλαδή δεν παραμένει σταθερός:

3 2 1		2 1		2 1
/é-γpa-psa/	←	/γρά-fo/	→	/γpa-ftó/
3 2 1		3 2 1		3 2 1
/ské-pa-sa/	←	/ske-pá-zo/	→	/ske-pa-stó/

Οι βασικές θέσεις του τόνου στα ρήματα της α' συζυγίας είναι τρεις:

1) τονισμός **πάνω** στη ληκτική συλλαβή του θέματος:

	/γράφ-o/	/σκεράz-o/
(/na, θa/)	/γράφs-o/	(/na, θa/) /σκεράs-o/
(/έxo/ [έxu]...)	/γράφs-i/	(/έxo/ [έxu]...) /σκεράs-i/
	/γράφ-e/ (προστ.)	
	/γράφs-e/ (προστ.)	
	/γράφ-ome/	/σκεράz-ome/
	/γράφ-oman/	/σκεράz-oman/
	/γράφ-ese/ (προστ.)	
	/γράφs-u/	/σκεράs-u/
	/γράφt-ika/	/σκεράst-ika/
	/γράφ-odas/	(/σκεράz-odas/)

2) τονισμός πριν από τη ληκτική συλλαβή του θέματος:

/έ-γράφ-a/	/σκέραz-a/
/έ-γράφs-a/	/σκέρας-a/
	/σκέραz-e/ (προστ.)
	/σκέρας-e/ (προστ.)

3) τονισμός μετά τη ληκτική συλλαβή του θέματος:

/γράφt-ό/	/σκεραst-ό/
(/έxo/ [έxu]...)	(/έxo/[έxu]...) /σκεραst-ί/
/γράφt-ús/ (προστ.)	/σκεραst-ús/ (προστ.)

Από τις βασικές θέσεις του τόνου, γίνεται φανερό ότι κυριαρχεί ο τονισμός πάνω στο θέμα του ρήματος (βλ. και Γκαραλιάκος 2016: 288), δηλαδή οι περισσότεροι ρηματικοί τύποι δεν είναι χαρακτηρισμένοι τονικά, εμφανίζουν ακινησία του τόνου και υπάγονται στην περίπτωση 1, ενώ οι δομές που χαρακτηρίζονται έντονα από κίνηση του τόνου είναι αριθμητικά περιορισμένες και εντάσσονται στις περιπτώσεις 2 και 3.

Αναφορικά με τους παρελθοντικούς χρόνους, υπάρχει γενικά η τάση, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, αυτοί να τονίζονται στη γ' από το τέλος της λέξης συλλαβή (ή πριν τη ληκτική συλλαβή του θέματος), γεγονός το οποίο υπαγορεύει την

κίνηση του τόνου πριν το θέμα (στα δισύλλαβα ρήματα και εφόσον η κατάληξη είναι μονοσύλλαβη (π.χ. /γράφ-ο/ [γράφu] → /έ-γράφ-a/ ή στην αρχική συλλαβή του θέματος (στα τρισύλλαβα ρήματα και εφόσον η κατάληξη είναι μονοσύλλαβη (π.χ. /χορέν-ο/ [χουρέnu] → /χόρεν-a/ [χόρινα]).

Εν αντιθέσει προς τη Νεολληνική Κοινή, όπου ισχύει ο περιορισμός του αποκαλούμενου «νόμου της τρισυλλαβίας», ο οποίος δεν επιτρέπει ο τόνος να κείται πέραν της τρίτης από το τέλος της λέξης συλλαβής, στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων υπάρχει η δυνατότητα φορέας του τόνου να είναι η τέταρτη από το τέλος της λέξης συλλαβή (αντιπροπαραλήγουσα)¹⁹³. το φαινόμενο αυτό χαρακτηρίζει βασικά τους παρελθοντικούς χρόνους του ρήματος.

Ειδικότερα, στις ακόλουθες περιπτώσεις: **α)** στον μεσοπαθητικό ενεστώτα, ατελή υποτακτικό τύπο (υποτακτική ενεστώτα) και ατελή μέλλοντα (εξακολουθητικό μέλλοντα) μεσοπαθητικής φωνής του α' πληθυντικού προσώπου, όπου η κατάληξη είναι τρισύλλαβη (-/omeste/), **β)** στον ενεργητικό παρατατικό και αόριστο του α' και β' πληθυντικού, όπου προστίθεται η αύξηση /e/- (σε ρήματα που έχουν μονοσύλλαβο θέμα π.χ. /lin/- στη ρίζα τους και αρχίζουν από σύμφωνο) και κατά συνέπεια προκύπτει μία επιπλέον συλλαβή και οι κατήληξεις είναι δισύλλαβες (-/ame/ και -/ete), και **γ)** στον μεσοπαθητικό παρατατικό και αόριστο του α' και β' πληθυντικού προσώπου, όπου οι κατήληξεις είναι επίσης τρισύλλαβες (-/omastan/, -/osastan/ και -/ikame/, -/iketē/ αντίστοιχα), ο τόνος δεν μετακινείται στα δεξιά της αρχικής του θέσης προκειμένου να μην παραβιαστεί ο νόμος της τρισυλλαβίας. Αντίθετα, στους προαναφερθέντες ρηματικούς τύπους ο τόνος κείται στην τέταρτη από το τέλος της λέξης συλλαβής και στους χρόνους αυτούς παρατηρείται ακινησία του τόνου, καθώς παραμένει τελικά σε όλα τα πρόσωπα ενικού και πληθυντικού σταθερά στη συλλαβή του α' ενικού προσώπου (π.χ. **Ενεστ. μεσοπαθ. φωνής:** /línomeste/ [línomisti] «λυνόμαστε», /ksurízomaste/ [ksurízomasti] «ξυριζόμαστε», /sikónomeste/

¹⁹³ Πρόκειται για φαινόμενο γνωστό από βορειοελλαδικά, μικρασιατικά και νησιωτικά ιδιώματα του Νοτίου Αιγαίου (Κωνσταντινίδου 2009: 344). Βλ. επίσης Παπαδόπουλος (1926: 48-49) για τη μεγάλη έκταση που έχει το φαινόμενο «της παγιάσεως του τόνου επί της αρχούσης συλλαβής είτε τρίτη είναι είτε τετάρτη είτε και πέμπτη από της ληγούσης» συχνότερα στα ρήματα και σπανίως στα ονόματα, Μαργαρίτη-Ρόγκα (1985: 134) αναφορικά με τη διατήρηση του τόνου σε όλους τους τύπους στο ίδιο φωνήεν για λόγους κλιτικής ομοιομορφίας, Κωνσταντινίδου (2009: 343) όπου γίνεται λόγος για παραβίαση του νόμου της τρισυλλαβίας, καθώς ο τόνος παραμένει αδρανής κατά την κλίση, δηλαδή στη συλλαβή του α' ενικού προσώπου, Αλμπανούδης (2016: 19) σχετικά με την ακινησία του τόνου και την καταστρατήγηση της τρισυλλαβίας και Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 479) για την ύπαρξη στηλοειδούς τόνου και συνακόλουθη καταστρατήγηση του νόμου της τρισυλλαβίας. Βλ. ακόμη Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436), Αλμπανούδης (2009: 186, 232), Τσολάκη (2009: 121), Γκαραλιάκος (2016: 288), Τζιτζιλής (2016: 446) και πβ. Ντίνας (2005:127).

[ʃkónumisti] «σηκωνόμαστε», /xéromaste/ [çérumasti] «χαιρόμαστε». **Ατελής υποτακτικός τύπος μεσοπαθ. φωνής:** /na sikónomeste/ [na ʃkónumisti] «να σηκωνόμαστε», /na xéromeste/ [na çérumisti] «να χαιρόμαστε». **Ατελής μέλλ. μεσοπαθ. φωνής:** /θα vasanízomeste/ [θα vasarízumisti] «θα βασανιζόμαστε», /θα sikónomeste/ [θα ʃkónumisti] «θα σηκωνόμαστε». **Παρατ. ενεργ. φωνής:** /ániɣame/ [ániɣami] «ανοίγαμε», /ɣémizame/ [jémizami] «γεμίζαμε», /ɣlároname/ [ɣláronami] «γλαρώναμε», /ɣírizame/ [jírizam(i)] «γυρίζαμε», /ðiánavazame/ [ðjánavazami] «διαβάζαμε», /évaname/ «βάζαμε», /ékaname/ [ékanami] «κάναμε», /éliname/ [élnami] «λύναμε», /élinete/ [élniti] «λύνατε», /épezame/ [épezami] «παίζαμε», /épername/ [épernam(i)] «παίρναμε», /épliname/ [éplinami] «πλέναμε» (ενεστ. /plíno/), /érixname/ [érixnam(i)] «ρίχναμε», /étroɣame/ [étroɣami] «τρώγαμε», /éftiaxname/ [éftɕanam] «φτιάχναμε», /iθelame/ [iθilami] «θέλαμε», /íkserame/ [íkʃirami] «ξέραμε», /éleyame/ [íleyami] «λέγαμε», /éleyete/ [ílijiiti] «λέγατε», /épername/ [ípernami] «παίρναμε», /katévazame/ «κατεβάζαμε», /látrevame/ [látrivami] «λατρεύαμε», /látrevete/ [látriviti] «λατρεύατε», /mázevame/ [mázevam(i)] «μαζεύαμε», /búrliazame/ [búrɫazami] «μπουρλιάζαμε», /kseposkérazame/ [kʃipuscérazami] «ξεσκεπάζαμε», /ρίyename/ [rjíinami] «πηγαίναμε», /ρίyeneska/ [ríeneska] «πήγαινα», /ρίyeneske/ [rjíijnisci] «πήγαινε», /síkoname/ [ʃikoname] «σηκώναμε», /táizame/ [táizami] «ταΐζαμε», /etímazame/ [tímazami] «ετοιμάζαμε», /xórevame/ [xórivami] «χορεύαμε», /xórevete/ [xóriviti] «χορεύατε», /psárevame/ [psárivami] «ψαρεύαμε». **Αόρ. ενεργ. φωνής:** /áɣriepsete/ [áɣriepʃite] «αγριέψατε», /ékaname/ [ékanami] «κάναμε», /élisame/ [élsami] «λύσαμε», /élisete/ [élsiti] «λύσατε», /éskapsete/ [éskapsti] «σκάψατε», /éspirete/ [éspirti] «σπείρατε», /éfayame/ [éfayami] «φάγαμε», /éxasame/ [éxasami] «χάσαμε», /éferame/ [ífirami] «φέραμε», /katálavame/ [katálavimi] «καταλάβαμε», /látrepsame/ [látripsami] «λατρέψαμε», /látrepsete/ [látripʃiti] «λατρέψατε», /metálavane/ [mitálavari(i)] «μετάλαβαν», /pérasame/ [pérasami] «περάσαμε», /plírosame/ [plírusami] «πληρώσαμε», /plírosate/ [plírusati] «πληρώσατε», /tsákisame/ [tsácsami] «τσακίσαμε», /xórepsame/ [xóripsami] «χορέψαμε», /xórepsete/ [xóripʃiti] «χορέψατε». **Παρατ. μεσοπαθ. φωνής:** /érxomastan/ [írxumastan] «ερχόμασταν», /káθomastan/ [káθumastan] «καθόμασταν», /kukulónomastan/ [kuklónomastan] «κουκουλωνόμασταν», /línomastan/ [línomastan] «λυνόμασταν», /línosastan/ [línusastan] «λυνόσασταν», /ksurízomastan/ [ksurízumastan] «ξυριζόμασταν», /sikónomastan/ [ʃkónomastan] «σηκωνόμασταν», /xéromastan/ [çérumastan]

«χαιρόμασταν»). **Αόρ. μεσοπαθ. φωνής:** /líθikame/ [líθikami] «λυθήκαμε», /líθikete/ [líθicití] «λυθήκατε», /sikóthikame/ [ʃkóthikami] «σηκωθήκαμε», /sikóthikete/ [ʃkóthicití] «σηκωθήκατε».

Σημειώνεται, επίσης, ότι σποραδικά και σε εξαιρετικά μικρό αριθμό περιπτώσεων, συγκεκριμένα στους τύπους /katálaveneska/ [katálanvnska] «καταλάβαινα» και /katálaveneske/ [katálanvnsce] «καταλάβαινε», όπως φαίνεται στη φωνολογική απόδοσή τους, φορέας του τόνου είναι η πέμπτη από το τέλος της λέξης συλλαβή, όμως επειδή συντελείται απώλεια συλλαβής λόγω της αποβολής του δευτερογενούς υψηλού φωνήεντος [i] ([katálanv̄nnska]), οι εν λόγω ρηματικοί τύποι καταλήγουν κατά την φωνητική τους πραγμάτωση να φέρουν τον τόνο στην τέταρτη από το τέλος τους συλλαβή, όπως συμβαίνει γενικότερα με τους παρελθοντικούς χρόνους του ρήματος στο ιδίωμα.

Όταν ο τόνος βρίσκεται στην τέταρτη από το τέλος της λέξης συλλαβή (κύριος ή πρωτεύων τόνος), ενδέχεται να αναπτύσσεται και δεύτερος, ασθενέστερος τόνος (δευτερεύων τόνος) δύο συλλαβές μετά τον πρωτεύοντα¹⁹⁴, στην παραλήγουσα δηλαδή της λέξης (π.χ. /látreváme/ [látrivámi] «λατρεύαμε», /látrepáme/ [látripsámi] «λατρέψαμε», /xóreváme/ [xórivámi] «χορεύαμε», /xórepsáme/ [xóripsámi] «χορέψαμε» κ.ά.).

Τέλος, υποχωρητική κίνηση του τόνου (αναβιβασμός του τόνου¹⁹⁵) λαμβάνει χώρα και στην ενεργητική προστακτική των τρισύλλαβων ρημάτων (π.χ. /xorén-o/ [xurénvu] «χορεύω»):

/xorén-o/ [xurénvu] → /xórev-e/ [xórivni] «χόρευε»

/xóreps-e/ [xóripʃi] «χόρεψε»

(αλλά /xorévete/ [xurévnti] «χορεύετε» και /xorépsste/ [xurépsti] «χορέψτε», ενώ στον τύπο /xorépsste/ [xurépsti] ο τόνος βρίσκεται στη θέση όπου ήταν πριν συγκοπεί το φωνήεν της κατάληξης), όπως επίσης και στην ενεργητική προστακτική υπερδισύλλαβων ρημάτων που προήλθαν από απλά δισύλλαβα με τη λήψη

¹⁹⁴ Βλ. Παπαδόπουλος (1926: 49) για την ερμηνεία της ανάπτυξης δεύτερου τόνου. Σχετικά με τον φωνητικό συμβολισμό πρωτεύοντα και δευτερεύοντα τόνου βλ. Πετρούνιας (2002: 517). Πβ. και Ντάγκας (2016: 503) όπου παρατηρείται ότι ορισμένοι ρηματικοί τύποι α΄ και β΄ πληθ. φαίνεται να παραβιάζουν τον περιορισμό της τρισυλλαβίας, διατηρώντας τον κύριο τόνο στην τέταρτη από το τέλος συλλαβή και αναπτύσσοντας έναν δεύτερο τόνο στην παραλήγουσα, με αποτέλεσμα να σχηματίζονται δύο τροχαϊκοί πόδες, π.χ. [évalámʲi] «βάλαμε», [mazònusástan] «μαζευσάσταν».

¹⁹⁵ Για την αντίθετη περίπτωση, δηλαδή τον καταβιβασμό του τόνου κατά μία συλλαβή εν συγκρίσει με τους αντίστοιχους τύπους της Κοινής Νέας Ελληνικής (π.χ. /afika/ «άφησα», /γισortázan/ «γίورتαζαν», /epésan/ «έπεσαν») βλ. και Φωνολογία 3.3 σ. 211.

προθήματος-πρόθεσης (π.χ. /έχο/ [έχου] «έχω» → /prósexe/ [próʃɪçi] «πρόσεχε» – /prósekse/ [próʃɪkʃɪ] «πρόσεξε», /dialégo/ [ðjaléɣu] «διαλέγω» → /diáleɣe/ [ðjáʎɪji] «διάλεγε» – /diálekse/ [ðjáʎɪkʃɪ] «διάλεξε»)· αντίθετα, στα απλά δισύλλαβα ρήματα δεν αναβιβάζεται ο τόνος ελλείψει της τρίτης συλλαβής (π.χ. /λίνο/ [λίνου] «λύνω» → /líne/ [λίηι] «λύνε» – /líse/ [λίʃɪ] «λύσε»).

Β΄ συζυγία

Η δυνατότητα κίνησης και ακινησίας του τόνου χαρακτηρίζει και τα ρήματα της β΄ συζυγίας (β₁-β₂). Και στη συζυγία αυτή οι δυνατές θέσεις είναι επίσης τρεις, όπως συμβαίνει και στην α΄ συζυγία, δηλαδή **πάνω** στο θέμα (στη ληκτική συλλαβή του), **πριν** από τη ληκτική συλλαβή του θέματος και **μετά** το θέμα (στις ρηματικές καταλήξεις):

1) τονισμός **πάνω** στο θέμα (στη ληκτική συλλαβή του θέματος):

	/αγάρ -a/		
	/αγάρ -αγα/		
(/na/, /θα/)	/αγαρίς -o/	(/na/, /θα/)	/αδικίς -o/
(/έχο/...)	/αγαρίς -i/	(/έχο/...)	/αδικίς -i/
	(/αγαρίς -u/)		(/αδικίς -u/)

2) τονισμός **πριν** από τη ληκτική συλλαβή του θέματος:

/αγάρις -a/	/αδικίς -a/
/αγάρις -e/	/αδικίς -e/

3) τονισμός **μετά** τη ληκτική συλλαβή του θέματος:

/αγαρ -ό/	/αδικ -ό/
/αγαρ -ύσα/	/αδικ -ύσα/
/αγαρ -όδας/	/αδικ -όδας/
/αγαρ -ιύμε/ιέμε/	
/αγαρ -ιύμαν/ιόmun(a)/	

/αγαριθ -ό/
(/έχο/...) /αγαριθ-ί/

Στη β' συζυγία κυριαρχεί ο τονισμός μετά τη ληκτική συλλαβή του θέματος, πάνω δηλαδή στις ρηματικές καταλήξεις (βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 291), μορφή τονισμού ιδιαίτερα περιορισμένη στην α' συζυγία, ενώ έπεται σε συχνότητα χρήσης ο τονισμός στη ληκτική συλλαβή του θέματος.

Στον ενεργητικό¹⁹⁶ και μεσοπαθητικό αόριστο της β' συζυγίας ο τόνος χαρακτηρίζεται από ακινησία, καθώς παραμένει σε όλα τα πρόσωπα ενικού και πληθυντικού σταθερά στη συλλαβή του α' ενικού προσώπου με συνέπεια τη μη τήρηση του νόμου της τρισυλλαβίας και τον τονισμό της τέταρτης από το τέλος της λέξης συλλαβής στο α' και β' πληθυντικό (π.χ. /αγάρισame/ [αγάρσami] «αγαπήσαμε», /αγάρισete/ [αγάρσιiti] «αγαπήσατε», /λίσιαsete/ [λίσισιiti] «λυσσάξατε», /χάλαsame/ [χάλαsami] «χαλάσαμε», /εξιγιθίkame/ [εξιγιθ(i)kami] «εξηγηθήκαμε», /ksanápidiksa/ [ksanábdiksa] «ξαναπήδηξα») αντιθέτως με ό,τι ισχύει για την Κοινή Νέα Ελληνική, όπου στους συγκεκριμένους χρόνους και ρηματικά πρόσωπα ο τόνος κινείται δεξιά της αρχικής του θέσης (π.χ. /αγαρίsame/ «αγαπήσαμε», /αγαρίsate/ «αγαπήσατε», /εξιγιθίkame/ «εξηγηθήκαμε») υπακούοντας στον περιορισμό του νόμου της τρισυλλαβίας.

Τέλος, αντίθετα με όσα αναφέρθηκαν για τον ενεργητικό παρατατικό της α' συζυγίας, στην πρώτη τάξη της β' συζυγίας οι τύποι παρατατικού με το ληκτικό σύστημα 6 (-αγα) στο α' και β' πληθυντικό πρόσωπο δεν τονίζονται στην τέταρτη από το τέλος της λέξης συλλαβής, αλλά μετακινούν τον τόνο τους δεξιά της αρχικής του θέσης (π.χ. /αγαράgame/ [αγαράgami] «αγαπάγαμε», /αγαράgate/ [αγαράgati] «αγαπάγατε»), συμπεριφέρονται δηλαδή τονικά όπως τα αντίστοιχα πρόσωπα της Νεοελληνικής Κοινής από την οποία έχει πιθανότατα εισαχθεί στο ιδίωμα και το συγκεκριμένο σύνολο καταλήξεων.

¹⁹⁶ Βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 291-292).

4.7.8 Ιδιομορφίες στον σχηματισμό του θέματος

Στο ιδίωμα απαντούν ρήματα με θέμα μεταβεβλημένο ως προς τη μορφή εν σχέσει με το αντίστοιχο της Κοινή Νέας Ελληνικής κυρίως λόγω της ύπαρξης ή πρόσληψης σχηματιστικών στοιχείων/προσφυμάτων (π.χ. *-/n/-*, *-/xn/-*, *-/i/esk/-*, *-/ft/-*) ή λόγω της τροπής/αλλαγής του χαρακτήρα του θέματος (π.χ. */z/ > [ɣ]*). Πιο συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν οι εξής περιπτώσεις:

α) Θέματα (ατελούς ποιού ενεργείας) που λήγουν σε Σ(ύμφωνο) + *-/n/-*: */akernó/* [acirno] «δεν προσέρχομαι την κανονική ώρα», */akolnó/* [akulno] «κολλάω», */apolnó/*¹⁹⁷ [apulno] «αφήνω ελεύθερο», */ðraskelnó/* [ðrascilno] «δρασκελώ», */kalimernó/* [kalimirnó] «καλημερίζω», */kalnó/* «καλώ», */kremnó/* [krimno] «κρεμώ», */paramernó/*¹⁹⁸ [paramirnó] «παραμερίζω, μετακινούμαι», */periférno/* [periférnu] «περιφέρω», */skolnó/* [skulno] «σχολάω», */sfalnó/* «σφαλίζω», */sixornó/* [ʃuxrno] «συγχωρώ», */ipoférno/* [ipuférnu] «υποφέρω», */xalniéme/* [xalnémi] «αδιαθετώ, χαλάω τις καλές σχέσεις μου με κάποιον». Όπως μπορεί να παρατηρηθεί, πρόκειται κυρίως για ρήματα που στο θέμα τους υπάρχει υγρό (*/l/*, */r/*) ή έρρινο σύμφωνο (*/m/*) πριν το *-/n/-* και τα περισσότερα ακολουθούν –ως προς την κλίση– τη β' συζυγία. Τα ρήματα της α' συζυγίας (βαρύτονα) */periférno/*, */ipoférno/* εμφανίζουν το πρόσφυμα *-/n/-* πρόκειται για μόρφημα το οποίο δηλώνει το ατελές ποιόν ενεργείας και πιο συγκεκριμένα τη διάρκεια και χρησιμοποιείται πιθανόν για τη διάκριση και την αποφυγή της φωνητικής σύμπτωσης/ταύτισης ενεργητικού αορίστου και παρατατικού που θα προέκυπτε από την σύμπτωση των καταλήξεων των δύο αυτών χρόνων (πβ. Αρχ. Ελληνική: ενεστ. <φέρω>, παρατ. <έφερον>, Ν. Ελληνική: ενεστ. */féno/*, παρατ. */éferna/*, αόρ. */éfera/*). Το πρόσφυμα αυτό απαντά ήδη στην Αρχαία Ελληνική αλλά αναβαθμίζεται λειτουργικά κατά τη μεσαιωνική περίοδο και συνιστά μία από τις

¹⁹⁷ Για τον τρόπο εξέλιξης στις νεοελληνικές διαλέκτους των φωνηεντόληκτων ρημάτων της Αρχαίας Ελληνικής (π.χ. <κλείω, λύω, κλαίω, κρούω> κ.λπ.), τις υποκατηγορίες στις οποίες μπορούν να διακριθούν ανάλογα με το φωνήεν που αποτελεί τον χαρακτήρα του θέματος, τις διαφορετικές δυνατότητες εξέλιξης ανά υποκατηγορία κάποιες από τις οποίες είναι η τροπή του ρήματος σε οξύτονο με αποβολή του ημιφώνου ή και ο μεταπλασμός του σε συμφωνόληκτο με χαρακτήρα *-/n/*, ώστε ο ενεστώτας του αρχαίου φωνηεντόληκτου να εμφανίζει */n/* (ανάπτυξη του */n/*) (π.χ. [apulno] από <ἀπολύω>) βλ. Παπαναστασίου (2016: 357-380) πβ. και Τζιτζιλής (2016: 445). Βλ. επίσης Ντάγκας (2016: 504) για τον σχηματισμό του μη συνοπτικού θέματος –συγκεκριμένα του θέματος του ενεστώτα (π.χ. [katharno] «καθαρίζω», [kulno] «κολλάω»)– και του θέματος του παρατατικού ορισμένων ρημάτων σε αντιδιαστολή με το θέμα του ενεστώτα (π.χ. [θ'élɛ] «θέλω» → παρατ. [íθ'ílɛna]) με το πρόσφυμα [-n-], Ντίνας (2005: 167), Αλμπανούδης (2009: 268), Γκαραλιάκος (2016: 316).

¹⁹⁸ Αναφορικά με ρήματα σε *-/rnó/* (π.χ. [kalimirnó], [paramirnó]) από τα νεοελλ. σε *-/rizo/* βλ. Αλμπανούδης (2009: 268), Γκαραλιάκος (2016: 234, 316).

βασικές στρατηγικές δήλωσης του ποιού ενεργείας ¹⁹⁹ στην Κοινή Νέα Ελληνική (Παπαδάμου & Τσαλακανίδου 2016: 317)· βλ. και Φωνολογία 3.2.3.4 σ. 189 για την ανάπτυξη του /n/.

β) Θέματα (ατελούς ποιού ενεργείας) που λήγουν σε /-xn/-: /arǵáxno/ [arǵáxnu] «αρπάζω», /arǵáxnu/ «αρπάζουν», /riðíxno/ [bðíxnu] «πηδώ», /petáxno/ [pitáxnu] «πετώ» (βλ. Ντίνας (2005: 167), /propiðíxno/ [prubðíxnu] «πηδώ από πριν, νωρίτερα, εφοδιάζω»).

γ) Θέματα (ατελούς ποιού ενεργείας) που λήγουν σε /-ft/-: /anáfto/ [anáftu] «ανάβω», /váfto/ [váftu] «βάφω», /tháfto/ [tháftu] «θάβω», /paraskífto/ [parascíftu] «σκύβω και βλέπω», /ráfto/ [ráftu] «παύω», /prosáfto/ [prosáftu] «βάζω φωτιά στα ξύλα», /to éraftan/ [to raftan] «το έραβαν», /skífto/ [scíftu] «σκύβω», /strífto/ [stríftu] «στρίβω», /trífto/²⁰⁰ [tríftu] «τρίβω».

δ) Θέματα (ατελούς ποιού ενεργείας) που λήγουν σε /-i/esk/-: /ǵianísko/ [ǵianísku] «θεραπεύομαι», /kataláveneska/ [katalánjiska] «καταλάβαινα», /mnísko/ [mɛnísku] «μένω», /ráθneska/ [ráθniska] «πάθαινα», /réθniska/ [réθniska] «πέθαινα», /rí(ǵ)eneska/ [ríeneska] «πήγαινα», /plíneska/ «έπλενα»²⁰¹. Το πρόσφυμα /-i/esk/-, μορφολογικός δείκτης του ατελούς ποιού ενεργείας ανάγεται σε αντίστοιχο αρχαίο μόρφωμα δήλωσης της διάρκειας ή της επανάληψης και χρησιμοποιήθηκε ήδη από τον Όμηρο (Παπαδάμου & Τσαλακανίδου 2016: 319, 323 υποσημ. 2). Όπως συνάγεται από τα προαναφερθέντα παραδείγματα, το /-i/esk/- συναντάται σε μικρό αριθμό ρημάτων που εμφανίζουν το εν λόγω μόρφωμα είτε από την αρχαιότητα (π.χ. /réθniska/ [réθniska] «πέθαινα» πβ. αρχ. ρ. <άποθνήσκω>) είτε από τη μεσαιωνική

¹⁹⁹ Για τους μορφολογικούς δείκτες (μορφήματα) όψης, την προσθήκη τους στο μη συνοπτικό κατά κανόνα θέμα, τους παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή αυτών των μορφημάτων, τις δύο ομάδες στρατηγικών όψης (κληρονομημένες και νεωτερικές), τα αίτια αλλά και τον σκοπό ανάπτυξης των στρατηγικών όψης βλ. Παπαδάμου & Τσαλακανίδου (2016: 315-317).

²⁰⁰ Αναφορικά με τη διατήρηση της κατάληξης *-φτω* /-fto/ (< αρχ. <-πτω>) και την επέκτασή της και σε άλλα ρήματα (π.χ. *γράφω* /gráfto/ [gráftu]) βλ. Αλμπανούδης (2016: 20, 30). Βλ. ακόμη Αλμπανούδης (2009: 268), Γκαραλιάκος (2016: 316).

²⁰¹ Για τα δύο τελευταία ο Κάρτσιος (1994: 150) αναφέρει ότι θα πρέπει να ανήκαν στην καθομιλουμένη του Χρυσού και της Πεντάπολης. Πρόσθετα, ο Μπατζάκας (2012: 977) παρατηρεί ότι υπάρχει μεταπλασμός των ρημάτων από *-αίνω* /-éno/ σε *-ίσκω* /-ísko/ (π.χ. *πεθαίνω* /reθéno/ > *πηθνίσκω* /reθnísko/, *υγιαίνω* /iǵiéno/ > *γιανίσκω* /ǵianísko/). Ο Αλμπανούδης (2016: 20, 30) κάνει λόγο για ανάπτυξη του μορφήματος όψης *-ίσκω* /-ísko/ στον ενεστώτα και στον παρατατικό σε ορισμένα ρήματα με θέμα σε /en/ (π.χ. *πεθνίσκω* /reθnísko/, *μνίσκω* /mnísko/, *μαθνίσκω* /maθnísko/, *τυχνίσκω* /tɛxnísko/, *γειανίσκω* /ǵianísko/) και οι Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 482) για χρήση θαμιστικών καταλήξεων στον σχηματισμό του παρατατικού συγκεκριμένων ρημάτων με χαρακτήρα *-v* /-n/ (π.χ. [émɛniska], [áfɛniska] κ.ά.). Βλ. και Κατσάνης & Ντίνας (2004: 436) για την επιβίωση σε κάποια ρήματα της κατάληξης *-ίσκω* /-ísko/ στη Σιάτιστα, το Βελβεντό και αλλού, Ντίνας (2005: 167), Ντάγκας (2016: 504) σχετικά με το πρόσφυμα [-ɟk-] στον παρατατικό ρημάτων σε [-éno].

περίοδο (π.χ. /ɣianísko/ [ɣjanísku] «θεραπεύομαι» πβ. μεσν. <γιανίσκω>, <μνίσκω> «μένω», πβ. μεσν. <ἀπομηνίσκω> και <ἀπομνίσκω>, <πάθνισκα> «πάθαινα») ή λήγουν σε /-ino/ <-ύνω> (π.χ. /rlineska/ [rlineska] «έπλενα», ενεστ. /rliino/ [rliinu] «πλένω») και /-éno/ <-ένω> (π.χ. /mnísko/ «μένω» από το αρχ. <μένω>, /aromnísko/ [aromnísku] «μένω στάσιμος, καθυστερώ» από το αρχ. <ἀπομένω>) και, επίσης, αναλογικά προς αυτά σε ρήματα σε /-éno/ <-αίνω> (π.χ. /kataláveneska/ [katalánjiska] «καταλάβαινα», /rí(ɣ)eneska/ [rieneska] «πήγαινα»). Προστίθεται στο μη θέμα του ατελούς ποιού ενεργείας, εντοπίζεται σε τύπους προπάντων του παρατατικού, χρόνου στον οποίο η ανάγκη διάκρισης του ποιού ενεργείας είναι εντονότερη, και λιγότερο του ενεστώτα και, τέλος, απαντά κυρίως σε ρήματα της α' συζυγίας (βαρύτονα), που εμφανίζουν τα παραγωγικά μορφήματα (επιθήματα) /-ino/ <-ύνω> και /-éno/ <-ένω>, <-αίνω>²⁰².

ε) Θέματα (ατελούς ποιού ενεργείας) που λήγουν σε /-ɣ/- αντί /-z/- (βλ. και 4.7.10 σ. 387 για το επίθημα /-izo/): /zulíɣo/ [zliɣu] (αλλά και /zuló/ [zlo]) «ζουλώ», /zburíɣo/ [zburíɣu] «μιλώ, συζητώ», /kadíɣo/ [kadíɣu] «δέχομαι, συμφωνώ, πείθω», /nimíɣo/ [nimíɣu] «σαλεύω, μετακινώ», /nimíɣome/ [nimíɣumi] «κουνιέμαι, αναμειγνύομαι, ανακατεύομαι», /oríɣo/ [uríɣu] «ορίζω, διατάζω». Τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα ρήματα εμφανίζουν και θέμα που λήγει σε /-z/- (π.χ. /zburízo/ [zburízu], /kadízo/ [kadízu], /orízo/ [urízu]).

στ) Θέματα (τέλειου ποιού ενεργείας, θέμα 2) που λήγουν σε /-k/- αντί σε /-s/- όπως στην Κοινή Νέα Ελληνική: /afíka/ «άφησα», /áfíka/ [áfka] «άφησα», /édoka/ [éduka] «έδωσα», /éthíka/ «φύτεψα», /édoka/ [éduka] «χτύπησα», /ksearólika/ [kɣarólika] «έδωσα ελευθερία, απόλυσα, έλυσα τα ζώα». Η παρατήρηση ισχύει για περιορισμένο αριθμό ρημάτων²⁰³.

Ολοκληρώνοντας τις παρατηρήσεις σχετικά με τα ρήματα που εμφανίζουν θέμα παραλλαγμένο ως προς τη μορφή σε σύγκριση με τα αντίστοιχα της Κοινής Νέας Ελληνικής, σημειώνεται ότι σποραδικά εντοπίστηκαν τύποι όπως οι ακόλουθοι: /arostá/ (αντί /arosténi/ «αρρωσταίνει»), /árxevan/ [árɣivan] «άρχιζαν» με το επίθημα /-éno/ αντί του /-izo/ (πβ. με το ρήμα της Νεοελληνικής Κοινής /arxízo/), /váno/

²⁰² Βλ. Παπαδάμου & Τσαλακανίδου (2016: 315, 319), επίσης Παπαδόπουλος (1926: 89).

²⁰³ Για ανάλογες περιπτώσεις βλ. Κυριαζής (2007: 206), Ελευθεριάδου, Ζούνη, Μπούκα & Σάγγου (2016: 481), Παντελίδης (2016:310) και Τζιτζιλής (2016: 444). Πβ. και τα αναφερόμενα από τον Παπαδόπουλο (1926: 89) για τη σπάνια «κατάληξη» -κα -ka/, ο οποίος θεωρεί ότι ως πρότυπα του αορίστου σε -κα -ka/ «εχρησίμευσαν όχι μόνον το *άφηκα*, *έδωκα* κτ., αλλά και ο *παρακείμ*. *συμπεσών σημασιολογικώς προς τον αόρ. από των μεταγενεστέρων χρόνων*», Ντίνας (2005:130), Αλμπανούδης (2009: 236), Τσολάκη (2009: 376).

«βάζω» (αντί /vázɔ/), /vɣáno/ «βγάζω» (αντί /vɣázɔ/), /ɣéftɔ/ [jéftu] «δοκιμάζω» (πβ. με το ρήμα της Κοινής Νέας Ελληνικής /ɣénome/ «γεύομαι», βλ. Φωνολογία 3.2.3.4 σ. 190 για την ανάπτυξη του /t/), /plíno/ «πλένω», /plínome/ «πλένομαι» (αντί /pléno/, /plénome/), /xuxtíxo/ [xuxtíxu] «φυσώ σε ένα άτομο» (αντί /xuxtízo/).

4.7.9 Άρνηση²⁰⁴

Στο ιδίωμα η δήλωση της άρνησης πραγματοποιείται με δύο βασικούς μηχανισμούς²⁰⁵:

1) με τη **γραμματική άρνηση**, δηλαδή με τη χρήση λέξεων (προθέσεων, συνδέσμων, επιρρημάτων, αντωνυμιών) που προσδιορίζουν άλλες λέξεις (π.χ. /ðen íðame/ [ðen íðami] «δεν είδαμε», /min trós/ [mi dros] «μην τρως», /xorís baskí/ [xurís bascí] «χωρίς μπασκί, «εργαλείο για το φύτεμα του καπνού», /úte pinó | úte ðipsó/ [úti pno | úti ðipsó] «ούτε πεινώ, ούτε διψώ» κ.λπ.)· ειδικότερα, πρόκειται για τις ακόλουθες λέξεις:

/ðen/ «δεν», /min/ «μην»

/óxi/ [óçi] «όχι»

/úte/ [úti] «ούτε», /míte/ [míti] «μήτε», /miðé(n)/ «μηδέ, ούτε», /ne/ «ούτε»

/kanénas/ «κανένας» και /kanís/ [karís] «κανείς» - /típuta/ [típuta] [típta], /kan típuta/ [kan típuta], /típutas/ [típutas] «τίποτε», /káðipta/ «τίποτε, καθόλου», /poté(s)/ [puté(s)] «ποτέ», /ruθená/ [ruθiná] «πουθενά»

/xoris/ [xuris] «χωρίς», /ðíxos/ [ðíxus] «δίχως» και

2) με τη **λεξική άρνηση**, με λέξεις δηλαδή που από μόνες τους διαθέτουν αρνητική σημασία και δεν προσδιορίζουν άλλα στοιχεία.

α) Γραμματική άρνηση

Ο ομιλητής μπορεί να αρνηθεί την αλήθεια, να αμφισβητήσει ή να απορρίψει όσα θεωρούνται αληθή χρησιμοποιώντας τη λέξη /ðen/ «δεν», τόσο στον ανεξάρτητο όσο και στον εξαρτημένο λόγο (π.χ. /ðen xálase kósmos/ [ðe xálaʃi kózmus] «Δεν χάλασε ο κόσμος», /éla na se ró | ðen vastó ɣiatí/ [éla na ʃi ró | ðe vastó jatí] «Ελα να σου πω, γιατί δεν αντέχω»). Το /ðen/ προηγείται πάντοτε του δείκτη τροπικότητας /θa/

²⁰⁴ Βλ. και Γκαραλιάκος (2016: 284-287).

²⁰⁵ Βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 498-505).

«θα» και των αδύνατων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας (π.χ. /ðen θa lixníso/ [ðe θa lixnísu] «Δεν θα λιχνίσω», /ðen to puló/ [ðe do pl] «Δεν το πουλάω»).

Η άρνηση /ðen/ συνοδεύει όλους τους ρηματικούς τύπους, εκτός από εκείνους που συνεκφέρονται με τα /na/ «να» και /as/ «ας», οι οποίοι παίρνουν άρνηση /min/ «μην» (π.χ. /ðen lípi mártis apó tin sarakostí/ [ðe líp marts ap t sarakostí] «Δεν λείπει ο Μάρτης από τη Σαρακοστή», /na min blóksis tin velóna su méssa sto xéri su/ [na mi blokʃs t vilóna s mes stu ζέρι s] «Να μη βάλεις τη βελόνα σου μέσα στο χέρι σου», /as min xorépsi/ [az mi xurérʃ] «Ας μη χορέψει»). Η χρήση του /na/ σε ανεξάρτητες αρνητικές προτάσεις είναι προαιρετική (π.χ. /na min klés/ [na mi gles] «Να μην κλαις», /min klés/ [mi gles] «Μην κλαις»).

Η γνήσια προστακτική (π.χ. /líne/ [λίηι] «λύνε», /líse/ [λίίηι] «λύσε»), δεν δέχεται άρνηση (π.χ. */mi líne/ [mi λίηι] «μη λύνε», */mi líse/ [mi λίίηι] «μη λύσε») και η έκφραση αρνητικής εντολής, προτροπής, συμβουλής ή απαγόρευσης επιτελείται με τη χρήση των υποτακτικών τύπων (δηλαδή της παραδοσιακής υποτακτικής π.χ. /min potísis/ [mi butíʃis] «Μην ποτίσεις»).

Αντίθετα προς το /ðen/, η άρνηση /min/ μπορεί να απαντά και μόνη της στον λόγο ως στοιχείο που δηλώνει απαγόρευση και ισοδυναμεί με ολόκληρη πρόταση, η οποία σχετίζεται άμεσα με το καταστασιακό περιβάλλον (π.χ. /mi | arí/ «Μη, καλέ!» (σε περίπτωση που κάποιο πρόσωπο κινδυνεύει).

Η άρνηση /óxi/ [όξι] «όχι» αποτελεί προτασιακό επίρρημα, συνιστά δηλαδή ελλειπτική πρόταση και η κατανόησή της προϋποθέτει το περιεχόμενο της ερωτηματικής πρότασης που προηγείται. Ενώ τα άλλα επιρρήματα προσδιορίζουν ρήματα (π.χ. /patéras mu ráda me xtipúse/ [patéra m ráda mi xtipúʃi] «Ο πατέρας μου πάντα με χτυπούσε»), το /óxi/ αναφέρεται από μόνο του σε ολόκληρο το περιεχόμενο μιας αρνητικής πρότασης, όπως συμβαίνει με το /ne/ «ναι» στην κατάφαση, και στην περίπτωση αυτή αποτελεί χαρακτηριστική μορφή ελλειπτικής πρότασης (π.χ. /θa mas to pulísis aftó/ [a mas to plíʃis aftó] «- Θα μας το πουλήσεις αυτό;» /óxi/ [όξι] «- Όχι»)²⁰⁶.

Για τη σύνδεση δύο ανεξάρτητων αρνητικών μηνυμάτων χρησιμοποιούνται τα /úte/ [úti] «ούτε», /míte/ [míti] «μητέ», /midé(n)/ «μηδέ, ούτε» και /ne/ «ούτε» και είτε προτάσσονται του κάθε μηνύματος ξεχωριστά (π.χ. /úte pinó | úte dīpsó/ [úti pno |

²⁰⁶ Για την ποικιλία στη χρήση του /óxi/ σε σχέση με την ελλειπτικότητα της πρότασης, που μπορεί να κυμαίνεται από την πλήρη ελλειπτικότητα έως τον πλήρη λόγο και τη δυνατότητα έκφρασης αντίθεσης ή αντιδιαστολής σε ελλειπτικές προτάσεις βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 498-499).

úti ðipsó] «Ούτε πεινώ ούτε διψώ», /míte pinó | mítε ðipsó | mítε ke rúxa thélo/ [míte pinó | mítε ðipsó | mítε ce rúxa thélo] «Ούτε πεινώ ούτε διψώ ούτε και ρούχα θέλω»), είτε προτάσσονται μόνο στο δεύτερο, ενώ στο πρώτο χρησιμοποιείται η άρνηση /ðen/ (π.χ. /ðen tróι úte píni/ [ðe dróι úti piŋ] «Δεν τρώει ούτε πίνει»).

Τα /úte/, /míte/, /miðé(n)/ και /ne/ προτασσόμενα ενός όρου της πρότασης του προσδίδουν έμφαση και στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιείται και η άρνηση /ðen/ (π.χ. /úte ton θεό ðen fονάτε aftós/ [úti tu θςο ðe funáti aftós] «Ούτε τον Θεό δεν φοβάται αυτός», /aftós ðen fονάτε úte ton θεό/ [aftós ðe funáti úti tu θςο] «Αυτός δεν φοβάται ούτε τον Θεό»).

Οι προαναφερθείσες αρνητικές λέξεις μπορούν να χρησιμοποιούνται και σε ελλειπτικές προτάσεις (π.χ. /kanénas ðen ton alipáte/ [kanénas ðe dun alráti] «Κανένας δεν τον λυπάται», /úte eγó/ [úti γο] «- Ούτε εγώ») ή να συνδέουν αποφαιτικά δύο ή περισσότερα μέλη του ίδιου όρου της πρότασης και, εάν ο όρος αυτός προηγείται του ρήματος δεν υπάρχει δεύτερη άρνηση (/ðen/) στην πρόταση (π.χ. /miðé korási filisa | miðé ke padreménes/ [miðé kuráfi filisa | miðé ci padriméni] «ούτε κορίτσι φίλησα, ούτε και παντρεμένες», /ne étsi ne aliós pagéno/ [ne etʃ ne alós raénu] «Ούτε έτσι ούτε αλλιώς πηγαίνω»), ενώ, όταν έπεται του ρήματος, το /ðen/ εμφανίζεται υποχρεωτικά (π.χ. /ðen pagéno ne étsi ne aliós/ [ðe baénu ne etʃ ne alós]).

Η αρνητική σημασία εκφράζεται επίσης με τις αντωνυμίες /kanénas/ «κανένας» και /kanís/ [karís] «κανείς» - /típotá/ [típuta] [típta], /kan típotá/ [kan típuta], /típotas/ [típutas] «τίποτε», /káðipta/ «τίποτε, καθόλου» και τα επιρρήματα /proté(s)/ [puté(s)] «ποτέ», /ruθená/ [ruθiná] «πουθενά» που αφορούν σε πρόσωπα ή πράγματα και χρόνο ή τόπο αντίστοιχα. Οι αρνήσεις αυτές χρησιμοποιούνται υποχρεωτικά με τα /ðen/ και /min/ και στην περίπτωση αυτή υπάρχουν δύο αρνήσεις στην πρόταση²⁰⁷ (π.χ. /kanénas ðen ton alipáte/ [kanénas ðe dun alráti] «Κανένας δεν τον λυπάται», /típotá min fονάse/ [típuta mi funáfi] «Τίποτα μη φοβάσαι», /proté mu ðen planíthika gia ton epáno kósmo/ [proté mu ðen planétheka gia ton apáno kósmo] «Ποτέ μου δεν έχασα το μυαλό μου/ξετρελάθηκα για τον επάνω κόσμο»).

²⁰⁷ Για τη δήλωση έμφασης μέσω της χρήσης δύο ή περισσότερων από αυτές τις αρνητικές λέξεις εκτός από την κύρια άρνηση /ðen/ ή /min/, τη δυνατότητα τους να απαντούν και μόνες τους στον λόγο ως αρνητική απάντηση σε ερώτηση και την αόριστη σημασία τους σε ερωτηματικές και αποφαιτικές προτάσεις βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 501-502).

β) Λεξική άρνηση

Βασικός τρόπος δήλωσης της άρνηση σε λεξικό επίπεδο είναι η αντωνυμική σχέση (τα ζεύγη αντίθετων λέξεων, π.χ. /mikrós/ [mkros] «μικρός» - /tranós/ «μεγάλος, δηλ. όχι μικρός», /mésa/ «μέσα» - /éksu/ [éksu], [óksu] «έξω, δηλ. όχι μέσα»), η αρνητική δηλαδή έκφρασης της σημασίας μιας λέξης μέσω αντωνύμου (π.χ. /xérome/ [xérumi] «χαίρομαι» - /alipúme/ [alrúmi] «λυπάμαι, δηλ. δεν χαίρομαι», /káthome/ [káthumi] «κάθομαι» - /sikónome/ [ʃkónumi] «σηκώνομαι, δηλ. δεν κάθομαι»).

Τέλος, η αρνητική σημασία δηλώνεται και με λέξεις παράγωγες με τα προθήματα /a(n)/- [ar]-, /ane/- [ari]- (δηλώνει στέρηση) και /kse/- [kʃi]- (π.χ. /ánrextos/ [ánrixtus] «στεγνός, ξερός», /análastos/ [análastus] και /análagos/ [análagus] «αυτός που δεν αλλάζει ρούχα», /aníboros/ [ariíburos] «ανήμπορος, «ασθενής», /aneprókonos/ [ariprókonus] «ανεπρόκοπος, αδιόρθωτος», /ksézepsa/ [ksézipsa] «ξέζεψα, ελευθέρωσα τα ζώα από τον ζυγό», /ksepetrízo/ [kʃipitrízu] «καθαρίζω το χωράφι από τις πέτρες»).

4.7.10 Παραγωγή ρημάτων

Η παραγωγή, όπως αναφέρθηκε ήδη στο όνομα και το επίθετο, είναι ένας από τους βασικούς μηχανισμούς εμπλουτισμού του λεξιλογίου μιας γλώσσας. Η παραγωγή ρημάτων στο Δαρνάκικο ιδίωμα, όπως άλλωστε και στην Κοινή Νέα Ελληνική, εμφανίζει δύο μορφές: **α)** ρήματα από ρήματα (π.χ. /xíno/ [xínu] «χύνω» > /perixíno/ [pɛrixínu] «περιχύνω») και **β)** ρήματα από ονόματα και άλλες γραμματικές κατηγορίες (π.χ. /ádras/ «άντρας» > /adrízo/ [adrízu] «κάνω τον άντρα», /apokriá/ [apukriá] «Αποκριά» > /apokriéno/ [apukriénu] «αποκρεύω», /bit/ «μπιτ» > /bitízo/ [bitízu] «τελειώνω», /tranós/ «τρανός» > /tranéno/ [tranénu] «τρανεύω, μεγαλώνω»).

Η απλούστερη μορφή παραγωγής προκύπτει με μόνη την προσθήκη στο θέμα κλιτικών μορφημάτων που έχουν το χαρακτηριστικό ότι τονίζονται (π.χ. /vrudí/ [vrudí] «βροντή» > /vrud-ó/ [vrud-ó] «βροντώ»). Συνηθέστερος τρόπος παραγωγής είναι η προσφυματική παραγωγή, κατά την οποία προστίθενται στο θέμα τα παραγωγικά στοιχεία τα οποία ονομάζονται προσφύματα (προθήματα και επιθήματα).

Τα προθήματα χρησιμοποιούνται για την παραγωγή ρήματος από ρήμα, ενώ τα επιθήματα για την παραγωγή ρημάτων από άλλες γραμματικές κατηγορίες.

Ιδιαίτερη περίπτωση σχηματισμού ρημάτων αποτελεί η παραγωγή με την προσθήκη στο θέμα παλαιότερων και νεότερων λεξικών στοιχείων που δεν έχουν αυτοτελή παρουσία στον λόγο, τουλάχιστον με τη σημασία που έχουν στις παράγωγες λέξεις. Αυτού του είδους τα λεξικά στοιχεία, σε αντίθεση με τα συνήθη προσφύματα (προθήματα - επιθήματα), αποκαλούνται λεξικά προθήματα και λεξικά επιθήματα²⁰⁸. Η παραγωγή με λεξικά προθήματα και λεξικά επιθήματα ονομάζεται συμφυματική παραγωγή. Τα λεξικά προθήματα και τα λεξικά επιθήματα θα μπορούσαν να θεωρηθούν και ως πρώτα ή δεύτερα συνθετικά, αντίστοιχα. Επειδή όμως εμφανίζουν ανάλογη λειτουργία προς τα άλλα προθήματα και επιθήματα και σημασιολογική συχνά διαφοροποίηση από την ελεύθερη χρήση τους, εντάσσονται στην παραγωγή.

Στη συμφυματική παραγωγή, η παρουσία του θέματος δεν είναι πάντοτε απαραίτητη, διότι το λεξικό επίθημα, το οποίο εγγενώς διαθέτει λεξική σημασία, επιτελεί το ρόλο του θέματος (π.χ. -/λογό/²⁰⁹ όπως στον τύπο /μικρολόγ/).

α) Προθηματική παραγωγή²¹⁰

Στο ιδίωμα, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, τα κύρια παραγωγικά προθήματα για την παραγωγή ρημάτων είναι οι προθέσεις· εκτός από τις προθέσεις, αρκετά συχνά χρησιμοποιείται και το πρόθημα /kse/-. Ακολουθούν παραδείγματα ρημάτων με τα προθήματα που επισημάνθηκαν στο συλλεγέ γλωσσικό υλικό· άλλα προθήματα εμφανίζουν τον ίδιο τύπο με τα αντίστοιχα της Νεοελληνικής Κοινής ενώ άλλα παρουσιάζουν μεταβολές, οι οποίες έχουν φωνολογική εξάρτηση.

Τα προθήματα που εντοπίστηκαν είναι τα ακόλουθα:

/ana/- [an]-, [ap]- [na]-, /ane/- [api]-, [ape]-, [pi]-: /anathemátise/ [anathimátʃi] «αναθεμάτισε», /anakatónane/ [nakatónane] «ανακάτευαν», /anarotiúme/ [anarutʃúmi] «αναρωτιέμαι», /anatrixíastika/ [anatriçáska] «ανατρίχιασα, έφριξα», /anáfto/ [anáftu] «ανάβω», /anévni/ [apnevni] «ανεβαίνει», /anévika/ [apévika] «ανέβηκα», /aneséno/ [apnisénu] «ανασαίνω», /aneçulíazo/ [pnyçlázu] «αναγουλιάζω»,

²⁰⁸ Οι όροι λεξικό πρόθημα και λεξικό επίθημα θεωρούνται ως περισσότερο δηλωτικοί της φύσης αυτών των παραγωγικών στοιχείων. Από άλλους αναλυτές προτιμώνται οι όροι ψευδοπρόθημα και ψευδοεπίθημα· βλ. σχετικά Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 709, σημ. 2).

²⁰⁹ Σχετικά με τα στοιχεία που αναφέρθηκαν προηγουμένως βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 708-710).

²¹⁰ Πβ. Αλμπανούδης (2009: 280-286).

/anekatóno/ [ɲikatónu] «ανακατεύω», /aneroφίθika/ [ɲirufíθka] «αναρροφήθηκα, όταν έπεσα στο νερό ή όταν με περιέχυσαν με νερό», /aneroφίúme/ [ɲirufçúmi] «κλαίω με αναφιλητά²¹¹», /anetrixiázome/ [ɲitriçázumi] «ανατριχιάζω», /anetrixiástika/ [ɲitriçáska] «ανατριχιασα, αηδίασα, σιχάθηκα»

/adi/- [ad]-: /adaláxtikan/ «ανταλλάχτηκαν»

/apo/- [apu]-, [pu]-, [ap]-, [af]-, [po]-, /ape/- [api]- [pi]-: /apalífo/ [apalífɪfu] «πασαλείφω ελαφρά», /apékímises/ [apicímifis] «αποκοίμισες», /apologíθika/ [aplujítika] «απάντηση», /apónɣala/ «απόβγαλα», /apóida/ «αναγκάστηκα», /apoméno/ [apuménu] «απομένω», /afinun/ «αφήνουν», /apelogíθike/ [pilojítici] «απάντησε», /apelogíete/ [pilujéti] «απαντά», /apesténome/ [pisténumi] «κουράζομαι», /apotravízome/ [putravízumi] «τεντώνομαι», /apokimnúsa/ [pocimnúsa] «αποκοίμιζα»

/ðia/-: /ðiavénane/ [ðjavénane] «διάβαιναν», /ðiaválo/ [ðjaválu] «δυσφημώ, κατηγορώ», /ðialéyo/ [ðjaléɣu] «διαλέγω», /ðiaféro/ [ðjaféru] «διαφέρω, έχω διαφορά»

/ðis/-²¹²: /ðistixó/ «δυστυχώ»

/is/- [s]-: /na isprákso/ «να εισπράξω», /isévike/ [sépci] ή /séfci/ «μπήκε» (πβ. <είσέβη>)

/ek/- και /eks/- [ek]-, [k]-, [ks]-, [k]-: /eksartáte/ «εξαρτάται», /eksépebe/ «εξέπεμπε», /eksiyítikame/ [ekʃijítikami] «εξηγηθήκαμε», /ekðikiúme/ [kðicúmi] «εκδικούμαι», /eksetázi/ [ksetázɪ] «εξετάζει», /((na) eksetázis/ [(na) kʃitázis] «(να) εξετάζεις», /eksetázo/ [kʃitázu] «ανακρίνω», /ksilóno/ [kʃlónu] «ξηλώνω», /ksipástika/ [kʃpáska] (< /ksipázo/ < /eksipázo/ < /eksispázo/) «τρόμαξα, ξαφνιάστηκα», /ksípnise/ [kʃípnise] «ξύπνησε»

/en/- [in]-, [ed]-: /((na) edáksi/ «(να) εντάξει», /enðiaféρθike/ [inðjaférci] «ενδιαφέρθηκε»

/epi/- [ep]- [ipi]-, [pi]-, [p]-: /epíyɪ/ [epíj] «επείγει», /epithímisa/ [ipithímisa] «επιθύμησα», /epeniúme/ [piniúmi] «παινεύομαι», /epenó/ [pino] «επαινώ», /petixéni/ [pitçér] «πετυχαίνει»

²¹¹ Για την ορθογραφία της λ. βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 173).

²¹² Για το συγκεκριμένο πρόθημα οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 711) παρατηρούν ότι δεν αποτελεί πραγματικά παραγωγικό μόρφημα ρημάτων, εκτός μεμονωμένων περιπτώσεων (π.χ. *δυσ-λειτουργώ* /ðisliturgó/), εφόσον τα περισσότερα ρήματα προέρχονται από επίθετα που έχουν σχηματισθεί με το *δυσ-* /ðis/- (π.χ. *δυστυχής* /ðistixís/ > *δυστυχώ* /ðistixó/).

/kata/- [kat]-: /katapoδιάζο/ [katapuđjázu] «ακολουθώ κατά πόδας, κυνηγώ», /katariúme/ [katarjúmi] «καταριέμαι», /kataxonιάζο/ [kataxurázu] «καταχωνιάζω», /katénika/ [katéŋka] «κατέβηκα», /katevénis/ [kativénis] «κατεβαίνεις»

/meta/- [mita]-: /(na ton) metalávis/ [(na tun) metalávis] «(να τον) μεταλάβεις», /metaxirízodan/ «μεταχειρίζονταν», /metálave/ [mitálavi] «μετάλαβε, κοινωνήσε»

/kse/- [kʃi]-, [kʃ]-, [ks]-: /ksealázo/ [kʃalázu] «ξεντύνομαι», /ks(e)apoliúme/ [kʃapuλύmi] και [ksapuλύmi] «αφήνομαι ελεύθερος», /kseaposkerázome/ [kʃipuscipázumi] «ξεσκεπάζομαι», /ksézepsa/ [ksézipsa] «ξέζεψα», /kseθίmana/ «ξεθύμανα», /ksekinái/ [ksecinái] «ξεκινά», /ksémaθa/ «ξέμαθα», /ksefortóno/ «ξεφορτώνω», /ksevaskéno/ [kʃivascénu] «ξεματιάζω», /ksérese/ [kséripʃi] «ξέπεσε», /ksepetrízo/ [kʃipitrízu] «καθαρίζω το χωράφι από τις πέτρες»

/para/- [par]-: /paralaló/ «παραμιλώ», /paramernó/ [paramirnó] «παραμερίζω, αλλάζω θέση, μετακινούμαι», /parastrátise/ «παραστράτησε», /paraórimase/ [parórimaʃi] «ωρίμασε πολύ, παραέγινε»

/peri/- [piri]-, [per]-, [pir]-, [pur]-, [por]-: /periyiróno/ [perjiróno] «περιφράζω», /peridrómiasa/ [peridrómiasa] «περιδρομίασα», /perigeló/ [pirjiló] «περιγελώ», /perilavéno/ [pirilavénu] «αναλαμβάνω», /perimazóno/ [pirimazónu] «περιμαζεύω», /periméno/ [piriménu] «περιμένω», /perixíno/ [piriçínu] «περιχύνω», /peripatís/ [pirpatís] «περπατάς», /perpátise/ [porpátise] «περπάτησε», /perigeló/ [purjiló] «περιγελώ», /peripató/ [purpató] «περπατώ»

/pro/- [pru]-: /prókama/ «πρόφτασα», /promithéno/ [prumthénu] «προμηθεύω, συμβουλεύω, υποδεικνύω», /propidíxno/ [prubdíxnu] «πηδώ από πριν, νωρίτερα, εφοδιάζω»

/pros/- [proʃ]-, [prus]-: /prósexe/ [próʃçi] «πρόσεχε», /prosánapsa/ [prusánapsa] «έβαλα φωτιά, εκνευρίστηκα», /prosáfto/ [prusáftu] «βάζω φωτιά», /prostázo/ [prustázu] «προστάζω»

/sin/- [ʃi-, ʃ-, ʃn-, ʃn-, ʃ(i)d- ʃim]-: /silogíume/ [ʃlujúmi] «συλλογίζομαι, σκέφτομαι», /simazónome/ [ʃmazónumi] «συνέρχομαι», /sin(i)orízome/ [ʃnurízumi] και [ʃnurízumi] «συνερίζομαι, συναγωνίζομαι, αμιλλώμαι», /sideriázo/ [ʃdirjázu] «δένω τα ζώα το ένα μετά το άλλο», /sizitó/ [ʃizitó] «συζητώ», /silogístika/ [ʃilojístika] «συλλογίστηκα», /simfonúsame/ [ʃimfunúsami] «συμφωνούσαμε», /sidílikse/ [ʃidílkʃi] «περιέζωσε», /sixornó/ [ʃxurnó] «συγχωρώ».

/ίρο/- [ίru-, ru-, ip]-: /írofurkiázō/ [rufurcázu] «παίρνω βράση», /írárxun/ «υπάρχουν», /íroféro/ [íruféru] «υποφέρω», /íroférame/ [íroférami] «υποφέραμε».

β) Επιθηματική παραγωγή

Τα επιθήματα που επισημάνθηκαν στο συλλεγέν υλικό και χρησιμοποιούνται για την παραγωγή ρημάτων του Δαρνάκιου ιδιώματος χαρακτηρίζουν –όλα σχεδόν– και τη Νεοελληνική Κοινή.

Τα επιθήματα που απαντούν στο ιδίωμα είναι τα εξής:

-/ένο/ -[ένu]²¹³: /kseθiméno/ [kʃiθiménu] «ξεθυμαίνω», /ksemaθéno/ [kʃimaθénu] «ξεμαθαίνω», /rapuδέno/ [rapuδέnu] «γερνώ, ζαρώνει το πρόσωπό μου, εξασθενεί το μυαλό μου»

-/άρο/ -[άρu]: /limáro/ [limáru] «ακονίζω», /saltáro/ [saltáru] «πηδώ», /stimáro/ [stimáru] «υπολογίζω, λογαριάζω». Το παραγωγικό επίθημα **-/άρο/** χρησιμοποιείται συνήθως για την ένταξη δανείων στο κλιτικό σύστημα του ρήματος.

-/ένο/ -[ένu]²¹⁴: /apokr(i)éno/ [apokr(i)énu] «αποκρεύω», /árxevan/ «άρχιζαν», /ɣnosténo/ [ɣnusténu] «λογικεύομαι, φρονιμεύω», /kavalikéno/ [kavalikénu] «καβαλικεύω», /kodaréno/ [kudarénu] «χτυπώ με το κοντάρι, τρώω πολύ φαγητό ή ξύλο με το κοντάρι», /tranéno/ [tranénu] «μεγαλώνω»

-/zo/ -[zu] (-/ázō/²¹⁵, -/iázō/²¹⁶, -/ízo/²¹⁷, -/ózo/): /aðiázō/ [aðjázu] «αδειάζω», /adrízo/ [adrízu] «κάνω τον άντρα», /avɣatízo/ [avɣatízu] «τελειώνω γρήγορα, αποδίδω πιο πολύ», /afaniázō/ [afanázu] «εξαλείφω, καταστρέφω», /ɣaniázō/ [ɣanázu] «γανιάζω», /ɣemózo/ [jimózu] και /ɣiumózo/ [jumózu] «γεμίζω», /gogízo/ [gɔjízu] «γογγύζω», /ðeftirízo/ [ðiftirízu] «ξαναλέω, επαναλαμβάνω», /zavízo/ [zavízu] «κοιτάζω στραβά, αλληθωρίζω», /isixázō/ [iʃixázu] «ησυχάζω», /θimiázō/ [θimházu] «θυμιατίζω», /elpízo/ [ilpízu] «ελπίζω», /trovadíázō/ [truvadjázu] «τοποθετώ φαγητό στον τορβά», /fonázō/ [funázu] «φωνάζω», /xuɣiázō/ [xujázu] «φωνάζω»

-/ίno/ -[ίνu]: /plutíno/ [bludínu] «πλουτίζω, πληθαίνω»

²¹³ Βλ. Ντίνας (2005: 166), Αλμπανούδης (2009: 267), Γκαραλιάκος (2016: 315).

²¹⁴ Βλ. Ντίνας (2005: 167), Αλμπανούδης (2009: 266-267), Γκαραλιάκος (2016: 314).

²¹⁵ Βλ. Ντίνας (2005: 166), Αλμπανούδης (2009: 266, 268-269).

²¹⁶ Βλ. Αλμπανούδης (2009: 266, 268-269), Γκαραλιάκος (2016: 314, 316).

²¹⁷ Βλ. Ντίνας (2005: 166), Αλμπανούδης (2009: 267-268), Γκαραλιάκος (2016: 315, 316, 317).

-/όνο/ -[όνu]²¹⁸: /apirónome/ [aprónumi] «πυρώνομαι, απολαμβάνω τη ζέστη της φωτιάς», /γρρόνο/ [γρρόnu] «γραπώνω», /zaróno/ [zarónu] «ζαρώνω», /θιμόνο/ [θιμόnu] «θυμώνω», /keratóno/ [ciratónu] «κερατώνω», /peratóno/ [piratónu] «τελειώνω», /derlikóno/ [dirlikónu] «παρατρώνω».

γ) Συμφυματική παραγωγή

Ρήματα παράγονται και από συμφυματικά στοιχεία, τα οποία είτε δεν έχουν αυτοτελή παρουσία στον λόγο ή, ακόμη και εάν έχουν, χρησιμοποιούνται με περισσότερο ή λιγότερο διαφορετική σημασία. Όταν προηγούνται του θέματος λειτουργούν ως λεξικά προθήματα, ενώ όταν έπονται, αποτελούν λεξικά επιθήματα.

1) Λεξικά προθήματα

Ως λεξικά προθήματα στο ιδίωμα λειτουργούν τα εξής:

/afto/-: /aftoktónise/ «αυτοκτόνησε»

/olo/- [lu]-: /ologirízo/ [lujirízu] και /ologirínó/ [lujirínó] «περιφέρομαι, γυρίζω άσκοπα»

/mata/-: /(na) matatrayuðíso/ «(να) ξανατραγουδήσω»

/omo/- [mu]-: /omologó/ [muluyó] «ομολογώ»

/ksero/- [kfíru]-: /kserostaliázó/ [kfírustalázu] «στέκομαι κάπου άσκοπα, χαζεύω», /kseroxáno/ [kfíruxánu] «χασμουριέμαι»

Τη σημασία του υποκορισμού της ρηματικής έννοιας δηλώνουν τα ακόλουθα προθήματα:

/kutso/- [kutsu]-: /kutsopíno/ [kutsupínu] «πίνω λίγο - λίγο» (βλ. και Ντίνας 2005: 156)

/liano/- [lanu]-: /lianokataríno/ [lanukatarínu] «λιανοκαταπίνω», /lianoperpató/ [lanupirpató] «πατώ στα νύχια», /lianoxáfto/ [lanuxáftu] «τσιμπολογώ, τρώω ελαφρά»

/miso/- [mis]-: /misaðiázó/ [misaðjázu] «φτάνω στη μέση»

²¹⁸ Βλ. Ντίνας (2005: 166-167), Αλμπανούδης (2009: 267-268), Γκαραλιάκος (2016: 315, 316).

/psilo-/ [pfilu]-: /psiloxinaiténo/ [pʃiluʒinaiténu] «ψιλοτεμπελιάζω»,
/psilosikóno/ [pʃilufkónu] «κολακεύω»

2) Λεξικά επιθήματα

Συνήθη λεξικά επιθήματα που επισημάνθηκαν στο υλικό είναι:

-/voló/: /petrovolúse/ «πετροβολούσε»

-/komó/: /gerokomó/ [jirukumó] «γηροκομώ»

-/kopó/: /(na) xarokorísun/ «να χαροκοπήσουν, να διασκεδάσουν»

-/logó/: /mirologúse/ [mirologúʃi] «μοιρολογούσε (γ' ενικό)»

-/maxó/: /psixomaxúsan/ «ψυχομαχούσαν»

-/rió/: /aksiorií/ «αξιοποιεί», /proiðoríise/ «προειδοποίησε», /ðen to éxume
siniðitoríisi/ [ðe do xume siniðitoríisi] «δεν το έχουμε συνειδητοποιήσει»,
/xrisimoriúme/ «χρησιμοποιούμε».

4.7.11 Σύνθετα ρήματα

Στο ιδίωμα, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, τα σύνθετα ρήματα προκύπτουν από τον συνδυασμό ρήματος ως β' συνθετικού με λέξεις που ανήκουν στις εξής γραμματικές κατηγορίες.

α) όνομα: /anɣokóno/ [anɣukónu] «ανγοκόβω», /psomozó/ [psumuzó] «ζωφτωχικά» (βλ. Αλμπανούδης 2009: 275)

β) επίρρημα: /ksanaɣírise/ [ksanaɣirse] «ξαναγύρισε», /sixnolalún/ [sixnulalún] «συχνολαλούν», /sfixtagaliástikan/ [sfixtagalástikan] «σφιχταγκαλιάστηκαν» (βλ. Αλμπανούδης 2009: 275)

γ) επίθετο: /kitrinofiliasa/ [citrinofílasa] «έγινα χλωμός» (βλ. Αλμπανούδης 2009: 275)

δ) αριθμητικό: /ðiplofáe/ [ðiplufái] «φάε δυο φορές (προστ. αορ.)»

ε) ρήμα: /kloθoɣirízo/ [kluθujirízu] «τριγυρίζω, γυρίζω κάπου επίμονα», /xaskoɣeló/ [xaskujiló] «γελώ (χαϊρέκακα)»

Το συνδετικό φωνήεν -/o/-, όταν είναι τονικά απροστάτευτο, πραγματώνεται ως -[u]- στα σύνθετα ρήματα και λειτουργεί ως συνδετικός αρμός μεταξύ των δύο

θεμάτων που συναπαρτίζουν το σύνθετο ρήμα. Για τη χρήση του ισχύουν όσα αναφέρθηκαν σχετικά με το όνομα. Με τα επιρρήματα /píso/ [písu] «πίσω» και /ksaná/ «ξανά» δεν απαντά συνδετικό φωνήεν (π.χ. /ksanavráxika/ [ksanavráçka] «ξαναβράχηκα»). Το επίρρημα /ksaná/ χρησιμοποιείται συχνά αμετάβλητο και σε περιβάλλον προ φωνήεντος (π.χ. /ksanaédoka/ [ksanaéduka] «ξαναχτύπησα»). Επίσης, όσον αφορά στον τονισμό τα σύνθετα ρήματα διατηρούν τον τονισμό του αρχικού ρήματος (π.χ. /xásko/ [xásku] «χάσκω» + /yeló/ [jiló] «γελώ» > /xaskoyeló/ [xaskujiló] «γελώ (χαιρέκακα)»).

Ανάλογα με τη συντακτική και σημασιολογική σχέση μεταξύ των συνθετικών, τα σύνθετα ρήματα διακρίνονται σε παρατακτικά και προσδιοριστικά.

Τα παρατακτικά σύνθετα αποτελούνται από δύο ρήματα και μπορούν να αποδοθούν αναλυτικά με σύνδεση των δύο συνθετικών με τον σύνδεσμο /ke/ «και» (π.χ. /kloθoyirízo/ [kluθujirízu] «κλωθογυρίζω», /astrapokáfti/ [strapukáfti] «αστράφτει και πέφτει κεραυνός», /xaskoyeló/ [xaskujiló]).

Όσον αφορά στα προσδιοριστικά σύνθετα, όταν το α' συνθετικό είναι επίρρημα ή επίθετο, λειτουργεί στη σύνθεση ως επιρρηματικός προσδιορισμός (π.χ. /variakíyo/ [varjakíyu] «καταφέρω ή υφίσταμαι βαριά χτυπήματα», /kitrinofiliasa/ [citrinofiliasa] «έγινα κίτρινος σαν το φύλλο, γλώμιασα», /ksanavráxika/ [ksanavráçka] «βράχηκα ξανά», βλ. Αλμπανούδης 2009: 276-279).

Όταν ως α' συνθετικό χρησιμοποιείται όνομα, αυτό μπορεί να ισοδυναμεί με:

α) προθετική φράση (π.χ. /aerótnaksa/ [aerótnaksa] «τίναξα στον αέρα», /lemorníyo/ [limurhíyo] «πιάνω από τον λαιμό (κάποιον) και τον πνίγω», /nerokáika/ [nirukáika] «κάηκα για νερό, δίψασα πολύ», /psomozó/ [psumuzó] «ζω με ψωμί, δηλαδή φτωχικά»)

β) με ποιητικό αίτιο (π.χ. /liorirízome/ [lurirízumi] «ζεσταίνομαι από τον ήλιο»)

γ) σπανιότερα με αντικείμενο (π.χ. /karpófaya/ «έφαγα καρπό», /majaladízo/ [majaladízu] «βάζω τη μαγιά» (< /magiá/ < τουρκ. maya «προζύμι» + /ladízo/ < τουρκ. ladini «τοποθετώ, βάζω», βλ. Αλμπανούδης 2009: 279).

δ) με παραβολική φράση (π.χ. /baboyériase/ [babujérjaçi] «έγινε σαν γέρος, δηλαδή γέρασε πολύ»).

Είναι χαρακτηριστικό, τέλος, ότι το α' συνθετικό δεν μπορεί να λειτουργεί ως υποκείμενο του ρήματος.

4.7.12 Μετοχές

Στο Δαρνάκινο ιδίωμα, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, υπάρχει περιορισμένος αριθμός μετοχών σε σχέση με το ευρύ σύστημα της Αρχαίας Ελληνικής²¹⁹. Στις προαναφερθείσες γλωσσικές μορφές, ιδίωμα και Νεοελληνική Κοινή, από συγχρονική άποψη τη λειτουργία της ενεργητικής επιρρηματικής μετοχής επιτελούν τύποι σε *-odas/ -[udas]* και *-ódas/* (π.χ. */kleftódas/*²²⁰ [*klífítodas*] «με κλεψιά²²¹», */léyodas/* «λέγοντας», */riyénodas/* «πηγαίνοντας», */rotódas/* «ρωτώντας», */skalízodas/* [*skalífizudas*] «σκαλίζοντας», */sxolódas/* [*skolódas*] «σχολώντας», */trógodas/* «τρώγοντας»), από πλευράς λειτουργίας δηλαδή πρόκειται για άκλιτους, επιρρηματικής φύσης τύπους οι οποίοι εκφράζουν διάφορες επιρρηματικές σχέσεις (τρόπο, χρόνο κ.ά.), ενώ η μόνη μορφή μετοχής είναι αυτή του μεσοπαθητικού παρακειμένου (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 542)· η εν λόγω μετοχή, αντίθετα με τις επιρρηματικές, έχει έντονα ονοματικό χαρακτήρα²²² (λειτουργία επιθέτου ή και ονόματος/ουσιαστικού) και ως εκ τούτου διαφοροποιείται συγχρονικά από αυτές. Κατά συνέπεια οι μετοχές του μεσοπαθητικού παρακειμένου, του μεσοπαθητικού ενεστώτα και κάποιες σπάνιας χρήσης και λόγιας προέλευσης (π.χ. ενεστώτα ενεργητικής φωνής, αορίστου ενεργητικής φωνής, παρακειμένου ενεργητικής φωνής) εξετάζονται από κοινού εκτός όμως του κυρίως τμήματος του ρήματος.

Στη συνέχεια, δίνονται στοιχεία για τις δύο αυτές περιπτώσεις μετοχών, που εμφανίζουν μεγαλύτερη συχνότητα χρήσης, γίνεται όμως λόγος και για άλλους μετοχικούς τύπους (π.χ. ενεστώτα ενεργητικής φωνής, αορίστου ενεργητικής φωνής, παρακειμένου ενεργητικής φωνής), για τη λειτουργία τους και την παρουσία τους ή μη στα πλαίσια του ιδιώματος.

α) Μετοχή ενεστώτα ενεργητικής φωνής. Στο υλικό ανευρέθηκαν λίγοι τύποι μετοχής ενεργητικού ενεστώτα ρημάτων της Αρχαίας Ελληνικής οι οποίοι έχουν αποκτήσει πλέον ονοματική λειτουργία και ισοδυναμούν με

²¹⁹ Στην Αρχαία Ελληνική σχεδόν κάθε χρόνος –και στις δύο φωνές– σχημάτιζε και αντίστοιχη μετοχή, με αποτέλεσμα να εμφανίζεται ένα πλήρως ανεπτυγμένο σύστημα.

²²⁰ Πβ. τα λεγόμενα από τον Παπαδόπουλο (1926: 92) για τον τονισμό μετοχών βαρύτονων ρημάτων στην παραλήγουσα, όπως «*γυρίζοντας, παϊνόντας...*, *θελόντας...*» κατά τα περισπώμενα της α' συζυγίας.

²²¹ Ουσιαστικά πρόκειται για επιρρηματική χρήση μετοχής. Για τη συχνή παρουσία της κατάστασης αυτής –άκλιτοι ρηματικοί τύποι σε επιρρηματική και απόλυτη χρήση για τη δήλωση κυρίως τρόπου ή μέσου– στα ιδιώματα βλ. Καραντζή (2016: 120).

²²² Η μετοχή αυτή συγκεντρώνει στον ίδιο τύπο όχι μόνο ονοματικές ιδιότητες και ειδικότερα ιδιότητες επιθέτου (αριθμό, πτώση, τρία γραμματικά γένη) αλλά και ρηματικές (συντελεσμένο/τέλειο ποιόν ενεργείας, φωνή/διάθεση).

ονόματα/ουσιαστικά· πρόκειται για τις λέξεις /δέοδα/ [δέυδα] «χαιρετίσματα, σέβη» (χρησιμοποιείται στον πληθυντικό αριθμό), /ενδιαφέρον/ [inɔjaférun] «ενδιαφέρον», /καθίκον/ «καθήκον», /μέλον/ «μέλλον» και /simféron/ «συμφέρον».

β) Μετοχή αορίστου ενεργητικής φωνής. Σε εξαιρετικά μικρό αριθμό περιπτώσεων επισημάνθηκαν μετοχικοί τύποι του λεγόμενου αορίστου β' της Αρχαίας Ελληνικής. Οι τύποι αυτοί συνοδεύονται συνήθως από το οριστικό άρθρο και έχουν ονοματική ή επιθετική χρήση, ισοδυναμούν δηλαδή με ονόματα/ουσιαστικά ή επίθετα.

Παραδείγματα: /ta paθóda/ «τα παθήματα», /parelθón/ «παρελθόν», /(ο) tixódas/ «τυχαίος».

γ) Μετοχή παρακειμένου ενεργητικής φωνής. Στο συγκεκριμένο γλωσσικό corpus επισημάνθηκαν οι τύποι μετοχής ενεργητικού παρακειμένου της Αρχαίας Ελληνικής /γεγονός/ «γεγονός» και /kaθestós/ «καθεστώς» οι οποίοι όμως ισοδυναμούν με ονόματα/ουσιαστικά και γίνεται χρήση τους στον ενικό αριθμό.

δ) Μετοχή μεσοπαθητικού ενεστώτα. Στο ιδίωμα απαντούν -αν και όχι πολύ συχνά- μετοχικοί τύποι μεσοπαθητικού ενεστώτα (κυρίως σε -/ómenos/úmenos/ámenos, -ómeni/oméni/úmeni/améni, -ómeno/úmeno/ámeno/ - [óminus/úminus/áminus, -ómēr/umér/úmer/amér, -óminu/úminu/áminu]), τις περισσότερες φορές συνοδεύονται από το οριστικό άρθρο, το οποίο τους προσδίδει ονοματική λειτουργία και συντελεί στο να ισοδυναμούν σημασιολογικά με αναφορικές προτάσεις (και αναφορικές μετοχές βλ. Μπαμπινιώτης 2005: 542-543)· πρόκειται δηλαδή για ένα είδος «συνεπτυγμένης» μορφής αναφορικής πρότασης, το οποίο όμως μπορεί να αποδοθεί και «αναλυτικά» με καθαρή αναφορική πρόταση.

Παραδείγματα: /epómeno/ «επόμενο», /(i) ergazómeni/ «(οι) εργαζόμενοι», /leγómeni/ «λεγόμενη», /(i) leγómenes/ [(i) λίγómīnis] «(οι) λεγόμενες», /onomazoméni/ [unumazumér] «αυτή (εκείνη) που/η οποία ονομάζεται», /(tin) proigúmeni (méra)/ «(την) προηγούμενη (μέρα)», /perioxoménu/ [pīriixuménu] «περιεχομένου», /(to) proigúmeno (sávato)/ «(το) προηγούμενο (Σάββατο)», /proistámeno/ «προϊστάμενο», /prostatevómeni/ «προστατευόμενοι».

Επίσης, όπως συμβαίνει και στην Κοινή Νέα Ελληνική, κάποια ρήματα σχηματίζουν τύπους μετοχής μεσοπαθητικού ενεστώτα παρεκκλίνοντες μορφολογικά σε -/úmenos/ -[úminus] ή -/ámenos/ -[áminus]²²³ (π.χ. /gramatizúmenos/

²²³ Βλ. και Αλμπανούδης (2009: 239), Τσολάκη (2009: 338, 341-342), Γκαραλιάκος (2016: 243-244).

[ɣramatzúminus] «γραμματιζούμενος», / (éna pulí) petámeno/ «(ένα πουλί) πετάμενο», /sta kalá kathúmena/ «στα καλά καθούμενα», /trexámena/ «τρεχάμενα»).

ε) Μετοχή μεσοπαθητικού παρακειμένου. Οι μετοχές του μεσοπαθητικού παρακειμένου λήγουν, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, σε -/ménos, -méni, -ménu/ -[ménus, -mén, -ménu]. Χρησιμοποιούνται ως επίθετα (π.χ. /ɣaitanísi mu pleɣménu/ «γαϊτανάκι μου πλεγμένο», /labádes anaménes/ «λαμπάδες αναμμένες», /me xéria stavroména/ [mi zéɽja stavruména/] «με χέρια σταυρωμένα», /siniθisméni máxi/ «συνηθισμένη μάχη», /siniθisméni léksi/ [ʃidizmér lekʃ] «συνηθισμένη λεξη», /fríðia mu ɣraména xéria andrioména/ «φρύδια μου γραμμένα χέρια ανδρειωμένα» κ.ά.) ή ονόματα/ουσιαστικά (π.χ. /akaliasménos/ [akalazménus] «καλεσμένος», /vareméni/ [variméni] «έγκυος», /gastroméni/ [gastrumér] «έγκυος», / (ke féɽnun ólo) sklavoméni/ [(ci féɽnun ólu) sklavumér] «(και φέρνουν όλο) σκλάβους», /padreménes/ [padriméni] «παντρεμένες» κ.ά.) και ως βοηθητικό στοιχείο για τον σχηματισμό ορισμένων τύπων (των λεγόμενων β' συντελικών χρόνων) και των δύο φωνών (π.χ. /ta éxi skepasména/ [ta ɟi scepazména] «τα έχει σκεπασμένα» αντί /ta éxi skepási/ [ta ɟi scepáʃ] «τα έχει σκεπάσει», /íne ɣraméni/ [íni ɣramér] «είναι γραμμένη» αντί /éxi ɣraftí/ [éɟ(i) ɣraftí] «έχει γραφτεί», /íne enloɣiménos/ [íni ivluɟiménus] «είναι ευλογημένος» αντί /éxi enloɟiθí/ [éɟ(i) vluɟiθí] «έχει ευλογηθεί», /íne ftiaɣméni/ [iɽ fɟaɣmér] «είναι φτιαγμένη» αντί /éxi ftiaxtí/ [éɟ(i) fɟaxti] «έχει φτιαχτεί») και η παρουσία τους είναι αρκετά συχνή.

Μετοχές αυτού του είδους σχηματίζονται –όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική– και από αμετάβαρα ρήματα, τα οποία στερούνται μεσοπαθητικής φωνής (π.χ. /anaménes/ «αναμμένες», /araxniasméno/ [araxnazménu] «αραχνιασμένο», /ðakrisménos/ [ðakrizménos] «δακρυσμένος», /kakioménos/ [kacuménus] «κακιωμένος», /mestoménos/ [mistuménus] «μεστωμένος, μεγάλος, ώριμος, ψημένος», /methisménos/ [mitsménus] «μεθυσμένος», /paxniasménos/ [paxnazménus] «παχνιασμένος», /xortariasména/ [xortarjazména] «χορταριασμένα»).

Παραδείγματα: /alatisméno/ [alatzménu] «αλατισμένο», /valménos/ [valménus] «βαλμένος», /zavlakoménos/ [zavlakuménus] «ζαβλακωμένος», /zaroménos/ [zaruménus] «τσαλακωμένος», /iliokaménos/ [ilukaménus] «ηλιοκαμένος», /maθiména/ [maθiména] «μαθημένα», /muxliasméno/ [muxlazménu] «μουχλιασμένο», /ksexasménos/ [kʃixazménus] «ξεχασιάρης, τρελός, ελαφρόμυαλος», /oniɽoparménos/ [oniɽuparménus] «ονειροπαρμένος», /paraðarménos/ [paraðarménus] «χτυπημένος, δαρμένος αλλά και ο κοινωνικά

απομονωμένος», /robiasménos/ [pubjazménus] «ρεζίλεμένος, εξευτελισμένος», /skiména/ [ʃciména] «σκυμμένα», /tromayméni/ [tromaymér] «τρομαγμένη», /tiporiiména/ [tipuriiména] «τυποποιημένα», /xamiloméno/ [xamiluménu] «χαμηλωμένο» κ.ά.

Τέλος, όσον αφορά στις μετοχές μεσοπαθητικού παρακειμένου με αναδιπλασιασμό, δηλαδή με επανάληψη του αρκτικού τους συμφώνου με /e/ (π.χ. /veniasménos/) επισημάνθηκαν μόνο οι τύποι /epitetráméno/ «επιτετραμμένο» (αιτιατική ενικού) και /sigekriméni/ «συγκεκριμένη», ενώ μετοχές με τη λεγόμενη αύξηση (π.χ. /iθeliménos/ «ηθελμένος», /eskeménos/ «εσκεμμένος») δεν εντοπίστηκαν στο συγκεκριμένο γλωσσικό υλικό, αλλά ανευρέθηκε μόνο η φράση /to dieftharméno kahestós/ [to ðjafθarméno kahestós] «το διεφθαρμένο καθεστώς»²²⁴.

4.8 Επιρρήματα²²⁵

Στο Δαρνάκικο ιδίωμα, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, τα επιρρήματα χρησιμοποιούνται για τη δήλωση των (επιρρηματικών) σχέσεων του τόπου, του χρόνου, του τρόπου, του ποσού, της βεβαίωσης, του δισταγμού, της άρνησης και συνεπώς μπορούν να διακριθούν αντίστοιχα στις εξής κατηγορίες:

α) Τοπικά επιρρήματα: /aporíso/ [arapís] «από πίσω, όπισθεν, στην πλάτη», /ðáɾi/ «εδώ», /ðonáka(s)/ [ðunáka(s)] «εδώ (να), σε αυτό το μέρος», /ðóθe/ [ðóθi] «προς τα εδώ», /éðeki/ [éðici] «εκεί ακριβώς», /eðó/ «εδώ», /ékso/ [éksu], [óksu] «έξω», /katayí/ [katají] ή /katayí(s)/ [kataí(s)] «καταγής», /oló(ɣ)ira/ [ló(j)ira] «ολόγυρα», /óðeðo/ [óðíðo]²²⁶ ή /éðeðo/ [éðíðo] «εδώ, σ' αυτό εδώ το μέρος», /pararáno/ [pararán] «πιο πάνω» κ.ά.

²²⁴ Μετοχές μεσοπαθητικού αορίστου σε -(θ)ís, -(θ)ísa, -(θ)ép/ (π.χ. /travmatisθís, ipovliθísa, pliyís/) δεν εντοπίστηκαν στο ιδίωμα. Η χρήση των μετοχών αυτών που απαντούν –στα πλαίσια της Κοινής Νέας Ελληνικής– σε μορφές γραπτής κυρίως επικοινωνίας και σε υψηλότερο επίπεδο ύφους δεν φαίνεται να συνάδει με τον απλό, καθημερινό χαρακτήρα του ιδιοματικού λόγου και εξηγεί ίσως ικανοποιητικά τη μη εμφάνισή τους και την απουσία τους από το Δαρνάκικο ιδίωμα.

²²⁵ Για τα διαλεκτικά επιρρήματα, τη μορφολογική ποικιλία τους, την πολλαπλή λειτουργία, την ετερόκλητη προέλευσή τους, για το γεγονός ότι αποτελούν γλωσσική πραγμάτωση μιας διαφορετικής σύλληψης του κόσμου και συνεπώς μια άλλης ταξινομίας καθώς και για το ότι συνιστούν μια συνθετότερη και πλουσιότερη –εν σχέσει με την Κοινή Νέα Ελληνική– κατηγορία λεξιλογικού υλικού βλ. Καραντζή (2016: 119-128). Για τις διάφορες καταλήξεις των επιρρημάτων βλ. Ντίνας (2005: 167-169), Αλμπανούδης (2009: 269).

²²⁶ Σχετικά με το επιτατικό πρόθημα [uð'i-] (< αρχ. ὄδε) το οποίο μπορεί να προστίθεται σε επιρρήματα τοπικής, χρονικής δείξης και στο τροπικό επίρρημα /étsi/ (π.χ. [uð'íðó] «ακριβώς εδώ», [uð'icíja] «ακριβώς εκεί», [uð'ítót'i] «ακριβώς τότε», [uð'étja] «ακριβώς έτσι να») βλ. Ντάγκας (2016: 505).

β) Χρονικά επιρρήματα: /akéria/ [acérja] «αργά», /anánraða/ «το απόγευμα, το βραδάκι», /anímera/ [arímera] «αυθημερόν», /aparxís/ [aparçís] «εξ αρχής», /ðári/ «τώρα», /extés/ [ixtés] «χθες», /epsé/ [ipfjé] «χθες το βράδυ», /kióla(s)/ [cóla(s)] ή /kiólan/ [cólan] «κιόλας», /dáima/ «πάντοτε», /ópsima/ [ópɣma] «πρόσφατα, τελευταία, αργά» /paraístera/ «παραΰστερα», /périsi/ [perɣ] «πέρυσσι», /plia/ [pɣla] «πια», /própersi/ [própirɣ] «πρόπερσι», /proxté/ [pruxté] «προχθές», /propsé/ [prupɣjé] «προχθές», /taxiá/ [taçá] ή /taxí/ [taçí] «νωρίς, το πρωί», /fétos/ [fétus] «φέτος» κ.ά.

γ) Τροπικά επιρρήματα: /aγάλia/ [aγáɣla] ή /aparaγάλia/ [(a)paɣáɣla] «σιγά», /akadí/ «βολικά, όπως έπρεπε», /áransis/ «ξαφνικά», /(a)γλίγορα/ [(a)ɣɣíɣura] «γρήγορα», /epítides/ [epítidis] «επίτηδες», /étsi/ [etɣ] «έτσι», /káti kalá/ [kat kalá] «ευτυχώς, καλά που», /kujurú/ «κουτουρού», /máni máni/ [máɣi máɣi] «γρήγορα, βιαστικά», /maksús/ ή /máksus/ «επίτηδες, στ' αστεία», /kseapíkasta/ [kɣapíkasta] «ξαφνικά, αιφνιδιαστικά, δίχως να γίνει αντιληπτό», /eksópsi/ [ksopɣ] «ξυστά, ξώφαλτσα», /táxmina/ «άδικα» κ.ά.

δ) Ποσοτικά επιρρήματα: /its/ «καθόλου», /kan/ «καθόλου, τίποτε», /kit/ «ίσα-ίσα, ό,τι έπρεπε», /akómi/ [kom] «ακόμη, πιο πολύ», /bit/ «καθόλου», /dip/ «καθόλου», /pararáno/ [pararán] «περισσότερο», /polí/ [puɣí] «πολύ», /tóso/ [tósu] «τόσο» κ.ά.

ε) Βεβαιωτικά, διστακτικά, αρνητικά: /névea/ [névja] «βέβαια», /maθέ/ «βέβαια», /málista/ «μάλιστα», /ne/ «ναι», /toódi/ [tódi] «τwόντι», /pádos/ «πάντως» – /táxa/ «τάχα», /díthen/ «δήθεν», /ísos/ [ísus] «ίσως» – /ðen/ «δεν», /min/ «μην», /óxi/ «όχι» κ.ά.

4.8.1 Μορφολογία του επιρρήματος

Τα επιρρήματα –ιδίως τα τροπικά– παρουσιάζουν τα εξής συστήματα καταλήξεων:

1) Τα επιρρήματα που παράγονται από επίθετα σε -ός, -ί/-ιά, -ό/ και -os, -i/-a/-ia, -o/ λήγουν σε -ά/ και /a/ αντίστοιχα.

-/ós/ → /á/ και -/os/ -[us] → -/a/

π.χ. /kalós/ «καλός» → /kalá/ «καλά»

/dískolos/ [dískulus] «δύσκολος» → /dískola/ [dískula] «δύσκολα»

/ópsimos/ [ópɣmus] «όψιμος» → /ópsima/ [ópɣma] «όψιμα»

2) Τα επιρρήματα που παράγονται από επίθετα σε *-is*, *-a/-o*, *-iko* και *-ís*, *-ύ*, *-iko* εμφανίζουν την κατάληξη *-íka/* *-[ka]*.

-is/ *-[s]* → *-íka/* *-[ka]*

π.χ. */pismatáris/* *[pizmatárs]* «πεισματάρης» → */pismatárika/* *[pizmatárka]* «πεισματάρικα»

/batális/ *[batáls]* «άκομψος, άχαρος» → */batálika/* *[batálka]* «άκομψα, άχαρα»

3) Τα επιρρήματα που προέρχονται από επίθετα σε *-ís*, *-ιά*, *-ί* έχουν το επίθημα *-ιά*.

-ís/ → *-ιά*

π.χ. */varís/* «βαρύς» → */variá/* «βαριά»

/makrís/ «μακρύς» → */makriá/* «μακριά»

4) Επιρρήματα σε *-os/* και *-ós/* τα οποία ως γνωστόν προέρχονται από επίθετα σε *-is*, *-is*, *-es/*, *-ís*, *-ís*, *-és* (π.χ. */plíris/* «πλήρης», */akrivís/* «ακριβής»,) *-on* *-on*, *-on* (π.χ. */metriófron/* «μετριόφρων») ή *-on*, *-usa*, *-on*²²⁷ (π.χ. */epígon/* «επείγων») απαντούν σε μικρό βαθμό στο ιδίωμα (π.χ. */akrivós/* «ακριβώς», */eftixós/* «ευτυχώς»), ενώ δεν συνηθίζεται η χρήση των αντίστοιχων επιθέτων σε *-is/*, *-ís/* και *-on/*. Ισχνή είναι και η παρουσία επιρρημάτων με το επίθημα *-ós/* από επίθετα σε *-ós/* λόγιας προέλευσης (π.χ. */arodotikós/* «αποδοτικός» → */arodotikós/* «αποδοτικώς»)· ειδικότερα, εντοπίστηκε το επίρρημα */kalós/* (π.χ. */kalós orísate/* «καλώς ορίσατε», */na tus kalós orísis/* «να τους καλώς ορίσεις», */kalós ton to levédi/* *[kalós tun tu livédi]* «καλώς τον τον λεβέντη»).

Στη συνέχεια παρατίθενται: **α)** επιρρήματα χαρακτηριστικά του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων και **β)** επιρρήματα που απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική αλλά στο ιδίωμα εμφανίζονται μεταβεβλημένα ως προς τη μορφή κυρίως για λόγους φωνολογικούς (π.χ. στένωση/κώφωση, αποβολή άτονων */i/* και */u/* κ.λπ.). Καταγράφονται επίσης λέξεις ή φράσεις, οι οποίες, μολονότι δεν εντάσσονται στη γραμματική κατηγορία του επιρρηματος, κατά τη χρήση τους στον λόγο αποκτούν επιρρηματική λειτουργία:

<i>/aynáðia/</i> <i>[aynáðja]</i> ή <i>/aynaðiastá/</i> <i>[aynaðjastá]</i> «απέναντι»	<i>/akabét/</i> «επιτέλους, πράγματι»
<i>/álotes/</i> <i>[álutis]</i> «άλλοτε»	<i>/alá bratséta/</i> «αγκαζέ»
<i>/anadám papadám/</i> «από μάνα και από	<i>/alésta/</i> «άνω-κάτω»

²²⁷ Αυτά προέρχονται ως γνωστόν από μετοχές ενεστώτα ενεργητικής φωνής ρημάτων της Αρχαίας Ελληνικής.

πατέρα, από καταγωγή»	
/ándziak/ [ándzak] «τουλάχιστον»	/abrómipta/ [abrómpta] «μπρούτυμα»
/adíkria/ «αντίκρυ»	/ana/ekúrkuða/ [ana/nikúrkuða] «ανακούρκουδα»
/adís/ «αντίθετα, ενάντια»	/eðoná/ [ðuná] «εδώ να»
/apóriso/ [aparís] «από πίσω, όπισθεν, στην πλάτη»	/eránrio/ «την επομένη»
/arekíthi/ [aricíthi] «από εκεί»	/ðaná/ ή /ða na/ «τάχα, μήπως»
/apókso/ [apóksu] «απ' έξω»	/kálío/ [kálu] «κάλυτερα»
/arú ksanarxís/ «εξαρχής»	/katá ta siakáto/ [katá ta fakát] ²²⁸ «προς τα κάτω»
/arú róthen/ [arú róthin] «από πού;»	/katórintu/ [katórpu] «κατόπιν του»
/arú taxiá/ «αύριο το πρωί»	/ke aríso/ [ci arís] «πίσω»
/artík/ «τελοσπάντων»	/málon/ [málu] «μάλλον»
/vizaví/ «απέναντι»	/mixaní (για to spíti)/ [mixarí (ja tu spit)] «γρήγορα (για να φτάσουμε σπίτι)»
/veresé/ [virífé] «βερεσέ»	/móno(n)/ [mónu(n)] [mon] [mo] «μόνο, μονάχα»
/yiriné/ [jiriné] «τουλάχιστον»	/bélkim/ [bélcim] «ίσως, μήπως, άραγε»
/ðári ðári ða ðonáka/ [ðári ðári ða ðunáka] «τώρα-τώρα εδó να»	/béxu/ «χωρίς κόπο, δωρεάν»
/ðári ðonáka/ [ðári ðunáka] ή /ðonákas/ «τώρα εδó»	/berekiát/ [biricát] «ευτυχώς»
/ðonáka/ [ðnáka] «εδó να»	/biridén/ «σωρηδόν, όλα μαζί»
/eðonáka/ ή /ðonáka(s)/ «εδó να»	/dála/ «ακριβώς»
/eksápados/ [eksápadus] «εξάπαντος»	/dar madár/ «άνω-κάτω»
/(e)proxté/ [(i)pruxté] «προχθές βράδυ»	/déver/ «άνω-κάτω»
/(e)propsé/ [(i)prupsé] «προχθές το βράδυ»	/dílimi/ ή /dílim/ [dílim] «τάχα»
/kaθaφítu/ «κυριολεκτικά, γνήσια»	/demék/ [dimék] «τάχα»

²²⁸ Βλ. και τα επιρρήματα /ísia dóthe/ [jadóthi] «προς τα εδó», /ísia kátu/ [jakát] «προς τα κάτω, χαμηλά», /ísia péra/ [japéra] «προς τα péρα» στη συνέχεια αυτής της λίστας επιρρημάτων σ. 398. Ο Ντάγκας (2016: 505) σημειώνει ότι το πρόθημα [ja-] (< ίσια /ísia/) απαντά σε τοπικά επιρρήματα ως δηλωτικό κατεύθυνσης (π.χ. [jakát] «προς τα κάτω», [japéra] «προς τα péρα»).

/kaθólu/ [kaθól] «καθόλου»	/dúzika/ [dúzka] «ίσια, κατ' ευθείαν»
/kánan keró/ [kánan ciró] «εκείνα τα χρόνια, παλιά»	/óso/ [ósu] «όσο»
/kárga/ «κάργα»	/uranúðia/ [uranúðja] «ψηλά στον ουρανό»
/karsí/ [karʃí] «απέναντι»	/panopanotí/ [panpanutí] [panpanotí] «πολύ πυκνά, ο ένας πάνω στον άλλον»
/katákorfa/ [katákurfa] «κατάκορφα»	/aparakáto/ [pakát] «από κάτω»
/katámata/ «κατάματα»	/perisótero/ [persótero] «περισσότερο»
/katamesiú/ [katamifjú] «ευθεία, χωρίς στροφή, από τη μέση του χωραφιού»	/plio/ [plo] «πιο»
/kataránotus/ [kataránuts] «καταπάνω τους»	/potés/ «ποτέ»
/kataroðiastá/ [kataruðjastá] «ο ένας πίσω από τον άλλον»	/rúthe/ [rúthi] «πούθε; από πού;»
/katáraxa/ «από πάνω προς τα κάτω»	/sámati/ ή /sábos/ [sábus] «μήπως»
/kataóras/ «για την ώρα, προς το παρόν»	/sánki(s)/ [sánci(s)] «μήπως, σάματι»
/kársu/ «τάχα, επίτηδες»	/sémka/ [ʃémka] «βολικά»
/ekí aráno/ [carán] «εκεί επάνω»	/isia dóthe/ [ʃadóthi] «προς τα εδώ»
/ekí káto/ [cikát] «εκεί κάτω»	/isia káto/ [ʃakát] «προς τα κάτω, χαμηλά»
/ke to ódi/ [citódi] «πραγματικά»	/isia péra/ [ʃapéra] «προς τα πέρα»
/lio/ [lo] «πιο»	/siurtúra/ [ʃurtúra] «σέρνοντας»
/mesóskela/ [misóʃcila] «ανάμεσα στα πόδια»	/tamám/ «ακριβώς, ταιριαστά»
/monópata/ «μονόπλευρα»	/(ta) apó tóra ²²⁹ [(ta) pu tóra] «προηγουμένως»
/mútlak/ «πράγματι»	/taxiá tin áli/ [taçá tn aʎ] «αύριο μεθαύριο»
/baiá/ [bajá] «αρκετά, κάμποσο»	/táxmina/ ή /taxmená/ «άδικα»
/báia báia/ [bája bája] «σιγά-σιγά»	/dziába/ [dʒába] «τζάμπα»
/badianá/ [badjavá] «απρογραμματίστη,»	/tin áli/ [tn aʎ] «μεθαύριο»

²²⁹ Πβ. τα αναφερόμενα από τον Πασχαλούδη (2000: 35) σχετικά με τη χρήση του άρθρου /ta/ «για τη σύνθεση λέξεων με επιρρήματα και αντωνυμίες, π.χ. ταπρονψές, ταζουπίς, τασένα, ταπουτώρα κλπ.».

στα τυφλά, άδικα, τζάμπα»	
/bárim/ «επιτέλους, τουλάχιστον»	/tóte(s)/ [tóti(s)] «τότε»
/bir tamám/ «ακριβώς όσο χρειάζεται»	/tótenes/ [tótɛns] «τότε»
/bitsika/ [bítʃka] «κατακέφαλα»	/(to) kataróði/ [(tu) kataróð] «από πίσω, κατόπιν»
/nafilé/ «άδικα, άσκοπα»	/toksoríso/ [tuksupís] «από πίσω, πάλι πίσω»
/dári/ «εδώ, τώρα»	/to proí/ [tu pruí] «το πρωί»
/díika/ «κατ' ευθείαν, απότομα ψηλά ή χαμηλά, κατακόρυφα»	/to taxí/ [tu taçí] «το πρωί, νωρίς»
/oloéna/ [oluéna] «ολοένα»	/tu xrónu/ [tu xron] «του χρόνου»
/ópos/ [ópus] «όπως»	/ekí epáno/ [tʃapán] «εκεί πάνω»
/rú θa/ [rá] ²³⁰ (<πά; ή π' 'α;>) «πού θα;»	/tsiát pat/ [tʃat pat] «σπάνια, αραιά, μερικές φορές, εδώ κι εκεί»
/parakáto/ [parakát] «πιο κάτω, παρά κάτι, πιο λίγο»	/tsiátra rátra/ [tʃátra rátra] «έτσι κι έτσι, μέτρια»
/paramásxala/ [paramáskala] «παραμάσκαλα»	/ekí káto/ [tʃ(i)kát] ή [tʃ(i)xát] «εκεί κάτω»
/pararáno/ [pararán] «πιο πάνω, περισσότερο»	/ekí ekíthe/ [tʃciθ/ði] «προς τα εκεί»
/parakikáto/ [paratʃkát] «λίγο πιο κάτω»	/tsiógis/ [tʃójis] «τώρα, αμέσως»
/patókorfa/ [patókurfa] «πατόκορφα»	/ta xaragíatika/ [t xarajátka] «νωρίς το πρωί»
/platagútsia/ [platagútʃa] «ξαφνικά, απότομα»	/fétu(s)/ [fétu(s)] «φέτος»
/róte/ [róti] «πότε;»	/xaláli/ [xalál/] «χαλάλι»
/aragália/ [(a)ragála] [rygála] «σιγά-σιγά»	xamilá/ [xamlá] «χαμηλά»
/apoksarxís/ [putsarçís] «από την αρχή, ξανά, πάλι»	/xarámi/ [xarám] «άδικα»
/pos/ «όπως»	/xéri xéri/ [çer çer] «βιαστικά»

²³⁰ Βλ. Αλμπανούδης (2009: 235, 241), πβ. Τσολάκη (2009: 424).

Σε δημοτικά τραγούδια (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965 και Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968) απαντούν οι λέξεις /ke an/ [ci an] και /san/, οι οποίες όπως προκύπτει από τα συμφραζόμενα λειτουργούν ως επιρρήματα και έχουν τη σημασία «λοιπόν, πράγματι, όντως» (π.χ. /péde voskí ke an ta évoskan/ [pédi vuscí ci an tá vuskan] «πέντε βοσκοί λοιπόν τα έβοσκαν», /psilí foní ke an évalan ton γiáni na fonázun/ [pʃilí foní ci an évalan tu jáni na funázun] «δυνατή φωνή λοιπόν έβαλαν τον Γιάννη να φωνάζουν», /psilí foní ke an évale ton διάko ke an fonázi/ [pʃilí foní ci an évali tu djáku ci an funázi] «δυνατή φωνή λοιπόν έβαλε τον διάκο λοιπόν φωνάζει», /leptókaro ke an ériksa stis filakís tin pórtá ke fitrose ke γínike ke apélise klonária/ [lɛftókaro ci an ériksa stis filacís ti bórtá ci fitruʃi ci jínici ci apélɛʃi klunárja] «λεπτοκάρυο, φουντούκι λοιπόν έριξα στις φυλακής την πόρτα και φύτρωσε και μεγάλωσε και έβγαλε κλωνάρια», /dóðeka dúles ke an éxo egó esí riá thélis na páris/ [dóðika dúlis ci an éxu go ʃi rça thélis na páris] «Δώδεκα δούλες λοιπόν έχω εγώ εσύ ποια θέλεις να πάρεις;», /stavraetós ke an pétodan psilá is ta uránia/ [stavraitós ci an pétudan pʃilá is ta urána] «Σταυραϊτός λοιπόν πετούσε ψηλά στον ουρανό», /epsés ke an oniréftika sta patriká mu méria αγári mu padrévete ke pérni ton exthrió mu/ [ipsés ci an upiréftika sta patriká mu mérja αγári mu padréviti ci pérni tun uxtríó mu] «χθες λοιπόν ονειρεύτηκα ότι στα πατρικά μου μέρη η αγάπη μου παντρεύεται και παίρνει τον εχθρό μου» κ.ά.) και «αμέσως, κατ' ευθείαν, τότε (;)» αντίστοιχα (π.χ. /san páγisan ke ton próftasan stin mési to stavroðrómi/ [san páisan ce tun próftasan sti meʃ tu stavroðrómi] «Αμέσως πήγαν και τον πρόφτασαν στη μέση στο σταυροδρόμι», /san árxeɓse ke álaɓe apó to proí os to vráði/ [san árɕipʃi ci álaɓi ap tu proí os tu vráði] «Αμέσως άρχισε και άλλαξε από το πρωί ως το βράδυ», /san páγisan ke ton évrikan | ston kafené kimúdan/ [san páisan ci tun évrikan | stu gafiné cimúdan] «Αμέσως πήγαν και τον βρήκαν, στον καφενέ κοιμόνταν», /san ékatsan ke ton rotún ke ton kaloeksetázun/ [san ékatsan ci tun rutún ci tun kalukʃitázun] «Αμέσως έκατσαν και τον ρωτούν και τον ρωτούν λεπτομερώς», /san páγisa ke riástika se mia xíra vulgára/ [san páisa ci riástika ʃi mɛra çíra vurgára/] «Αμέσως πήγα και έπιασα δουλειά σε μια χήρα Βουλγára», /san vγázi to maxéri tis katákarða to krúi || san vγázi to dziγéri tu ston máγira to pái/ [sa vγázi tu maçéri tis katákarða tu krúi || sa vγázi tu dziγéri tu stu májira tu pái] «Αμέσως βγάζει το μαχαίρι της κατάκαρδα το χτυπάει. Αμέσως βγάζει το συκώτι του στον μάγειρα το πάει», /san vγázi to arγiromáxero ke stin karðiá tin krúi/ [san vγaz t arɣiromáçero ce sti garðjá ti grúi] «Αμέσως βγάζει το αργυρομάχαρο και στην καρδιά την χτυπάει» κ.ά.· πβ. και τη λέξη /isa/ «αμέσως» π.χ. /tí piskéloses

ísa || síko na stróso próta/ [tí piscéluʃis ísa || ʃíku na strósu próta] «Τι ξάπλωσες πρόχειρα αμέσως! Σήκω να στρώσω πρώτα»).

4.8.2 Παραθετικά των επιρρημάτων

Για τα παραθετικά των επιρρημάτων ακολουθούνται, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική, δύο μηχανισμοί διαμόρφωσής τους, ο μονολεκτικός και ο περιφραστικός:

α) Μονολεκτικά: ο συγκριτικός λήγει σε *-/tera/* *-[tira]* (π.χ. */argótera/* *[argótira]* «αργότερα», */arxítera/* *[arçítira]* «αρχύτερα», */kalítera/* *[kalítira]* «καλύτερα», */isterótera/* *[iʃtirótira]* «υστερότερα», */xirótera/* *[çirótira]* «χειρότερα»), ενώ ο υπερθετικός δεν σχηματίζεται συνήθως μονολεκτικά αλλά κυρίως περιφραστικά. Πιο συγκεκριμένα επιρρήματα σε *-/a/* και *-/á/*, που προέρχονται από επίθετα το αρσενικό γένος των οποίων λήγει σε *-/os/* *-[us]* και *-/ós/* αντίστοιχα, έχουν συγκριτικό σε *-/ótera/* *-[ótira]* (π.χ. */dískolos/* *[dískulus]* «δύσκολος» – */dískola/* *[dískula]* «δύσκολα» – */diskolótera/* *[diskulótira]* «δυσκολότερα», */zoirós/* *[zuirós]* «ζωηρός» – */zoirá/* *[zuirá]* «ζωηρά» – */zoirótera/* *[zuirótira]* «ζωηρότερα»), ενώ τα επιρρήματα σε *-/iá/*, που παράγονται από επίθετα με το αρσενικό τους γένος να λήγει σε *-/ís/* <*-ύς*>, σχηματίζουν συγκριτικό σε *-/ítera/* *-[ítira]* (π.χ. */vaθís/* «βαθύς» – */vaθiá/* *[vaθzá]* «βαθιά» – */vaθítera/* *[vaθítira]* «βαθύτερα»).

β) Περιφραστικά: ο συγκριτικός βαθμός των επιρρημάτων σχηματίζεται με πρόταξη του επιρρήματος */pio/* *[pɔ]* + τον θετικό βαθμό του επιρρήματος (π.χ. */pio kalá/* *[pɔ kalá]* «πιο καλά», */pio makriá/* *[pɔ makriá]* «πιο μακριά», */pio brostá/* *[pɔ brostá]* «πιο μπροστά», */pio paliá/* *[pɔ paliá]* «πιο παλιά»), ενώ ο υπερθετικός²³¹ με το επίρρημα */polí/* *[pulí]* + τον θετικό του επιρρήματος (π.χ. */polí dískola/* *[pulí dískula]* «πολύ δύσκολα», */polí makriá/* *[pulí makriá]* «πολύ μακριά»).

4.9 Προθέσεις

Οι προθέσεις, όπως είναι γνωστό, χρησιμοποιούνται για την εισαγωγή ονοματικών στοιχείων στον λόγο.²³² Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 916-921,

²³¹ Για τη δυνατότητα αποκλειστικά περιφραστικού σχηματισμού του βλ. και Τσολάκη (2009: 234).

²³² Πολλές από τις προθέσεις, εκτός από την κύρια χρήση τους για την εισαγωγή ονοματικών στοιχείων στο μήνυμα, λειτουργούν και ως ρηματικά προθήματα.

926) διακρίνουν τις προθέσεις σε *μονολεκτικές* και *περιφραστικές*. Οι μονολεκτικές υποδιαιρούνται περαιτέρω σε *προθέσεις γενικής χρήσεως* και σε *προθέσεις ειδικής ή περιορισμένης χρήσεως*.

Προθέσεις γενικής χρήσεως είναι οι εξής: /me/ «με», /se/ «σε», /gia/ «για» και /aró/ «από». Οι προθέσεις αυτές απαντώνται με τη μεγαλύτερη συχνότητα στον λόγο, εμφανίζουν τη μεγαλύτερη ποικιλία χρήσεων και χρησιμεύουν και για την εισαγωγή συμπληρωμάτων του ρήματος.

Οι προθέσεις ειδικής χρήσεως είναι στοιχεία ποικίλης προέλευσης²³³, χρησιμοποιούνται για τη δήλωση ειδικότερων σημασιών, όπως είναι η τοποθέτηση στον χώρο ή τον χρόνο, ο τρόπος ή το μέσο, η αιτία, το ποσό, η αναφορά κ.ά. και είναι οι ακόλουθες: /aná/ «ανά», /adí/ «αντί», /díxos/ «δίχως», /ektós/ «εκτός», /enadíon/ «εναντίον», /edós/ «εντός», /enópcion/ «ενώπιον», /eksetías/ «εξαιτίας», /(\é)os/ «(\έ)ως», /ísame/ «ίσαμε», /katá/ «κατά», /lógo/ «λόγω», /mésos/ «μέσω», /metá/ «μετά», /metaksí/ «μεταξύ», /méchri/ «μέχρι», /plin/ «πλην», /prin/ «πριν», /pros/ «προς», /san/ «σαν», /xorís/ «χωρίς», /os/ «ως».

Τέλος, οι περιφραστικές προθέσεις είναι σύνθετα στοιχεία που έχουν στο σύνολό τους την ίδια λειτουργία με μια απλή πρόθεση. Αποτελούν είτε συνδυασμούς προθέσεων (π.χ. /adí gia/ «αντί για», /ektós aró/ «εκτός από») είτε συνδυασμό επιρρήματος και πρόθεσης (π.χ. /mazí me/ «μαζί με», /anámesa se/ «ανάμεσα σε»). Οι περιφραστικές προθέσεις αποτελούν αναλυτικές εκφράσεις, κατά τις οποίες μια πρόθεση αντικατέστησε μια πτώση (π.χ. /ektós aró aftó/ «εκτός από αυτό» αντί /ektós aftú/ «εκτός αυτού») ή η όλη περίφραση χρησιμοποιείται αντί για μια μονολεκτική πρόθεση (π.χ. /metá aró/ «μετά από»).

Η προαναφερθείσα διάκριση φαίνεται ότι ισχύει και για το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων, καθώς σε αυτό απαντούν και χρησιμοποιούνται τόσο προθέσεις γενικής χρήσεως (π.χ. /arú/ «από», /gia/ [ja] «για», /me/ [mi] «με», /se/ [si] «σε») όσο και προθέσεις ειδικής χρήσεως (π.χ. /díxos/ [dixus] «δίχως», /ektós/ [iktós] «εκτός», /ísame/ [ísami] «ίσαμε», /méchri/ [mexr] «μέχρι», /xorís/ [xurís] «χωρίς») αλλά και περιφραστικές προθέσεις (π.χ. /mazí me/ [mazí mi] «μαζί με»).

²³³ Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 920) αναφέρουν σχετικά: «Οι προθέσεις *ανά*, *αντί*, *κατά* και *μετά* διατηρούνται από τις κύριες προθέσεις τής λόγιας γλώσσας και οι *εκτός*, *εντός*, *μεταξύ* και *μέχρι* από τις καταχρηστικές. Οι προθέσεις *εξαιτίας*, *ίσαμε* και *σαν* αποτελούν περιφράσεις που εξελίχθηκαν σε μία λέξη. Οι προθέσεις *λόγω* και *μέσω* αποτελούν παγιωμένες χρήσεις τής δοτικής τού ονόματος. Το *πριν* προέρχεται από επίρρημα και τα *εναντίον*, *ενώπιον* από επίρρημα, το οποίο με τη σειρά του προέρχεται από επίθετο. Με τη συχνή τους χρήση με ονοματικό στοιχείο τα επιρρήματα αυτά εξελίσσονται σε προθέσεις».

Στο ιδίωμα γίνεται χρήση των γνωστών από την Κοινή Νέα Ελληνική προθέσεων (π.χ. /me/ [mi], /se/ [ʃi], /gia/ [ja] κ.λπ.). Στη συνέχεια παρατίθενται αυτές που αποκλίνουν μορφολογικά εν σχέσει με τις προθέσεις της Νεοελληνικής Κοινής:

/adí(s)/²³⁴ «αντί», /apú/²³⁵ [pu] (π.χ. /apú sirá/ [apú ʃirá] «από σειρά», /apú radú/ [pu radú] «από παντού») και /apó/ [ab], [po], [p] «από» (π.χ. /apó to vió/ [ab du vjo] «από το βιο», /apó tí/ [po ti] «Από τι;», /káti apó ta íðia/ [káti p ta íðja] «Κάτι από τα ίδια», /apó ólo to paniǵíri/ [p ólu tu panaíri] «από όλο το πανηγύρι»), /ðíxos/ [ðíxus] «δίχως», /ektós (apó/ú)/ [iktós (apó/ú)] «εκτός (από)» (π.χ. /ektós θρακιόti/ [iktós θracót] «εκτός από Θρακιώτες»), /epí/ [ipí] «επί» (π.χ. /epí tu aftú/ [ipí t aftú] «επίτηδες»), /anametaksí/ [anamitakʃi] «αναμεταξύ» (π.χ. /anametaksí darnákikon/ [anametakʃi darnácikon] «αναμεταξύ των Νταρνάκικων»), /ísame/ [ísami] «ίσαμε», /(mazi) me/ [(mazi) m(i)] «(μαζί) με» (π.χ. /mazi me tus levedádes/ [mazi mi tus lividáðis] «μαζί με τους λεβέντες», /me ti vagelió/ [mi t vajiló] «με τη Βαγγελιώ», /me bábala/ [m bábala] «με σκουπίδια»), /méxri/ [mex] «μέχρι» (π.χ. /méxri trítu táksi/ [mex trit tákʃi] «μέχρι τρίτη τάξη»), /se/ [ʃi], «σε» (π.χ. /se lívo/ [ʃi lívu] «σε λίγο», /se kamián arothíki/ [ʃi kamian aruθíci] «σε καμιάν αποθήκη», και στην έναρθη μορφή της με την αιτιατική ενικού /tin/ «την» του οριστικού άρθρου απαντά ως /stin/ [st], [sn], [s], [z] «στη(ν)» (π.χ. stin aǵúla/ [sn aǵúla] «στο πλιγούρι», /stin aθína/ [sn aθína] «στην Αθήνα», /stin ǵermanía/ [z jermanía] «στη Γερμανία», /stin ðráma/ [z ðráma] «στη Δράμα», /stin thálasa/ [s thálasa] «στη θάλασσα», /stin lárisa/ [st lárisa] «στη Λάρισα», /stin ráxi tu/ [z ráxi t] «στη ράχη του»)· πβ. και τον τύπο /stas/ «στις» στη φράση /stas séras/ «στις Σέρρες») βλ. 4.3 σ. 220 και υποσημ. 9 σ. 223, πβ. επίσης την περίπτωση κατά την οποία μπορεί να μην δημιουργείται έναρθη τύπος στη φράση /se ta/ «στα» (π.χ. /se ta alónia/ [se t alóna] «στα αλώνια»), /xorís/ [xurís] «χωρίς» (π.χ. /xorís kataríesi/ [xurís kataríiʃi] «χωρίς καταπίεση», /xorís fóra/ [xurís fóra] «χωρίς φόρα», /xorís baskí/ [xurís basci] «χωρίς μπασκί, «εργαλείο για το φύτεμα του καπνού»), /os/ [oz] (π.χ. /os tin pórtu/ [oz d bórta] «ως την πόρτα»).

Όπως εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς από τις ανωτέρω προθέσεις οι διαφοροποιήσεις τους –σε επίπεδο μορφής πάντοτε– από τις αντίστοιχες της Κοινής Νέας Ελληνικής οφείλονται στο σύνολό τους σχεδόν στη λειτουργία φωνολογικών

²³⁴ Βλ. και Ντίνας (2005: 152), Αλμπανούδης (2009: 244), Γκαραλιάκος (2016: 330).

²³⁵ Για τη μορφή *απού* /arú/ της πρόθεσης *από* /apó/ ο Χατζιδάκης (1907 τόμ. Β': 478) σημειώνει: «πιθανότερα φαίνεται μοι η επίδρασις του όποϋ άποϋ ή και απλώς του χειλικού π, άπό-άποϋ». Βλ. και Αλμπανούδης (2009: 244), Γκαραλιάκος (2016: 330), πβ. Ντίνας (2005: 152).

φαινομένων όπως είναι η στένωση/κώφωση (π.χ. [xurís] < /xorís/, [ísami] < /ísame/), η ηχηροποίηση λόγω της ύπαρξης ηχηρού συμφώνου (αφομοίωση) στην αρχή της ακόλουθης λέξης (π.χ. /από το νιό/ > [ab du vjó]) ή σε «συνδυασμό» φωνολογικών φαινομένων (αποβολή του τελικού -/n/ πριν το αρχικό τριβόμενο της ακόλουθης λέξης, αποβολή άτονου /i/, αποβολή του /t/ και ηχηροποίηση του /s/ σε [z], π.χ. /stin yermanía/ > [sti jermanía] > [st jermanía] > [s jermanía] > [z jermanía]).

Τέλος, σε εξαιρετικά μικρό αριθμό περιπτώσεων εντοπίστηκαν προθέσεις λόγιας προέλευσης (π.χ. /éneka/ «ένεκα») και παρατηρήθηκε χρήση αυτών σε φράσεις αντίστοιχου χαρακτήρα (π.χ. /kathaftú/ «γνήσια»). Πιο συγκεκριμένα, μία φορά επισημάνθηκε η παρουσία της λόγιας πρόθεσης /éneka/, τρεις φορές η πρόθεση /is/ «σε, εις» (π.χ. /is ton gázoro/ «στον Γάζωρο», /is polá étí/ [is pulá étí] «εις πολλά έτη», /psilá is ta uranía/ [(p]silá is ta urána] «(ψηλά) στα ουράνια» σε δημοτικά τραγούδια τα δύο τελευταία) και από μία φορά ανευρέθηκαν οι προθέσεις /en/ (π.χ. /en xoró/ «εν χορώ»), /epí/ + γενική (π.χ. /epí othomanikís aftokratorías/ [epí othomanikís aftokratorías] «επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας»), /lógo/ (π.χ. /lógo efkolías/ [lógo efkolías] «λόγω ευκολίας») και /plin/ (π.χ. /plin ton periódon katoxís/ [plin ton periódon katoxís] «πλην των περιόδων κατοχής»).

4.10 Σύνδεσμοι

Οι σύνδεσμοι του ιδιώματος δεν διαφοροποιούνται ιδιαίτερα από αυτούς της Κοινής Νέας Ελληνικής. Εν συνεχεία αναφέρονται οι περιπτώσεις συνδέσμων που εμφανίζουν αποκλίσεις σε επίπεδο μορφής εν συγκρίσει προς τους αντίστοιχους της Νεοελληνικής Κοινής και κάποιοι που αποτελούν δάνεια από την τουρκική γλώσσα.

Συμπλεκτικοί: (τουρκ. hem «και» >) /em | em/²³⁶ «και...και, όχι μόνο...αλλά και» (π.χ. /ém mas épiase | gia na plirósime | ém mas édoke/ [em mas épɔɟi | ja na plirósimi | em mas éduci] «Και μας έπιασε, για να πληρώσουμε, και μας χτύπησε»), /ém pséftis ém kléftis/ [em psefts em klefts] «και ψεύτης και κλέφτης»), /miðé(n)/ «μηδέ, ούτε» (π.χ. /miðén korási filisa | miðén ke padreménes/ [miðén kuráfi filisa | miðén ci padriménis] «ούτε κορίτσι φίλησα, ούτε και παντρεμένες»), /míte | míte/ «μήτε...μήτε» (π.χ. /míte pinó | míte ðipsó | míte ke rúxa thélo/ [míte pinó | míte ðipsó | míte ce rúxa thélo] «μήτε πεινώ, μήτε διψώ, μήτε και ρούχα θέλω», βλ. και Ντίνας

²³⁶ Βλ. και Ντίνας (2005: 152), Αλμπανούδης (2009: 245), Γκαραλιάκος (2016: 352).

2005: 152, Γκαραλιάκος 2016: 352), /ne | ne/²³⁷ (< τουρκ. ne «ούτε») «ούτε...ούτε» (π.χ. /ne έτσι ne αλιός/ [ne eʃ ne alios] «ούτε έτσι ούτε αλλιώς»· ο συγκεκριμένος σύνδεσμος και το παράδειγμα εντοπίστηκαν σε γλωσσάρι (βλ. Σπίντιος 1995), /úte/ [úti] «ούτε» (βλ. Ντίνας 2005: 152, Αλμπανούδης 2009: 245, Γκαραλιάκος 2016: 352).

Αντιθετικοί: /amá/²³⁸ (< τουρκ. ama / amma «αλλά, όμως, μα») «αλλά, μα» (π.χ. /yerá xoráfia yía | amá xaíri ðen íðan/ [jerá xoráfca ja | amá xaír ðen íðan] «Γερά χωράφια βέβαια, αλλά προκοπή δεν είδαν», /kaló amá akrivó/ [kaló am akrivó] «Καλό αλλά ακριβό», /akrivó amá to aksízi/ [akrivó amá t aksíz] «Ακριβό αλλά το αξίζει», /ton ákusa na paralalí tin níxta | amá ðen katálava tí íleye/ [tun áksa na paralalí t níxta | amá ðe gatálava tí íliji] «Τον άκουσα να παραμιλά τη νύχτα, αλλά δεν κατάλαβα τι έλεγε», /kalós íne | ðen léo | amá íne líyo siapsiális/ [kalós íni | ðe léu | amá íni líyo ʃapʃáls] «Καλός είναι, δεν λέω, αλλά είναι λίγο πολυλογάς», /ðen pérnis apú lóγια | amá an páro kanéna tsiumáki/ [ðe bérnis apú lója | amá am báru kanéna tʃumác] «Δεν παίρνεις από λόγια, αλλά αν πάρω κανένα ξύλο/βέργα...», /írtha | amá ðen se vríka/ [írta | amá ðe ʃi vríka] «Ηρθα, αλλά δεν σε βρήκα», /íne kalí aftí molóxa | amá prépi na aláksume tin ylástra tis yia na pári epáno tis/ [íni kalí aftí mulóxa | amá prep n aláksumi t ylástra ts ja na par apánu ts] «Είναι καλή αυτή η μολόχα, αλλά πρέπει να αλλάξουμε τη γλάστρα της, για να πάρει πάνω της», /tsírikse to rolói | amá ðen to ákusa/ [tʃírkʃi tu rulói | amá ðe du áksa] «Χτύπησε το ρολόι, αλλά δεν το άκουσα»), /ke apékim/ [ci apécim] «κι όμως» (εντοπίστηκε σε γλωσσάρι βλ. Σπίντιος 1995), /(ne) men/ (εντοπίστηκε σε μικρό αριθμό περιπτώσεων και αποτελεί ίσως κατάλοιπο λόγιας προέλευσης), /móno(n)/ [mónu(n)], [mon] πβ. Ντίνας (2005: 153), /monáxa/ [monáx] «αλλά, όμως» (π.χ. /ðen kítaksan na fán | na piún ke na xarokopísun | móno kítaksan tu yíánaka na párun to kopáði/ [ðe jíaksan na fan | na pçun ci na xarokopísun | mon cítaksan tu jánaka na párun tu kupáði] «Δεν κοίταξαν να φαν, να πιουν και να χαροκοπήσουν, αλλά κοίταξαν του Γιάννακα να πάρουν το κοπάδι», /ðen kelaiðúse san pulí míte san xeliðóni móno milúse san ánthropos anthropinés kuvédes/ [ðe jelaiðúse sa bulí míte sa çeliðóni móno milúse san ánthropos anthropinés kuvédes] «Δεν κελαηδούσε σαν πουλί μήτε σαν χελιδόνι αλλά μιλούσε σαν άνθρωπος ανθρωπινές κουβέντες», /áli tréxun sta yrósia ke áli sta fluriá móno to mikró turkáki tin kóri apó ta maliá/ [áli tréxun sta yróʃa ci áli sta flurjá mónu tu

²³⁷ Βλ. και Ντίνας (2005: 152).

²³⁸ Βλ. και Ντίνας (2005: 152), Αλμπανούδης (2009: 245).

mikró turkáci ti góri ap ta maλά] «Άλλοι τρέχουν στα γρόσια κι άλλοι στα φλουριά αλλά το μικρό Τουρκάκι (τρέχει να αρπάξει) την κοπέλα από τα μαλλιά», /ke ósa fluriá su xriázode páre ke min fováse | mónon ton tímio stavró na mi mu ton piráksis/ [ci ósa flurjá su xriázudi pári ci mi funáfi | mónon to dímio stavró na mi mu tu birákʃis] «Κι όσα φλουριά σου χρειάζονται πάρε και μην φοβάσαι, αλλά τον Τίμιο Σταυρό να μην μου τον πειράξεις», /na riásis sklánvus díkastás ke ton isageléa pu ðen díkázi eksámina | pu ðen díkázi xρόνια | mónon díkázi isónia ke stin karamanióla/ [na pcháʃis sklánvus díkastás ci tun isajeléa pu ðe díkázi iksámina | pu ðe díkázi xρόνα | mónun díkáʒ isónia ci sti garamarióla] «να πιάσεις σκλάβους δικαστές και τον εισαγγελέα που δεν δικάζει εξάμηνα, που δεν δικάζει χρόνια, αλλά δικάζει ισόβια και καταδικάζει στην καρμανιόλα», /páre | kléfti mu | ke fluriá ke óti tha évris páre | monáxa ton tímio stavró na mín tone agísis/ [par | kléfti m | ce flurjá ci óti tha évris pare | monáx to dímio stavró na mi done aʃíʃis] «Πάρε, κλέφτη μου, και φλουριά και ό,τι θα βρεις πάρε, αλλά τον Τίμιο Σταυρό να μην τονε αγγίζεις» κ.ά.). Οι ανωτέρω σύνδεσμοι εντοπίστηκαν σε δημοτικά τραγούδια (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965 και Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968)· οι τύποι /μόνα/ και /μόνας/, οι οποίοι απαντούν επίσης σε τραγούδια, έχουν προκύψει από συμφυρμό του αντιθετικού συνδέσμου με τις λέξεις /ένα/ και /ένας/ αντίστοιχα (π.χ. /péde raftáðes to éraftan ke ðéka maθitáðes | móna mikró raftópulo érave ke τραγουδúse/ [pédi raftáðis to raftan ci ðéka maθitáðes | móna mikró raftópulo éravi ci τραγουδύʃi] «Πέντε ραφτάδες το έραβαν και δέκα μαθητευόμενοι, αλλά ένα μικρό ραφτόπουλο έραβε και τραγουδούσε», /san íðane ke fili tis píran ke fíʒan | mónas parás | néos parás ax ta ʒrámata ta afíke ke tin rotá/ [san íðani ci fíli tis píran ce fíʒan | mónas parás | néus parás ax ta ʒrámata t afíci ci ti rutá] «Όταν/Επειδή είδαν και οι φίλοι της (ότι αργεί) ξεκίνησαν και έφυγαν, αλλά ένας παππás, νέος παππás αχ τα ʒράμματα τα άφησε και τη ρωτά»), /(alá) ómos/ [(alá) ómus] «(αλλά) όμως».

Διαζευκτικοί/διαχωριστικοί: /γιά | γιά/ [ja | ja]²³⁹ «ή...ή» (π.χ. /ʒia ðés tin mána pu éxo eʒó ʒiá skíla ʒiá envéisa/ [ja ðes ti mána pu xo ʒo ja scíla ja unvésa] «Για δεξ τη μάνα που έχω εγώ ή σκύλα ή Εβραία (είναι)»), /íte | íte/ [íti | íti] «είτε... είτε».

Συμπερασματικοί: /náidim/ «ε λοιπόν»

Επεξηγηματικός: /ðiladí/ [ðladí] «δηλαδή»

²³⁹ Βλ. Γκαραλιάκος (2016: 353) και πβ. Αλμπανούδης (2009: 245).

Αιτιολογικοί²⁴⁰: /epiðí(s)/ [ipiðí(s)] (βλ. Ντίνας 2005: 153, Αλμπανούδης 2009: 245) [piðí] «επειδή», /dílim/ [dílim]²⁴¹ «αφού, εφόσον, μήπως», /dúrma/ «αφού, εφόσον» (π.χ. /dúrma ðen íman eðó | rú θέlis na kséro/ [dúrma ðen íman iðó | ru थेlis na kséru] «Αφού δεν ήμουν εδώ, πού θέλεις να ξέρω;»), /san/ «αφού, εφόσον, επειδή» (π.χ. /san íðane ke fili tis píran ke fíyan/ [san íðani ci fíli tis píran ce fíyan] «Επειδή (αλλά όταν) είδαν και οι φίλοι της (ότι αργεί) ξεκίνησαν και έφυγαν»), /tí/ «γιατί» (π.χ. /na afíko tin ðιαθίki mu ke tis paragolés mu | tí θα peráso θάlasa | stin zákintho θα ráo/ [n afíko ti ðjaθíci mu ce tis paragolés (sic) mu | ti θα peráso θάlasa | sti zácintho θα ráu] «να αφήσω τη διαθήκη μου και τις παραγγελίες μου, γιατί θα περάσω θάλασσα, στη Ζάκυνθο θα πάω»)

Υποθετικοί: /eksón/ [iksón] «εκτός αν, πλην αν, αφού, χωρίς», /mi láxi ke/ [mi lac ci] «μην λάχει και, (ε)άν» (π.χ. /min láxi ke se vró ruθενά | káikes/ [mi lac ci fí vro ruθενά | káicis] «Αν σε βρω πουθενά, κάηκες»), /na/ «(ε)άν» (π.χ. /gráma ékatsa ke égrapsa stu fegariú ton kíklo | na su to stílo me neró | xartí íne ke θα liósi/ [gráma ékatsa ci égrapsa stu fegarjú tu jíklo | na su to stílo me neró | xartí íne ce θα lófí] «Γράμμα έκατσα κι έγγραφα στου φεγγαριού του κύκλο, να/αν σου το στείλω με νερό, χαρτί είναι και θα λειώσει»), /kséris póso roní na xtipísis to pilikótsi su/ [ksers pósu rují na xtipíis tu rilikótí s] «Ξέρεις πόσο πονάει ,αν χτυπήσεις τον αστράγαλό σου;»)

Χρονικοί: /ódas/²⁴² «όταν, αφού, εφόσον» (π.χ. /ke ódas me lén gia plíroma/ [ci ódas mi len ja pléruma] «Και όταν μου λεν για πληρωμή»), /odás/ «όταν», /ótan/ [óta], [óda(n)] «όταν» (π.χ. /ótan íman nios ke léfteros ótan íman palikári/ [ódan man nos ci léftirus ódan man palikári] «Όταν ήμουν νέος και ελεύθερος, όταν ήμουν παλληκάρη»), /ótan árxevame na fiténume/ [óda árcevam na fiténum] «Όταν αρχίζαμε να φυτεύουμε»), /sídas/²⁴³ «όταν», /ópote(s)/ [óputis] (πβ. Αλμπανούδης 2009: 245), [ópotí] «όποτε», /ekí pu/ [(i)ci pu] «εκεί που, όταν, ενώ» (π.χ. /ton évale poðukliá ekí

²⁴⁰ Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 962-964) προκειμένου να δηλώσουν τους υποτακτικούς συνδέσμους που εισάγουν εξαρτημένες (δευτερεύουσες) επιρρηματικές προτάσεις χρησιμοποιούν τον όρο *επιρρηματικοί σύνδεσμοι*. Κατ' αυτούς οι επιρρηματικοί σύνδεσμοι διακρίνονται σε: α) *απλούς*, πρόκειται για στοιχεία που χρησιμοποιούνται κατ' εξοχήν για τη εισαγωγή μιας εξαρτημένης επιρρηματικής πρότασης στο μήνυμα (π.χ. *αν* /an/, *γιατί* /giatí/, *όταν* /ótan/ κ.ά.) και β) *περιφραστικούς*, οι οποίοι, όπως και οι περιφραστικές προθέσεις, αποτελούν σύνθετα στοιχεία που έχουν στο σύνολό τους την ίδια λειτουργία με έναν απλό σύνδεσμό (π.χ. *αν και* /an ke/, *για να* /gia na/ κ.ά.). Για τις δυσκολίες και τα κριτήρια διάκρισης και οριοθέτησης *απλών* και *περιφραστικών* συνδέσμων βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 964-966).

²⁴¹ Πβ. Ντίνας (2005: 153) ο οποίος αναφέρει σύνδεσμο *ντίλιμα* /dílima/.

²⁴² Βλ. και Ντίνας (2005: 153).

²⁴³ Βλ. και Αλμπανούδης (2009: 245).

pu perpatúse ke ton érikse kataγís/ [tun évali ruðuklá ci pu pirpatúfi ci tun érkfi kataís] «Του έβαλε τρικλοποδιά εκεί που περπατούσε και τον έριξε καταγής»), /**ísame na/ru/** [**ísami na/ru**] «ίσαμε να/που», /**ópos/** [**ópus**] «όπως, καθώς, ενώ» (π.χ. /ópos érina/ [ópus érna] «όπως έπινα»), /**prixú/** «πριν, προτού», /**san**/²⁴⁴ «σαν, όταν» (π.χ. /san épesa na kimiθó/ [san épesa na cimiθó] «όταν έπεσα να κοιμηθώ», /san γίrise o patéras tu apó to lagokiníγι/ [san jírise o patéras tu ap tu lagocinjíji] «όταν γύρισε ο πατέρας του από το κυνήγι του λαγού»)

Ενδοτικοί / Παραχωρητικοί: /**ekí pu/** [(**i**)cί **pu**] «ενώ, αν και» (π.χ. /ekí pu mas xrostúsan mas píran ke to νόδι/ [icί pu mas xrustúsan mas píran ci tu νοδ] «Εκεί που μας χρωστούσαν μας πήραν και το βόδι»), /**ke na/** [**ci na**] «και αν, και να».

Ολοκληρώνοντας την αναφορά στους συνδέσμους του ιδιώματος, σημειώνεται ότι σε λίστες λέξεων και γλωσσάρια επισημάνθηκαν ο τύπος /**sadé/** «μόνο που», από τη σημασία του οποίου συνάγεται ότι πρόκειται για αντιθετικό σύνδεσμο, και ο τύπος /**xáibu/** «ενώ» δίχως να δίνονται επιπλέον στοιχεία, ώστε να είναι δυνατόν να προσδιοριστεί αν ανήκει στους χρονικούς ή τους ενδοτικούς συνδέσμους· επίσης, εντοπίστηκαν οι λέξεις /**kaθóso/** [**kaθósu**] «καθόσου», /**kápos ða/** [**kapsuðá**] (βλ. 6.2.2.2) «αν και» (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 12 όπου παρατηρεί τα εξής: «*καψουδά “(Κάπως-Δά)” μεταφορικός αν και ...*») και /**naídim/** «ε λοιπόν» (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 12). Τέλος, σε ένα δημοτικό τραγούδι παρατηρήθηκε η ταυτόχρονη χρήση δύο συμπληρωματικών συνδέσμων, του /na/ (των παραδοσιακά λεγόμενων βουλευτικών προτάσεων) και του /ru/ (των αποκαλούμενων ειδικών προτάσεων) για την εισαγωγή της εξαρτημένης (δευτερεύουσας) συμπληρωματικής πρότασης (π.χ. /ke o béis san ton ákuse na pu varastenázi/ [ci u béis sa dun ákufi na pu varastinázi] «Και ο μπής σαν τον άκουσε να/ότι βαριαναστενάξει» όπως και χρήση του /για na/ –αντί του /na/– για την εισαγωγή εξαρτημένης (δευτερεύουσας) συμπληρωματικής (βουλευτικής) πρότασης (π.χ. /an éxis to mánvro síγuro borí για na proftásis/ [an éxis tu mánvru jíγuro burí ja na pruftáfis] «Αν έχεις το μαύρο άλογο σίγουρο, μπορεί να προφτάσεις»)· οι περιπτώσεις όμως αυτές ενδέχεται να ερμηνεύονται βάσει του μέτρου (ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος στίχος).

²⁴⁴ Βλ. και Ντίνας (2005: 153), Γκαραλιάκος (2016: 347).

4.11 Επιφωνήματα

Στο ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων εκτός από επιφωνήματα και επιφωνηματικές εκφράσεις που απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική όπως είναι τα ακόλουθα: /alí/ [alí] «αλίμονο», /alímono/ [alímono] «αλίμονο», /alilúia/ [alilúia] «αλληλούια», /amán/ «αμάν», /amín/ «αμίν», /ax/ «αχ», /níva/ «βίβα», /níra/ «βίρα (για ομαδική προσπάθεια στο τράβηγμα ή την ανύψωση αντικειμένου)», /γίουχα/ [júxa] «γιούχα», /ebrós/ «εμπρός», /ímarton/ «ήμαρτον», /bráno/ «μπράβο», /móko/ «μόκο, σιωπή», /óra/ «όπα», /órpa/ «όπαλα (λέγεται, όταν σηκώνουν το βρέφος από την κούνια)», /ust/ «ουστ», /panáthema/ «πανάθεμα» υπάρχουν και χρησιμοποιούνται επίσης τα εξής: /ái/ «άντε (δηλώνει παρακίνηση/προτροπή)», /á(i)de/ [á(i)dí] «άντε», /alímono/ [alímunu] «αλίμονο», /a | áksinos ke arúksinos/ [a | ákʃinus ci arúkʃinus] «α... αξ και ξερό σου/εξ και ξερός», /arí/ «καλέ!», /áskolsun/ ή /askolsún/ [askulsún] «Μπράβο! Τα συγχαρητήριά μου!», /axáí/ (δηλώνει παρακίνηση/προτροπή), /γίτσε/ [jítʃis] «γείτσε (χρησιμοποιείται ως ευχή σε κάποιον που φταρνίστηκε)», /γιάζúk/ [jazúk] «Κρίμα!», /γιάσιá/ [jaʃá] «Μπράβο! Ζήτω! Συγχαρητήρια!», /guk muk/ [gk mk] «Άχνα! Τσιμουδιά!», /ðarákazum/ «Αλίμονο!», /éva/ «Πωπώ! (δηλώνει θαυμασμό)», /éi/ (δηλώνει κάλεσμα/πρόσκληση/ παρακίνηση/προτροπή και συνήθως χρησιμοποιείται, όταν φωνάζουν κάποιον να έρθει), /éliam/ [élam] «Μακάρι! Μόνο! Αρκεί!», /eredé/ «Τι τραβάς! Τι σε περιμένει! Τι νομίζεις!», /ína/ «Πωπώ!», /íina séi/ «Πωπώ πράγμα!», /ílim/ [ílim] «Αρκεί!», /iksík olsún/ [ikʃík olsún] «Να μου λείπει!», /íra/ «Πωπώ!», /íra dedé/ «Πωπώ, τι μεγάλο!», /isáf/ «Φτάνει πια! Όχι άλλο!», /its mits/ «Ό,τι να 'ναι!», /kuzúm/ «Μάτια μου!», /marí/ «καλέ!», /masialá/ [masjalá] «Μπράβο! Ωραία! Ό,τι επιθυμεί ο Θεός!», /bakalúm/ «Για να δούμε!», /bulákim/ [bulácim] «Μακάρι! Στο καλό σου! Εύχομαι να πετύχεις! Τουλάχιστον!», /vre/ [bre] «βρε», /morí/ [mor] «μωρή, καλέ», /dants/ «Ψιτ! Γεια σου!», /dots/ (παράγγελμα για να σταματήσει το άλογο ή το μουλάρι), /órse/ [óʃi] «Όρσε!», /otalmásin/ [otalmáʃin] «Φτάνει πια! Δεν χόρτασες;», /ύγίς/ [újis] (παράγγελμα για να σταματήσει ο γάιδαρος), /úra/ «Ζήτω!», /ux/, /of/ (δηλώνει δυσαρέσκεια ή ανακούφιση), /oxá/ (παράγγελμα για την καθοδήγηση ζώου), /pa/ (δηλώνει ξάφνιασμα· χρησιμοποιείται κυρίως στο παιχνίδι κρυφτό, όταν βρίσκουν αυτόν που κρύβεται), /pu anáthemá ton/ [p anáthimá tun] «που ανάθεμά τον», /puʃ/ (δηλώνει αηδία, δυσφορία· χρησιμοποιείται και ως απάντηση αντί για τη λέξη /típoʃa/), /siásman/ «Πωπώ! Αμάν πια!», /dzánem/ [dzárim] ή /dziánum/ [dzánum] «Ψυχή μου!

1) Το βεβαιωτικό μόριο /για/ [ja] (< τουρκ. επιφών. ya!) χρησιμοποιείται για να δηλώσει επιβεβαίωση των προαναφερθέντων και τοποθετείται στο τέλος της πρότασης (βλ. και Σύνταξη 5.3 περίπτωση 8 σ. 440).

Παραδείγματα: /am ðen ta ksérun gia/ [am ðe da ksérun ja] «Αμ δεν τα ξέρουν βέβαια», /ðen to kséris gia/ [ðe do ksers ja] «Δεν το ξέρεις βέβαια», /gerá xoráfia gia | amá xaíri ðen íðan/ [jerá xoráfia ja | amá xaír ðen íðan] «Γερά χωράφια βέβαια, αλλά προκοπή δεν είδαν», /perpatá ke gia móno kuniéte salvára tu/ [pirpatá ci ja mo kréti salvára t] «Περπατά και βέβαια κουνιέται μόνο η σαλβάρρα του».

2) Το μόριο /για/ (μεσν. < *ιά* < *ϊα* < αρχ. επιφών. *εἶα*) δηλώνει προτροπή (προτρεπτικό μόριο), χρησιμοποιείται σε κύριες προτάσεις, συνδυάζεται με προστακτικούς τύπους επιτείνοντας την έννοια της προτροπής που εκφράζει η προστακτική και τίθεται στο τέλος της πρότασης στην οποία ανήκει, αντίθετα με ό,τι ισχύει για την Κοινή Νέα Ελληνική (βλ. και Σύνταξη 5.3 περίπτωση 8 σ. 440).

Παραδείγματα: /síko gia/ [síku ja] «Άντε σήκω», /riíte ke neró gia/ [rçítì ce neró ja] «Άντε πιείτε και νερό».

3) Εκτός από το δεικτικό μόριο /νά/ «να» (π.χ. /ná ke o fúrnos/ [ná ci u fúrnu] «Να και ο φούρνος»), στο ιδίωμα υπάρχει επίσης το μόριο /γιά/ [ja] «να» με δεικτική σημασία αυτή τη φορά, το οποίο συνδυάζεται συνήθως με αδύνατο τύπο αντωνυμίας.

Παράδειγμα: /γιά tos páli | írthe/ [já tus páli | írthi] «Να τος πάλι, ήρθε». (βλ. και Ντίνας 2005: 172)

4) Το μόριο /am/ χρησιμοποιείται για να δηλώσει επίταση της εναντίωσης ή για να ισχυροποιήσει το ειρωνικό ύφος του ομιλητή και να εξάρει την αντίθεσή του προς κάτι που έχει ήδη αναφερθεί.

Παραδείγματα: /am ðen ta ksérun gia/ [am ðe da ksérun ja] «Αμ δεν τα ξέρουν βέβαια», /am psirúki || sámati to thimáme tí ítan/ [am pçirúci || sámati to thimáme tí ítan] «Αμ ψιρούκι, (είδος πρόχειρου φαγητού). Μήπως το θυμάμαι τι ήταν;»

5) Το μόριο /ma/ μπορεί να δηλώνει ευχαρίστηση ή εντυπωσιασμό αλλά και αντίθεση/εναντίωση· επιτάσσεται και τίθεται στο τέλος της πρότασης.

Παράδειγμα: /ti mizavírìs íne ma/ [ti mizavírs íni ma] «Μα τι συκοφάντης είναι».

Σε δημοτικά τραγούδια (βλ. Γορούβας, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965 και Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου, χφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 968) απαντά ο τύπος /ni/ [ni] (π.χ. /pérni ni γιό | psixonigió | ni γιό gia tin psixí tis/ [pérni ni jo | pçixonijó | ni jo ja ti bzicí tis] «παίρνει γυιο,

ψυχογυιό, γυιο για την ψυχή της», /ni béi mu vasiliá mu tí íne to táma su/ [ni béi mu
 vaʃiʎá mu ti ni tu táma su] «Μπέη μου, βασιλιά μου, τι υπόσχεσαι να δώσεις;», /ni
 kostadás penéθike vasílio ðen fονάτε/ [ni kustadás pinéθici vasíʎu ðe funáti] «Ο
 Κωσταντίνος παινεύτηκε ότι δεν φοβάται τη βασιλική εξουσία», /ðen se éλεγα ni εγό
 ni γιέ mu | ni γιέ mu palikári | me zámada min ríanese | sto paniγίri min vγένis/ [ðe ʃ
 íʎeɣa ni ɣo ni je m | ni je mu paʎikári | mi zámada mi bjárɨʃi | stu panaír mi vjénis]
 «Δεν σου έλεγα εγώ γυιε μου, γυιε μου παλληκάρι, με τον Ζάμαντα να μην έρχεσαι
 αντιμέτωπος, στο πανηγύρι να μην βγαίνεις;», /ni εγό κόρι mu se filisa/ [ni ɣo kóri m
 ʃi fiʎisa] «Εγώ κοπέλα μου σε φίλησα», /εγό βέι mu ni γιάνis to áksio to palikári/ [ɨɣó
 béi m ni ɣans tu ákʃu tu paʎikári] «Εγώ, μπέη μου, ο Γιάννης το άξιο το παλληκάρι.»)
 για τον οποίο στο χειρόγραφο 965 (βλ. σ. 25) σε σχόλιο στο περιθώριο της σελίδας
 αναφέρεται ότι πρόκειται για «μόριον απλώς δια τον ήχον του άσματος». Όμως, όπως
 προκύπτει από την πλειονότητα των παραδειγμάτων, μπορεί να υποστηριχθεί ότι το
 χειρόγραφο σχόλιο ισχύει μόνο ως προς το δεύτερο σκέλος του· το /ni/ δεν φαίνεται
 να έχει λειτουργία μορίου, αλλά γίνεται ίσως χρήση του για λόγους μετρικούς και πιο
 συγκεκριμένα προκειμένου να εξασφαλίζεται η πληρότητα του (συνήθως
 δεκαπεντασύλλαβου) στίχου (βλ. Φωνολογία 3.2.3.4 και υποσημ. 93 σ. 187-188 και
 επίσης Παπαδόπουλος (1926: 39), πβ. και τα αναφερόμενα από την Τσολάκη (2009:
 56, 102-104) για τη χρήση «αναπτυκτικού φωνήεντος (ευφωνικού ή εγκλωβισμένου)»
 στα όρια λέξεων).

5 ΣΥΝΤΑΞΗ

Το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων γενικά εμφανίζει τη σύνταξη που χαρακτηρίζει και την Κοινή Νέα Ελληνική. Παράλληλα όμως, υπάρχει ένας μικρός αριθμός περιπτώσεων απόκλισης του εν λόγω ιδιώματος από αυτή με αποτέλεσμα – σε συντακτικό πάντα επίπεδο– να παρατηρούνται κάποιες επιμέρους διαφοροποιήσεις. Ακριβώς επειδή η συντακτική φυσιογνωμία του ιδιώματος είναι αυτή για την οποία έγινε λόγος ανωτέρω και επιπλέον επειδή η αναλυτική παρουσίαση και περιγραφή των συντακτικών του δομών δεν συγκαταλέγεται στους στόχους της παρούσας εργασίας, κρίθηκε προτιμότερο αφ' ενός να γίνει επιλεκτική αναφορά στον ρόλο του ρήματος στο πλαίσιο της πρότασης, καθώς και στη λειτουργία του υποκειμένου και του αντικειμένου και αφ' ετέρου να παρουσιαστούν μόνο τα φαινόμενα εκείνα ως προς τα οποία το ιδίωμα διαφοροποιείται και απομακρύνεται από τη Νεοελληνική Κοινή και τα οποία, ίσως εν τέλει, προσδιορίζουν και συνιστούν την ιδιαίτερη συντακτική του ταυτότητα. Τα συντακτικά γνωρίσματα του ιδιώματος εκτίθενται και περιγράφονται όπως επισημάνθηκαν στο δεδομένο υλικό και σε συγχρονικό επίπεδο. Στις πρώτες θέσεις παρουσιάζονται τα φαινόμενα εκείνα που απαντούν συχνότερα και στις υπόλοιπες αυτά που χαρακτηρίζονται από μικρότερη συχνότητα παρουσίας.

Η φωνολογική μεταγραφή των παραδειγμάτων γίνεται με τα φωνήματα που προέκυψαν από τη φωνολογική ανάλυση, σύντομες παύσεις οι οποίες στη γραφή δηλώνονται με σημεία στίξης, όπως είναι το κόμμα και η άνω τελεία, αποδίδονται με μία κάθετη γραμμή (|), ενώ μεγαλύτερες παύσεις που αντιστοιχούν σε σημεία στίξης, όπως είναι η τελεία, το ερωτηματικό και το θαυμαστικό, με διπλή κάθετη γραμμή (||). Στο τέλος κάθε παραδείγματος (φράσης, πρότασης, περιόδου ή τμήματος αυτών) δεν τίθεται διπλή κάθετη γραμμή αλλά πλάγια μπάρα (/). Τη φωνολογική ακολουθεί η φωνητική μεταγραφή των παραδειγμάτων, εξαιρούνται λίγες περιπτώσεις κατά τις οποίες συμβαίνει να υπάρχει πλήρης σύμπτωση των δύο τρόπων απόδοσής τους οπότε δίνεται μόνο η φωνολογική μεταγραφή.

5.1 Το ρήμα πυρήνας του μηνύματος

Είναι γνωστό ότι για τη δόμηση της πρότασης, –αποτελεί και αυτή αντικείμενο της σύνταξης¹– γίνεται χρήση στοιχείων από διαφορετικές γραμματικές κατηγορίες. Έτσι, το μήνυμα, αυτό που επιθυμεί να εκφράσει ο ομιλητής – χρησιμοποιώντας μία ή περισσότερες προτάσεις–και να το κοινοποιήσει σε κάποιον πραγματικό ή ιδεατό συνομιλητή-ακροατή, οικοδομείται πάνω σε δύο βασικούς άξονες το ρήμα και το όνομα.

Το μήνυμα, η πληροφορία της πρότασης² δηλαδή περιλαμβάνει μια δράση ή κατάσταση και πρόσωπα ή πράγματα που συμμετέχουν σε αυτή. Τα πρόσωπα, πράγματα που μετέχουν στη δράση ή την κατάσταση αποτελούν τους *μετέχοντες* στο μήνυμα και για τη δήλωσή τους χρησιμοποιούνται ονοματικά στοιχεία, ενώ η δράση ή η κατάσταση συνιστούν τον *πυρήνα* του μηνύματος (κεντρική πληροφορία) και για τη δήλωσή του χρησιμοποιείται ένα ρήμα ή ένα ρήμα από κοινού με ένα ονοματικό στοιχείο (συνηθέστερα επίθετο). Συνεπώς, ο πυρήνας του μηνύματος και οι μετέχοντες συγκροτούν τον σκελετό της πληροφορίας που μεταδίδει μια πρόταση ή με διαφορετική διατύπωση η πρόταση περιλαμβάνει υποχρεωτικά το τι συμβαίνει (πυρήνας) καθώς και το ποιοι μετέχουν σε αυτό που συμβαίνει (μετέχοντες)³. Επίσης, από τα προαναφερθέντα προκύπτει και καθίσταται σαφές ότι χαρακτηριστικό του ρήματος ως γραμματικής κατηγορίας είναι το γεγονός ότι αποτελεί πάντοτε και σταθερά τον συντακτικό πυρήνα της πρότασης (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 433, 551-552).

Όπως προαναφέρθηκε, ο πυρήνας του μηνύματος μπορεί να δηλώνεται από:

α) ένα ρήμα (π.χ. /to fegári **výike**/ [tu figár **vjici**] «Το φεγγάρι **βγήκε**», /énas **kuvalúse** neró/ [énas **fkalúfi** jiró] «Ένας κουβαλούσε νερό»), στην περίπτωση αυτή το ρήμα μόνο του αποτελεί τον πυρήνα του μηνύματος και αποκαλείται *πλήρες ρήμα*, και

β) ένα ρήμα με ένα ονοματικό στοιχείο (π.χ. /i arnúða **ítan fayitó**/ [i arnúða **ítan fajitó**] «Η αρμούδα ήταν φαγητό»), στη συγκεκριμένη περίπτωση ο πυρήνας είναι σύνθετος, περιφραστικός και το ρήμα επιτελεί συνδετικό ρόλο, συνδέοντας τα δύο

¹ Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 392) σημειώνουν ότι η μελέτη της σύνταξης ξεκινά από το ρήμα και επεκτείνεται έως τα όρια της σφαίρας επιρροής του, τα οποία συμπίπτουν με αυτά της πρότασης, και συνεπώς θεωρούν ότι η πρόταση μπορεί να οριστεί ως η σφαίρα επιρροής του ρήματος.

² Ο όρος *μήνυμα* χρησιμοποιείται από τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005: 551) με την έννοια της σημασίας της πρότασης.

³ Η πρόταση που περιλαμβάνει μόνο αυτά τα στοιχεία είναι γνωστή ως *απλή πρόταση*. Εννοείται ότι, εάν ο ομιλητής επιθυμεί να εμπλουτίσει και να διευρύνει το μήνυμά του, μπορεί να συμπεριλάβει σε αυτό επιπλέον πληροφορίες χρησιμοποιώντας πρόσθετα γλωσσικά στοιχεία (π.χ. προσδιορισμούς).

ονοματικά στοιχεία (/armúða/ και /fayitó/) γι' αυτόν τον λόγο ονομάζεται *συνδεδεικτό*, ενώ το ονοματικό στοιχείο, που χρησιμοποιείται μαζί με το συνδεδεικτό ρήμα ονομάζεται *κατηγορούμενο* (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 553-554).

Συνεπώς, στο πλαίσιο της πρότασης, ο ομιλητής, προκειμένου να εκφραστεί, έχει στη διάθεσή του δύο βασικούς μηχανισμούς, δύο στρατηγικές συγκρότησης του λόγου: **α)** την οργάνωση της πληροφορίας γύρω από μία δράση ή κατάσταση στην οποία μετέχουν πρόσωπα και πράγματα (*σύνταξη με πλήρες ρήμα*) και **β)** την απόδοση ιδιότητας σε κάποιον ή κάτι και εν τωιαύτη περιπτώσει ο στόχος του είναι η σύνδεση ενός προσώπου ή πράγματος με μία ιδιότητα (*συνδεδεικτική σύνταξη*). Στην πρώτη περίπτωση, το ρήμα καθορίζει και κατανέμει τις συντακτικές λειτουργίες (υποκείμενο, αντικείμενο κ.λπ.) των υπολοίπων στοιχείων, τα οποία «περιφέρονται» τρόπον τινά γύρω από το ρήμα-πυρήνα ως «δορυφόροι» του (*πυρηνική-δορυφορική σύνταξη*), ενώ στη δεύτερη (*συνδεδεικτική σύνταξη*) πρόκειται για σχέση μεταξύ δύο ονοματικών όρων που συνδέονται άμεσα μεταξύ τους, καθώς ο ένας από αυτούς, το *κατηγορούμενο* αποδίδει μια ιδιότητα στον άλλον, το *υποκείμενο*, και το ρήμα δεν σημαίνει ενέργεια ή κατάσταση, αλλά λειτουργεί ως «γέφυρα» ή με διαφορετική διατύπωση ως συνδεδεικτός κρίκος προσώπου ή πράγματος (υποκειμένου) και ιδιότητας/χαρακτηριστικού (κατηγορουμένου) (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 392, 433-434).

5.2 Ορίσματα του ρήματος

Για τον σχηματισμό της πρότασης το ρήμα συνδυάζεται συνήθως με άλλα γλωσσικά στοιχεία. Από αυτά άλλα είναι απαραίτητα για τη συμπλήρωση της έννοιας του ρήματος και άλλα όχι. Τα στοιχεία που προβλέπονται από τη σημασία του εκάστοτε ρήματος και άρα εντάσσονται στη σφαίρα επιρροής του αποκαλούνται *ορίσματα του ρήματος*. Όσα δεν προϋποτίθενται από τη σημασία του ρήματος αποτελούν *ελεύθερες προσθήκες*· συνδυάζονται βέβαια με το ρήμα αλλά δεν υπάγονται στη σφαίρα επιρροής του και ονομάζονται *προσδιορισμοί* (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 586-587).

Ορίσματα του ρήματος είναι το *υποκείμενο* και τα *συμπληρώματα* (αντικείμενα) (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 606-607). Το υποκείμενο αποτελεί υποχρεωτικό όρισμα κάθε ρήματος και ως εκ τούτου χαρακτηρίζει την κατηγορία του ρήματος στο σύνολό της. Τα συμπληρώματα, αντιθέτως, προϋποτίθενται από τη

σημασία ενός αριθμού ρημάτων, χαρακτηρίζουν δηλαδή μια τάξη ρημάτων (μεταβατικά) και όχι το σύνολό αυτών' κατά συνέπεια, υπάρχουν ρήματα τα οποία επιδέχονται συμπλήρωμα (μεταβατικά π.χ. /énas **kunalúse neró**/ [énas **fkalúfi jiró**] «Ένας **κουβαλούσε νερό**») και άλλα όχι (αμετάβατα π.χ. /to fegári **vjíke**/ [tu figár **vjíci**] «Το φεγγάρι **βγήκε**»).

5.2.1 Το υποκείμενο και οι τρόποι δήλωσής του

Όπως έχει ήδη αναφερθεί η βασική-κεντρική πληροφορία, ο πυρήνας της πρότασης συνδυάζεται με άλλες πληροφορίες, άλλα στοιχεία, τους μετέχοντες. Προκειμένου να απαρτιστεί μια πρόταση απαιτείται ένας τουλάχιστον μετέχων, ένα όρισμα. Το υποχρεωτικό αυτό όρισμα είναι το υποκείμενο⁴ και η λειτουργία του συνίσταται στην ενεργοποίηση του πυρήνα της πρότασης (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 589).

Στο ιδίωμα, όπως και στη Νεοελληνική Κοινή (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 592- 600), το υποκείμενο δηλώνεται με έναν από τους ακόλουθους τρόπους:

α) από το ρηματικό πρόσωπο. Το ρηματικό πρόσωπο, μια ιδιαίτερη και διακριτή γραμματική κατηγορία, η οποία συνεκφέρεται υποχρεωτικά με το λεξικό ρηματικό μόρφημα και εμφανίζεται ως επίθημα μετά από αυτό, προσδιορίζει τον ρόλο του υποκειμένου σε μια συνομιλία και ειδικότερα το αν πρόκειται για τον ομιλητή, τον συνομιλητή (ακροατή) ή κάποιον που δεν μετέχει στην επικοινωνία.

Πρόσθετα, πρέπει ίσως να σημειωθεί ότι το ρηματικό πρόσωπο-υποκείμενο δηλώνεται πάντοτε και σταθερά από την κατάληξη (ληκτικό μόρφημα) του ρήματος, η οποία, εκτός από το πρόσωπο μπορεί δηλώνει επίσης χρόνο (π.χ. /líno/ [λίνο] – /élina/ [έλινα] «έλυνα»), φωνή (π.χ. /líno/ [λίνο] – /línome/ [λίνομι] «λύνομαι») ή τροπικότητα (π.χ. /na línis/ [να λίνις] «να λύνεις» – /line/ [λίμι] «λύνε»). Πρόκειται δηλαδή για μορφή αμαλγαματοποιημένη με τις λοιπές γραμματικές κατηγορίες που συνεκφέρονται με το λεξικό μόρφημα του εκάστοτε ρήματος.

Τα πρόσωπα του ρήματος διαφέρουν ως προς την ακρίβεια με την οποία καθορίζουν το αντικείμενο αναφοράς του υποκειμένου (ή απλούστερα το υποκείμενο). Το α' και το β' πρόσωπο του ενικού αριθμού προσδιορίζουν

⁴ Το υποκείμενο λειτουργεί κατά βάση συντακτικά και όχι σημασιολογικά, είναι όμως δυνατόν ανάλογα με τη σημασία του ρήματος που ενεργοποιεί να εμφανίζει και διάφορους σημασιολογικούς ρόλους. Για τους σημασιολογικούς ρόλους του υποκειμένου βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 590-592).

συγκεκριμένα, ρητά και απόλυτα το υποκείμενο (πλήρης ή ολικός καθορισμός), καθώς δηλώνουν αποκλειστικά τον ομιλητή (π.χ. /lín-**o**/ [línu] «λύνω») και τον συνομιλητή αντίστοιχα (π.χ. /lín-**is**/ [línis] «λύνεις»). Επομένως, όταν το ρήμα αναφέρεται σε έναν από τους δύο αυτούς μετέχοντες στην επικοινωνία, η ρηματική κατάληξη αρκεί για τη δήλωση του υποκειμένου του ρήματος (π.χ. /θa se dír-**o**/ [θa ʃi díru] «Θα σε δειρώ», /pós to férn-**is**/ [pós tu ferɪs] «Πώς το φέρνεις;»).

Το γ' πρόσωπο, αντίθετα, δεν καθορίζει απόλυτα το υποκείμενο, αλλά επιτρέπει έναν αριθμό διαφορετικών ερμηνειών (ελάχιστος καθορισμός). Η διαφορά αυτή γίνεται εύκολα αντιληπτή από το γεγονός ότι το γ' πρόσωπο χρειάζεται συχνά για τον καθορισμό του ένα ονοματικό στοιχείο, ενώ το α' και β' πρόσωπο του ενικού αναφερόμενα συγκεκριμένα στον ομιλητή και τον συνομιλητή επιδέχονται μόνο προσωπική αντωνυμία η οποία δεν συνεπάγεται εξειδίκευση του υποκειμένου, αλλά προβολή (έμφαση) του προσώπου (π.χ. /eγó lín-**o**/ [iγó línu] «Εγώ λύνω») ή αντιδιαστολή (π.χ. /eγó tró-**o** ke óxi i lénko/ [iγó tróu ci óxi i lénku] «Εγώ τρώω και όχι η Ελένη»).

Τα α' και β' πρόσωπα του πληθυντικού αριθμού καθορίζουν όχι αποκλειστικά αλλά εν μέρει το υποκείμενο (μερικός καθορισμός), εφόσον δηλώνουν το μεν α' πληθυντικό δύο ή περισσότερα πρόσωπα-μέλη της ομάδας προσώπων με λειτουργία υποκειμένου ένα από τα οποία είναι ο ομιλητής (π.χ. /lín-**ume**/ [línumi] «λύνουμε») το δε β' πληθυντικό δύο ή περισσότερα πρόσωπα-μέλη της ομάδας προσώπων με λειτουργία υποκειμένου, στα οποία συμπεριλαμβάνεται ο συνομιλητής αλλά αποκλείεται ο ομιλητής (π.χ. /lín-**ete**/ [líniti] «λύνετε»).

Το γ' πρόσωπο ενικού και πληθυντικού αριθμού προσδιορίζει ελάχιστα το αντικείμενο αναφοράς του υποκειμένου, αποκλείοντας μόνο τους δύο συνομιλητές και αναφερόμενο σε οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο ή πράγμα. Έτσι, το γ' ενικό δηλώνει ότι το υποκείμενο είναι κάποιο πρόσωπο που δεν μετέχει στην επικοινωνία, οποιοδήποτε άλλο εκτός από τον ομιλητή και τον συνομιλητή (π.χ. /lín-**i**/ [lín] «λύνει», /to ksér-**i**/ [to kser] «Το ξέρει»), και το γ' πληθυντικό αναφέρεται σε δύο ή περισσότερα πρόσωπα που δεν συμμετέχουν στη συνομιλία, σε δύο δηλαδή ή περισσότερα πρόσωπα που μπορούν να είναι οποιαδήποτε άλλα εκτός από τον ομιλητή και τον συνομιλητή (π.χ. /lín-**un**/ [línun], [lín] «λύνουν», /to éspir-**an**/ [to spran] «Το έσπειραν»).

β) με τη χρήση προσωπικών αντωνυμιών. Οι προσωπικές αντωνυμίες έχουν το ίδια αντικείμενο αναφοράς (*συναναφορά*) με το ρηματικό πρόσωπο. Όταν

χρησιμοποιούνται, δηλώνουν πλεοναστικά, από κοινού δηλαδή με το ρηματικό πρόσωπο τον ρόλο του υποκειμένου στη συνομιλία (ομιλητής, συνομιλητής, μη συμμετέχων στη συνομιλία)· η χρήση τους «ενισχύει» το ρηματικό πρόσωπο και προβάλλει τον ρόλο του υποκειμένου στη συνομιλία προσδίδοντάς του έμφαση ή εκφράζοντας αντιδιαστολή.

Όταν υποκείμενο του ρήματος είναι το α' ή το β' ενικό πρόσωπο, τα ονοματικά στοιχεία που είναι δυνατόν να επιτελέσουν λειτουργία υποκειμένου είναι αποκλειστικά και μόνο οι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας α' και β' προσώπου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι προσωπικές αντωνυμίες έχουν το ίδιο αντικείμενο αναφοράς με το ρηματικό πρόσωπο, εκφράζουν δηλαδή σε συναναφορά με τις καταλήξεις του ρήματος το πρόσωπο στο οποίο αναφέρεται το ρήμα (διπλή δήλωση του προσώπου) και δηλώνουν έμφαση (π.χ. /**εγώ** lín-o/ [iγó línu] «Εγώ λύνω») ή αντιδιαστολή (π.χ. (π.χ. /**εγώ** tró-o ke óxi i lénko/ [iγó tróu ci óxi i lénku] «Εγώ τρώω και όχι η Ελένη»).

Το ίδιο ισχύει και για τον πληθυντικό αριθμό· η χρήση των προσωπικών αντωνυμιών του α' και β' προσώπου δεν διευκρινίζει περισσότερο από τις ρηματικές καταλήξεις σε ποια πρόσωπα αναφέρεται το ρήμα. Λειτουργούν και πάλι σε συναναφορά με το ρηματικό πρόσωπο και δηλώνουν έμφαση (π.χ. /**emís** ríyén-**ame** xaslamáðia/ [mis ríyéname xaslamáðja] «Εμείς πηγαίναμε για χασλαμάδια, δηλ. να φυτέψουμε νεαρά φυτά/φουντάνια καπνού»), ή αντιδιαστολή (π.χ. /**εγώ** sas léo ðen boró ke **esís** ðen me pistév-**ete**/ [iγó sas léu ðe buró ci jis ðe mi pistévnti] «Εγώ σας λέω ότι δεν μπορώ και εσείς δεν με πιστεύετε»). Σε αντίθεση με τον ενικό αριθμό, με το α' και β' πληθυντικό ως υποκείμενα του ρήματος μπορούν να λειτουργήσουν και άλλα στοιχεία εκτός των προσωπικών αντωνυμιών (π.χ. /**darnákes** ipófer-**ame** stin katoxí/ [darnácis ipóferami z gatuçí] «Οι Νταρνάκες υποφέραμε στην Κατοχή», βλ. και πιο κάτω περίπτωση γ).

Τέλος, όταν χρησιμοποιείται ως υποκείμενο η αντωνυμία του γ' προσώπου, λειτουργεί σε συναναφορά με τη ρηματική κατάληξη, όπως συμβαίνει και στα άλλα πρόσωπα, αλλά, πρόσθετα, καθορίζει το γραμματικό γένος και το φύλο του αντικειμένου αναφοράς (π.χ. /**aftós** éfiy-e/ [aftós éfije] «Αυτός έφυγε», /**aftí** mas rír-an to spítí/ [aftí mas ríran to spítí] «Αυτοί μας πήραν το σπίτι»).

γ) με ένα ονοματικό σύνολο σε συνδυασμό με το πρόσωπο του ρήματος, το οποίο αποτελεί υποχρεωτικό στοιχείο του ρήματος. Όπως συμβαίνει και στη

Νεοελληνική Κοινή, η δήλωση του υποκειμένου μέσω ονοματικού συνόλου δεν είναι υποχρεωτική στο ιδίωμα.

Έχει ήδη αναφερθεί ότι το ρηματικό πρόσωπο προσδιορίζει τον ρόλο του υποκειμένου σε μια συνομιλία (ομιλητής, συνομιλητής (ακροατής), μη μετέχων στην επικοινωνία), ο ομιλητής όμως, εάν το επιθυμεί, μπορεί να δηλώσει με ακρίβεια το πρόσωπο ή το πράγμα στο οποίο αναφέρεται, να το κατονομάσει χρησιμοποιώντας ένα ονοματικό σύνολο, το λεγόμενο *λεξικό υποκείμενο*. Αυτό συμβαίνει πολύ συχνά με το γ' πρόσωπο στον ενικό και πληθυντικό, καθώς το συγκεκριμένο πρόσωπο συνεπάγεται ελάχιστο καθορισμό του υποκειμένου (π.χ. /**patéras mu** páda me xtip-úse/ [patéra m páda me xtipúse] «Ο πατέρας μου πάντα με χτυπούσε», /**túrki rát-isan** ton tópo/ [turc rátsan tu dópu] «Οι Τούρκοι πάτησαν/κατέλαβαν τον τόπο»).

Ενώ το α' και β' πρόσωπο στον ενικό δεν συνδυάζονται με λεξικό υποκείμενο, δεδομένου ότι καθορίζουν πλήρως, απόλυτα και ολικά το υποκείμενο του ρήματος (π.χ. */**i mána** sas lé-**o**/ *[i mána sas léu] «Η μητέρα σας λέω»), τα ίδια πρόσωπα στον πληθυντικό, τα οποία ως γνωστόν συνεπάγονται μερικό καθορισμό του υποκειμένου, επιδέχονται λεξικό υποκείμενο βασικά σε συνδυασμό με τις προσωπικές αντωνυμίες (π.χ. /**eyó ke ta adérfia mu** zís-**ame** xrónia sto xorió/ [iyó ci t adérfça m zísami xróna stu xurjó] «Εγώ και τα αδέρφια μου ζήσαμε χρόνια στο χωριό»). Αυτό συμβαίνει, όταν ο ακριβής καθορισμός του υποκειμένου δεν προκύπτει από τα συμφραζόμενα ή τη γενική γνώση των ομιλητών. Σπανιότερα, συμβαίνει λεξικό υποκείμενο να συνδυάζεται με το α' ή β' ρηματικό πρόσωπο στον πληθυντικό (π.χ. /**darnákes** ipófer-**ame** stin katoxí/ [darnácis ipóferami z gatuçí] «Οι Νταρνάκες υποφέραμε στην Κατοχή»).

Ως λεξικά υποκείμενα λειτουργούν ονοματικά στοιχεία (ονόματα, αντωνυμίες, ονοματοποιημένα επίθετα, μετοχές ή άλλο μέρος του λόγου ονοματικοποιημένο με το οριστικό άρθρο /to/) που συνδέονται με το ρήμα, τον συντακτικό πυρήνα της πρότασης, μέσω της ονομαστικής πτώσης⁵ (π.χ. /**mas píran** to spíti **vulyári**/ [mas píran to spit vurýár] «Μας πήραν το σπίτι οι Βούλγαροι», /**aftí** ítan ðuliá **mas**/ [aftí ítan ðulá mas] «Αυτή ήταν η δουλειά μας», /**nistikós** komátia onirévete/ [niskós kumátça oniréviti] «Ο νηστικός κομμάτια ονειρεύεται», /**vreyménos** tin vroxí ðen tin fonáte/ [vriménus t vroçí ðe d funátí] «Ο βρεγμένος τη βροχή δεν τη φοβάται», /to θά

⁵ Η κύρια λειτουργία της ονομαστικής στην πρόταση είναι η δήλωση του υποκειμένου του ρήματος.

το έspiran ke den fítrose/ [tu θa to spran ci ðe fítrofi] «Το θα το έσπειραν και δεν φύτρωσε (ενν. /το θά/: υποκείμενο του ρ. /fítrose/»).

Υπάρχουν βέβαια και ρήματα που «ενεργοποιούνται», συνδυάζονται με συμπληρωματική πρόταση με το /na/ ή το /óti/. Οι εν λόγω προτάσεις δεν διαθέτουν πτώση, αλλά λειτουργούν ως υποκείμενα, καθώς αποτελούν το μόνο όρισμα του ρήματος (π.χ. /i égia áma libistí típota prépi **na tis ðósis na to fái**/ [i égia áma libistí típota prep na ts ðósis na tu fái] «Αν η έγκυος επιθυμήσει κάτι, πρέπει να της δώσεις, να το φάει», /ðen éprepe **na λιγδοθύν**/ [ðen éprepe na λιγδοθύν] «Δεν έπρεπε να λιγδοθούν», /i nífi éprepe **na riksi neró ston petheró | sta xéria | na ta pléni ke na ta skupísi me to prosópsi**/ [i nífi éprepe na rikʃ neró sto betheró | sta xéria | na ta pléni ke na ta skupísi me to prosóps] «Η νύφη έπρεπε να ρίξει νερό στον πεθερό, στα χέρια, να τα πλένει και να τα σκουπίσει με το προσόπι», /íne pséma **óti fováte**/ [íni pséma óti fuváti] «Είναι ψέμα ότι φοβάται»).

5.2.1.1 Συμφωνία ρηματικού προσώπου και λεξικού υποκειμένου

Στο ιδίωμα, όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 600-602), το ρηματικό πρόσωπο και το λεξικό υποκείμενο συμφωνούν γενικά ως προς τον αριθμό (π.χ. /**papás** próta ta géniá tu enlojá/ [papás próta ta jéna t vlujá] «Ο παππάς πρώτα τα γένια του ευλογεί», /**ta korítsia** τραγουδύν tin nífi/ [ta kurítʃa traidún t nífi] «Τα κορίτσια τραγουδούν στη νύφη»).

Όταν τα λεξικά υποκείμενα είναι περισσότερα του ενός και σε παράταξη, το ρηματικό πρόσωπο συνδυάζεται με τον πληθυντικό αριθμό (π.χ. /**manákes ke θιάkes** mas éleyan óti ekí éxi kalótixes/ [manáces ke θιάκες mas éleyan óti ci ci kalótces] «Οι γιαγιάδες και οι θείες μάς έλεγαν ότι εκεί έχει νεράιδες»). Αντιθέτως, σε περίπτωση διάζευξης λεξικών υποκειμένων στον ενικό, το πρόσωπο χρησιμοποιείται στον ενικό αριθμό (/i **mána í i manιά** fúrnise símera to psomí/ [i mána í i manía fúrnifi jímira tu psumí] «Η μάνα ή η γιαγιά φούρνισε σήμερα το ψωμί;»).

Στο ιδίωμα –το ίδιο ισχύει και για τη Νεοελληνική Κοινή– υπάρχει η δυνατότητα *νοητής συμφωνίας*⁶, συμφωνίας δηλαδή μεταξύ υποκειμένου και ρήματος κατά τον πραγματικό και όχι τον γραμματικό αριθμό των γλωσσικών στοιχείων. Αυτό σημαίνει ότι, όταν ως υποκείμενα λειτουργούν ονόματα περιληπτικά, το οποία, ως

⁶ Βλ. σχετικά Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 601). Πβ. τη λεγόμενη σύνταξη κατά το νοούμενο των παραδοσιακών συντακτικών, βλ. Τζάρτζανος (1953 τόμ. Α': 44).

γνωστόν, έχουν ενικό γραμματικό αριθμό, αλλά αναφέρονται σε πλήθος προσώπων ή αντικειμένων, το πρόσωπο του ρήματος συμφωνεί με νοητό αριθμό αυτών (των προσώπων ή αντικειμένων) και όχι με τον γραμματικό τους αριθμό (π.χ. /όςρος **i** simeriní **neoléa den trón** défteri méra psomí/ [όςros i simerjí neuléa de dron déftiri méra psumí] «όπως η σημερινή νεολαία δεν τρώει ψωμί από την προηγούμενη μέρα», /ksecinúsán από níxta | από ta xarámata óli **i ikogénia**/ [ksecinúsán από níxta | ap ta xarámata ol i ikogénia] «Ξεκινούσαν από νύχτα, από τα χαράματα όλη η οικογένεια», /τί θα **rún kósmos** gia eséna/ [τί θα pun kózmus ja séna] «Τι θα πει ο κόσμος για σένα;»).

5.2.1.2 Απρόσωπα και τριτοπρόσωπα ρήματα

Το ιδίωμα, όπως επίσης και η Κοινή Νέα Ελληνική, διαθέτει έναν μικρό αριθμό ρημάτων που χαρακτηρίζονται από ιδιαιτερότητες ως προς τον συνδυασμό τους με το ρηματικό πρόσωπο και το λεξικό υποκείμενο. Πρόκειται για τα λεγόμενα *τριτοπρόσωπα* και *απρόσωπα* ρήματα (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 602-604).

Τα τριτοπρόσωπα ρήματα συνδυάζονται μόνο με το γ' πρόσωπο (συνήθως του ενικού και σπανιότερα του πληθυντικού), καθώς είναι ρήματα ελλειπτικά ως προς τον σχηματισμό του προσώπου. Ως υποκείμενά τους λειτουργούν κυρίως προτάσεις με το /na/ (π.χ. /i égia áma libistí típota **prépi** na tis dhósis na to fái/ [i égia áma libistí típota prep na ts dhóis na tu fái] «Αν η έγκυος επιθυμήσει κάτι, πρέπει να της δώσεις να το φάει», /den éprepe na liγδοθύν/ [den éprepe na liγδοθύν] «Δεν έπρεπε να λιγδωθούν», /i nífi **éprepe** na riksi neró ston petheró | sta xéria | na ta pléni ke na ta skurísi me to prosópsi/ [i nífi éprepe na rikʃ neró sto betheró | sta zérja | na ta pléni ce na ta skurísi me to prosóps] «Η νύφη έπρεπε να ρίξει νερό στον πεθερό, στα χέρια, να τα πλένει και να τα σκουπίσει με το προσόψι», /an **prókite** na me pethánun as piún lígu máko ke as kimúde/ [an brócite na mí pithánun as pçun lígu máku ci as cimúdi] «Αν πρόκειται να με πεθάνουν, ας πιουν λίγο μάκο και ας κοιμούνται») αλλά κάποιες φορές συνδυάζονται και με ονοματικό υποκείμενο (π.χ. /γνόμι **prépi** ton ánthropo/ [γnom prep tun áθrapu] «Η λογική είναι στολίδι για τον άνθρωπο», /ta pedía **prépun** ton patéra/ [ta piðjá prépun tu batéra] «Τα παιδιά είναι αντάξια του πατέρα»· η αμέσως προηγούμενη έκφραση λέγεται για την περίπτωση που τα παιδιά καταφέρνουν να διατηρήσουν ή να αυξήσουν την περιουσία που δημιούργησε ο

πατέρας τους και ειρωνικά ή μειωτικά, όταν προκαλέσουν την απώλειά της, βλ. και πιο κάτω 5.3 περίπτωση 16 σ. 444).

Τα απρόσωπα είναι ρήματα τα οποία –σε ορισμένη χρήση τους– δεν συνδυάζονται με λεξικό υποκείμενο· υποκείμενό τους είναι το γ' πρόσωπο, αλλά δεν εισάγει κάποιον μετέχοντα στη δράση ή την κατάσταση. Τα περισσότερα από αυτά δηλώνουν φυσικά φαινόμενα (π.χ. /astrapokáfti/ [strapukáft] «αστράφτει», /vrodá/ [vrudá] «μπουμπουνίζει», /ximázi/ [çmáz] «χιονίζει», /fisá/ [fsa] «φυσάει») ή έναρξη χρονικών διαστημάτων (π.χ. /θabóni/ [θabón] «νυχτώνει», /skotiniázi/ [skutnáz] «σκοτεινιάζει, αρχίζει να νυχτώνει»).

Κάποια από τα ρήματα αυτά, σε άλλες χρήσεις τους εκτός της απρόσωπης, μπορούν να συνδυαστούν με λεξικό υποκείμενο (π.χ. /uranós skotíniase/ [uranós skutínaj̥i] «Ο ουρανός σκοτείνιασε», /fisá **voríás** símera/ [fsa vurjás j̥imira] «Φυσάει βοριάς σήμερα» ή να χρησιμοποιηθούν και στα άλλα πρόσωπα (προσωπική σύνταξη, π.χ. /mi fisás pia tin fotiá/ [mi fsas p̥ca t futçá] «Μη φυσάς πλέον τη φωτιά»).

Υπάρχουν, επίσης ρήματα τα οποία είναι συγχρόνως απρόσωπα και τριτοπρόσωπα, καθώς συμβαίνει να χρησιμοποιούνται μόνο στο γ' πρόσωπο και δεν συνδυάζονται με λεξικό υποκείμενο (π.χ. /ximázi/ [çmaz] «χιονίζει»).

Τέλος, υπάρχουν ορισμένα μεταβατικά ρήματα με συμπλήρωμα τα οποία δεν συνδυάζονται με λεξικό υποκείμενο, αυτά είναι φραστικά ρήματα (περιφράσεις) και συνήθως δηλώνουν φυσικά φαινόμενα (π.χ. /éxi zésta/ [eç zésta] «Έχει ζέστη», /káni krío/ [kaɾ kriú] «Κάνει κρύο»).

5.2.2 Το συμπλήρωμα του ρήματος

Εκτός από το υποκείμενο, το οποίο συνοδεύει απαραίτητως όλα τα ρήματα, για τον σχηματισμό της πρότασης χρησιμοποιούνται συχνά και άλλα ορίσματα, τα *συμπληρώματα* (αντικείμενα).

Βάσει του *σθένους* τους, του αριθμού των ορισμάτων που απαιτούν τα ρήματα ανάλογα με τη σημασία τους διακρίνονται σε: **α)** *μονοσθενή* ή *αμετάβατα*, τα οποία συνδυάζονται μόνο με υποκείμενο, δίχως συμπλήρωμα, **β)** *δισθενή*, που συνδυάζονται με υποκείμενο και ένα συμπλήρωμα και **γ)** *τρισθενή*, τα οποία συνδυάζονται με υποκείμενο και δύο συμπληρώματα (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 393, 588).

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι υπάρχουν δύο τύποι χρήσης των ρημάτων: **α)** η *αμετάβατη*, η χρήση δηλαδή του ρήματος χωρίς συμπλήρωμα. Υπάρχουν ορισμένα

ρήματα που εστιάζουν το ενδιαφέρον του ομιλητή σε μια δράση ή κατάσταση στην οποία συμμετέχει ένας μόνο μετέχων που λειτουργεί ως υποκείμενο και η δράση ή η κατάσταση δεν «μεταβαίνει» σε κανένα συμπλήρωμα. Τα ρήματα που εμφανίζονται σταθερά ή κυρίως σε αμετάβατη χρήση ονομάζονται *αμετάβαρα* (π.χ. /**évyene** ílios/ [énjene ílus] «Εβγαине ο ήλιος», /**piánete** mési su/ [pɔáriti méfi s] «Πιάνεται η μέση σου», /alerú | ótan **yerási** | **kaloyeréni**/ [alerú | ótan jeráf | kalujirén] «Η αλεπού, όταν γεράσει, καλογερεύει», /kléftis tin próti xroniá **xérete**/ [klefts t brot xruhá zériti] «Ο κλέφτης την πρώτη χρονιά χαίρεται») και **β)** η *μεταβατική*, η χρήση δηλαδή του ρήματος με συμπλήρωμα ή συμπληρώματα. Τα ρήματα που εμφανίζονται κυρίως σε μεταβατική χρήση ονομάζονται *μεταβατικά* (π.χ. /**furkálisa** proí proí to spíti/ [furkálisa pruí pruí tu spit] «Σκούπισα πρωί-πρωί το σπίτι», /mánis mas **éftiaxnan** díafora prágmata/ [mániz mas éfzanan djáfora prámata] «Οι μάνες μας έφτιαχναν διάφορα πράγματα», /**fére** me tin pateríka/ [fére me ti bateríka] «Φέρε μου το μπαστούνι», βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 393, 588, 609-610). Σημειώνεται, επίσης, ότι ρήματα τα οποία χρησιμοποιούνται κυρίως ως μεταβατικά είναι δυνατόν να εμφανίζουν και αμετάβατες χρήσεις (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 611).

Το συμπλήρωμα των ρημάτων που εμφανίζονται σε μεταβατική χρήση δηλώνεται από ένα ονοματικό στοιχείο το οποίο συνδέεται με το ρήμα μέσω μιας πτώσης ή μέσω μιας πρόθεσης μαζί με μία πτώση. Ανάλογα με το στοιχείο που χρησιμοποιείται για τη σύνδεση του συμπληρώματος με το ρήμα μπορούν να διακριθούν διαφορετικοί τύποι συμπληρώματος.

Στο ιδίωμα η κατ' εξοχήν πτώση για τη δήλωση του συμπληρώματος είναι η αιτιατική, ενώ στην Κοινή Νέα Ελληνική για τη σύνδεση του συμπληρώματος με το ρήμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η γενική. Το συμπλήρωμα αυτού του τύπου είναι το αντικείμενο σε αιτιατική, πρόκειται για τον πρωτοτυπικό και τον συχνότερο τύπο συμπληρώματος και ονομάζεται απλώς *αντικείμενο* (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 607). Επίσης, κάποια ρήματα επιδέχονται προτασιακό συμπλήρωμα, συμπληρώνονται δηλαδή από εξαρτημένη πρόταση που έχει την ίδια λειτουργία με το αντικείμενο σε αιτιατική (βλ. πιο κάτω 5.2.2.1 σ. 424-426).

Τέλος, αρκετά ρήματα συμπληρώνονται από ένα ονοματικό στοιχείο με πρόθεση και το συμπλήρωμα αυτού του τύπου αποκαλείται *εμπρόθετο αντικείμενο*⁷.

⁷ Στη Νεοελληνική Κοινή απαντούν και ρήματα που επιδέχονται ως συμπλήρωμα ονοματικό στοιχείο σε γενική πτώση, το οποίο είναι γνωστό ως *αντικείμενο σε γενική*. Για τη χρήση ή μη αντικειμένου σε γενική στο ιδίωμα βλ. πιο κάτω 5.2.2.1 σ. 426).

5.2.2.1 Ρήματα με ένα συμπλήρωμα

Το συμπλήρωμα που συνδέεται στενότερα με το ρήμα είναι το αντικείμενο σε αιτιατική και τα ρήματα που επιδέχονται συμπλήρωμα αυτού του τύπου ονομάζονται *κατ' εξοχήν μεταβατικά*. Πρωτοτυπικά, το αντικείμενο σε αιτιατική δηλώνει τον δέκτη. Έτσι, το μεταβατικό ρήμα εκφράζει μια δράση η οποία ελέγχεται από τον δράστη (υποκείμενο) και με την οποία αυτός (ο δράστης) επηρεάζει έναν δέκτη (αντικείμενο). Το αντικείμενο του εν λόγω τύπου –που εισάγει έναν μετέχοντα στη δράση και συγκεκριμένα αυτόν με το ρόλο του δέκτη– αποκαλείται *εξωτερικό αντικείμενο* (π.χ. /marí darnakúða | ftíákse **tin armúða**/ [marí darnakúða | ftçákʃi tin armúða] «Καλέ Νταρνακοπούλα, φτιάξε την αρμούδα» /túrki ráttisan **ton tópo**/ [turc ráttisan tu dópu] «Οι Τούρκοι πάτησαν/κατέλαβαν τον τόπο», /éxi ke yíanis **tuféki**/ [eç ci jaɲs tfec] «Έχει και ο Γιάννης τουφέκι»).

Κάποιες φορές τα ρήματα συνδυάζονται με αντικείμενο που έχει την ίδια σημασία με την έννοια του ρήματος και, συχνά, είναι συγγενές από ετυμολογικής πλευράς. Αυτού του είδους το αντικείμενο ονομάζεται *εσωτερικό* ή *σύστοιχο* (π.χ. /éla | egoné mu na **xorépsume** tóra **ton xoró** ton δικό su/ [éla | goné m na xorépsume tóra to xoró to θko s] «Έλα, εγγονέ μου, να χορέψουμε τώρα τον χορό τον δικό σου»). Με το σύστοιχο αντικείμενο εισάγεται ένας μετέχων που αποτελεί ονοματική προέκταση της ενέργειας που εκφράζει το ρήμα και επιπλέον δηλώνεται –από κοινού με το ρήμα– η βασική και κύρια πληροφορία του μηνύματος. Επομένως, είναι σαφές ότι πρόκειται για πλεοναστική έκφραση, εφόσον ρήμα και αντικείμενο αναφέρονται στην ίδια έννοια (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 615-616).

Στο ιδίωμα το αντικείμενο εκφέρεται: **α)** με ένα ονοματικό στοιχείο (όνομα με ή δίχως προσδιορισμό, αντωνυμία, ονοματοποιημένο στοιχείο με το άρθρο κ.ά.) που χαρακτηρίζεται από την αιτιατική πτώση (π.χ. /éxi ke yíanis **tuféki**/ [eç ci jaɲs tfec] «Έχει και ο Γιάννης τουφέκι», /ta korítsia τραγουδούν **tin nífi**/ [ta kurítʃa traidún t nif] «Τα κορίτσια τραγουδούν στη νύφη», /mánis mas éftiaxnan **διάφορα πράγματα**/ [mániz mas éfçanan ðjáfora prámata] «Οι μάνες μας έφτιαχναν διάφορα πράγματα», /ná | papús **to** kséri ómos/ [ná | papús to kʃer ómos] «Να, ο παππούς το ξέρει όμως», /éspiran **to θά** ke ðen fítrose/ [éspran tu θa ci ðen fítroʃi] «Το θα το έσπειραν και δεν φύτρωσε»).

Με λειτουργία συμπληρώματος-αντικειμένου μπορούν να χρησιμοποιούνται και ορισμένες εξαρτημένες προτάσεις:

1) οι αναφορικές (π.χ. /érxodan o éboras ke ékane **óti íthele**/ [érxodan o éboras ce ékane óti íthele] «Έρχονταν ο έμπορας και έκανε ό,τι ήθελε», /tris dúles éxo egó | esí **ópia thélis páre**/ [tris dúlis éxu go | jí órça thél(i)s pári] «Τρεις δούλες έχω εγώ, εσύ όποια θέλεις πάρε/παντρέψου»),

2) οι πλάγιες ερωτηματικές (π.χ. /tóra na diúme **póte xalási kerós**/ [tóra a djúme póte xalási cerós] «Τώρα να δούμε πότε θα χαλάσει ο καιρός⁸», /gia na diúme **póte xalná**/ [ja a djúme póte xalná] «Για να δούμε πότε χαλάει»),

3) οι ενδοιαστικές (π.χ. /i mána fονάte **min vlaftún ta mikrá**/ [i mána fuváti mi vlaftún ta mkra] «Η μάνα φοβάται μήπως πάθουν κακό τα μικρά», /ke emís | goliarúdia | fονύmastan **min mas párun tis fonés kalótixes**/ [ci mis | gufarúdja | fονύmastan mi mas párun ts funés kalótcis] «Και εμείς, μικρά παιδάκια, φοβόμασταν μη μας πάρουν τις φωνές οι νεράιδες»),

4) οι συμπληρωματικές με /óti/, /pos/ ή /pu/ «ότι, πως» (π.χ. /ke éleyan **óti íne brostópita**/ [ci éleyan óti íne prustópta] «Και έλεγαν ότι είναι μπροστόπιτα, δηλ. ειδική πίτα που φουρνίζεται πριν το ψωμί». /ke esí ðen silogáse **pu tha vlaftún ta mikrá**/ [ce jí ðe jílogáf pu tha vlaftún ta mkra] «Και εσύ δεν συλλογίζεσαι ότι θα πάθουν κακό τα μικρά;») και

5) οι συμπληρωματικές με /na/ (π.χ. /arxínisan tóra **na xorévun sto tsiardáki**/ [arxínisan tóra na xorévun sto tfardáci] «Άρχισαν τώρα να χορεύουν στο ανοιχτό σαλόني», /íthela **na kópsume ke ksíla tóra**/ [íthela a kópsumi ce kšíla tóra] «Ηθελα να κόψουμε και ξύλα τώρα»).

Οι πρώτες (αναφορικές), συνδυάζονται με όλα τα ρήματα που συμπληρώνονται με αντικείμενο, ενώ όλες οι υπόλοιπες με ορισμένα ρήματα· ειδικότερα, οι πλάγιες ερωτηματικές συνήθως με ρήματα έκφρασης και γνώσης για την απόδοση ερωτήσεων στον πλάγιο λόγο, οι ενδοιαστικές με ρήματα που εκφράζουν συναίσθημα και ειδικότερα φόβο, οι συμπληρωματικές με /óti/, /pos/ ή /pu/ «ότι, πως» συμπληρώνουν ρήματα γλωσσικής έκφρασης («λεκτικά»), αίσθησης και γνώσης ενώ οι συμπληρωματικές με /na/ συνδυάζονται με ρήματα που δηλώνουν τροπικότητα. Οι εξαρτημένες αυτές προτάσεις συνήθως λειτουργούν συντακτικά όπως το αντικείμενο σε αιτιατική, αντιστοιχούν δηλαδή με το αντικείμενο σε αιτιατική, είναι, επομένως, δυνατόν να αντικατασταθούν από αντωνυμία ή όνομα σε πτώση αιτιατική (π.χ. /arxínisan tóra **na xorévun sto tsiardáki**/ [arxínisan tóra na

⁸ Για τη δυνατότητα παράλειψης του τροπικού δείκτη /tha/ σε ερωτηματικές προτάσεις βλ. πιο κάτω 5.3 περίπτωση 13 σ. 443.

chorévun sto tʃardáci] «Άρχισαν τώρα να χορεύουν στο ανοιχτό σαλόνι» αντικαθίσταται ως εξής /arxínisan tóra **ton xoró** sto tsiardáki/ [arçínisan tóra tu xuró stu tʃardáci] «Άρχισαν τώρα τον χορό στο ανοιχτό σαλόνι») και αποτελούν περιπτώσεις εμφάνισης προτασιακού συμπληρώματος-αντικείμενου (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 629-630).

β) με εμπρόθετο αντικείμενο. Υπάρχουν ρήματα που συμπληρώνονται με έννοιες επιρρηματικές, συνηθέστερα αυτές του τόπου (π.χ. /áde na ráme **sto xoráfi**/ [áde na ram sto xoráf] «Άντε να πάμε στο χωράφι», /ríyename | yírizame **sto spíti**/ [ríyename | jírizam sto spít] «Πηγαίναμε, γυρίζαμε στο σπίτι») και της προέλευσης⁹ (π.χ. /ópos vjénume **apó dovísta**/ [ópos vjénume ap duvístá] «όπως βγαίνουμε από Ντοβίστα»). Βέβαια, ο πιο χαρακτηριστικός μετέχων που δηλώνεται με εμπρόθετο αντικείμενο είναι ο τόπος και παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία μορφής, καθώς μπορεί να δηλώνεται από όλες τις κατηγορίες στοιχείων με επιρρηματική χρήση και όχι αποκλειστικά με προθετικό σύνολο (π.χ. /ráo **séras**/ «Πάω (στις) Σέρρες», /ráo **ekí epáno**/ [ráu tʃarán] «Πάω εκεί πάνω»).

Το εμπρόθετο αντικείμενο και ο εμπρόθετος προσδιορισμός (π.χ. /íxame vulgári **sto spíti**/ [íxami vulgár sto spít] «Είχαμε Βουλγάρους στο σπίτι»), μολονότι και τα δύο συνδέονται με το ρήμα μέσω πρόθεσης, διακρίνονται μεταξύ τους κατά το ότι το πρώτο από αυτά ανήκει στο σθένος του ρήματος και συνεπώς προβλέπεται τρόπον τινά από τη σημασία του, ενώ ο εμπρόθετος προσδιορισμός αποτελεί ελεύθερη προσθήκη που μπορεί να συνοδεύει κάθε ρήμα δίχως να εξαρτάται από το σθένος του.

Επίσης, το εμπρόθετο αντικείμενο με την πρόθεση /se/ και όνομα σε αιτιατική συμβαίνει να έχει την ίδια μορφή με το όμοια εκφερόμενο έμμεσο αντικείμενο (βλ. 5.2.2.2 σ. 427-429), η μεταξύ τους διάκριση είναι δυνατή, καθώς στις περιπτώσεις ρημάτων που δεν συνοδεύονται και από αντικείμενο σε αιτιατική, το συμπλήρωμα αυτό δεν θεωρείται έμμεσο αντικείμενο για τον λόγο ότι δεν διαφοροποιείται από ένα άλλο άμεσο.

Στην Κοινή Νέα Ελληνική για τη δήλωση του μετέχοντα που επηρεάζεται έμμεσα από τη δράση ή την κατάσταση υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιείται, εκτός από το εμπρόθετο αντικείμενο, και αντικείμενο σε πτώση γενική (βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 624-625). Στο ιδίωμα, αντίθετα, κανονικά δεν υφίσταται

⁹ Για το εμπρόθετο αντικείμενο και τους σημασιολογικούς του ρόλους στην Κοινή Νέα Ελληνική βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 620-624).

τέτοια δυνατότητα, καθώς, όπως έχει προαναφερθεί η χρήση της γενικής στον ενικό εμφανίζεται κλονισμένη και ιδιαίτερα μειωμένη, ενώ η γενική στον πληθυντικό ελλείπει. Περιστασιακά βέβαια επισημάνθηκαν στο υλικό και κάποιες περιπτώσεις αντικείμενου σε πτώση γενική πιθανόν λόγω επίδρασης της Νεοελληνικής Κοινής (π.χ. /étsi **mu** mílisan ta pedía/ «Έτσι μου μίλησαν τα παιδιά»).

5.2.2.2 Ρήματα με δύο συμπληρώματα

Τα τρισθενή ρήματα (βλ. 5.2.2 σ. 422-423), ως γνωστόν, συνδυάζονται με τρία ορίσματα, ένα υποκείμενο, το οποίο δηλώνει τον μετέχοντα που ελέγχει τη δράση (δράστης) και δύο συμπληρώματα, από τα οποία το ένα δηλώνει τον μετέχοντα που επηρεάζεται άμεσα από τη δράση (δέκτης) και το άλλο έναν έμψυχο μετέχοντα στον οποίο απευθύνεται η δράση και τον επηρεάζει με έμμεσο τρόπο. Πέρα από όσα αναφέρθηκαν για τους ρόλους των μετεχόντων και τη σχέση τους με τη δράση που δηλώνει το ρήμα, η αναγνώριση και διάκριση του άμεσου και έμμεσου αντικείμενου καθίσταται σαφέστερη με τη μετατροπή της ενεργητικής διάθεσης σε παθητική με την οποία το άμεσο αντικείμενο της ενεργητικής διάθεσης αποκτά τη λειτουργία υποκειμένου της παθητικής.

Το συμπλήρωμα (αντικείμενο) που δηλώνει τον δέκτη ονομάζεται *άμεσο αντικείμενο* και εκφέρεται με αιτιατική (π.χ. /fére me **tin** pateríka/ [fére me ti bateríka] «Φέρε μου το μπαστούνι», /tí tha se ró/ [τί θα jí ro] «Τι θα σου πώ;», /ta piskióni **baxtsísia**/ [ta pijsón baxtjífa] «Τους χαρίζει δώρα»). Το συμπλήρωμα (αντικείμενο) που εκφράζει τον έμψυχο μετέχοντα ονομάζεται *έμμεσο αντικείμενο* και στο ιδίωμα εκφέρεται:

α) με αιτιατική πτώση (π.χ. /to évalan ke fliógo/ [to valan ci flógu] «Του έβαλαν και φιόγκο», /fére **me** tin pateríka/ [fére me ti bateríka] «Φέρε μου το μπαστούνι», /tóra **tin** ékama ta chrónia tis/ [tóra tin ékama ta chróna tis] «Τώρα της έκανα μνημόσυνο για τη συμπλήρωση ενός χρόνου από το θάνατό της», /to xabéri na se férun/ [tu xabér na se férun] «Την είδηση να σου φέρουν», /na **me** skarónun kamiá kaskaríka/ [na mi skarónun kamjá kaskaríka] «Να μου σκαρώνουν καμιά κασκαρίκα;», /tí tha **se** ró/ [τί θα jí ro] «Τι θα σου πώ;», /ke **ta** léme fáte/ [ci ta léme fáti] «και τους λέμε 'φάτε'», /ton édosan éna yeró ksílo/ [tun édosan éna jiró kfílu] «Του έδωσαν ένα γερό ξυλοκόπημα», /ta piskióni **baxtsísia**/ [ta pijsón baxtjífa]

«Τους χαρίζει δώρα», /kamíla kérata gýreve **tin** ékopsan ke ta aftiá tis/ [kamíla céрата jírini tn ékupsan ci t aftá ts] «Η καμήλα κέρατα γύρευε της έκοψαν και τα αυτιά της») λόγω της περιορισμένης χρήσης της γενικής πτώσης σε αντίθεση με την Κοινή Νέα Ελληνική όπου είναι δυνατή η εκφορά του με γενική.

Για λόγους ακρίβειας ως προς την περιγραφή του ιδιωματικού λόγου θα πρέπει ίσως να σημειωθεί ότι στο συγκεκριμένο υλικό επισημάνθηκαν και αρκετές περιπτώσεις έμμεσου αντικειμένου σε γενική πιθανότατα λόγω της επίδρασης της Νεοελληνικής Κοινής (π.χ. /ðen **su** kánun típota/ «Δεν σου κάνουν τίποτα», /**tis** to ðíni/ «Της το δίνει», /**tis** to étakse/ [tis to takʃi] «Της το έταξε», /ðóse **mu** ke ta γρόσια/ [ðóʃi mu ce ta γρόʃa] «Δώσε μου και τα γρόσια», /na **su** to stílo/ «να σου το στείλω», /síre na **su** to ðósi/ [ʃíre na su to ðóʃi] «Σύρε να σου το δώσει», /na **mu** xarísi tin zoí/ [na mu xaríʃi ti zoí] «να μου χαρίσει τη ζωή», /féрте **mu** to laγúto mu/ «Φέρτε μου το λαγούτο μου», /éla na **su** to ðóso/ [éla na su tu ðósu] «Ελα να σου το δώσω» κ.ά.).

β) με προθετικό σύνολο αποτελούμενο συνήθως από την πρόθεση /se/ και αιτιατική (π.χ. /xaibéρι páte **stin mána mu**/ [xaibér páte sti mána mu] «Είδηση να πάτε στη μάνα μου», /**sti mána tu** to léγι/ [sti mána tu to léʃi] «στη μάνα του το λέει», /tázo kerí **stin panayíá** | labáða **ston xristó** mas/ [tázu cirí sti banajá | labáða stu xristó mas] «Τάζω κερί στην Παναγιά, λαμπάδα στον Χριστό μας») ή κάποιες φορές με /aró/ και αιτιατική, (π.χ. /pírame líγο to darnákiko **apó tus papúðes**/ [píram líγο to darnáciko aró ts papúðes] «Πήραμε λίγο το νταρνάκινο από τους παπούδες»).

Με κάποια ρήματα που ως επί το πλείστον δηλώνουν έκφραση ή τροπικότητα αντί του άμεσου αντικειμένου σε αιτιατική μπορεί να χρησιμοποιείται προτασιακό συμπλήρωμα, εξαρτημένη δηλαδή πρόταση με /óti/, /pos/, /pu/ ή το /na/ με την ίδια λειτουργία, αυτή δηλαδή του άμεσου αντικειμένου (π.χ. /thélo na se ró **óti ðen simfonúsame polá**/ [thélo na ʃe po óti ðe ʃimfonúsame polá] «Θέλω να σου πω ότι δεν συμφωνούσαμε σε πολλά», /eγó sas léo **ðen boró**¹⁰/ [iγó sas léu ðe buró] «Εγώ σας λέω ότι δεν μπορώ», /me léi **na érxome ávriο**/ [mi léi na érxumi ávriu] «Μου λέει να έρχομαι αύριο», /ton ípan **na klási** ke ekínos xéstike/ [tun ípan na klaʃ ci cínus çésci] «Του είπαν να κλάσει και εκείνος χέστηκε»).

Επίσης, όπως συμβαίνει και στη Νεοελληνική Κοινή, στο ιδίωμα απαντά ένας μικρός αριθμός ρημάτων τα οποία χρησιμοποιούνται με δύο ονοματικά στοιχεία (αντικείμενα) σε αιτιατική (π.χ. /kerná **lukumákia ton duniá nífi**/ [círna lukmáca tu

¹⁰ Για τη δυνατότητα παράλειψης υποτακτικών συνδέσμων στο ιδίωμα βλ. 5.3 περίπτωση 17β σ. 444-445.

duɾá nif] «Κερνά λουκουμάκια τον κόσμο η νύφη»). Από τα αντικείμενα αυτά το ένα (/to duniá/) εισάγει μεν στο μήνυμα τον έμψυχο μετέχοντα, εμφανίζει δηλαδή το χαρακτηριστικό του έμμεσου αντικειμένου, έχει, ωστόσο, τη συντακτική συμπεριφορά του άμεσου αντικειμένου, καθώς μόνο αυτό μπορεί να γίνει υποκείμενο κατά την μετατροπή της ενεργητικής διάθεσης σε παθητική και μόνο αυτό επιδέχεται αντωνυμική επανάληψη¹¹. Συνεπώς, στο προαναφερθέν παράδειγμα, το άμεσο αντικείμενο είναι το ονοματικό στοιχείο /ton duniá/ και το έμμεσο το ονοματικό στοιχείο /lukumákia/.

5.3 Συντακτικές ιδιομορφίες του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων

1) Ενώ στην Κοινή Νέα Ελληνική αφ' ενός για τη δήλωση του μετέχοντος που επηρεάζεται έμμεσα από τη δράση που εκφράζουν ρήματα που επιδέχονται ένα συμπλήρωμα και αφ' ετέρου για τη δήλωση του έμψυχου μετέχοντος στον οποίο απευθύνεται και τον επηρεάζει έμμεσα με κάποιον τρόπο (έμμεσο αντικείμενο) η δράση που εκφράζουν ρήματα τα οποία συνδυάζονται με δύο συμπληρώματα μπορεί να χρησιμοποιείται –εκτός από το εμπρόθετο αντικείμενο– και αντικείμενο σε γενική, στο ιδίωμα στις αντίστοιχες περιπτώσεις απαντά αντικείμενο σε αιτιατική (βλ. 5.2.2.1 σ. 424-427 και 5.2.2.2 σ. 427-429). Το φαινόμενο είναι γνωστό από τους μεταγενέστερους και μεσαιωνικούς χρόνους και έχει ευρύτερη διάδοση στον βορειοελλαδικό χώρο και στα μικρασιατικά ιδιώματα¹².

Παραδείγματα: /ton parú ton éleɣa/ [to barú ton éleɣa] «του παππού του έλεγα», /tin ɣlósɹa mas se miláo/ «Στη γλώσσα μας σου μιλάω», /ke ɣliká na se zburíkso/ [ce ɣliká na se zburíkso] «και γλυκά να σου μιλήσω», /se léo/ «Σου λέω», /tin ípa/ «Της είπα», /pes ton thódoro/ [pe to thóduro] «Πες στον Θόδωρο», /tóra tin ékama ta chrónia tis/ [tóra tin ékama ta chróna tis] «Τώρα της έκανα μνημόσυνο για τη συμπλήρωση ενός χρόνου από το θάνατό της», /to xabéri na se férun/ [tu xabér na se férun] «την είδηση να σου φέρουν», /ton ípan na/ «Του είπαν να...», /éla na se ró/ [éla na ʃi po] «Έλα να σου πώ», /to évalan ke fliógo/ [to valan ci flógu] «Του έβαλαν και φιόγκο», /se káno/ [ʃi kánu] «σου κάνω», /se léo/ [ʃi léu] «σου λέω», /se díno/ [ʃi

¹¹ Σχετικά με την αιτιολόγηση του χαρακτηρισμού του έμψυχου μετέχοντος ως άμεσου αντικειμένου βάσει της μετατροπής της ενεργητικής διάθεσης σε παθητική και της αντωνυμικής επανάληψης βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 636-637).

¹² Βλ. Αλμπανούδης (2009: 290, 294), Κωνσταντινίδου (2009: 347), Τσολάκη (2009: 51), Ντάγκας (2012: 17), Γκαραλιάκος (2016: 371, 431-431) και Τζιτζιλής (2016: 446).

δίῃνυ] «σου δίνω», /se omiló/ [ʃi umiló] «Σου μιλώ». /ton ípa/ [tun ípa] «Του είπα», /ton psemátisa/ [tu bʃimátisa] «Του είπα ψέματα», /me dínis/ [mi dɪns] «μου δίνεις», /ke léi ton kápela/ [ci léi tu gápila] «Και λέει του κάπελα», /na me skarónun kamiá kaskaríka/ [na mi skarónun kamhá kaskaríka] «Να μου σκαρώνουν καμιά κασκαρίκα;», /tí tha se ró/ [tí tha ʃi ro] «Τι θα σου πώ;», /ke ta léme fáte/ [ci ta léme fáti] «και τους λέμε ‘φάτε’», /ton édosan éna yeró ksílo/ [tun édosan éna jiró kʃílu] «Του έδωσαν ένα γερό ξυλοκόπημα», /ta piskióni baxtsísia/ [ta piʃcórɪ baxtʃíʃa] «Τους χαρίζει δώρα», /ta korítsia trayuðún¹³ tin nífi/ [ta kurítʃa traidún t nif] «Τα κορίτσια τραγουδούν στη νόφη», /kamíla kérata yírene tin ékopsan ke ta aftiá tis/ [kamíla céрата jírivi tn ékupsan ci t aftcá ts] «Η καμήλα κέρατα γύρευε της έκοψαν και τα αυτιά της», /alá thélo se ró/ [alá thélo se ro] «αλλά θέλω να σου πω», /fére me tin pateríka/ [fére me ti bateríka] «Φέρε μου το μπαστούνι» κ.ά.

Ενώ στην Κοινή Νέα Ελληνική σε συνδυασμό με κάποια ρήματα εμφανίζεται η λεγόμενη *γενική προσωπική*¹⁴, δηλαδή μια γενική η οποία δεν είναι ο άμεσος αποδέκτης μιας ενέργειας ή με διαφορετική διατύπωση το αντικείμενό του ρήματος αλλά δηλώνει απλώς το πρόσωπο που υφίσταται τις συνέπειες της ενέργειας και επηρεάζεται από αυτήν με πιο έμμεσο τρόπο εκφράζοντας συναισθηματική συμμετοχή του προσώπου σε αυτό που δηλώνει το ρήμα, στο ιδίωμα στις περιπτώσεις αυτές χρησιμοποιείται αιτιατική¹⁵.

Παραδείγματα: /záli tin írthe/ [zaʎ tn írθi] «ζάλη της ήρθε», /émaθe yimnós ton kakofénete diménos/ [émaθi jimnós tu gakufériti diménus] «Έμαθε γυμνός του κακοφαίνεται ντυμένος», /kalítera na se vγí to máti pará to ónoma/ [kaλίtera na ʃi vɟi tu mat pará t ónoma] «Καλύτερα να σου βγει το μάτι παρά το όνομα», /se vγíke kúkos aιδóni/ [ʃi vɟíci kúkus aιδóni] «Σου βγήκε ο κούκος αηδόνι».

2) Εν αντιθέσει προς τη Νεοελληνική Κοινή στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών είναι συχνή και συνηθισμένη η παράλειψη του οριστικού άρθρου σε ονομαστική πτώση τόσο στον ενικό αριθμό (π.χ. /mólis ényene ílios/ [mólis ényene ílus] «μόλις έβγαινε ο ήλιος», /na piánete mési su/ [na pɔárɪti méʃi s] «να πιάνεται η μέση σου»), όσο και στον πληθυντικό (π.χ. /mas píran to spíti vulγári/ [mas píran to ʃpít vurγár] «Μας πήραν το σπίτι οι Βούλγαροι», /aftá léyan mánis mas/ [aftá léyan máɲiz mas] «Αυτά έλεγαν οι μάνες μας», /túrki pátsan ton tópo/ [turc pátsan tu dópu] «Οι

¹³ Βλ. Φωνολογία 3.2.1.11 Αναμοίωση φωνηέντων (dissimilation) σ. 180.

¹⁴ Βλ. Τζάρτζανος (1953 τόμ. Α': 124-5) και Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1998: 48).

¹⁵ Για τη χρήση αιτιατικής αντί γενικής προσωπικής βλ. Αλμπανούδης (2009: 290) και Γκαραλιάκος (2016: 371).

Τούρκοι πάτησαν/κατέλαβαν τον τόπο» κ.ά.' πβ. και Παπαδόπουλος 1926: 51). Το οριστικό άρθρο παραλείπεται: **α)** πριν από κύρια όνοματα¹⁶, ενώ στην Κοινή Νέα Ελληνική η παρουσία του είναι υποχρεωτική στη συγκεκριμένη περίπτωση¹⁷ (π.χ. /éxi ke γiánis tuféki/ [eç ci jans tfec] «Έχει και ο Γιάννης τουφέκι», /ke γιόγγος βορί na to kséri/ [ci jóγγus borí na to kser] «Και ο Γιώργος μπορεί να το ξέρει», /γiati éfiγe θόδoρος/ [jat éfiγe θόδorus] «Γιατί έφυγε ο Θόδωρος;» κ.ά.), **β)** πριν από κοινά ονόματα/ουσιαστικά και μπορεί να αποδίδει τόσο *ειδικευτική* (π.χ. /ná | rapús to kséri ómos/ [ná | rapús to kser ómos] «Να, ο παππούς το ξέρει όμως», /ρέθane patéras mu | me ékorpse mána mu apó to sxolío/ [ρέθane patéra m | m ékorpse mána m ap to sxulío] «Πέθανε ο πατέρας μου, με σταμάτησε η μάνα μου από το σχολείο», /patéras mu páda me xtipúse/ [patéra m páda me xtipúse] «Ο πατέρας μου πάντα με χτυπούσε», /éλεγε páρος/ «Έλεγε ο παππούς», /mas éλεγε ístera apú xρόνια mána mu/ [mas éleji ístira pu xρόna mána m] «Μας έλεγε ύστερα από χρόνια η μάνα μου», κ.ά.) όσο και *γενικευτική αναφορά*¹⁸ (π.χ. /káta | ótan ðen ftáni ta psária | ta ftá/ [káta | ótan ðe ftan ta psárja | ta fta] «Η γάτα, όταν δεν φτάνει τα ψάρια, τα φτύνει/περιφρονεί», /alepú | ótan γεράσι kalogeréni/ [alepú | ótan jeráf kalujirén] «Η αλεπού, όταν γεράσει, καλογερεύει», /γáιδaros páda γáιδaros ke as ton forún ke séla/ [γáðarus páda γáðarus ci as tu furún ci séla] «Ο γάιδαρος είναι πάντα γάιδαρος και ας του φορούν και σέλα», /rapás próta ta γένια tu ενλογά/ [rapás próta ta jéna t vluγá] «Ο παππás πρώτα τα γένια του ευλογεί», /kléftis tin próti xroniá xérete/ [kléfts t brot xrupá çériti] «Ο κλέφτης την πρώτη χρονιά χαίρεται», /fónos filái ta abélia/ [fónus flái t abéla] «Ο

¹⁶ Βλ. Αλμπανούδης (2016: 20) όπου γίνεται λόγος για σποραδική απουσία άρθρου σε κύρια ονόματα ή λέξεις που αρχίζουν από /a/ (π.χ. *άντρας μου*, *Κουσταντής* [áðraz mu | kustadís]) και Ντάγκας (2016: 498) για την τάση παράλειψης των φωνηεντικών τύπων του οριστικού άρθρου (π.χ. [rapús vasílts] «ο παππούς ο Βασίλης»).

¹⁷ Σύμφωνα με τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005: 201) στην Κοινή Νέα Ελληνική η παρουσία του οριστικού άρθρου είναι υποχρεωτική με τα κύρια ονόματα. Επίσης σημειώνουν ότι «Δεν υπάρχει όμως ποτέ άρθρο στην κλητική προσφώνηση, καθώς και μετά τα ρήματα λέγομαι, ονομάζομαι, καλούμαι (αυτό βέβαια συμβαίνει επειδή πρόκειται για κατηγορούμενα): π.χ. *Ονομάζομαι Αργύρης Παπαχρήστος. Κατά κανόνα, όταν το μικρό όνομα συνοδεύεται από άρθρο, το επώνυμο που ακολουθεί είναι χωρίς άρθρο: π.χ. Ο Μάνος Χατζηδάκης και ο Μίκης Θεοδωράκης είναι πολύ γνωστοί και στο εξωτερικό. Όταν υπάρχει άρθρο και στο επώνυμο, συνήθως γίνεται μια αντιδιαστολή προς κάποιον άλλο με το ίδιο μικρό όνομα. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η χρήση του διπλού άρθρου στο ονοματεπώνυμο υπονοεί ότι υπάρχει προσωπική γνωριμία με τον ομιλητή π.χ. Ξέχασα να σου πω, με πήρε τηλέφωνο η Μαρία η Δούκα».*

¹⁸ Στην Κοινή Νέα Ελληνική (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2005: 131, 133) το οριστικό άρθρο μπορεί να δηλώνει τόσο ειδικευτική όσο και γενικευτική αναφορά. Ειδικευτική αναφορά υπάρχει, όταν ο ομιλητής αναφέρεται σε μεμονωμένο πρόσωπο ή πράγμα ή ομάδα προσώπων ή πραγμάτων των οποίων η ταυτότητα είναι καθορισμένη και συγκεκριμένη. Γενικευτική είναι η αναφορά σε ολόκληρο είδος ή ολόκληρη κατηγορία προσώπων ή πραγμάτων. Ο Τζάρτζανος (1953 τόμ. Α': 171-172) χρησιμοποιεί τους όρους *κυρίως οριστικό* ή *ατομικό άρθρο* και *ειδοποιό άρθρο* για το οριστικό άρθρο με ειδικευτική και γενικευτική αναφορά αντίστοιχα.

φόβος φυλάει τα αμπέλια» κ.ά.). Το κοινό ουσιαστικό μπορεί να συνοδεύεται και από προσδιορισμό, συνήθως επίθετο ως επιθετικό προσδιορισμό (π.χ. /kalí méra apó to proí fénete/ [kaλί méra ap tu pruί fénití] «Η καλή μέρα από το πρωί φαίνεται», /anároðos xρόnos ðekatrís mínes/ [anáruðus xρόnus ðikatrís mínis] «Ο ανάποδος/κακός χρόνος έχει δεκατρείς μήνες», /kalí nikokirá apó to katóflío fénete/ [kaλί nikocirá ap tu katóflu fénití] «Η καλή νοικοκυρά από το κατώφλι φαίνεται», /nistikiá arkúða ðen xoréni/ [niscá arkúða ðe xuréni] «Η νηστική αρκούδα δεν χορεύει»), γ) πριν από ονοματοποιημένα (ουσιαστικοποιημένα) –ως επί το πλείστον– επίθετα (π.χ. /nistikós komátia onirénete/ [niskós kumatça upirévití] «Ο νηστικός κομμάτια ονειρεύεται», /zurlós kuðúnia ðen éxi | apó ta kamómata tu fénete/ [zurlós kuðúna ðen eç | ap ta kamómata t fénití] «Ο ζουρλός κουδούνια δεν έχει, από τα καμώματά του φαίνεται», /ðen éxi ftoxós | éxi θεός/ [ðen eç ftuxós | eç ðeos] «Δεν έχει ο φτωχός, έχει ο Θεός», /ínre kutsós katíforo/ [ínri ktsos katífuru] «Βρήκε ο κουτσός κατήφορο»), δ) πριν από ονοματοποιημένες επιθετικές μετοχές που λειτουργούν ως ονόματα/ουσιαστικά (π.χ. /vreyménus tin vroxí ðen tin fonáte/ [vríménus t vruçí ðe d funátí] «Ο βρεγμένος τη βροχή δεν τη φοβάται»), και ε) πριν από τύπους των κτητικών αντωνυμιών (π.χ. /névea tróγodas ðikós mas íne san na tróme emís/ [névia tróγodas ðikóz mas íni sa na trómi emís] «Βέβαια τρώγοντας ο δικός μας άνθρωπος είναι σα να τρώμε εμείς», /san na ítan ðikós mu aftó to pedúði/ [sa na ítan ðkos um aftó tu riðúð] «Σα να ήταν ο δικός μου (γιος) αυτό το παιδάκι»). Η παράλειψη της ονομαστικής του οριστικού άρθρου παρατηρείται κατ' εξοχήν πριν από λέξεις οι οποίες –στα πλαίσια της συγκεκριμένης κάθε φορά πρότασης– έχουν το συντακτικό ρόλο του υποκειμένου και σε μικρό αριθμό περιπτώσεων πριν από λέξεις που λειτουργούν ως κατηγορούμενα¹⁹ του υποκειμένου (π.χ. /aftí ítan ðuliá mas/ [aftí ítan ðulá mas] «Αυτή ήταν η δουλειά μας», /san na ítan ðikós um aftó to pedúði/ [sa na ítan ðkos um aftó tu riðúð] «Σα να ήταν ο δικός μου (γιος) αυτό το παιδάκι», /eçó íme ádras su/ [ço mi ádra su] «Εγώ είμαι ο άντρας σου»).

Πρόσθετα παραδείγματα: /íxe γίtonas ráðio/ [iç jítonas ráðio] «Είχε ο γείτονας ράδιο», /τί kání θιάka/ [tí kapn ðçáka] «Τι κάνει η θεία;», /γίóργos θα éxi ιδέα piá íne i boznára/ [jíórgus ða éçi idéa pçá ih i buznára] «Ο Γιώργος θα έχει ιδέα ποια

¹⁹ Κανονικά, το οριστικό άρθρο δεν συνοδεύει το κατηγορούμενο. Το κατηγορούμενο όμως μπορεί να συνοδεύεται από το οριστικό άρθρο μόνο όταν πρόκειται για ένα πρόσωπο ή πράγμα που με κάποιον τρόπο έχει οριστεί εκ των προτέρων, είτε γιατί έχει γίνει ήδη λόγος γι' αυτό είτε γιατί είναι γνωστό ότι στο περιβάλλον για το οποίο μιλάμε υπάρχει μόνο ένα πρόσωπο ή πράγμα με την ιδιότητα αυτή (π.χ. Αυτοί οι δύο είναι οι καθηγητές που σου έλεγα).

είναι η τσέπη», /xortátos ton nistikó ðen ton alipáte/ [xortátus tu nistikó ðe dun alípráti] «Ο χορτάτος τον νηστικό δεν τον λυπάται», /psixí tu vgení | parás ðen vgení/ [psíxi tu vjer | parás ðe vjer] «Η ψυχή του βγαίνει, ο παράς δεν βγαίνει», /kálpikos parás ðen xánete/ [kálpikus parás ðe xáriti] «Ο κάπλικος παράς δεν χάνεται», /mánēs mas éftiaxnan diáfōra prágmata/ [mániz mas éfçanan ðjáfora prámata] «Οι μάνες μας έφτιαχναν διάφορα πράγματα», /mas filaxan vulgári/ [mas filaxan vuryár] «Μας φύλαγαν οι Βούλγαροι», /ðen lípi mártis apó tin sarakostí/ [ðe lip marts ap t sarakostí] «Δεν λείπει ο Μάρτης από τη Σαρακοστή», /ðen xálase kósmos/ [ðe xálafi kózmus] «Δεν χάλασε ο κόσμος», /tóra neoléa théli kalá na zái/ [tóra neuléa ðel kalá na zái] «Τώρα η νεολαία θέλει να ζει καλά», /ístera féngyun próti petherós ke to kataróði i ginékes/ [ístira féngyun próti piθirós ci tu kataróð i jnéces] «Υστερα φεύγουν πρώτα ο πεθερός και κατόπιν οι γυναίκες», /kerná lukumákia ton duniá nífi/ [cirná lukmáca tu ðurá nif] «Κερνά λουκουμάκια τον κόσμο η νύφη», /metá xoréni nífi ke çabρός/ [mitá xurén nif ci çabρός] «Μετά χορεύει η νύφη και ο γαμπρός», /álakse pápia | évale ta sápia/ [álakji pápça | évali ta sárça] «Άλλαξε η πάπια, έβαλε τα σάπια», /aróstise psomás | vale ton na kimíthi/ [aróstji psumás | val tun na cimthi] «Αρρώστησε ο ψωμάς, βάλ' τον να κοιμηθεί», /vríke filipos ton naθanaí/ [vríci fílipus tu naθanaí] «Βρήκε ο Φίλιππος τον Ναθαναήλ», /vríke kutsós katíforo/ [vríci ktsos katífuru] «Βρήκε ο κουτσός κατήφορο», /yéros | ke an stolízete | stin anifóra çnorízete/ [jérus | ci an stuλíziti | sn anifóra çnuríziti] «Τον γέρο, και αν στολίζεται, στην ανηφόρα τον καταλαβαίνεις» κ.ά.

Σποραδικά παρατηρήθηκε παράλειψη και της αιτιατικής ενικού του οριστικού άρθρου· στα συγκεκριμένα παραδείγματα το άρθρο παραλείπεται πριν από λέξεις που έχουν το συντακτικό ρόλο του αντικειμένου (π.χ. /kánis ke esí kalítero palikári/ [kánis ce ji kalítero palikári] «Παριστάνεις και εσύ το καλύτερο παλληκάρι;», /mitrúsīs kapetánios θεόν parakalí/ [mitrújis kapetános θεόν parakalí] «Ο καπετάν-Μητρούσης παρακαλεί τον Θεό»).

Φράσεις και προτάσεις όπως οι ακόλουθες [s stérna] «στη στέρνα», [mésa z çúrna] «μέσα στη γούρνα», [tu prot tu ðin z nif] «το πρώτο το δίνει στη νύφη», [praén ci z mána ts nifs] «πηγαίνει και στη μάνα της νύφης», [z ráçi t] «στη ράχη του», [ta vçázame ókso s sxára] «τα βγάσαμε έξω στη σχάρα», [mes z báris] «μέσα στις λακκούβες με νερό», [kítakji mes z musádra] «Κοίταξε μέσα στην εντοιχισμένη ντουλάπα» είναι δυνατόν να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι μπορεί να παραλείπεται ο τύπος /tin/ «τη(ν)» (αιτιατική ενικού, θηλυκού γένους του οριστικού

άρθρου) και σπανιότερα ο τύπος /tis/ [ts] «τις» (αιτιατική πληθυντικού, θηλυκού γένους του οριστικού άρθρου) όταν αυτών προηγείται η πρόθεση /se/ «σε», ενώ στην Κοινή Νέα Ελληνική στη συγκεκριμένη περίπτωση χρησιμοποιούνται οι λέξεις (έναρθρες προθέσεις) /stin/ «στη(v)» και /stis/ «στις».

Στην πραγματικότητα όμως δεν παραλείπονται οι εν λόγω τύποι του οριστικού άρθρου αλλά λειτουργούν συγκεκριμένα φωνολογικά φαινόμενα, όπως είναι η αποβολή του άτονου /i/, η αποβολή του /t/ (βλ. Φωνολογία 3.2.3.6 σ. 197-198), η ηχηροποίηση του /s/ σε [z] –όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από ηχηρό σύμφωνο– και η απλοποίηση των όμοιων συμφώνων (π.χ. /stin stérna/ > [st stérna] > [s stérna] «στη στέρνα», /mésa stin gýrna/ > [mésa st gýrna] > [mésa s gýrna] > [mésa z gýrna] «μέσα στη γούρνα», /mésa stis báres/ > [mes sts báris] > [mes ss báris] > [mes s báris] > [mes z báris] «μέσα σε λακκούβες με νερό»). Ως εκ τούτου οι προαναφερθείσες φράσεις και προτάσεις μεταγράφονται φωνολογικά ως ακολούθως: /stin stérna/, /mésa stin gýrna/, /to próto to díni stin nífi/, /paxéni ke stin mána tis nífis/, /stin ráxi tu/, /ta vγázame ékso stin sxára/, /mésa stis báres/ «μέσα σε λακκούβες με νερό», /kítakse mésa stin musádra/.

Πρέπει ίσως να σημειωθεί πως τα ανωτέρω (δηλαδή την άποψη για τη μη παράλειψη των τύπων /tin/ και /tis/ του οριστικού άρθρου) ενισχύει και επιβεβαιώνει και το γεγονός ότι το τελικό -n/ του άρθρου /tin/ που απαντά, όταν η ακόλουθη λέξη αρχίζει από φωνήεν, μετά τις αποβολές του άτονου /i/ και του /t/, προκαλεί συχνά την ηχηροποίηση του /s/ σε [z]. Επίσης, επιφέρει την ηχηροποίηση του αρχικού άηχου κλειστού συμφώνου της ακόλουθης λέξης (π.χ. /stin avlí/ [sn avlí] «στην αυλή», /paxéni stin eklisiá/ [paén zn iklífá] «πηγαίνει στην εκκλησία», /stin óra/ [sn óra] «στην ώρα», /tin díni ke éna pedúdi arsenikó stin agaliá tis/ [t ðjn ci éna pðuð arfjnικό zn agalá ts] «Της δίνει και ένα παιδάκι αρσενικό στην αγκαλιά της», /epáno stin agýla agáthi/ [apán zn agýla agáθ] «Επάνω στην αγούλα “είδος φαγητού, πλιγούρι” αγκάθι», /stamátisame ómos stin katoxí/ [stamátisami ómos z gatuží] «σταματήσαμε όμως στην Κατοχή», /stin pláti/ [z bláti] «στην πλάτη», /káthe petinós stin kopriá tu lalí/ [káθi pitnós z gupriá t laλί] «Κάθε πετεινός στην κοπριά του λαλεί».

3) Έχει ήδη αναφερθεί ότι στο ιδίωμα υφίσταται μορφολογική σύμπτωση/ταύτιση ονομαστικής και αιτιατικής πληθυντικού²⁰ στα αρσενικά ουσιαστικά/ονόματα –αλλά και στα όμοια κλινόμενα επίθετα ουσιαστικοποιημένα

²⁰ Βλ. Μορφολογία 4.4.1.2 Αιτιατική σ. 234.

και μη, αντωνυμίες, μετοχές– σε -/os/ -[us], -/ós/ και επέκταση του χαρακτηριστικού αυτού και στα αρσενικά ονόματα σε -/as/ (π.χ. /vrikoláki/ [vrikolác] «βρυκόλακες», /γίτόνι/ [jítónj] «γείτονες») στο βαθμό που αυτά ακολουθούν ως προς την κλίση τους τα ανωτέρω. Η συχνή παρουσία όμως του τύπου /tus/ [ts] «τους» του οριστικού άρθρου και κυρίως το λοιπό κειμενικό περιβάλλον (συμφραζόμενα) επιτρέπουν όχι τη μορφολογική αλλά τη λειτουργική διάκριση των πτώσεων και την αναγνώριση της αιτιατικής.

Παραδείγματα: /tus egoní/ [ts agurí] «τους εγγονούς», /tus kubaréi/ [ts kubaréi] «τους κουμπάρους», /tus sibeθéri/ [ts zbeθér] «τους συμπεθέρους», /από tus vulgári/ [ap ts vurgár] «από τους Βουλγάρους», /istoríes ólo για niskómata ke vrikoláki/ [istoríes ólu ja niskómata ci vrikolác] «ιστορίες όλο για φαντάσματα και βρυκόλακες», /ραγένι με kána δίο δίκι tu stus nióγabri/ [raén mi kána δίο δci tu sts jióγabri] «Πηγαίνει με κάνα δύο δικούς του στους νιόγαμπρους», /to δίχνη stus akaliasméni/ [tu δίχνη sts akaλazméj] «Το δείχνει στους καλεσμένους», /me tus sídrofi tu/ [mi ts sídrofi t] «με τους συντρόφους του», /stus kséni/ [sts kʃɛj] «στους ξένους», /i nífi δίνι nípsimo stus peθερί | δóra tus spitikí | kerná ke tus akaliasméni/ [i níf ðjn nípfjimu sts píθiri | δóra ts spiticí | cirná ci ts akaλazméj] «Η νύφη δίνει νερό, για να πλυθούν στα πεθερικά, δώρα στους ανθρώπους του σπιτιού, κερνά και τους καλεσμένους», /ίχνη stus nómi tis nífis/ [rixɲ sts nom ts nífs] «ρίχνει στους ώμους της νύφης», /ίxame vulgári sto spíti/ [íxami vurgár sto spit] «Είχαμε Βουλγάρους στο σπίτι», /από kapnóspori | ίδame | ékanan láði/ [apó kapnóspori | ίδame | ékanan lað] «Από καπνόςπορους, είδαμε, έκαναν λάδι», /ίxe ke γίτόνι/ [íce ce jítónj] «είχε και γείτονες», /aftá ta xρόνια borí na min éxume tus túrki/ [aftá ta xrója borí na min éxumi ts túrci] «αυτά τα χρόνια μπορεί να μην έχουμε τους Τούρκους», /na pérni mésa διο nomáti/ [na pérni mes ðjo nomáti] «να παίρνει μέσα δυο άτομα», /furkálisa proí proí to spíti | γιατί karteró filí/ [furkáλisa pruí pruí tu spit | jatí kartiró fil] «Σκούπισα πρωί-πρωί το σπίτι, γιατί καρτερώ φίλους», /ðen borí kanéνας na ton díri | γιατί éxi polní filí pu ton abadún/ [ðe burí kanéνας na tun ðir | jatí eɣ pulní fil pu tun abadún] «Δεν μπορεί κανένας να τον δείρει, γιατί έχει πολλούς φίλους που τον υποστηρίζουν», /ekí tha vrís polní anθρόpi/ [eci tha vris polní anθrópi] «Εκεί θα βρεις πολλούς ανθρώπους»

4) Όταν σε μία πρόταση πρέπει να συνδυαστούν ο αδύνατος (ασθενής/μη εμφατικός) τύπος της προσωπικής αντωνυμίας του γ' προσώπου αρσενικού γένους, ο οποίος στα πλαίσια της δεδομένης πρότασης αντικαθιστά αρσενικό όνομα/ουσιαστικό

και επιτελεί το συντακτικό ρόλο του έμμεσου αντικειμένου, και ο επίσης ασθενής τύπος της προσωπικής αντωνυμίας του γ' προσώπου (ουδετέρου γένους και σε αιτιατική ενικού), ο οποίος έχει το συντακτικό ρόλο του άμεσου αντικειμένου, στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών ο πρώτος από τους δύο αντωνυμικούς τύπους έχει τη μορφή /tis/ [ts] «της» (γενική ενικού θηλυκού γένους της προσωπικής αντωνυμίας του γ' προσώπου). Το ιδιάζον αυτό φαινόμενο της παρουσίας θηλυκού τύπου της προσωπικής αντωνυμίας του γ' προσώπου στη θέση αρσενικού, όταν είναι έμμεσο αντικείμενο, συνιστά παρέκκλιση από το σύνηθες της εκφοράς του έμμεσου αντικειμένου σε αιτιατική, χαρακτηρίζεται από παλαιότητα –στη Μ. Ασία μαρτυρείται από τον 14ο αι. μ.Χ. (Κωνσταντινίδου 2009: 348)– και σήμερα απαντά κυρίως σε βόρεια και ανατολικά νεοελληνικά ιδιώματα. Η Κωνσταντινίδου (2009: 349) θεωρεί ότι στη συγκεκριμένη σύνταξη ενδέχεται να υπόκειται «ένα παλαιότερο μορφολογικό στοιχείο, που σήμερα τείνει να εκλείψει, η χρήση δηλ. του θηλυκού τύπου της της γενικής ενικού του γ' προσώπου της άτονης προσωπικής αντωνυμίας και για το αρσενικό γένος στην περίπτωση του έμμεσου αντικειμένου. Πρβ. το αντίστοιχο φαινόμενο της κοινής νεοελληνικής: ο αρσενικός τύπος τους της γενικής πληθυντικού της τριτοπρόσωπης αντωνυμίας χρησιμεύει στην περίπτωση του έμμεσου αντικειμένου και για το θηλυκό και για το ουδέτερο γένος (τις φώναζε και τους το είπε)». Επίσης, σημειώνει (έ.α.) πως, εάν η υπόθεση αυτή επαληθευτεί, απομένει να διερευνηθεί για ποιο λόγο ο θηλυκός αντωνυμικός τύπος (/tis/ «της») επεκτείνεται και στο αρσενικό γένος στη θέση του έμμεσου αντικειμένου και δεν παρατηρείται, λόγου χάριν, το αντίστροφο. Καταλήγει επισημαίνοντας ότι το ζήτημα της αντιπροσώπευσης αρσενικών τύπων από θηλυκούς, αλλά και θηλυκών από αρσενικούς, συγκαταλέγεται στα «πλέον σκοτεινά και αμφιλεγόμενα θέματα της ελληνικής μορφολογίας»²¹.

Παραδείγματα: /ton íða ke tis to ípa/ [tun íða ci ts tu pa] «Τον είδα και του το είπα», /to vríka ke tis to éðosa/ [tu vríka ci ts to ðusa] «Το βρήκα και του το έδωσα», /tis to ípa/ [ts to pa] «Του το είπα», /tis to éðoka/ [ts to ðoka] «Του το έδωσα», /tis to ékama/ [ts to kama] «Του το έκανα»

5) Ενώ στην αντίστοιχη σύνταξη Νεοελληνικής Κοινής γίνεται χρήση προθετικής φράσης (προθετικού συνόλου ή αλλιώς εμπρόθετου), στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών σε αρκετές περιπτώσεις η πρόθεση παραλείπεται· η σχέση –

²¹ Βλ. επίσης και Αλμπανούδης (2016: 31) όπου γίνεται λόγος για τη χρήση του τύπου /tis/ «τις» του άρθρου και του αδύνατου τύπου της προσωπικής αντωνυμίας για αρσενικά ουσιαστικά, «π.χ. οι υπηρέτες έκαναν όπως τις είπε ο βασιλές (Αρχ.)· τις άντρις τις μιθύζουμι κι τις απουκοιμίζουμι (Άσπρ.)...». Πβ. Τσολάκη (2009: 260-262).

επιρρηματική συνήθως– που δηλώνεται από το εμπρόθετο εξακολουθεί όμως να υφίσταται και να εκφράζεται κανονικά, δηλαδή η παράλειψη της πρόθεσης δεν επηρεάζει τη σημασιολογική λειτουργία της εναπομείνουσας ονοματικής φράσης.

Παραδείγματα: /mípos éxete idéa tétio práγμα/ [mípos éçete idéa tétço práμα] «Μήπως έχετε ιδέα για τέτοιο πράγμα;», /borí káto tin paliá eláða na íxe eliés ekí/ [borí kat ti balá eláða na íçe elés ecí] «Μπορεί κάτω στην παλιά Ελλάδα να είχε ελιές εκεί», /thélo na se ró óti ðen simfonúsame polá/ [thélo na je po óti ðe simfonúsame polá] «Θέλω να σου πω ότι δεν συμφωνούσαμε σε πολλά», /ímastan ekatón ðekatría pedιά tin próti táksi/ [ímastan ekatón ðekatría piðjá ti bróti táksji] «Ήμασταν εκατόν δεκατρία παιδιά στην πρώτη τάξη», /emís tóte piyéname xaslamáðia/ [mis tóte piyénam xaslamáðja] «Εμείς τότε πηγαίναμε για χασλαμάδια “φυντάνια καπνού”», /i armúða ítan éna orektikó fajitó | to opío stumbízame skórðo me ksíði ke aláti/ [i armúða ítan éna orektikó fajitó | to opío stumbízame skórðu me ksíði ce aláti] «Η αρμούδα ήταν ένα ορεκτικό φαγητό, για το οποίο στουμπίζαμε σκόρδο με ξύδι και αλάτι», /pérganan méssa ðéka | ðekaefotá psomiá | ta opía to káthe psomí zígize tría ke tésera kilá/ [pérganan méssa ðéka | ðekaiotá psumjá | ta opía to káthe psumí zíjife tría ce tésera ciá] «Επαιρναν μέσα δέκα, δεκαεφτά ψωμιά, από τα οποία το κάθε ψωμί ζύγιζε τρία και τέσσερα κιλά», /adamonótan o énas ton álon/ [adamonótan o énas ton álon] «Ανταμωνόταν ο ένας με τον άλλον», /ta darnakoxória melá | miláme men étsi lígo xodrá/ [ta darnakoxórja melá | miláme men étsi lígo xodrá] «Στα Νταρνακοχώρια μελά..., μιλάμε μεν έτσι λίγο χοντρά...», /évaze maksilária píso to duvári/ [évane maksilárja pis to duvár] «έβαζε μαξιλάρια πίσω στο ντουβάρι», /tis ðéka/ [ts ðéka] «στις δέκα», /an pái ke tis éksi i óra/ [an pái ce ts eks i óra] «αν πάει και στις έξι η ώρα», /íme eðó tis séres/ «είμαι εδώ στις Σέρρες», /páo séras/ «Πάω στις Σέρρες», /írðan ke se kseyímnosan ta ómorfa pedιά su/ [írðan ce se kseyímnosan ta ómorfa peðjá su] «Ήρθαν και σε ξεγύμνωσαν από τα όμορφα παιδιά σου», /eména ða krún tis maxeriés/ [ména ða krun tis maçerjés] «Εμένα θα χτυπούν με τις μαχαιριές», /éxo paniá metaksotá tis prúsas to metáksi/ [éxo paná metaksotá tis prúsas to metáksji] «Έχω πανιά μεταξωτά με/από της Προύσας το μεταξύ», /se efcharistó | manúla mu | ton lógon pu mu ípes/ [s efcharistó | manúla mu | tu lógon pu mu ípes] «Σε ευχαριστώ, μανούλα μου, για τον λόγο που μου είπες», /ða se asimodésu asiméniu flurí/ [ða s ařmuðésu asiméniu flurí] «Θα σε ασημοδέσω με ασημένιο φλουρί», /plimírise ke séres/ [plimírise ce séres] «Πλημμύρισε και στις Σέρρες», /ptolemaída katáyete/ [ptolemaída katájite] «Από Πτολεμαΐδα κατάγεται;»,

/katevénume ekíni tin eklisía/ [kativénume cin di glisía] «Κατεβαίνουμε από ή σε εκείνη την εκκλησία», /dódeka palikária | ta oría epézise énas/ «δώδεκα παλληκάρια, από τα οποία επέζησε ένας», /ráxi se ráxi ton ésernan/ [ráxi se ráxi ton ésernan] «από ράχη σε ράχη τον έσερναν» κ.ά.

6) Σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρήθηκε ότι γίνεται χρήση ατελούς υποτακτικού τύπου (υποτακτικής ενεστώτα) αντίθετα προς την Κοινή Νέα Ελληνική, όπου σε ανάλογες προτάσεις προτιμάται και συνηθίζεται ο τέλειος υποτακτικός τύπος (υποτακτική αορίστου). Αυτό συμβαίνει ακόμη και σε περιβάλλοντα όπου στην ίδια περίοδο οι λοιποί χρησιμοποιούμενοι υποτακτικοί τύποι δηλώνουν το τέλειο ποιόν ενέργειας. Ίσως με τη συγκεκριμένη επιλογή οι ομιλητές του ιδιώματος επιδιώκουν να δώσουν έμφαση στη διάρκεια, την εξέλιξη, τις φάσεις συνήθως ή στην κανονική επανάληψη του γεγονότος²².

Παραδείγματα: /áide ekí na ksefortósun ta prágmata | na arxízun na tsakízun/ [áide ci na ksefortósun ta prámata | n arxízun na tsacízun] «Άντε κει να ξεφορτώσουν τα πράγματα, να αρχίζουν να σπάζουν τα φύλλα του καπνού...», /éprepe na gemísun ta kofínia ke íliu dósimo na fígun | na piyénum spíti/ [éprepe na jemísun ta kufína ce ílu dósimo na fígun | na piyénum spit] «Έπρεπε να γεμίσουν τα κοφίνια και με το χτύπημα του ήλιου, με την ανατολή να φύγουν, να πηγαίνουν στο σπίτι», /ekí íxe álo vásano páli | na ta adíásun | na piyénum na aníksun tis sxáres/ [eci íxe álo vásano páli | na t adjásun | na piyénum n aríksun tis skáres] «Εκεί είχε άλλο βάσανο πάλι, να τα αδειάσουν, να πηγαίνουν να ανοίξουν τις σχάρες...», /ke na kátsun ekí péra na burliázun | na perásun to kapnó/ [ce na kátsun ci péra na burlázun | na perásun to kapnó] «και να κάτσουν εκεί πέρα να μπουρλιάζουν, να περάσουν τον καπνό...», /na vγάλun ta saríkia | na ta piyénum stis sxáres ke ksaná apó tin arxí/ [na vγάλun ta saríca | na ta piyénum sts skáres ce ksaná ap tin arxí] «να βγάλουν τα σαρίκια “ράβδους/βέργες με φύλλα καπνού”, να τα πηγαίνουν στις σχάρες και ξανά από την αρχή...», /síko | na piyéniis ekí káto/ [síku | na piyéniis tskat] «Σήκω, να πηγαίνεις εκεί κάτω», /páo na tsiuvaliázo/ [páo a tsiuvalázo] «Πάω να τσουβαλιάζω», /pu ríge na pastaliázi/ [pu ríje na pastalázi] «που πήγε να συσκευάζει φύλλα καπνού», /i nífi éprepe na ríksi neró ston petheró | sta xéria | na ta pléni ke na ta skupísi me to prosópsi/ [i nífi éprepe na rikf neró sto betheró | sta xérja | na ta pléni ce na ta skupísi me to prosóps] «η νύφη έπρεπε να ρίξει νερό στον πεθερό, στα χέρια, να τα πλένει και να τα σκουπίσει με το

²² Πβ. και τα αναφερόμενα από τον Ντίνα (2005: 173) για τη χρήση ενεστώτα αντί αορίστου «για περισσότερο εναργή και παραστατική αφήγηση».

προσόψι...», /θέλο na váno na pléno símera/ [θέλου na vánu na plénu jímirá] «Θέλω να βάζω να πλένω σήμερα», /zépse ta nóδια sto káro na féngume/ [zépʃi ta nóɟa stu káru na féngumi] «Ζέψε τα βόδια στο κάρο να φεύγουμε», /paravlí na paɣéni méxtri ekí me ta róδια/ [paravlí na paéɲ méxtri ci mi ta róɟa] «Βαριέται να πηγαίνει μέχρι εκεί με τα πόδια»

Η επιλογή του ατελούς έναντι του τέλειου ποιού ενεργείας χαρακτηρίζει –σε μικρότερο βαθμό– και άλλους ρηματικούς τύπους εκτός από τους υποτακτικούς. Έτσι, συμβαίνει να χρησιμοποιείται ο ατελής (εξακολουθητικός) μέλλοντας αντί του τέλειου (στιγμιαίου) (π.χ. /θα na éρθi γiánis me tin faɣanúða tu ke tha to vázi mésa/ [θa n ert jaɲs me t faɣanúða t ce a to vaɲ mésa] «Θα έρθει ο Γιάννης με τη μικρή φαγάνα του και θα το βάζει μέσα», /ρύ θα paɣéniɲ ávriɔ ɣia zenɣári/ [p a paéɲs ávriu ja zinɣár] «Πού θα πηγαίνεις αύριο για όργωμα;», /na kitázis kalá to spíti | ɣiati emís θα paɣénume sto xoraífi/ [na çtáis kalá tu spit | ja tí mis θα paénumi stu xuráf] «Να κοιτάς, /φυλάς/προσέχεις καλά το σπίτι, γιατί εμείς θα πηγαίνουμε στο χωράφι»), τύποι του παρελθοντικού ατελούς ποιού ενεργείας (παρατατικού) αντί του παρελθοντικού τέλειου ποιού ενεργείας (αορίστου) (π.χ. /mólis vɣénaɲ ékso | tu léɲ/ [móliz vjénaɲ óksu | tu len] «Μόλις έβγαιναν έξω, του λένε») και ο ατελής προστακτικός τύπος (προστακτική ενεστώτα) αντί του τέλειου προστακτικού τύπου (προστακτικής αορίστου) (π.χ. /kítaze na min blóksis tin velóna su mésa sto xéri su/ [çitazi na mi blokʃs t vilóna s mes stu çéri s] «Κοίταζε να μη βάλεις τη βελόνα σου μέσα στο χέρι σου»).

7) Οι αιτιολογικοί σύνδεσμοι /ɣiati/ «γιατί» και /afú/ «αφού» μπορούν να τίθενται και στο τέλος της πρότασης ή –γενικά– να μην αποτελούν την αρχική λέξη (λέξη εισαγωγής) της δευτερεύουσας αιτιολογικής πρότασης.

Παραδείγματα: /éla na se pó | ðen vastó ɣiati/ [éla na ʃi po | ðe vastó ja tí] «Έλα να σου πω, γιατί δεν αντέχω», /ótan se fonázo | na apoloɣiése | θα se ðíro ɣiati/ [ótan ʃi funázu | na aplujéʃi | θα ʃi ðíru ja tí] «Όταν σε φωνάζω, να απαντάς, γιατί θα σε δείρω», /páre tin ðodáɣra ke vɣále me to ðódi mu | me poní polí ɣiati/ [pári t ðudáɣra ci vɣáli mi tu ðódi m | mi poní poli ja tí] «Πάρε την οδοντάγρα και βγάλε μου το δόντι μου, γιατί με πονάει πολύ», /to neró afú kámi fúskes | θα vréksi polí/ [tu niro afu kam fúʃcis | θα vrekʃ poli] «Αφού το νερό κάνει φούσκες, θα βρέξει πολύ», /ðen bóresa afú/ [ðe bóresa afú] «Αφού δε μπόρεσα», /ðen ton íða afú/ [ðe dun íða afú] «Αφού δεν τον είδα»

8) Το μόριο /για/ «για, άντε, εμπρός»²³ με προτρεπτική σημασία και το ομόηχο και ομόγραφο επίσης μόριο /για/ «βέβαια»²⁴ με βεβαιωτική σημασία, το οποίο δηλώνει επιβεβαίωση των ήδη προαναφερθέντων, στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών τοποθετούνται στο τέλος της πρότασης.

Παραδείγματα (προτρεπτικό /για/): /siko gia/ [ʃiku ja] «Άντε/για/εμπρός σήκω», /riíte ke neró gia/ [rçiti ce neró ja] «Άντε/για/εμπρός πιείτε και νερό»

Παραδείγματα (βεβαιωτικό /για/): /am ðen ta ksérun gia/ [am ðe da ksérun ja] «Αμ δεν τα ξέρουν βέβαια», /ðen to kséris gia/ [ðe do ksers ja] «Δεν το ξέρεις βέβαια», /gerá xoráfia gia | amá xaíri ðen íðan/ [jerá xoráfia ja | amá xaír ðen íðan] «Γερά χωράφια βέβαια, αλλά προκοπή δεν είδαν»

9) Σε σχέση με τη Νεοελληνική Κοινή, στο ιδίωμα η χρήση της γενικής του ενικού και περισσότερο του πληθυντικού εμφανίζεται αρκετά μειωμένη, καθώς η εν λόγω πτώση αντικαθίσταται –συνήθως– από τον συνδυασμό πρόθεση (κυρίως /από/, /αρά/ «από») + αιτιατική²⁵ (π.χ. /ta dália arú éna ðédro/ [ta dála arú na ðédru] «τα κλαδιά ενός δέντρου»). Στο συγκεκριμένο υλικό εντοπίστηκαν βέβαια και αρκετές περιπτώσεις χρήσης της γενικής πτώσης. Πρόκειται κυρίως για τους αδύνατους/μη εμφατικούς τύπους της προσωπικής αντωνυμίας, οι οποίοι δηλώνουν ως επί το πλείστον κτήση και χρησιμοποιούνται συχνότερα συγκριτικά με τη γενική άλλων γραμματικών κατηγοριών. Ακολουθούν σε συχνότητα εμφάνισης οι γενικές των ονομάτων/ουσιαστικών με ή δίχως άρθρο, ενώ αρκετά ισχνότερη είναι η χρήση της γενικής των επιθέτων και άλλων αντωνυμιών πλην της προσωπικής. Σε όλες αυτές τις γραμματικές κατηγορίες παρατηρείται η τάση ότι η γενική του ενικού χρησιμοποιείται περισσότερο και συχνότερα από αυτήν του πληθυντικού αριθμού.

Παραδείγματα: α) γενικές της προσωπικής αντωνυμίας: /to xorió mas/ «το χωριό μας», /ítan makriá ta xoráfia mas/ «Ήταν μακριά τα χωράφια μας», /péthane patéras mu/ [péthane patéra m] «Πέθανε ο πατέρας μου», /pedí mu/ [pidí m] «παιδί μου», /i yonis mas/ [i yuníz mas] «οι γονείς μας», /γιά su | kótsio/ [já su | kótʃo] «Γεια

²³ Κατά τον Μπαμπινιώτη (2002: 413) η ετυμολογία του συγκεκριμένου μορίου είναι η εξής: «μεσν. < *ιά* < *ϊά* < *αρχ. εἶα* (επιφών.)».

²⁴ Το βεβαιωτικό μόριο /για/ προέρχεται από το επιφώνημα *ya!* της Τουρκικής, βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 413).

²⁵ Για την αντικατάσταση της γενικής από τον συνδυασμό πρόθεση (κυρίως /από/, /αρά/ «από») αλλά και /σε/ «σε») + αιτιατική (π.χ. /malí arú líko/ [maλί arú líku] «μαλλί λύκου», /stin mési sto alóni/ [sti meʃ st alón] «στη μέση του αλωνιού», /apó tus lají/ [ap ts lají] «των λαγών», /apó ton álon/ [p tun álon] «του άλλου», /apó énan pará korítsi/ [pro na bara kurítʃi] «κορίτσι ενός παπά») βλ. Τριανταφυλλίδης (1993 [1938]: 248-9) και Κοντοσόπουλος (2006β: 100). Βλ. επίσης Παπαδόπουλος (1926: 60), Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437), Ντίνας (2005: 172), Αλμπανούδης (2009: 290), Τσολάκη (2009: 425), Ντάγκας (2012: 19), Γκαραλιάκος (2016: 145-147, 370, 428).

σου, Κώτσο», /fónaze tin ginéka tu/ [fónaze ti jinéka t] «φώναζε τη γυναίκα του», /to xerúdi su/ [to xerúdi su] «το χεράκι σου», /aftí ítan ðulιά mas/ [aftí ítan ðulá mas] «Αυτή ήταν η δουλειά μας», /i ðikí mas/ [i ðicí mas] «οι δικοί μας», /i mánes mas/ [i mániz mas] «οι μάνες μας», /sta ðικά mas ta méri/ [sta ðka mas ta méri] «στα δικά μας τα μέρη», /poté mu ðen planéθika/ «Ποτέ μου δεν πλανήθηκα», /to stóma tis/ [tu stóma ts] «το στόμα της», /ton peθeró su/ [tu biθiró s] «τον πεθερό σου», /érese epáno tu/ [érijí aránu t] «Επese επάνω του», /apó ton θimó tu/ [ap tu θimó t] «από τον θυμό του», /mónos tu/ [mónus t] «μόνους του», /tis mánas mu/ [ts mánas um] «της μάνας μου», /ton lemó su/ [tu limó s] «τον λαιμό σου», κ.ά., **β) γενικές ονομάτων/ουσιαστικών:** /ékti ðimotikú éngala/ «έκτη Δημοτικού έβγαλα», /tu ágiu pnévmatos/ [tu áju pnévmatos] «του Άγιου Πνεύματος», /tis eláðos/ «της Ελλάδος», /gia ta fasólia tis vrodús/ [ja ta fasóla tis vrodús] «για τα φασόλια της Βροντούς», /eksída péde xronón/ [ekfída péde xronó] «εξήντα πέντε χρονών», /tin paramoní ton xristuyénon/ [d baramoní ton xristujénon] «Την παραμονή των Χριστουγέννων», /prostátis tu abeliú/ «προστάτης του αμπελιού», /tin próti méra tu pásxa/ [ti bróti méra tu pásxa] «Την πρώτη μέρα του Πάσχα», /i zoí ton veznikiotáðon/ [i zoí ton viznicotáðon] «η ζωή των κατοίκων του Αγίου Πνεύματος», /stu fegariú ton kíklo/ [stu fegarjú to jíklo] «στου φεγγαριού τον κύκλο», /tu dúla mána θlívete/ «του Ντούλα η μάνα θλίβεται», /tis prúsas to metáksi/ [tis prúsas to metákji] «της Προύσας το μεταξύ», /se lemoniás klonári/ [se lemonás klonári] «σε λεμονιάς κλωνάρι», /éxo karáni kariðiás/ «Έχω καράβι καρυδιάς», /ta elafrá spaθιά ton kolokotronéon/ [t alafra spaθzá to golokotronéon] «τα ελαφρά σπαθιά των Κολοκοτρωναίων» κ.ά. και **γ) γενικές επιθέτων και λοιπών αντωνυμιών:** /kalis psixís ginéka/ [kalis pñis jis jinéka/ «καλής ψυχής γυναίκα», /san tis katsfís/ [sa ts katsfís] «σαν της τρελλής», /tu polemikú naftikú/ «του Πολεμικού Ναυτικού», /ton ískio ton psilón vunón/ [ton ísko ton psilón vunón] «τον ίσκιο των ψηλών βουνών...», /pianú íne/ [pçanú íne] «Ποιανού είναι;», /aftú tu tópu/ «...αυτού του τόπου...», /túns/ «τίνος;», /tínos/ [tínus] «τίνος;», /ótuns/ «οποιοδήποτε», /ótnus/ «όποιου, οιοδήποτε, ούτινος», /tí úlius/ [tí úlus] «τι λογής;» κ.ά.

10) Στο Δαρνάκινο ιδίωμα χρησιμοποιείται βασικά η ενεργητική σύνταξη (π.χ. /mas píran to spíti vulgári/ [mas píran to spit vurgár] «Μας πήραν το σπίτι οι Βούλγαροι», /aftá eléyan mánis mas/ [aftá léyan mániz mas] «Αυτά έλεγαν οι μάνες μας», /túrki pátsan ton tópu/ [turb pásan tu dópu] «Οι Τούρκοι πάτησαν/κατέλαβαν τον τόπο», /mánis mas éftiaxnan διάfora prágmata/ [mániz mas éfçanan ðjáfora

práματα] «Οι μάνες μας έφτιαχναν διάφορα πράγματα», /mas filagan vulgári/ [mas filagan vuryár] «Μας φύλαγαν οι Βούλγαροι.», /fónos filái ta abéλια/ [fónus flái t abéλια] «Ο φόβος φυλάει τα αμπέλια», /furkálisa proí proí to spíti/ [furkálisa pruí pruí tu spít] «Σκούπισα πρωί-πρωί το σπίτι» κ.ά.)· στο γλωσσικό υλικό ανευρέθηκαν και παραδείγματα χρήσης της παθητικής σύνταξης αλλά σε βαθμό σημαντικά μικρότερο εν συγκρίσει με την ενεργητική.

Παραδείγματα: /lipón | ekíno to psomí kserenótan/ [lipón | cínu tu psumí kserenótan] «Λοιπόν, εκείνο το ψωμί ξεραινόταν», /ta karná marénodan/ [ta karná marénudan] «τα καπνά μαραίνονταν», /ekí riástika exmálotos/ «Εκεί πιάστηκε αιχμάλωτος», /ðen trógete/ [ðe drójete] «Δεν τρώγεται», /ðen éprepe na λιγδοθύν/ [ðen éprepe na λιγδοθύν] «δεν έπρεπε να λιγδωθούν», /γιατί to psomí ðen kónete me to μαχαίρι/ [jatí to psumí ðe góneti me to μαζέρ] «γιατί το ψωμί δεν κόβεται με το μαχαίρι», /íne evlojiménos || evlojiménos από τον θεό/ [íh evlojiménos || evlojiménos από tu θεο] «Είναι ευλογημένος. Ευλογημένος από τον Θεό», /θα vlaftún ta mikrá/ [θα vlaftún ta mkra] «Θα πάθουν ζημιά τα μικρά», /kónete ekí pu íne lianó/ [kóniti ici pu ní lianó] «Κόβεται εκεί που είναι λιανό», /to rizóγαλο káike/ [tu rizógalu káici] «Το ρυζόγαλο κάηκε», /tríflike to aletropóði/ [trífci tu litrupóð] «Τρίφτηκε το τμήμα του αλετριού που ακουμπά στο χώμα», /sikóthike kurniaxtós/ [škóthici kuriaxtós] «Σηκώθηκε σκόνη» κ.ά.

11) Λίγες φορές παρατηρήθηκε ότι ο αδύνατος/ασθενής/μη emphaticός τύπος της προσωπικής αντωνυμίας επιτάσσεται²⁶ και τίθεται μετά το ρήμα καταφατικής πρότασης εντός της οποίας έχει τον συντακτικό ρόλο του αντικειμένου. Τα τρία πρώτα παραδείγματα επισημάνθηκαν σε υλικό σχετικό με το χωριό Χρυσό.

Παραδείγματα: /xtenízun tin/ [xtirízn din] «Την χτενίζουν», /alázun tin/ [alázn din] «Την αλλάζουν», /ke fénnun tin to rúxo/ [ci fern din tu rúxu] «και της φέρνουν το ρούχο», /étsi ípan mu/ [etʃ ípan mu] «Έτσι μου είπαν»

12) Σε παροιμίες και δημοτικά τραγούδια επισημάνθηκε ένας μικρός αριθμός ρημάτων που συμπληρώνονται με εμπρόθετο αντικείμενο²⁷ (/από/ «από», /για/ «για» και ονοματικό σύνολο σε αιτιατική πτώση) ή με αντικείμενο σε αιτιατική και

²⁶ Σύμφωνα με τον Μηνά (2004: 366), η επίταξη της αντωνυμίας προέρχεται από συντάξεις όπως «δίδωμι αυτώ / έδωσα αυτού» της αρχαίας, μεταγενέστερης και μεσαιωνικής γλώσσας. Το φαινόμενο είναι γνωστό και από άλλες διαλέκτους και απαντά κυρίως στα νότια νησιωτικά ιδιώματα (Δωδεκάνησα, Κύπρο, Κρήτη, Κυκλάδες κ.ά.), τον Πόντο και την Καππαδοκία· κατά τον Τριανταφυλλίδη (1993 [1938]: 67, 259) αποτελεί ισόγλωσσο των ανατολικών ιδιωμάτων.

²⁷ Το εμπρόθετο αυτό αντικείμενο φαίνεται ότι εκφράζει τον σημασιολογικό ρόλο της αναφοράς, βλ. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2005: 621-622).

εμπρόθετο αντικείμενο (/αρό/ και αιτιατική)· αντιθέτως, στην Κοινή Νέα Ελληνική τα συγκεκριμένα ρήματα συνδυάζονται άλλα με αντικείμενο σε αιτιατική και άλλα με αντικείμενο σε αιτιατική και εμπρόθετο αντικείμενο (/σε/ και αιτιατική).

Παραδείγματα: /αρύ simaðeméno ánthropo na fονάσε/ [arý zmaðiménu áθrapu na funáfɪ] «Να φοβάσαι τον σημαδημένο άνθρωπο», /αρό to siganó potámi na fονάσε/ [ar tu ʃiganó putám na funáfɪ] «Να φοβάσαι το σιγανό ποτάμι», /αρό to faí pu ðen trós min ríchnis álas/ [ar tu faí pu ðe dros mi ríchnis álas] «Μην ρίχνεις αλάτι στο φαί που δεν τρως», /mésa íne ke kimáte ma gia eséna ðen θimáte/ [mésa ih ce cimáte ma ja séna ðe θimáte] «Μέσα είναι και κοιμάται αλλά δεν θυμάται εσένα»

13) Ο δείκτης τροπικότητας /θα/, όταν χρησιμοποιείται σε ερωτηματικές προτάσεις (ευθείες/άμεσες και πλάγιες/έμμεσες ερωτήσεις), στις οποίες φαίνεται ότι συνδυάζει τη χρονική (μέλλον) με την τροπική σημασία (απορία), συμβαίνει, κάποτε, να παραλείπεται²⁸ (π.χ. /ρότε mas plirósi/ [róte mas pliróʃ] «Πότε θα μας πληρώσει;», /ρός to féris/ [ρός tu féris] «Πώς θα το φέρεις;», /ρύ peráso tóra/ «Πού θα περάσω τώρα;», /tóra na diúme róte xalási kerós/ [tóra a ðjúme róte xaláfɪ cerós] «Τώρα να δούμε πότε θα χαλάσει ο καιρός»).

14) Η ονοματική φράση /ta séras/ «οι Σέρρες», παρά την αιτιατική που εμφανίζει, έχει καταλήξει –στο γλωσσικό αίσθημα όχι μόνο των Δαρνακοχωριτών αλλά των Σερραίων γενικότερα– να αντιστοιχεί με ονομαστική ουδετέρου γένους²⁹ και ως εκ τούτου μπορεί να λειτουργεί ως υποκείμενο (π.χ. /ta séras protostatún ksaná ston ksesikomó/ [ta séras protostatún ksaná sto gzeʃikomó] «Οι Σέρρες πρωτοστατούν ξανά στον ξεσηκωμό»).

15) Η ονομαστική (ενικού) /i óra/ «η ώρα» –ανεξάρτητα από το απόλυτο αριθμητικό που τη συνοδεύει– όταν λειτουργεί ως χρονικός προσδιορισμός, προκειμένου να δηλωθεί ο συγκεκριμένος χρόνος του ημερονυκτίου, κατά τον οποίο συμβαίνει κάτι, μπορεί να ακολουθεί το αριθμητικό που τον δηλώνει, όπως συμβαίνει και στην Κοινή Νέα Ελληνική (π.χ. /katá tis trís i óra/ [katá ts tris i óra] «κατά τις τρεις η ώρα», /katá eftá i óra/ «κατά τις επτά η ώρα», /giatí sikonótan níxta ðio i óra/ [jatí ʃikonótan níxta ðjo i óra] «γιατί σηκωνόταν νύχτα δυο η ώρα», /tis déka misí i óra | léi | ðrómo/ [ts déka misí i óra | léi | ðrómo] «Στις δέκα και μισή η ώρα, λέει, δρόμο», /arú tis édeka i óra bitízi/ [pu ts édeka i óra bitízɔ] «Από τις έντεκα η ώρα τελειώνει», /tí ton

²⁸ Για την τάση παράλειψης των δεικτών /θα/ και /να/ στις ευθείες ερωτήσεις βλ. και Ντάγκας (2016: 505).

²⁹ Για την πτώση και το γένος της ονομαστικής φράσης /ta séras/ βλ. Πέτροβιτς (1957: 147-152).

méli aftón an pái ke tis éksi i óra/ [tí ton méli aftón an pái ce ts ékʃi i óra] «Τι τον μέλει αυτόν αν πάει και στις έξι η ώρα;»), αλλά και να προηγείται αυτού (π.χ. /ksecinúsan óra téseres | éftanan óra éksi káto/ [ksecinúsan óra téseris | éftanan óra ékʃi kátu] «ξεκινούσαν τέσσερες η ώρα, έφταναν έξι η ώρα κάτω», /to mesiméri katá óra mía/ [to meʃimér katá óra mía] «το μεσημέρι κατά τη μία η ώρα»).

16) Ενώ στη Νεοελληνική Κοινή ως υποκείμενο του ρήματος /prépi/ «πρέπει» λειτουργεί κατά κανόνα πρόταση με το /na/ και σπανιότερα ονοματικό σύνολο (λεξικό υποκείμενο, π.χ. /ðen su prépi/éprepe tétios ádras/ [ðe su prépi/éprepe tétʃos ádras] «Δεν σου ταιριάζει, αξίζει/ταίριαζε, άξιζε τέτοιος άντρας»), στο ιδίωμα των Δαρνακοχωριών το συγκεκριμένο ρήμα εμφανίζει μία επιπλέον χρήση, καθώς μπορεί να χρησιμοποιείται όχι μόνο στο γ' ενικό (π.χ. /ɣnómi prépi ton ánthropo/ [ɣnom prep tun áθrapu] «Η λογική είναι στολίδι για τον άνθρωπο») αλλά και στο γ' πληθυντικό πρόσωπο και να συνδυάζεται με λεξικό υποκείμενο (π.χ. /ta kália ton prépun ton ánthropo/ [ta kála tu brépun tun áθrapu] «Τα κάλλη ταιριάζουν/αξίζουν στον άνθρωπο», /ta pedía prépun ton patéra/ [ta piðjá prépun tu batéra] «Τα παιδιά είναι αντάξια του πατέρα») η αμέσως προηγούμενη έκφραση λέγεται για την περίπτωση που τα παιδιά καταφέρνουν να διατηρήσουν ή να αυξήσουν την περιουσία που δημιούργησε ο πατέρας τους και ειρωνικά ή μειωτικά, όταν προκαλέσουν την απώλειά της).

17) Σποραδικά απαντούν: **α)** φράσεις ή προτάσεις όπου χρησιμοποιείται επίθετο ή αντωνυμία θηλυκού γένους ενώ το ουσιαστικό με το οποίο συνάπτεται συντακτικά και από πλευράς σημασίας είναι αρσενικού γένους³⁰, **β)** δευτερεύουσες προτάσεις από τις οποίες έχει παραλειφθεί ο υποτακτικός σύνδεσμος³¹ και πιο συγκεκριμένα οι /óti/ «ότι», /pos/ «πως», /pu/ «που, ότι» και ο /na/ «να» των συμπληρωματικών προτάσεων (δηλαδή των ειδικών και βουλευτικών αντίστοιχα προτάσεων των παραδοσιακών γραμματικών) καθώς και ο /na/ «να» των επιρρηματικών προτάσεων του σκοπού (τελικών προτάσεων) και **γ)** περιπτώσεις – πρόκειται κατά βάση για παροιμίες– όπου το οριστικό άρθρο (κυρίως οι τύποι που

³⁰ Για τη συνήθη μορφολογική εξήγηση του φαινομένου (εξομοίωση των πτώσεων των αρσενικών και θηλυκών επιθέτων), τις ενδεχόμενες ερμηνείες (περίπτωση σύγχυσης των γραμματικών γενών, επίδραση της Κοινής Νεοελληνικής) και την ανάγκη περαιτέρω έρευνας βλ. Κωνσταντινίδου (2009: 348). Σχετικά με τη χρήση αντωνυμιών και επιθέτων θηλυκού γένους για ουσιαστικά αρσενικού γένους βλ. και Αλμπανούδης (2016: 31).

³¹ Βλ. σχετικά Αλμπανούδης (2009: 292) και Γκαρραλιάκος (2016: 374).

χαρακτηρίζονται από αιτιατική πτώση) έχει αντωνυμική λειτουργία³², χρησιμοποιείται δηλαδή ως δεικτική αντωνυμία και συγκεκριμένα ισοδυναμεί με τους αντωνυμικούς τύπους /aftós/ «αυτός» ή /ekínos/ «εκείνος».

Παραδείγματα: α) /ékane triakósies | pedakósies tónus kapnó to xorió/ [ékane triakósies | pedakósies tónus kapnó to xorió] «Έκανε τριακόσιους, πεντακόσιους τόνους καπνό το χωριό», /ítan i stíxi dikiá tu/ [ítan i stíxi dika tu] «Ήταν οι στίχοι δικοί του», /pu tin éisperne manιά sto baksiúdi ákri ákria ston fráxti pása χρόνο/ [pu tn éisperne maná stu bakjíð akr ákria stu fraxt pása xrónu] «που την έσπερνε η γιαγιά στον κηπάκο άκρη-άκρη στον φράχτη κάθε χρόνο», **β)** /álos léi díthen émine apó ton pérsi ton ðarío/ [álos léi díthen émine ap to bérsi to ðaríu] «Άλλος λέει ότι δήθεν έμεινε από τον Πέρση τον Δαρείο», /alá θέlo se pó/ [alá θέlo se po] «αλλά θέλω να σου πω», /kerós ípe tin pémpthi tha xalási/ [cerós ípe ti bémpthi tha xaláfi] «Το Δελτίο Καιρού είπε είπε ότι ο καιρός την Πέμπτη θα χαλάσει» /gia páme diúme tis idísis/ [ja pa djúme ts idísis] «Για πάμε να δούμε τις ειδήσεις», /táso | éla piúme mia tsiyára/ [táso | éla pçúme mha tsiyára] «Τάσο, έλα να κάνουμε ένα τσιγάρο», /giatí θέlo páme séres/ [jati θέlo páme séres] «Γιατί θέλω να πάμε στις Σέρρες», /giatí len i mía tha péthene/ [jati len i mía tha péthene] «γιατί λεν ότι η μία θα πέθαινε», /arópse íða ston ípno mu | stin ípnofadasiá mu | θολó potámi pérnaga ke péra ðen evjíka/ [arópf íða ston ípno mu | stin ípnofadafá mu | θολó potámi pérnaga ce péra ðen evjíka] «Απόψε είδα στον ύπνο μου, στο όνειρό μου, ότι πέρναγα θολό ποτάμι και πέρα δεν βγήκα», /xabéri na páte tin kalí mu xabéri tin kalúða mu γοργά lustí | γοργά plectí/ [xabéri na páte ti galí m xabéri ti galúða m vorgá lustí | vorgá plectí] «Είδηση να πάτε στην αγαπημένη μου, είδηση στην αγαπημένη μου γρήγορα να λουστεί, γρήγορα να πλέξει τα μαλλιά της», /egó sas léo ðen boró/ [igó sas léu ðe buró] «Εγώ σας λέω ότι δεν μπορώ», /mu mínisan ta adérfia mu θέlun na me padrépsun/ [mu mínisan t adérfça mu θέlun na mi padrépsun] «Μου μήνυσαν τα αδέρφια μου ότι θέλουν να με παντρεύουν», /ípe tha éρθi to mesiméri/ [ípe tha ert tu mijímér] «Είπε ότι θα έρθει το μεσημέρι», **γ)** /i timí

³² Είναι γνωστό ότι το άρθρο /o, i, to/ ήταν αρχικά στην Ελληνική γλώσσα, όπως φαίνεται προπάντων από τα ομηρικά έπη, δεικτική αντωνυμία. Η χρήση του αυτή υπήρξε πολύ συνηθισμένη όχι μόνο στον Όμηρο αλλά και στον Ησίοδο και τον Ηρόδοτο· αντωνυμική λειτουργία του οριστικού άρθρου απαντά επίσης σε παλιότερα δημοτικά τραγούδια και σε διαλεκτική χρήση και ισοδυναμεί όχι με δεικτική αλλά με αναφορική αντωνυμία· βλ. σχετικά Τζάρτζανος (1953 τόμ Α': 170) και Τζάρτζανος (1966: 44). Η Κωνσταντινίδου (2009: 350) σημειώνει ότι η συγκεκριμένη χρήση, η οποία απαντά σε λιγοστές μεταγενέστερες και μεσαιωνικές πηγές, διατηρείται σήμερα μόνο στη φράση /to ke to/ «το και το» και ανάγεται στην αρχική αντωνυμική έννοια του άρθρου, όπως είναι γνωστό από τον Όμηρο, τον Ησίοδο και τους αρχαίους λυρικούς.

timí den éxi ke xará ston pu tin éxi/ [i timí timí den eç ci xará stu bu tin eç] «Η τιμή τιμή δεν έχει και χαρά σε αυτόν/εκείνον που την έχει».

Επίσης, ολοκληρώνοντας πρέπει ίσως να σημειωθεί ότι ο ιδιωματικός λόγος έχει κυρίως προφορικό χαρακτήρα και, όπως συμβαίνει συνήθως σε αυτή την περίπτωση, παρουσιάζει συχνά αποκλίσεις από την καθιερωμένη μορφή και τους κανόνες του γραπτού λόγου της Κοινής Νέας Ελληνικής. Πρόσθετα, οι περιστάσεις της επικοινωνίας, η συναισθηματική φόρτιση του ομιλητή, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του, τα παραγλωσσικά και άλλα στοιχεία επηρεάζουν την τελική μορφή του λόγου του.

Στα πλαίσια αυτά, δεν ξαφνιάζει και είναι αναμενόμενο το γεγονός ότι εμφανίζονται συχνά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του προφορικού λόγου (π.χ. αποσιωπήσεις, ασύνδετο σχήμα, επαναλήψεις λέξεων ή φράσεων για λόγους έμφασης αλλά και μη, ελλειπτικές προτάσεις, ανολοκλήρωτες φράσεις που ξεκινούν αλλά μένουν μετέωρες, λεκτικές και γραμματικές ανακολουθίες ως συνέπεια του αυθόρμητου και μη προσχεδιασμένου χαρακτήρα του προφορικού λόγου, «γεμίσματα», παύσεις γιατί ο ομιλών διστάζει, συγκινείται, ξεχνά ή σταματά για να σκεφτεί, προσπάθεια του ομιλητή να αλλάξει ή να βελτιώσει μια φράση που χρησιμοποίησε επαναδιατυπώνοντάς τη ή να διορθώσει ένα λάθος που έκανε κ.λπ.), περιπτώσεις νοητής αντί γραμματικής συμφωνίας μεταξύ ρήματος και υποκειμένου (σύνταξη κατά το νοούμενο)³³ (π.χ. /ópos i simeriní neoléa den trón défteri méra psomí/ [ópos i simeriní neuléa de dron déftiri méra psumí] «όπως η σημερινή νεολαία δεν τρώει ψωμί από την προηγούμενη μέρα», /ksekinúsan apó níxta | apó ta xarámata óli i ikojénia/ [ksecinúsan apó níxta | ap ta xarámata ol i ikojénia] «Ξεκινούσαν από νύχτα, από τα χαράματα όλη η οικογένεια», /tí tha pún kósmos³⁴ gia eséna/ [τί θα pun kózmus ja séna] «Τι θα πει ο κόσμος για σένα;»), το σχήμα ανακολουθίας³⁵ (π.χ. /skílos pu yanjízí min ton fováse/ [scílus pu yanjíz mi dun fuváfí] «Σκύλο που γαβγίζει μην τον φοβάσαι», /ke aftós o dáskalos | an zúse símera | éprepe na ton éxume íroa/ [ci aftós o dáskalos | an zúse símira | éprepe na ton éxume írúa] «και αυτόν τον δάσκαλο, αν ζούσε σήμερα, έπρεπε να τον έχουμε ήρωα», /ma esí ta nódia su páliosan/ [ma ši ta nódja s pálusan] «Μα εσένα τα βόδια σου πάλιωσαν/γέρασαν»,

³³ Βλ. 5.2.1.1 σ. 420-421.

³⁴ Πβ. τα αναφερόμενα από τους Αλμπανούδη (2009: 291) και Γκαραλιάκο (2016: 373) για τη λ. /kósmos/ [kózmus] και άλλα περιληπτικά ονόματα.

³⁵ Για το σχήμα ανακολουθίας ή ανακόλουθο σχήμα βλ. Τζάρτζανος (1953 τόμ. Α': 82, τόμ. Β': 268), Τζάρτζανος (1966: 22).

/na páris álo lixnitíri | γιατί aftó stránvosan ta dódia tu/ [na pars álu líxritír | jatí aftó stránvosan ta dódja t] «Να πάρεις άλλο λιχνιστήρι, γιατί αυτού στράβωσαν τα δόντια του», /thódoros íne tóra ptolemaída édra tu/ [thódoros in tóra ptolemaída édra t] «Του Θόδωρου είναι τώρα η Πτολεμαίδα η έδρα του;») και ποικίλες συντακτικές αβλεψίες, ασυμφωνία δηλαδή μεταξύ όρων της πρότασης, όπως υποκειμένου και ρήματος, αλλά και μεταξύ άλλων στοιχείων (π.χ. /ke óli emís ítan xreoméni/ [ce óli emís ítan xreoméni] «Και όλοι εμείς ήμασταν χρεωμένοι», /enó i dikí mas den íxame tósa xoráfia/ [enó i dicí mas den íxami tósa xuráfca] «ενώ οι δικοί μας δεν είχαν τόσα χωράφια», /ke san eséna ómorfi potés den tis dangánun/ [ce san eséna émorfi potés de dis dangánun] «και σαν εσένα όμορφη ποτέ δεν τις δαγκώνουν», /tria merún nifúla/ [tria merú nifúla] «τριών μερών νυφούλα», /tría meriún yabρός ítan/ [tría merjú yabρός ítan] «τριών μερών γαμπρός ήταν», /éxo aderfó stin klefturiá o prótos kapetánios/ [éxu aderfó sti glefturjá u prótus kapitárjus] «Έχω αδερφό τον πρώτο καπετάνιο στην κλεφτουργιά», /sfálise ta mátia tu mia ke kalá/ [sfálfí ta máτca t mha ci kalá] «Σφάλισε τα μάτια του μια και καλή», /min nífi ópos íkseres | alá ópos ívres/ [mi nif ópus íkfiris | alá ópus ívris] «Όχι νύφη όπως ήξερες, αλλά όπως βρήκες», /kamiá ekatón penída tsiuvália/ [kamhá ekatón perída tšivála] «κάπου εκατόν πενήντα τσουβάλια», /se kamiá péde éksi méres tha íne ke aftá/ [ší kamhá ped ekš méres tha íne ci aftá] «Σε περίπου πέντε-έξι μέρες θα είναι κι αυτά»). Τα στοιχεία αυτά όμως δεν συνιστούν συστηματικές συντακτικές ιδιαιτερότητες του ιδιώματος, ώστε να χρήςουν ιδιαίτερης αντιμετώπισης και μελέτης· ως επί το πλείστον αποτυπώνουν την ιδιόλεκτο των ομιλητών και προσιδιάζουν στην παραγωγή προφορικού λόγου στα πλαίσια των διαφόρων συνθηκών επικοινωνίας και συλλογής υλικού.

6 ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

6.1 Εισαγωγικά στοιχεία

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζεται –σε γενικές γραμμές– το λεξιλόγιο του ιδιώματος των Δαρνακοχωριών. Δεν επιχειρείται, εννοείται, εξαντλητική και πλήρης παρουσίαση του ιδιοματικού λεξιλογικού υλικού –κάτι τέτοιο εξάλλου θα ήταν μάλλον ανέφικτο– αλλά επιδιώκεται κυρίως το να καταστεί δυνατόν για τον αναγνώστη να διαμορφώσει μια γενική «εικόνα» και «ιδέα» σχετικά με αυτό. Στόχος επομένως του συγκεκριμένου κεφαλαίου δεν είναι η σύνταξη ενός –μικρής έστω έκτασης και συνοπτικού– λεξικού αλλά η αδρομερής προσέγγιση του εύρους, της λεξιλογικής φυσιογνωμίας και ιδιαιτερότητας του ιδιώματος.

Τα στοιχεία που αναφέρονται στη συνέχεια (π.χ. μεθοδολογικές επιλογές, παραδείγματα, παρατηρήσεις-συμπεράσματα για το λεξιλόγιο του ιδιώματος) προέρχονται και στηρίζονται σε ένα ήδη υπάρχον λεξιλογικό corpus¹ το οποίο όμως δεν περιλαμβάνεται στην παρούσα διατριβή. Το σύνολο των λεξιλογικών αναφορών του ανωτέρω corpus, των λέξεων δηλαδή των οποίων τα ερμηνεύματα και η ετυμολόγηση ακολουθούνται από συγκεκριμένα παραδείγματα χρήσης αλλά και αυτών που περιλαμβάνονται σε λίστες/καταλόγους με κοινό θεματικό περιεχόμενο και παρατίθενται αλφαβητικά, ανέρχεται στα 1.620 λήμματα.

Αληθεύει ότι υπήρξε έντονος προβληματισμός και δεν ήταν διόλου εύκολη η επιλογή των λέξεων από τις οποίες απαρτίστηκε τελικά το δεδομένο λεξιλόγιο του ιδιώματος. Ασφαλώς, δεν ήταν εφικτό αλλά ούτε και στόχος της προαναφερθείσας εργασίας η συγκέντρωση και η παρουσίαση του συνόλου του ιδιοματικού λόγου· κρίθηκε όμως σκόπιμο και επιβεβλημένο να περιληφθούν στο λεξιλόγιο λέξεις (λήμματα) που θεωρήθηκε ότι συνάδουν και πληρούν τις προϋποθέσεις της αποκαλούμενης *συγχρονικής προσέγγισης*, η οποία, όπως έχει ήδη λεχθεί, υιοθετήθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας διατριβής. Πιο συγκεκριμένα, η

¹ Κατά τη συγκρότησή του ακολουθήθηκαν και αξιοποιήθηκαν όχι πλήρως αλλά σε γενικές γραμμές και κατόπιν επιλογής –με κριτήριο πάντοτε τους ιδιαίτερους στόχους της σύνταξής του– στοιχεία τόσο σε επίπεδο θεωρητικό (π.χ. συγχρονία, αρχή της ιδιοσυγχρονίας) αλλά και σε επίπεδο αντιμετώπισης πρακτικών ζητημάτων (π.χ. δήλωση των ετυμολογικών πληροφοριών εντός ορθογώνιων αγκυλών) από το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη· βλ. σχετικά Μπαμπινιώτης (2002: 25-37).

επιλογή του λεξιλογικού υλικού βασίστηκε στην *αρχή της ιδιοσυγχρονίας*². συνεπώς, στο λεξιλόγιο εντάχθηκαν λέξεις των οποίων έγινε ή συνεχίζεται να γίνεται χρήση από τους φυσικούς ομιλητές στη συγχρονία του Δαρνάκικου ιδιώματος και συγκεκριμένα σε εκείνο το τμήμα του χρόνου, σε εκείνο δηλαδή το διάστημα που καλύπτει το υπάρχον και εξεταζόμενο και στο πλαίσιο αυτής της διατριβής ιδιοματικό γλωσσικό υλικό (δεκαετία του 1960 έως και σήμερα)³.

Τα λήμματα/γλωσσικά στοιχεία τα οποία απαρτίζουν το λεξιλόγιο προέρχονται από τα απομαγνητοφωνημένα αρχεία ήχου αλλά και από λίστες λέξεων και γλωσσάρια (π.χ. Κάρτσιος, Καφταντζής, Κούρτης, Σπίντιος) που έχουν δημοσιευθεί σε τοπικής κυκλοφορίας έντυπα. Το υλικό που έχει αντληθεί από καταλόγους λέξεων και γλωσσάρια ως χρονικά παλαιότερο και προγενέστερο (δεκαετίες '80 και '90) καλύπτει, «υπερβαίνει» και ξεπερνά σε εύρος, ποικιλία και

² Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (1986: 40) τα συγχρονικά φαινόμενα είναι σχέσεις μεταξύ στοιχείων που συναπαρτίζουν ορισμένο σύστημα μέσα σε δεδομένο χρονικό διάστημα και εξυπηρετούν, ως εκ τούτου, ορισμένη σκοπιμότητα, επιτελούν δηλαδή ορισμένη λειτουργία. Περαιτέρω, η συγχρονία περιλαμβάνει κατ' ανάγκη γλωσσικά στοιχεία που απαρτίζουν το ίδιο συγχρονικό σύστημα, δηλαδή στοιχεία που είναι *ιδιοσυγχρονικά*. Θεωρεί ότι στην πραγματικότητα συγχρονία σημαίνει –με μια αφαίρεση που κρίνεται βέβαια απαραίτητη– *ιδιοσυγχρονία*, δηλαδή εκείνα μόνο τα γλωσσικά στοιχεία της συγχρονίας που ανήκουν στην ίδια συγχρονία. Αυτό συνεπάγεται πως σε μια συγχρονική θεώρηση π.χ. της Νέας Ελληνικής δεν θα συνεξετασθούν από κοινού η Νεοελληνική και οι διάφορες διάλεκτοι και ιδιώματα που ανήκουν στην ίδια ευρύτερη συγχρονία, αλλά χωριστά η συγχρονία, το συγχρονικό δηλαδή σύστημα της Κοινής Νέας Ελληνικής, η συγχρονία της α' ή β' διαλέκτου ή διαλεκτικής ομάδας και κ.ο.κ.

³ Η Κατσούδα (2016: 156) αναφερόμενη στην περίπτωση του *ΙΑΝΕ* (*Ιστορικού Λεξικού της νέας ελληνικής, της τε κοινώς ομιλουμένης και των ιδιωμάτων*), το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει ως μέλη της ίδιας συγχρονίας διαλεκτικές πηγές που καλύπτουν ένα μεγάλο χρονικό διάστημα 150 περίπου ετών (από τα μέσα του 19ου και ως τις αρχές του 20ου αι., πριν τη μικρασιατική καταστροφή) παρατηρεί πως μια μεγάλη αντίφαση που αποτελεί γνωστό πρόβλημα της σύγχρονης διαλεκτικής λεξικογραφίας είναι ότι οι διαλεκτικές πηγές που καλύπτουν πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα αντιμετωπίζονται ως συνανήκουσες στην ίδια συγχρονία, ενώ στην πραγματικότητα το διαλεκτικό υλικό που προέρχεται από αυτές δεν είναι σε καμία περίπτωση ιδιοσυγχρονικό. Θεωρεί ότι το πρόβλημα αυτό είναι εντονότερο στην περίπτωση της Ελληνικής καθώς λόγω των ιδιαίτερων ιστορικών συνθηκών (βαλκανικοί πόλεμοι, μικρασιατική καταστροφή) σημειώθηκαν ραγδαίες δημογραφικές και γεωγραφικές μεταβολές, που επηρέασαν συνακόλουθα και «την εικόνα του διαλεκτικού τοπίου». Καταλήγοντας σημειώνει (Κατσούδα 2016: 157) ότι καθίσταται σαφές πως στην περίπτωση της διαλεκτικής λεξικογραφίας και του *ΙΑΝΕ*, η συγχρονία και η διαχρονία δεν μπορούν να οριοθετηθούν με σαφήνεια, αλλά αντιθέτως αποτελούν –αναφορικά με τη φωνητική και τη σημασιολογική επεξεργασία των λημμάτων– έννοιες βαθιά συνυφασμένες. Δίχως ασφαλώς να υπάρχει πρόθεση αμφισβήτησης των σημειούμενων από την Κατσούδα, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι στην περίπτωση του Δαρνάκικου ιδιώματος η έννοια της ιδιοσυγχρονίας δεν αίρεται ή, εάν αυτό συμβαίνει, δεν ισχύει στην ίδια έκταση και στον ίδιο βαθμό όπως στην περίπτωση του *ΙΑΝΕ* και της Νέας Ελληνικής, καθώς το χρονικό διάστημα που καλύπτει το διαθέσιμο υλικό είναι αρκετά βραχύτερο και στη διάρκεια αυτού οι ιστορικές συνθήκες –πρόκειται βασικά για ένα ρεύμα μετανάστευσης στο εξωτερικό κατά τη δεκαετία του '60 και την τάση εσωτερικής μετανάστευσης και την συνακόλουθη αστικοποίηση κατά τη δεκαετία του '70– δεν πυροδότησαν έντονες και ραγδαίες αλλαγές του τύπου για τις οποίες γίνεται λόγος από την Κατσούδα. Εξάλλου, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης εργασίας εξετάζεται η συγχρονία, το συγχρονικό σύστημα του δεδομένου ιδιώματος και δεν επιχειρείται συνεξέταση αυτού από κοινού με άλλα ιδιώματα, διαλέκτους –ή και τη Νεοελληνική Κοινή– που ανήκουν στην ίδια ευρύτερη συγχρονία.

γλωσσικό πλούτο το απομαγνητοφωνημένο υλικό, το οποίο είναι χρονικά νεότερο και ως εκ τούτου χαρακτηρίζεται από ισχνότερα ιδιοματικά λεξιλογικά στοιχεία εξαιτίας της υποχώρησης του ιδιώματος από την επίδραση και «πίεση» της Κοινής Νέας Ελληνικής. Ο λόγος που μόλις αναφέρθηκε σε συνδυασμό με την επιδίωξη να επιτευχθεί μια –κατά το δυνατόν– προσέγγιση και απεικόνιση της «αυθεντικότερης» –τρόπον τινά– μορφής του Δαρνάκιου ιδιώματος πριν την ιδιαίτερα αισθητή κατά τις τελευταίες δεκαετίες υποχώρησή του δικαιολογεί αφ’ ενός την επιλογή των συγκεκριμένων λεξιλογικών στοιχείων και αφ’ ετέρου εξηγεί γιατί συμβαίνει ομιλητές του ιδιώματος να δηλώνουν ότι αγνοούν την ύπαρξη κάποιων λέξεων που ανευρίσκονται στα προαναφερθέντα γλωσσάρια και τους καταλόγους ιδιοματικού λεξιλογικού υλικού. Ακόμη, στο λεξιλόγιο έχουν συμπεριληφθεί: α) λέξεις που απαντούν και στην Νεοελληνική Κοινή αλλά εμφανίζουν φωνολογικές ή μορφολογικές μεταβολές, β) λέξεις που παρότι δεν έχουν υποστεί τις ανωτέρω μεταβολές (φωνολογικές, μορφολογικές) διαφοροποιούνται ως προς τη σημασία ή τις σημασίες εν σχέσει με την Κοινή Νέα Ελληνική και γ) λέξεις ξενικής προέλευσης (δάνεια), από τις οποίες κάποιες απαντούν και στην Κοινή Νεοελληνική ενώ άλλες όχι, προκειμένου να καταστεί φανερό από ποιες πηγές δανειοδοτήθηκε γλωσσικά το ιδίωμα⁴.

⁴ Στο πλαίσιο της λεξικογραφικής οικονομίας, της αποφυγής δηλαδή της επανάληψης πληροφοριών που παρέχονται από τα γενικά λεξικά, η συνήθης μέθοδος που κρίνεται προτιμητέα και ακολουθείται από τα συγχρονικά και διαχρονικά ετυμολογικά διαλεκτικά λεξικά είναι η *αντιθετική* (contrastive method), σύμφωνα με την οποία καταγράφεται και εξηγείται κάθε γλωσσικό στοιχείο που διαφοροποιεί την υπό μελέτη τοπική διάλεκτο ή ιδίωμα από ό,τι θεωρείται επίσημη ποικιλία ή νόρμα (Κατσούδα 2012: 859 και 2016: 152.) Η μέθοδος αυτή, αν και δεν είναι η καλύτερη, καθώς συνεπάγεται τη διαστρεβλωμένη λεξικογραφική περιγραφή της υπό εξέταση γεωγραφικής ποικιλίας, εντούτοις, χρησιμοποιείται κατά κόρον για πρακτικούς λόγους. Η Κατσούδα (2012: 859) αναφέρει: «*Ο Ζγυστα (ό.π.) αντιθέτως σημειώνει ότι επαρκέστερη μέθοδος είναι εκείνη που περιγράφει πλήρως την υπό εξέταση γεωγραφική ποικιλία. Θα συμφωνήσουμε με την παραπάνω άποψη, γιατί πιστεύουμε ότι με την αποσιώπηση στοιχείων για λόγους οικονομίας δίνεται ελλιπής εικόνα του ιδιώματος. Απώλειες στην πληροφορία έχουμε και στην ετυμολογία, καθώς το κοινό λεξιλόγιο ανάμεσα σε μια περιγραφόμενη γεωγραφική ποικιλία και την επίσημη γλώσσα δεν αποτελεί κατά κανόνα αντικείμενο μελέτης των διαλεκτικών ετυμολογικών λεξικών. Χάνεται επομένως όποια ευκαιρία κατάθεσης μιας ετυμολογικής πρότασης για προβληματικές και δυσεπίλυτες περιπτώσεις του γενικού λεξιλογίου*». Επίσης, παρατηρεί (Κατσούδα 2016: 152) ότι η διαλεκτολογία ενδιαφέρεται και για τη φωνολογία και τη μορφολογία, γεγονός που καθιστά άκρως ενδιαφέρουσες τις φωνολογικές και μορφολογικές ποικιλίες ακόμη και των κοινών λέξεων, καθώς αυτές επιτρέπουν, από τη συγκριτική τους μελέτη, να διαφωτιστούν ποικίλα φωνητικά και μορφολογικά διαλεκτικά φαινόμενα. Για την επισήμανση των προβλημάτων της αναζήτησης, καταγραφής και αποδελτίωσης του σπάνιου και της έλλειψης πληροφοριών για το κοινότατο λεξιλόγιο και από άλλους μελετητές βλ. Κατσούδα (2012: 859, υποσημ. 17) και (2016: 152). Για το μεθοδολογικό πρόβλημα που δημιουργεί η συνήθης πρακτική του αποκλεισμού των λημμάτων που απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική, καθώς αίρεται η δυνατότητα εντοπισμού των διαφορετικών χρήσεων ή και των σημασιολογικών αποκλίσεών τους βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Κιούρτη, & Μητσιάκη (2016: 45).

Αντιθέτως, στο λεξιλόγιο του ιδιώματος δεν έχουν συμπεριληφθεί κύρια ονόματα (ανθρωπωνύμια, τοπωνύμια) εκτός από κάποια ονόματα μηνών του έτους η δήλωση των οποίων διαφοροποιείται –κατά το μάλλον ή ήττον– από την αντίστοιχη της Κοινής Νέας Ελληνικής· επίσης, από αυτό απουσιάζουν χαρακτηριστικές φράσεις και παροιμίες του ιδιώματος. Η επιλογή να παραμείνουν κάποιες λέξεις εκτός των ορίων και του κυρίου σώματος του λεξιλογίου στηρίζεται στο σκεπτικό ότι: α) τα κοινά (μη κύρια) –ως επί το πλείστον– ονόματα μαζί με τις λοιπές γραμματικές κατηγορίες αποκαλύπτουν πληρέστερα τη σημασιολογική ευρύτητα, την ποικιλία και την ιδιαίτερη λεξιλογική φυσιογνωμία του ιδιώματος και β) στο ότι θεωρήθηκε πως για τις περισσότερες από αυτές (ανθρωπωνύμια, χαρακτηριστικές φράσεις, παροιμίες) θα ήταν πιο ταιριαστό εάν αποτελούσαν τμήμα κάποιου Παραρτήματος.

Επίσης, εκτός του λεξιλογίου απέμειναν λέξεις για τις οποίες δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί στα λεξικά, που αναγράφονται στον βιβλιογραφικό κατάλογο της διατριβής, κάποιο σχετικό στοιχείο (αναφορά, σημασία/ερμήνευμα, ετυμολόγηση· π.χ. **ραγάνα** [raɣána] ή **ρηγάνη** [riɣáni] «γκρίνια, μουρμούρα»).

Η συμπερίληψή τους στο λεξιλόγιο θα διεύρυνε ίσως την έκταση των δηλούμενων από το ιδίωμα σημασιών και αντικειμένων αλλά θα δυσχέρανε τη διατύπωση παρατηρήσεων και την εξαγωγή συμπερασμάτων τόσο για την προέλευση (ελληνική ή μη) όσο και για τη χρονολόγηση (αρχαία, μεταγενέστερη, μεσαιωνική κ.λπ.) των λεξιλογικών του στοιχείων.

Αναφορικά με τη διάρθρωση του συγκεκριμένου corpus σημειώνεται ότι: α) Αρχικά δίνεται με αλφαβητική σειρά ένας μικρός αριθμός (40) λέξεων του ιδιώματος και ένα παράδειγμα χρήσης σε πρόταση, περίοδο ή τμήμα περιόδου για την κάθε μία από αυτές. Σχετικά με κάθε λημματογραφούμενο γλωσσικό τύπο αναφέρονται όσα στοιχεία υπάρχουν και μάλιστα με την ίδια διάταξη (π.χ. γραμματικές πληροφορίες, σημασία/σημασίες, ετυμολογία) με την οποία δίνονται αυτά και στους καταλόγους (λίστες) λέξεων για τους οποίους θα γίνει λόγος στη συνέχεια. Η συγκεκριμένη πρακτική υιοθετήθηκε αφ' ενός γιατί η παράθεση παραδείγματος χρήσης για κάθε λήμμα του λεξιλογίου θα αύξανε υπερβολικά την έκταση της εν λόγω εργασίας που είχε ως στόχο να «απεικονίσει» τη λεξιλογική φυσιογνωμία του ιδιώματος και όχι τη σύνταξη ενός ιδιωματικού λεξικού και αφ' ετέρου γιατί η εύρεση παραδείγματος χρήσης δεν ήταν εφικτή για όλες τις λέξεις δεδομένου ότι πολλές από αυτές εντοπίστηκαν σε γλωσσάρια, όπου αναγράφονται –ως επί το πλείστον– μόνο

λήμματα και η σημασία ή οι σημασίες τους. Τα παραδείγματα χρήσης⁵ που παρατίθενται έχουν ληφθεί από το απομαγνητοφωνημένο γλωσσικό υλικό. β) Έχουν καταρτιστεί λίστες (κατάλογοι) λημμάτων στις οποίες οι λέξεις καταχωρίζονται αλφαβητικά και καλύπτουν διαφορετικές θεματικές περιοχές του ιδιοματικού λόγου. Η οργάνωση του κυρίως τμήματος του λεξιλογίου είναι επομένως θεματική. Η συγκεκριμένη επιλογή (θεματική οργάνωση του λεξιλογίου ή με διαφορετική διατύπωση ομαδοποίηση κατά σημασιολογικά πεδία) έγινε, διότι κρίθηκε ότι επιτρέπει να καταστεί ευκολότερα σαφής και αντιληπτή η λεξιλογική ποικιλία και ευρύτητα του ιδιώματος.

Οι θεματικές περιοχές/ενότητες στις οποίες κατανέμεται το συγκεκριμένο λεξιλογικό υλικό είναι οι ακόλουθες: Καιρικά φαινόμενα - φυσικός κόσμος, Φυτά - καρποί, Γεωργία, Ζώα, Οικία - οικιακά σκεύη, Φαγώσιμα - γλυκά - μαγειρική, Ένδυση - υπόδηση - αισθητική - καλλωπισμός, Κοινωνική ζωή - έθιμα, Μήνες του χρόνου, Μουσική - χορός - παιχνίδια, Συγγενικές σχέσεις, Επάγγελμα - εργασία - συναλλαγές - οικονομική ζωή, Μονάδες μέτρησης, Εργαλεία - εξαρτήματα - υλικά - αντικείμενα, Μέρη - όργανα του σώματος, Αρρώστιες - τραύματα - υγεία, Συναισθήματα - ψυχικές καταστάσεις, Φυσικές - ηθικές ιδιότητες, Ενέργειες - δραστηριότητες, Διάφορα.

6.2 Δομή των λημμάτων του corpus

Κάθε λέξη (λήμμα) του λεξιλογίου διακρίνεται και εξαιρείται και οπτικά καθώς γράφεται με έντονα μαύρα γράμματα. Λέξεις ομόγραφες διαφορετικής ετυμολογικής προέλευσης διακρίνονται με τη χρήση εκθετών (π.χ. **θήλιασμα**¹ [θίλιασμα] θηλασμός. [< αρχ. θηλάζω < θηλή]), **θήλιασμα**² [θίλιασμα] κατασκευή θηλιάς. [< θηλιάζω < μεσν. θηλιά < θηλέα < αρχ. θήλεια, θηλ. του επιθ. θήλυσ]).

⁵ Γενικά, η ύπαρξη κειμενικών παραθεμάτων ως παραδειγμάτων θεωρείται απαραίτητο συμπλήρωμα μετά τον ορισμό του λήμματος. Η παράθεσή τους δεν πρέπει να είναι τυχαία αλλά προϊόν επιλογής κατόπιν ελέγχου συγκεκριμένων λεξικογραφικών προϋποθέσεων (Κατσούδα 2016: 153). Για τις λεξικογραφικές προϋποθέσεις (π.χ. να ικανοποιούν την καλύτερη κατανόηση του ορίσματος, δίχως να αφήνουν περιθώριο παρερμηνείας, να αντικατοπτρίζουν τις χαρακτηριστικές χρήσεις του λήμματος κ.λπ.), τον αριθμό των παραθεμάτων που οφείλει να είναι αντιπροσωπευτικός του εύρους της γεωγραφικής κατανομής ενός λήμματος, για τη λημματογράφηση ή μη λογοτεχνικών λέξεων αλλά και τις απόψεις για το αν τα λογοτεχνικά παραθέματα αντίκεινται ή όχι στην έννοια του λεξικογραφικού παραδείγματος βλ. Κατσούδα (2016: 153-155).

Κάποια λήμματα εμφανίζουν περισσότερο ή λιγότερο διαφοροποιημένους τύπους· όταν η διαφοροποίηση έγκειται μόνο στην παρουσία-απουσία ενός φθόγγου, πράγμα το οποίο δηλώνεται –όπως συμβαίνει συνήθως– και με την παρουσία-απουσία αντιστοίχου γράμματος/γραφήματος, τότε γίνεται χρήση της παρένθεσης κατά τη γραφή της λέξης (π.χ. **σ(ι)νί** [ʃ(i)ní] «μεγάλο και ρηχό ταψί», το οποίο απαντά ως **σινί** αλλά και με τον τύπο **σ'νί**), όταν πάλι οι λέξεις διαφοροποιούνται περισσότερο (π.χ. ύπαρξη διαφορετικού φθόγγου άρα και του σχετικού γραφήματος σε –κατά τα άλλα– ομόηχα και ομόγραφα λήμματα, διαφοροποίηση σε περισσότερους του ενός φθόγγους άρα και γραφήματα κ.ά.), αποδίδονται στη γραφή με *ή* διαζευκτικό ή με τη χρήση πλάγιας μπάρας (/) (π.χ. **σπούδα/σπούζα** [sprúð/za] «σποδός», **κράχωρα** [kráxora]/**κράχουρα** [kráxura]/**κρ(ι)άκουρα** [kr(i)ákura] (τα) «οι ακρώρειες, ψηλοί και έρημοι τόποι», **παρασολ'** [parasól] ή **παρασόλας** [parasólas] «ομπρέλα για τον ήλιο», **σερβέτα** [servéta] ή **σιορβέτα** [ʃorvéta] (η) «είδος μαντηλιού»).

Κάθε λήμμα ακολουθείται από ορισμένες βασικές πληροφορίες. Πρόκειται για: **α)** τη φωνητική μεταγραφή, **β)** τις γραμματικές πληροφορίες, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο, **γ)** τα ερμηνεύματα, τον ορισμό δηλαδή της σημασίας ή των σημασιών της λέξης· οι σημασίες αριθμούνται, υποδιαιρούνται αλλά και διασαφηνίζονται με χαρακτηρισμούς (π.χ. μεταφορική χρήση) και **δ)** την ετυμολογία της λέξης, όπου δίνεται η αρχική προέλευση, ο αρχικός τύπος, η μεταβολή της αρχικής σημασίας ή του τύπου κ.λπ. (π.χ. **ζνίχ(ι)** [zníç(i)] (το) σβέρκος, αυχένας. [< αρχ. ζινίχιον⁶ «δερμάτινη ζώνη, λουρί παπουτσιού». Η σημασία της λ. προέκυψε από την παλιότερη πρακτική, την εποχή που φορούσαν ποτούρια, φαρδιά δηλ. παντελόνια από υφασμένο στον αργαλειό βαμβακερό ύφασμα, να λύνουν το υφασμάτινο ζωνάρι τους και να το κρεμούν στον αυχένα τους, όταν έπρεπε να κάνουν την ανάγκη τους], **νυφο(υ)στόλ'** [nifustól] ή [nifostól] (το) 1. σεντόνι στολισμένο με τρεις ανθοδέσμες 2. το μέρος μπροστά στην κρεμασμένη προίκια, όπου οι νύφες μετά το γάμο υποδέχονται τους καλεσμένους. [υποκ. του μτγν. νυφό-στολος]).

Όσον αφορά στις γραμματικές πληροφορίες, έπειτα από ορισμένα ουσιαστικά δίνεται, σε παρένθεση, ο τύπος του οριστικού άρθρου που δηλώνει το γένος τους (π.χ. **σερβέτα** [servéta] ή **σιορβέτα** [ʃorvéta] (η) «είδος μαντηλιού»)· επίσης, μερικές φορές, όπου δηλαδή θα μπορούσε ενδεχομένως να υπάρξει ασάφεια και σύγχυση

⁶ Βλ. Liddell & Scott και Μπατζάκας (2012: 979).

(π.χ. μεταξύ αιτιατικής πληθυντικού ουδετέρων και επιρρημάτων) χρησιμοποιείται – και πάλι εντός παρενθέσεως– η συντομογραφία *επίρρ.* για τη δήλωση της γραμματικής κατηγορίας του επιρρήματος⁷: τέλος, σε κάποιες περιπτώσεις ρηματικών τύπων παρέχονται γραμματικές πληροφορίες, οι οποίες αναφέρονται στην κλίση τους, παρουσιάζουν μορφολογικό ενδιαφέρον και τίθενται μέσα σε αγκιστροειδείς αγκύλες (π.χ. **θέκου** [θέku] {αόρ. έθηκα} φυτεύω. [< θ. θε- του αρχ. ρ. τί-θη-μι]). Όταν στα λήμματα δεν σημειώνονται οι προαναφερθείσες γραμματικές πληροφορίες, αυτό –ως επί το πλείστον– συμβαίνει γιατί τα εν λόγω στοιχεία εννοούνται εύκολα χάρη στη γνώση της Κοινής Νέας Ελληνικής είτε διότι η γλωσσική πηγή (π.χ. γλωσσάρι, δημοσιευμένο κείμενο, απομαγνητοφωνημένο υλικό) από την οποία αντλήθηκαν οι λέξεις δεν επέτρεπε τη σαφή συναγωγή τέτοιου είδους πληροφοριών.

Αρκετά ρήματα δεν δίνονται στο α' ενικό πρόσωπο της οριστικής του ενεστώτα (ενεργητικής ή μεσοπαθητικής φωνής), όπως είναι το *σύνηθεσ*, αλλά στον τύπο με τον οποίο εντοπίστηκαν στο υλικό (π.χ. **αντρίζ'** [adříz] «παριστάνει τον άντρα», **βουλεύει** [vuléni] «ταιριάζει, βολεύει», **βραδιάσ'κα** [vradjáska] «άργησα και με βρήκε η νύχτα») με το σκεπτικό αφ' ενός ότι αυτή πιθανόν είναι η συχνότερη ή και η αποκλειστική τους χρήση στο ιδίωμα και αφ' ετέρου ότι δεν θα ήταν επιστημονικά σωστό να αναφέρονται στο λεξιλόγιο ρηματικοί τύποι (α' ενικού οριστικής ενεστώτα) οι οποίοι θα ήταν προϊόν εικασιών της ερευνήτριας ακόμη και αν αυτοί συνέβαινε να συμπίπτουν με τους ορθούς (ιδιωματικούς) τύπους (α' ενικού οριστικής ενεστώτα), για τους οποίους όμως δεν υπήρξε δυνατότητα εντοπισμού τους στο υλικό ή πληροφόρησης από τους χρήστες του ιδιώματος.

Τέλος, γραμματικές πληροφορίες υπάρχουν, όταν χρειάζεται και στο τμήμα της ετυμολογίας της λέξης (π.χ. **π'νακουτή** [pnaikutí] πινακωτή. [Ουσιαστικοπ. θηλ. του επιθ. * *πινακωτός* < αρχ. *πινάκιον*, υποκ. του ουσ. *πίναξ*]).

Σχετικά με τα ερμηνεύματα σημειώνεται ότι, όταν μια λέξη διαθέτει περισσότερες από μία σημασίες, αυτές αριθμούνται με αραβική αρίθμηση (π.χ. **μπατάλ'ς** [batáls] 1. χοντρός, δυσκίνητος 2. άβουλος) ενώ το ζήτημα της οριοθέτησης των σημασιών της, δηλαδή πόσες και ποιες σημασίες εμφανίζει, καθώς και αυτό των κριτηρίων⁷ βάσει των οποίων καθορίζεται η σειρά παρουσίασης των σημασιών (π.χ. έκταση χρήσης της κάθε σημασίας, βασική, κυριολεκτική ή

⁷ Για το πρόβλημα της οριοθέτησης των σημασιών μιας λέξης και το ζήτημα της σειράς με την οποία πρέπει να δοθούν αυτές βλ. Μπαμπινιώτης (2002: 29).

πρωταρχική σημασία της λέξης σε σχέση με άλλες που παράγονται από αυτήν) δεν αντιμετωπίζεται με την αυστηρότητα και τη σχολαστικότητα που θα απαιτούσε η σύνταξη ενός Λεξικού του ιδιώματος, καθώς κάτι τέτοιο δεν περιλαμβάνεται, όπως έχει ήδη λεχθεί, στους στόχους του συγκεκριμένου κεφαλαίου. Χαρακτηρισμοί εντός παρενθέσεως, όπως (μτφ.) για τη δήλωση μεταφορικής χρήσης ή (για αυγό) κ.ά., σημειώνονται όπου κρίθηκε απαραίτητο για την κατανόηση της σημασίας (π.χ. **ούργιους** [úrgjus] 1. (για αυγό) κλούβιος 2. (μτφ.) ο ανίκανος να σκεφτεί και να κρίνει).

Μετά τα ερμηνεύματα και τις σημασιολογικές πληροφορίες παρέχονται μέσα σε ορθογώνιες αγκύλες ([]) ετυμολογικά στοιχεία για την προέλευση κάθε λέξης (αρχική ρίζα, σημασία, ερμηνεία μεταβολών στον τύπο και στη σημασία κ.λπ.). Η ετυμολόγηση βασίστηκε στα λεξικά που αναφέρονται στον βιβλιογραφικό κατάλογο, πρωτίστως στο *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη, δευτερευόντως στο *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ν. Ανδριώτη και το *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας* του Ε. Κριαρά, και, τέλος, σε μικρότερο βαθμό στα υπόλοιπα. Γενικά, ετυμολογούνται και οι λέξεις προφανούς ετύμου (π.χ. **άστουμους** [ástumus] αμίλητος. [< α- στερητ. + αρχ. στόμα])· κάποιες από αυτές, στην περίπτωση που δεν αναγράφονταν στα λεξικά, ετυμολογήθηκαν από τη συγγραφέα της εργασίας.

Στο τμήμα της ετυμολογίας μπορεί να δίνονται και σημασιολογικές πληροφορίες, όπως είναι η αρχική σημασία μιας λέξης, εφόσον διαφέρει από τη σημερινή, ή η ερμηνεία της σημασιολογικής μεταβολής, όταν αυτή δεν είναι αυτονόητη και προφανής (π.χ. **άνουστους** [ánustus] άνοστος. [αρχ., αρχική σημ. «χωρίς επιστροφή», < α- στερητ. + νόστος. Η σημασία «άγευστος, άνοστος» οφείλεται στην αντίθετη λ. *νόστιμος* που διαφοροποιήθηκε σημασιολογικά από την αρχ. σημ. του *νόστος*]).

Στις περιπτώσεις που δεν υπάρχει μια ευρύτερα αποδεκτή και πλήρως πειστική άποψη για την προέλευση μιας λέξης, υιοθετείται ο χαρακτηρισμός *αγνώστου ετύμου* ή αναφέρεται ως *αβεβαίου ετύμου*, οπότε και παρατίθενται κάποιες από τις πιθανότερες ετυμολογήσεις (π.χ. **π'τριά** [ptriá] χτύπημα στο κεφάλι με πέτρα που ρίχνεται από μακριά. [< αρχ. πέτρα, αρχική σημ. «μεγάλος βράχος», αγν. ετύμου + παραγ. επίθημα -ιά], **άτσαλους** [átsalus] απρόσεκτος, άτσαλος. [μεσν., αβεβ. ετύμου, πιθ. < αρχ. *άτάσθαλος* (με ανομοιωτική αποβολή του -τ- και τροπή του -σθ- >

-στ-, οπότε *ἄσταλος > ἄσσαλος]).

Στις ελληνικής, ως επί το πλείστον, προέλευσης λέξεις σημειώνεται χρονολογική ένδειξη, δηλώνεται δηλαδή αν η λέξη είναι αρχαία, μεταγενέστερη ή μεσαιωνική (π.χ. **κινώνου** [ci nónu] σερβίρω. [< αρχ. κενῶ (-όω) < κενός]). Σε περιπτώσεις κατά τις οποίες διαπιστώθηκε ασυμφωνία μεταξύ των διαφόρων λεξικών ως προς τον χρονικό προσδιορισμό λέξεων ακολουθήθηκε και υιοθετήθηκε η άποψη που αναφερόταν στο *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη.

Εκτός από τις ελληνικές, ετυμολογικά στοιχεία παρέχονται και για τις λέξεις ξενικής προέλευσης (δάνεια). Κατά την παρουσίαση των δανείων έχουν χρησιμοποιηθεί όροι όπως οι ακόλουθοι: **α) αντιδάνειο**, πρόκειται για λαϊκό δάνειο από ξένη γλώσσα, του οποίου η απώτερη αρχή είναι ελληνική (π.χ. **καννέλα** [kanéla] 1. είδος μπαχαρικού 2. μεγάλο βαρέλι κρασιού. [Αντιδάν., μεσν. < ιταλ. cannella, υποκ. του λατ. canna «καλάμι» < αρχ. κάννα/κάννη «καλάμι»]), **β) απόδοση**, το περιεχόμενο ξένης λέξης αποδίδεται δίχως ακριβή αντιστοιχία (π.χ. **παράνουμα** [pa ránuma] παρατσούκλι, παρανόμι, παρωνύμιο. [Απόδ. του λατ. cognomen, μεσν. < παρα- + (ὄ)νομα]) και **γ) μεταφορά**, πρόκειται για άμεσο δάνειο, το οποίο έχει υποστεί γραμματική προσαρμογή και έχει ενταχθεί στο λεξιλόγιο σχετικά πρόσφατα (τους τελευταίους δύο αιώνες) (π.χ. **καβούρτ'σα** [kanúrtsa] καβούρντισα. [Μεταφορά του τουρκ. kavurdum, αόρ. του ρ. kavurmak]).

6.3 Παρατηρήσεις για το λεξιλόγιο του ιδιώματος

Από την εξέταση του προαναφερθέντος corpus προκύπτει ότι το λεξιλόγιο του Δαρνάκιου ιδιώματος καλύπτει διάφορες θεματικές περιοχές, πράγμα το οποίο μαρτυρεί τον πλούτο, την ευρύτητα, την ποικιλία του και συνθέτει την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του· ανταποκρίνεται στις επικοινωνιακές ανάγκες των χρηστών του, αποκαλύπτει την ικανότητα των λαϊκών ομιλητών να χρησιμοποιούν τη γλώσσα προκειμένου να δηλώσουν ιδιαίτερες σημασίες με ιδιαίτερες λέξεις (π.χ. **δουδουκάρ'** [du dukár] τραπεζίτης (δόντι). [< αρχ. δώδεκα, επειδή τα δόντια αυτά βγαίνουν στην ηλικία των δώδεκα περίπου ετών]), να διατηρούν λέξεις από προγενέστερες περιόδους εξέλιξης της Ελληνικής καθώς και το ότι αποδέχτηκαν, ενσωμάτωσαν γλωσσικά και υιοθέτησαν λέξεις ξενικής προέλευσης ως αποτέλεσμα γλωσσικών επαφών με ξενόγλωσσους πληθυσμούς, προπάντων τους Τούρκους.

Κάποιοι παράγοντες, όπως η γεωγραφική θέση της περιοχής και οι ασχολίες των κατοίκων, επέδρασαν ιδιαίτερα στη διαμόρφωση και τη σύνθεση του λεξιλογίου με αποτέλεσμα ορισμένοι τομείς του να έχουν αναπτυχθεί περισσότερο από άλλους: χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το λεξιλόγιο που αφορά στον φυσικό κόσμο, τα φυτά, τους καρπούς, τα ζώα παρουσιάζει ιδιαίτερη ανάπτυξη και ποικιλία, ενώ οι λεξιλογικές αναφορές που σχετίζονται με τον κόσμο και τις μορφές ζωής/πλάσματα της θάλασσας είναι ιδιαίτερα ισχνές.

Το λεξιλόγιο στην συντριπτική του πλειονότητα αποτελείται από λέξεις ελληνικής προέλευσης (αρχαίες, μεταγενέστερες, μεσαιωνικές). Αυτό συνάδει με τον ελληνικό χαρακτήρα⁸ του ιδιώματος, επιβεβαιώνει τους δεσμούς και τις σχέσεις του με προηγούμενες φάσεις της Ελληνικής και δίνει μια εικόνα τόσο για την ιστορική διαδρομή του όσο και για τον τρόπο με τον οποίο δέχτηκε, ενσωμάτωσε και αφομοίωσε τις γλωσσικές μεταβολές της Ελληνικής σε συνδυασμό βέβαια με τις ιδιαιτερότητες (γεωγραφικές, κοινωνικές, ιστορικές) που χαρακτηρίζουν την περιοχή στην οποία χρησιμοποιήθηκε και –σε έναν βαθμό– χρησιμοποιείται ακόμη.

Από τις λέξεις ελληνικής προέλευσης υπερτερούν αριθμητικά –και μάλιστα σε σημαντικό βαθμό– οι μεσαιωνικές, έπονται οι αρχαίες⁹ και την τελευταία, τρίτη, θέση κατέχουν οι λέξεις της μεταγενέστερης Ελληνικής. Το γεγονός ότι το μεγαλύτερο τμήμα του λεξιλογίου παραπέμπει στη μεσαιωνική γλώσσα δεν ξενίζει, καθώς η περίοδος αυτή, όπως είναι γνωστό, αποτελεί την αφετηρία της διαμόρφωσης των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων. Επομένως, και το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων δεν φαίνεται να διαφορίζεται από τα ισχύοντα για τα λοιπά ιδιώματα της Νέας Ελληνικής.

Εκτός από τις λέξεις ελληνικής προέλευσης στο ιδίωμα απαντούν και δάνεια από ξένες γλώσσες. Οι ιστορικές συγκυρίες –ειδικότερα ο τουρκικός ζυγός, ο οποίος είχε ως συνέπεια να έρθουν οι Δαρνακοχωρίτες σε επαφή με τον πολιτισμό και την γλώσσα (language contact) των κατακτητών– επηρέασαν τη σύνθεση του λεξιλογίου και εξηγούν για ποιο λόγο τα γλωσσικά στοιχεία από την Τουρκική υπερβαίνουν σε

⁸ Η ελληνικότητα του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων αμφισβητήθηκε από τη βουλγαρική πλευρά στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αι. (μακεδονικός αγώνας) και υποστηρίχθηκε ότι το ιδίωμα ήταν σλαβικό (βουλγαρικό) για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Παπακυριάκος (1997: 10-11).

⁹ Πβ. και τα αναφερόμενα από τους Κατσάνη & Ντίνα (2004: 437) και Ντίνα (2005: 201) για τη λεξιλογική σύνθεση των ιδιωμάτων της περιοχής Κοζάνης-Γρεβενών.

αριθμό τα δάνεια από άλλες ξένες γλώσσες¹⁰. Τα τουρκικής προέλευσης λεξιλογικά στοιχεία δεν αλλοιώνουν τον ελληνικό χαρακτήρα του ιδιώματος, δεν παύουν ωστόσο να αποτελούν τμήμα της ταυτότητάς του και να αποτυπώνουν –σε γλωσσικό επίπεδο– ένα σημαντικό κομμάτι του κοινωνικού και ιστορικού γίνεσθαι στα πλαίσια του οποίου διαμορφώθηκε η γλώσσα στη συγκεκριμένη περιοχή.

Αναφορικά με άλλες ξένες γλώσσες και τη λοιπή λεξιλογική διαστρωμάτωση του ιδιώματος, αυτό δανειοδοτήθηκε γλωσσικά από την Ιταλική, τη Λατινική, τη Σλαβική¹¹ και τη Γαλλική. Σε μικρότερο βαθμό εντοπίστηκαν δάνεια βενετικής, αλβανικής¹², αρωμουνικής, αγγλικής, ρουμανικής, βουλγαρικής, σερβοκροατικής, εβραϊκής, ισπανοεβραϊκής και τσεχικής προέλευσης.

Ολοκληρώνοντας τις παρατηρήσεις για τη λεξιλογική φυσιολογία του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων, πρέπει να σημειωθεί ότι μεγάλο τμήμα του λεξιλογίου του, ελληνικής και ξενικής προέλευσης, απαρτίζεται από λέξεις που απαντούν και στην Κοινή Νέα Ελληνική, αλλά αυτές στις περισσότερες περιπτώσεις έχουν υποστεί φωνολογικές ή και μορφολογικές μεταβολές.

¹⁰ Η παρατήρηση αυτή ισχύει και για τα επίσης βόρεια ιδιώματα της Κοζάνης και των Γρεβενών· βλ. σχετικά Κατσάνης & Ντίνας (2004: 437) και Ντίνας (2005: 202).

¹¹ Δανειοδότηση με λεξιλογικά στοιχεία σλαβικής και λατινικής προέλευσης επισημαίνεται από τους Κατσάνη & Ντίνια (2004: 437) και Ντίνια (2005: 207-208) και για την περίπτωση των γλωσσικών ιδιωμάτων των περιοχών της Κοζάνης και των Γρεβενών.

¹² Βλ. Ντίνας (2005: 209).

7 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Έπειτα από την παρουσίαση των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του ιδιώματος στα διάφορα επίπεδα ανάλυσης (φωνητική, φωνολογία, μορφολογία, , σύνταξη) και άρα την περιγραφή της γλωσσικής του φυσιογνωμίας και ιδιαιτερότητας, είναι δυνατόν να διατυπωθεί –κατ’ αρχάς– η γενικότερη παρατήρηση-συμπέρασμα ότι ανήκει στην ευρύτερη ομάδα των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής.

Στη συνέχεια παρατίθενται συνοπτικά τα κυριότερα γνωρίσματα του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων –κατανεμημένα στα διάφορα γλωσσικά επίπεδα (φωνητική, φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη)– τα οποία συνθέτουν τον ιδιαίτερο γλωσσικό του χαρακτήρα διαφοροποιώντας το από την Κοινή Νέα Ελληνική αλλά και τα οποία –ή έστω ορισμένα από αυτά– θα μπορούσαν να επιτρέψουν την ένταξή του σε κάποια ιδιαίτερη, μικρότερη ομάδα-υποσύνολο αυτής των βορείων ελληνικών ιδιωμάτων.

α) Φωνητική:

1) η ύπαρξη των φατνοουρανικών φθόγγων [ʃ, ʒ, tʃ, dʒ] (βλ. Τζιτζιλής 2016: 446), αλλοφώνων των φωνημάτων /s, z, ts, dz/ αντίστοιχα, που απαντούν συνήθως όταν ακολουθεί πρόσθιο φωνήεν (προπάντων το /i/), στο τέλος λέξεων μετά την αποβολή άτονου τελικού /i/ καθώς και όταν από φωνολογική άποψη έπεται η ακολουθία /i/ + /Φ(ωνήεν)/ (π.χ. /íkosi/ [íkoʃi] «είκοσι», /keselés/ [ceʃelés] «είδος παπουτσιού», /kitázi/ [xtaʒ] «κοιτάζει», /tsiardáki/ [tʃardác] «ανοιχτό σαλόνι», /sidzími/ [ʃidzím] «λεπτό αλλά ανθεκτικό σκοινί»).

2) η υπερωικοποίηση του /l/ προ συγκεκριμένων φωνηεντικών φωνημάτων – προπάντων του /a/ – το οποίο προφέρεται ως [ɬ] (π.χ. /láði/ [ɬað] «λάδι», /kalá/ [kaɬá] «καλά», /búklo/ [búkɬo] «ξύλινο δοχείο νερού», /pulúsa/ [puɬúsa] «πουλούσα»).

β) Φωνολογία:

1) ο βόρειος φωνηεντισμός (βλ. Τζιτζιλής 2016: 446), ο οποίος συνίσταται: α) στη στένωση ή κώφωση¹/συστολή/άνύψωση (raising), στην μετατροπή δηλαδή των τονικά απροστάτευτων (άτονων) πρωτογενών ενδιάμεσων φωνηέντων /e/ και /o/ σε υψηλά/κλειστά φωνήεντα [i] και [u] αντίστοιχα (π.χ. /peði/ [piði] «παιδί», /yéros/

¹ Στο ιδίωμα απαντά και το φαινόμενο της αντικώφωσης (π.χ. /gínodan/ [jénodan] «γίνονταν», /tiléfono/ [teléfono] «τηλέφωνο», /abrúmita/ [abrómɪta] «μπρούμτα») αλλά σε περιορισμένη έκταση και συχνότητα.

[jérus] «γέρος») και β) στην αποβολή (dropping) των άτονων υψηλών/κλειστών ή –κατ’ άλλη διατύπωση– των τονικά απροστάτευτων /u/ και /i/ (π.χ. /γυρίνι/ [γυρι] «γυρούνη», /αδράχτι/ [aðráxti] «αδράχτι», /αλογόμιγα/ [aluγómɣa] «αλογόμυγα»).

Βέβαια σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στο παρελθόν, στο συγκεκριμένο –τουλάχιστον– υλικό και στην υπό εξέταση χρονική φάση του ιδιώματος, το φαινόμενο της στένωσης δεν φαίνεται να λειτουργεί πλέον νομοτελειακά, παντού και πάντοτε μολονότι μπορεί να συντρέχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις (άτονα ενδιάμεσα φωνήεντα) για την εκδήλωσή του. Αυτό παρατηρείται συνήθως στον λόγο ατόμων –νεαρής ως επί το πλείστον ηλικίας– τα οποία έχουν υιοθετήσει την περιβεβλημένη με μεγαλύτερο γλωσσικό και κοινωνικό κύρος μορφή της Κοινής Νέας Ελληνικής· όμως και στον λόγο ομιλητών –ωριμότερης ηλικίας– που δεν νιώθουν την ανάγκη και άρα δεν επιδιώκουν να διαφοροποιηθούν γλωσσικά από την υπόλοιπη κοινότητα συμβαίνει κάποτε να απαντά το εν λόγω φαινόμενο και κάποτε όχι. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση ότι είναι δυνατόν στην γλωσσική παραγωγή του ίδιου ομιλητή άλλοτε να λαμβάνει χώρα το συγκεκριμένο φαινόμενο και άλλοτε όχι· κάποτε και στην ίδια ακόμη λέξη συμβαίνει σε άλλη συλλαβή να απαντά ενώ σε άλλη όχι. Επίσης, αρκετές φορές επισημάνθηκαν εκφορές στις οποίες το δεδομένο φαινόμενο δεν φαίνεται να εκδηλώνεται σαφώς, ξεκάθαρα και πέραν πάσης αμφιβολίας, αλλά μοιάζουν να συνιστούν περιπτώσεις ενδιάμεσων φωνηεντικών φθόγγων (μεταξύ [o] και [u] ή [e] και [i]). Γενικά όμως η ευρεία επίδραση και κυριαρχία της Κοινής Νέας Ελληνικής όπως και ο αργός ρυθμός ομιλίας φαίνεται να συνδέονται και να συσχετίζονται με την μη εκδήλωση του φαινομένου.

Πάντως, ανεξαρτήτως από όσα παρατηρήθηκαν αμέσως προηγουμένως, τα φαινόμενα της στένωσης και της αποβολής ή σίγησης των τονικά απροστάτευτων /u/ και /i/ είναι τα κατ’ εξοχήν φωνολογικά γνωρίσματα του ιδιώματος και συνιστούν ένα βασικό χαρακτηριστικό-ισόγλωσσο (βόρειος φωνηεντισμός) το οποίο αποτελεί κριτήριο για τη συμπερίληψη της γλωσσικής μορφής των Δαρνακοχωριών στην ομάδα των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής.

Επιπλέον, συνέπεια της λειτουργίας τους είναι εκτός από την ύπαρξη ιδιαίτερα μεγάλου –πολύ μεγαλύτερου από αυτού της Κοινής Νέας Ελληνικής– αριθμού δισυμφωνικών, τρισυμφωνικών και τετρασυμφωνικών συμφωνικών συμπλεγμάτων καθώς και την εμφάνιση συμπλεγμάτων εντελώς καινοφανών υπό

την έννοια ότι δεν απαντούν στην πρότυπη Νεοελληνική Κοινή (π.χ. /mulária/ [múlarija] «μουλάρια», /érxome/ [érxmi] «έρχομαι», /áskisto/ [áfcestu] «άσχιστο, άφθαρτο, άρτιο») κυρίως το γεγονός ότι στο ιδίωμα εμφανίζεται μεγαλύτερη –εν σχέσει με τη Νεοελληνική Κοινή– ποικιλία στη φωνητική πραγμάτωση τόσο των λεξικών μορφημάτων - θεμάτων όσο και των γραμματικών μορφημάτων του ονόματος και του ρήματος (π.χ. στο ιδίωμα: /líko-s/ [líku-s] «λύκος», /nífi-s/ [nif-s] «νύφης», /neró-ø/ [niró] «νερό» - /lín-o/ [lín-u] «λύνω», /é-lis-a/ [é-ls-a] «έλυσα», /líθ-ika/ [líθ-ka] «λύθηκα», ενώ στη Νεοελληνική Κοινή: /líko-s/ [líko-s] «λύκος», /nífi-s/ [nífi-s] «νύφης», /neró-ø/ [neró] «νερό» - /lín-o/ [lín-o] «λύνω», /é-lis-a/ [é-lis-a] «έλυσα», /líθ-ika/ [líθ-ika] «λύθηκα» αντίστοιχα· επίσης, στο ιδίωμα: /lík-i/ [líci] «λύκου», /min-es/ [mín-is] «μήνες», /oká-ðes/ [uká-ðis] «οκάδες», - /lín-o/ [lín-u] «λύνω», /lín-ume/ [lín-um(i)] «λύνουμε», /líθ-ika/ [líθ-ka] «λύθηκα», /líθ-ikes/ [líθ-cis] «λύθηκες», ενώ στη Νεοελληνική Κοινή: /lík-i/ [lík-i] «λύκου», /min-es/ [min-es] «μήνες», /oká-ðes/ [oká-ðes] «οκάδες» - /lín-o/ [lín-o] «λύνω», /lín-ume/ [lín-ume] «λύνουμε», /líθ-ika/ [líθ-ika] «λύθηκα», /líθ-ikes/ [líθ-ikes] «λύθηκες» αντίστοιχα).

2) η συχνή σίγηση/αποβολή των δευτερογενών ατόνων [i] και [u] (π.χ. /alerú/ /alrú/ «αλεπού», /ísterá/ [ístra] «ύστερα», /akoluθó/ [akluθó] «ακολουθώ», /arótomos/ [arótmus] «απότομος»).

3) η μη προερρινοποιημένη πραγμάτωση των ηχηρών κλειστών συμφώνων /b, d, g/ (βλ. Τζιτζιλή 2016: 446) και άρα η προφορά τους ως [b, d, g] αντίστοιχα (π.χ. /ebógi/ [ibógi] «έμποροι»)

4) το φαινόμενο του τσιτακισμού (/k/ > [tʃ], π.χ. /ekí eráno/ > [ci aránu] > [tʃarán] «εκεί πάνω», /ekí edóthe/ > [ci dóthi] > [tʃidóthi] «εδώ, προς τα εδώ», /ekí kátó/ [tʃ(i)kát] και [tʃ(i)xát] «εκεί κάτω», /ekí ekíthe/ [tʃíthi] «εκείθε, προς τα πέρα»), το οποίο παρατηρείται βέβαια σε έναν περιορισμένο αριθμό λέξεων.

γ) Μορφολογία. Εν αντιθέσει προς τα ισχύοντα για τα επίπεδα της Φωνητικής και της Φωνολογίας, το μορφολογικό σύστημα του ιδιώματος δεν εμφανίζει αυξημένο και υψηλό αριθμό διαφορών σε σύγκριση με το αντίστοιχο σύστημα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Το στοιχείο αυτό αποτυπώνεται και στο γεγονός ότι η μορφή του ιδιώματος στη φωνολογική του απόδοση συμπίπτει σχεδόν πάντοτε (π.χ. στο ιδίωμα: /o/ [u] «ο», /líkos/ [líkus] «λύκος, /lín-o/ [lín-u] «λύνω», στην Κοινή Νέα Ελληνική: /o/ «ο», /líkos/ «λύκος, /lín-o/ «λύνω» αντίστοιχα κ.ά.) ή διαφοροποιείται ελάχιστα –μάλιστα, η διαφοροποίηση παρατηρείται όχι σταθερά αλλά περιστασιακά–

(π.χ. στο ιδίωμα: /arú/ αλλά και /aró/ «από», στην Κοινή Νέα Ελληνική: /aró/ «από») από την αντίστοιχη της Νεοελληνικής Κοινής. Ωστόσο, παρά τα όσα σημειώνονται ανωτέρω, βασικά μορφολογικά γνωρίσματα του ιδιώματος είναι τα εξής:

1) η χρήση του αρσενικού γένους οριστικού άρθρου /o/ [u] (π.χ. όπως συμβαίνει στα περισσότερα ιδιώματα της Ηπείρου, της Στερεάς Ελλάδας, της Β. Εύβοιας, της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας, αντί του /i/, το οποίο χρησιμοποιείται στα περισσότερα ιδιώματα της Θράκης, της Λέσβου, της Ίμβρου, της Ανατολικής Θεσσαλίας κ.α.

2) η μορφολογική σύμπτωση/ταύτιση ονομαστικής και αιτιατικής πληθυντικού σε όλα τα ονόματα του ιδιώματος, επομένως και στα αρσενικά ουσιαστικά/ονόματα (βλ. Τζιτζιλή 2016: 446) –αλλά και στα όμοια κλινόμενα επίθετα ουσιαστικοποιημένα και μη, αντωνυμίες, μετοχές– σε /os/ [-us], /ós/ (π.χ. /i vulgári/ [i vurgár] «οι Βούλγαροι» - /tus vulgári/ [ts vurgár] «τους Βουλγάρους», /i túrki/ [i túrc(i)] «οι Τούρκοι» - /tus túrki/ [ts túrc(i)] «τους Τούρκους», /i fili/ [i fil] «οι φίλοι» - /karteró fili/ [kartiró fil] «περιμένω φίλους», /i akaliasméni/ [i akałazmér] «οι καλεσμένοι» - /tus akaliasméni/ [ts akałazmér] «τους καλεσμένους») αντίθετα με τα ισχύοντα στην περίπτωση της Κοινής Νέας Ελληνικής (π.χ. /i túrki/ [i túrci] «οι Τούρκοι» - /tus túrkus/ [tus túrkus] «τους Τούρκους»), και η επέκταση του χαρακτηριστικού αυτού και στα αρσενικά ονόματα σε /as/ (π.χ. /vrikoláki/ [vrikolác] «βρυκόλακες», /gítóni/ [jítón] «γείτονες») στο βαθμό που αυτά ακολουθούν ως προς την κλίση τους τα ανωτέρω.

3) τα προπαροξύτονα τρικατάληκτα αρσενικά σε /os/ –όπως και όμοια κλινόμενα αρσενικά ονόματα σε /as/– στον πληθυντικό εμφανίζουν καταβίβασμό του τόνου κατά μία συλλαβή και τονίζονται στην παραλήγουσα (π.χ. /anθρόpi/ [anθróp] «άνθρωπο», /ðaskáli/ [ðaskál] «δάσκαλοι», /palionvulgári/ [pałuvulgár] «παλιοβούλγαροι», /sibethéri/ [zbiθér] «συμπέθεροι», /vrikoláki/ [vrikulác] «βρυκόλακες», /gítóni/ [jítón] «γείτονες»).

4) η κλονισμένη/μειωμένη χρήση της γενικής στον ενικό και η απουσία της στον πληθυντικό εκτός εξαιρετικά σπάνιων περιπτώσεων (π.χ. /merón/ «μερών», /xronón/ [xronó] «χρονών».

5) η ύπαρξη μονοκατάληκτων ονομάτων· αυτά είναι αποκλειστικά ουδετέρου γένους και διακρίνονται σε ισοσύλλαβα και ανισοσύλλαβα (π.χ. /to dédro/ [tu dédru]

«το δέντρο» - /ta dédra/ [ta dédra] «τα δέντρα», /to (j)éma/ [tu (j)éma] «το αίμα» - /ta (j)émata/ [ta (j)émata] «τα αίματα»).

6) η δήλωση του υποκορισμού με το παραγωγικό επίθημα *-/údi/* *-[uð]* για τα ουδέτερα (π.χ. /anθροúdi/ [anθrupúð] «ανθρωπάκι», /arabúdi/ [arabúð] «καροτσάκι που χρησιμοποιούν γεωργοί, κτίστες κ.λπ., αυτοκινητάκι για παιδάκι», /zumúdi/ [zmuð] «ζουμάκι») και *-/úða/* *-[úða]* για τα θηλυκά (π.χ. /manúða/ [manúða] «μανούλα ή γιαγιούλα», /sobúða/ [subúða] «σομπίτσα»), ενώ μικρότερη συχνότητα χρήσης εμφανίζει το υποκοριστικό επίθημα *-/úðas/* *-[úðas]* που χρησιμοποιείται για τα αρσενικά (π.χ. /aerúðas/ [airúðas] «αεράκι», /gianúðas/ [janúðas] «Γιαννάκης», /kostúðas/ [kustúðas] «Κωστάκης»).

7) η εμφάνιση τύπου [um] (γενική ενικού της προσωπικής αντωνυμίας του α' προσώπου), στον οποίο σημειώνεται ανάπτυξη ενός [u] στην αρχή του /mu/ και αποβολή του ληκτικού του /u/, έπειτα από ονόματα ή αντωνυμίες που λήγουν σε *-/s/*, το οποίο ηχηροποιείται και προφέρεται ως [z] (π.χ. /babás mu/ [babáz um] «ο μπαμπάς μου», /ádras mu/ [ádras um] «ο άντρας μου», /tis mánas mu/ [ts mánas um] «της μάνας μου», /o kalós mu/ [u kalós um] «ο καλός μου», /ðikós mu/ [θkoz um] «δικός μου»).

8) η χρήση του στοιχείου /ti/ σε προθετικές φράσεις με αντωνυμίες (π.χ. /me ti eména/ [mi ti ména] «με μένα, μαζί μου», /me/για ti emás/ [me/ja ti mas] «με/για μας», /(για) tiáfto/ [(ja) tiáftu], [(ja) táfto] «για αυτόν τον λόγο, για αυτό», /(για) tiaftó/ [(ja) taftó] «για αυτό», /(για) tiaftá/ [(ja) taftá] «για αυτά»).

9) η ύπαρξη αντωνυμικών τύπων στους οποίους έχει σημειωθεί ανάπτυξη του /n/ (π.χ. /álni/ [álni] «άλλοι», /aftiní/ [aftní] «πραγματικά αυτοί είναι», /aftiní/ [aftní] «αυτοί», /aftunús/ [aftnús] «αυτουνούς, αυτούς», /ólni/ [ólɲi] «όλοι», /ósni/ [ósɲi] «όσοι», /tétɲi/ [tétɲi] «τέτοιοι»).

10) η ύπαρξη ασυνήθιστων αντωνυμικών τύπων (π.χ. οι ερωτηματικές αντωνυμίες: /túnas/ «τίνος;» και /tí úlius/ [tí úlus] «τι λογής;», οι αναφορικές αντωνυμίες: /ótuns/ «οποιοδήποτε», /ótnus/ «όποιου, οιοδήποτε, ούτινος», οι αόριστες αντωνυμίες: /káðipta/ «τίποτε, καθόλου», /kaná/ «κανά», /kaniá/ [karjá] «καμιά»).

11) η χρήση της κατάληξης *-/ete/* (βλ. Τζιτζιλής 2016: 446) στο β' πληθυντικό των παρελθοντικών χρόνων της ενεργητικής φωνής (π.χ. /élin-ete/ [élniti] «λύνετε», /aɣap-úsete/ [aɣapúfiti] «αγαπούσατε», /aðik-úsete/ [aðikúfiti] «αδικούσατε», /élisete/

[έλʃ(i)ti] «λύσατε») και στο παρελθοντικό τέλειο ποιόν ενεργείας (αόριστο) της μεσοπαθητικής φωνής και των δύο συζυγιών (π.χ. /λίθικete/ [λίθicití] «λυθήκατε», /αγαρίθικete/ [αγαρίθicití] «αγαπηθήκατε»).

12) ο σχηματισμός –αρχικά τουλάχιστον– ένσιγμου παρατατικού ενεργητικής φωνής σε -/úsa/ (βλ. Γορούβας, γφ Κ.Ε.Ν.Δ.Ι. 965: 14 και Τζιτζιλής 2016: 446) στα ρήματα της β₁ τάξης (π.χ. /αγαρ-úsa/ [αγαρούσα] «αγαπούσα»).

13) η επισήμανση –σε μικρό αριθμό περιπτώσεων– του προσφύματος -/esk/- στο παρελθοντικό ατελές ποιόν ενεργείας (παρατατικό) της ενεργητικής φωνής ρημάτων της α΄ συζυγίας (π.χ. /katalavíneska/ [katalavíniska], /katalávineska/ [katalávíniska] «καταλάβαινα», /ρίγieneska/ [ρίieneska] «πήγαινα», /plíneska/ [plíneska] «έπλενα», /arómineske/ [arómhiscce] «απέμενε», /ρίγieneske/ [ρίjijniscí] «πήγαινε»).

14) η διαφαινόμενη τάση μορφολογικής εξομοίωσης/ενοποίησης των δύο τάξεων (β₁ και β₂) της β΄ συζυγίας στο παροντικό και παρελθοντικό ατελές ποιόν ενεργείας (ενεστώτα και παρατατικό) της μεσοπαθητικής φωνής (π.χ. /αγαρ-ιύme/ [αγαρζύmi] «αγαπιέμαι», /αδικ-ιύme/ [αδικύmi] «αδικούμαι», /αγαρ-ιύman/ [αγαρζύman] «αγαπιόμουν», /αδικ-ιύman/ [αδικύman] «υφιστάμην αδικία»).

15) ο σχηματισμός του β΄ ενικού του τέλειου προστακτικού τύπου της μεσοπαθητικής φωνής (προστακτικής μεσοπαθητικού αορίστου) –όχι μόνο σε -/u/ (π.χ. /porépsu/ [purépsu] «πορέψου», /stásu/ «στάσου», όπως συμβαίνει και στην Νεοελληνική Κοινή– αλλά και σε -/ús/ (π.χ. gastrothús/ [gastruthús] «γκαστρώσου», /kimithús/ [cimthús] «κοιμήσου», /kriftús/ [kriftús] «κρύψου», /padrefthús/ [padriftús] «παντρέψου», /sikothús/ [ʃkuthús] «σήκω», /simazoxthús/ [ʃmazuxthús] «σύνελθε»), -/ki/ (π.χ. /kimiθki/ [cimíθci] «κοιμήσου», /kníski/ [kríʃci] «ζύσου», /plíθki/ [plíθci] «πλύσου») και -/tsi/ (π.χ. /kimiθsi/ [cimítʃi] «κοιμήσου», /líθsi/ [λίθʃi] «λύσου», /plíθsi/ [plíθʃi] «πλύσου», /níθsi/ [níθʃi] «νίψου», /tsakítsi/ [tsacítʃi] «φύγε, τσακίσου», /xadakótsi/ [xadakótʃi] «χάσου»).

16) η χρήση –εκτός του /θα/ [a]– του τροπικού δείκτη, μεσαιωνικής προέλευσης, /θανά/ ή /θενά/ (με γραπτή απόδοση <θα να/θε να>) (π.χ. /metá θανά érxode ke áli/ [metá θan érxode ci áli] «Μετά θα έρχονται και άλλοι», /ke εγώ θε na stefanothó/ [ci εγώ θε na stefanothó] «και εγώ θα στεφανωθώ», /θα na έρθi patéras mu/ [θα n ert patéraz mu] «Θα έρθει ο πατέρας μου»).

17) η παραβίαση του αποκαλούμενου «νόμου της τρισυλλαβίας» (βλ. και Τζιτζιλής 2016: 446) και ο τονισμός της τέταρτης από το τέλος της λέξης συλλαβής (αντιπροπαραλήγουσας) βασικά στους παρελθοντικούς χρόνους του ρήματος (π.χ. /xórevame/ [xórivami] «χορεύαμε», /xórevete/ [xóriviti] «χορεύατε», /éspirete/ [éspirti] «σπείρατε», /línomeste/ [línumisti] «λυνόμαστε», /káthomastan/ [káthumastan] «καθόμασταν», /líthikete/ [líthiciti] «λυθήκατε», /agápisete/ [agápfiti] «αγαπήσατε», /xálasame/ [xálasami] «χαλάσαμε», /eksijíthikame/ [ekʃjít(i)kami] «εξηγηθήκαμε»).

δ) Σύνταξη:

1) η δήλωση του μετέχοντος που επηρεάζεται έμμεσα από τη δράση που εκφράζουν ρήματα που επιδέχονται ένα συμπλήρωμα και αφ'ετέρου η δήλωση του έμψυχου μετέχοντος στον οποίο απευθύνεται και τον επηρεάζει έμμεσα με κάποιον τρόπο (έμμεσο αντικείμενο) η δράση που εκφράζουν ρήματα τα οποία συνδυάζονται με δύο συμπληρώματα με αιτιατική πτώση (π.χ. /se omiló/ [ʃi umiló] «Σου μιλώ», /ton psemátisa/ [tu bʃimátisa] «Του είπα ψέματα», /fére me tin pateríka/ [fére me ti bateríka] «Φέρε μου το μπαστούνι», /to évalan ke fliógo/ [to valan ci flógu] «Του έβαλαν και φλόγο»).

2) η περιορισμένη χρήση της γενικής του ενικού και ακόμη περισσότερο του πληθυντικού, καθώς η εν λόγω πτώση αντικαθίσταται –συνήθως– από τον συνδυασμό πρόθεση (κυρίως /aró/, /arú/ «από») + αιτιατική (π.χ. /ta dália arú éna dédro/ [ta dála arú na dédru] «τα κλαδιά ενός δέντρου»).

3) η χρήση του αδύνατου (ασθενούς/μη εμφατικού) τύπου της γενικής ενικού του θηλυκού γένους της προσωπικής αντωνυμίας του τρίτου προσώπου (/tis/ [ts] «της») ως έμμεσου αντικειμένου αντί του αντίστοιχου αρσενικού (/tu/ «του»), όταν συνδυάζεται με τον επίσης ασθενή τύπο της προσωπικής αντωνυμίας του γ' προσώπου (ουδετέρου γένους και σε αιτιατική ενικού /to/) και ο τελευταίος έχει το συντακτικό ρόλο του άμεσου αντικειμένου (π.χ. /ton íða ke tis to ípa/ [tun íða ci ts tu pa] «Τον είδα και του το είπα», /to vríka ke tis to éðosa/ [tu vríka ci ts to ðusa] «Το βρήκα και του το έδωσα»).

4) η συχνή παράλειψη του οριστικού άρθρου σε ονομαστική πτώση τόσο στον ενικό αριθμό (π.χ. /mólis ényene ílios/ [mólis énjene ílus] «μόλις έβγαине ο ήλιος», /na piánete mési su/ [na pʃániti méʃi s] «να πιάνεται η μέση σου»), όσο και στον πληθυντικό (π.χ. /mas píran to spíti vulgári/ [mas píran to ʃpít vurgár] «Μας πήραν το

σπίτι οι Βούλγαροι», /aftá léyan mánis mas/ [aftá léyan máriz mas] «Αυτά έλεγαν οι μάνες μας», /túrki pátsan ton tópo/ [turb pátsan tu dópu] «Οι Τούρκοι πάτησαν/κατέλαβαν τον τόπο»).

Επί τη βάσει ορισμένων από τα γνωρίσματα που αναφέρθηκαν – συγκεκριμένα, πρόκειται για το υπ' αριθμόν 1 της Φωνητικής, τα υπ' αριθμόν 1 και 3 της Φωνολογίας, τα υπ' αριθμόν 2, 10, 11 και 16 στη Μορφολογία καθώς και το υπ' αριθμόν 1 στη Σύνταξη– συνάγεται ότι το ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων είναι δυνατόν να συμπεριληφθεί στη βορειοανατολική ομάδα των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής σύμφωνα με την πρόταση του Τζιτζιλί (2016: 446) για την ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων με κριτήριο 24 βασικά χαρακτηριστικά (βλ. και 2.3 σ. 90-91).

Τέλος, προσεγγίζοντας συνολικά το γλωσσικό ιδίωμα των Δαρνακοχωρίων μπορεί να σημειωθεί ότι, ενώ σαφώς δεν εντυπωσιάζει με τις αποκλίσεις και την έντονη διαφοροποίησή του από την Κοινή Νέα Ελληνική, συνιστά όμως τμήμα της Ελληνικής γλώσσας και συνδέεται με μια περιοχή όπου η Ελληνική διαμορφώθηκε και εξελίχθηκε μέσα σε ένα ιδιαίτερο από πλευράς συνθηκών ιστορικό, κοινωνικό και γλωσσικό πλαίσιο. Η συγκεκριμένη εργασία προστιθέμενη στις λοιπές μελέτες για τα βορειοελλαδικά ιδιώματα της Ελληνικής συμβάλλει ίσως προς την κατεύθυνση της αποτύπωσης και της διαμόρφωσης μιας σχετικά συνθετότερης και σταδιακά πληρέστερης γλωσσικής εικόνας της συγκεκριμένης περιοχής του ελλαδικού χώρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασιάδης, Σ. *Τουρκοελληνικό Λεξικό*. Επτάλοφος Α.Β.Ε.Ε.
- Ακαδημία Αθηνών 1980-1989. *Ιστορικών Λεξικών της Νέας Ελληνικής της τε κοινώς ομιλουμένης και των ιδιωμάτων*. 4β-5β τόμ. (γαρδαλώνω-δαχτυλωτός). Αθήναι.
- Ακαδημία Αθηνών Κέντρον Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων-ΙΛΝΕ. 2016. *Ιστορικών λεξικών της Νέας Ελληνικής*. 6 τόμ. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Ακαδημία Αθηνών 2014. *Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.
- Αλμπανούδης, Π. 2009. Το ιδίωμα της βόρειας Θράκης: Το Μικρό και το Μεγάλο Μοναστήρι της Α. Ρωμυλίας. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Αλμπανούδης, Π. 2016. Οι σχέσεις του ιδιώματος της περιοχής Καβακλί με τα υπόλοιπα ιδιώματα της Ανατολικής Ρωμυλίας. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 17-34. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_1%20ALBANOUUDHS.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., Κιούρτη, Ε. & Μητσιάκη, Μ. 2016. Μοντελοποιώντας το κλιτικό σύστημα των ουσιαστικών της κυπριακής: ΚΟΜΟΛΕΞ, το πρώτο κυπριακό μορφολογικό λεξικό ονομάτων. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 35-50. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_2%20ANASTASIADH%20ETC.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Αναστασιάδου, Σ. *Στατιστική και μεθοδολογία έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Εκδόσεις Κριτική.
- Ανδριώτης, Ν. 1932α. Περί της αποβολής των νόθων φωνηέντων i και u εν τη Νέα Ελληνική. *Αθηνά* 43, 171-185.
- Ανδριώτης, Ν. 1932β. Φωνητικά των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής. *Αθηνά* 43, 252-261.

- Ανδριώτης, Ν. 1933. Φωνητικά των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής. *Αθηνά* 45, 253-262.
- Ανδριώτης Ν. 1942-1943. Τα όρια των βορείων, ημιβορείων και νοτίων ελληνικών ιδιωμάτων της Θράκης. *Αρχείο Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 10, 131-185.
- Ανδριώτης, Ν. 1953. Οι αρχαϊσμοί του σημερινού γλωσσικού ιδιώματος της Μακεδονίας. *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, 101-108.
- Ανδριώτης, Ν. 2001³. *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Αποστολοπούλου, Σ. & Βιδάλη, Ε. 1998. Το Ιδίωμα του Αρκοχωρίου Νάουσας Ημαθίας. Φωνολογική ανάλυση. Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Αποστολοπούλου, Σ. 2018. *Λεξιλόγιο των Δαρνακοχωρίων του νομού Σερρών*. Αδημοσίευτη εργασία.
- Αραμπατζής, Δ. 1998. Δαρνακοχώρια - Ιδιωματικό λεξιλόγιο. *Χθесινός Κόσμος*. 2, 11-15. Σέρρες. Διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/idiomatiko.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-2011.
- Αραποπούλου, Μ. 2003². Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής. Στο Α.-Φ Χριστίδης (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 175-179.
- Βασδέκης, Στ. Ετυμολογία της λέξης Νταρνάκας. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.darnakas.gr/etimologia_ntarnakas.htm, ημερομηνία πρόσβασης 10-11-2011.
- Βασικόρος, Ν. 1905. Μητρωνυμικά οικογενειακά ονόματα. *Νέος Ελληνομνήμων* 2ος τόμ., Αθήνησιν, 281-288.
- Βοζιάνης, Γ. 1999. *Ιστορικά Λαογραφικά της Κοινότητας Εμμανουήλ Παπά – Σερρών (Ανατύπωση λαογραφικών και ιστορικών κειμένων από το περιοδικό «Εμμανουήλ Παπάς» του ομώνυμου Πολιτιστικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης της περιόδου 1978-1999)*. Θεσσαλονίκη.
- Βοζιάνης, Γ. Προσφωνήσεις – Φιλοφρονήσεις. Χωριάτικοι Διάλογοι. Το γλωσσικό ιδίωμα στα Νταρνακοχώρια. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.darnakas.gr/prosfoniseis.htm, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-11.

- Βοζιάνης, Γ. Το γλωσσικό ιδίωμα των Νταρνακοχωριτών. Χωριάτικα μασάλια. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.darnakas.gr/glosikoidiomadarnak.htm, ημερομηνία πρόσβασης 12-12-15.
- Baltazani, M. & Topintzi, N. 2010. The phonology and phonetics of glides in North-Western Greek dialects in *Proceedings of the Fourth International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Chios 11-14 June 2009. Angela Ralli, Brian D. Joseph, Mark Janse and Athanasios Karasimos (eds) 54-68. Patras: University of Patras Press.
- Baltazani, M. & Topintzi, N. 2012. On some phonetic and phonological properties of the greek glide, *Proceedings of the 10th International Conference of Greek Linguistics (10ICGL)* 153-166. Komotini: Democritus University of Thrace, <http://www.icgl.gr/el/papers-in-english.html>.
- Browning, R. 2008⁶. *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα*. (Μτφρ. Μ. Ν. Κονομή). Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- Bryman, A. 2017. *Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας*. (Μτφρ. Π. Σακελλαρίου). Gutenberg
- Buck, C. D. 1910. *The Greek Dialects. Grammar, selected inscriptions, glossary*. Boston - New York - Chicago - London: Ginn and Company.
- Γκαρραλιάκος, Δ. 2016. Το γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής των Χασιών (ν. Γρεβενών). Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Γκίνης, Ν. 1998. *Αλβανο-Ελληνικό Λεξικό. Fjalor Shqip-Greqisht*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Γκισδαβίδης, Α. 1986. Τα Νταρνακοχώρια. Επιχειρήματα σλαύων και ξένων συγγραφέων περί της Ελληνικότητας της Μακεδονίας. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο*, 12, 19-22. Διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/darnakasgisdabidi.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 10-11-2011.
- Γκισδαβίδης, Α. Τα Νταρνακοχώρια. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/darnakasgisdabidi.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 10-11-2011.

- Γουδεντζίκης, Π. Μικρό ιστορικό της Πεντάπολης Σερρών. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/pentapolimikroistoriko.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 7-11-2011.
- Γουδεντζίκης, Π. 2000. *Η ονομασία Δαρνάκας*. Σέρρες. Διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/darnakasonomasia.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 10-11-2011.
- Γυμνάσιο Νέου Σουλίου. Ιστορικά στοιχεία. (Η Αρχαία ονομασία του χωριού - Ευρήματα - Γλώσσα. Η νέα ονομασία του χωριού. Το Ν. Σούλι κατά το Μακεδονικό Αγώνα και τις δύο βουλγαρικές κατοχές). Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/istorika.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011.
- Γυμνάσιο Νέου Σουλίου 2002-2003. Το Νέο Σούλι Σερρών χθες και σήμερα. Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία. Α. Ιστορικά στοιχεία. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/neosouli.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011.
- Γυμνάσιο Νέου Σουλίου 2002-2003. Το Νέο Σούλι Σερρών χθες και σήμερα. Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία. Β. Το Νέο Σούλι σήμερα. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/neosouli.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011.
- Γυμνάσιο Νέου Σουλίου 2002-2003. Το Νέο Σούλι Σερρών χθες και σήμερα. Ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία. Γ. Η αρχαία και η νεότερη ονομασία του χωριού. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/neosouli.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011.
- Δελβερούδη, Ρ. 2003². Γλώσσα και διάλεκτος. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 50-53.
- Δημητράκος, Δ. 1933-1959. *Μέγα Λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης*. 15 τόμ. Αθήναι: Εκδοτικός Οργανισμός Ν. Ασημακόπουλος & ΣΙΑ και Εκδόσεις Δομή.

- Δημητριάδης, Μ. 1984². *Λεξικόν Ελληνο - Τουρκικόν Τουρκο - Ελληνικόν*. Αθήνα: Εκδόσεις Κακουλίδη.
- Δημογκίνης, Ο. 1989. *Λεξικό Ελληνο-Αλβανικό. Fjalor Greqisht-Shqip*. Ιωάννινα.
- Δουγά-Παπαδοπούλου, Ε. 1983. Μια ιδιότυπη κατηγορία επιθέτων σε περιοχές της Μακεδονίας. *Μακεδονικά* 23, 293-304.
- Δούφλιας, Κ. 1973. *Κοινότης Εμμανουήλ Παπάς, η ηρωική γενέτειρα του μεγάλου αρχιστρατήγου των Μακεδονικών δυνάμεων του 1821*. Θεσσαλονίκη.
- Ελευθεριάδου, Κ., Ζούνη, Μ., Μπούκα, Ε. & Σάγγου, Α. 2016. Σκιαγραφώντας το προφίλ των γλωσσικών ιδιωμάτων της ορεινής Χαλκιδικής. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 475-486. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_32%20ELEYTHERIAD OY_MPOYKA%20ETC.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 27-7-2016.
- Gjini, N. 1971. *Fjalor Shqip-Greqisht. Λεξικό Αλβανο-Ελληνικό*. Τίρανα: Εκδοτικός Οίκος Σχολικών Βιβλίων.
- Η εν Αθήναις Γλωσσική Εταιρεία 1961³. *Οδηγία προς συλλογήν του δημώδους γλωσσικού υλικού*. Αθήναι: Τυπογραφείον Αφών Ροδη.
- Handbook of the International Phonetic Association: a guide to the use of the International Phonetic Alphabet*. Cambridge University Press, 1999.
- Hatzidakis, G. 1892. *Einleitung in die neugriechische Grammatik*. Leipzig.
- Hoffmann, O., Debrunner, A. & Scherer, A. 1988. *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Α. Ως το τέλος της κλασικής εποχής. Β. Βασικά ζητήματα και γνωρίσματα της μετακλασικής Ελληνικής*. (Μτφρ. Χ. Π. Συμεωνίδης). Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Hornby, A., Gatenby, E. & Wakefield, H. 1963². *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.
- Hudson, R. A. 1980. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Θαβώρης, Α. 1958-1959. Η προέλευση του αρσενικού άρθρου «ι» των βορείων νεοελληνικών ιδιωμάτων. *Ελληνικά* 16, 189-202.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. 15 τόμ. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Καλαθά, Α., Παπαδοπούλου, Ε., Δεληγιάννη, Β., Παραλέα, Μ. & Κούντιου, Μ. Το γλωσσικό ιδίωμα του Νέου Σουλίου Σερρών. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική

- διεύθυνση: <http://www.e-istoria.com/g131.html>, ημερομηνία πρόσβασης 5-10-2011.
- Καραντζή, Χ. 2012. Καταγραφές προφορικού διαλεκτικού λόγου: Προβλήματα και προκλήσεις. Στο Ζ. Gavriilidou, Α. Efthymiou, Ε. Thomadaki & Ρ. Kambakis-Vougiouklis (eds), 2012. *Selected papers of the 10th ICGL*, Komotini/Greece: Democritus University of Thrace, 2012, 839-844. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.icgl.gr/files/greek/79-839-844.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Καραντζή, Χ. 2016. Διαλεκτικά επιρρήματα: εισαγωγικές παρατηρήσεις. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 119-128. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_8%20KARANTZHI.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Καραντζόλα, Ε. & Λαβίδας, Ν. 2016. Χαρακτηριστικά της κερκυραϊκής του 16ου αιώνα. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 129-150. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_9%20KARANTZOLA_LAVIDAS.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Κάρτσιος, Β. 1991. *Δοβίστα: Μια υστερο-βυζαντινή παροιμία*. Θεσσαλονίκη.
- Κάρτσιος, Β. 1994. Τα Αρχαία Ελληνικά των Δαρνακοχωριτών. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 20, 149-152.
- Κάρτσιος, Β. 1996. Οι Δαρνάκες των Σερρών. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/darnakesserron.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 10-11-2011.
- Κατσάνης, Ν. 1993. Γλωσσογεωγραφία Επαρχίας Λαγκαδά (Ε. Λ.) (νομός Θεσσαλονίκης). *Ελληνική Διαλεκτολογία* 3, 83-106. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Κατσάνης, Ν. & Ντίνας, Κ. 2004. Τα γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής Κοζάνης-Γρεβενών. Στο Ν. Καλογερόπουλος (επιμ.), *Κοζάνη και Γρεβενά. Ο χώρος και οι άνθρωποι*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 433-437. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://users.uowm.gr/kdinas/syllogikoitomoii7/>, ημερομηνία πρόσβασης 18-11-2018.

- Κατσούδα, Γ. 2012. Η ετυμολόγηση σε διαλεκτικά γλωσσάρια και λεξικά: Παραδείγματα από το Κυθηραϊκό ιδίωμα. Στο Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (eds), 2012. *Selected papers of the 10th ICGL*, Komotini/Greece: Democritus University of Thrace, 2012, 853-860. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.icgl.gr/files/greek/81-853-860.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Κατσούδα, Γ. 2016. Ο νέος τόμος του *Ιστορικού λεξικού της νέας ελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών: συγχρονικές προοπτικές. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 151-160. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_10%20KATSOYDA.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Καφταντζής, Γ. 1967. *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της*. (Από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα). 1ος τόμ. Αθήνα: Δίφρος.
- Καφταντζής, Γ. 1982. Γλωσσάριο. *Ορφέας* 2-3, 8-31.
- Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας 2006-2014. *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας 1100-1669 του Εμμανουήλ Κριαρά*. 15-19 τόμ. Θεσσαλονίκη.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. 1998. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική - Επικοινωνιακή: I Το Όνομα της Νέας Ελληνικής. Αναφορά στον κόσμο της πραγματικότητας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. 2005. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική - Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κόκκινος, Γ. 1998 *Νέο Σούλι Σερρών (Σουμπάσκιοϊ). Ιστορία - Λαογραφία*. Σέρρες.
- Κόκκινος, Γ. Βουλγαρική κατοχή (1941-44). Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/neosoulidedousi.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011.
- Κόκκινος, Γ. Δαρνάκικα παρατσούκλια. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/paratsouklia.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-2011.
- Κολτσίδας, Α. 1988. *Λεξικό Ελληνο-Σερβοκροατικό Rečnik Grčko- Srpskohrvatski και Σερβοκροατικο-Ελληνικό Srpskohrvatsko-Grčki Rečnik*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αφών Κυριακίδη.
- Κοντός, Π. 1989. Φωνολογική Ανάλυση του Αιτωλικού Ιδιώματος. Συμβολή στην Ελληνική Διαλεκτολογία. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών.

- Κοντοσόπουλος, Ν. 1977. Λεξιλογικοί αρχαϊσμοί εις τα σημερινά γλωσσικά ιδιώματα της Μακεδονίας. Στο *Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου: Ήπειρος-Μακεδονία-Θράκη* (28-30 Απριλίου 1976). Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 209-213.
- Κοντοσόπουλος, Ν. 1979. Μακεδονικά διαλεκτολογικά. Το ιδίωμα Δημητρίτσιου Σερρών. *Σερραϊκά Χρονικά* 8, 175-186.
- Κοντοσόπουλος, Ν. [Contossopoulos, N.] 1983-1984. La Grèce du τι et la Grèce du είντα. *Γλωσσολογία* 2-3, 149-162.
- Κοντοσόπουλος, Ν. 2006α. *Γλωσσικός Άτλας της Κρήτης. (Γενική Εισαγωγή και διαλεκτολογικοί χάρτες)*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κοντοσόπουλος, Ν. 2006β. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Κοταμανίδης, Στ. 1975. Από πού προήλθε η ονομασία «Δαρνάκης» και «Δαρνακοχώρια». *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 1, 133.
- Κοτολούλης, Σ. 1984. *Λεξικόν Ρουμανοελληνικόν*. Αθήνα: Δωρικός.
- Κουντιάδης, Γ. 1925. *Λεύκωμα του Σουμπάσκιοϊ, χωρίου της περιφέρειας Σερρών*.
- Κούρτης, Χ. 1982. ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ (Δαρνάκικων λέξεων). *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 8, 209-213.
- Κούρτης, Χ. 1983. ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ Δαρνάκικων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 9, 63-71.
- Κούρτης, Χ. 1984. ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ Δαρνάκικων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 10, 60-63.
- Κούρτης, Χ. 1985. ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ Δαρνάκικων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 11, 73-75.
- Κούρτης, Χ. 1986. ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ Δαρνάκικων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 12, 52-53.
- Κούρτης, Χ. 1987. Γλωσσάριο Δαρνάκικων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 13, 40.
- Κούρτης, Χ. 1988. Γλωσσάριο Δαρνάκικων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 14, 154-160.
- Κούρτης, Χ. 1989. Γλωσσάριο Δαρνάκικων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 15, 110-112.

- Κούρτης, Χ. 1990. ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ Δαρνάκιων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 16, 51-57.
- Κούρτης, Χ. 1991. Γλωσσάριο Δαρνάκιων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 17, 68-71.
- Κούρτης, Χ. 1992. Γλωσσάριο Δαρνάκιων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 18, 158-159.
- Κούρτης, Χ. 1993. Γλωσσάριο Δαρνάκιων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 19, 76-77.
- Κούρτης, Χ. 1994. Γλωσσάριο Δαρνάκιων λέξεων. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 20, 175-180.
- Κριαράς, Ε. 1969-1997. *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας 1100-1669*. 14 τόμ. Θεσσαλονίκη.
- Κριαράς, Ε. 1995. *Νέο ελληνικό λεξικό. Λεξικό της σύγχρονης ελληνικής δημοτικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Κριαράς, Ε. 2001-2003. *Επιτομή του Λεξικού της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας, 1100-1669*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Κρίκη, Ε. 2016 Αναφορικές δομές στις νεοελληνικές μικρασιατικές διαλέκτους. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 175-188. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_12%20KRICKI.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Κρύσταλ, Ν. 2003. *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής*. (Μτφρ. Γ. Ευδόπουλος). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Κυριαζής, Δ. 2007. Η σχέση του ελληνικού γλωσσικού ιδιώματος της Χιμάρας με τα άλλα νεοελληνικά ιδιώματα. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 27 (2007), 198-209. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_27_198_209.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Κυριαζής, Δ. 2012. Το γλωσσικό ιδίωμα της Άρτας Αυλώνα. Στο Ζ. Gavriilidou, Α. Efthymiou, Ε. Thomadaki & Ρ. Kambakis-Vougiouklis (eds), 2012. *Selected papers of the 10th ICGL*. Komotini/Greece: Democritus University of Thrace 2012, 890-898. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.icgl.gr/files/greek/85-890-898.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.

Κωνσταντινίδου, Μ. 2009. Διαλεκτικά Μικράς Ασίας: Γενικοί Φωνητικοί και Μορφοσυντακτικοί Χαρακτήρες του Νεοελληνικού Γλωσσικού Ιδιώματος της Κίου Βιθυνίας. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 29 (2009), 338-354. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_29_338_354.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.

Katerinov, K., Ghicopoulos, F. & Zogopoulou T. *Italiano ellenico. Dizionario essenziale. Ιταλοελληνικό Λεξικό*. Αθήνα: Perugia Edizioni.

Koutsoudas, A. 1962. *Verb Morphology of Modern Greek: A Descriptive Analysis*. The Hague: Mouton & Co.

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής 1998. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

Λιθαρής, Γ. 1985. *Ό,τι έμαθα για το χωριό μου*. Πεντάπολη.

Ladefoged, P. 2007. *Εισαγωγή στη Φωνητική*. (Μτφρ. Μ. Μπαλτατζάνη). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Lampe, G. W. 1961. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: At the Clarendon Press.

Liddell, H. & Scott, R. *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*. 4 τόμ. Αθήνα: Ι. Σιδερης.

Μαγκρίδης, Α. & Ollala, P. *Το νέο ελληνο-ισπανικό λεξικό & el nuevo diccionario griego-español*. Αθήνα: Texto.

Μαγουλάς, Γ. 1969-70. «Ετυμολογικά». *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* ΣΤ', 325-350.

Μαγουλάς, Γ. 1977. Δομολογική θεώρησι του φωνηεντισμού των βορείων ιδιωμάτων. Στο *Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου: Ήπειρος-Μακεδονία-Θράκη* (28-30 Απριλίου 1976). Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 31-36.

Μαγουλάς, Γ. 1983. *Εισαγωγή στην Φωνολογία της Νέας Ελληνικής*. Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Αθήνα.

- Μαγουλάς, Γ. & Μαγουλά, Ε. 2017. *Θέματα Συγχρονικής και διαχρονικής Γλωσσολογίας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://hdl.handle.net/11419/6509>, ημερομηνία πρόσβασης 15-2-2019.
- Μαλικούτη-Drachman, Α. & Drachman, G. 1977. Τύποι φωνολογικών νόμων και βόρεια ιδιώματα. Στο *Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου: Ηπειρος-Μακεδονία-Θράκη* (28-30 Απριλίου 1976). Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 37-50.
- Μανιάκας, Θ. 2016. Η ‘μοντρεαλίτικη’ διάλεκτος και τα χαρακτηριστικά της. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 231-238. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_16%20MANIAKAS.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Μανωλέσσου, Ι. & Μπασέα-Μπεζαντάκου, Χ. 2012. Τα διπλά σύμφωνα στις νεοελληνικές διαλέκτους: Συγχρονική και διαχρονική προσέγγιση. Στο Ζ. Gavriilidou, Α. Efthymiou, Ε. Thomadaki & Ρ. Kambakis-Vougiouklis (eds), 2012. *Selected papers of the 10th ICGL*. Komotini/Greece: Democritus University of Thrace, 2012, 950-959. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.icgl.gr/files/greek/91-950-959.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Μανωλέσσου, Ι. 2016. Ο νέος τόμος του *Ιστορικού λεξικού της νέας ελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών: διαχρονικές προοπτικές. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 239-250. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_17%20MANOLESSOU.pdf, η-μερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Μαργαρίτη, Μ. 1977. Παρατηρήσεις στην αποβολή των άτονων i, u στο ιδίωμα της Σιάτιστας. Στο *Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου: Ηπειρος-Μακεδονία-Θράκη* (28-30 Απριλίου 1976). Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 51-58.
- Μαργαρίτη-Ρόγκα, Μ. 1985. Φωνολογική ανάλυση του σιατιστινού ιδιώματος. Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*. 24 τόμ. Αθήναι: Εκδοτικόν τμήμα της Α.Ε.Β.Ε. Π. Γ.Μακρής κ΄ ΣΙΑ και Πυρσός Α.Ε.

- Μελισσάς, Α. 2006. (Ντ)Δαρνάκες - (Ντ)Δαρνακοχώρια. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/darnakasmelisas.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 10-11-2011.
- Μελισσάς, Α. Πίνακας εξέλιξης πληθυσμού της Πεντάπολης Σερρών από τον 13^ο αιώνα έως σήμερα. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/pentapoliplithismos.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 7-11-2011.
- Μηνάς, Κ. 2004. *Μελέτες Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Μικρός, Γ. 2009. *Η ποσοτική ανάλυση της κοινωνιογλωσσολογικής ποικιλίας. Θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπακαλάκης, Γ. 1957. Από τα αλληπάλληλα στρώματα των ερειπίων των Σερρών. *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, 257-259.
- Μπαλτατζάνη, Μ., Καϊναδά, Ε., Ρεβυθιάδου, Α. & Τοπιντζή, Ν. 2016. Είδη ουρανικοποίησης στην ελληνική και τις διαλέκτους της. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 36 (2016), 251-262. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_18%20MPALTAZANH%20etc.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Μπαμπινιώτης, Γ. & Κοντός, Π. 1967. *Συγχρονική γραμματική της κοινής νέας Ελληνικής*. Αθήναι.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1977. Το πρόβλημα της χρονολογήσεως των κωφώσεων στα βόρεια ελληνικά ιδιώματα. Στο *Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου: Ήπειρος-Μακεδονία-Θράκη* (28-30 Απριλίου 1976). Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 13-21.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1985α. *Γλωσσολογικές Σχολές. Ευρωπαϊκός και Αμερικανικός Δομισμός*. Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1985β. *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας – με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία*. Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1986. *Θεωρητική Γλωσσολογία. Εισαγωγή στην Σύγχρονη Γλωσσολογία*. Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 2002. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

- Μπατζάκας, Γ. 2012. Μια πρώτη προσέγγιση του ιδιώματος του Ιάσμου Κομοτηνής. Στο Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (eds), 2012. *Selected papers of the 10th ICGL*. Komotini/Greece: Democritus University of Thrace, 2012, 973-982. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.icgl.gr/files/greek/94-973-982.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Μπέγκος, Α. 1993. Το όνειρο... *Σερραϊκά Χρονικά* 11, 77-79.
- Μπέγκος, Α. 1993. Το γλωσσικό ιδίωμα του Νέου Σουλίου Σερρών. *Σερραϊκά Χρονικά* 11, 71-77. Αθήνα.
- Μπέγκος, Α. Το γλωσσικό ιδίωμα του Νέου Σουλίου και των άλλων Δαρνακοχωριών. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/glosikoidioma.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-2011.
- Μπέης, Σ. 2001. Το φαινόμενο της κώφωσης στα βορειοελληνικά ιδιώματα και στη βλάχικη γλώσσα, *Πρακτικά του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* 103-110. Παρίσι: Harmattan.
- Μποτίνης, Α. 2011². *Φωνητική της Ελληνικής*. Αθήνα: International Society of Experimental Linguistics Editions.
- Manolessou, I. & Beis, S. 2006. Syntactic isoglosses in Modern Greek dialects. The case of the indirect object. *Proceedings of the 2nd International Conference on Modern Greek September (2004)* 220-223. Patras: University of Patras.
- Martinet, A. 1987². *Στοιχεία Γενικής Γλωσσολογίας*. (Μτφρ. Α. Χαραλαμπίδης). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Mounin, G. 1984. *Κλειδιά για τη Γλωσσολογία*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Muñoz-Ferriz, A. 1992. *Σύγχρονο Ισπανο-Ελληνικό Ελληνο-Ισπανικό Λεξικό*. Αθήνα: Εκδόσεις Ολυμπια.
- Νικολαΐδης, Κ. 1999². *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλαχικής Γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πελεκάνος.
- Νικολάου, Γ. 2012. Μορφολογική ανάλυση των επιθέτων της Νέας Ελληνικής. Στο Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis

- (eds), 2012. *Selected papers of the 10th ICGL*. Komotini/Greece: Democritus University of Thrace, 2012, 1000-1010. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.icgl.gr/files/greek/97-1000-1010.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Νικολού, Κ. & Φραντζή, Κ. 2016. Φωνές της Δωδεκανήσου: μια πρώτη προσέγγιση της ροδιακής ποικιλίας των Φωνών. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016.), 289-302. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_20%20NIKOLOY_FRA NTZH.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 25-7-2016.
- Ντάγκας, Ν. 2012. *Το ιδίωμα της Σαρακήνας Βεντζίων (Γρεβενών): φωνητική - φωνολογία*. Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη.
- Ντάγκας, Ν. 2016. Μορφολογικές-μορφοσυντακτικές παρατηρήσεις στο ιδίωμα των Βεντζίων Γρεβενών. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 497-508. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_34%20NTAGAS.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 25-7-2016.
- Ντίνας, Κ. 1986. Το Κουτσοβλάχικο Ιδίωμα της Σαμαρίνας. Φωνολογική Ανάλυση. Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη.
- Ντίνας, Κ. 2005. *Το Γλωσσικό Ιδίωμα της Κοζάνης*. Κοζάνη: Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης.
- Ντίνας, Κ. & Ζαρκογιάννη Ε. Χ. 2009. *Διδακτική αξιοποίηση των νεοελληνικών διαλέκτων. Η περίπτωση του ιδιώματος Αφάντου Ρόδου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Nespor, M. 1999. *Φωνολογία*. (Προσαρμογή στην ελληνική γλώσσα Α. Ράλλη & Μ. Nespor). Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Newton, B. 1972. *The Generative Interpretation of Dialect. A study of Modern Greek Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ξακουστός, Α. 1990. Παρωνύμια Δαρνακοχωριών. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 16, 82-83.
- Ομάδα Καθηγητών Βουλγαρικής Γλώσσας 2001. *Βουλγαρο-Ελληνικό και Ελληνο-Βουλγαρικό Λεξικό*. Αθήνα: Εκδόσεις Καλοκάθη.

- Ομάδα Καθηγητών Τουρκικής Γλώσσας 2003. *Τουρκο - Ελληνικό & Ελληνο - Τουρκικό Λεξικό. Türkçe - Yunanca & Yunanca - Türkçe sözlük*. Αθήνα: Εκδόσεις Καλοκάθη.
- Ομάδα Καθηγητών Τσεχικής Γλώσσας 2001 *Τσεχο-Ελληνικό και Ελληνο-Τσεχικό Λεξικό*. Αθήνα: Εκδόσεις Καλοκάθη.
- Ο Σύλλογος Δαρνακοχωριτών Ν. Σερρών «Εμμανουήλ Παπάς». 1975 Τισημαίνει «Δαρνακοχωρίτης». *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 1, 260-262.
- Πανταζίδης, Ι. 1862. Λέξεις Μακεδονικάί συλλεγείσαι υπό Ιωάννου Πανταζίδου. *Φιλίστωρ* 3, 118-135. Αθήναι.
- Παντελίδης, Ν. 2016. Μία νοτιοελλαδική διαλεκτική ζώνη; *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 303-314. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_21%20PANTELIDHS.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Παπαγεωργίου, Π. 1894. Αι Σέρραι και τα προάστεια τα περί τας Σέρρας και η μονή Ιωάννου του Προδρόμου. *Byzantinische Zeit-Schrift* 3, 225-329. Leipzig.
- Παπαγεωργίου, Π. 1988. *Αι Σέρραι και τα προάστεια τα περί τας Σέρρας και η μονή Ιωάννου του Προδρόμου*. Θεσσαλονίκη: Έκδοση της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών.
- Παπαδάμου, Ε. & Τσαλακανίδου, Κ. 2016. Συγκριτική εξέταση των ειδικών μορφημάτων όψης στην ποντιακή και στην καππαδοκική. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 315-330. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_22%20PAPADAMOY_TSALAKANIDOY.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Παπαδάμου, Ε. 2017. Το διαλεκτικό παραγωγικό μόρφημα -αβους ως παραγωγικός βαλκανισμός. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 37 (2017), 577-588. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_37_577_588.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 25-4-2017.
- Παπαδόπουλος, Α. 1926. *Γραμματική των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήναι: Π. Δ. Σακελλάριος.
- Παπαδόπουλος, Σ. 1970. *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*. Θεσσαλονίκη.

- Παπαδοπούλου, Ε. 2010. Το γλωσσικό ιδίωμα της Τρίγλιας Βιθυνίας. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Παπακυριάκος, Κ. 1997. *Η κοινότητα του Αγίου Πνεύματος Σερρών & προσφορά και ιστορική ταυτότητα της Μακεδονίας*. Θεσσαλονίκη.
- Παπακυριάκος, Κ. Το παρωνύμιο Νταρνάκας. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/darnakoxoria.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 10-11-2011.
- Παπαναστασίου, Γ. 2016. Η εξέλιξη των φωνηεντόληκτων ρημάτων της αρχαίας ελληνικής στις νεοελληνικές διαλέκτους. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 357-380. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_25%20PAPANASTASI OY.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*. 61 τόμ. Αθήνα: Πάπυρος.
- Πασχαλούδης, Ν. 2000. *Τα Τερπνιώτικα και τα Νιγριτινά. Ένα γλωσσικό ιδίωμα της Βισαλτίας Σερρών*. Αθήνα.
- Πέτροβιτς, Ν. 1957α. Σερραϊκή διάλεκτος. *Σερραϊκά Χρονικά* 2, 139-147.
- Πέτροβιτς, Ν. 1957β. “ΤΑ ΣΕΡΡΑΣ,,. Μία τεσσάρων αιώνων ονομαστική. *Σερραϊκά Χρονικά* 2, 147-152.
- Πέτροβιτς, Ν. 1963α. Διάλεκτος Σερρών. *Σερραϊκά Χρονικά* 4, 47-90.
- Πέτροβιτς, Ν. 1963β. Ολίγα τινά περί της ονομασίας του χωρίου Σουμπάσκιοϊ (νυν Νέον Σούλι) των Σερρών. *Σερραϊκά Χρονικά* 4, 308.
- Πετρούνιας, Ε. 2002². *Νεοελληνική Γραμματική και Συγκριτική ("Αντιπαραθετική") Ανάλυση. Τόμος Α' Φωνητική και εισαγωγή στη Φωνολογία. Μέρος Α': Θεωρία*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Pisani, V. 1973². *Manuale storico della lingua greca*. Brescia: Paideia.
- Ράλλη, Α., Μελισσαροπούλου, Δ., & Τσολακίδης, Σ. 2007. Ο παρακείμενος στη νέα ελληνική και στις διαλέκτους: παρατηρήσεις για τη μορφή και την εξέλιξή του. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 27 (2007), 361-372. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_27_361_372.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Ράλλη, Α. 2008. *Μορφολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

- Σαμσάρης, Δ. 1970. *Συμβολή εις την ιστορίαν της κοινότητος Εμμανουήλ Παππά*. Σέρραι.
- Σαμσάρης, Δ. 1971. *Η κοινότης του Αγίου Πνεύματος Σερρών επί Τουρκοκρατίας. Ιστορία - Τοπογραφία - Κοινοτικός Βίος - Γλωσσικά και Ιστορικά Μνημεία - Ανέκδοτα έγγραφα*. Θεσσαλονίκη.
- Σαραφίδης, Ε. *Λεξικό Ελληνορουμανικό*. Αθήνα: Δωρικός.
- Σετάτος, Μ. 1974. *Φωνολογία της Κοινής Νεοελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Σετάτος, Μ. 1977. Προβλήματα και μέθοδοι διαλεκτολογίας. Στο *Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου: Ήπειρος-Μακεδονία-Θράκη* (28-30 Απριλίου 1976). Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 23-29.
- Σπίντιος, Ζ. 1995. *Δαρνάκινο Γλωσσάρι*. Σέρρες. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/glosari.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-2011.
- Σπίντιος Ζ. Εκφράσεις. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/ekfrasis.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-2011.
- Σπίντιος, Ζ. Ονόματα. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/onomata.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-2011.
- Σπίντιος, Ζ. Παροιμίες. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/parimiesdarnakikes.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-2011.
- Σταματάκος, Ι. 1949. *Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος "Αθήναιον,, Πέτρου Δημητράκου Α.Ε.
- Σταματάκος, Ι. 1971. *Λεξικόν της Νέας Ελληνικής Γλώσσης*. 3 τόμ. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός "Ο Φοίνιξ,, Ε.Π.Ε.
- Συμεωνίδης, Χ. 1977. Παρατηρήσεις στα κύρια χαρακτηριστικά των βορείων νεοελληνικών ιδιωμάτων. Στο *Α΄ Συμπόσιο Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου: Ήπειρος-Μακεδονία-Θράκη* (28-30 Απριλίου 1976). Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 63-71.
- Σωτηρίου, Στ., Κορδονούρη, Στ., & Ζαφρανίδου Αι. *Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή. Γ΄ Γυμνασίου*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

- Saussure, F. de 1979. *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας*. (Μτφρ. Φ. Αποστολόπουλος). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Stavropoulos, D. & Hornby, A. 1989 [1977]. *Oxford English-Greek Learner's Dictionary*. Oxford University Press.
- Τα Νταρνακοχώρια. Το χωριό Εμμ. Παππάς. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://6gym-serron.ser.sch.gr/ACTIVITIES/NTARN_FRAME/plaisia1.htm, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-2011.
- Ταχνοζλής, Ν. 2006. Περί των ονομάτων των Σερραίων (19ος αιώνας-1913): Το επώνυμο Νταρνάκας. Περίληψη ανακοίνωσης για το *Β' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, 6-9 Απριλίου 2006, Σέρρες*. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/darnakasmelisas.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 9-11-2011.
- Τζάρτζανος, Α. 1953². *Νεοελληνική Σύνταξις (της Κοινής Δημοτικής)*. 2 τόμ. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων.
- Τζάρτζανος, Α. 1966. *Συντακτικόν Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Τζιτζιλής, Χ. 2003². Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία. Στο Α.-Φ. Χριστίδης *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 168-174.
- Τζιτζιλής, Χ. 2016. Η διαμόρφωση της κοινής νεοελληνικής I: το διαλεκτικό υπόβαθρο. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 36 (2016), 425-450. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_29%20TZITZILHS.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Τζιτζιλής, Χ. & Μαργαρίτη-Ρόγκα, Μ. 2016. Τα βόρεια ελληνικά ιδιώματα. Στο Χ. Τζιτζιλής (επιμ.) *Νεοελληνικές διάλεκτοι*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Τόμπουλος, Κ. 1982. «Δάρδανες» και «Δαρνάκηδες» και παραφιλολογία. *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 8, 116-118.
- Τριανταφυλλίδης Μ. 1991 [1941]. *Νεοελληνική Γραμματική (της δημοτικής)*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1993 [1938]. Νεοελληνική Γραμματική. Ιστορική Εισαγωγή. Στο *Άπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη*. 3ος τόμ. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Τρυφερούλης, Κ. 1963. Ιστοριοαρχαιολογικά Νέου Σουλίου. *Σερραϊκά Χρονικά* 4, 305-307. Διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://gym-n-souliou.ser.sch.gr/darnakoxoria/arxaiologika.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 31-10-2011.
- Τσεγγελίδης, Ι. Τοπόλιανη το σημερινό Χρυσό Σερρών. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/xrisotseggelidi.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 7-11-2011.
- Τσεγγελίδης, Ι. Χρυσιώτικος γάμος. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.darnakas.gr/xrisogamos.htm>, ημερομηνία πρόσβασης 7-11-2011.
- Τσικόπουλος, Ι. 1892. *Μελέτη περί Λεξικού της καθ' ημάς δημόδους γλώσσης*. Αθήναι.
- Τσιπλάκου, Σ. 2009. Εναλλαγή και Μείξη Κωδίκων σε Συνθήκες Γλωσσικής Επαφής: Η Περίπτωση της Σύγχρονης Κυπριακής Διαλέκτου. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 29 (2009), 400-412. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_29_400_412.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Τσιπλάκου, Σ. & Κοντογιώργη, Μ. 2016. Διαδικασίες διαλεκτικής ισοπέδωσης στη σύγχρονη κυπριακή. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 36 (2016), 451-464. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_30%20TSIPLAKOU_KONTOGIORGH.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.
- Τσολάκη, Μ. 2009. Μορφολογία του ιδιώματος της Σαμοθράκης. Ονοματικό και ρηματικό κλιτικό σύστημα. Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη.
- Τσολακίδης, Σ. 2009. Αντιγεγονοτικές Περιφράσεις με το *ήθελα να* στις Νεοελληνικές Διαλέκτους. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 29 (2009), 413-427. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_29_413_427.pdf, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.

- Theophanopoulou-Kontou, D. 1973. Fast speech rules and some phonological processes of Modern Greek: a preliminary investigation. *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* 23, 372-390.
- Φάβης, Β. 1951. Ο δυναμικός τόνος της βορείου Ελληνικής και τα αποτελέσματα αυτού. *Αθηνά* 55, 3-18.
- Χαλέμης, Θ. Η Παναγή. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.darnakas.gr/neosoulipranagi.htm, ημερομηνία πρόσβασης 22-5-2016.
- Χαλέμης, Θ. 2002. *Ιστορικά και Λαογραφικά Νέου Σουλίου Σερρών*. Θεσσαλονίκη.
- Χαλέμης, Θ. Ο Στέργιος. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.darnakas.gr/neosoulistergios.htm, ημερομηνία πρόσβασης 22-5-2016.
- Χατζησαββίδης, Σ. 1985. Φωνολογική Ανάλυση της Ποντιακής Διαλέκτου: Ιδίωμα της Ματσούκας. Διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη.
- Χατζιδάκις, Γ. 1905-1907. *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*. 2 τόμ. Αθήναι: Π. Δ. Σακελλάριος.
- Χατζιδάκις, Γ. 1915α. *Ακαδημεικά Αναγνώσματα*. 3ος τόμ. Αθήνα.
- Χατζιδάκις, Γ. 1915β. *Σύντομος ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα.
- Χειλά-Μαρκοπούλου, Δ. 1985. *Στοιχεία (Αρθρωτικής) Φωνητικής και (Δομικής) Φωνολογίας*. Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Αθήνα.
- Χριστίδης, Α.-Φ. 2003². Η νέα ελληνική γλώσσα και η ιστορία της. Στο Α.-Φ Χριστίδης (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 149-154.
- Χριστίδης, Α.-Φ. (επιμ.) 2001. *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας & Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].
- Χρίστου, Χ. 2012. Γλωσσική συρρίκνωση στο πεδίο του αρχαϊκού λεξιλογίου των ιδιωμάτων του Μάλι Γιανισόλ και της Γιάλτας της Κριμαϊοαζοφικής διαλέκτου. Στο Ζ. Gavriilidou, Α. Efthymiou, Ε. Thomadaki & Ρ. Kambakis-Vougiouklis (eds), 2012. *Selected papers of the 10th ICGL*. Komotini/Greece: Democritus University of Thrace, 2012, 1228-1234. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.icgl.gr/files/greek/121-1228-1234.pdf>, ημερομηνία πρόσβασης 10-7-2016.

Ψαθάς, Α. & Μητρακλή-Ψαθά, Β. 1976. *Ιστορία λαογραφία του νομού Σερρών*.
Σέρραι.

Ψαθάς, Α. & Μητρακλή-Ψαθά, Β. 1979. *Άγιο Πνεύμα Σερρών. Ιστορία-Λαογραφία
της κοινότητας*. Σέρραι.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη, η γλωσσολογική προσέγγιση και περιγραφή της γλωσσικής φυσιολογίας και ιδιαιτερότητας του ιδιώματος των Δαρνακοχωρίων του νομού Σερρών.

Η γενικότερη προσέγγιση που υιοθετείται και ακολουθείται στο πλαίσιο της εργασίας για την περιγραφή και την επεξεργασία του ιδιοματικού γλωσσικού υλικού είναι η συγχρονική. Περισσότερες λεπτομέρειες για τη συγχρονική προσέγγιση και πιο συγκεκριμένα για το πώς αυτή εφαρμόζεται και εξειδικεύεται μεθοδολογικά κατά την εξέταση κάθε γλωσσικού επιπέδου (φωνολογία, μορφολογία κ.λπ.) παρέχονται στην αρχή των σχετικών κεφαλαίων. Το διαθέσιμο γλωσσικό υλικό καλύπτει συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (1961-2014) και αποτελείται πρωτίστως από: α) μαγνητοφωνημένο προφορικό, καθημερινό λόγο από φυσικούς ομιλητές του ιδιώματος, μόνιμους κατοίκους των Δαρνακοχωρίων, για τη συλλογή του οποίου χρησιμοποιήθηκε η δειγματοληψία ευκολίας αλλά και β) μαγνητοφωνημένο και ψηφιακό υλικό (από ραδιοφωνική εκπομπή του Τρίτου Προγράμματος και το «Σεντούκι των e-στοριών» αντίστοιχα). Επικουρικά, πρόσθετο υλικό αντλήθηκε και από γραπτές πηγές (π.χ. χειρόγραφα του Κέντρου Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών, γλωσσάρια, δημοσιευμένα κείμενα μικρής έκτασης, άρθρα, διαδικτυακά δεδομένα).

Έπειτα από το εισαγωγικό πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται (Κεφάλαιο 2 Φωνητική) οι φθόγγοι (φωνήεντα, σύμφωνα, ημίφωνο) του ιδιώματος, δίνεται η φωνητική τους περιγραφή, οι δυνατότητες ομαδοποίησης και κατάταξης τους και εξετάζεται η συνδυαστικότητά τους (φωνηεντικοί συνδυασμοί, συμφωνικά συμπλέγματα) στα πλαίσια της δόμησης των σημαινόντων του συγκεκριμένου ιδιώματος.

Ακολούθως, (Κεφάλαιο 3 Φωνολογία) επιχειρείται η φωνολογική ανάλυση του ιδιώματος (εξακρίβωση των φωνημάτων, φωνολογικός ορισμός αυτών βάσει των διακριτικών/διαφοροποιητικών τους χαρακτηριστικών) κατά την προσέγγιση του Martinet, παρουσιάζονται τα φωνολογικά φαινόμενα που το χαρακτηρίζουν (π.χ. στένωση, αποβολή υψηλών φωνηέντων κ.ά.) και εξετάζεται το θέμα του τονισμού.

Το επόμενο κεφάλαιο (4 Μορφολογία) πραγματεύεται τη μορφολογία των γραμματικών κατηγοριών (μερών του λόγου π.χ. άρθρο, όνομα, επίθετο κ.λπ.) του ιδιώματος. Για τη συγχρονική εξέταση και τη συστηματική περιγραφή των

μορφολογικών του δομών υιοθετήθηκε η προσέγγιση των Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005) στο έργο τους *Γραμματική της Νέας Ελληνικής*.

Στο ακόλουθο κεφάλαιο (5 Σύνταξη) γίνεται αφ' ενός επιλεκτική αναφορά στον ρόλο του ρήματος στο πλαίσιο της πρότασης, καθώς και στη λειτουργία του υποκειμένου και του αντικειμένου και αφ' ετέρου παρουσιάζονται οι συντακτικές ιδιαιτερότητες του ιδιώματος.

Επίσης, επιχειρείται μια γενική και αδρομερής προσέγγιση του λεξιλογίου του ιδιώματος (Κεφάλαιο 6) και διατυπώνονται παρατηρήσεις σχετικά με αυτό.

Τέλος, εκτίθενται τα συμπεράσματα (Κεφάλαιο 7) που προέκυψαν από την εξέταση του ιδιώματος, δηλαδή η ένταξή του στην ευρύτερη ομάδα των βορείων ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής και πιο συγκεκριμένα η συμπερίληψή στη βορειοανατολική υπο-ομάδα αυτών σύμφωνα με την πρόταση του Τζιτζιλί (2016: 446) για την ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων με κριτήριο 24 βασικά χαρακτηριστικά.

ABSTRACT

The study, the linguistic approach and description of the language profile and peculiarities of the dialect of Tharnakochoria (prefecture of Serres) are the aims of this research.

The general approach which is adopted and followed in the framework of this study for the description and elaboration of the dialectal language material is synchronic. More details about the synchronic approach and, more specifically, about the way in which it is applied and specified methodologically in the examination of each language level (e.g. phonology, morphology etc.) are given at the beginning of the respective chapters. The language material we use covers a definite period of time (1961-2014) and consists of: a) mostly recorded oral, every-day speech produced by native speakers of the dialect, who also live at Tharnakochoria permanently –in order to collect it, we have used convenience sampling– and b) recorded and digital material (e.g. from a radio broadcast on the 3rd programme and «the Chest of e-stories» respectively). More-over, additional material has also been taken from written sources (e.g. manuscripts of K.E.N.Th.I. i.e. Research Centre for Modern Greek Dialects of the Academy of Athens, glossaries, short published stories, articles, web data).

After the introductory first chapter, we present (Chapter 2 Phonetics) the sounds of the dialect (i.e. vowels, consonants, glide), their phonetic description as well as their grouping and combination possibilities (i.e. vowel sequences, consonant clusters) in the framework of word/signifiant construction.

In the 3rd chapter (Phonology), we attempt the phonological analysis of the dialect (i.e. phonemes identification, phonological definition on the basis of their distinctive features) according Martinet's approach, present its characteristic phonological phenomena (e.g. mid vowel raising, high vowel deletion etc.) and examine the matter of stress as well.

In the following chapter (4 Morphology), we deal with the grammatical categories (parts of speech) morphology (e.g. article, noun, adjective etc.). For the purpose of a synchronic examination and systematic description of the dialectal morphological structures, we have adopted the approach suggested by Clairis & Babinotis (2005) in their work *Modern Greek Grammar*.

In the next chapter (5 Syntax), on the one hand we make a selective account on the significance of the verb in the framework of the sentence as well as the functions of the subject and object and on the other hand we present the syntactic peculiarities of the dialect.

In Chapter 6, we attempt a general approach of the dialectal vocabulary and make remarks about it.

In the end (Chapter 7), we present the conclusions resulting from the examination of the dialect, i.e. that the dialect belongs to the wider group of Northern dialects of Modern Greek and, more specifically, that according to Tzitzilis's suggestion (2016: 446) about Modern Greek dialects classification on the basis of 24 key characteristics, it is included in their North-Eastern sub-group.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Αποσπάσματα από το απομαγνητοφωνημένο υλικό

(Δίγκας Κωνσταντίνος, 89 ετών, Άγιο Πνεύμα)

[ta kapná ksecinúsam to fevruáριο mína na spírúμ ta sporía | ja na kánúμ ta fitá]

/ta kapná ksekinúsame ton fevruáριο mína na spírúμε ta sporía | γία na kánúμε ta fitá/

Τα καπνά ξεκινούσαμε τον Φεβρουάριο μήνα να σπείρουμε τα σπορεία/φυτώρια, για να κάνουμε τα φυτά.

[ítan mha kurasticí ðulá | alá óçi τόσο πολί || ótan meγálonan metá]

/ítan mia kurastikí ðuliá | alá óχι τόσο πολί || ótan meγálonan metá/

Ήταν μια κουραστική δουλειά, αλλά όχι τόσο πολύ. Όταν μεγάλωναν μετά,

[órgonam ta xoráfça me ta νόðja || tiranía || ítan makriá ta xoráfça mas]

/órgoname ta xoráfia me ta νόðia || tiranía || ítan makriá ta xoráfia mas/

οργώναμε τα χωράφια με τα βόδια. Τυραννία! Ήταν μακριά τα χωράφια μας,

[ðjo óres makriá ta xoráfça | na pam || polí kurasticí ðulá || alá to çirótero ítan]

/ðio óres makriá ta xoráfia | na páμε || polí kurastikí ðuliá || alá to xirótero ítan/

δυο ώρες μακριά τα χωράφια, να πάμε. Πολύ κουραστική δουλειά. Αλλά το χειρότερο ήταν,

[ótan to mártio apríλιο pułúsam ta kapná | τότε ítan ta pio ðískula]

/ótan ton mártio apríλιο pulúsame ta kapná | τότε ítan ta pio ðískola/

όταν τον Μάρτιο-Απρίλιο πουλούσαμε τα καπνά, τότε ήταν τα πιο δύσκολα,

[érxodan o éboras ce ékane óti íhele || aftó ðen in kaló | aftó vgal to stin ákri]

/érxodan o éboros ke ékane óti íhele || aftó ðen íne kaló | aftó vγále to stin ákri/

ερχόταν ο έμπορος και έκανε ό,τι ήθελε. «Αυτό δεν είν' καλό, αυτό βγάλ' το στην άκρη».

[ce to kleve to kapnó || ékleve ci ap to kadár | ji aftó ðen íxam prokopí καθό]

/ke to ékleve to kapnó || ékleve ke apó to kadári | γία aftó ðen íxame prokopí καθόλου/

Και τον έκλεβε τον καπνό. Έκλεβε και από τη ζυγαριά, γι' αυτό δεν είχαμε προκοπή καθόλου.

[dískula | pára polí dískula ítan || ce óli mis ítan xreoméni]

/dískola | pára polí dískola ítan || ke óli emís ítan xreoméni/

Δύσκολα, πάρα πολύ δύσκολα ήταν. Και όλοι εμείς ήμασταν χρεωμένοι.

[érxodan i kapnorúles na párumi leftá | to chróno mha forá pu pérnam leftá]

/érxodan i kapnorúles na párume leftá | ton chróno mia forá pu pérname leftá/

Έρχονταν οι καπνοπώλες να πάρουμε λεφτά, τον χρόνο μια φορά που παίρναμε λεφτά.

[mericí ce den | ítan | den íxan na párun frágo ap ton ébora]

/merikí ke den | ítan | den íxan na párun frágo apó ton éboro/

Μερικοί και δεν, < ... > ήταν, δεν είχαν να πάρουν φράγκο από τον έμπορο.

(Δίγκα Μαρία, 86 ετών, Άγιο Πνεύμα)

[fiscédes ta lem || apo ci ániyame ardíña me dzápa | skalistírja ta leyame]

/fiskédes ta léme || apó ekí ániyame ardínia me tin tsápa | skalistírja tá leyame/

Φισκέδες «ειδικά διαμορφωμένα εξαρτήματα που τοποθετούνται στο στόμιο τενεκέ για τη δημιουργία τεχνητής βροχής» τα λέμε. Από εκεί ανοίγαμε αυλάκια με τσάπα, σκαλιστήρια τα λέγαμε,

[tóra ta len tšápes || ániyame ardíña ce árcevam na | ta fitá na t arađjázum éna éna]

/tóra ta lén tsiápes || ániyame ardínia ke árcevam na | ta fitá na ta aradiázume éna éna/

τόρα τα λένε τσάπες. Ανοίγαμε αυλάκια και αρχίζαμε να, τα φυτά να τα αραδιάζουμε ένα-ένα

[ce ípernami ta bascá ce tak tuk | tak tuk na fitévume mes sto xoráfi ólo]

/ke épername ta baskiá ke tak tuk | tak tuk na fitévume mésa sto xoráfi ólo/

και παίρναμε τα μπασκιά «εργαλεία για το φύτεμα του καπνού» και τακ-τουκ, τακ-τουκ να φυτεύουμε μες στο χωράφι όλο.

[áma ímastan jer | káthomastan kápu kápu na ksekurastúmi]

/áma ímastan ýeri | káthomastan kápu kápu na ksekurastúme/

Άμα ήμασταν γέροι, καθόμασταν κάπου - κάπου να ξεκουραστούμε,

[alá perisóter ðulá tin ékanami me ðroschá | ódan íce ðroschá]

/alá perisóteri ðuliá tin ékaname me ðrosiá | ótan íce ðrosiá/

αλλά περισσότερη δουλειά την κάναμε με δροσιά, όταν είχε δροσιά.

[áma íce zésta ðe borúsami || árçevame to spásimo || áma meýálonan líyo]

/áma íce zésta ðen borúsame || árçevame to spásimo || áma meýálonan líyo/

Άμα είχε ζέστη δεν μπορούσαμε. Αρχίζαμε το σπάσιμο. Άμα μεγάλωναν λίγο,

[árçevame tʃápa | tʃápa tha pi to skálizma || skálizma || móliz meýálonan]

/árçevame tsiápa | tsiápa tha pí to skálizma || skálizma || mólis meýálonan/

αρχίζαμε τσάπα, τσάπα θα πει το σκάλισμα. Σκάλισμα. Μόλις μεγάλωναν,

[tímazami ta kufíjra | kofíjra me apán ta kofíjra || tímazami rúxa]

/etímazame ta kofínia | kofínia me epáno ta kofínia || etímazame rúxa/

ετοιμάζαμε τα κοφίνια «καλάθια», κοφίνια με επάνω τα κοφίνια... Ετοιμάζαμε ρούχα,

[ja na scepázumi to xaslamá]

/ýia na skepázume ton xaslamá/

για να σκεπάζουμε τον χασλαμά «νεαρά φυτά που βρίσκονται στο σπορείο/φυτώριο».

(Δίγκα Μαρία, 86 ετών, Άγιο Πνεύμα)

[tímazame ta kufíjra | jémizami | píjenami m to figár na spásim kapnó]

/etímazame ta kofínia | yémizame | píjename me to fegári na spásime kapnó/

(Γέλια) Ετοιμάζαμε τα κοφίνια, γεμίζαμε, πηγαίναμε με το φεγγάρι να σπάσουμε καπνό,

[méra potés | óspu ívjene íloz marénodan || óti ékanami me to figár]

/méra potés | óspu ényene ílios marénodan || óti ékaname me to fegári/
μέρα ποτέ, ώσπου έβγαινε ο ήλιος μαραίνονταν. Ό,τι κάναμε με το φεγγάρι.

[to barú ton éleya | síku kustác | to figár vjíci | áde na pam sto xoráf]
/ton parú ton éleya | síko kostáki | to fegári vyíke | áde na páme sto xoráfi/
Του παππού του έλεγα: «Σήκω Κωστάκη, το φεγγάρι βγήκε, άντε να πάμε στο χωράφι».

[akrivós ets milúsam tóte || píram lígo to darnáciko apó ts parúdes]
/akrivós étsi milúsame tóte || pírame lígo to darnákiko apó tus parúdes/
Ακριβώς έτσι μιλούσαμε τότε. Πήραμε λίγο το νταρνάκικο από τους παπούδες.

[píjenami | jírizam sto spit | to pernúsame to kapnó]
/píjename | yírizame sto spiti | to pernúsame to kapnó/
Πηγαίναμε, γυρίζαμε στο σπίτι, < ... > τον περνούσαμε τον καπνό (σε σπάγγους).

[an íxam riðjá | maz voiθúsan | an ðen | káθomastan i ðjo mas]
/an íxame peðiá | mas voiθúsan | an ðén | káθomastan i ðió mas/
Αν είχαμε παιδιά, μας βοηθούσαν, αν δεν, καθόμασταν οι δυο μας.

[alá prépi na íse lígo γρίγορος s aftó | talédo na éxis || káθomastan | to pernúsame to kapnó]
/alá prépi na íse lígo γρίγορος se aftó | talédo na éxis || káθomastan | to pernúsame to kapnó/
Αλλά πρέπει να είσαι λίγο γρήγορος σε αυτό, ταλέντο να έχεις. Καθόμασταν, τον περνούσαμε τον καπνό,

[ta vanam mes sta saríca | to | pu léme || pernúsam me ti velóna | me t velóna]
/ta váname mésa sta saríkia | to | pu léme || pernúsame me tin velóna | me tin velóna/
τα βάζαμε μες στα σαρίκια «μακριές βέργες από τις οποίες κρεμιούνται τα φύλλα του καπνού, για να στεγνώσουν», το < ... > που λέμε. Περνούσαμε με τη βελόνα, με τη βελόνα,

[ja na perásam to prásiño to filo | t áðjazam sto saríci | ta vyazame ókso s sxára]

/για να perásume to prásinο to φίλο | ta áðiazame sto saríki | ta vγázame ékso stin sxára/
για να περάσουμε το πράσινο το φύλλο, τ' αδειάζαμε στο σαρίκι, τα βγάσαμε έξω στη σχάρα,

[sxára meγáli me síðera fçaygménes | íxame to náilon to scepastó apán]
/sxára meγáli me síðera ftiaγménes | íxame to náilon to skepastó epáno/
σχάρα μεγάλη με σίδηρα φτιαγμένες, είχαμε το νάυλον το σκεπαστό επάνω,

[ja na mi do pçan i vruçí | alá ja tn ílio ítan oréo | stéγnone ta saríca kalá]
/για να min to ríáni i vroxí | alá για τον ήλιο ήταν ορέο | stéγnone ta saríkia kalá/
για να μην το πιάνει η βροχή, αλλά για τον ήλιο ήταν ωραίο, στέγνωνε τα σαρίκια καλά.

[apo ci mólis stéγnonan ta saríca ta kanami sadálla || épername éksi vérjes]
/apó ekí mólis stéγnonan ta saríkia tá kaname sadália || épername éksi véryes/
Από εκεί, μόλις στέγνωναν τα σαρίκια τα κάναμε σαντάλια «σύνολο από έξι βέργες με ξερά φύλλα καπνού δεμένες με σπάγκο». Παίρναμε έξι βέργες,

[éna sadáli to kanami | apo ci to kuvalúsam sto spit | t anévazam pan sto biná]
/éna sadáli tó kaname | apó ekí to kuvalúsame sto spíti | to anévazame páno ston biná/
το κάναμε ένα σαντάλι, από εκεί το κουβαλούσαμε στο σπίτι, τ' ανεβάζαμε πάνω στον μπινά «το εσωτερικό τμήμα της οροφής του σπιτιού, στέγη».

(Μπιρμπίλης Σωτήρης, 65 ετών, Άγιο Πνεύμα, κάτοικος Ν. Σουλίου)

[sti jinéçia megalósame ce ta xorjá mas epιδίς ítan kapnoxórja]
/stin sinéçia megalósame ke ta xoriá mas epιδίς ítan kapnoxória/
Στη συνέχεια μεγαλώσαμε και τα χωριά μας, επειδή ήταν καπνοχώρια,

[ótan erxótan o máios o minas | óli jortázan o máios mas éftaçe ebrós ebrós víma taçí]
/ótan erxótan o máios o minas | óli yiortázan o máios mas éftase ebrós ebrós víma taçí/
taxí/

όταν ερχόταν ο Μάιος ο μήνας, όλοι γιόρταζαν ο Μάιος μας έφτασε εμπρός εμπρός
βήμα ταχύ,

[na pa na γledísu me stin eksoçi | mis τότε pijéname xaslamáðja]
/na pá na γledísu me stin eksoçi | emís τότε piyéname xaslamáðia/
να πάμε να γλεντήσουμε στην εξοχή, εμείς τότε πηγαίναμε για χασλαμάδια,

[ðe da ríxname sto xoráfi | jatí κάθε μέλος tis ikojenías xriazótan]
/ðen ta ríxname sto xoráfi | γiatí κάθε μέλος tis ikojenías xriazótan/
δεν τα ρίχναμε στο χωράφι, γιατί κάθε μέλος της οικογενείας χρειαζόταν,

[éνας θα fkalúse neró | éνας θ άrije me to skalistír | áλος θα érixne ta fitá]
/éνας θα kuvalúse neró | éνας θα άniye me to skalistíri | áλος θα érixne ta fitá/
ένας θα κουβαλούσε νερό, ένας θα άνοιγε αυλάκια με το σκαλιστήρι, άλλος θα
έριχνε/τοποθετούσε τα φυτά,

[áλος θα pótiζε από písu me to serγútji | ja na pçásun i rízes || μία μία tis fitévame]
/áλος θα pótiζε από píso me to serγútzi | γia na piásun i rízes || μία μία tis fitévame/
άλλος θα πότιζε από πίσω με το σεργούτσι «ποτιστήρι, καταβρεχτήρι», για να
πιάσουν οι ρίζες. Μία-μία τις φυτεύαμε,

[μία μία tis vázame ke ta kapná éxun istoría pu ópços ðe di gzer kalítera na mi d
maθ]
/μία μία tis vázame ke ta kapná éxun istoría pu ópços ðen tin kséri kalítera na min tin
máθi/
μία-μία τις βάζαμε και τα καπνά έχουν ιστορία που όποιος δεν την ξέρει καλύτερα να
μην τη μάθει.

[piyéname sta xoráfça | ce ti ðen íçe || άniyame to miðimér na fáme]
/piyéname sta xoráfia | ke tí ðen íçe || άniyame to mesiméri na fáme/
Πηγαίναμε στα χωράφια, και τι δεν είχε! Ανοίγαμε το μεσημέρι να φάμε.

[ti ðen íçe || ap óla ta kalá | psomí | elés | álas || i armúða ítan éna orektikó fajitó]
/τί ðen íçe || από όλα τα καλά | psomí | eliés | álas || i armúða ítan éna orektikó fayitó/

Τι δεν είχε! Απ' όλα τα καλά, ψωμί, ελιές, άλας. Η αρμούδα ήταν ένα ορεκτικό φαγητό,

[to orío stumbízame skórðo me kfíði ce aláti | to vázame se mha supçéra | neró]
/to orío stumbízame skórðo me ksíði ke aláti | to vázame se mia supiéera | neró/
για το οποίο στουμπίζαμε σκόρδο με ξύδι και αλάτι, το βάζαμε σε μια σουπιέρα, νερό,

[ecíno ítan to orektikó || trógame | metá vázame se éna meγálo ajó | ópos ta éleyan]
/ekíno ítan to orektikó || trógame | metá vázame se éna meγálo agió | ópos ta éleyan/
εκείνο ήταν το ορεκτικό. Τρώγαμε, μετά βάζαμε σε ένα μεγάλο αγγείο, όπως τα έλεγαν,

[mha supçéra | trívame mésa buκόmata | psumí | ríxnamí neró]
/mia supiéera | trívame mésa buκόmata | psomí | ríxname neró/
μια σουπιέρα, τρίβαμε μέσα μπουκώματα «μπουκιές», ψωμί, ρίχναμε νερό

[ce érixnam ce to jaúrti ci ótan ítan to γála líγο paçi | áspro | éleje pápos]
/ke érixname ke to giaúrti ke ótan ítan to γála líγο paçi | áspro | éleje pápos/
και ρίχναμε και το γιαούρτι κι, όταν ήταν το γάλα λίγο παχύ, άσπρο, έλεγε ο παππούς:

[rikf akóma líγο neró | fíkóni | fikhón | mésa | na galazáfí ce to psomí]
/ríkse akóma líγο neró | sikóni | sikóni | mésa | na galaziási ke to psomí/
«Ρίξε ακόμα λίγο νερό, σηκώνει, σηκώνει, μέσα, να γαλαζιάσει» «(δηλ.) να γίνει σαν γάλα» και το ψωμί,

[ópos ítan bajátko | jatí tóte ðen épernan | ópos i simerní neoléa ðe dron défter méra psumí]
/ópos ítan baiyátiko | yatí tóte ðen épernan | ópos i simeriní neoléa ðen trón défteri méra psomí/
όπως ήταν μπαγιάτικο, γιατί τότε δεν έπειναν, όπως η σημερινή νεολαία δεν τρώνε δύο μερών ψωμί.

[tóte zímonan mha furá stiz ðekapédi || íxame tus fúnus tuz meγálus]

/tôte zímonan mia forá stis dekapéde || íxame tus fúnus tus megalús/

Τότε ζύμωναν μια φορά στις δεκαπέντε. Είχαμε τους φούρνους τους μεγάλους

[ce pérnan mésa déka dekaiftá psumhá | ta opía to káthe psumí zíjize tría ce tésera cilá]

/ke pérnan mésa déka dekaeftá psomiá | ta opía to káthe psomí zígize tría ke tésera kilá/

και παίρναν μέσα δέκα-δεκαεφτά ψωμιά, από τα οποία το κάθε ψωμί ζύγιζε τρία και τέσσερα κιλά.

[lipón | cínu to psumí kserenótan alá ítan psumí]

/lipón | ekíno to psomí kserenótan alá ítan psomí/

Λοιπόν, εκείνο το ψωμί ξεραινόταν αλλά ήταν ψωμί

[ótan to trojes ci étriçi to zumí edó ap to katsáyuno ap kat | to zmúði pu lem mis]

/ótan to étroyes ke étrexe to zumí edó apó to katosáyono apó káto | to zumúði pu léme emís/

όταν το έτρωγες και έτρεχε το ζουμί εδώ από το κάτω σαγόνι από κάτω, το ζουμάκι που λέμε εμείς,

[to rufúses | ítan agnó | ðen íce ksénis íles mésa]

/to rufúses | ítan agnó | ðen íce ksénes íles mésa/

το ρουφούσες, ήταν αγνό, δεν είχε ξένες ύλες μέσα.

(Σαφούρης Στέφανος, 83 ετών, Χρυσό και Παπούδας Κωνσταντίνος, 92 ετών, Χρυσό)

[ce mis | e | mis ðe ðist | étroyami fitári]

/ke emís | e | emís ðen ðist | étroyame sitári/

Σαφούρης Στέφανος: Και εμείς, ε, εμείς δεν δυστ..., τρώγαμε σιτάρι,

[íxame vuryár sto spit || mas píran to spit vuryár alá mas píran ce mas mésa]

/íxame vulgári sto spíti || mas píran to spíti vulgári alá mas píran ke emás mésa/

είχαμε Βουλγάρους στο σπίτι. Μας πήραν το σπίτι οι Βούλγαροι αλλά μας πήραν και εμάς μέσα.

[mas filayan vuryár | mas édonan | íxami fitárja polá emís || íxam xoráfca polá]
/mas filayan vulýári | mas édonan | íxame sitária polá emís || íxame xoráfia polá/
Μας φύλαγαν οι Βούλγαροι, μας έδιναν, είχαμε σιτάρια πολλά εμείς. Είχαμε χωράφια
πολλά. (Παύση).

[ce m édoce || zítiksa na fáo ce m édoce psumí apó fasúli]
/ke me édoke || zítiksa na fáo ke me édoke psomí apó fasúli/
Και μου έδωσε. Ζήτησα να φάω και μου έδωσε ψωμί από φασόλι.

[ðe drójete to fasúli to psomí | scéto faslá ce alpanávato]
/ðen trójete to fasúli to psomí | skéto fasoliá ke alipanávato/
Δεν τρώγεται το φασόλι το ψωμί, σκέτο φασολιά και λειψανάβατο (άρα και άνοστο),

[ðilađí san zimári ítan | sa bos in to zimár]
/ðilađí san zimári ítan | san pós íne to zimári/
δηλαδή σαν ζυμάρι ήταν, σαν πώς είναι το ζυμάρι.

[ʃ | s | ste]
/s | s | sté/

Παπούδας Κωνσταντίνος: Σ, Σ, Στέ...

[ε: | pérasami ftochá xróna]
/e | pérasame ftochá xρόnia/
Σ.Σ.: Εε, περάσαμε φτωγά χρόνια.

[stéfane | sti gatočí óli ipóferan || i katočí ðen ipolojízí]
/stéfane | stin katočí óli ipóferan || i katočí ðen ipologízi/
Π.Κ.: Στέφανε, στην Κατοχή όλοι υπόφεραν. Η Κατοχή δεν υπολογίζει...

[mis ðen ipóferam | kótʃu || mis ðen ipóferami καθόλυ || íxame ts vuryárus sto ʃpit]
/emís ðen ipóferame | kótsio || emís ðen ipóferame καθόλυ || íxame tus vulýarus sto
spíti/

Σ.Σ.: Εμείς δεν υποφέραμε, Κώτσο. Εμείς δεν υποφέραμε καθόλου. Είχαμε τους Βουλγάρους στο σπίτι,

[mas pírán || íxami fpít meγálo | mas to pírán ce mas pírán ísterá mésa]
/mas pírán || íxame spítí meγálo | mas to pírán ke mas pírán ísterá mésa/
μας πήραν. Είχαμε σπίτι μεγάλο, μας το πήραν και μας πήραν ύστερα μέσα.

[κάθε χρόνο από δjo γυύνα ο patéra m éthrefe | δjo γυύνα as pum]
/κάθε χρόνο από διο γυύνια ο patéras mu éthrefe | διο γυύνια as rúme/
Κάθε χρόνο ο πατέρας μου έτρεφε από δυο γουρούνια, δυο γουρούνια ας πούμε,

[ένα τον άι dimíttri ékove ci ένα ta xristújena]
/ένα τον άγιο dimíttri ékove ke ένα ta xristúyena/
ένα του Αγίου Δημητρίου έσφαζε και ένα τα Χριστούγεννα.

[ta γυύνα || kses | peδί mu | ta γυύνα]
/ta γυύνια || kséris | peδί mu | ta γυύνια/
Π.Κ.: Τα γουρούνια; Ξέρεις, παιδί μου, τα γουρούνια;

[proz ðe da kser || ta | to çirinó]
/pós ðen ta kséri || ta | to xirinó/
Σ.Σ.: Πώς δεν τα ξέρει; Τα, το χοιρινό.

[γυύνα | γυύνα || θέλο na fe po óti | ipóferami | alá pérasan ta χρόνα mas]
/γυύνια | γυύνια || θέλο na se pó óti | ipóferame | alá pérasan ta χρόνια mas/
Σ.Σ.: Γουρούνια, γουρούνια. Θέλω να σου πω ότι... υποφέραμε, αλλά πέρασαν τα χρόνια μας.

(Τζιόμαλος Κωνσταντίνος, 36 ετών, Εμμ. Παππάς)

1) [muxabét | o γάmus]
/muxabéti | o γάmos/
Μουχαμπέτι «κουβέντα, συζήτηση, διήγηση» - Ο γάμος

[cína ta chróna jéndan gámus || padrévdan o petrákos tǵúrali]
ekína ta chrónia génodan gámos || padrévodan o petrákos tsiúrali/
Εκείνα τα χρόνια γινόταν γάμος. Παντρεύονταν ο Πετράκος Τσιούραλης.

[damóthice to sói ci sto chorjó | sto ʃpit | árçisan na chorévun || chóreban apán]
/adamóthike to sói ekí sto xorió | sto spíti | árçisan na chorévun || chóreban epáno/
Ανταμώθηκε το σόι εκεί στο χωριό, στο σπίτι, άρχισαν να χορεύουν. Χόρευαν επάνω,

[st apán to ʃpit | chóreban me samatádes || kárça ʃtiγmí léi pápu t | éla | goné m]
/sto epáno to spíti | chóreban me samatádes || kária stiγmí léi pápos tu | éla | egoné mu/
στο απάνω το σπίτι, χόρευαν με σαματάδες. Κάποια στιγμή λέει ο παππούς του:
«Έλα, εγγονέ μου,

[na chorépsume tóra to choró to θko s || arçínisan tóra na chorévun sto tǵardáci]
/na chorépsume tóra ton choró ton diko su || arxínisan tóra na chorévun sto tsiardáki/
να χορέψουμε τώρα τον χορό τον δικό σου». Άρχισαν τώρα να χορεύουν στο ανοιχτό
σαλόνι.

[skalóthice ci ólo to sói ci ecí po leyán | na zǵ ʃnif ce γabrós]
/skalóthike ekí ólo to sói ke ekí pu éleyán | na zísi nífi ke γabrós/
Πιάστηκε εκεί όλο το σόι και εκεί που έλεγαν: «Να ζήσει η νύφη και ο γαμπρός,

[to ʃpit aftó na mi rajís | ce tétça muxabétça | poz jénte ʃpázi pap kat m̃na γridjá]
/to spíti aftó na min rayísi | ke tétia muxabétia | pós yénete spázi pap káto mia γridiá/
το σπίτι αυτό να μη ραγίσει» και τέτοιες κουβέντες, πώς γίνεται σπάζει παπ κάτω μια
γριντιά «χοντρό και μεγάλο δοκάρι που αποτελεί βάση στήριξης του σπιτιού»,

[ta badóksla ðen ítan kalá | peft ʃnif | peft γabrós apán sto m̃lar]
/ta badóksila ðen ítan kalá | péfti nífi | péfti γabrós epáno sto mulári/
τα μπαντόξυλα «τα ξύλα του πατώματος» δεν ήταν καλά, πέφτει η νύφη, πέφτει ο
γαμπρός επάνω στο μουλάρι,

[peft pápus pan sn ajeláða xamlá | tǵacíʃtice to tǵardáci | epésan óli mes st axúr]

/péfti pápos epáno stin ageláda xamilá | tsiakístike to tsiardáki | epésan óli mésa sto axúri/

πέφτει ο παππούς πάνω στην αγελάδα χαμηλά, τσακίστηκε το ανοιχτό σαλόνι, έπεσαν όλοι μέσα στον στάβλο,

[spástikan ta zóa | skórpise to muxabét | skórpise ci gámus]

/spástikan ta zóa | skórpise to muxabéti | skórpise ke gámos/

σκόρπισαν τα ζώα, διαλύθηκε η συζήτηση, διαλύθηκε και ο γάμος.

2) [i kalótka]

/i kalótixa/

Η νεράιδα

[cin ta xróna pu mastan gujárja | manáces mas éleyan ópoz vjénume ap duvísta]

/ekína ta xrónia pu ímastan goliária | manákes mas éleyan ópos vjénume apó dovísta/

Εκείνα τα χρόνια που ήμασταν μικρά παιδιά, οι γιαγιάδες μάς έλεγαν ότι όπως βγαίνουμε από τη Ντοβίστα,

[ap to xorjío na párum katá to sokól | z ðragafá ton anífru éxi éna lakúð]

/apó to xorió na párum katá to sokóli | stin ðragasiá ton aníforo éxi éna lakúði/

από το χωριό να κατευθυνθούμε κατά το Σοκόλι, στη δραγασιά στον ανήφορο έχει έναν μικρό λάκκο.

[ci mésa éxi | karagátça ci avatsrής]

/ekí mésa éxi | karagátçia ke avatsiniés/

Εκεί μέσα έχει < ... >, καραγάτσια και βατσινιές «βατομουριές».

[ipidi ómos íne lígo apótomu ci epidi mis gujárja épezam katá cína ta mérja]

/epidi ómos íne lígo apótomo ke epidi emís goliária épezame katá ekína ta mérja/

Επειδή όμως είναι λίγο απότομο και επειδή εμείς μικρά παιδιά παίζαμε προς εκείνα τα μέρη,

[manáces ce tháces mas éleyan óti ci ci kalótces || ci áma skotnáf]

/manákes ke thíaçes mas éleyan óti ekí éxi kalótixes || ke áma skotiniási/

οι γιαγιάδες και οι θείες μάς έλεγαν ότι εκεί έχει νεράιδες. Και άμα σκοτεινιάσει

[ci áma vasilépsi lígu ílus ce perásuμ apo ci ci áma akúsume típta fonés]

/ke áma vasilépsi lígu ílios ke perásuμ apó ekí ke áma akúsume típota fonés/

κι άμα βασιλέψει λίγο ο ήλιος και περάσουμε από εκεί και άμα ακούσουμε τίποτα φωνές

[na min arloiθúme | jatí táxa kalótces θα mas párun tis fonés]

/na min apologiθúme | yatí táxa kalótixes θα mas párun tis fonés/

να μην απαντήσουμε, γιατί τάχα οι νεράιδες θα μας πάρουν τις φωνές

[ce θα jénume sa do vot xafót ci emís | golarúδja | fονύmasthan]

/ke θα γέnume san ton nóti xasióti ke emís | goliarúδia | fονύmasthan/

και θα γίνουμε σαν τον Βότη Χασιώτη και εμείς, μικρά παιδάκια, φοβόμασταν

[ci etʃ ótan skotínaze ce bítze ílos apó psilá ton uranó mis p̄lalúsame sta sokáca]

/ke étsi ótan skotíniaze ke bítize ílios apó psilá ton uranó emís pilalúsame sta sokákia/

και έτσι, όταν σκοτεινίαζε και εξαφανιζόταν ο ήλιος από ψηλά τον ουρανό, εμείς τρέχαμε στα σοκάκια,

[ja na éρθume sta spítca mas]

/για na éρθume sta spítia mas/

για να έρθουμε στα σπίτια μας.

3) [cin ta xróna tóte pu kapnós píje ekʃída xrisés líres uká do ðci mas]

/ekína ta xrónia tóte pu kapnós píje eksída xrisés líres oká edó ðikí mas/

Εκείνα τα χρόνια τότε που ο καπνός πήγε εξήντα χρυσές λίρες η οκά εδώ οι δικοί μας,

[ðoniʃní | élisan ta kapístirja ce spírta ksapoliúdan thesaloníci]

/ðovisní | élisan ta kapístiria ke spírta ksapoliúdan thesaloníki/

οι Δοβισνοί, έλυσαν τα καπίστρια «(μτφ.) εκτροχιάστηκαν, παρεκτράπηκαν» και οι ζύπνιοι ξαπολιούνταν στη Θεσσαλονίκη.

[ce sti saʃoníci pu pígan | pínan | éfçanan ʃe ðja | píjenan ʃe dizézes]

/ke stin saloníki pu rígan | rínan | éftiaxnan se diá | rígenan se dizézes/

Και στη Σαλονίκη που πήγαν, έπιναν, έκαναν σε διά..., πήγαιναν σε ντιζέζες.

[ítan mha paréa ðci maz dovisní | jókas | jókas]

/ítan mia paréa ðikí mas dovisní | γιόκας | γιόκας/

Ήταν μια παρέα δικοί μας Ντοβισνοί, Γιώκας < ... > Γιώκας < ... >.

[kata ci to lefkó tu bírgu bénun s éna magazí a pçun gafé || bíkan mésa]

/katá ekí ton lefkó ton pírgo bénun se éna magazí na piún kafé || bíkan mésa/

Κατά εκεί τον Λευκό τον Πύργο μπαίνουν σε ένα μαγαζί να πιούν καφέ. Μπήκαν μέσα,

[çtázun énan na pez éna órgano pu prot forá íðan || ton rotún ti íne aftó || pçáno | ts léi]

/kitázun énan na pézi éna órgano pu próti forá íðan || ton rotún | tí íne aftó || piáno | tus léi/

κοιτάζουν έναν να παίζει ένα όργανο που πρώτη φορά είδαν. Τον ρωτούν: – Τι είναι αυτό; – Πιάνο, τους λέει.

[axá | ce ti kam aftó || na | léi | ðen akúte || mující pézi || kalá | léi || póses paráðes thélis]

/axá | ke tí kámi aftó || na | léi | ðen akúte || musikí pézi || kalá | léi || póses paráðes thélis/

– Αχά, και τι κάνει αυτό; – Να, λέει, δεν ακούτε; Μουσική παίζει. – Καλά, λέει. Πόσα χρήματα θέλεις,

[ja a mas to plísis || a | léi | aftó ðe do plo || léje tóra póses paráðes thélis ja a mas to plísis]

/gia na mas to pulísis || a | léi | aftó ðen to puló || lége tóra póses paráðes thélis gia na mas to pulísis/

για να μας το πουλήσεις; – Α, λέει, αυτό δεν το πουλώ. – Λέγε τώρα πόσα χρήματα θέλεις για να μας το πουλήσεις.

[aftós tç ípe anámif çilárko || afhí ton éðosan ðjómif çiláðes ðraxmés]

/aftós tus ípe enámisi xiliárko || aftiní ton éðosan ðiómisi xiliáðes ðraxmés/

Αυτός τους είπε ενάμισι χιλιάτικο. Αυτοί του έδωσαν δύομισι χιλιάδες δραχμές.

[tu dínun ðjómiʃ çilíades || léi | akútha mas || ti a kámte]

/tu dínun díómisi xiliádes || léi | akolútha mas || tí tha kámete/

Του δίνουν δυόμισι χιλιάδες. Λέει: – Ακολούθα μας. – Τι θα κάνετε;

[akútha mas || par ce to pçáno mazí s || móliz vjénan ókso tu len]

/akolútha mas || páre ke to piáno mazí su || mólis vjénan ókso tu lén/

– Ακολούθα μας. Πάρε και το πιάνο μαζί σου. Μόλις βγαίνουν έξω του λένε:

[sto plírosame || me to plírosate || áde | guds to mes st thálasa]

/sto plírosame || me to plírosate || áde | gúdisé to mésa stin thálasa/

– Στο πληρώσαμε; – Μου το πληρώσατε. – Άντε, σπρώξε το μέσα στη θάλασσα.

[ci etʃ apu les | ériksan to pçáno mes st thálasa | ecí sto lefkó to bírgu]

/ke étʃi apu lés | ériksan to piáno mésa stin thálasa | ekí ston lefkó ton pírgo/

Και έτσι που λες, έριξαν το πιάνο μέσα στη θάλασσα, εκεί στον Λευκό τον Πύργο.

(Μανιώτας Κωνσταντίνος, 85 ετών, Άγιο Πνεύμα)

[ótan thérizan ta ʃitárja | t alónizan ci éfernan to pro | ci éfernan to ʃitár to cenúrjo sto spit]

/ótan thérizan ta sitária | ta alónizan ke éfernan to pró | ke éfernan to sitári to kenúrjio sto spíti/

Όταν θέριζαν τα σιτάρια, τα αλώνιζαν και έφερναν το πρώ..., και έφερναν το σιτάρι το καινούργιο στο σπίτι,

[tin al méra pi | to píjene o nikocírís sto mítu | ja na t aléʃ | ja na káni alénvri]

/tin áli méra pí | to píjene o nikokírís ston mílo | gia na to alési | gia na káni alénvri/

την άλλη μέρα πή..., το πήγαινε ο νοικοκύρης στον μύλο, για να το αλέσει, για να κάνει αλεύρι.

[to próto psomí pu éʃçanan ap to cenúrju t alénvri i mikocirá pu zímone ci ékane to pʃumí]

/to próto psomí pu éʃtiachnan apó to kenúrjio to alénvri i nikokirá pu zímone ke ékane to psomí/

Το πρώτο ψωμί που έφτιαχναν από το καινούργιο το αλεύρι η νοικοκυρά που ζύμωνε και έκανε το ψωμί,

[óta | cin ti méra pu éfçaxne to psumí ektós ap aftó ékane ci éna]
/ótan | ekíni tin méra pu éftiaxne to psomí ektós apó aftó ékane ke éna/
όταν, εκείνη τη μέρα που έφτιαχνε το ψωμί εκτός από αυτό έκανε και ένα,

[éna kulúr megaló | mpa kulúra || afú to | ta psínan aftá ta pra]
/éna kulúri megaló | mia kulúra || afú to | ta psínan aftá ta prá/
ένα κουλούρι μεγάλο, μια κουλούρα. Αφού το, τα έψηναν αυτά τα πρά...,

[to psumí ce ti gulúra | tin éperne ti gulúra ce ti bíjene sto solijnár ékso sto maxalá]
/to psomí ke tin kulúra | tin éperne tin kulúra ke tin pígene sto soliniári ékso ston
maxalá/
το ψωμί και την κουλούρα, την έπαιρνε την κουλούρα και την πήγαινε στο σωληνάρι
«βρύση» έξω στον μαχαλά «γειτονιά, συνοικία»,

[pu étreçe to neró | évaze ti gulúra aftí sto lulá pu étreçi to neró ci élije óti ítan ja tu
dzídzika]
/pu étrexe to neró | évaze tin kulúra aftí ston lulá pu étrexe to neró ke éleye óti ítan gia
ton dzídzika/
που έτρεχε το νερό, έβαζε την κουλούρα αυτή στον λουλά «ο εξωτερικός σωλήνας
της βρύσης από όπου βγαίνει το νερό, κρουνός, κάννουλα, βρύση με τρεχούμενο
νερό» που έτρεχε το νερό και έλεγε ότι ήταν για τον τζίτζικα.

[írthe i | írthe cerós tu dzídzika | ji aftó ce éjine ce tu fitár]
/írthe i | írthe kerós tu dzídzika | gia aftó ke éjine ke to sitári/
Ήρθε η, ήρθε ο καιρός του τζίτζικα, γι' αυτό και έγινε και το σιτάρι.

[ci afú to kremnúsan sto lulá metá to éðinan sta golarja pu ítan óla ecí]
/ke afú to kremnúsan ston lulá metá to éðinan sta goliária pu ítan óla ekí/
Και αφού το κρεμούσαν στον λουλά μετά το έδιναν στα μικρά παιδιά που ήταν όλα
εκεί,

[to mírazan ce to | to kulúr t onómazan dzidzikúliaro || to pso | to próto to psomí pu tha ékovan]

/to mírazan ke to | to kulúri to onómazan dzidzikúliaro || to pso | to próto to psomí pu tha ékovan/

το μοίραζαν και το, το κουλούρι το ονόμαζαν τζιτζικούλιαρο. Το ψω..., το πρώτο το ψωμί που θα έκοβαν,

[to ékovan me to çer | to ékanan stavró ce to ékove me | i nikocirá me to çer]

/to ékovan me to xéri | to ékanan stavró ke to ékove me | i nikokirá me to xéri/

το έκοβαν με το χέρι, του έκαναν σταυρό και το έκοβε με, η νοικοκυρά με το χέρι,

[jatí to psumí ðe gónete me to maçér | éleyan | me to çéri | íne to sóma tu xristú]

/yatí to psomí ðen kónete me to maxéri | éleyan | me to xéri | íne to sóma tu xristú/

γιατί το ψωμί δεν κόβεται με το μαχαίρι, έλεγαν, με το χέρι, είναι το σώμα του Χριστού.

[ci ékanan ce mía prustópta | prustópta ítan fçéto zimári]

/ke ékanan ke mía brostópita | brostópita ítan skéto zimári/

Και έκαναν και μία μπροστόπιτα «ειδική πίτα που φουρνίζεται πριν το ψωμί, λαγάνα», η μπροστόπιτα ήταν σκέτο ζυμάρι,

[to vazan s éna tapsúð tu zimár ce to rinan líγο jiró arán ce záxar ci éleyan óni | óti íne prustópta]

/to évazan se éna tapsúði to zimári ke to érixnan líγο neró epáno ke záxari ke éleyan óni | óti íne brostópita/

το έβαζαν σε ένα ταψάκι το ζυμάρι και του έριχναν λίγο νερό επάνω και ζάχαρη και έλεγαν όνι, ότι είναι μπροστόπιτα.

(Από τη ραδιοφωνική εκπομπή του Τρίτου Προγράμματος «Μακεδονικά Χωρατά και μασάλια» με τον Δημήτρη Αδαμόπουλο)

[kaló proí tn al t méra fikónomastan ci épernan t aftçá mas t mána mas]

/kaló proí tin áli tin méra sikónomastan ke épernan ta aftiá mas tin mána mas/

Καλό πρωί την άλλη τη μέρα σηκωνόμασταν και έπαιρναν τα αυτιά μας τη μάνα μας

[na loyoféŕŋ me t maŋá stu xaiát]
/na loyoféŕni me tin manιά sto xaiáti/
να λογοφέρνει με τη γιαγιά στον εξώστη.

[m | ti ce ʃi ðe ʃiloγáf pu θa vlaftún ta mkra pu ta ðins ce pínun máku]
/m | tí ke esí ðen siloγáse pu θa vlaftún ta mikrá pu ta ðínis ke pínun máko/
– Μμ, τι και εσύ δεν συλλογίζεσαι ότι θα πάθουν κακό τα μικρά που τους δίνεις και πίνουν μάκο «όπιο, υπνωτικό»,

[afçóŋ | ci cimúdi mi ts óris || na ta zavlakóʃs | na t arostíʃs || ti kakó ci aftó mi ti mas]
/afióni | ke kimúde me tis óres || na ta zavlakósis | na ta arostísis || tí kakó ke aftó me ti emás/
αφιόνι, και κοιμούνται με τις ώρες. Να τα ζαβλακώσεις «αποχαυνώσεις», να τα αρρωστήσεις; Τι κακό και αυτό με μας!

[áide | marí | kʃéro ti kámno γo | ta kam kaló sta névra ts | ta kataprajéŋ]
/áide | marí | kséro tí kámno eγó | ta kámi kaló sta névra tus | ta kataprayéni/
– Άντε, καλέ, ξέρω τι κάνω εγώ, τους κάνει καλό στα νεύρα τους, τα καταπραΰνει,

[λίγυ ta váno ma ta pças i ajatŕiá || tu biθiró s | marí]
/λίγο ta váno ma ta épiase i aγiatŕiá || ton peθeró su | marí/
λίγο τους βάζω μα τα έπιασε το γιατρικό. Τον πεθερό σου, καλέ,

[p ta náta to ʃirnúsa stu raci t ci do bocimnúsa sa θímun na mi raxalíz ce me paéŋ aráða]
/apó ta niáta ton kernúsa sto rakí tu ke ton apokimnúsa san θímone na min roxalízi ke me payéni aráða/
από τα νιάτα τον κερνούσα στο ρακί του και τον αποκοίμιζα, όταν θύμωνε να μην ροχαλίζει και με πηγαίνει αράδα «ταλαιπωρεί».

[ti épaθe || típutas || az mi dun évriʃe | ci akóma éi na zi]
/τί épaθe || típotas || as min ton évriske | ke akóma éxi na zí/
Τι έπαθε; Τίποτα. Ας μην τον έβρισκε < ... > και ακόμα θα ζούσε.

[íftira ci aftá íne θiría arímera | turkúðja || am brócite na mi piθánun]

/íftera ke aftá íne θiría anímera | turkúðia || an prókite na me peθánun/

Υστερα και αυτά είναι θηρία ανήμερα, Τουρκάκια. Αν πρόκειται να με πεθάνουν,

[as p̄ɕun líɣu máku ci as cimúdi || p̄ tun ípno ðen eɣ zimhá ci | ðe da dínu p̄la]

/as piún líɣo máko ke as kimúde || apó ton ípno ðen éxi zimía ke | ðen ta díno plia/

ας πιουν λίγο μάκο και ας κοιμούνται. Από τον ύπνο δεν έχει ζημιά και < ... > δεν τους δίνω πια.

[áidi apu ci]

/áide apú ekí/

Άντε από εκεί.

2. Τραγούδια από το απομαγνητοφωνημένο υλικό

Χωρίς τίτλο

[marí darnakúða | ftçákʃi tin armúða]

/marí darnakúða | ftíákse tin armúða/

Καλέ Νταρνακοπούλα, φτιάξε την αρμούδα. (δics)

[páre skórdο na stubíʃis | m̄na supçéra na jemíʃis]

/páre skórdο na stubísis | mia supiéera na yemísis/

Πάρε σκόρδο να στουμπίσεις, μια σουπιέρα να γεμίσεις. (δics)

[fóra to fstanúði ce to tsibirúði]

/fóra to fustanúði ke to tseberúði/

Φόρα το φουστανάκι και το τσεμπεράκι. (δics)

[dóʃi to ɣdoçér duk dúku | váli ce niro ap to búklo]

/dóse to ɣudoxéri duk dúku | vále ke neró apó to búklo/

Χτύπα το γουδοχέρι ντουκ-ντούκου, βάλε και νερό από το ξύλινο παγούρι. (δics)

[vále álas | kʃíði | kárverno stu fríði]

/vále álas | ksíði | kárverno sto fríði/

Βάλε άλας, ξύδι, κάρβουνο στο φρύδι. (δισ)

[stros sto sufrá mha tánvla | val ce kocináð sta máγvla]

/stróse ston sofrá mia tánvla | vále ke kokináði sta máγvula/

Στρώσε στον σοφρά μια πετσέτα, βάλε και κοκκινάδι στα μάγουλα.

[na rθo | ja na fáo | jatí s aγapáo]

/na éρθo | γia na fáo | γiatí se aγapáo/

Να έρθω, για να φάω, γιατί σ' αγαπάω. (δισ)

[to çerúði su na sfíkfo ce γliká na se zburíkso]

/to xerúði su na sfíkso ke γliká na se zburíkso/

Το χεράκι σου να σφίξω και γλυκά να σου μιλήσω. (δισ)

[marí darnakúða | ftçákfi tin armúða]

/marí darnakúða | ftíákse tin armúða/

Καλέ Νταρνακοπούλα, φτιάξε την αρμούδα. (δισ)

Χωρίς τίτλο

[to zbiθerjío | to kubarjío me t nif xurévune ce to γabρό]

/to sibeθerío | to kubarío me tin nífi xorévune ke ton γabρό/

Το συμπεθεριό, το κουμπαριό χορεύουν με τη νύφη και τον γαμπρό. (δισ)

[krun ta ruðárja óli katají | ðínun sto sói pçutó | ja na pçi]

/krún ta ruðaría óli kataγí | ðínun sto sói pìotó | γia na píi/

Χτυπούν τα ποδάρια όλοι καταγής, δίνουν στο σόι ποτό, για να πει. (δισ)

[ci i piθirá xurén brostá ci ap kat ap kat çtázi ti nif ce t milá]

/ke i peθerá xorévi brostá ke apó káto apó káto kitázi tin nífi ke tin milá/

Και η πεθερά χορεύει μπροστά και από κάτω από κάτω κοιτάζει τη νύφη και της μιλά. (δισ)

[pçáfí nifúla m brofnéla ci fi | par ce tu jóka m | na s akluθí]

/piáse nifúla mu brostinéla ke esí | páre ke ton γiόka mu | na se akoluθí/

Νυφούλα μου, πάρε και εσύ την πρώτη θέση στον χορό, πάρε και τον γιόκα μου, να σε ακολουθεί. (δics)

[ci o riθirós xurén ci aftós | çtaç ti niφúla tu kamarotós]
/ke o peθerós xoreví ke aftós | kitázi tin niφúla tu kamarotós/
Και ο πεθερός χορεύει και αυτός, κοιτάζει τη νυφούλα του καμαρωτός. (δics)

[bránu stu jóka mu pu aγapó | píre kurítsi ja nikucirjó]
/bráno ston γiόka mu pu aγapó | píre korítsi γia nikokirió/
Μπράβο στον γιόκα μου που αγαπώ, πήρε κορίτσι για νοικοκυριό. (δics)

[na zífī i nífi ci o γabρός ci golarúδja na δof o θεός]
/na zísi i nífi ke o γabρός ke goliarúδia na δósi o θεός/
Να ζήσει η νύφη και ο γαμπρός και παιδάκια να δώσει ο Θεός. (δics)

[ci ólu tu sói xarízi efçi ce o γabρός pái me t nif na cimθí]
/ke ólo to sói xarízi efçi ke o γabρός pái me tin nífi na kimiθí/
Και όλο το σόι δίνει ευχή και ο γαμπρός πάει με τη νύφη να κοιμηθεί.

Χωρίς τίτλο

[éna puλάci rétakse pu mes ap tin aθína]
/éna puláki rétakse apú mésa apó tin aθína/
Ένα πουλάκι πέταξε από μέσα από την Αθήνα, (δics)

[ejírize | trijírizen na vri maceδonía]
/eyírize | triγírizen na vri makeδonía/
γύριζε, τριγύριζε να βρει Μακεδονία. (δics)

[maceδonía ksakustí me óla ta kalá tis]
/makeδonía ksakustí me óla ta kalá tis/
Μακεδονία ξακουστή με όλα τα καλά της (δics)

[ti bíran | ti gzejímnosan ta émorfa peδjá tis]
/tin píran | tin kseyímnosan ta ómorfa peδiá tis/

της πήραν, την ξεγύμνωσαν από τα όμορφα παιδιά της. (δισ)

[mazévnun néus ce peðjá na ran sti vulγαρία]

/mazévnun néus ke peðιά na rán stin vulγαρία/

Μαζεύουν νέους και παιδιά να πάνε στη Βουλγαρία, (δισ)

[méra ce níxta ékleyan na ðun elefθερία]

/méra ke níxta ékleyan na ðún elefθερία/

μέρα και νύχτα έκλαιγαν να δουν ελευθερία. (δισ)

[ton ísko to bzilón vunón | θεέ | xamílosé ton]

/ton ískio ton psilón vunón | θεέ | xamílosé ton/

Τον ίσκιο των ψηλών βουνών, Θεέ, χαμήλωσέ τον, (δισ)

[na ðun tas séras | ta xorjá ce páli ípsosé ton]

/na ðún tas séras | ta xoriá ke páli ípsosé ton/

να δουν τις Σέρρες, τα χωριά και πάλι ύψωσέ τον. (δισ)

[xristújena paramoní kabánes θα varúsan]

/xristúyena paramoní kabánes θα varúsan/

Χριστούγεννα παραμονή καμπάνες θα χτυπούσαν (δισ)

[ce ta kaiména ta peðjá | mor | θα da tiranúsan]

/ke ta kaiména ta peðιά | moré | θα ta tiranúsan/

και τα καημένα τα παιδιά, μωρέ, θα τα τυραννούσαν (δισ)

Χωρίς τίτλο

[mitrújis kapetános θεόν parakalí]

/mitrúsis kapetánios θεόν parakalí/

Ο καπετάν-Μητρούσης παρακαλεί τον Θεό,

[na éρθi mes stas séras na síri to spaθί]

/na éρθi mésa stas séras na síri to spaθί/

να έρθει μέσα στις Σέρρες να σύρει το σπαθί.

[ox amán na síri to spaθí]

/ox amán na síri to spaθí/

Ωχ αμάν να σύρει το σπαθί.

[akóma ðen ebíce ton eproðósane]

/akóma ðen ebíke ton eproðósane/

Ακόμα δεν μπήκε τον πρόδωσαν.

[alí aláx | fonázan | ton eciklósane]

/alí aláx | fonázan | ton ekiklósane/

Αλί, Αλλάχ, φωνάζαν, τον κύκλωσαν.

[ox amán | ton eciklósane]

/ox amán | ton ekiklósane/

Ωχ αμάν, τον κύκλωσαν.

[mitrúfis kapetários me péde ékʃi peðjá]

/mitrúsis kapetánios me péde éksi peðιά/

Ο καπετάν-Μητρούσης με πέντε-έξι παιδιά

[mésa ap ti vajelístra me ríxni sta scιλιά]

/mésa apó tin vagelístra me ríxni sta skιλιά/

μέσα από τη Βαγγελίστρα με ρίχνει στα σκυλιά.

[ox amán | me ríxni sta scιλιά]

/ox amán | me ríxni sta skιλιά/

Ωχ αμάν, με ρίχνει στα σκυλιά.

[san d ákusan i túrci tréxun óli mazí]

/san to ákusan i túrci tréxun óli mazí/

Σαν το άκουσαν οι Τούρκοι τρέχουν όλοι μαζί,

[mitrúfi ja na pçásun ce na paraðoθί]

/mitrúsi για να πιάsun ke na paraðoθί/

για να πιάσουν τον Μητρούση και να παραδοθεί.

[ox amán ce na paraðothi]

/ox amán ke na paraðothi/

Ωχ αμάν και να παραδοθεί.

[káne dezlím | mitrúfi | ja na γλιτόsete]

/káne dezlím | mitrúsi | για να γλιτόsete/

Παραδόσου, Μητρούση, για να γλυτώσετε.

[θα κάρsume tas séras ja péde εκf peðjá]

/θα κάρsume tas séras για péde éksi peðιά/

Θα κάψουμε τις Σέρρας για πέντε-έξι παιδιά.

[ox amán | ja péde εκf peðjá]

/ox amán | για péde éksi peðιά/

Ωχ αμάν, για πέντε-έξι παιδιά.

[mitrúsis kapetários dezlím ðe jínete]

/mitrúsis kapetánios dezlím ðen jínete/

Ο καπετάν-Μητρούσης ðεν παραδίνεται.

[to éma túto çini | ðen paraðínete]

/to éma túto çini | ðen paraðínete/

Το αίμα τούτο χύνει, ðεν παραδίνεται.

[ox amán | ðe baraðínete]

/ox amán | ðen paraðínete/

Ωχ αμάν, ðεν παραδίνεται.

3. Χάρτης

